

SADAB 5th International Social Research and Behavioral Sciences Symposium

October 11-12, 2019 / Tbilisi, Georgia

SADAB
5th International Conference on
Social Researches and Behavioral
Sciences

October 11-12, 2019 Tbilisi / Georgia

Proceeding Book

ISBN: 978-605-65197-3-4

Editor

Ph. D. Fatma TÜMİNÇİN

Kadriye BARAN

SADAB-2019

sadabsempozyum.org

Contents

Chair of Symposium.....	4
Organisation Committee.....	4
Scientific Committee.....	5
Some Important Psychological Factors Affecting Decision Making in the Anarchic International System	7
A Critical Investigation of EMI – Pedagogical Enactment in ESL and EFL context (Case study in Khazar University)	17
Becoming a Sustainable Human Smart City	37
Farklı Eksenlerden Sınır Bölgesinde Suriyeli Sığınmacıların Algılanma Biçimleri	50
Modern Sonrası Zamanlarda Güven Erozyonu ve Radikal Kuşku Hali.....	62
Sağlık Öğrencilerinin Organ Nakli ve Bağışı Konusundaki Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi	71
Sağlık Öğrencilerinin İlaç Kullanımına İlişkin Tutum ve Davranışları	82
Divan Şiiri Geleneği ve Sarayı Divanı	96
Albert Camus’un Yabancı (L’etranger) Romanını Teolojik Okuma Denemesi	109
Latife Tekin’in Berci Kristin Çöp Masalları Romanında Gecekondu Problemi	122
The Story of Creation in The Bible and The Quran: A Comparative Study	131
Fantastic Literature as The First and The Last Type of Narrative.....	136
Distinctions and Similarities between Biographical and Psychoanalytic Criticism.....	142
‘Minstrel’ Gösterilerde Siyah Klişe Tipler.....	148
İnterdisipliner Bir Yaklaşım: Eko-Eleştiri.....	154
İnsan Beyni Modellemesi ve Yapay Sinir Ağları.....	163
Çevre Sorunlarının Çözümünde Video Eylemin Önemi: Greenpeace Örneği	172
Algılanan Örgütsel Destek ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki (Banka Çalışanları Örneği)	184
Türk Çini Sanatında Bulut Motifi.....	196
The Republic of Azerbaijan in Relations between Russia and Turkey in the First Half of the 90s. XX Century	221
Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci ile Cep Telefonu Seçimi	227
Muamma Çözümünde Telmih Sanatının Kullanımı.....	234
Mobil Cihazları Etkileyen Zararlı Yazılımlar ve Korunma Yöntemleri	244
Cari Açık, Bütçe Açığı ve Tasarruf Açığı İlişkisi: Türkiye Örneği	253
Üniversite Eğitim Öğretiminde Sosyal Ağ Analizi	265

Mobil Bankacılık Uygulamalarının Arayüz Tasarımlarının Yazılım Mühendisliği Açısından Karşılaştırılması.....	274
Abziy Kıdırov Şiirleri Bağlamında Kırgız Çocuk Edebiyatında Sovyet İdeolojisinin Yansımaları	286
Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Kullanımının İncelenmesi	298
Teknoloji Kabul Modelinde Cinsiyet Değişkeninin İncelenmesi.....	306
R ile Yapısal Eşitlik Modelinin Uygulama Alanlarının Araştırılması	315
Uluslararası Mal Hareketliliğinde Menşe Kuralları: Gizli Korumacılık mı?	322
Finansal Kalkınma ve Ticari Dışa Açıklık İlişkisi: Türkiye Örneği.....	340
Veri Madenciliğinde Karar Ağacı Algoritması	350
Distinctions and Similarities Between Biographical and Psychoanalytic Criticism	357
Has the Targeted Subsidy Plan Improved The Life Quality of Rural Households in Iran?	363
The Postmodern Aspects of The Anatomy of The Economic Globalization	375
Çağdaş Kırgız Tiyatrosunun Oluşumuna Etki Eden Faktörler	388
Historical Development of Plea Bargaining	395
Mathematics and Ruby Language	413
Economic Challenges of Drug Policy	424
Incentive Mechanism in Turkish Tax Legislation and Tax Regulations for Incentives	436
Tourism as a Factor of Social Welfare of The Rural Population	447
The Role of the EU in the Peaceful Resolution of the Georgian Conflicts	454
Incentive Mechanism in Turkish Tax Legislation and Tax Regulations for Incentives	465

Chair of Symposium

Prof. Dr. Valeri Modebadze, St. Andrew the First-Called Georgian University, Georgia.

Organisation Committee

Prof. Dr. Valeri Modebadze, Caucasus University-Saint Andrew the First-Called Georgian University, Georgia.

Prof. Dr. Keneş Usenov, Celalabad Devlet University, Kyrgyzstan.

Prof. Dr. Hamza Çakır, Erciyes University, Turkey.

Prof. Dr. Hüseyin Bal, Antala AKEV University, Turkey.

Prof. Dr. Makbule Sabziyeva, Anadolu University, Turkey.

Prof. Dr. Sema Etikan, Ahi Evran University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Gülcamal Riskulova, Celalabad State University, Kyrgyzstan.

Assoc. Prof. Dr. Dr. Erol Yıldır, İstanbul Gelişim University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Dr. Gülcamal Riskulova, Celalabad Devlet University, Kyrgyzstan.

Assoc. Prof. Dr. Dr. Rukiye Akdoğan, Çukurova University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Dr. G. Kozgambaeva, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan.

Assoc. Prof. Dr. Dr. Mehmet Topal, Anadolu University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Dr. Reyhan Çelik, Erciyes University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Dr. Yagut Aliyeva, Baku State University, Azerbaijan.

Assoc. Prof. Dr. Dr. Sezer Cihaner Keser, Yüzüncü Yıl University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Kıyal Kamchybekova Abdiraim, Dicle University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Sezen Karabulut, Pamukkale University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Hatice Baysal, Süleyman Demirel University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Fikret Fatih Gülşen, Çukurova University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Mesut Atasever, Uşak University, Turkey.

Asst. Prof. Dr. Khalida Devrisheva, Pamukkale University, Turkey.

Ph. D. Jasminka Ahmetašević, Visoko Poslovno Tehnička Škola, Bosnia and Herzegovina.

Scientific Committee

Prof. Dr. Nergis Biray, Pamukkale University, Turkey.

Prof. Dr. Keneş Usenov, Celalabad Devlet University, Kyrgyzstan.

Prof. Dr. Hüseyin Bal, Antalya AKEV University, Turkey.

Prof. Dr. Hamza Çakır, Erciyes University, Turkey.

Prof. Dr. Sema Önal, Kırıkkale University, Turkey.

Prof. Dr. Bakıt Atantaeva, Şakarim Semey State University, Kazakhstan.

Prof. Dr. Halil Türker, Ondokuz Mayıs University, Turkey.

Prof. Dr. Hanife Dilek Batıslam, Çukurova University, Turkey.

Prof. Dr. Valeri Modebadze, St. Andrew the First-Called Georgian University, Georgia.

Prof. Dr. Hatice Derya Can, Ankara University, Turkey.

Prof. Dr. Bürküt Darbanov, Jalal-Abad State University, Kyrgyzstan.

Prof. Dr. Makbule Sabziyeva, Anadolu University, Turkey.

Prof. Dr. Cevat Başaran, Atatürk University, Turkey.

Prof. Dr. Sema Etikan, Ahi Evran University, Turkey.

Prof. Dr. Siti Mashitoh Mahamood, University of Malaya, Malaysia.

Prof. Dr. Abdurrahman Acar, Dicle University, Turkey.

Prof. Dr. Hakeem Kasem, Deakin University, Australia.

Assoc. Prof. Dr. Gülcamal Riskulova, Celalabad State University, Kyrgyzstan.

Assoc. Prof. Dr. Gulnar Kozgambaeva, Al-Farabi Kazakh National University.

Assoc. Prof. Dr. Erol Yıldır, İstanbul Gelişim University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Üstün, Amasya University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Gülşen Baş, Van Yüzüncü Yıl University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Yolcu, İnönü University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Pervana Memmedli, Azerbaijan Milli İlimler Akademisi, Azerbaijan.

Assoc. Prof. Dr. Naile Rengin Oyman, Süleyman Demirel University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Erlan Bakiev American University of Central Asia, Kyrgyzstan.

Assoc. Prof. Dr. Kenan Güllü, Erciyes University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Rukiye Akdoğan, Çukurova University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Topal, Anadolu University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Reyhan Çelik, Erciyes University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Fatma Ünal, Akdeniz University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Kemal Erol, Van Yüzüncü Yıl University, Turkey.

Assoc. Prof. Dr. Sinan Aytekin, Balıkesir University, Turkey.

- Assoc. Prof. Dr. Adem Bayar, Amasya University, Turkey.
- Assoc. Prof. Dr. Bilal Gök, İnönü University, Turkey.
- Assoc. Prof. Dr. Sezer Cihaner Keser, Yüzüncü Yıl University, Turkey.
- Assoc. Prof. Dr. Rafeq Hamood Najı Qasem, Thamar University, Yemen
- Asst. Prof. Dr. Mesut AYTEKİN, İstanbul Üniversitesi, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Senem Altan, Okan University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Selim Serkan Ükten, Aksaray University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Neslihan Çetinkaya, Atatürk University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Füsun Yalçın, Akdeniz University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Remzi Bulut, Mehmet Akif Ersoy University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Fikret Fatih Gülşen, Çukurova University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Vahap Önen, Okan University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Mehmet Macit Sevgili, Siirt University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Leyla Derviş, Akdeniz University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Sezen Karabulut, Pamukkale University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. İbrahim Caner Türk, Erzincan University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Mustafa Turhan, Okan University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Hatice Baysal, Süleyman Demirel University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Bedri Mermutlu, İstanbul Ticaret University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Nuray Hilal Tuğan, Başkent University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Khalida Devrisheva, Pamukkale University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Mesut Atasever, Uşak University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Erdoğan Bozkurt, Amasya University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Asuman Bolkan, Cyprus Science University, Cyprus.
- Asst. Prof. Dr. Kıyal Kamchybekova Abdiraim, Dicle University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Sabina Abid, Artvin Çoruh University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Nermin Kişi, Bülent Ecevit University, Turkey.
- Asst. Prof. Dr. Kadir Tutkavul, Dumlupınar University, Turkey.
- Lect., Nesli Tuğban Yaban, Başkent University, Turkey.
- Ph.D. Mohammad Abu Lail, Ürdün University, Jordan.
- Ph.D. Gülmira Satıbaldieva, Celalabad Devlet University, Kyrgyzstan.
- Ph.D. Bruno Surdel, Renmin University, Beijing, China.

Some Important Psychological Factors Affecting Decision Making in the Anarchic International System

Prof. Dr. Valeri MODEBADZE¹

Abstract

This article analyzes the role that psychological factors play in the decision making process. Decisions are often made by individuals or groups that have different psychological traits. The personality traits of a decision maker or decision makers can be crucial during the decision making process. Thus, personal qualities of the decision maker must be taken into account when analyzing foreign policy decisions. There are many psychological factors that influence decision making process. Psychological factors such as leader's personality, leadership style, emotions, cognitive consistency, Images and the use of analogies influence and shape foreign policy decision making.

Keywords: Foreign policy decision making, leader's personality, leadership style, emotions, cognitive consistency, Images, analogies.

Introduction

Difficulties of Making Foreign Policy Decisions in The Anarchic International System

Decision-making is an integral part of the political process and human activities. Decision-making implies the obligation to choose one among the various alternatives. It is a vitally important process of human activity and the decision maker needs to choose the best course of action.

Decision-making in foreign policy is associated with great risks and uncertainties, as the process takes place in a changing political environment and in an anarchic international system. Some authors interpret anarchy as the absence of authoritative institutions, rules and norms in international relations. There is no higher power to regulate conflicts between states and to maintain political order.

---

¹ Saint Andrew the First-Called Georgian University-Caucasus University, Georgia.

The rules of the diplomatic game are not clearly defined in the anarchic international system. All political entities act in their own national interest and often violate generally recognized norms. That is why the international system resembles Thomas Hobbe's view of the state of nature, where there is no arbitrator to impose regulations on international actors. Although there are institutions in the international system that claim to be effective arbitrators, in reality they are so weak that states refuse to obey them.

Events in international relations are unpredictable. All actors are forced to take into account the unpredictable behavior of other participants. As the famous American scientist John Mearsheimer argues in his article "Anarchy and the Struggle for Power," states in the anarchic international system never fully understand the intentions of other states. In particular, no state is fully convinced that the other state will not use force against it and will not conduct an offensive military operation. In other words, states are distrustful of each other and have hostile intentions. As Mearshheimer points out, no matter how much stability and peace is achieved in an anarchic international system, states will not feel safe because "intentions are impossible to divine with 100 percent certainty. There are many possible causes of aggression and no state can be sure that another state is not motivated by one of them. Furthermore, intentions can change quickly, so a state's intentions can be benign one day, and hostile the next." (Mearsheimer, J.J. 2001)

Great powers have aggressive intentions against each other and therefore fear each other. They do not trust each other and believe that war can start at any moment whenever a favorable moment arises for it. Great powers are seldom satisfied with the redistribution of power and seek opportunities to change the distribution of power in the world in their favor. They may at any time begin the struggle for hegemony. Great powers are designed to attack each other. According to Mearsheimer "the structure of the international system forces states which seek only to be secure nonetheless to act aggressively toward each other. Three features of the international system combine to cause states to fear one another: 1) the absence of a central authority that sits above states and can protect them from each other, 2) the fact that states always have some offensive military capability, and 3) the fact that states can never be certain about other states' intentions. Given this fear—which can never be wholly eliminated—states recognize that the more powerful they are relative to their rivals, the better their chances of survival." (Mearsheimer, J.J. 2001)

In the anarchic international system states do not feel safe and expect danger at any times. Mearsheimer rightly believes that there is almost no place for trust in interstate relations. Great powers view each other as potential enemies ... In other words, political antagonism is so strong that states do not trust each other and view other states as potential rivals. (Robert Art & Robert Jervis, 2011: 59)

For the reasons outlined above, decision-making in foreign policy is a difficult and risky process. Often, the fortunes of a country are determined by decisions made by politicians, and therefore, much depends on the competence of the decision maker. The course and direction of world politics are determined by the decisions made by leaders. Some decisions are pre-analyzed and calculated, while others are made spontaneously. Decisions are often made in uncertain circumstances as the changing political environment makes it difficult to identify the motives and intentions of the adversary.

The impact of psychological factors in the decision making process

At the highest levels of government, decisions are made by a small group or strong individuals. Psychological factors can have a major impact on the decisions made by a small number of individuals in power. The impact is greater if decisions are made during times of crisis, or when we are dealing with a dictatorial regime. If a dictatorial regime is widespread in the country, then the personality traits of a leader can be crucial during the decision making process. When analyzing decisions made at the individual level, personal qualities of a leader and the psychological characteristics of political leaders must be taken into account.

There are many psychological factors that influence the decision making process. The factors mentioned below influence the decision-making process in foreign policy: 1. Cognitive consistency 2. Emotions 3. Images 4. Analogies 5. Leader's personality 6. Leadership style

1. Cognitive consistency

Cognitive consistency is one of the well-known theories that describes how perceptions influence decision making. In cognitive consistency, the decision maker omits certain information that is inconsistent with his or her beliefs or overestimates information that is consistent with his or her views. The decision maker perceives the information according to his or her expectations (Robert Jervis, 1976). Thus, we are talking about a

situation where the decision maker is blindfolded if the information is incompatible with his or her views and beliefs. The problem is that in case of cognitive consistency, the decision maker does not call into question the pre-formed beliefs and assumptions.

According to Robert Jervis, in case of cognitive consistency, the decision maker can become overly self-confident, firm in his position, and reject alternative views. Cognitive consistency can slow progress and lead to excessive rigidity when developing a political course. The 1982 Falklands War is a classic example of cognitive consistency and misconceptions of reality. When the leaders of the Argentine military junta decided to conquer the Falkland Islands, they did not expect the British authorities to have such a swift and aggressive response. The government of Argentina expected a quick and decisive victory and underestimated the military power of Great Britain (Levy, Jack & Lily Vakili, 1992).

2. Emotions

There is ample evidence that **emotions** play an important role in decision making. For a long time, scientists believed that emotion impeded effective behavior and rational decision making. Famous Swiss psychologist Claparède believed that emotion arises when one cannot adapt to the environment. In the 1940s and 1950s, American psychologists believed that emotion impedes effective behavior and rational action. They drew conclusion that in case of excessive emotions the human being cannot act rationally.

However, new scientists emerged in psychology who disagree with this view and believe that emotions play a positive role in human life. Some researchers (Canon, Bard, Izard) emphasize the positive role of emotions in human life. According to them, emotions increase energy, motivate and direct human activity and cause the mobilization of the body's forces to fight the danger (I.Imedadze, 2007).

In recent decades, scientists have explored the role that emotions play in foreign policy decisions. They paid attention to the fact that leaders are influenced by the opinion of the masses and the emotional mood of the masses. Nations often retaliate aggressors, when they attack their citizens and territory. Such acts often lead to emotions such as hatred, fear, madness, a desire for revenge, a sense of insecurity, and so on. Specific emotions have a specific impact on the decision-making process. Rose McDermott analyzes the role that emotions play in decision making process. For example, extreme emotions, such as fear or

sadness, may prevent the decision-maker from being objective in making important decisions. Emotions can play not only a negative but also a positive role in decision making. Love, sympathy, and empathy, all of these factors have a significant impact on the decision-making process (Rose McDermott, 2004). Emotions can speed up the decision-making process, as emotions are quickly transmitted to the brain, and therefore decisions are made more quickly.

Emotions play an important role during the times of crisis. Emotions are known to influence a leader's ability to analyze and absorb information available to him. Unlike an emotionally neutral situation, leaders perceive information differently in an emotionally charged environment. Consider the following example. In March 2002, more than 130 Jewish civilians were killed in a terrorist attack organized by Hamas. These attacks reached their peak on March 27, 2002, which is known in history as the Passover Massacre. A Palestinian suicide bomber killed thirty people at the Park Hotel in Netanya, Israel. Because the terrorist attack took place on the Jewish holiday, when people were celebrating and praying for the religious holiday-Passover, it had evoked among many Jews deep emotions of hatred and desire for revenge toward Palestinians and consequently prepared the ground and led to Israel's Operation Defensive Shield. (Alex Mintz & Karl DeRouen Jr, 2010)

Nehemiah Geva, Steven Redd, and Katrina Mosher have found that emotions influence people's ability to perceive information and make decisions. In their view, terrorist attacks stir up many negative emotions-hatred, desire for revenge, despair and anger. Emotions influence information processing and perception in two different ways. First, emotions influence the cognitive abilities of the decision maker. Emotional decision makers will reduce the number of alternatives they need to make foreign policy choices. On the other hand, emotions can affect the correct perception of information. (Alex Mintz & Karl DeRouen Jr, 2010)

3. Images

The mental representations we use to frame and organize the complicated universe around us are also known as **images**. Image can be described as a thought process in which the mind deliberately delivers the most visible and suitable representation of reality. Our perceptions of the world are often represented in our minds as mental images (Voss, James & Ellen Dorsey, 1992) Image is a kind of stereotype that the mind uses to categorize events and

people. Thus, images are created by cognitive process (Herrmann, et al. 1997). Images can be useful because they simplify the complex world, but they also put the decision makers at risk of overgeneralization and bias. (Alex Mintz & Karl DeRouen Jr, 2010)

Decision makers and politicians often perceive those people that disagree with them or have different values, as enemies and this image often stays for a long time in the people's mind. If tensions and conflicts exist between two nations, then this image of enemy might be solidified in the minds of the people. Early studies of images focused how US decision-makers perceived Soviet leaders. Studies of political speeches in the 1970s, for example, showed that the Soviets were stereotyped and perceived by Americans as enemies. (Herrmann Richard, 1985) In turn, Soviet leaders who, in their imagination, perceived Americans as enemies, expressed more militaristic and aggressive sentiments. Because images convey a qualitative assessment, the image that persisted during the Cold War was one that portrayed the Soviets as an enemy, even when the Soviet Union was on the path to cooperation and was making concessions to Americans. Images tend to persist and remain for a long time in human memory. (Alex Mintz & Karl DeRouen Jr, 2010)

4. Analogies

Sometimes the process of processing information is influenced by the experiences and memories the leader has accumulated. The knowledge accumulated from the past experience greatly helps the leader in the decision making process. When leaders make decisions, they always take into account how decisions have been made in the past, under similar circumstances. Past events are often referred to as analogies. Analogies often help us understand and perceive new political environments and new political developments. (Houghton David, 1996)

The decision maker is always learning from the past experiences. Analogies can greatly simplify the decision-making process, but they can also have disastrous consequences if the current situation is not an accurate reflection of the events that occurred in the past. Politicians often learn from the past and gather experience. They often turn to the past to deal with current problems. Leaders can also learn from each other and from past events. A good example of a historical analogy is the Munich analogy, which is one of the most widespread analogies in the world.

5. Personal qualities of a leader

Personal qualities of a leader have a great influence on foreign policy decision making. Leadership is a rare, but innate talent. Powerful individuals are empowered to make important political decisions. The leader's personality traits influence his ability to make foreign policy decisions. When analyzing foreign policy decision making process, it is important to study leader's personal qualities. The personality traits of a leader help us understand how they make a decision and why they make a certain decision. Whereas cognitive theories examine how perceptions affect the decision making process, affective theories are interested in the impact that a leader's personal qualities and emotions have on his or her decisions.

Winter believes that personality traits influence the analysis and weighing of priorities, as well as the perception and interpretation of symbols. On the personality of the decision maker also depends how he will react to various emotions. Winter divides personality traits into four components: temperament, cognition, motives, and social context. The human temperament consists of observable components, formed at birth, which rarely changes. Each of us possesses unique and certain mental traits. There are four types of temperament: sanguine, choleric, phlegmatic and melancholic. The social context also consists of observable components and includes factors such as gender, class, race, culture, ethnicity, and generation. Unlike temperament and social context, cognition and motives are less observable. (Winter, 2003)

Marguerite Herman has developed a unique method of evaluating leaders' personal traits without interviewing them, known as the Personality Assessment-at-a Distance. The method works by using content analysis, when transcripts from spontaneous interviews are analyzed in detail. Margaret Herman believes that it is not necessary to have direct contact with leaders in order to identify their personal qualities and leadership style. One of the most effective ways to find out more about political leaders and identify their personal qualities is to analyze conversations and speeches.

6. leadership styles

Analyzing leadership styles helps us understand how leaders make decisions and how they respond to problems. James David Barber believes that leadership style consists of those

actions and behaviors that have brought the leader political success. The leader over time will refine these behaviors in order to have more success in the future. According to Barber leadership style is a collection of those methods that the leader uses when interacting with people around him - voters, public officials, advisers, and other leaders. Thus, leadership style encompasses those norms, rules, and principles that leaders use when interacting with individuals around them.

Marguerite Herman devoted much time and energy to studying leadership styles. He divided the leaders into two categories: goal driven leader and context driven leader. The goal driven leader is focused on solving the problem, that is, such a leader has a specific task, that he or she tries to achieve at all costs. Such leaders never change their position or ideology. The goal driven leader selects employees on the basis of similarity of outlook and loyalty. The goal driven leaders do not require support of the international coalition before taking any action or taking a political course. For example, President Bush decided to invade Iraq in 2003, even though he did not get the United Nations permission. The UN did not support this mission. US Congress and the American public expressed dissatisfaction and did not want to start a war with Iraq. But despite not having support from the American people and Congress, Bush still made the decision to start a war with Iraq. (Alex Mintz & Karl DeRouen Jr, 2010)

On the other side of the spectrum are leaders who are more cautious and try to adapt to the context of a current situation. Such leaders consult with others and act after the great debate and deliberation before making an important decision. Before making a decision, they adapt their actions to a specific situation and consider other people's thoughts. The main difference between these two types of leadership is how much they are subject to political constraints. Goal driven leaders are not subject to political constraints, whereas context-oriented leaders obey the rules of politics and strive to uphold them. (Alex Mintz & Karl DeRouen Jr, 2010)

Margaret Herman identifies those factors that guide us in understanding whether a leader will be more task oriented or context oriented: (1) whether the leader accepts political constraints, (2) the leader's willingness to accept new information, and (3) whether the leader is problem focused or relationship focused. (Alex Mintz & Karl DeRouen Jr, 2010)

Leaders react differently to political constraints. Democratic leaders tend to be more structurally constrained by legislatures than authoritarian style leaders. In democratic countries there are a number of restrictions, such as legislation, public opinion, opposition parties, the press, the media. Authoritarian style leaders have no such restrictions or are not subject to these restrictions. Essentially, goal-oriented leaders are more likely to challenge constraints, whereas those who are context oriented will work within the confines of constraints. Working within constraints entails coalition building, empathy, sensitivity to constituents, and compromise.

A willingness to accept new information is also important at the individual level. Goal-driven leaders are less open to new information, whereas context driven leaders actively seek out information. Goal-oriented leaders are more inclined towards group thinking and cognitive consistency than the context-oriented leaders. Goal driven leaders purposefully filter information and obtain information that supports their arguments. (Alex Mintz & Karl DeRouen Jr, 2010)

Conclusion

When analyzing foreign policy decisions, we must not forget the simple reality: political decisions are made by specific individuals who have their own specific psychological traits. When examining decisions made at the individual level, the psychological characteristics of political leaders must be taken into account.

Psychological factors can potentially have great impact on decisions made by individuals. There are numerous psychological factors that can shape decisions. Personality traits of the decision maker influence the analysis and weighing of priorities, as well as the perception and interpretation of reality. Each of us perceives and interprets the political reality differently and therefore, it is extremely important to study and analyze the impact of psychological factors on the decision making process.

Bibliography

1. Alex Mintz & Karl DeRouen Jr (2010) Understanding foreign policy decision making, Cambridge University Press, Available from World Wide Web: http://library.aceondo.net/ebooks/HISTORY/Understanding_Foreign_Policy_Decision_Making.pdf
2. Herrmann, Richard, James F. Voss, Tonya Y. E. Schooler, and Joseph Ciarrochi (1997) Images in International Relations: An Experimental Test of Cognitive Schemata. *International Studies Quarterly* 41(3): 403–433.
3. Herrmann, Richard (1985) Analyzing Soviet Images of the United States: A Psychological Theory and Empirical Study. *Journal of Conflict Resolution* 29(4): 665–697.
4. I. Imedadze (2007) *Fundamentals of Psychology*, Publisher "Mtsignobari", Tbilisi. Levy, Jack & Lily Vakili (1992) "Diversionary Action by Authoritarian Regimes: Argentina in the Falklands / Malvinas Case." In *The Internationalization of Communal Strife*, ed. Manus Midlarsky. London: Routledge.
5. Mearsheimer J.J. (2001) *The tragedy of great power politics*. New York: W.W. Norton & Company, available from world Wide Web: <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf>
6. Robert Art & Robert Jervis (2011) *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, Ilia State University Press, Tbilisi.
7. Rose McDermott (2004) *The Feeling of Rationality: The Meaning of Neuroscientific Advances for Political Science*. Available from World Wide Web: <https://www.cep.ucsb.edu/McDermott/papers/rationality2004.pdf>
8. Voss, James & Ellen Dorsey (1992) Perception and International Relations: An Overview. In *Political Psychology and Foreign Policy*, ed. Eric Singer and Valerie Hudson. Boulder, CO: Westview Press.
9. Houghton, David (1996) The Role of Analogical Reasoning in Novel Foreign-Policy Situations. *British Journal of Political Science* 26(4): 523–553.
10. Winter, David (2003) Personality and Political Behavior. In *Oxford Handbook of Political Psychology*, ed. David Sears, Leonie Huddy, and Robert Jervis. New York: Oxford University Press.

A Critical Investigation of EMI – Pedagogical Enactment in ESL and EFL context (Case study in Khazar University)

Abubakari YUSHAWU²

Abstracts

Though English is not the first language of many who live throughout Eurasia, Asia, Africa, and the Middle East, many schools and universities focus on English as the main language through which lessons are taught and lectures are given. In classrooms and lecture halls outside of Europe and North America, English as a Medium of Instruction (EMI) has numerous challenges for both students and teachers. Therefore, this study critically investigates the influence of EMI on the pedagogical enactment of English as a Second Language (ESL) and English as a Foreign Language (EFL) at Khazar University, a small private university in the capital city of Baku, Azerbaijan. The study revealed that both teachers and students have some difficulties in classes where English is the media of instruction, especially on the part of local students and teachers.

Keywords: English Medium of Instruction (EMI), ESL and EFL users, Lectures, Difficulties, Khazar University, Local teachers/students

BACKGROUND

Communication is one of the most important prerequisites in the global competitive market. This has challenged the international market to identify a common language with which to communicate in a globalized world as the world has become interconnected (Patrick, Asratie, & Rachel, 2013, 3). The internationalization of education and the process of globalization have prioritized English as the main language of instruction used around the globe (Huan, 2015; Hu, 2018). Nearly every country has incorporated studying English language in schools or even as a medium of instruction. For example, the Ministry of Education (MOE) of Taiwan in the early 2000s engaged in a philanthropical campaign for English Medium of Instruction (EMI) in higher education institutions to prepare their citizens for global competition (Hu, et al., 2008). Many institutions justify their use of English as a language of instruction because it

---

² Khazar University, Baku, Azerbaijan.

affords students the opportunity to both compete in the international job market while also extending their academic reach in the global arena (Kim, et al., 2017). Content and Language Integrated Learning (CLIL) is an integrated approach of learning where students learn a subject's content and a language simultaneously. Therefore, in all countries where CLIL is practiced, students are learning English at the same time as they are learning subject content in English.

SPREAD OF ENGLISH MEDIUM OF INSTRUCTION

English as a Medium of Instruction (EMI) derives its sources from the English-speaking country, including UK, Ireland, Canada, and United States, however, this pedagogical practice has also defused into other parts of Asia, Eurasia and Africa (Sasajima et al, 2011). It has been well documented that the spread of English as an official language and a medium of instruction in non-anglophone countries and other parts of the world is as a result of colonialism in the early twentieth (Coleman, 2006; Macaro, 2008; Wan, 2012). For instance, Ghana and Nigeria are known to be one of the first countries in Africa that have adopted English as an official language, therefore, as a medium of instruction as a result of their colonialism in the 20th century (Patrick, Asratie, & Rachel, 2013, 5). Patrick Asratie, and Rachel noted that today, 26 countries in sub-Saharan Africa use English as a lingua franca. Today, English is used as a medium of instruction in African, starting from primary level to tertiary level. Even Ivory Coast, Mali, and Senegal, the former colony of the French teach English as the first foreign language to be studied in schools (Nagesh, 2011). However, other countries adopted English not as a result of colonialism, but for its importance in developing those countries. For example, English plays a crucial role among the Portuguese and the French users' countries. These territories adopt English because of economic globalization (Nagesh, 2011). Rwanda adopted English as an official language after the 1994 genocide and subsequently intensified in 2008 (Patrick, Asratie, & Rachel 2013, 5). Notwithstanding, EMI has also become prevalent in higher education institutions within China, Japan and Korea (Seizer, Gibson 2009; Hu, 2009; Wan 2012).

English is not only used as a medium of instruction in ESL and EFL countries and institutions, but also in other areas of educational pedagogy. Whereas ESL countries are those countries that use English as their official language and a second language EFL countries are those that study English in schools, but not use it as an official language. ESL countries are

usually countries that were colonized by the British, such as Ghana and India (Patrick 2012, 4). The effects of EMI on pedagogy in higher education are sure to be numerous, though there are still no precise details regarding the impacts of EMI on higher education pedagogy. However, according to research carried out by Vinke, Jochems, (1993) and Vinke, (1995) in the Netherlands, the shortfalls of EMI outweighs its advantages, in that students' performance were negatively influenced. Meanwhile, Jensen and Johannesson, (1995) showed that EMI at the Technical University in Denmark made students more effective both in studying and demonstrating their knowledge in the global market

CONSIDERABLE FACTORS TO IMPLEMENT EMI

Many factors are at play when considering the use of English as a language of instruction in any country or higher education institution where English is not the native language of students. As Simon Marginson suggests, the English competence of higher education students should be at the advance and professional level for successful achievement (Acerorg, 2012). Therefore, students must be able to understand English at a professional level prior to commencing their studies, and courses assisting students to reach this level of proficiency should reflect this in any curriculum attempting EMI (Wan, 2012). According to Park (2007), English introductory courses for students made a positive impact in EMI class. Park's research shows that students acquire academic English skills after taking introductory courses. Therefore, the English proficiency level becomes appropriate for learning in EMI context. [first name] Ibrahim (2001) has proposed a partial implementation of EMI, where students and teachers use their first language at some sessions of the teaching and learning process such as during tutorial discussions or office hours.

EMI BENEFITS

There are many benefits associated with EMI that inform universities to implement English as the main language of instruction. According to Coleman, (2006) EMI supports students and staff mobility, internationalization of education, graduate employability, teaching and research materials, and graduate competitiveness in the international market. The Innovative University of Eurasia (InEU) accepted EMI implementation for internationalization of education, with a focus on increasing student enrollment and improving their university ranking (Zenova, Khamitova, 2018). The majority of professors in University of Alicante,

Spain accepted EMI for the international and global opportunities it offers teachers and students (Morell, et al, 2014). Nevertheless, not all higher education institutions welcome the implementation of EMI. A research survey conducted in Ankara Universities revealed that teachers prefer Turkish Medium Instruction to English Medium Instruction (Kalichkaya, 2006). The instructors in Ankara university reacted negatively to EMI implementation because they believed English language instruction would negatively impact students' performance, given a lack of resources and willingness of students and teachers to improve their English language proficiency (Zankova, Khamitova, 2018; Kalichkaya, 2006)

Another important factor that motivates universities to use English as the main language of instruction is to increase international student enrolment. For example, at the Technical University of Denmark, the implementation of EMI has increased the international students' enrollment by 100% (Jensen and Johannessen 1995). The implementation of EMI at any higher educational institution makes it possible for a great number of international students to have access to their course and disciplines. Also, in [first name] Tsuneyoshi's (2005) study of the internationalization of Japanese universities, he found that EMI classes not only attracted international students, but also afforded opportunities to organize international programmes and conferences, and other international cooperative interventions that gave international attention to the university. Piller and Cho (2013) have it that EMI is significant factor in determining the ranking of a university. This means that universities with EMI have a higher tendency of being on top of the world university rankings.

SETBACKS OF EMI

Despite the benefits and advantages of EMI for the reputation of the university, studies have shown a negative influence of EMI on both instructors and students' academic pursuits (Huang, 2009; Jochems, 1991). For instance, after the Ministry of Education (MOE) of China in 2011 promoted the implementation of EMI to improve the quality of undergraduate education MOE. Fudan University in Shanghai designed 50 courses to be taught in English without piloting the policy in the university (Pan 2007). This had a negative outcome on students' comprehension since many lecturers did not have the appropriate teaching methods and language skills to deliver efficiently in EMI classes (*ibid*). Meanwhile a study revealed that after five years of EMI implementation of EMI in China, 132 of 135 universities had adopted EMI (Wu, et al., 2010). A study carried out by [first name] Wan in a Science and

Engineering University in Korea showed that EMI negatively affected lesson delivery, and limited class discussions and questioning because of the language deficiency of both professors and students (Lee, 2007). The study also revealed that EMI affected the autonomy of professors since some are unable to communicate their knowledge to students effectively. Wan's study is consistent with studies that are conducted in Indonesia as well as in Europe in EFL contexts (Vinke, 1994; Ibrahim, 2001; Jochems et al., 1994). A research work carried out by Uyset Mandie, et al., (2007) in South Africa on the effects of EMI on English proficiency revealed that teachers are not able to improve the English level of students because of their own limited language skills. The study of Uyset is confirmed by Kim, (2010) which portrayed that EMI did not increase the English proficiency of student, but rather it negatively impacted teaching quality.

Other studies have examined the cultural impact that EMI has in regions where English language instruction overshadows learning in one's native language. For example, Kirkgoz conducted research in Turkey on the motivation and student's perception in EMI. The study revealed that English as a medium of instruction negatively affected the culture of students and the effective delivery of subject content. EMI drives students away from learning in their native language, to the extent that many will be unable to write and read well in their native language (Kirkgoz, 2005).

SIGNIFICANCE OF THE STUDY

The above literature makes clear that there are a range of reasons why universities employ EMI in higher educational. However, previous studies did not provide insight to how students and professors cope in EMI classes in EFL and ESL context. Therefore, this paper explores how professors convey subject content to students in EFL and ESL context. The study is also designed to find out how students cope with the learning challenges in EMI classes. Since a study of this kind has not been carried out in Azerbaijan, the researcher identified Khazar University as a case study to carry out the research. Khazar University is chosen for this study because of convenience and cost effectiveness, as the researcher is a student at this university. The researcher also chose to carry out the study for both easy physical and social access

METHODOLOGY

The study employed a mixed-methods approach in the data collection and analysis process, including a self-structured questionnaire as well as semi-formal interviews with students and teachers respectively.

RESEARCH QUESTIONS

1. What is the level of students' competence in English?
2. Do teachers fully convey instructional content in English?
3. How do students learn in English – medium instruction (EMI) class?
4. What impact does EMI has on student learning?

Hypothesis H1: The English proficiency of students is at the upper intermediate level

SAMPLING AND PARTICIPANTS OF THE STUDY

The target population from which the sample is drawn is the students and teachers of Khazar University who take courses taught in English. The university uses Azerbaijani Medium of Instruction (AMI) for some courses and subjects and English Medium of Instruction (EMI) for other courses. Therefore, the population under the study was those students who take courses in EMI classes. The sample for the study included four teachers and 269 students; 94 international students and 175 local (Azeri) students from the various schools and faculties. The researcher used self-structured online questionnaires, printed questionnaires, and face to face semi-structured interviews to collect data from students and teachers respectively. The researcher used online surveys in order to reach students who couldn't make time to meet the researcher to administer the questionnaire. The researcher acquired the consent of both students and teachers before collecting the required data for further analyzes and presentation. The researcher used purposeful sampling techniques in the data aggregation process since the purpose of the study is on students and teachers who employed EMI in the teaching and learning process.

DATA ANALYSES

The study employed mixed methods to analyze both quantitative and qualitative data collected. The student-administered questionnaire data was analyzed using Statistical Package for the Social Sciences (SPSS). Descriptive statistics including frequencies tables (tables

showing the number of variables) and crosstabs (table presenting difference variable with similar characteristics), and stack charts (a graph showing the degree of a variable occurrence in a sample) were used to present the findings from the students’ perspective. The study also employed the one sample t–test for the hypothesis testing. However, the researcher conducted face-to-face semi-structured interview to teachers. The responses of the teachers provided the researcher qualitative data which were transcribed using Express Scribe Transcription software, grouped, analyzed and presented in the discussions and findings. In order to reveal the general English level of students the researcher used the arithmetic mean of their competence in all the four skills in, thus writing, listening, speaking, and reading. Each section was presented in a five (5) likert scale (scale 1–5 = limited proficiency–advance. Table 2 below shows the results of students’ English competences level.

Table 1. The English proficiency level of students

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	lower Intermediate	7	2.6	2.6	2.6
	Intermediate	78	29.0	29.0	31.6
	upper intermediate	178	66.2	66.2	97.8
	Advance	6	2.2	2.2	100.0
	Total	269	100.0	100.0	

The table above reported the responses when students were asked to indicate their competency in English speaking, writing, reading comprehension, and listening comprehension. The mean of their responses is shown in the table. It can be seen in the table that, most of the students are upper intermediate users (UIU) and only negligible number of them are advance users (AU) and lower intermediate users (LIU). However, a moderate number of students are intermediate users (IU). In general, 269 students responded to the question and there were not any missing values. The results presented in the table showed that 178 students; 66.2% and 78 students; 29% are UIU and IU respectively. Meanwhile 6 students; 2.2% and 7 students; 2.6% are AU and LIU respectively. However, the results of the survey showed that most of the local students are not able to speak fluently as compare to

their international students' counterparts. Table 3 below shows the result of the students' responses.

Table 2. The speaking competence of international and local students

		Students' competence				Total
		LIU	IU	UIU	AU	
Students status	Local students	40	96	38	1	175
		22.9%	54.9%	21.7%	0.6%	100.0%
		14.9%	35.7%	14.1%	0.4%	65.1%
	International Students	2	3	69	22	94
		2.1%	3.2%	71.3%	23.4%	100.0%
		0.7%	1.1%	25.0%	8.2%	34.9%
Total Count		40	99	107	23	269
% within Students status		14.9%	36.8%	39.8%	8.6%	100.0%

The table represents the ability to use English language by both local and international students. The results showed that international students are more proficient in speaking English than the local students. It is revealed in the table that of the 175 local students only 21.7% (38 students) are UIU and 0.6% (1 student) is advance user (AU). 54.9% (96 students) of them are IU and 22.9% (40 students) are Lower Intermediate users (LIU). However, only 2.1% (2students) and 3.2% (3students) of the international students are LIU and IU respectively. 71.3% (67 students) and 23.4% (22 students) of the international students are UIU and AU respectively. Overall, it revealed from the table that only 1.8% international students are LIU and IU and 33.2% of them are UIU and Advance users. Meanwhile, 50.6% local students are LIU and IU and only 14.5% are UIU and AU. Overall, 51.7% of the students are LIU and IU and 49.3% are UIU and advance users.

Given my time spent at the university, I realized that domestic students use google translator and other translation applications to translate English articles and lecture notes into their native language such as Azerbaijani, Arab, Persian and other languages for better

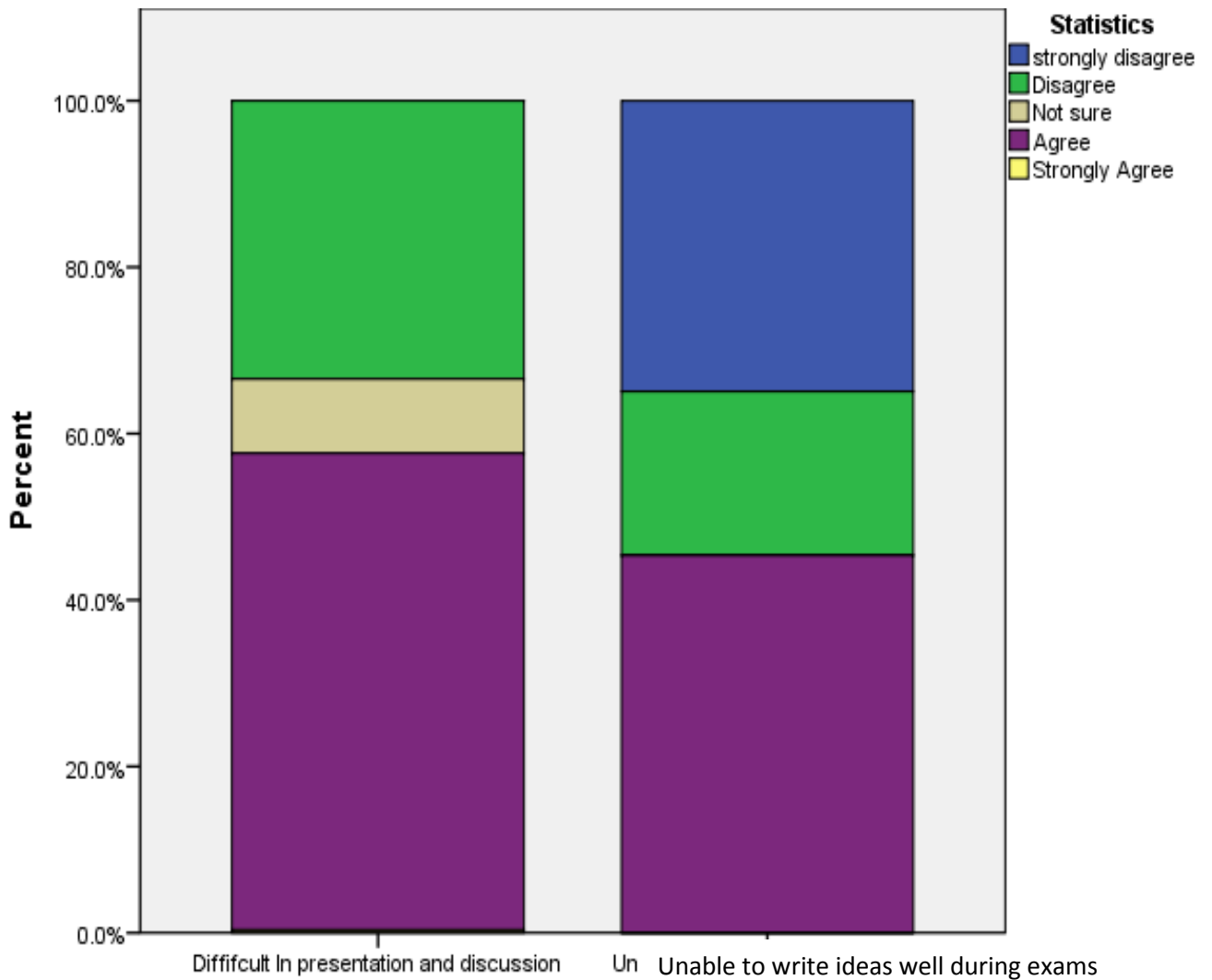

comprehension. However, I did not know the extent to which students translate English content into other languages. Therefore, in the questionnaire, I asked students how frequently they translated English content into their native language. The item was ranked from 1 – 5 indicating “never translate” to “always translate”. The table below shows the responses of the students:

Table 3. The frequency of translating English content to other languages when reading or listening

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Never	79	29.4	29.4	29.4
	Sometimes	140	52.0	52.0	81.4
	Always	50	18.6	18.6	100.0
	Total	269	100.0	100.0	

The table presented the responses of students when the researcher asked them to state the frequency at which they translate English content into their native language for understanding. The table revealed that more than 2/3 of the students translate to their native language and only a little less than 1/3 of the students never translate. Out of 269 students who responded to this question, 52.0% (140 students) sometimes translate English content into their native language and 18.6% (50 students) frequently translate. But 29.4 % (79 students) never translated English content into other languages for understanding. Overall, 70.6% of the students translate English materials to understand the concept and 29.4% are independent of translation. The study also revealed the impact EMI has on students’ pedagogical activities such as presentations and writing their ideas well during examinations and projects. The stack chart below shows the effects of EMI on students’ pedagogical performance.

Effects of EMI on students Pedagogical practices

The stack chart shows the impact of EMI on students' achievements in project presentation and presenting clear ideas during examination and project writing. In terms of project presentations and discussions, 57.6% of the students agree that discussions and project presentation is tedious in EMI class. However, 8.9% of the students are not sure about the impact of EMI on their academic presentations and discussions and 33.5% disagree that EMI has negative impact on their presentation skills and class discussions. Meanwhile, 45% of the students have it that EMI affects their input in written examinations and project writing, and 19.7% disagree that EMI affects their writing ability in examinations and project writing. Additional 34.9% of the students strongly disagreed that EMI affects their writing examination. Overall, while EMI have negative impacted on students' presentation skills and discussions in class, it has not negatively affected their writing during exams. The results of

the study also showed that the implementation of EMI provided adequate teaching and learning materials for both students and teachers. According to the students and teachers, the online database provides more English teaching and learning materials than their native languages. The table below shows the responses of students to EMI's materials provision.

Table 4: English provides more teaching and learning materials than other languages

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Disagree	32	11.9	11.9	11.9
	Not sure	41	15.2	15.2	27.1
	Agree	95	35.3	35.3	62.5
	Strongly Agree	101	37.5	37.5	100.0
	Total	269	100.0	100.0	

The frequency table illustrated the responses of student in respect to the teaching and learning materials provision in English. The results showed that 32 (11.9%) of the students disagree that English language provides more materials for teachers and students and 41 students (15.2%) of the students are not sure about the phenomenon. Ninety-five (95) students (35.3%) and 101 students (37.5%) agreed that English provides more teaching and learning materials. Therefore, it showed that 72.8% of the students have it that English provides more teaching and learning materials in the pedagogical process.

In order to answer the research question “do teachers fully convey instructional content in English?”, the researcher asked students the extent to which teachers shift explaining concepts from English to Azerbaijani. The teachers also administered a face-to-face interview to discuss their use of English in their lesson delivery process. The results of the students’ responses are analyzed using frequency distribution table. The table below provides insight to the students’ response.

Table 5: The extent to which teachers shift from explaining concepts from English to Azerbaijani for students’ understanding

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Never	52	19.3	19.3	19.3
	Sometimes	199	74.0	74.0	93.3
	Always	18	6.7	6.7	100.0
	Total	269	100.0	100.0	

The results presented in the table revealed that teachers use a range of languages in explaining concepts and content to students. The results show that teachers translate to bring about effective understanding and retention. Out of 269 responds, only 52 students (19.3%) responded negative translation, 217 students (80.7%) consented that teachers alternate between English language and Azerbaijani to support students’ comprehension. The revelation of this phenomenon indicates that the teachers in EMI class do not fully convey subject content to students using English only. Teachers also use Azerbaijani to ameliorate local students’ assimilation and absorption.

In order to establish the bilingual delivery approach, the researcher conducted a face – to – face interview with four (4) EMI teachers and the responses are analyzed, grouped and presented in table 7 below.

Table 6: The responses of Lecturers to the use of EMI in classes relative to their delivery approaches

Questions	Summary of responses
1. How often do you explain to students in Azerbaijani in EMI class?	Three (3) of the teachers responded that they sometimes explained in Azerbaijani and one (1) responded zero use of Azerbaijani during lesson delivery
2. Why do you use Azerbaijani in your delivery of lessons in EMI classes?	The responses of the three teachers who sometimes explained concepts in Azerbaijani showed that teachers believed that Azerbaijani makes it easy for students to understand and secondly, teachers

	<p>sometimes do not find the right English terminology to explain the concept. Therefore, using Azerbaijani becomes more effective way of communicating the content to students at that spot. Meanwhile, one teacher maintained that it was a good idea for teachers to use local language sometimes to help understanding if they cannot find the suitable expressions in English to help them convey the concepts.</p>
<p>3. Do you sort consent of international students when you want to use Azerbaijani in your lesson?</p>	<p>All the three (3) who responded to this question asked international students' attention before explaining in Azerbaijani to explain concepts. However, one (1) teacher was not asked this question since such teachers never use Azerbaijani during lesson delivery.</p>
<p>4. Do you think English should be maintained as the language of instruction?</p>	<p>The four participants all affirmed that English language should be use at all level of higher education pedagogy. They all maintained the use of English helps both teachers and students in;</p> <ul style="list-style-type: none"> i. expanding their English skills ii. their skills for the global competitive market iii. increasing international students' enrollment iv. job opportunities
<p>5. Do you think English provides more teaching and learning materials than other languages</p>	<p>All the four (4) respondents believed that English provides more teaching and learning materials for both students and teachers.</p>

Hypothesis testing

Table 7.0

One-Sample Statistics				
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
English_Level	269	3.7983	.43941	.02679

Table 7.1

One-Sample Test						
	Test Value = 4 (UIU)					
	t	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
English Level	-7.527	268	.000	-.20167	-.2544	-.1489

With the sample mean of 3.798, the students English language level is slightly (-0.20167) below the average students English language level of 4(UIU) [$t(268) = -7.527, p < 0.001$] with 95% confidence interval of -0.2544 to -0.1489. Since $t(268) = -7.527, P < 0.001$, the researcher reject the null (H_0) hypotheses that the sample mean (3.798) is equal to the hypothesized mean (4.000). Therefore, the study concludes that there is an extreme significance discrepancy between the sample mean and the population or hypothesized mean ($p < 0.001$). The English level of study sample is therefore 0.2544 below the population English level of 4.00. Therefore, the English proficiency level of the students is a slightly below Upper Intermediate Level (UIL).

DISCUSSION OF FINDINGS

The findings of the study revealed that most of the student’s English proficiency level is at the Upper Intermediate level, meaning that the speaking ability of the international students far out-reach the local students. Most of the students at the upper intermediate level are international students. This suggest that international students prior to their studies at the higher education in a non-native speaking country achieved mastery of the language before applying for admission. The English competence level of the domestic or local students are below the English proficiency level. The low level of English-speaking competence of local students is as a result of lack of learning at the lower level of education.

Also, the study revealed that students usually translate English content into their native language in order to make meaning out of the material. All these learning challenges are as a result of the English language deficiency of students. Meanwhile, translations of one language to another language cannot always be accurate since every language has different set of grammatical elements and structure. Also, online translations such as “google translate”, “all-in-one translator”, “English translator”, etc. do not usually provide accurate and precise translation. Therefore, students face numerous challenges when trying to translate English to their native language and vice – visa.

The research findings also presented the impact of EMI on students’ learning and performance. Local (Azeri) students are not able to perform EMI project presentations eloquently after preparing a clear and comprehensive project. This is as a result of their inability to speak English language fluently. It could be suggested that the English proficiency level of students is not enough to match the challenges of higher education studies in English taught courses. Therefore, students need to adequately inculcate English language proficiency before or during their studies (Acerorg, 2012).

The study also shows that most of the students translate English content into their native language in order to have a full understanding of the material content. the students also translate directly from their native language into English writing. This notwithstanding, sometimes makes students write ineffectively since phrasal expressions in languages could have different meaning when they are translated into other dialects. Students used google translator, other applications and direct – language translation in both their speaking and writing in EMI class. This poses challenges to the students in their learning process. Because of the English deficiency of both teachers and students, teachers find it difficult to fully deliver lessons in English effectively.

The study also revealed that EMI provides teachers and students an opportunity for a wider range of resources to aid the pedagogical enactment. The study showed that English teaching and learning materials are more available online and printed forms. Therefore, the teachers and students have EMI as the best pedagogical process that provides them with a great deal of resources. Despite of the challenges of EMI the teachers of Khazar university encourage the use of EMI in higher education institutions which opposites the finding in Ankara university (Kalichkaya, 2006)

SUMMARY AND CONCLUSION

The study was designed to examine the influence English as a medium of instruction has on the academic implementation of students and teachers in Khazar University. The study revealed that the English-speaking proficiency of international students at Khazar University surpassed the local (Azeri) students. The general English proficiency of students revealed to be upper intermediate level. Local Students therefore have some challenges in their studies as a result of their language lapses. Students are not able to eloquently present presentations in EMI classes. In view of this, students sometimes translate English content into their respective native languages to understand better. The implication of the study also showed that EMI provides more teaching and learning materials than other languages. The study conducted face-to-face interview with EMI and the result of their responses revealed that teachers in EMI classes sometimes explained to students in Azerbaijani to influence students' comprehension partially because of the students English level and the teachers not finding the appropriate English expressions to explain the concept. Meanwhile, teachers of the university encourage EMI for the following reasons; skills for global competition for both students and teachers, international students' enrollment, skills in English usage, and job opportunities. Basically, as the university attract foreign students this is at a disadvantage of the local students who cannot use English effectively as their international counterparts, especially those from the ESL countries.

RECOMMENDATIONS

The growing use of English in the global market is undisputable and therefore call for effective and comprehensive attention of professors, students, and educational stakeholders to prioritize the learning of English effectively for them to prevail in the global market. The study recommends that both students and teachers should achieve higher level of English competency before employing EMI in order to benefit fully from EMI practices. However, higher education institutions that employed EMI should provide English training workshops and seminars to teachers and students to help them improve their efficiency in English. It is recommended that more study should be carried out in other universities in Azerbaijan and beyond to find out the impediments of EMI and the strategies to solving such problems for EMI proper implementation and practice. Meanwhile, a study is needed to find out how

teaching and learning English is done in Azerbaijan to establish a concrete solution to the speaking problems of the students.

References

- Acerorg. (2012). ACER. Retrieved 24 July, 2019, from <https://rd.acer.org/article/english-language-proficiency-in-higher-education>
- Cambridgeorg. (2019). Cambridgeorg. Retrieved 1 July, 2019, from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/pedagogy>
- Collinsdictionarycom. (2019). Collinsdictionarycom. Retrieved 1 July, 2019, from <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/pedagogy>
- Coleman, J. A. (2006). English medium instruction in European higher education. *Language Teaching*, 39, 1-14.
- Englishcom. (2018). Resources for English Language Learners and Teachers | Pearson English. Retrieved 1 July, 2019, from <https://www.english.com/blog/content-and-language-integrated-learning/>
- Hsieh, S.-H., & Kang, S.-C. (2007). Effectiveness of English-medium instruction of an engineering course and strategies used by the teacher. Retrieved from http://ctld.ntu.edu.tw/rp/95_01.pdf.
- Huang, F. (2006). Internationalization of curricula in higher education institutions in comparative perspectives: Case studies of China, Japan and the Netherlands. *Higher Education*, 51, 521-539.
- Huang, Y. P. (2009). English-only instruction in post-secondary education in Taiwan: Voices From students. *Hwa Kang Journal of English Language & Literature*, 15, 145-157.
- Hu, C. H., Chen, S. Y., & Lin, L. Z. (2008). University English as the medium of instruction up to 10%. *The Liberty Time: Education News*.
- Huan D, (2015). Exploring and assessing effectiveness of English medium instruction courses: The students' perspectives. *Procedia social and behavior sciences*. p.71–78
- Hu, G., Li, L., & Lei, J. (2014). English-medium instruction at a Chinese university: Rhetoric and reality. *Language Policy*, 13, 21-40.

- Hu, G. (2009). Borrowing ideas across borders: Lessons from the academic advocacy of “Chinese- English bilingual education” in China. In J. Fegan & M. H. Field (Eds.), *Education across borders: Politics, policy and legislative action* (pp. 115-136). London: Springer
- Hu, G. (2018). The challenges of World Englishes for assessing English proficiency. In E. L. Low & A. Pakir (Eds.), *World Englishes: RE-thinking paradigms* (pp. 78-95). New York: Routledge
- Ministry of Education (2001).
- Ibrahim, J. (2001, November). The implementation of EMI (English Medium Instruction) in Indonesia universities: Its opportunities, its threats, its problems and its possible solutions. Paper presented at the 49th International TEFLIN Conference in Bali
- Infante, D., Benvenuto, G., & Lastrucci, E. (2008). Integrating content and language at primary school in Italy: Ongoing experimental research. *International CLIL Research Journal*, 1(1), 74-82
- Jensen, H. P., & Johannesson, H. (1995). Engineering courses taught in English: An experience from Denmark. *European Journal of Engineering Education*, 20(1), 19-23
- Jochems, Wim & Smid, Harm & Snippe, J & Verweij, A. (1994). Academic success and language proficiency in international engineering education. In book: *Visions and strategies for Europe 2*, Edition: 33 volume 2, Chapter: Academic success and language proficiency in international engineering education, Publisher: Leuchtturm-Verlag, Editors: A. Melezinek, J. Mericka, S.T.M. Ackermans, pp.191-196
- Kılıçkaya, Ferit (2006). “Instructors’ Attitudes towards English-Medium Instruction in Turkey.” *Humanizing Language Teaching*, vol. 8, no. 6, 2006, pp. 1-9,
- Kim, S. (2010). Content-based instruction in English as L2: Globalization of higher education or downgradation of instruction. Paper presented at the 8th ASIA TEFL Conference. Hanoi
- Kim, E. G., Kweon, S-O., & Kim, J. (2017). Korean engineering students’ perceptions of English medium instruction (EMI) and L1 use in EMI classes. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 38, 130-145

- Klaassen, R. G., & Graaff, E. D. (2001). Facing innovation: Preparing lecturers for English medium instruction in a non-native context. *European Journal of Engineering Education*, 26(3), 281-289
- Lee, J. (2007). The study of anxiety and risk-taking of university students of English-medium classes in Korea. Unpublished MA thesis. Seoul: Korea
- Loughran, J. (2006).
http://www.linguapax.org/wp-content/uploads/2016/02/MayaDavid_NATIONAL-LANGUAGE-AS-AMEDIUM-OF-INSTRUCTION.pdf
- Macaro, E. (2018). *English medium Instruction: Content and Language in policy and practice*. Oxford, UK: Oxford University Press
- Pan, J. (2007). Facts and considerations about bilingual education in Chinese universities. In A. Feng (Ed.), *Bilingual education in China: Practices, policies and concepts* (pp. 200-215). Clevedon, UK: Multilingual Matters
- Paseka, A. (2002). Towards internationalization in teacher education: an attempt to use English as the working language in a sociology class. *Teaching in Higher Education*, 5(3), 359-371.
- Sasajima, S., Ikeda, M., Hemme, C., & Reiley, T. (2011). Current practice and future perspectives of content and language integrated learning (CLIL) in Japan. *The JACET 50th (2011) Commemorative International Convention Proceedings*. Tokyo: JACET.
- Uys, M., Walt, J. Van der., Berg, R. Van der., & Botha, S. (2007). English medium instruction: A situation analysis. *South African Journal of Education*, 27(1), 69-82
- Van Manen, M. (1994). Pedagogy, virtue, and narrative identity in teaching. *Curriculum Inquiry*, 24(2), 135-170
- Vinke, A. A., & Jochems, W. M. G. (1993). English proficiency and academic success in international postgraduate education. *Higher Education*, 26(3), 275-285
- Vinke, A. A. (1994). Toward a policy for English-medium engineering courses in a European context. In A. Melezinek, J. Mericka & S.T.M. Ackermans (Eds.), *Visions and Strategies for Europe: Proceedings of the Joint IGIP/SEFI 1994 Conference* (pp. 209-214). Alsbach/Bergstrasse: Leuchtturm-Verlag

- Vinke, A. A. (1995). English as the medium of instruction in Dutch engineering education. Delft: Delft University Press.
- Wu, P., Wang, S., Jiang, X., Zeng, D., Guan, Y., & Li, X. (2010). *Gaodeng xuexiao shuangyu jiaoxue dexianzhuang yanjiu he shijian tansuo* [An exploratory study of English-medium instruction in Chinese higher education]. Beijing: Higher Education Press
- Zenkova, T., & Khamitova, G. (2018). English Medium-Instruction as a Way to Internationalization of Higher Education in Kazakhstan: An Opinion Survey in the Innovative University of Eurasia, *e-TEALS*, 8(1), 126-158. doi: <https://doi.org/10.2478/eteals-2018-0006>

Becoming a Sustainable Human Smart City

Prof. Dr., Hüseyin GÜL³

Prof. Dr., Songül SALLAN GÜL⁴

Özet

Günümüzde dünya nüfusunun yarısı ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülke nüfuslarının ise yüzde seksenden fazlası kentlerde yaşamaktadır. Bu nedenle kentler, plansız büyüme, yetersiz kentsel hizmet sunumu, trafik sıkışıklığı, çevre sorunları, düşük yaşam kalitesi ve yoksulluk gibi birçok sorunla mücadele etmektedir. Ancak, bilgi ve iletişim teknolojileri, dijitalleşme, yapay zeka, nesnelerin interneti ve akıllı kent uygulamaları gibi alanlardaki gelişmeler, bu tür sorunlara daha iyi çözümler geliştirme konusunda umutları artırmıştır. Kentleri akıllı yapmak sürekli büyüyen kentlerin güncel ve gelecekteki sorunlarını çözme ve hizmet sunumu, ekonomik kalkınma, katılım, çevre koruma ve güvenlik gibi alanlarda sürekli artan ve çeşitlenen vatandaş beklenti ve taleplerini daha iyi karşılamak için fırsatlar sunmaktadır. Buna rağmen, iyi oturmuş bir akıllı kent perspektifi ile akıllı kent politika ve stratejileri halen geliştirilmeyi beklemektedir. Bu çalışma, literatür taraması ve iyi uygulama örnekleri çerçevesinde, iyi ve oturmuş insan odaklı sürdürülebilir bir akıllı kent anlayışının geliştirilmesine katkı yapmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, çalışmada, insanı merkeze alan, yeni teknolojilerden yararlanarak entegre akıllı hizmetler sunan, sürdürülebilir bir akıllı kent olabilmek ama teknoloji çöplüğüne dönüşmemek için, yapılması ve kaçınılması gerekenler konusunda öneriler ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, akıllı kent, sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik, kentsel hizmetler

Abstract

Today great majority of people in developed or developing countries lives in urban areas and demand urban services. Thus, cities face many challenges such as urban sprawl, inadequate urban services, traffic jam, environmental problems, low quality of life and poverty. Yet, recent developments in such fields as information and communication technologies,

---

³ Department of Political Science and Public Administration, Süleyman Demirel University, Isparta, Turkey, 32200.

⁴ Department of Sociology, Süleyman Demirel University, Isparta, Turkey, 32200.

digitalization, artificial intelligence, the Internet of Things and smart city implementations increased hopes to develop better solutions to such challenges. Making cities smart would help better manage today's and future challenges of growing cities, and better meet the ever increasing and diversifying demands of citizens in such fields as service delivery, economic development, participation, environmental protection and safety, among others. Yet, a well-established perspective and policies and strategies of smart city still need to be developed. This paper attempts to develop a better vision on smart cities revolving around the holistic conception of a sustainable human smart city on the bases of best practices and literature review. It also aims at offering some strategies to become a sustainable human smart city and to avoid becoming a technology dumping ground with no attention paid for human aspects and the need for integrated smart infrastructure and services.

Keywords: Digitalization, smart city, sustainability, livability, urban services

Introduction

Today more than half of the world population and more than eighty percent of developed-developing countries live in urban areas and demand urban services. What is more is that an influx to the cities continues in many countries, increasing the demand for various urban services. Thus, cities need to better manage today's and future challenges involved with this growth, and to better meet ever increasing and diversifying citizen demands and expectations. This in turn requires a search for better management and service delivery practices and methods, and new approaches in service provision and city management. In fact, urban growth "requires new and innovative ways to manage the complexity of urban living; it demands new ways to target problems of overcrowding, energy consumption, resource management and environmental protection" (Manville et. al., 2014: 17). Fortunately, recent developments in information and communication technologies (ICTs), digitalization, the Internet of Things (IoT)⁵, interconnected service delivery and smart city implementations offer solutions to such pressing challenges and problems.

In this regard, digital technologies provide new and better opportunities for better policy making, good e-governance, data analytics and innovative methods of service production and provision. Thus, it is worth exploring in detail not only what opportunities but also what risks the digital revolution and smart city policies would offer for urban

---

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=LlhmzVL5bm8>

governance, policy making and service production and delivery in smart cities (Gül, 2018; Sağır, Göksel & Eroğlu, 2018; Marrone & Hammerle, 2018: 197). It is clear that digitalization is the main driving force behind developments in many fields as well as smart cities. The digital revolution has been transforming all aspects of our lives. Today, there are more than 4 billion internet users and 3 billion people on social media, and more than 40 percent of married people in the USA get married after they meet on social media. Besides, and 100 million photos and 100 million videos are shared only on Facebook every day. Moreover, 40 billion devices are already linked through the internet, forming one massive circuit.

Thus, exploring smart city strategies and opportunities and risks involved would be beneficial because it would give us much clear idea about how smart city approach and policies could be developed and carried out, and about how some of the pitfalls involved in these processes could be avoided. By using smart devices, big data⁶, the Internet of Things (IoT), faster internet etc., many cities around the world aim to turn into smart cities and help us manage today's and future challenges of growing cities and meet the ever increasing demands of citizens in fields such as governance, urban planning, environment, economic development, safety, transportation, urban services and others (Schwab, 2016; Albino, Berardi & Dangelico, 2015). Thus, mobility, communication, innovation, transparency, competitiveness, participation and better decision-making will be among the major aspects and developments of smarter cities. While there is much debate about the future of smart cities and there are many examples of smart city, a well-established concept of smart city still needs to be developed (Strauss & Özcan, 2018: 57; Lazaroiu & Roscia, 2012: 328).

This paper aims to provide a grasp of and well-established perspective on smart cities revolving around the holistic concept of a sustainable human smart city, and to discuss the basic characteristics of such a smart city. Another goal is to offer some strategies to become a sustainable human smart city, and to avoid becoming a technological dumping ground with no attention paid for humanistic aspects and integration needs among smart infrastructure and services on the bases of best practices and literature review.

1. Reasons to Transform into Smart Cities

---

⁶ <https://www.oracle.com/big-data/guide/what-is-big-data.html>

There seems to be an increasing interest in smart city policies in recent years. The reason for this increased interest in smart cities are the result of a search for new and more effective and efficient solutions to ever growing urban problems and citizen expectations and demands, for livable urban environment, and for better and sustainable methods of service delivery. Digital revolution and the advancements in the Internet, ICTs, wireless connection, artificial intelligence, cloud technology, search engines, social media etc. all made it possible to improve urban management processes as well as the ways urban services are produced, provided, monitored and evaluated (Gül, 2018; Case, 2016). What is unique about the digital age is that not only most of the jobs are done and the services are provided through the interconnected utilization of artificial intelligence, smart devices, utensils and digital technologies, the Internet and the IoT, but also everything and everybody is connected 7 days and 24 hours. Yet, this means that humans and smart devices and machines are disconnected from time and space constraints, transforming production processes, costs and relations with implications for management and policy making practices.

City governments with an aim to become a smart city have to grasp the characteristics and prospects of the digital age and new information and telecommunication technologies in terms of how to improve the lives of urban dwellers, and the practices of urban management, service production and delivery. As Memiş (2015) points out, there are many other reasons for becoming a smart city as listed below:

- 1- To improve human side of smart cities by improving the quality of life, mobility and convenience in urban areas and by providing better opportunities for different groups such as the elderly, the disabled, the youth, women, children etc. via new technologies
- 2- To enhance quality, efficiency, effectiveness, transparency and accountability in urban governance and policy making processes via the flow of real time big data
- 3- To benefit from new information and telecommunication technologies in reducing corruption, waste and red tape in urban management
- 4- To make cities more livable and sustainable
- 5- To decrease transaction, service production and provision costs and financial losses
- 6- To boost big data flow, streaming and analytics
- 7- To increase citizen involvement and interconnectedness among stakeholders, city management units, individuals, different citizen groups, civic organizations, entrepreneurs etc.
- 8- To determine citizen demands and develop timely responses on the base of real time data

9- To benefit from new green technologies for sustainable development, management practices, urban services and quality of life

10- To provide an innovative environment for young entrepreneurs and start-ups.

2. What is a Smart City and What to Do to Become One?

Kondepudi & Kondepudi (2015: 2) use the term “smart sustainable city” to refer to an innovative city using information and communication technologies (ICTs) and other means such as the Internet of Things and big data analytics to improve quality of life, efficiency of urban service provision and management, and competitiveness. They also emphasize that a smart sustainable city meets the needs and demands of present and future generations with regard to socioeconomic and ecological aspects. In another broader definition, a city is considered as “smart” when its investment in human and social capital and in communications infrastructure actively promote sustainable economic development and a high quality of life, including the wise management of resources implemented through a participatory government (UCLG Community of Practice, 2019). According to the EIP-SC European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities, smart cities are “systems of people interacting with and using flows of energy, materials, services and financing to catalyze sustainable economic development, resilience, and high quality of life; these flows and interactions become smart through making strategic use of information and communication infrastructure and services in a process of transparent urban planning and management that is responsive to the social and economic needs of society” (UCLG Community of Practice, 2019).

Harrison vd. (2010: 2) use the term “smarter city” as “an instrumented, interconnected, and intelligent city”, connecting the physical, ICTs, socioeconomic and business infrastructure to improve the operational efficiency and quality of life of a city and lives of citizens. According to Harrison vd. (2010: 2), in a smarter city, “the traditional concept of a physical city infrastructure is extended to a virtual city infrastructure, an integrated framework that will allow cities to gather, integrate, analyze, optimize, and make decisions based on detailed operational data” through sensors, cameras, kiosks, meters and other similar smart devices and appliances, distributed and centralized digital processing technologies, transmission bandwidth, and software models. According to Harrison vd. (2010: 7), a smarter city is an instrumented, interconnected and intelligent city. Instrumentation enables the capture and integration of live real time data through the use of sensors, meters, cameras and

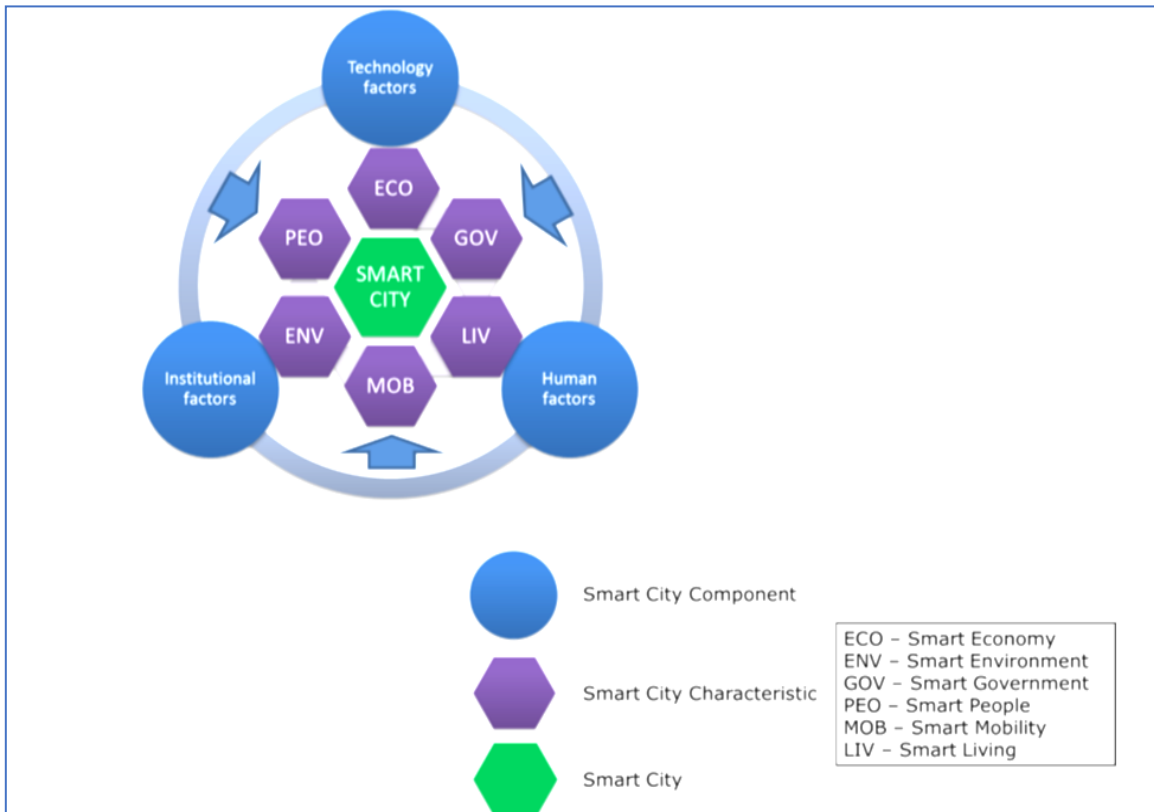
similar other smart data-acquisition systems as well as software in IT systems that extract some diagnostic information about operations, service delivery, customers etc. Interconnected refers to “the ability to connect instrumented systems physically via public and private networks within the city but also the ability to connect together logically the many IT software systems used by the city’s agencies to manage the operation of the city’s services” (Harrison vd. 2010: 4). The term “intelligent” means “the inclusion of artificial intelligence, complex analytics, modeling, optimization, and visualization in the operation of urban services” (Harrison vd. 2010: 6).

Other definitions are available but this study envisions a sustainable human smart city with smart citizens, smart city management, smart services and innovative milieu. In such a sustainable human smart city, urban governance, service provision and infrastructure should be interconnected through new digital technologies and the IoT with emphasis placed on environmental and human aspects. A sustainable human smart city is built on effectively and widely utilized new digital and green technologies but it is not a technological dump site. The city is primarily considered as a living space for urban dwellers with housing, offices, theaters, cafes, restaurants, lakes, parks, recreation and green areas, among others. A similar approach is presented by Moretti, Schlemmer and Yalova in their 2018 study titled *Human Smart Cities: Theories, Practices, Case Studies for Intelligent Cities Today*.

Some other main characteristics of a sustainable human smart city could be listed as follows:

- 1- An urban space of interconnected smart objects, citizens, stakeholders and entrepreneurs.
- 2- Provision of convenient smart urban services and infrastructure
- 3- Promotion of joint innovative project developments and start-ups
- 4- Development of a sustainable human smart city strategy
- 5- A strategy based on participation, continuous improvement, the IoT, real time data of service provision and citizen experiences
- 6- Having a balance between quality of life of citizens, environment and technology.

Figure 1. Components and Characteristics of Smart Cities (Manville et. al., 2014: 30)

The basic components of a smart city are presented in the above figure. However, there are some highly wired cities claiming to be a developed smart city with a lot of investment in high technologies. Yet, heavily investing in new information and telecommunication technologies is not enough to become a developed sustainable human smart city. Similarly, such cities as the ones listed below may not be considered as a developed and well established smart city:

- 1- A city with free WiFi everywhere etc.
- 2- A space of the smart objects and projects
- 3- A city providing e-services on the web
- 4- A city with a social media manager
- 5- A city with a geographical or management information system

Thus, city managements with a goal to transform into a sustainable human smart city need to plan and take some other important steps to and to become a smart city. Some of these steps are provided below:

- 1- Design a sustainable human smart city strategy and develop a road map in a participatory manner
- 2- Have awareness towards the diverse needs of different groups

- 3- Have an awareness towards sustainability and the use of green technologies, renewable energy sources
- 4- Aim for zero emission and for widespread use of renewable energy resources
- 5- Ensure all public services are fully accessible
- 6- Aim for continuous improvement and cultural change via educating city employees and citizens
- 7- Set aside innovative spaces for citizen, stakeholder and entrepreneur interaction and involvement
- 8- Explore innovative business potential, promote the development of start-ups and relevant projects together with stakeholders
- 9- Have a policy of training programs to compensate for job losses

Accordingly, it could be argued that a well-established vision of smart cities “lies on the understanding of how to move from high objectives to specific innovative solutions and how replicate successful innovations in a local context - being aware that each solution applied to a city involves a combination of technologies which are adjusted to the needs of a specific city and that can be affected by many factors (technological, financial, economic, regulatory and administrative, social and stakeholder uptake, etc.)” (Annunziato & Maestosi, 2018: 12).

Planning in a Smart City

One has to consider the questions of how the planner of a smart city is different from “an urban planner” or the defining source of difference is technology? Urban planners are tempted to favor a top-down approach, but considering democratic values makes them consider and place at the forefront the participation of citizens in the planning and policy making in urban governance. It is important to explore how applying new technologies influences or factors in city planning to achieve the bottom lines of urban governance and policy making processes?

The elements required for city planning includes stakeholders and actors such as public authorities, central and city administrations etc., different groups of citizens, private sector, civic actors and organizations, among others. The other group of elements involves resources such as experts, professionals, financial resources and participatory budget, the powers of zoning and eminent domain, among others. The main characteristic of urban planning process in a smart city is its participatory feature at all stages but it should include

new participation mechanisms such as city labs, use of software to participate digitally or to reach city management, etc. The sets of important tools and principles for urban planners in smart city are leadership, compatible and flexible legislations, digital technologies, open data, big data analytics, transparency, accountability and citizen participation, among others.

Planning in smart city requires reshuffling relations among the actors and stakeholders in order to increase effectiveness in communications and participation processes. From the elements mentioned about and this reshuffling, two competing approaches emerge: Top-down (planning coming from authorities and professionals) and bottom up approaches (a more flexible participatory approach).

In the top-down approach, proposals in the internet or through other technological mechanisms are considered by the elected officials of the city council representing the constituencies. Public authorities may also conduct consultations (round-table discussions, town-hall meetings etc.). Public administrative bodies harmonize the competing needs of citizen groups and often know what is best for the public or what is best for implementation with given the budget.

In more flexible bottom-up approach, public administration provides the framework for participation but the vision-setting and ideas come from citizen groups, the representatives of private and civic sectors, etc. Citizen groups and the private and civic sectors may also implement on their own but within the framework provided by government. The importance of grassroots and communities cannot be understated. Funding mechanisms for participatory projects may include private sector shares, donations of rich citizens or private sector, budgets of NGOs and CSOs, participatory budgets/bottom-up budgets etc. Yet, decision-making and implementation may stay with public administration for large-scale investment projects. The participatory approach rests on the fundamental question of what are the basic needs of the city, but it is often difficult to implement.

To give some examples, in Tokyo, *machizukuri* (town-making) of wards invites different groups of people with various interests (students, differently-abled or disabled citizens, elderly, women and men, etc.) to walk around the city (with the planning and implementing agencies) and they contribute to raising and creating a vision for the city on what needs to be done and how the plans should be revised. In Taiwan and Philippines, there are cases where participatory budgeting is implemented as an example of bottom-up planning.

Citizens propose projects to be funded by and compete for the city budget. A portion of which can be funded by the city budget but the community has to look for the remainder.⁷

The Inclusive City: Civic Engagement and Democratic Participation in Smart City

Democratic participation and civic engagement are crucial for realizing the vision of a sustainable human smart city. In order for the public to support projects that sometimes make daily life difficult for them while benefiting them greatly in the near future, they must be made a part of the planning and decision making processes. Therefore, sustainable civic engagement and a more participatory understanding of citizenship should be a part of smart urban governance, and its effectiveness should be further strengthened by utilizing new information and telecommunication technologies. In a sustainable human smart city, it should be insured that the youth, children, teenagers, students can acquire civic skills, imagination and creativity via teamwork and civic projects. It is important that they enjoy getting engaged, deal with problems, and develop solutions in teams. Therefore, a participatory education system with a participatory and innovative learning environment is an essential part of sustainable human smart cities.

Social cohesion consisting of a sense of reciprocity, trust and bonding between various stakeholders and citizen groups is also necessary to ensure a vibrant environment of harmonious civic engagement. A practical way to create such a relationship is through round table public meetings and discussions in which stakeholders not only can express their views on projects but also develop awareness of outcomes and ways of implementation. Bureaucrats also have to find new and innovative ways and small actions such as attaching a questionnaire for satisfaction rating and feedback for the improvement of existing services. Programs to foster participation in activities such as volunteering or service to help the betterment of community may be another method. In any case, emerging innovative technologies, e-learning, city or street labs etc. should be utilized as new tools to enable stakeholders, grassroots groups, individual citizens, citizen groups and other actors to engage, learn interaction and develop solutions together.

---

⁷ Please see <https://www.tycg.gov.tw/budget/home.jsp?id=4&parentpath=0,3>

Sustainability in Smart Cities: Mobility and Green Transport

Sustainability caters to and balances the pressing demands of the present and the needs of the future. Sustainability in smart city generates awareness of production and consumption processes, the efficient use of resources required for urban development and the quality of citizen lives, and increased use of green technologies. It focuses on enhancing the process of civic engagement, connectivity and the responsible use of urban resources for sustainable lifestyles. It also helps reduce pollution and preserve ecology through smart green solutions via the management of water, waste, energy, and transportation through transit-oriented development (TOD).

Eco-friendly infrastructures connected through the IoT, intelligent transport systems (ITS) and artificial intelligence (AI) are the key tools to establish a sustainable smart city system that includes smart transportation, smart waste management, renewable energy production, water treatment, and passive building. The smart city should use renewable sources such as wind and solar energy, underground geothermal energy, hydropower, biogas produced from waste, among others. It also involves aiming for zero emission especially via smart and human centered mobility and transport systems. These systems require promoting public transport oriented development, well-integrated transport systems and Transit Oriented Development (TOD) with pedestrian oriented city for citizens. It further helps to establish efficient connectivity, zero carbon city, increased green area and eco-friendly transport via widespread bike use, pedestrian-bike oriented streets, streets for only pedestrians and bikes, bike sharing, solar panel roads, MRT (Mass Rapid Transit) and BRT (Bus Rapid Transit) systems.

As one of the crucial components for sustainability and eco-friendly development for smart cities, smart mobility or transportation is critical. Smart city should have streets convenient for all users including especially pedestrians, cyclists and people with special needs. Smart mobility or transportation is based on an intelligent transport system (ITS) consisting of a central system and several auxiliary systems. A Transport Control Center (TCC) as part of an ITS coordinates traffic in an interactive and integrated way through transport control center with the help of artificial intelligence (AI). The TCC gathers data from all the urban systems, analyzes them and transmits necessary instructions to the providers and the users. The system also produces information based on mobility patterns in

order to ensure safety, comfort and convenience of citizens, and provides information on traffic accidents and jams, whether and road conditions to warn commuters and help them plan ahead accordingly. It guides the commuters to the best possible alternative roads to reach their destinations. It provides applications that show drivers to available parking lots in the city, and that help tourists navigate the city.

Conclusion

Today, many cities around the world develop policies and implementations to become smart cities in order to better manage today's and future challenges of growing cities and better meet the ever increasing and diversifying demands of citizens in fields such as governance, policy and decision making, city planning, environmental protection, quality of life, urban safety, transportation, economic development, urban service provision, among others. In this regard, digital technologies provide new and better opportunities for better policy making, decision making, good e-governance, data analytics and innovative methods of service production and provision. Any strategy towards becoming a smart city has to be based on citizen needs and experiences, smart and green technologies and concerns for quality of life and livable environment as well as on such principles as enhanced and accessible mobility, communication, innovation, transparency, competitiveness and participation. The main caution this paper raises is that any strategy regarding smart cities should be human centered and based on smart use of new information and telecommunication technologies and the IoT in order to provide integrated urban services and to avoid becoming a technology dumping ground. Accordingly, this study puts forward a vision of a sustainable human smart city consisting of an innovative milieu, smart citizens, smart city management and smart services that are interconnected through new digital and green technologies and the IoT with emphasis placed on environmental and human aspects.

References

Albino, V., Berardi, U. & Dangelico, R.M. (2015). Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance, and Initiatives. *Journal of Urban Technology*, 22(1), 3-21

Annunziato, M. & Maestosi, P. C. (2018). Towards a European Vision for the Smart Cities to Come. *TECHNE*, Special Issue (1), 12-15. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Paola_Maestosi/publication/326830793_Towards_a_european_vision_for_the_smart_cities_to_come/links/5b65d246458515cf1d35aac1/Towards-a-european-vision-for-the-smart-cities-to-come.pdf?origin=publication_detail on 10.11.2019.

Case, S. (2016). *The Third Wave: An Entrepreneur's Vision of the Future*. New York: Simon & Schuster Inc.

Sağır, H., Göksel, Z. S. & Eroğlu, T. (2018). Industry 4.0 and Connectedness in the Digital Era. In Gül, H., Okcu, M. & Turhan, G. (Eds.), *Public and Urban Administration and Policy in the Digital Age* (s. 27-56). Mauritius, Latviya: LAP Lambert.

Gül, H. (2018). Characteristics of Digitization and its Consequences for Public Administration and Policy. In Gül, H., Okcu, M. & Turhan, G. (Eds.), *Public and Urban Administration and Policy in the Digital Age* (s. 5-26). Mauritius, Latviya: LAP Lambert.

Harrison, C., Eckman, B., Hamilton, R., Hartswick, P., Kalagnanam, J. Paraszczak, J. & Williams, P. (2018). Foundations for Smarter Cities. *IBM Journal of Research and Development*, 54(4), 1-16.

Marrone, M. & Hammerle, M. (2018). "Smart Cities: A Review and Analysis of Stakeholders' Literature. *Business & Information Systems Engineering*, 60(3), 197-213.

Kondepudi, S. & Kondepudi, R. (2015). What Constitutes a Smart City? In A. Vesco & F. Ferrero (Eds.), *Handbook of Research on Social, Economic, and Environmental Sustainability in the Development of Smart Cities* (s. 1-25). Hershey, PA: IGI Global.

Lazaroiu, G. C. & Roscia, M. (2012). Definition Methodology for the Smart Cities Model. *Energy*, 47, 326-332.

Manville, C. et. al., (2018). *Mapping Smart Cities in the EU*. Brussel: Directorate General for Internal Policies, European Parliament,

Moretti, G., Schlemmer, E. ve Yalova, Y. (2018). *Human Smart Cities: Theories, Practices, Case Studies for Intelligent Cities Today*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Schwab, K. (2016) *The Fourth Industrial Revolution*. New York: Crown Publishing Group.

Strauss, E. & Özcan, A. (2018). Digital Cities and Digital Citizen's Rights. In Gül, H., Okcu, M. & Turhan, G. (Eds.), *Public and Urban Administration and Policy in the Digital Age* (s. 57-79). Mauritius, Latviya: LAP Lambert.

UCLG Community of Practice (2019) "Smart City" Concept. Retrieved from <http://www.uclg-digitalcities.org/en/smart-city-concept/> on 10.11.2019.

Farklı Eksenlerden Sınır Bölgesinde Suriyeli Sığınmacıların Algılanma Biçimleri⁸

Doç. Dr. Serdar ÜNAL⁹

ORCID: 0000-0003-2755-9456

Fatıma DOĞAN¹⁰

Özet¹¹

2011 yılından bu yana Suriye’de meydana gelen iç karışıklıklar nedeniyle milyonlarca Suriyeli vatandaş Türkiye’ye iltica etmiştir. Suriyeli sığınmacılar geldikleri ülke ve sahip oldukları kültür itibarıyla yabancı göçmen olarak değerlendirilmektedir. Türkiye tarihinde görülen daha önceki yabancı göçler sayıca daha az olmuş ve daha çok belirli bölgelerle sınırlı kalmıştır. Bugün ise yapılan sayımlarda Suriyeli sığınmacıların farklı oranlarda da olsa Türkiye’nin hemen hemen her ilinde yaşadıkları gerçeği bulunmaktadır. Bu göçün sonucunda Türkiye’de sosyal, siyasal ve ekonomik yapıda birçok değişim yaşanmış ve halen yaşanmaktadır. Suriyeli sığınmacıların aktörü olduğu bu kitlesel göç hareketi ve sonuçları Türkiye’nin gündelik yaşam pratiklerine etki edecek kadar güçlü ve kapsamlı olduğu için sosyolojik temelde çeşitli boyutlarıyla irdelenmeye muhtaçtır. Suriyeli sığınmacılar hakkında yapılan çalışmalarda yerli halkın yabancıya yönelik algı ve tutumları, yerli halkın yabancıya yönelik tutumlarının ardında yatan gerekçelerin neler olduğu vb. konularda ayrıntılı bilgiye ulaşılmasını sağlayan çalışmaların ehemmiyeti yadsınamaz.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli sığınmacılar, Algı, Yabancı.

Giriş

İnsanların çeşitli nedenlerden dolayı baskı ve zulümden kaçarak veya sürgün edilerek diğer egemen güçlere sığınmak zorunda bırakılmaları çok eski tarihlerden beri süregelen bir durumdur.

⁸ Bu çalışma danışmanlığımı yaptığım ve Aydın Adnan Menderes Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenen Fatıma Doğan’ın Yüksek Lisans Tez Projesinden [Yabancı İle Bir Arada Yaşama ve Ötekileştirme: Mardin Halkının Bakışından Suriyeli Sığınmacılar; FEF-17038] türetilmiştir.

⁹ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

¹⁰ Yüksek Lisans Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.

¹¹ Bu çalışma danışmanlığımı yaptığım ve Aydın Adnan Menderes Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenen Fatıma Doğan’ın Yüksek Lisans Tez Projesinden [Yabancı İle Bir Arada Yaşama ve Ötekileştirme: Mardin Halkının Bakışından Suriyeli Sığınmacılar; FEF-17038] türetilmiştir.

(Hazan, 2018:185). 2011 yılında başlayan Suriye’de meydana gelen iç karışıklar sonucu Suriye halkının çok önemli bir kısmı komşu ülkelere iltica etmek zorunda kalmıştır. Suriyeli mültecilerin en çok iltica ettikleri ülke olan Türkiye’deki kayıtlı Suriyeli sayısı Ağustos 2019 tarihi itibarıyla toplam 3 milyon 643 bin 870 kişidir. Bu kişilerin 1 milyon 973 bin 573’ü erkeklerden, 1 milyon 670 bin 297’si ise kadınlardan oluşmaktadır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye girişlerinden sonra Türkiye, Avrupa’da en çok göçmene ev sahipliği yapan ülkeler arasında birinci sıraya ulaşmıştır (UNCHR, 2019). Önce, uluslararası hukukta herhangi bir karşılığı bulunmayan “misafir” statüsü verilen sığınmacılara, 2012 yılı Nisan ayında yayınlanan genelge ile “geçici koruma” statüsü verildi. Türkiye aynı yıl Ekim ayında, sağladığı bu geçici korumayı genişletti (Mazlumder, 2014:11).

Hiç şüphesiz, Türkiye tarihinde ilk kez bu kadar kalabalık bir yabancı sığınmacı kitlesine ev sahipliği yapmaktadır. Sürecin ilk başlarında Türkiye krizin oldukça hızlı bir şekilde çözüleceği ve sığınmacıların ülkelerine geri dönüş yapacağı beklentisi içindeydi. Kısa sürmesi beklenen kriz gittikçe karmaşık bir hal alırken başka ülkelere sığınan Suriyelilerin geri dönüş ihtimalleri ise oldukça azaldı (Mazlumder, 2014:11). Türkiye’deki Suriyelilerin belli bir kısmı çeşitli illerde devlet tarafından kurulan sığınmacı kamplarında yaşamlarını sürdürmeye çalışırken önemli bir kısmı da kamp dışında yerleşik halk ile iç içe yaşamaktadır.

Aslına bakılırsa, “büyük sayıda mülteci ve yerinden edilmiş insan akışı kaynaklara yeni kısıtlar getirebilir ve onları konuk eden ülkenin ya da bölgenin istikrarını bozabilir” (Ünal, 2014:75). Dolayısıyla, başlangıçta misafir olarak kabul edilen ve tanımlanan Suriyeli sığınmacıların aradan geçen sekiz yıllık süre sonrasında yavaş yavaş Türkiye’de yerleşik hale gelmeye başlaması hiç şüphesiz yerli ile yabancı arasındaki başlangıçtaki ilişkilerin de değişmesine neden olmaktadır. Bu noktada hem niceliksel hem de niteliksel bir dönüşüm süreci içindeki Türkiye’ye gelen veya sığınan gruplar kentlerde birçok sorunla baş etmek durumunda kalabilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda derinlemesine etkiler yaratan bu kitlesel göçün ve misafirlikten yerleşikliğe doğru evrilen sürecin mahiyeti son derece önem arz etmektedir.

Göçmen, Mülteci ve Sığınmacı

İnsanların doğal veya insan eliyle yapılmış felaketler, savaşlar gibi pek çok nedenden evlerini, yurtlarını terk edip güvenli bölgelere gitmek zorunda kalmaları çok eski zamanlardan beri yaşanmakta olsa da uluslararası toplum tarafından bu konunun mercek altına alınması yeni

sayılabilecek bir durumdur (Hazan, 2018:183). Dolayısıyla, öncelikle tanımsal bir başlangıç yapılacak olursa, göçmen, statü olarak yasal bir yolla hedef bölgeye geçişi tanımlar. Uluslararası göç hareketinde gidilen ülkenin onayını alan başka bir ifadeyle yasal olarak kabul edilmiş olan kişi veya kişilere göçmen denir (UNHCR, 2013). Bu anlamda, “göçmen, ekonomik nedenlerle, daha iyi bir hayat standardı yakalayabilmek için vatandaşı olduğu devletin ülkesinden ayrılarak, bir başka ülkeye göçen kişiye verilen addır” (Steinbock, 1998:738; akt. Ergüven ve Özturanlı, 2013:1020).

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü’ne göre; mülteci ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıstır. Sığınmacı ise, mülteci olduğu iddiasıyla ülkesini terk eden ama mültecilik statüsü başvurusu sonuçlanmamış kişiyken, mülteci sığınma başvurusu kabul edilen kişidir

Birçok alanda yan yana kullanılan mülteci ve sığınmacı kavramı birbirinden farklıdır. BMMYK, faaliyetlerinde, “mülteciler” ve “yer değiştirmiş kişiler” ayrımını kullanmaktadır. Devletin taraf olduğu antlaşmaların kendisine özel statü ve hukuki koruma sağladığı kişiler “mülteci”, böyle bir sığınma hakkını ve korumayı talep eden; ancak henüz bu korumadan faydalanamayanlar “sığınma arayan kişiler”, BM’ye göre, yerinden olmuş kişiler olarak ifade edilmektedir (Ergüven ve Özturanlı, 2013:1019-1020). Benzer şekilde, bugün özellikle mülteci kelimesinin gerek uluslararası siyasi düzlemde gerekse hukuki manada kısıtlı bir kategoriye dönüşmesi nedeniyle bu alandaki bazı araştırmacılar son yıllarda mülteci çalışmalarını yerine zorunlu göç çalışmaları ismini daha çok kullanmaya başlamışlardır (Hazan, 2018:183).

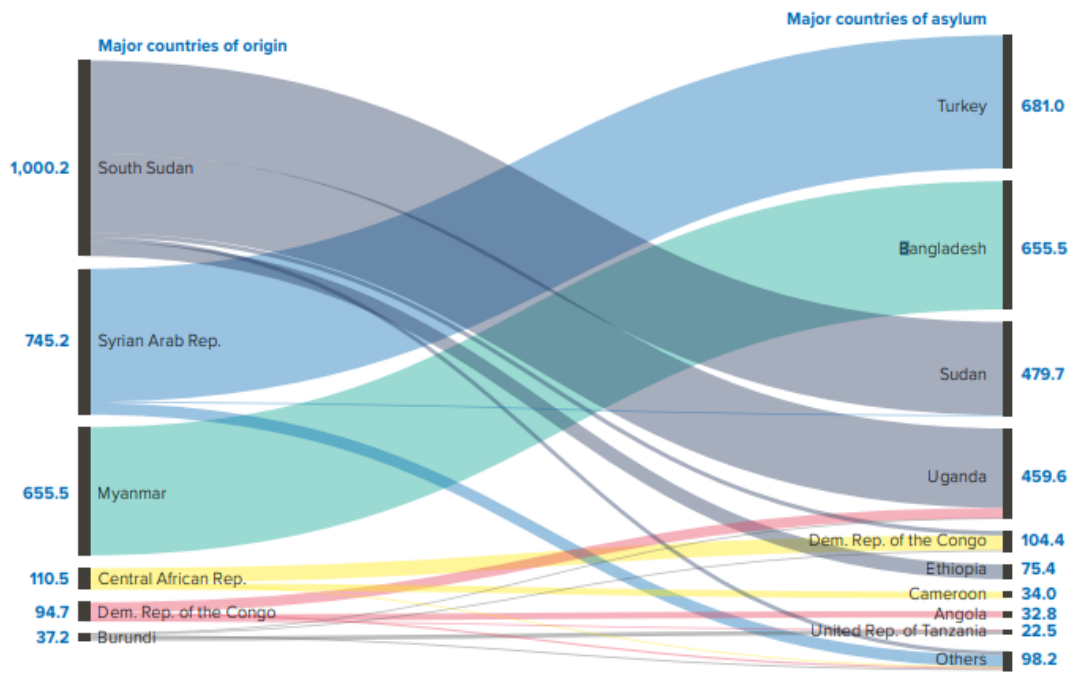
Dünyada Mülteci ya da Sığınmacı Meselesi ve Suriyeli Göçü

2017 yılında yapılan sayımda küresel olarak -doğdukları ülke dışındaki bir ülkede yaşayanlar- uluslararası göç 258 Milyon gibi önemli bir rakama ulaşmıştır. Bu, dünyadaki toplam nüfusun %3,4’ünü temsil etmektedir (IOM, 2017). BM Mülteci Örgütü verilerine göre ise, 2017 yılı sonu itibarıyla 68,5 milyon kişi yerinden edilmiştir. Bu nüfusun içinde, 16,2 milyon kişi, 2017 yılı içerisinde ya ilk kez ya da üst üste birçok kez olmak üzere yerinden edilmiştir. Bu rakam,

hareket halinde olan çok büyük kitlelere tekabül etmektedir ve her gün 44.500 kişinin ya da her iki saniyede bir 1 kişinin yerinden edildiği anlamına gelmektedir. 2017 yılı sonu itibarıyla dünyada, 68,5 milyon zorla yerinden edilmiş insan, 25,4 milyon mülteci bulunmaktadır (UNCHRa, 2019).

Son zamanların en büyük göç dalgası olan Suriyeli göçmenler Dünyadaki göç oranlarını büyük oranlarda etkilemektedir. 2016'da yapılan sayıma göre Suriye'de iç savaş nedeniyle ülke içi ve dışında 13 milyondan fazla Suriyelinin göç etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. 19 Nisan 2018 itibarıyla uluslararası hareketlilik dahilinde 6.6 Milyon Suriyelinin dünyaya dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir (UNCHRa, 2018). Bu çerçevede dünyada Suriyelilerin en çok iltica ettikleri ülke Türkiye'dir.

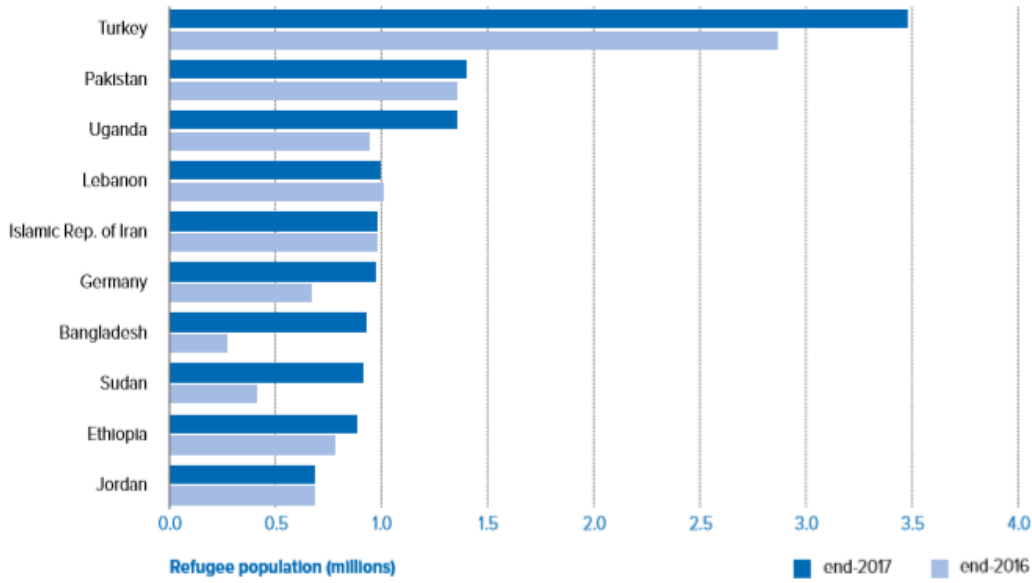
Grafik 1: Dünya Geneli İltica Dağılımı Menşe Ülkelerden İltica Edilen Ülkeye Doğru

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNCHR) Dünya'da İltica İstatistikleri

BMMYK verilerine göre, Avrupa'nın tamamında sığınmacı sayısı 3 milyon 680 bin 215 iken Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı sığınmacı sayısı ise 3 milyon 789 bin 320 (GAV, 2018).

Dünya çapında arka arkaya dört yıl içinde en çok sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke 3.5 milyon gibi bir sayıyla Türkiye'dir. Türkiye'den sonra 1.4 milyon ile Pakistan ikinci sırada ve Uganda üçüncü sıradadır (UNCHR, 2017). Aşağıdaki grafikte ev sahibi ülkelerde 2016 ile 2017 tarihlerinin sığınmacı sayıları verilmiştir. Bu oranlara bakıldığında sığınmacı sayısının 2017 yılında daha da arttığı gözlemlenmektedir.

Grafik 2: Dünya’da Göçmenlere En Çok Ev Sahipliği Yapan Ülkeler

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNCHR)

2017 yılının sonunda Türkiye, mülteci nüfusunda yüzde 21'lik bir artışla, yılın başında 2,9 milyondan sonunda 3,5 milyona ulaşan dünyanın en büyük sığınmacı barındıran ülkesi olmaya devam etmiştir. Türkiye'de barındırılan toplam mülteci nüfusunu Suriyeliler (3.424.200), Iraklılar (37.300), İranlılar (8.300) ve Afganlar (5.600) oluşturmaktadır. Pakistan, 1,4 milyon mülteciyle ikinci en büyük mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmıştır (UNCHR 2017). 2019 yılı itibariyle Türkiye'deki göçmen sayısı 3,5 Milyonu aşmıştır.

Aşağıdaki grafikte Dünya’da Suriyeli sığınmacılara en çok ev sahipliği yapan ülkeler gösterilmektedir. Bu grafikte büyük bir farkla Türkiye ilk sırada yer almaktadır (UNCHR 2019a)

Grafik 3: Dünya’da Suriyeli Göçmenlere En çok Ev Sahipliği Yapan Ülkeler

Location name	Source	Data date	Population
Turkey	Government of Turkey, UNHCR	17 Jan 2019	64.0% 3,632,622
Lebanon	UNHCR	31 Dec 2018	16.7% 948,849
Jordan	UNHCR	13 Jan 2019	11.8% 671,551
Iraq	UNHCR	31 Dec 2018	4.5% 252,526
Egypt	UNHCR	31 Dec 2018	2.3% 132,871
Other (North Africa)	UNHCR	30 Nov 2018	0.6% 35,713

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü(UNCHR)

Türkiye’de Suriyeliler: Güncel İstatistikler

“Türkiye göç tarihi, göç çeşitliliği ve kategorileri açısından oldukça zengin bir ülkedir. Tarihsel olarak Türkiye yurt dışına göçe katılan vatandaşları nedeniyle köken ülke, kendisine yönelen göçmenler için ise ev sahibi ülke konumundadır” (Buz, 2008:2). Türkiye sadece savaşlar nedeniyle göç edilen bir ülke değildir bununla beraber Türkiye başta jeopolitik konumu itibarıyla göçmenler için stratejik seçim bölgesidir. Türkiye’nin göçe elverişli yönlerini dört gerekçeye dayandırarak açıklayan İçduygu’ya (2004:27) göre, ilk olarak, komşu ülkelerde artan siyasi belirsizlikler ve çatışmalar bu ülke halklarının daha güvenli, zulümden uzak ve daha iyi hayat şartlarının olduğu yerlere gitme arzusunu arttırmıştır. İkincisi Türkiye’nin Doğu-Batı ve Kuzey ülkelerine geçiş yapmak isteyen transit göçmenler için ülkeyi çekici kılmaktadır. Üçüncüsü Avrupa’ya ulaşmayı hedefleyen göçmenler, Avrupa’nın sınırlarında uyguladığı sıkı kontroller ve artan göç kontrolleriyle, Türkiye gibi Avrupa’nın çevre ülkelerine yönelmişlerdir. Dördüncü neden ise, Türkiye’nin komşu ülkelere oranla ekonomik açıdan daha iyi şartlar sunması sebebiyle çalışmak isteyen göçmenler için çekici olmasıdır.

Türkiye tarihi boyunca birçok yabancı göçmene ev sahipliği yapmıştır. 2011 tarihinde Suriye’de iç savaş çıktıktan sonra Suriyeli göçmenlere kapısını açan Türkiye tarihinin en büyük yabancı göçmen nüfusuyla karşılaşmıştır. Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye yoğun bir kitle halinde gelmeleri nedeniyle Türkiye’de en büyük göçmen nüfusunu Suriyeliler oluşturmaktadır.

Grafik 4: Türkiye’deki Yabancı Göçmenler Sıralaması

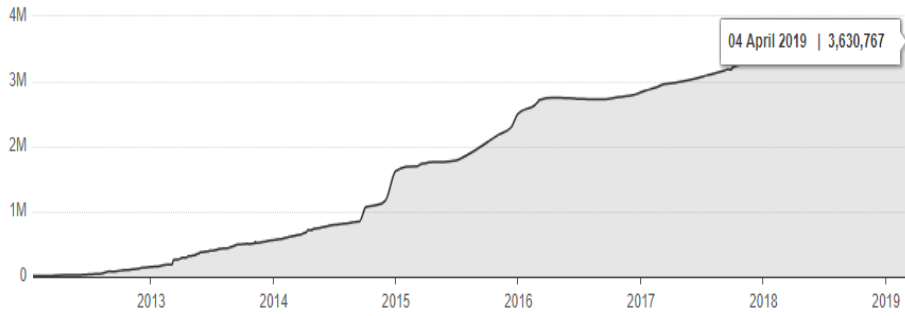

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNCHR -2019)

Türkiye’de ortalama dört milyon yabancı göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Bu göçmenlerin başında 3.6 Milyon gibi bir rakamla Suriyeliler yer almaktadır. Suriyelilerden sonra Türkiye’nin ev sahipliği yaptığı ikinci yabancı göçmen grup (170.000) Afganistanlı göçmenlerdir.

Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere Türkiye’nin ev sahipliği yaptığı göçmen sayısı 2019’da 3,6 Milyona ulaşmıştır. Geçici koruma altına alınan kayıtlı Suriyelilerin Türk nüfusuna oranı ise ülke genelinde %4,43. Yani her 100 kişiden 4,43’ü Suriyeli. TÜİK tarafından Türkiye’nin nüfusu son olarak 82 milyon 3 bin 882 olarak açıklandı (MD, 2019a). Aşağıdaki Grafiğe bakıldığında Türkiye’deki Suriyeli sayısı 2011’den 2019 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. 2019 Yılıının en son sayımı 4 Nisan’da gerçekleşmiştir. Bu sayımda Türkiye’deki en son Suriyeli göçmen sayısı 3. 630. 767’dir (UNCHR, 2019).

Grafik 5: Türkiye’deki Suriyeli Göçmen Sayısının Yıllara göre Dağılımı

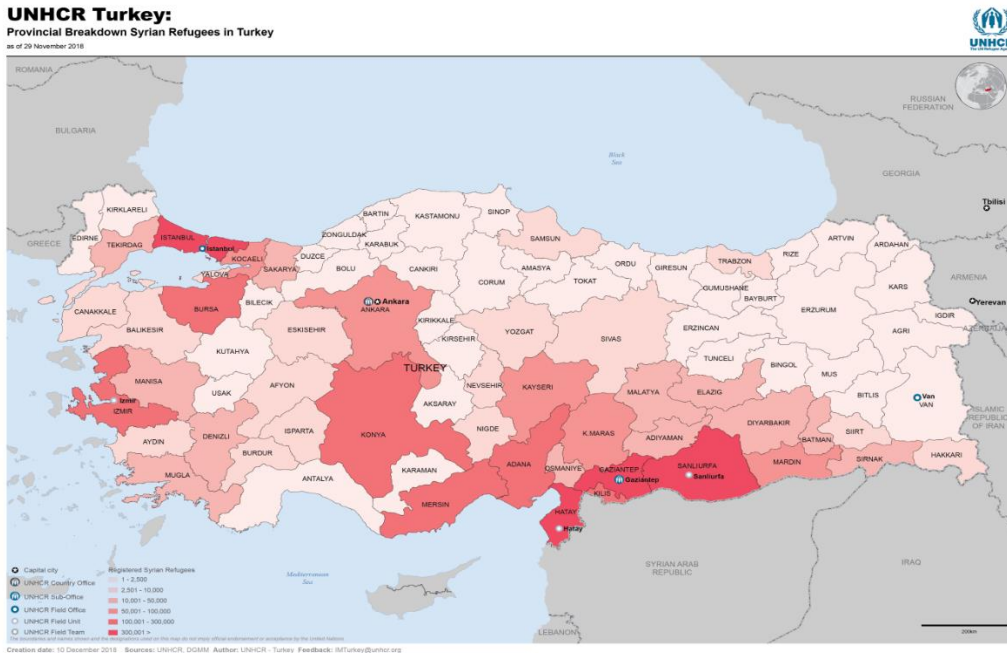

Türkiye’deki Suriyelilerin genç bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu kişilerin 1 milyon 968 bin 401’i erkeklerden, 1 milyon 662 bin 366’sı ise kadınlardan oluşmaktadır (GİGM, 2019).

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de Suriyelilerin en çok yaşadığı iller gösterilmektedir. Göç İdaresinin 4 Nisan 2019 tarihli verilerine göre Suriyelilerin en çok yaşadığı 20 şehir ve bu şehirlerdeki Suriyeli yoğunluğu aşağıdaki tabloda yer almaktadır. En çok Suriyeli barındıran şehir 555 bin 951 kişi ile İstanbul olurken, Suriyelilerin en az olduğu şehir ise 25 kişi ile Bayburt görünmektedir. Bayburt’u 39 kişi ile Artvin, 59 kişi ile Tunceli takip etmektedir (MD, 2019b). Aşağıdaki grafikte koyu kırmızı ile gösterilen yerler 300.000 binden fazla Suriyeli göçmenin bulunduğu illerdir.

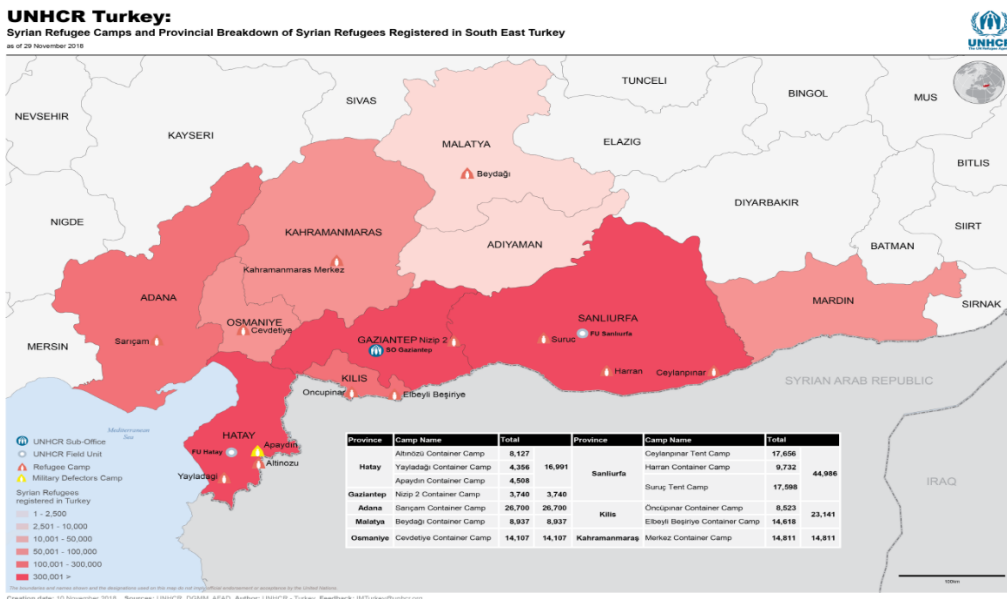
Grafik 6: Suriyeli Göçmen Nüfusunun Türkiye’de Şehirlere Göre Dağılımları

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNCHR).

Geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısı 4 Nisan 2019 tarihi itibarıyla 139 bin 833 kişi olarak açıklanmıştır. Bu sayı Mart 2019’da 140 bin 704 kişi, 2017 Aralık ayı sonunda ise 228 bin 251 kişiydi. Buna göre kamplarda yaşayan Suriyeli sayısı 2018’in başından bu yana 88 bin 418 kişi azalmış (MD, 2019b) görünmektedir.

Grafik 7: Suriyeli Mülteci Kampları ve Güney Doğu Türkiye’de Kayıtlı Suriyeli Mültecilerin Bölgesel Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM 2018).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 4 Nisan 2019 tarihi itibarıyla Türkiye'deki biyometrik verileriyle kayıt altına alınan geçici koruma altındaki Suriyeli sayısını açıklamıştır. Açıklamaya göre Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli sayısı bir önceki aya göre 20 bin 868 kişi azalarak toplam 3 milyon 630 bin 767 kişi (MD, 2019b) olmuştur.

Grafik 8: Yıllara Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler (2019 Sayımı)

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM 2019)

Neticede, Türkiye'deki sığınmacı sayısı tüm Avrupa'da yaşayan toplam sığınmacı sayısını geçmiştir. BMMYK verilerine göre Avrupa'nın tamamında sığınmacı sayısı 3 milyon 680 bin 215 iken Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı sığınmacı sayısı 3 milyon 789 bin 320'dir (GAV, 2018).

Sınır Bölgesinde Suriyeliler ve Yerli Halk

Hiç şüphesiz Türkiye'de yoğun sığınmacı göçünün gündelik hayatta en çok hissedildiği bölgeler sınır illeridir. Sayıları artan göçmenlerin yeni hayatlarını kurmaya çalıştıkları yerlerde oluşan gereksinimlerinin karşılanması, halk ile temasa geçebilmesi, geride bıraktıkları ile yeni sahip oldukları arasında dengenin sağlanabilmesi için farklı süreçlere ihtiyaç vardır. Göç eden insanlar, yeni buldukları toplumun da yapısını etkiler. Kısacası göçten etkilenmeyen hiçbir topluluk yoktur denebilir (Özgöker ve Doğan, 2019:2).

2011 yılından bu yana milyonlarca Suriyeli ile bir arada yaşamaya başlayan Türkiye'nin birçok ilinde yerleşik halkın geçen bu süreç içerisinde yerleşik hale gelmeye başlayan Suriyeli sığınmacılarla nasıl ilişkiler geliştirdiklerinin ve onların yabancı göçmen deneyiminin çeşitli araştırmalarla incelenmesi toplumsal anlamda yabancıyla uzun süreli birarada yaşamının koşullarını anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu gerekçelerle misafirlikten yerleşikliğe doğru evrilmeye başlayan Suriyeli sığınmacılarla yerli halk arasındaki ilişkinin nasıl olduğu ve yerlinin yabancıya bakışımın tespiti gelecekteki potansiyel süreçleri anlama açısından önemlidir. Bu çerçevede, Suriyeli sığınmacılar özelindeki göçler sonucunda gerçekleşen toplumsal etkileşimlerin özellikle algısal boyutta yarattığı gerilimler, bunların yerel halkın gündelik toplumsal pratiklerine nasıl yansıdığı ve dış göçle gelen dezavantajlı nüfusa yönelik olası olumlu veya olumsuz algıların biçimlenmesinde rol oynayan faktörler veya dinamikler önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'de Suriyeli sığınmacılarla yerel halkın gündelik karşılaşmalarının ve etkileşimlerinin yüksek olduğu sınır bölgesi yerleşim alanlarında genel olarak yerel halk arasında Suriyeli sığınmacılara yönelik yaklaşım ve tutumlar belli başlıklar altında toplanabilir: (i) Merhamet ve acıma temelli yaklaşım (ii) Realist yaklaşım (iii) İyisi ve kötüsü yaklaşımı (iv) Uyumlu Suriyeli yaklaşımı (v) Takdir edici yaklaşım (vi) Nankör Suriyeliler yaklaşımı (vii) Potansiyel Suriyeli yaklaşımı (viii) Keyif düşkün olarak Suriyeliler yaklaşımı (ix) Bizden farklı ve güven vermeyen Suriyeli yaklaşımı (x) Savaş mağduruna adil yaklaşım (xi) Günah keçisi olarak Suriyeliler.

Hiç şüphesiz, zorunluluk nedeniyle göç etmiş insanlar için göç sürecinin her aşaması sancılıdır. Özgürlükleri, yaşama hakları, güvenlikleri tehlikeye giren insanlar yaşadıkları ülkelerinden ayrılarak yeni bir hayat kurmak için mücadelelerine başlarlar (Özgöker ve Doğan, 2019:2). Özellikle de yeni gelinen yerde yabancının yani göçmenin veya sığınanın yerli halk tarafından kabul süreçleri ise çok daha sancılı olabilmekte ve uzun bir zaman gerektirebilmektedir. Hatta bu kabu süreci de hiçbir zamanda gerçekleşmeyebilmekte ve yabancının dışlanması söz konusu olabilmektedir.

Sonuç

Günümüzde sığınmacılar ya da mülteciler sığındıkları ülkelerde çok sayıda problemle karşılaşmaktadırlar. Karşılaşılan bu problemler arasından yerli halkın yabancıya yönelik algı ve tutumları, yerli halkın yabancıya yönelik tutumlarının ardında yatan gerekçelerin neler

olduğu vb. konularda ayrıntılı bilgiye ulaşılmasını sağlayan çalışmaların ehemmiyeti yadsınmaz. Zira, devletlerin yerel yasalarının ve uluslararası hukukun düzenleyici faaliyetleri sığınmacı ve mültecilerin sorunlarını çözüme çoğunlukla yeterli olmamaktadır. Toplumsal birlikteliğin ve gruplar arası ilişki düzeninin oluşması süreci aynı zamanda yerel halkın bakış açısı, yerli halkın yabancı grupla olan diyalogu, yerli halkın yabancıyı kabul düzeyi, onları ötekileştirip ötekileştirmemesiyle doğru orantılıdır. Yabancıya dair sahip olunan zihinsel imgeler aslında yerel halk ile yabancı ilişkisinin belirleyicisidir. Dolayısıyla, bu noktaların derinlikli incelenmesi ve sunulması yerli ve yabancıların gelecekteki potansiyel birlikte yaşama koşullarına dair bir öngörü sağması bakımından önemlidir. Uzunca bir zamandır yoğun bir Suriyeli sığınmacı akınıyla karşılaşan Türkiye’de sığınmacılar açısından misafirlikten yerleşikliğe geçiş aynı zamanda yabancıların yerli toplum tarafından zaman zaman birçok konuda günah keçisi olarak ilan edilmesini ve dolayısıyla ayrımcı ve dışlayıcı söylem ve davranışlarla karşılaşmalarını daha olası hale getirmektedir. Fakat, aynı zamanda yabancıya yönelik merhamet ve savaş mağduruna adil yaklaşım temelli tutumların da yaygın olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Buz, S. (2008). Türkiye’deki Sığınmacıların Sosyal Profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1-14.
- Ergüven, S.P. ve Özturanlı, P. (2007). Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye. *AÜHFĐ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1007-1061.
- GAV (2016). Göç Araştırmaları Vakfı. <http://gocvakf-bm-multeciler-yukse-komiserligi-kuresel-egilimler-raporu-2016/i.org/> [Erişim Tarihi, 13.12.2019].
- GAV (2018). Göç Araştırmaları Vakfı. <http://gocvakfi.org/turkiye-siginmacilara-ev-sahipliginde-dunyada-birinci-sirada/> [Erişim Tarihi: 15.04. 2019].
- GİGM (2019). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. http://www.goc.gov.tr/icerik/yillik-goc-raporlari_363_377 [Erişim Tarihi : 17.04. 2019].
- GİGM (2018). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_iceri [Erişim Tarihi, 21. 01. 2019].
- Hazan, J. C. (2018). Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler. (der.) S. G. İhlamur vd. Küreselleşme Çağında Göç -Kavramlar, Tartışmalar, ss.183-197. 4. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- IOM (2017). Uluslararası Göç Örgütü. <https://www.iom.int/global-migration-trends> [Erişim Tarihi, 20. 01. 2019].
- İçduygu, A. (2004). *Türkiye’de Kaçak Göç*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

- Mazlumder (2014). *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu*. Mazlumder Kadın Çalışmaları Grubu.
- MD (2019a). Mülteciler Derneği. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> [Erişim Tarihi, 15.04.19].
- MD (2019b). Mülteciler Derneği. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> [Erişim Tarihi: 17.04. 2019].
- Özgöker U. ve Doğan, G. (2019). *Uluslararası Göç ve Mülteci Krizi*. 1. Basım, Der Yayınları, İstanbul.
- Steinbock, D. J. (1998): Interpreting The Refugee Definition. *Ucla Law Review*, (45), 733-816.
- UNHRC (2019). UN Refugee agency. <https://www.unhcr.org/turkey.html>
- UNCHR, (2019a). <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113> [Erişim Tarihi, 18.04,2019].
- UNCHR (2019b). <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2018/12/Provincial-Breakdown-Syrian-Refugees-in-Turkey.png> [Erişim Tarihi: 17.04 2019].
- UNCHR (2018). <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html> [12.12. 2018].
- UNCHR (2017), <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> [12.01. 2019].
- UNHCR, (2013). Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Kanunu. <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/04/uluslararasi-koruma.pdf>, [Erişim Tarihi, 18.01.2019].
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları: "öteki" bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken*, 6(3): 65-89.

Modern Sonrası Zamanlarda Güven Erozyonu ve Radikal Kuşku Hali

Doç. Dr. Serdar ÜNAL¹²

ORCID: 0000-0003-2755-9456

Özet

İçinde yaşadığımız yüzyılda insanların birçok bakımdan geçmişe göre daha büyük kaygılara sahip oldukları ve risklerle dolu daha güvensiz bir ortamda yaşadıklarına dair yaygın bir kanı bulunmaktadır. Bu anlamda, risk ve güven erozyonu meselesinin modern sonrası akışkan zamanların en önemli özelliklerinden birisi olduğu söylenebilir. Bu yönde, metinde risk ve güvensizlik ortamının doğal sonuçlarının ve ortaya çıkan anomik şartlar içerisinde insanların etraflarındaki şeylerden radikal bir şekilde kuşku duymasının temel dinamikleri literatüre dayalı olarak teorik düzeyde tartışılmaktadır. Genel olarak, güvenliğin en önemli değer haline geldiği bir risk ve korku ortamında insanların bazı durumlardan kaygı, kuşku duyma ya da kendisini tehdit altında hissetme ihtimali de doğal olarak yükselmektedir. Toplumsal davranışlar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olan güven erozyonu, kaygı ve kuşku gibi olgular aşırı bir hal aldığı anda ise objektif bir temele dayansın veya dayanmasın bireylerin kendisini tehdit altında hissetmesi ve ona karşı güvenlik ihtiyaç algısı bir süre sonra bir söylem ve kültür haline dönüşür. Bu ise insanların kuşku duydukları her şeyi ve herkesi ötekileştirmesine yol açabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern sonrası toplum, Güven, Risk, Radikal kuşku.

Giriş

Yirmi birinci yüzyılın başlarında içinde yaşadığımız dünyanın özelliklerine vurgu yapan Ulrich Beck (2008) yeni çağın insan yaşamını tamamen yok etme potansiyeli olan riskler ve tehlikeler barındırdığını ileri sürmüştür. Giddens'a (2008: 1019) göre Beck'in ortaya koymuş olduğu dünya risk toplumunun önemli tarafı riskin mekânsal, zamansal ya da toplumsal olarak sınırlı olmamasıdır. Riskler bugün tüm dünya ülkelerini ve tüm toplumsal sınıfları etkilemektedir (Günerigök, 2018: 91). Modern toplumlar yeni risk türlerince biçimlendirilmekte, küresel felaketlerin küresel öngörüsü yüzünden temelleri sarsılmaktadır.

¹² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Bu tür küresel risk algılamalarının mahallesizlik, hesaplanamazlık ve telafi edilemezlik olmak üzere üç ayırt edici özelliği vardır (Beck, 2014: 357).

Esasında, Giddens'in (2010: 230) vurguladığı üzere, seküler bir risk kültüründe yaşamak doğası gereği huzursuz edicidir ve kaygılar kritik anlarda özellikle belirgin ve etkili olabilir. Bir risk kültürü içinde yaşamının güçlükleri, gündelik hayat düzeyinde –hatta kurumsallaşmış risk ortamlarında- daha önceki çağlardakine göre daha fazla emniyetsizlik anlamına gelmez. Bu güçlükler, bizzat risk hesaplamalarının ürettiği kaygıların yanı sıra 'ihtimal dışı' olumsuzlukların elenmesiyle ve böylece hayat planlamasını kontrol düzeyinde düşüşlerle ilişkilidir. *Süzgeçten geçirmek* koruyucu kozanın görevi olsa da mevcut ve gelecek olaylara *sağlam temelli* itimat ile daha az sağlam temelli itimat arasındaki sınır çizgisini belirlemek kolay değildir; bu durum bilgisizliğin paranteze alındığı güvenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Bu çerçevede, bugün içinde yaşadığımız dünya çok gergin ve tehlikelerle dolu algılanmaktadır. Böylesi bir durum, modernliğin ortaya çıkışının daha mutlu ve güvenli bir düzenin oluşumuna yol açacağına ilişkin varsayıma inanmak yolunda hevesimizi kırmak ya da zorlamaktan da fazlasını yapmış bulunmaktadır (Giddens, 2004: 19). Ayrıca, Bauman'ın (2018: 8) tabiriyle "akışkan yaşam sürekli belirsiz koşullarda yaşanan kararsız, riskli bir hayattır. Böyle bir hayatta musallat olan en acil ve inatçı kaygılar, uyurken yakalanma, hızlı akıp giden olaylara yetişememe, arkada bırakılma, kullanım tarihlerini gözden kaçırma, artık arzulanmayan nesnelere yük etme, değişim düğmesine basılacak veya dönüşü olmayan noktaya varmadan önce rotayı değiştirecek anı ıskalama korkularıdır". Akışkan dünyanın korkuları potansiyel bir yıkım beklentisini insanların zihnine yerleştirmektedir. Aslında yıkım potansiyeli neticesinde herkesi tehdit eden felaketler öngörülüyorsa, deneyim ve rasyonelliğe dayalı risk hesaplamaları alt üst olur. Bu andan itibaren tüm muhtemel, az çok imkansız senaryoları hesaba katmak gerekir; o halde deneyim ve bilimden elde edilen bilgiye hayal gücü, şüphe, kurmaca ve korkunun da eklenmesi gereklidir. Rasyonellik ile histeri arasındaki sınır bulanıklaşır (Beck, 2014: 359).

Rasyonellik ve histeri arasındaki sınır iyice bulanıklaştığında ise iç-gruplar dış-gruplar ayrımı temelinde aşırı şüpheye dayalı gerçeklikten kopuk bir öteki'nin yaratımı her türlü önyargıya ve polemige de açık hale gelir. Risk ve korkunun hakim olduğu toplumsal şartlarda gerçeğin algısı, sahip olunan bilginin mahiyetine bağlı olarak herkese göre farklılaşabilmekte ve dolayısıyla nesnel gerçeklikten ziyade öznel bir gerçeklik anlayışı yaygınlaşabilmektedir. Bu

yüzden, objektif bir temele dayansın veya dayanmasın, bireylerin tehdit ve ona karşı güvenlik ihtiyaç algısı bir süre sonra bir söylem ve kültür haline dönüşür. İnsanlar kendisine karşı tehdit olarak algıladıkları şeyleri politikleştirmeye ve onları sübjektif ve duygusal kavramlarla ifade etmeye başlarlar. Tehdit algılarının veya güvenlik ihtiyacının nasıl bir söylem ve kültüre dönüştüğü ve ne düzeyde olduğu önemli bir olgudur (Ünal, 2013: 308).

Günümüzün belirsizliklerinin, Antony Giddens'in yerinde ifadesiyle, imal edilmiş oldukları gittikçe bariz bir hal almakta ve böylece belirsizlik içinde yaşamak bir yaşam biçimi, eldeki tek yaşamın tek biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Bauman, 2014: 27). Hiç şüphesiz, bir yaşam biçimi haline gelen risk, güven, kaygı, korku ve kuşku gibi durumlar bireysel ve toplumsal davranışlar üzerinde etkilidir. Toplumlar risk algısının ve güvensizliğin yüksek düzeyde olması bireyler ve gruplararası çatışmaların da temel kaynağı olarak düşünülebilir. Ayrıca, bu olguların en uç ya da radikal hali ise yok etme edimini besleyen bir duygu durumudur. Bu çerçevede, toplumda risk ve güvensizliğin yaygınlaşması bireyler ve gruplararası çatışmaları ortaya çıkaran temel etkenlerden biri olarak düşünülebilir.

Modern-sonrası Zamanların Sıkıntıları

İçinde yaşadığımız yüzyılda insanların birçok bakımdan geçmişe göre daha büyük kaygılara sahip oldukları ve risklerle dolu daha güvensiz bir ortamda yaşadıklarına dair yaygın bir kanı bulunmaktadır. Bauman (2014:29) günümüzdeki güvensizlik olgusunu, bir uçaktaki yolcuların pilot kabininin boş olduğunu, kaptanın dostane sesinin aslında önceden kaydedilmiş bir mesajın teypten çalınmasından ibaret olduğunu keşfettiklerinde yaşayabilecekleri hisse benzetir. Bu anlamda, risk ve güven erozyonu meselesinin modern sonrası akışkan zamanların en önemli özelliklerinden birisi olduğu söylenebilir. Yirminci yüz yılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyılın başlarından itibaren birçok toplum düşünürü bu konuya dikkat çekmiştir. Örneğin ilk zamanlarda Fukuyama (1995) Sztompka (2000), Warren (1999); Bentley (2005) ve Burgess (2007) gibi yazarlar güven erozyonu meselesinin çağın en net ve belirgin özelliklerinden birisi durumuna geldiğini vurgulamışlardır.

Moderniteden postmoderniteye geçişle birlikte belirsizliğin ve güven erozyonunun felsefi ve kültürel kökenleri tartışılmaya başlanmıştır. Modernite dönemi güven ve kesinliğin kurumsal olarak yaratıldığı bir dönem olmuştur. Endüstri devrimi ve sonrasında bir yandan özel girişim, diğer yandan ulus-devletler ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve teknolojik alanlarda modern kurumları, gelenekleri kurarak güvenli toplumsal kurumlar oluşturmuşlardır. Ancak,

1990'lardan bu tarafa Batılı toplumlardan başlayarak dünyanın birçok kısmına yayılan bir tür güvensizlik, belirsizlik, geleceğe korku ve kaygıyla bakma eğilimi ortaya çıkmıştır (Delibaş, 2017: 65).

'Güven' teriminin kullanımında ortak olan unsurlardan biri, beklenti veya öngörülebilirlik kavramıdır (Deutsch, 1958:265). Günlük yaşantımızda güven son derece merkezi bir yere sahiptir. Bütün sosyal organizasyonların temel işlevlerinden biri belirsizleri mümkün olduğunca ortadan kaldırmak ve devamlılık planları yapmaktır (Delibaş, 2017: 60). Giddens'a (2004: 39) göre, güven "belirli bir sonuçlar ya da olaylar kümesi göz önüne alındığında, bir kişi ya da sistemin güvenilirliğine olan itimat olarak tanımlanabilir". Fukuyama (1995: 10) ise sosyal sermayeyi güven ile eşitlemekte ve "örgütler ve gruplar içinde ortak hedefler için birlikte çalışma yeteneği" olarak tanımlamaktadır. "Kişi, kurum, sistem veya devlet olsun bireysel ya da kurumsal bilince sahip herhangi bir unsur güvenliğe ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç, var oluşla yani yaşamın devamı ile ilişkilendirilebileceği gibi kazanılan değerlerin korunması veya artırılmasıyla da ilişkilendirilebilir" (Küçükşahin, 2009: 10). Nitekim, demokratik bir toplumda kaynaştırıcı bir faktör ve sosyal sermayenin asli unsuru olarak kişilerin bir diğerine güveni ile toplumun kurumlarına güveni önemlidir (Putnam 1993: 171).

"Bugün insanların en yaygın dertleri ve huzursuzlukları, yine bir değiş tokuşun ürünüdür, ama bu kez sürekli genişleyen bireysel özgürlük sunağında günbegün kurban edilen şey güvenlidir. Bireysel seçim ve kendini ifade etme özgürlüğünün artmasından artık ne anlıyorsak ona giden yolda, modern uygarlığın sağladığı güvenliğin önemli bir kısmını, sağlamayı vaat ettiği güvenliğine daha da büyük bir kısmını yitirdik; en beteri, güvenliği sağlama işinin sürdürüleceğine dair sözler de işitmez olduk, bunun yerine gittikçe daha sık olarak, güvenliğin insan onuruna aykırı olduğunu, arzulanamayacak kadar vefasız, kabul edilemeyecek kadar bağımlılık ve alışkanlık yaratıcı, tam bir bataklık olduğunu işitiyoruz" (Bauman, 2014:25).

Gündelik yaşantımızda normal görünüşler dünyası bireylerin birbirlerine sergiledikleri etkileşimin karşılıklı olarak sürdürüldüğü bir gösteriden fazlasıdır. Bireylerin gündelik hayatlarında belirli zamansal-mekansal patikalardan geçerken izledikleri rutinler bu hayatı normal ve öngörülebilir kılar. Normallik gündelik etkinliğin katmanları içinde oldukça ayrıntılı bir biçimde başarılıdır: Bu beden için olduğu kadar bireyin katılımları ve projelerini ifade biçimi için de aynı ölçüde geçerlidir. Burada bireyin her an hazırlıklı olması gerekir. (Giddens, 2004:164).

Yaygın bir anlayışa göre, modernlik çift uçlu bir eğilimdir. Çünkü, bir yandan ontolojik güvenliğimizi yani toplumsal ve maddi ortama duyduğumuz güveni tehdit ederken öbür yandan soyut toplumlardaki risk ve endişe ihtimalini, ayrıca güven talebini de arttırmaktadır (Marshall, 1999: 289). Furedi (2001: 8), risk toplumunun temelinde insanın gündelik yaşamını tehdit eden yok edici güçlerle kuşatılmış olduğu inancının bulunduğunu ileri sürer. Ancak, daha özel birtakım nedenlere bağlı olarak, her ne kadar günümüzde yaşadığımız korkular dışsal faktörlerden kaynaklanıyor olsa da kişisel deneyimlerimiz de hayal gücümüzü ve korkularımızı biçimlendirir. Dolayısıyla, bugün sadece bireyler arasında değil toplumlar arasında da yaygın olan risk ve güvensizlik hali korku ve kuşkunun gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası olmasına yol açmış görünmektedir. Bu manada, korku ve kuşkunun kuşattığı insanların gündelik yaşamlarının değişik bölümleri, onları son derece farklı ve sık sık acımasızlık derecesinde zıtlaşan anlam ve deneyim dünyaları ile karşı karşıya getirmektedir. (Berger vd., 1985:76; Wagner, 1996:16).

Aslında, bir risk kültürü içinde öteki olarak varsaydıklarımızın dünyası her daim bilinmezlerle dolu gelecek kaygısı ve korku yaratan karanlık bir alandır. Üretilen bu korku veya kaygı çoğu zaman tehlikeli yabancılarla birlikte yaşadığımız fikrini pekiştirir.

Furedi'ye (2001:170-172) göre, günümüzde tehlikeli yabancılarla dolu bir dünya algısının çok yaygın olduğu böylesi bir toplumda bir insana güvenmek zordur. Yabancılar ve riskler karşısında duyulan korku ya da kaygı güvenin azalmasıyla doğru orantılıdır. İnsan ilişkilerinde, aynı mahalle ya da semtte yaşayan insanlar arası ilişkilerde bile, doğru davranışın ne olduğu giderek belirsizleşir. Birçok yazara göre, bu belirsizlik güvenin zayıflamasına yol açmış, bu da toplum için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur Fukuyama'nın (1995:10-11) gözlemlerine göre, güvenin ve sosyalleşmenin zayıflamasının sonuçları, toplumdaki bir dizi değişimde görülebilir: şiddet içeren suçlarda ve bu tür davalardaki artış; aile yapısının parçalanması; mahalle grupları, ibadethaneler, birlikler ve hayır dernekleri gibi bir dizi toplumsal yapının gerilemesi; diğer insanlarla ortak değerlere ve ortak bir topluluğa ait olmadığını hissetme. Furedi'ye (2001:172) göre, bu sürecin diğer yüzü, toplumsal yalıtım, savunmasızlık duygusu ve risk altında olma hissinin artmasıdır.

Sicherheit'ın (güvelik, kesinlik ve emniyet) bileşenleri rasyonel olarak düşünme ve hareket etme yetisinin bağlı olduğu özgüvenin koşullarıdır. Bu üç bileşenden herhangi birinin yokluğu ya da azlığı büyük ölçüde aynı sonuca yol açar: Kendine güvenin dağılması, kişinin kendi

yeteneklerine ve başka insanların niyetlerine olan güvenini yitirmesi, beceriksizliğin, endişenin, ihtiyatlılığın artması, hata arama ve bulma, günah keçisi yaratma ve saldırganlık eğilimi. Bu tür bütün eğilimler ezici varoluşsal güvensizliğin semptomlarıdır (Bauman, 2014: 26).

Beck (2011: 50), modern riskin varlığı ile tehlike, kaos ve belirsizliğin evrenselleştiğini ileri sürer. Belirsizlik, bilinemezlik, gelecek kaygısı, risk, güvensizlik insanların diğeriyle olan ilişkilerini etkileyen unsurlardır. Burada insanların nasıl davranacakları konusundaki bilinemezlik, onlara güvensizliğin ana kaynağıdır. Bu bilinemezlik nihayetinde bir güvenlik paranoyasına dönüşebilmektedir. Toplumsal endişe ve güvensizlik hali bir süre sonra kamusal ve sosyal hayatın hâkim ögesi haline gelir (Beşe, 2009). Bu çerçevede, risk ve güvensizlik ortamının doğal sonuçlarından birisi insanların yaşadıkları çevrede her şeyden radikal bir şekilde kuşku duyar hale gelmesidir.

Elbette, kuşkunun veya şüphenin zihinsel ve ahlaki sınırları bulunmaktadır. Sınırsız bir şüphe hem bireysel hem de toplumsal felce yol açar (Berger ve Zijderveld, 2018:123). Sosyolojik açıdan bakıldığında şüphenin kurumların verdiği güveni sarstığı görülür. İyi işlediği takdirde, kurumsal güven otomatik, olağan, geleneksel toplumun arka planıdır. Hiçbir sınırı olmayan ve her tür güveni radikal bir şekilde yok eden şüphe, bireyin seçenekler hakkında sonsuzca düşünmesine ve tüm ihtimalleri sürekli tartıp-biçen verimsiz bir öznelliğe yol açar (Berger ve Zijderveld, 2018:124). Gehlen'in belirttiği gibi bu tip öznellik sonunda tamamen durağanlığa götürür, onun *handlungsverlust* (*hareketsizlik*) dediği bir durum, eylem yetisini kaybetmektir. Eğer şüphe iyi kurumsal güveni temelden sarsıyorsa, köklü bir rahatsızlık meydana getirir. Kabul edelim, bu şüphe köklü bir kültürel değişim için verimli olabilir ve hatta genellikle sanatsal ve entelektüel yaratıcılığın şartıdır da. Ama ne zaman ki kurum karşıtı şüphe, bir milletin ruhuna derinden nüfuz ederse, o düzensizliğe ve kargaşaya dönüşebilir ya da daha önce değindiğimiz gibi sinizm ve akıl dondurucu rölativizme dönüşür (Berger ve Zijderveld, 2018:124). Bauman'ın (2014:26) izah ettiği üzere;

“güvenliğin kesinliğin ve emniyetin zayıflamasının sonuçları dikkate değer bir biçimde birbirine benzer; başa bela açan deneyimlerin nedenleri nadiren açıkça ortada olur, aksine bu nedenlerin yerine başkalarını geçirmenin ne kadar kolay olduğu herkesin malumudur. Semptomlar neredeyse birbirinden ayırt edilemez hale gelince, etrafa sinmiş korkunun güvenliğin yetersiz olmasından mı, kesinliğin olmayışından mı, yosa emniyetin tehdit altında olmasından mı kaynaklandığı açık değildir; endişenin özgül bir nedeni yoktur ve sonuç olarak ortaya çıkmış korku

kolayca yanlış nedenlere bağlanabilir ve gerçek nedenle hiçbir alakası olmadığı bariz eylemlere girmeye yol açabilir;hissedilen sıkıntının gerçek nedenlerini saptamak güç, saptayınca kontrol etmek daha da güç olunca, insanın karşısında makul bir savunma (daha da iyisi, saldırı) eylemine girişebileceği farazi ama inandırıcı suçlular kurgulama yönünde güçlü bir yönelim ortaya çıkar” (Bauman, 2014:26).

Bu anlamda ortaya çıkan radikal kuşku hali gündelik hayatın birçok yanına, en azından arka planda bir olgu olarak sızar. Kuşkunun sokaktaki insanlar açısından en önemli sonucu, rakip soyut sistem tiplerinin çatışan iddiaları karşısında uygun tepkileri verebilme ihtiyacıdır. Ancak, kuşku aynı zamanda muhtemelen daha yaygın kaygılar ve paranoyalar üretir (Giddens, 2010:229). Beşe'nin (2009) aktardığı üzere, paranoya, olmayan şeyleri varmış gibi kabul etmek, kendisini süreklilik arz eden bir şeyin tehdidi altında hissetmek, günlük hayatın rutin döngülerini bile birer tehlike kaynağı olarak görmek ve kronik hale gelmiş bir kuşkuculuk halidir. Nitekim, aşırı ya da radikal kuşkuculuk hali insanların güvenlik ihtiyacını körükler. Bu tür ortamlarda insanlar; 'ötekileşir' ve 'ötekileştirir'. Başkalarına karşı derin güvensizlik beslerler ve sonuç olarak toplum kaotik bir hale dönüşür. Çünkü, radikal kuşkuculuk ve paranoya öyle bir şeydir ki 'ötekileştirdiğiniz insanlar' rakip ya da karşıtınız değil, sadece yok edilmesi gereken düşmanınızdır (Beşe, 2009). Dolayısıyla, toplumu kontrol altında tutmak için kuşkunun ya da şüphenin köklü bir rasyonalizme ihtiyacı vardır. Şüphe, gerçek bir inançlının sahte güveninden ayrı olarak riskli bir girişimdir (Berger ve Zijderveld, 2018:124).

Sonuç

Kendini güvende hissetmenin en önemli değer haline dönüştüğü bir risk ve korku toplumunda hiç şüphesiz herşeyden ve herkesten her an kuşku duyma ihtimali de doğal olarak yükselmektedir. Güven ve kuşkunun birçok sosyal etkileşimin altında yattığı söylenebilir. Bu nedenle, güven ve şüphenin veya kuşkunun insan ilişkilerinin istikrarını veya istikrarsızlığını açıklama çabasında önemli bir rol üstlenmesi şaşırtıcı değildir (Kee ve Knox, 1970:357). Toplumsal davranışlar üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olan güven erozyonu, kaygı ve kuşku gibi olgular aşırı bir hal aldığı anda ise objektif bir temele dayansın veya dayanmasın bireylerin kendisini tehdit altında hissetmesi ve ona karşı güvenlik ihtiyaç algısı bir süre sonra bir söylem ve kültür haline dönüşür. Bu ise insanların her şeyden ve herkesten şüphe eder hale gelerek her şeyi ve herkesi ötekileştirmesine yol açabilmektedir. Ayrıca, aşırı ya da radikal kuşku, tehdit algısının somut deneyimler aracılığından çok zihinsel bir üretimin sonucu olarak

gündelik gerçek etkileşimlerden veya deneyimlerden nispeten bağımsız olarak üretilebilmektedir (Ünal, 2013:347). Nitekim, kuşku ve korkuya dayalı olarak nesnel gerçekliğin ötesinde öznel ve yanlı olarak kurgulanabilen öteki'nin giderek toplumsal bir gerçeklik olarak kabul edilmesi yaygın ve olağan hale gelmektedir.

Kaynakça

- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Hayat*. Çev. A. E. Pilgir, 1. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2014). *Siyaset Arayışı*. Çev. T. Birkan, 3. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.
- Beck, U. (2008). *World Risk Society*. Polity Press, Cambridge.
- Beck, U. (2011). *World at Risk*. Trn. Ciarin Cronin, Polity Press, Cambridge
- Beck, U. (2014). *Risk Toplumu – Başka Bir Modernliğe Doğru*. 2. Basım, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Bentley, T. (2005). *Everday Democracy: Why We Get the Politicians We Deserve*, London: Demos.
- Berger, P. L., B. Brigitte ve Kellner, H. (1985). *Modernleşme ve Bilinç*, Çev. C. Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Berger, P. L. ve Zijderveld, A. C. (2018). *Şüpheye Övgü – Fanatikleşmeden İnançlarımızı Nasıl İfade Edebiliriz?* Çev. K. Canatan, R. Bal ve H. Yar, 1. Basım, Açılım Ktup, İstanbul.
- Beşe, E. (2009). Güven(sizlik) Sorunu ve Sosyal Paranoya. *Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)*, <http://www.sde.org.tr/tr/iletisim.aspx>.
- Burgess, A., (2007). Mobile Phones and Service Stations: Rumour, Risk and Precaution. *Diogenes*, (54), 125-139
- Delibaş, K. (2017). *Risk toplumu*. 1. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Deutsch, M. (1958). Trust and Suspicion. *Journal of Conflict Resolution*, 2(4), 265-279.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York, NY: Free Press.
- Fukuyama, F. (2000). *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. Çev. A. Buğdaycı, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Furedi, F. (2001) *Korku Kültürü*. Çev. B. Yıldım, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. E. Kuşdil, 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (ed.) Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2010) *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, Say Yayınları Modern Düşünce-1, Çev. Ü. Tatlıcan, 1.Basım, İstanbul.
- Günerigök, M. (2018). *Risk Toplumu ve Din -Yeni Bir Sosyolojiye Doğru-*. 1. Basım, Maarif Mektepleri, Ankara.
- Kee, H. W. ve Knox, R. E. (1970). Conceptual and Methodological Considerations in the Study of Trust and Suspicio. *Journal Of Conflict Resolution*, 14(3), 357-366.
- Küçükşahin, A., Şafak, İ. C. ve Dedeoğlu, Ç. (2009). Güvenlik Bağlamında Risk ve Risk Yönetimi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(10).
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Sztompka, P. (1999). *Trust A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ünal, S. (2013). Türkiye’de Seküler ve Dini Hayat Tarzlarına Dayalı Toplumsal ve Siyasal Kutuplaşmaların Gündelik Rutinler ve Etkileşimler Bağlamında Sosyolojik Analizi. Adnan Menderes Üniversitesi, SBE, Sosyoloji ABD, Doktora Tezi.
- Wagner, W., Duveen, G., Farr, R. v.d. (1999). Theory and Method of Social Representations. *Asian Journal of Social Pyschology*, Volume 2.
- Warren, M. (1999). *Democracy and Trust*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sağlık Öğrencilerinin Organ Nakli ve Bağışı Konusundaki Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YILDIZ¹³

Özet

Amaç: Organ nakli gelişen tıp ile beraber her geçen gün daha fazla yapılabilmektedir. Ancak organ nakli için organ bağışı gereklidir. Organ bağışının yetersiz olması hem insanların hayatlarına mal olabilmekte hem de ülke ekonomisi için maliyet oluşturmaktadır. Organ bağışını artırmak için öncelikle toplumun farklı kesimlerinin organ bağışı konusundaki davranış ve tutumlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada ilerde birer sağlık personeli olacak ve organ bağışı konusunda farkındalık oluşturabilecek sağlık öğrencilerinin organ bağışına ilişkin tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırma Sağlık Kurumları İşletmeciliği, İlk ve Acil Yardım ve Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik ön lisans programlarında okuyan 232 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak katılımcıların demografik özelliklerini ve sağlık durumlarını belirlemeye yönelik 8 soru ve katılımcıların organ bağışı konusundaki tutum ve davranışlarını değerlendirmeye yönelik 14 olmak üzere toplam 22 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler (frekans, yüzde) kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan öğrencilerden organ bağışında bulunanların oranı sadece %7,3'tür. Katılımcıların yaklaşık yarısı (%49,1) ise organ bağışında bulunmayı düşündüklerini belirtmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı (%82,3) gereksinim durumunda kendisine organ nakli yapılmasını kabul edeceğini; yaklaşık her beş katılımcıdan biri (%19,4) dini açıdan organ bağışını uygun bulmadığını; ve yaklaşık her dört katılımcıdan biri (%24,6) de bu konuda bir bilgisinin olmadığını; katılımcıların yarısından fazlası (%55,2) ise organ bağışı konusunda daha önce bilgi ya da eğitim almadığını belirtmiştir.

Sonuç: Araştırmada öğrencilerin organ bağışı konusunda bilgi ve farkındalıklarının yetersiz olduğu ve organ bağışında bulunma oranlarının da düşük olduğu tespit edilmiştir. Eğitim kurumlarının ve Sağlık Bakanlığının bu konuda öncü bir kuruluş olarak politika geliştirmesi,

¹³ Batman Üniversitesi, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı.

iletişim ve bilişim araçlarını kullanarak bilinçlendirme ve farkındalık oluşturmak için çalışmalar yapması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Organ Bağışı, Organ Nakli, Tutum, Davranış, ğrenci

Evaluation of Attitudes and Behaviors of Health Students on Organ Transplantation and Donation

Abstract

Purpose: Organ transplants can be performed more and more with the developing medicine. However, organ donation is required for organ transplantation. Inadequate organ donation can cost people lives and cost the country's economy. In order to increase organ donation, it is necessary to evaluate the behaviors and attitudes of different segments of the society on organ donation. In this study, it was aimed to evaluate the attitudes and behaviors of health students who will be health personnel in the future and who can raise awareness about organ donation.

Method: The research was conducted on 232 students studying in associate degree programs of Health Institutions Management, First and Emergency Aid and Medical Documentation and Secretariat. As a data collection tool, a questionnaire consisting of 22 questions consisting of 8 questions to determine the demographic characteristics and health status of the participants and 14 questions to evaluate the attitudes and behaviors of the participants about organ donation were used. Descriptive statistics (frequency, percentage) were used in the analysis of the data.

Results: Proportion of organ donors among the students participating in the research is only 7.3%. Approximately half (49.1%) of the participants stated that they are considering donating organs. A significant number (82.3%) of the participants agreed that they would accept organ transplants if needed; approximately one in five participants (19.4%) did not approve of religious organ donation; and about one in four participants (24.6%) had no knowledge of this; more than half (55.2%) of the participants stated that they had not received any information or training on organ donation before.

Conclusion: In the study, it was found that the knowledge and awareness of the students about organ donation was insufficient and the rate of organ donation was low. It is recommended that educational institutions and the Ministry of Health should develop policies

as a pioneer in this field and carry out activities to raise awareness and awareness by using communication and information tools.

Keywords: Organ Donation, Organ Transplantation, Attitude, Behavior, Student

I. Giriş

Organ nakli, vücutta görevini yapamayan bir organın yerine canlı bir vericiden veya ölüden alınan sağlam bir doku veya organın nakledilmesidir (Yaşar vd., 2008). Organ bağıışı ise bir kişinin yaşarken serbest iradesi ile tıbben yaşamı sona erdikten sonra doku ve organlarının başka hastaların tedavisi için kullanılmasına izin vermesidir (Özer vd., 2009). Organ bağıışlamak tam anlamıyla kişinin iradesiyle ve gönüllü biçimde yapılan insani bir davranıştır. (Baykan vd., 2009). Organ nakli son yıllarda tıbbın en hızlı ilerleyen güncel dallarından bir tanesi olmuştur. Ancak dünya genelinde organ talebi ve arzı arasında dengesizlik bulunmaktadır. Türkiye’de organ nakli için gerekli organ teminini sağlamakta güçlük çeken ülkeler arasındadır (Durur ve Akbulut, 2017).

Organ bağıışları, bir milyon nüfusa düşen kadavra donörlerle değerlendirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde bir milyonda 20–30 olan kadavradan organ bağıışı İspanya’da 33.6, Belçika’da 25.2, Kanada’da 14.1, Fransa’da 16.2, Yunanistan’da 4.5, Türkiye’de ise 2.2’dir (Yaşar vd., 2008). Günümüzde kalp, akciğer, karaciğer, böbrek, pankreas, ince bağırsak, kemik iliği, kan, deri, kornea gibi yaşamsal önemi olan pek çok organ ve doku nakli gerçekleştirilebilmektedir (Kacaroglu Vicdan vd., 2011). Organ, Doku Nakli ve Diyaliz Hizmetleri Daire Başkanlığı’nın verilerine göre Türkiye’de 2015 yılında böbrek nakli için 22194, kalp nakli için 626, karaciğer nakli için 2.215 hasta bulunmaktayken, sadece 2681’ine böbrek, 74’üne kalp, 1013’üne karaciğer nakli yapılabilmekmiştir. Yine aynı verilere göre yapılan nakiller için organ temininin 2896’sı canlı donörden sağlanırken sadece 392’si kadavra donörden sağlanmıştır (Demir Doğan vd., 2016). Sağlık Bakanlığı tarafından her yıl düzenli olarak yayımlanan Sağlık İstatistikleri Yıllığı’na göre Türkiye’de 2012 yılında toplamda (böbrek, karaciğer, kalp, kalp kapakçığı, akciğer, kalp-akciğer, pankreas, ince barsak) yapılan organ nakli sayısı 4008’dir (Sungur ve Mayda, 2014).

Organ ve doku nakli bekleyen hastaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Fakat organ bağıışı sayısı organ nakli bekleyen hastalarının sayısına nazaran oldukça düşüktür. Bunun sebebi,

ülkemizde de olduğu gibi tüm dünyada insanların organ ve doku nakli konusunda yeterli bilgiye sahip olmayışlarıdır (Çetin ve Harman, 2012). Bu nedenle, özellikle kalp, karaciğer, böbrek gibi hayati önem taşıyan organların nakledilmesini bekleyen hastaların sayısı oldukça fazla ve gerekli organdoku bulunamadığından hastalar hayatlarını kaybetmektedir (Çetin ve Harman, 2012).

Organ nakil ve bağış konusunda politika geliştirme ve uygulamayı gerekli kılan bir başka faktör ise maliyettir (Durur ve Akbulut, 2017). Türkiye’de yeterli organ nakli yapılamaması nedeniyle, tedavi masrafları, makine ithalatları, sarf malzemeleri, beslenme, ilaç maliyetleri, iş hayatında olamama yoluyla oluşan yıllık ulusal kaybın yaklaşık 3 milyar doları bulunduğu belirtilmiştir (Sezek vd., 2015).

Dünyanın geri kalanı gibi Türkiye’de de daha fazla nakil yapılabilmesinin önündeki en büyük engel organ kısıtlılığıdır. Bu kısıtlılık toplumun organ-doku bağış ve nakli konusunda yetersiz bilgi ve bilince sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Tarhan vd., 2013). Organ bağış sorununun çözülebilmesi için öncelikle sağlık personelinin konunun ciddiyetine ve önemine inanması gereklidir. Özellikle kadavradan yapılacak organ bağış oranını artırma çalışmalarında konuya duyarlı ve eğitimli sağlık personeli anahtar rodedir (Kacaroglu Vicdan vd., 2011). Bu çalışmada farklı sağlık programlarından mezun olan ve mezun olduklarında çeşitli sağlık kurumlarında görev yapabilecek öğrencilerin organ bağış konusundaki tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

II. Yöntem

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Söz konusu anket formu Sakallı’nın (2017) çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur. Ankette katılımcıların demografik özelliklerini ve sağlık durumlarını belirlemeye yönelik 8 soru ve katılımcıların organ bağış konusundaki tutum ve davranışlarını değerlendirmeye yönelik 14 olmak üzere toplam 22 soru bulunmaktadır. Anket formları Mayıs-Haziran 2019 tarihlerinde katılımcılara elde dağıtılarak uygulanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini bir kamu üniversitesinin Sağlık Kurumları İşletmeciliği, İlk ve Acil Yardım ve Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik ön lisans programlarında okuyan normal

öğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihte belirtilen programlarda aktif okuyan öğrenci sayısı 310'dur. Araştırmaya katılan öğrenci sayısı ise 232'dir. Araştırmada evrenin %74,8'ine ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 21) programına aktarıldıktan sonra tanımlayıcı istatistikler (frekans, yüzde) kullanılarak analiz edilmiştir.

III. Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş dağılımına bakıldığında yaklaşık yarısının (%51,7) 21-24 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek öğrencilerin sayıları ile birinci ya da ikinci sınıfta okuyan öğrencilerin sayıları birbirine yakın olup dengeli bir dağılım göstermektedir. Sağlık Kurumları İşletmeciliği programında okuyan öğrencilerin oranı (%37,1) diğer programlarda okuyan öğrencilerin oranından yüksek olmakla birlikte burada da genel olarak dengeli bir dağılımın olduğu söylenebilir. Katılımcıların annelerinin eğitim durumuna bakıldığında okur-yazar olmayanların (%40,9) ağırlıkta olduğu; babalarının eğitim durumunda bakıldığında ise bu oranın %12,9 olduğu ve eğitim seviyesinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Herhangi bir sağlık sorunu olan katılımcıların oranı %15,5 iken; ailesinde herhangi bir sağlık sorunu olan katılımcıların oranı %54,7'dir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Demografik Bilgiler	Sayı	Yüzde	
Yaş (Yıl)	≤ 20	47	20,3
	21 – 24	120	51,7
	≥ 25	65	28,0
Cinsiyet	Kadın	111	47,8
	Erkek	121	52,2
Kaçıncı sınıftasınız?	1	108	46,6
	2	124	53,4
Okuduğunuz program	Sağlık Kurumları İşletmeciliği	86	37,1
	İlk ve Acil Yardım	75	32,3
	Tıbbi	71	30,6
	Dokümantasyon ve Sekreterlik		
Anne Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	95	40,9
	İlkokul	69	29,7
	Ortaokul	28	12,1

	Lise	32	13,8
	Üniversite	8	3,4
Baba Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	30	12,9
	İlkokul	91	39,2
	Ortaokul	46	19,8
	Lise	40	17,2
	Üniversite	25	10,8
Herhangi bir sağlık sorunuz var mı?	Evet	36	15,5
	Hayır	196	84,5
Ailenizde sağlık sorunu olan herhangi biri var mı?	Evet	127	54,7
	Hayır	105	45,3

Araştırmaya katılan öğrencilerden organ bağışında bulunanların oranı sadece %7,3'tür. Katılımcıların yaklaşık yarısı (%49,1) ise organ bağışında bulunmayı düşündüklerini belirtmiştir. Yaklaşık her üç katılımcıdan biri (%29,7) bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. “Organ bağışında bulunmayı düşünüyorsanız nedeni nedir” sorusuna katılımcılar en fazla (%38,2) “Hayat kurtarmak istiyorum” cevabını vermişlerdir. Bunu sırasıyla “Kendimi psikolojik olarak daha iyi hissedeceğim” ve “Bedenimde bir parça ben öldükten sonra da yaşamaya devam edecek” cevapları izlemektedir. “Organ bağışında bulunmayı düşünmüyorsanız nedeni nedir” sorusuna ise katılımcılar en fazla (%30,5) “Organ mafyasının eline geçme” cevabını vermişlerdir. Bunu sırasıyla “Dini inançlara ters düşme” ve “Vücut bütünlüğünün bozulması” cevapları izlemektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı (%65,5) öldükten sonra organlarının bağışlanmasını istedikleri görülmüştür. Her dört katılımcıdan biri ailesinin organ bağışı konusunda kendilerine destek verdiğini; yarısından fazlası (%58,2) bu konunun evde konuşulmadığını; geriye kalanlar ise ailelerinin organ bağışına destek vermediğini belirtmiştir. Katılımcıların %38,8'i ailelerinin organ bağışı konusunda kendilerine destek vermemelerini kararlarını olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir. Katılımcıların ailesinde organ nakli bekleyen herhangi biri olduğunu belirtenlerin oranı %5,2 iken; katılımcıların çevresinde organ nakli bekleyen herhangi biri olduğunu belirtenlerin oranı %11,6'dır. Katılımcıların önemli bir kısmı (%82,3) gereksinim durumunda kendisine organ nakli yapılmasını kabul edeceğini belirtmiştir. “Bir yakınınızın ölümü halinde organlarının bağışlanmasını kabul eder misiniz” sorusuna katılımcıların yarısından fazlası (%56) “evet” yanıtını vermiştir. Katılımcıların yarısından fazlası (%55,2) organ bağışı konusunda daha önce bilgi ya da eğitim almadığını belirtmiştir. “Organ bağışı ve nakli hakkındaki bu bilgiyi nereden edindiniz” sorusuna yaklaşık her üç katılımcıdan biri “okul/ders” yanıtını; yaklaşık

her dört öğrenciden biri ise “Radyo-Tv” yanıtını vermiştir. Yaklaşık her beş katılımcıdan biri (%19,4) dini açıdan organ bağışını uygun bulmadığını; ve yaklaşık her dört katılımcıdan biri (%24,6) de bu konuda bir bilgisinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların İlaç Kullanıma İlişkin Tutum ve Davranışları

Sorular / Cevaplar	Sayı	Yüzde
Organ bağışında bulundunuz mu?		
Evet	17	7,3
Hayır	215	92,7
Organ bağışında bulunmayı düşünüyor musunuz?		
Evet	114	49,1
Hayır	49	21,1
Kararsızım	69	29,7
Organ bağışında bulunmayı düşünüyorsanız nedeni nedir?*		
Hayat kurtarmak istiyorum	78	38,2
Kendimi psikolojik olarak daha iyi hissedeceğim	56	27,5
Bedenimde bir parça ben öldükten sonra da yaşamaya devam edecek	50	24,5
Çevremde saygınlık kazanacağım	12	5,9
Diğer	8	3,9
Organ bağışında bulunmayı düşünmüyorsanız nedeni nedir?*		
Organ mafyasının eline geçme	32	30,5
Dini inançlara ters düşme	24	22,9
Vücut bütünlüğünün bozulması	20	19,0
Hiç düşünmedim(nedenini)	16	15,2
Bağış için nereye başvuracağımı bilmemesi	8	7,6
Diğer.....	5	4,8
Ölümünüzden sonra yakınlarınızın organlarınızı bağışlamasını ister misiniz?		
Evet	152	65,5
Hayır	27	11,6
Kararsızım	53	22,9
Ailenizin organ bağışına yönelik düşünceleri nelerdir?		
Organ bağışına destek veriyorlar	59	25,4
Organ bağışına karşıdırlar	38	16,4
Bu konu aile içinde hiç konuşulmadı	135	58,2
Ailenizin organ bağışına karşı olmasının, sizin organlarınızı bağışlamanızdaki etkisi nedir?		
Etkili olur	90	38,8
Etkili olmaz	72	31,0
Kararsızım	70	30,2

*Birden fazla şık işaretlenmiştir.

Tablo 2 (Devamı). Katılımcıların İlaç Kullanıma İlişkin Tutum ve Davranışları

Sorular / Cevaplar	Sayı	Yüzde
Ailenizde doku/organ nakli bekleyen bir yakınınız var mı?		
Evet	12	5,2
Hayır	220	94,8
Çevrenizde doku/organ nakli bekleyen bir tanıdığınız var mı?		
Evet	27	11,6
Hayır	205	88,4
Gereksinim durumunda kendinize doku/organ nakli yapılmasını kabul eder misiniz?		
Evet	191	82,3
Hayır	12	5,2
Kararsızım	29	12,5
Bir yakınınızın ölümü halinde organlarının bağışlanmasını kabul eder misiniz?		
Evet	130	56,0
Hayır	12	5,2
Kararsızım	90	38,8
Organ bağıışı ve nakli hakkında daha önce bilgi/eğitim aldınız mı?		
Evet	104	44,8
Hayır	128	55,2
Doku/Organ bağıışı ve nakli hakkındaki bu bilgiyi nereden edindiniz?*		
Okul-ders	64	32,8
Radyo-tv	48	24,6
Seminer konferans	36	18,5
Aile	22	11,3
Broşür	12	6,2
Gazete-dergi	8	4,1
Diğer	5	2,6
Dini yönden organ bağıısını uygun buluyor musunuz?		
Evet	130	56,0
Hayır	45	19,4
Bilgim yok	57	24,6

*Birden fazla şık işaretlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Öğrencilerin organ bağıışına yönelik tutum ve davranışlarının değerlendirildiği bu çalışmada öğrencilerin organ bağıışı konusunda yeterli denebilecek bilgi ve bilinç düzeyine sahip

olmadığı tespit edilmiştir. Organ bağışında bulunan öğrencilerin oranı sadece %7,2'dir. Farklı öğrenci gruplarında Şıpkın vd. (2010) tarafından yapılan bir çalışmada bu oran %15,4; Demir Doğan vd., (2016) tarafından yapılan bir çalışmada %2,4; Naçar vd. (2001) tarafından yapılan bir çalışmada ise bu oran %14 bulunmuştur.

“Organ bağışında bulunmayı düşünüyor musunuz” sorusuna öğrencilerin yaklaşık yarısı “evet” cevabını verirken; yaklaşık her üç öğrenciden biri ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Buna göre öğrencilerin organ bağışı konusunda bilgilendirilmesi ve farkındalıklarının artırılması ile organ bağışında bulunma oranlarının artırılacağı söylenebilir. Tarhan vd. (2012) tarafından yapılan bir çalışmada da öğrencilerin bilgilendirilmesi ile organ bağışını ve naklini onayladığını belirten öğrencilerin arttığı belirtilmiştir.

Öğrencilerin organ bağışında bulunmak istememelerin nedenleri arasında dini inançlara ters düşme düşüncesi ilk sıralarda gelmektedir. İnsanların dini bilgilerinin yetersizliği organ bağışının önündeki en büyük engellerden biridir. Oysa insanı kutsal bir varlık olarak gören İslam dini açısından organ bağışının herhangi bir sakıncası bulunmadığı Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun 3.3.1980 tarihli 396 sayılı kararında belirtilmiştir (Kacaroglu Vicdan vd., 2011). Ancak toplumun bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun bu konuda yapacağı bilgilendirme çalışmalarının yararlı olabileceği söylenebilir.

Araştırmada organ bağışı konusunda öğrencilerin yaklaşık yarısının bilgi edindiği görülmüştür. Öğrencilerin yaklaşık üçte biri organ bağışı konusunda bilgiyi okullarda ve derste edindiğini belirtmiştir. Çeşitli programların müfredatına ya da der içeriklerine organ bağışı konusu eklenmelidir. Belirli gün ve haftalarda yapılacak konferans, panel vb. etkinliklerle öğrenciler bilgilendirilmeli ve farkındalıkları artırılmalıdır.

Bu araştırma araştırmaya katılan öğrencilerin değerlendirmeleriyle sınırlıdır. Araştırmanın başka gruplar üzerinde de yapılarak kapsamının genişletilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Baykan, Z., Naçar, M., Yamanel, R., Uzun, A. Ö., Dağlıtuncezdi, Ş., Davran, H., & Murt, G. (2009). Tıp Fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin organ-doku nakli konusundaki bilgi, tutum ve davranışları. *Turkish Journal of Surgery/Ulusal Cerrahi Dergisi*, 25(4).

- Çetin, G., & Harman, Ö. (2012). Lise öğrencilerinin organ nakli ve organ bağıışı konusundaki bilgi ve tutumları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 172-177.
- Demir DOĞAN, M., Uzun İ., Kaya N., Ekinci, H., & Altınkaynak, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin organ bağıışına bakış açısı ve bilgi düzeyleri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3(2), 99-105.
- Durur, F., & Akbulut, Y. (2017). Türkiye’de organ nakline yönelik politikaların değerlendirilmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 5(3), 570-585.
- Kacaroğlu Vicdan, A., Peker, S., & Üçer, B. (2011). Akşehir Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Organ Bağıışı ile İlgili Tutumlarının Belirlenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(2).
- Naçar, M., Çetinkaya, F., Kanyılmaz, D., Tokgöz, B., & Utaş, C. (2001). Hekim adaylarının organ nakline bakış açıları. *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi*, 10(2), 123-128.
- Özer, N., Sarıtaş, S., & Özlü, Z. K. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin organ nakli ve bağıışı konusundaki bilgi ve düşüncelerinin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(2), 1-11.
- Sakallı, G. D. (2017). *Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin doku/organ nakli ve bağıışı konusunda görüşlerinin belirlenmesi*(Master's thesis, Eastern Mediterranean University (EMU)-Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)).
- Sezek, F., Kaya, E., Akman, Z., Erbil, B., Aslan, B., Özgen, R., & Keleş, Ö. Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri alanlara göre organ nakli ve bağıışı ile ilgili görüşleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 62(62), 471-486
- Sungur, M. A., & Mayda, A. S. (2014). Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi dönem I ve dönem VI öğrencilerinin organ bağıışı konusunda bilgi ve tutumları. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 15-20.
- Sıpkın, S., Şen, B., Akan, S., & Malak, A. T. (2010). Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim elemanlarının organ bağıışına bakış açılarının incelenmesi.

- Tarhan, M., Dalar, L., Yildirimoglu, H., Sayar, A., & Altin, S. (2012). Zeytinburnu İlçesi'nde Lise Son Sınıfta Öğrenim Gören Öğrencilerin Organ Nakli ve Bagisina Yönelik Bilgi Düzeyleri ve Tutumlarına Bilgilendirmenin Etkisi/Level of Knowledge and Attitudes Regarding Organ Donation and Transplantation in High School Students in the Zeytinburnu District of Istanbul. *Dahili ve Cerrahi Bilimler Yogun Bakim Dergisi*, 3(2), 27.
- Tarhan, M., Dalar, L., Yıldırımoglu, H., Sayar, A., & Altın, S. (2013). Hasta yakınlarının organ bağışı ve nakli ile ilgili tutumları ve sosyal profilleri arasındaki ilişki. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 9 (4), 152-58.
- Yaşar, M., Oğur, R., Uçar, M., Göçgeldi, E., Yaren, H., Tekbaş, Ö. F., & Korkmaz, A. (2008). Bir Sağlık Meslek Yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin organ bağışı konusundaki tutumları ve tutumlarına etki eden faktörler. *Genel Tıp Dergisi*, 18 (1).

Sağlık Öğrencilerinin İlaç Kullanımına İlişkin Tutum ve Davranışları

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YILDIZ¹⁴

Dr. Öğr. Üyesi Sinan BULUT¹⁵

Özet

Amaç: İlaçlar, sağlık sisteminin önemli bileşenlerinden biridir ve hastaların tedavisinde yaşamsal öneme sahiptir. Ayrıca ilaçların toplam sağlık harcamaları içinde önemli bir payı bulunmaktadır. Bu yüzden ilaçların akılcı kullanımı gerekmektedir. Toplumun akılcı ilaç kullanımı konusundaki alışkanlarını geliştirmek açısından kişilerin ilaç kullanımı konusundaki tutum ve davranışlarını değerlendiren bilimsel çalışmaların yapılması önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, mezun olduklarında birer sağlık personeli olacak sağlık öğrencilerinin ilaç kullanımı konusundaki tutum ve davranışlarının belirlenmesidir.

Yöntem: Araştırma bir üniversitenin Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, İlk ve Acil Yardım ve Tıbbi Laboratuvar programlarında okuyan 208 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak 20 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan öğrencilerinden düzenli ilaç kullananların oranı %11,5'tir. Yaklaşık her üç öğrenciden biri (%30,8) reçetesiz ilaç aldığını belirtmiştir. Reçetesiz olarak alınan ilaçlar arasında ağrı kesiciler ilk sırada gelmektedir. Araştırmaya katılan yaklaşık her üç öğrenciden biri (%34,6) doktor tavsiyesi olmadan ilaç kullandığını belirtmiştir. “Kendinize iyi gelen ilacı çevrenizdekilere önerir misiniz” sorusuna öğrencilerin yaklaşık yarısı (%46,2) “evet” yanıtını vermiştir. Yaklaşık her üç öğrenciden ikisi (%65,4) ilacı kullanması gereken süreden önce bırakabileceğini belirtmiştir. İlacı erken bırakma nedeni olarak “iyileştiğini düşünme” ilk sırada gelmektedir.

Sonuç: Öğrencilerin akılcı ilaç kullanımı hakkında önemli eksikliklerinin olduğu tespit edilmiştir. Özellikle öğrencilerin yaklaşık yarısının kendisine iyi gelen bir ilacı başkasına önerebileceğini, üçte birinin doktor tavsiyesi olmadan ilaç alabileceğini, önemli bir kısmının ilaçların kullanım süresinden önce bırakabileceğini ifade etmesi öğrencilerin ilaç kullanımı

¹⁴ Batman Üniversitesi, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı.

¹⁵ Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü.

konusunda tutum ve davranışlarında iyileştirilmesi gereken alanlar olduğunu göstermektedir. Bu yüzden okullarda öğrencilere ilaç kullanımı konusunda eğitimler verilmelidir. Çeşitli konferans, sempozyum, seminer, kamu spotu vb. organizasyonlar ile insanlar bilgilendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: İlaç Kullanımı, Akılcı İlaç, Tutum, Davranış, Öğrenci

Attitudes and Behaviors of Health Students on Drug Usage

Abstract

Purpose: Drugs are an important component of the health system and are vital for the treatment of patients. In addition, medicines have an important proportion in total health expenditures. Therefore, rational use of drugs is required. In order to develop the habits of the society on rational drug use, it is important to conduct scientific studies evaluating the attitudes and behaviors of individuals about drug use. The aim of this study is to determine the attitudes and behaviors of health students who will become health personnel at the time of graduation on drug usage.

Method: The research was conducted on 208 students studying in the Medical Documentation and Secretarial, First and Emergency Aid and Medical Laboratory programs of a university. As a data collection tool, a questionnaire consisting of 20 questions were used.

Results: The rate of students who used regular medication was 11.5%. Approximately one in three students (30.8%) stated that they were taking over-the-counter medication. Pain medications take the first place among prescription drugs. About one in three students (34.6%) stated that they were taking medication without doctor's advice. About half of the students (46.2%) answered "yes. To the question "Would you recommend the medicine that is good for you ere. Approximately two out of every three students (65.4%) stated that they can give up the medication before the required time. "Healing" is the first cause of early withdrawal.

Conclusion: It was determined that students had important deficiencies about rational drug use. In particular, approximately half of the students can recommend a medicine that is good for him, one third of them can take drugs without doctor's advice, a significant portion of the drugs before the period of use of drugs to express their attitudes and behaviors that indicate that there are areas to be improved. Therefore, education should be given to students about

drug use in schools. Various conferences, symposiums, seminars, public spots and so on. people with organizations should be informed.

Keywords: Drug Use, Rational Drug, Attitude, Behavior, Student

I. Giriş

Toplam sağlık harcamaları birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de her yıl artmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Sağlık harcamaları, 2017 yılında %17,4 oranında artarak, 140 milyar 647 milyon TL’ye ulaşmıştır (TÜİK, 2019). İlaç harcamaları toplam sağlık harcamaları içinde önemli yer tutmaktadır. İlaç harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Avrupa ülkelerinde ilaç harcamaları toplam sağlık harcamalarının %10 ile %15’i arasında bir orana sahip iken Türkiye’de bu oranın %40’ın üzerinde olduğu belirtilmiştir (Hatipoğlu ve Özyurt, 2016: 1,2; Demiroğlu vd., 2017: 94).

Ülkelerin ilaç harcamaları bu kadar çok olmasına karşın Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre dünya nüfusunun üçte biri temel ilaçlara erişim sağlayamamaktadır. Özellikle Asya ve Afrika’daki yoksul ülkelere bu oranın daha da yükseldiği tahmin edilmektedir. Her yıl milyonlarca kişi pahalı olmayan temel ilaçlarla tedavi edilebilecek çeşitli hastalıklar sebebiyle hayatını kaybetmektedir (Yapıcı vd., 2011: 459).

Sağlık sisteminin önemli bileşenlerinden biri olan ilaçlar, esas olarak hastalıkların önlenmesi ve tedavisi için kullanılır. İlacın doğru zamanda ve gerektiği kadar kullanılması hayati önem taşımaktadır (Hatipoğlu ve Özyurt, 2016: 1,2; Şantaş ve Demirgil, 2017: 36). DSÖ tarafından ilaç, “fizyolojik sistemleri veya patolojik durumları, alanın yararı için değiştirmek veya incelemek amacıyla kullanılan veya kullanılması öngörülen bir madde ya da ürün” olarak tanımlandığı belirtilmiştir (Akt. Demiroğlu vd., 2017: 94). İlaçların kullanımı ile ilgili olarak temel alınması gereken yaklaşım; doğru ilacın, doğru zamanda, doğru miktarda alınması ya da kullanılmasıdır. Doğru kullanıldığında ilaçların sağlık sistemi içinde vazgeçilmez bir rolü bulunmaktadır. Ancak yanlış kullanıldığında ciddi sorunlara yol açabilmektedir (Şahingöz ve Balcı, 2013: 57, 58). Bu bakımdan ilaçların “akılcı” kullanımı gün geçtikçe önemi artan bir kavramdır (Şantaş ve Demirgil, 2017: 36).

DSÖ 1985 yılında Nairobi’de düzenlenen toplantıda akılcı ilaç kullanımını, “bireylerin klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre uygun ilacın, uygun süre ve dozda, en düşük

maliyetle ve kolayca sağlanabilmesi” olarak tanımlanmıştır (Akt. Ekenler ve Koçoğlu, 2016: 45). Akılcı ilaç kullanımındaki temel yaklaşım; ilacın doğru zaman, gereken nitelikte, gerektiği kadar ve gerektiği biçimde, hastalığın ve hastanın durumuna göre akılcı ve doğru kullanılması gerekliliğidir (Demiroğlu vd., 2017: 94). Bir başka tanımda da benzer şekilde akılcı ilaç kullanımı hastaların klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre en uygun ilacı, kişisel ihtiyaçlarına karşılayan en uygun dozlarda, uygun sürede, kendileri ve toplum için en düşük maliyette alması ve kolayca sağlayabilmesi olarak tanımlanmıştır. Akılcı ilaç kullanımında devletin, ilaç üreticilerinin, sağlık personelinin, hastaların yani tüm paydaşların sorumluluğu bulunmaktadır (Uzuntarla, ve Cihangiroğlu, 2016: 1,2).

Akılcı ilaç kullanımı önemli olduğu kadar akılcı olmayan ilaç kullanımı da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Akılcı ilaç kullanımı dışında kalan diğer uygulamalar akılcı olmayan ilaç kullanımı olarak değerlendirilmektedir (Ekenler ve Koçoğlu, 2016: 45). Akılcı olmayan ilaç kullanımı dünya geneli için sorun olarak görülmekle birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için daha ciddi bir sorundur. Bu sorun gelişmiş ülkelerde çok sayıda kapsamlı çalışmayla ortaya konmuş ve sorunun çözümünde belirli bir aşama kaydedilmiştir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde bu konuda yeterli çalışma yapılmadığı için akılcı olmayan ilaç kullanımının boyutları ve nedenleri saptanamamıştır (Akıcı vd., 2002: 253). İlaçların akılcı olarak kullanılmaması nedeniyle oluşan zararların gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olduğu belirtilmektedir (Şantaş ve Demirgil, 2017: 37).

İlaçların hekim tarafından belirtilen doz ve/veya biçimden farklı kullanılması, iyileşme düşünülerek öngörülen süreden önce bırakılması; olumsuz tıbbi sonuçların nedeni olabileceği gibi; evde bulundurulmayan ilaçların sayısını da zamanla artırmaktadır (İlhan vd., 2014: 189). Akılcı olmayan ilaç kullanımı sonucunda antibiyotiklere karşı direnç gelişmektedir ve bunun sonucunda bu ilaçlarla yapılan tedavinin etkisi azalmaktadır. Ayrıca ilaçların yanlış kullanımı advers (ters) ilaç reaksiyonlarına sebep olmaktadır. Akılcı olmayan ilaç kullanımı ile ilgili yapılan araştırmalarda tespit edilen temel problemler arasında; gereğinden fazla ilaç reçete edilmesi, ilaçların yanlış şekilde kullanılması, gereksiz olarak pahalı ilaçların kullanımı, gereksiz antibiyotik tüketimi ya da gereksiz enjeksiyon önerilmesi sayılabilir (Hatipoğlu ve Özyurt, 2016: 1, 2). Ayrıca, akılcı olmayan şekilde gereksiz ve fazlaca ilaç kullanımı ilaç israflarına neden olmakta ve sağlık harcamalarını arttırarak büyük ekonomik kayıplara yol açmaktadır (Dağtekin vd., 2018: 15). Türkiye’de 2002 yılında

tüketilen ilaç kutu sayısı 699 milyon iken %146 artarak 2011 yılında 1 milyar 721 milyon kutuya ulaşmıştır. Aynı dönemde kamu ilaç harcamasının 2011 fiyatlarıyla 13 milyar 430 milyon Türk Lirasından %18 artarak 15 milyar 865 milyon Türk Lirasına çıktığı belirtilmiştir (Ekenler ve Koçoğlu, 2016: 45).

Toplumun ilaç kullanma alışkanlıkları konusunda eğitime destek olmak amacıyla kişilerin ilaç kullanım alışkanlıklarının saptanması oldukça önemlidir (Mete ve Ünal, 2017:662). Dünya Sağlık Örgütü akılcı ilaç kullanımını arttırmak ve akılcı olmayan ilaç kullanımının sağlığa ve ekonomiye olumsuz etkilerinin önüne geçmek amacıyla toplumlara ilaçların sağlanmasından başlayarak tüm süreçlere pek çok öneriler sunmaktadır. Sunulan öneriler arasında toplumun akılcı ilaç kullanımını hakkında bilgilendirilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan geniş çaplı bir araştırmada ülkemizde de dünyadakine benzer şekilde kullanılan ilaçların büyük bir kısmının akılcı olmayan şekilde kullanıldığı bildirilmektedir (Dağtekin vd., 2018:15). Akılcı olmayan ilaç kullanımının olumsuz etkilerinin önüne geçilebilmesi için toplumun ilaç kullanım özelliklerinin araştırılmasına yönelik bilimsel çalışmaların yapılması gerekmektedir (İlhan vd., 2014: 190). Bu çalışmada, mezun olduklarında birer sağlık personeli olacak sağlık öğrencilerinin ilaç kullanımı konusundaki tutum ve davranışlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

II. Yöntem

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Kullanılan anket formu Yapıcı vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada kullanılan anket formundan yararlanılarak oluşturulmuştur. Anket formunda katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 soru ve katılımcıların ilaç kullanımı konusundaki tutum ve davranışlarını değerlendirmeye yönelik 14 soru olmak üzere toplam 20 soru bulunmaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini bir devlet üniversitesinin Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, İlk ve Acil Yardım ve Tıbbi Laboratuvar programlarında okuyan normal öğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın yapıldığı tarihte (Mayıs-Haziran 2019) belirtilen programlarda öğrenim gören öğrenci sayısı 360'tır. Araştırmada tüm öğrencilere ulaşılmak istenmiş, ancak

208 öğrenci araştırmaya katılmayı kabul etmiştir. Araştırmada evrenin %57,7'sine ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler, Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 21) programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada sayı, yüzde gibi tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır.

III. Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri incelendiğinde; yaklaşık yarısının 21-24 yaş aralığında ve erkek olduğu görülmektedir. Birinci sınıfta okuyan öğrenciler ağırlıktadır (%71,2). Araştırmaya en fazla ilk ve acil yardım programında öğrenim gören öğrenciler (%44,2) katılmışlardır. Bunu tıbbi laboratuvar programında okuyan öğrenciler (32,7) takip etmektedir. Öğrencilerin annelerinin eğitim durumuna bakıldığında okur-yazar olmayanların oranının (%42,3) yüksek olduğu; babalarının eğitim durumuna bakıldığında ise okur-yazar olmayanlarının oranının düştüğü ve eğitim seviyesinin yükseldiği görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Demografik Değişkenler		Sayı	Yüzde
Yaş (Yıl)	≤ 20	44	21,2
	21 – 24	108	51,9
	≥ 25	56	26,9
Cinsiyet	Kadın	100	48,1
	Erkek	108	51,9
Sınıf	1	148	71,2
	2	60	28,8
Program	Tıbbi Laboratuvar	68	32,7
	İlk ve Acil Yardım	92	44,2
	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	48	23,1
Anne Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	88	42,3
	İlkokul	60	28,8
	Ortaokul	24	11,5
	Lise	28	13,5
	Üniversite	8	3,8
Baba Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	24	11,5
	İlkokul	80	38,5
	Ortaokul	24	11,5
	Lise	44	21,2
	Üniversite	36	17,3

Tablo 2. Katılımcıların İlaç Kullanıma İlişkin Tutum ve Davranışları

Değişkenler	Sayı	Yüzde
Düzenli ilaç kullanır mısınız?		
Evet	24	11,5
Hayır	184	88,5
Reçetesiz ilaç alır mısınız?		
Evet	64	30,8
Hayır	144	69,2
Hangi ilaçları reçetesiz alırsınız?*		
Ağrı kesiciler	64	55,9
Soğuk algınlığı ilaçları	56	26,9
Antibiyotikler	26	12,5
Vitaminler/Mide ilaçları	8	3,8
Diğer	5	2,4
Her evde mutlaka olması gereken ilaçlar var mıdır?		
Evet	180	86,5
Hayır	28	13,5
Hangi ilaçlar her evde olmalıdır?*		
Ağrı kesiciler	96	46,2
Ateş düşürücüler	47	22,6
Pansuman malzemeleri	40	19,2
Antibiyotikler	18	8,7
Mide ilaçları	14	6,7
Öksürük şurupları	6	2,9
Aspirin	4	1,9
Diğer	4	1,9
Doktor tavsiyesi olmadan ilaç kullanır mısınız?		
Evet	72	34,6
Hayır	136	65,4
Kendinize iyi gelen ilacı çevrenizdekilere önerir misiniz?		
Evet	96	46,2
Hayır	112	53,8

Tablo 2 (Devamı). Katılımcıların İlaç Kullanıma İlişkin Tutum ve Davranışları

Sorular / Cevaplar	Sayı	Yüzde
Aldığınız / kullandığınız ilaçların son kullanma tarihine bakar mısınız?		
Evet	160	76,9
Hayır	20	9,6
Bazen	28	13,5
Aldığınız / kullandığınız ilaçların prospektüsünü okur musunuz?		
Evet	150	72,1

Hayır	20	9,6
Bazen	38	18,3
Doktorun reçeteye yazdığı ilaçların hepsini alır mısınız?		
Evet	176	84,6
Hayır	32	15,4
İlaçların hepsini almama nedenleriniz nelerdir?*		
Evde olanları almam	25	12,0
Gereksizleri almam	34	16,3
Pahalı olanları almam	12	5,8
Yan etkisi nedeniyle almam	6	2,9
Diğer	2	1,0
İlacı kullanması gereken süreden önce bırakır mısınız?		
Evet	136	65,4
Hayır	72	34,6
İlacı erken bırakma nedenleriniz nelerdir?*		
İyileştiğim için	80	38,5
Yan etkileri nedeniyle	26	12,5
İyileşmediğim için	28	13,5
Unuttuğum/sıkıldığım için	12	5,8
Diğer	4	1,9
İlacı doktorun önerdiği dozdan farklı kullanır mısınız?		
Evet	16	7,7
Hayır	192	92,3

*Katılımcılar birden fazla seçenek işaretlemişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerinden düzenli ilaç kullananların oranı %11,5'tir. Yaklaşık her üç öğrenciden biri (%30,8) reçetesiz ilaç aldığını belirtmiştir. Reçetesiz olarak alınan ilaçlar arasında ağrı kesiciler ilk sırada gelmektedir. Bunu sırasıyla soğuk algınlığı ilaçları ve antibiyotikler izlemektedir. Öğrencilerin önemli bir kısmı (%86,5) her evde mutlaka ilaç bulunması gerektiğini belirtmiştir. Her evde mutlaka bulunması gerektiği düşünülen ilaçlar arasında ağrı kesiciler ilk sırada gelmektedir. Bunu sırasıyla ateş düşürücüler ve pansuman malzemeleri takip etmektedir. Araştırmaya katılan yaklaşık her üç öğrenciden biri (%34,6) doktor tavsiyesi olmadan ilaç kullandığını belirtmiştir. "Kendinize iyi gelen ilacı çevrenizdekilere önerir misiniz" sorusuna öğrencilerin yaklaşık yarısı (%46,2) "evet" yanıtı vermiştir. Öğrencilerin önemli bir kısmı aldığı ya da kullandığı ilaçların son kullanma tarihine baktığını ve ilaçların prospektüsünü okuduğunu belirtmiştir. "Doktorun reçeteye yazdığı ilaçların hepsini alır mısınız" sorusuna öğrencilerin %15,4'ü "hayır" yanıtı vermiştir. Reçeteye yazılan ilaçların hepsini almama sebebi arasında "evde olanları almam" yanıtı ilk sırada gelmektedir. Bunu sırasıyla "gereksiz olanları almam" ve "pahalı olanları almam"

yanıtları izlemektedir. Yaklaşık her üç öğrenciden ikisi (%65,4) ilacı kullanması gereken süreden önce bırakabileceğini belirtmiştir. İlaç erken bırakma nedeni olarak “iyileştiğini düşünme” ilk sırada gelmektedir. Öğrencilerin önemli bir kısmı (%92,3) “İlaç doktorun önerdiği dozdan farklı kullanır mısınız” sorusuna hayır cevabını vermiştir (Tablo 3).

IV. Tartışma

Sağlık hizmeti sunumunda tedavinin sağlanması için en çok başvurulan yöntem ilaçla tedavi yöntemidir. İlaçların doktor reçetelerindeki şekliyle eksiksiz kullanılması sağlık sorununun giderilmesinde önemli rol oynamaktadır. İlaçların bu rolü ancak akılcı ilaç kullanımı ile sağlanabilmektedir. Akılcı ilaç kullanımı hem tedavinin sağlanması hem de maliyetlerin düşürülmesi açısından sağlık sistemlerinde yaygınlaştırılması gerekli uygulamalar arasında karşımıza çıkmaktadır. Sağlık bilimleri alanında öğrenim gören öğrencilerin akılcı ilaç kullanımına yönelik tutum ve davranışlarının belirlenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmada katılımcı öğrencilerin %34,6’sı doktor tavsiyesi veya reçetesi olmaksızın kendi kararları doğrultusunda ilaç kullandıklarını belirtmişlerdir. Yapıcı vd. (2011: 460) tarafından yapılan çalışmada da doktor tavsiyesi olmadan ilaç alanların oranı %26 ve reçetesiz ilaç alanların oranı ise %31,3 olarak bu araştırma bulgularına benzer sonuçlar elde edilmiştir. Sağlık alanında eğitim gören üniversite öğrencilerinde yapılan bir çalışmada ise öğrencilerin kullandıkları ilaçların % 81,3’ünün reçeteli ilaçlar olduğu belirtilmiştir (Yılmaz vd., 2008: 75). Ekenler ve Koçoğlu (2016: 48), tarafından yapılan bir araştırmada ise katılımcıların %77,3’ünün doktor tavsiyesi olmadan ilaç kullandıkları bulunmuştur. Araştırmamızda doktor tavsiyesi dışında ilaç kullanım oranının düşük çıkmasının katılımcı öğrencilerin sağlık bilimleri alanında eğitim görmeleri ve ilaç kullanımı konusunda toplumun genel bilgi düzeyinden daha fazla bir bilgiye sahip olmalarından kaynaklandığı düşünülmüştür.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ilaç kullanım süresine ilişkin olmuştur. Katılımcı öğrencilerin %65,4’ü ilacı kullanılması gereken süreden önce bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Ekenler ve Koçoğlu (2016: 48), tarafından yapılan araştırmada da ilacı kullanma süresinden önce bırakanların oranı bu araştırma bulgusuna benzer nitelikte olmuştur. Sağlık meslek grubu olan hemşireler ile yapılan bir çalışmada ise katılımcı hemşirelerin %76,9’unun ilacı doktorun önerdiği sürede kullandıkları bulunmuştur (Pirinççi ve Bozan 2016: 131). İlaç kullanımının gereken süreden önce bırakılmasının nedeni çoğunlukla kişilerin sağlık

sorununun geçmesi ve kişinin iyileştiğini düşünmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim çalışmada ilacın alınması gereken süreden önce bırakılma nedenleri arasında en çok belirtilen neden katılımcıların iyileştiklerini düşünmeleri olmuştur. Karakurt vd. (2010: 507), tarafından yapılan bir çalışma da ise üniversite öğrencilerinin %47,9'unun şikayetlerinin sona ermesi ile ilaç kullanımını bıraktıkları belirtilmiştir. Ancak ilaçların uygun dozda ve yeterli süre kullanılmaması, sağlık sorununun tekrar nüksetmesi, iyileşmenin gecikmesi ve ilaç direncinin oluşması gibi etkilere sebep olmaktadır ki, doğru tedavinin gereklilikleri arasında ilacın “etkin dozda ve yeterli süre” kullanılması yer almaktadır (Toklu ve Dülger, 2011: 89).

Araştırmada öğrencilerin çoğunluğu her ne kadar ilacı kullanılması gereken süreden önce bıraktıklarını ifade etse de, %92,3'ü ilaçlarını doktorun önerdiği dozda kullandıklarını belirtmiştir. Beggi ve Aşık (2019: 255) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların %60,25'i reçeteli ilaçları doktor önerisine göre kullandıkları bulunmuştur. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada ise öğrencilerin %25,7'sinin kullandığı ilacın dozunda değişiklik yaptığı belirtilmiştir (Kaya vd. 2015: 39). İlaçların reçete edilen dozda kullanılması başta tedavinin sağlanması olmak üzere aynı zamanda maliyetler açısından önemlidir. Doktor tarafından reçeteye yazılan ilaç kullanım dozu, hastaya ve hastalığın seyrine göre değişebilmektedir. Tüm hastaların aynı dozda ilaç alacağı genel bir prensip haline gelmiş olsa da, kilo, yaş, genetik, eş zamanlı hastalıklar ve diğer birtakım faktörler nedeniyle hastalar arasında ilaç tedavisine verilecek yanıt farklı olabilmektedir. İdeal ilaç kullanım dozu kişiselleştirilmiş dozlama yöntemleri ile değiştirilmelidir (Sağlık Bakanlığı, 2018: 5). Bu nedenle hastanın kendi kararıyla ilacın önerilenden az ya da fazla miktarda kullanılması sonucu akılcı olmayan ilaç kullanımı ile etkisiz ve güvenli olmayan tedavi, hastalığın şiddetlenmesi veya iyileşmenin uzaması ve tedavi maliyetlerinin artması gibi zararlı sonuçlar doğurmaktadır (Ambwani ve Mathur, 2006: 6)

Araştırmada katılımcı öğrencilerin %86,5'i evde mutlaka bir ilacın bulunması gerektiğini belirtmiş ve evde bulunması gereken ilaçlar olarak en çok ifade edilenler sırasıyla ağrı kesiciler, ateş düşürücüler, pansuman malzemeleri ve antibiyotikler olmuştur. Beggi ve Aşık (2019: 554) tarafından yapılan çalışmada da bu araştırma sonuçlarına benzer sonuçlar elde edilmiş ve katılımcıların evde buldukları ilaçlar arasında en çok ağrı kesiciler, mide ilaçları ve antibiyotikler yer almıştır. Yapıcı vd. (2011:461) tarafından yapılan çalışmada da ağrı kesiciler evde en çok buldurulan ilaç grubu olarak belirtilmiştir. Botan vd. (2017: 30)

yaptığı çalışmada ise katılımcıların %39'u evde antibiyotik bulundurduğunu belirtmiştir. Sudan'da 469 hanede yapılan bir çalışmada, hanelerin %97,7'sinde en az bir ilaç bulunduğu, %46,9'unun kendilerinin ilaç kullanımına karar verdikleri, %46,9'unun bitmemiş eski ilaçları tekrar kullandıkları ve %59,3'ünün ilaç değişimi yaptığı bulunmuştur (Yousif, 2002: 424). Türkiye'de de yapılan çalışmalar göstermektedir ki evlerde kullanılmayan ilaç bulundurma oranı daima yüksek olmuştur. Araştırmada öğrencilerin çoğunluğunun ilaç bulundurma yönünde görüş ifade etmeleri, ailelerinin böyle bir davranış içinde olmaları ve gerekli durumda erişimlerinin kolay olması nedeniyle olduğu düşünülmüştür. Her ne kadar bazı acil veya geçici çözümler amacı ile kişiler tarafından evde ilaç bulundurulsa da, evde bulunan kullanılmayan ilaçlar çocukların ilaçlara erişmeleri, ilaçların kimyasal yapılarında meydana gelen değişimler ile yan etkileri ve ilaç zehirlenmeleri gibi sorunlara yol açmaktadır (Küçüköğlü vd., 2013: 213).

Araştırmaya katılan öğrencilerin %76,9'u kullandığı ilaçların son kullanma tarihine baktığını belirtmişken, %72,1'i ilaçların prospektüsünü okuduğunu ifade etmiştir. Karakurt vd. (2010: 507) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiş ve katılımcı öğrencilerin %83,6'sının ilaç kullanmadan önce prospektüsünü okuduğunu belirtmiştir. Yapılan çalışmalarda akılcı ilaç kullanım ilkeleri arasında yer alan ilaçların kullanım amaçlarını bilme, yan etkileri, saklama koşulları, son kullanma tarihleri gibi bilgilerin bilinmesi ve akılcı ilaç kullanımı yönünde davranış gösterme, eğitim düzeyi ile doğru orantılı olarak artış göstermektedir (Ercan ve Biçer, 2019: 1008). Özkan ve Ulutaş (2018: 60) tarafından yapılan çalışmada ise, üniversite öğrencilerinin özellikle yan etki, dikkat edilmesi gereken hususlar, saklama koşulları, ilacın ne işe yaradığı ve içeriği gibi bilgilere önem verdiklerini ancak prospektüsteki bilgileri dikkate alma eğilimlerinin yetersiz olduğu belirtilmiştir. Yılmaz vd. (2011: 274) tarafından yapılan çalışmada ise katılımcıların %29,6'sının başkasına ilaç önerdiği ve çoğunluğunun kullandığı ilacın şekline, kokusuna, rengine, son kullanma tarihine, üretici firmaya dikkat etmediği bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu ise katılımcı öğrencilerin %15,4'ünün doktor tarafından yazılan ilaçların tamamını almadıklarıdır. Öğrencilerin ilaçları almama nedenleri arasında ilacı gereksiz görme gibi, yanlış bir neden sıklıkla belirtilmiştir. Reçete edilen ilaçların tümünü almamak sık rastlanılan uygunsuz ilaç kullanımı örnekleri arasında yer almaktadır (İnal, 2017: 222). Öğrencilerin doktorun yazdığı ilacı gereksiz görmesi yetersiz

tedaviye dolayısıyla iyileşme sürecine olumsuz etki etmektedir. Bu durumun önüne geçilmesi doktor ya da eczacı tarafından ilaçlar, kullanım şekli ve gerekliliğine yönelik hastayı detaylı bilgilendirme ile mümkün olabileceği değerlendirilmiştir.

V. Sonuç

Çalışmalar göstermektedir ki toplum genelinde akılcı ilaç kullanımı konusunda büyük oranda yetersizlik mevcuttur. Akılcı ilaç kullanımının ilkeleri arasında yer alan, ilaçların doktor reçetesi doğrultusunda temini, yeterli süre ve dozda kullanımı, muhafazası, kullanım amacı ve prospektüs bilgilerinden yararlanma gibi hususlarda toplumun desteklenmesi gerekmektedir. Her ne kadar eğitim düzeyi yükseldikçe akılcı ilaç kullanım düzeyi artsa da bir takım yanlış davranışlar devam etmektedir. Bu durumun giderilmesi, toplumun eğitilmesi, sağlık okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesi ile sağlanabileceği gibi, bireysel olarak hastaya reçete yazılması esnasında doktor tarafından bilgi verilmesi ve eczacı tarafından da akılcı ilaç kullanımı ilkeleri doğrultusunda hastaya bilgilendirme yapılmasının etkili olacağı düşünülmüştür.

Kaynakça

- AKICI, A., et al. Pratisyen Hekimlerin Akılcı İlaç Kullanımı Konusunda Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Sted*, 2002, 11.7: 253-257.
- AMBWANİ, S. ve MATHUR A.K. Rational Drug Use. *Health Administrator*, 2006, 19 (1): 5-7.
- BEGGI, Başak; AŞIK, Zeynep. Aile Hekimliği Polikliniğine Başvuran Hastaların Akılcı İlaç Kullanımı Yönünden Değerlendirilmesi. *Ankara Medical Journal*, 2019, 19.2: 251-260.
- DAĞTEKİN, Gökçe, et al. Birinci Basamak Sağlık Kuruluşuna Başvuran Erişkinlerin Akılcı İlaç Kullanım Tutum ve Davranışları. *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 2018, 3.1: 12-23.
- DEMİROĞLU, Tuğba; POLAT, Yadigar; DOĞAN, Uğur. Kilis Devlet Hastanesinde Yatan Yetişkin Hastaların İlaç Kullanımına Yönelik Davranış ve Alışkanlıklarının Belirlenmesi. *Gümüşhane üniversitesi sağlık bilimleri Dergisi*, 2017, 6.1: 93-98.
- EKENLER, Şükrü; KOÇOĞLU, Deniz. Bireylerin Akılcı İlaç Kullanımıyla İlgili Bilgi ve Uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 2016, 3.3: 44-55.

- ERCAN, Tolgay; BİÇER, Derya Fatma. Tüketicilerin Akılcı İlaç Kullanımına Yönelik Bilgi Düzeyleri ve Davranışlarını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: Sivas İli Örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*, 2019, 7.2: 998-1021.
- HATİPOĞLU, Selçuk; ÖZYURT, Beyhan Cengiz. Manisa İlindeki Bazı Aile Sağlığı Merkezlerinde Akılcı İlaç Kullanımı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2016, 15.4.
- İLHAN, Mustafa, et al. Akılcı Olmayan İlaç Kullanım Davranışları: Ankara'da Üç İlçe Örneği. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 2014, 12.3: 188-200.
- İNAL, Ahmet. Akılcı İlaç Kullanımının Farmasötik Yönleri. *Turkiye Klinikleri Family Medicine-Special Topics*, 2017, 8.3: 220-223.
- KARAKURT, Papatya, et al. Üniversite öğrencilerinde ilaç kullanımı. *TAF preventive medicine bulletin*, 2010, 9.5: 505-12.
- KAYA, Hatice, et al. Üniversite Öğrencilerinin Akılcı İlaç Kullanma Davranışları. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2015, 18.1.
- KÜÇÜKOĞLU, Sibel; POLAT, Sevinç; GÜDEK, Emine. Annelerin Evde İlaçları Saklama Koşullarıyla İlgili Bilgi Ve Uygulamalarının Belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2013, 16.4: 212-218.
- METE, Soner; ÜNAL, Zeynep. Kapadokya Bölgesi İl Merkezlerinde Yaşayanların İlaç Kullanım Alışkanlıklarının Belirlenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2017, 6.2: 661-680.
- ÖZKAN, N. Fırat; ULUTAŞ, Berna H. Üniversite Öğrencilerinin Prospektüs Kullanma Bilinci ve Davranışlarının Araştırılması. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi*, 2018, 44.1: 51-62.
- PİRİNÇCİ, Edibe; BOZAN, Turgut. Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Akılcı İlaç Kullanım Durumları. *Firat Tıp Dergisi*, 2016, 21.3.
- SAGLIK BAKANLIĞI, Türkiye Akılcı İlaç Kullanımı Bülteni, 2018, 5(3).
- ŞAHİNGÖZ, Mehtap; BALCI, Elçin. Hemşirelerin Akılcı İlaç Kullanımı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2013, 12.1.
- ŞANTAŞ, Fatih; DEMİRGİL, Bünyamin. Akılcı İlaç Kullanımına İlişkin Bir Araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2017, 5.1: 35-48.

- TOKLU, Hale; DÜLGER, Gül Ayanoğlu. Akılcı ilaç kullanımı ve eczacının rolü. *Marmara Pharmaceutical Journal*, 2011, 15.3: 89-93.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2019). Sağlık Harcamaları İstatistikleri, 2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27621>
- ULU BOTAN, Emine, et al. Van İl Merkezinde Bir Aile Sağlığı Merkezine Başvuran Erişkinlerde Antibiyotik Kullanımı ve Etkileyen Faktörler. *Van Tıp Derg* 2017, 24(1): 29-34.
- UZUNTARLA, Yasin; CİHANGİROĞLU, Necmettin. Hemşirelerin Akılcı İlaç Kullanımı İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Analizi. *TAF Preventive Medicine Bulltein*, 2016, 15.1: 1-8.
- YAPICI, Gülçin; BALIKÇI, Sezen; UĞUR, Özge. Birinci Basamak Sağlık Kuruluşuna Başvuranların İlaç Kullanımı Konusundaki Tutum ve Davranışları. *Dicle tıp dergisi*, 2011, 38.4: 458-465.
- YILMAZ, Emel, et al. Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin ilaç kullanma durumlarının incelenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2008, 3.8: 69-83.
- YILMAZ, Meryem, et al. Bir grup kadının ilaç kullanımı ile ilgili bazı davranışları: Akılcı mı?. *Cumhuriyet Medical Journal*, 2011, 33.3: 266-277.
- YOUSIF, M. A. In-home drug storage and utilization habits: a Sudanese study. 2002.

Divan Şiiri Geleneği ve Sarayi Divanı

Assoc. Prof. Dr. Murat ÖZTÜRK¹⁶

Özet

Divan şiiri olarak da bilinen klasik Türk şiiri Tanzimat'ın ilanından itibaren yeni bir zihniyetin ortaya çıkmasıyla beraber ömrünü tamamlamaya başlamıştır. Batı dünyasıyla ilişkilerin sıklaşmasından sonra divan şiiri önce içerikte sonra da şekilde değişime uğramış ve zamanla edebiyat dünyasından büyük oranda çekilmiştir. Bununla beraber geleneği aynen ya da kısmen sürdüren sanatçıların varlığı ve sanatta dayanacak sağlam temeller bulma anlayışı eskiye dönmeyi sağlamıştır. Kimi şairler geleneği olduğu gibi yaşatma eğilimindeyken bir kısmı da tarih, söyleyiş, mazmun veya şekli unsurları modern bağlamlarla yeniden işlemek yolunu tutmuştur. Çalışmamıza konu ettiğimiz Sarayî mahlaslı Mikail Bayram divan şiiri geleneğini içerik bakımından her iki anlayış doğrultusunda şekil olarak ise tamamen eski tarz üzere yaşatan şairlerden biridir. Onun önce divançe, sonra ise divan adıyla neşrettiği şiir kitapları bu çalışmanın odağını teşkil eder. Çalışmamızda Mikail Bayram'ın şiirleri divan şiiri geleneği çerçevesinde şekil, içerik, tür ve üslup bakımlarından incelenecektir. Şairin şiir ve gelenek düzleminde öncülü olarak gördüğü şairlerin şiirlerini ne şekilde tazmin ettiği ve şiir dili ve geleneğini bugüne nasıl aktardığı da üzerinde durulan diğer hususlar olacaktır.

Anahtar kelimeler: divan şiiri, gelenek, Sarayî, Mikail Bayram.

Divan Poetry Tradition and Sarayi's Divan

Abstract

Classical Turkish poetry, also known as Divan poetry, began to end its life with the emergence of a new mentality since the declaration of Tanzimat. After the tightening of relations with the Western world, divan poetry changed firstly in content and then in shape, and gradually withdrew from the literary world. However, the existence of the artists who continue the tradition exactly or partially and the understanding of finding solid foundations to be based on art have provided a return to the past. While some poets tend to keep the

¹⁶ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

tradition as it is, some of them have tried to reproduce the elements of history, discourse, mazmun or form in modern contexts. The subject of our study is one of the poets who lived the tradition of Divan poetry with the pseudonym of Mikhail Bayram in terms of content and in the old style. The focus of this work is on his poetry books which he first published in divan and then in divan. In our study, the poems of Mikail Bayram will be examined in terms of form, content, genre and style within the framework of Divan poetry tradition. How the poet compensates the poets of the poets whom he considers as his predecessor in the level of poetry and tradition, and how he transfers the poetic language and tradition to the present day will be discussed.

Keywords: Divan poetry, tradition, Sarayî, Mikail Bayram.

Giriş

Klasik Türk şiiri estetik anlayışı, nazım şekilleri ve muhtevası sıkı bir gelenek anlayışına bağlı olarak şekillenip gelişen ve şairin özgünlüğünü bu klasik yapı içinde gösterip sivrilebildiği bir geleneğe sahipti. Zaman içinde nispi değişime uğrasa da asli yapısını sıkı şekilde muhafaza etmiştir. Ömer Faruk Akün bu edebiyatı: “*Türk edebiyatının umumi gelişimi içinde, nazarî ve estetik esaslarını İslâmî kültürden alarak meydana gelen ve özellikle örnek kabul ettiği Fars edebiyatının her yönden kuvvetli ve sürekli tesiri altında şekillenip belirgin örneklerini vermeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarından, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, bünyesini sarsıcı ve zayıflatıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan Arapça-Farsça kelimelerin geniş ölçüde yer aldığı bir dille varlığını altı asır sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir.*” (Akün 1994: 389) derken bu şiir geleneğini kaynağı, sürerliği ve dili bakımından tanımlamıştır.

Divan şiiri veya klasik Türk şiiri asırlar boyunca dil, estetik ve kaynakları bakımından çoğu eğitilmiş ve şiir geleneği içinde yoğrulmuş şahsiyetlerce Türk milletinin başlıca ifade vasıtası olmuştur. Tanzimat’la beraber duygu ve düşünce dünyasında beliren yenilikler ve farklılıklar şiir dili ve muhtevasında yeni arayışları da ortaya çıkarmıştır. Esasen şiir ve edebiyat değişen dünyanın birkaç adım gerisinde kendi tabiatında değişime uğramaya başlamış ve bir süre sonra öykünülen Batı dünyasının ciddi etkisine girmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra edebiyatımızda vücut bulmaya başlayan yeni akımlar ve ekollerin neredeyse hiç biri belli bir şiir ve edebiyat geleneği oluşturamamıştır. Ortaya çıkan her ekol veya topluluk bir diğerinin yerini doldurma ve yeni bir şeyler üretme anlayışını taşımıştır. Divan şiirinin veya geleneksel

şiiirin bilhassa hayal, benzetme ve mazmun bakımından şiddetle yerildiği bir dönemde ortaya çıkan şiiir akımları geleneğin özü olan devamlılığı sağlayamamış, kendilerinden sonrakiler üzerinde de kalıcı etki oluşturamamışlardır. Mehmet Kaplan, Tanzimat'tan sonraki Türk edebiyatının ana özelliğinin “değişiklik” olduğunu, gelen her neslin öncekini tenkit edip yeni arayışlara girdiğini, aynı nesil içinde bile çatışan gruplar ve hayli farklılık arz eden şahsiyetler olduğunu ifade eder (Kaplan 2007: 227).

Uzunca bir zaman dil ve muhteva açısından eskiden koparak ve uzaklaşarak yol alan edebi faaliyetler içinde Yahya Kemal'in tarihi fark edişi ve ona yönelmesi, etkileri çok daha sonraki dönemlere uzanacak olan gelenek meselesini de ortaya çıkarmıştır. İlginç olan bizde geleneğe yaslanma, tarihe dönme geleneksel şiiirin biçim ve söyleyiş imkânlarından yararlanmanın da Batı merkezli olmasıdır.

Başta Servet-i Fünûn, Fecr-i Ati ve Garip akımlarının sonra da İkinci yenicilerin şiiirde kalıcı bir etki ve gelenek oluşturamamaları ve yeni şairleri derinden etkileyememiş olmaları bazı şairleri yeniden köklere, tarihe ve derinlere inmeye yöneltmiştir. Sezai Karakoç, Behçet Necatigil, Attila İlhan, Hilmi Yavuz, Ebubekir Eroğlu ve sonrasında pek çok şair gelenekli şiiirin dünyasından yararlanmanın yollarını aramış, denemelerde bulunmuş ve bu anlayışla eski ile yeni arasında bir bağ oluşturmuşlardır.

Bilhassa 1980 sonrası dönemde modern anlamda geleneğin peşinden giden pek çok şairin yanı sıra geleneği az farkla, olduğu gibi yaşatan ve buna göre divan tertip eden veya bazı denemeler yapan şairler daima var olagelmiştir. Klasik şiiir dilini yer yer günümüze uyarlayarak; mazmun, anlam, biçim ve söyleyiş bakımlarından divan şiiiri geleneğine büyük ölçüde bağlı kalarak şiiirler yazan şairlerin sayısı da az değildir. Bazı şairlerse modern şiiirin yanı sıra deneme kabilinden veya güçlü tercihlerinin sonucu olarak klasik şiiirle yazmaya devam etmişlerdir.

Edebiyat tarihimizde klasik şiiire sırt dönme anlayışı Tanzimat'la başlamış ve zaman zaman tartışmalarla ilerlemiştir. Ne var ki Cumhuriyet devrine gelindiğinde Çağdaş Batı eksenli bir kültürel dünya kurulmak istenmesi zaman zaman abartılı yönelişleri de getirmiştir. Bu dönemde eskiye dair var olan çoğu şey” devr-i sabık” ürünü diye şiddetle yerilmiştir. Yüzlerce yıllık edebi-sanatsal üretim adeta yok sayılmış, Türkçe edebiyat sadece halk şiiirine indirgenmiştir. Batıcılık fikrinin aşırı yorumları sebebiyle Batı dünyasının klasikleri

okunmaya teşvik edilince Doğu ve hassaten Türk edebiyatına mahsus eserler görmezden gelinmiştir.

Vedat Nedim Tör'ün 1930 yılında Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki klasik döneme dair bazı önerileri şunlardır: “*Liselerde divan edebiyatının yeri olmamalıdır. Bugünün neslini Avrupa kültürü ile yetiştireceğiz. Ona her şeyden önce klasik bir sanat terbiyesi vereceğiz. Yunan ve Latin sanatından başlayarak, Avrupa kültürünün sanat numunelerini ve sanat tarihini öğreteceğiz. Bu suretle liseyi bitiren bir Türk genci Nef'i'yi, Nabi'yi, Bakî'yi, Nedim'i anlamayacak, fakat Homer'i, Şekspir'i, Göte'yi, Rasin'i, Şiller'i tadacak. Hangi millete mensup olursa olsun her Avrupalı genç bunları bilir, fakat Nef'i'yi tanımaz. Nef'i'yi tanımamak Avrupalılık için noksan değildir. Türklük için de! Fakatâ Göte'yi bilmemek büyük bir boşluktur.*” (Alıntılan: İsen Durmuş 2011: 44). Tör ve onun gibi düşünüp geçmişe ve yerliye dair kültürel ve edebi birikimi görmezden gelerek büsbütün Batı'ya yönelmeyi amaç ve niyet haline getirenlerin aksine eski geleneği koruyan, yaşatan ve köklerle ilgisini canlı tutan çok sayıda şair yirminci ve yirmi birinci asırda da edebi üretimde bulunmaya devam etmişlerdir. Bu şairler ya gelenekten yararlanarak geçmiş birikimi modern şiire aktarmış ya da eskiye olduğu gibi eklenerek ve geleneksel şiiri yaşadıkları çağa nispeten uyarlayarak şiir yazmışlardır. Aralarında Alvarlı Efe Muhammed (Lutfi), Yahya Kemal, Bekir Sıtkı Erdoğan, Ahmet Efe vs. gibi şairler vardır. Bu şairlerden biri de Sarayî mahlasıyla şiirler yazıp Sarayî Dîvânı'nı neşreden akademisyen şair Prof. Dr. Mikail Bayram'dır.

Sarayî (Mikail Bayram)

Sarâyî, Van'ın Saray ilçesinde doğmuş ilk tahsilini de burada almıştır. Aslen İran Türkmenlerindedir. Küçüklüğünden itibaren doğduğu yörede anlatılan halk hikâyeleri ve Azeri-Türkmen çevrelerde okunan âşık tarzı şiir geleneğiyle yoğrulmak suretiyle edebi ilgisi oluşmuştur. Ortaokulu Van-Özalp'ta okumuş, aynı yıllarda medrese tahsiline devam etmiştir. Üniversiteden sonra öğretmenlik yapmış, ardından akademisyen olarak üniversitede görev almıştır. Tarih ve bilhassa Selçuklular devrine dair araştırmalarıyla dikkat çekmiş, çok sayıda makale ve kitap yazmıştır. Arapça, Farsça ve İngilizce öğrenmiştir. Klasik tarzda yazdığı şiirlerini ilkin “Sarâyî Divançesi” adıyla daha sonra ilave şiirlerle “Sarâyî Dîvânı” olarak neşretmiştir.

Klasik Şiir Geleneği Bakımından Sarâyî Dîvânı

Dîvân Tertibi

Sarâyî, divanının adını modern dile uygun olarak Türkçe tamlamayla adlandırır: Sarâyî Dîvânı. Klasik divan adlandırmalarında genellikle Farsça terkipler kullanılır. Bu durumda şairin dîvânı “Dîvân-ı Sarâyî” olarak adlandırılacaktı.

Sarayî Dîvânı 1 terbî, 3, kasîde, 35 gazel, 1 müstezad, 27 rubai, 12 kıta, 15 beyit, 2 Türkçe ve 1 Farsça mesneviden oluşur. Esasen Dîvân bu haliyle bir divançe sayılır. Ne var ki şairin ilk yayımladığı şiir kitabını divançe ve ardından genişlettiği ve çalışmamıza esas teşkil eden kitabını divan olarak adlandırması sebebiyle biz de bu çalışmada Sarayî'nin eserini dîvân olarak adlandıracağız.

Sarayî, Divan'ını klasik şiir geleneğine uygun olarak mürettep şekilde tertip etmiştir. Klasik şiir hiyerarşisi burada da dikkate alınmış ve dini türler eserin başına alınmıştır.

Sarayî Dîvânı tevhîd türünde bir gazelle başlar. Sonra Fuzûlî'nin Su kasidesi terbî nazım şekliyle tanzîr edilmiştir. Bundan sonra sırasıyla başka bir naat yazılmış; ardından da felek redifli bir kasideye yer verilmiştir. Sarayî Divanı'nda Naz ve Niyaz'ın dilinden dedim dedili müracaa kaside yer alır. Kasideler klasik kaside tertibinden uzaktır. Yani nesib, girizgah, methiye, tegazzül gibi bölümler yoktur. Bununla beraber divanın başında hacim olarak daha uzun olan nazım şekilleri yer alır.

Sarayî Divanı'nda gazeller bölümü klasik divan tertibinde olduğu üzere kasidelerden sonra gelir. Ancak gazellerin dizimi alfabetik değildir. Gazellerin ardından tek bentten oluşan nazım şekilleri olan rubaiyat ve mukattaat yer alır. Bunu beyitler takip eder. Böylece divan klasik tertipteki gibi uzun nazım şeklinden en kısa olana doğru düzenlenmiştir.

Mahlas alma

Sarayî, klasik şiirde olduğu gibi mahlas geleneğine uygun olarak mahlas almıştır. Bunu da doğduğu yere nispetle almıştır.

Vezin Kullanımı

Sarayî, Dîvânı'nın önsözünde küçük yaştan itibaren halk ve âşık şiirine aşina olup ilk gençlik yıllarından itibaren âşık şiirine öykünerek bazı şiirler kaleme aldığını ifade etse de divanındaki şiirler vezin ve muhteva itibarıyla klasik şiir geleneğine uygun olarak aruz vezniyle yazılmıştır. Aruzu kullanmakta hayli başarılı olduğu da görülür. Onun tanzir ettikleri

de dâhil kaleme aldığı şiirlerinde çok fazla vezin kusuru göze çarpmaz. Sarâyî Dîvânı'nda rubaîler haricindeki kaside, gazel, mesnevi, kıt'a ve beyitlerde kullanılan vezinler ve sayıları şöyledir:

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün: 12

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün: 1

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün: 28

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün: 6

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün: 4

müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün fe'ûlün : 2

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün: 2

mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün: 1

mefu'lü fâ'ilâtün mef'ulü fâ'ilâtün: 1

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün: 2

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün:5

mef'ûlü fâ'ilâtü fe'ûlün: 1

mef'ûlü mefâ'ilü fe'ûlün:1

mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün:1

fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün:1

mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün:1

Nazire Geleneğinden Yararlanma

Sarayî, nazire geleneğinden yararlanmış hem Fuzûlî hem de Ziya Paşa'yı tanzir etmiştir. Ana dilinin Azeri şivesi olmasının da etkisiyle Fuzûlî tesirinde kalan Sarâyî, Fuzûlî'nin bazı şiirlerini tanzir etmiştir. Su Kasidesini terbî' nazım şekliyle tanzir ettiği gibi Fuzûlî'nin :

Vefâ her kimseden kim istedim andan cefâ gördüm

Kimi kim bî-vefâ dünyâda gördüm bî-vefâ gördüm

matlalı gazelini de tanzir eder. Bu nazire gazelin ilk mısramını Fuzuli'den olduğu gibi iktibas eder. Böylelikle şair metinlerarasılık kurarak geleneğe doğrudan eklemelir:

Vefâ her kimseden kim istedim andan cefâ gördüm
Adâletten sitem gördüm şakilerden vefâ gördüm
Maârif kalmış irfânsız siyâset ölçüden mahrum
Bu yüzden devleti sulh u selâmetden cüdâ gördüm (Bayram 2002: 38)

Sarâyî'nin yazdığı kasidelerden biri de klasik şiirde çokça örneği görülen ve pek çok şair tarafından farklı nazım şekilleri için redif olarak kullanılan "felek" redifli kasidedir. Edebiyatımızda başta Cem Sultan olmak üzere pek çok şair tarafından kaleme alınan felek kasideleri daha çok dünyanın, yaşanan hayatın olumsuzluklarına dair yakınma ve göndermelerle doludur. Sarâyî de feleği hayata dair olumsuz etkileri üzerinden tenkit edip anarak geleneğe yaslanır. Onun felek kasidesinde hem bireysel hem de sosyal hayatla ilgili sızıları, şikâyetleri görmek mümkündür:

Bize çok cevri u cefâ etti bu âşüfte felek
Durmadan çerhini döndürmede âheste felek
Gönlümün nekdini sermâyemi talan etti
Ne yaman tiyneti, bed çehresi var işte felek
(...)
Kızımın örtüsünün kudsiyetinden ötürü
Kudurup benzedi azgın dolaşan ite felek
(...)
Aklını nakdını Avrupalı talân etmiş
Olup Avrupalı bir dilbere dil-beste felek (Bayram 2002: 25-27)

Sarâyî "kalmamış" redifli bir gazelinde de eslafla arasında ilişki kurar. En meşhuru Nâbî'ye ait olan "kalmamış" redifini farklı bir kafiyeyle (-et) kullanmış ve hayatta özlemini duyduğu, şikâyet ettiği hususları dile getirmiştir:

Dostlukdan dostlardan bir işâret kalmamış
Yolda yok çevremde yoklar ehl-i sohbet kalmamış (Bayram 2002:36)

Geleneği sürdüren ama aynı zamanda yaşadığı devrin şiir anlayışını sürdüren Sarâyî, Şehriyar gibi modern şairleri de takip etmiştir.

Dil, İçerik ve Kaynak Bakımından Sarayî Dîvânı

Şair, geleneği yaşayan ve sürdüren klasik şairler gibi Arapça ve Farsça bilmektedir. Sarayî böylelikle şiir geleneğini farklı dillerden okuyabilme yetisine sahip olmuş, beslendiği kaynakları da şiirine aksettirebilmiştir. Onun gazellerinde Bîdil'in ve Hafız'ın etkisi de dikkat çeker. Akademisyen şairlerden biri olan Sarayî (Mikail Bayram), dile dair birikimini şiire de aksettirmiştir. Divanı'na bakıldığında onun İslam dünyasına dair tarihten, Fars mitolojisinden divan şiiri geleneğinde yer bulan pek çok ayrıntıdan haberdar olduğu görülür. Tarihçi olmak hasebiyle tarih şuuru ve bilgisini şiirine yansıtması; klasik şiirin telmih ve istiarelerinden yararlanmıştı:

Mülkü sultandan alıp millete verdim der iken

Şimdi Fir'avn u Neron tek kurulup tahta felek

Bir de İbrahim-i Azerden seni sordum dedi

Parlayan aydan uzak şems-i münevverden uzak (Bayram 2002: 51)

Onun Divanı'nda çoklu bir dil veya şiveye rastlamak mümkündür. Kimi divan şairlerinin şiir hususunda hünerlerini göstermek için bazı farklılık arayışlarında oldukları, farklı dil tercihlerini tecrübe ettikleri bilinmektedir. Örneğin Aydınlı Visali, Mahremî ve Şeyh Galib gibi şairler Türkî-i Basit tarzında sade Türkçeye şiir yazma denemelerinde bulunmuşlardır. Bazı divan şairlerinin heceyle şiir yazdıkları ve kimilerinin de Ali Şir Nevaî'nin dilini taklit ettikleri de vakidir. Ayrıca kimi şairler mülemma şiirler yazarak birden fazla dille şiir yazabilme hünerlerini göstermişlerdir. Sarayî Dîvânı'nda da Azeri lehçesiyle klasik Osmanlı şiir dilinin yanı sıra modern dilin etkisini görmek de mümkündür. Hatta bu üçlü kullanımın bazen aynı şiirde bile bulunduğu da dikkat çeker. Onun Azeri şivesine yönelimi ana dilinden kaynaklanacağı gibi Fuzuli ve Şehriyar gibi şairlerin etkisiyle de izah edilebilir:

Ona bir lehze temâşâ mene min cân getirir

Özünün hüsnüne her gemzesi burhan getirir

(...)

Deyirem bir de benim derdime bir çâre getir

O gedir tezce benim ketlime fermân getirir (Bayram 2002: 33)

Gelenekten yararlanan şairlerin bir kısmı onu aynıyle sürdürürken bir kısmı ise geleneği modern şiirde tema, ilham ve fonetik unsur olarak değerlendirir. Geleneği aynen sürdüren şairler de onu yaşadıkları dönemin dil ve içerik hususiyetleri bakımından zamana uyarlar. Sarâyî de yaşadığı, şahit olduğu bazı olayları, zihnini meşgul eden bazı fikirleri ve dünyaya bakışını şiirde işlemiştir. Bu yönüyle geleneksel şiiri, yaşanan zamanın akışı içinde değerlendirmiştir.

Sarâyî yaşadığı civarda duyduğu General Mustafa Muğlalı hadisesini birkaç beyitte işler. Esasen klasik şiirde pek çok şairin divanında da bazı sosyal hadiselere ve olumsuz duruma değinildiği vakidir.

Mustafa Muğlalının ruhudur onlardaki rûh

Zâlim örgütleri var gizli yaşayanlar var (Bayram 2002:90)

Sarâyî bilhassa yazdığı tarih kıtalarında çevresindeki bazı kişiler ve olaylara dair ilgisini şiir yoluyla dışa vurmuş, tarih düşürmek suretiyle kayıt düşmüştür. Örneğin Güney Azerbaycanlı şair Şehriyar, Prof. Dr. Erol Güngör ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın vefat tarihleri için tarih düşürmüştür:

Âsârını tetkik ederek Güngöre baktım

Tarihin içinden süzülüp gelmişe benzer

Kırşehir ilindendi Âhi Evren'e mensûb

Irsiyeti *Güngör* oradan almışa benzer

Besbelli ki tarih tekerrür edivermiş

İlmiyle dirâyetle Güher delmişe benzer (Bayram 2002: 88)

Mevleviyet hânesinden bir yiğit

Gölpınarlı göçtü gitti vay vay

Mevlevî kasrında bir sultân idi

Göçtü sultân kaldı bomboş bir saray

“Göçtü hicret oldu bin dört yüz iki”

Sözlerimden düştü tarih işte say (Bayram 2002:88)

Her dürlü terakkiye tuzak kurmadadır Yök

Arslanları birkaç ite boğdurmadadır Yök

Her hayra giden yolda haramileri koymuş

Her hayr işe engel olarak durmadadır Yök (Bayram 2002: 82)

Sarâyî, Divanında çok sayıda klasik şairin şiirini alıntılamıştır. Bu durum onun Türk ve Fars şiiri kaynaklarını takip edip onlardan yararlandığının da kanıtıdır. O, İranlı şairlerden Sadî-i Şîrâzî, Hâfız ve Bîdil'den, Azerbaycan sahasında da Türkçe yazan Fuzûlî, Seyyid Azim Şîrvânî ve Şehriyâr gibi şairlerden alıntılar yapmıştır. Alıntılar ve Azerî şivesinin yanı sıra yaşadığı asrın konuşma ve yazı dilini de yansıtmıştır.

Umduğun olmazsa bugün sabr ederek bekle yarın

Bir gün olur belki yarın belki yarından da yakın

Yollar uzun tehlike çok menzil uzak vasıta yok

Çare bitik çevre bozuk hiç umudun kesme sakın (Bayram 2002: 70)

Redif ve Kafiye

Divan şiirinde şairler zaman zaman şiir üzerine düşüncelerini ya divanlarının dibacelerinde, söz, şiir gibi redifli gazellerinden bazen de gazellerinin makta veya mahlas beyitlerinde dile getirirler:

Az öz ise söz kıymet kazanır söz yeterince

Ma'nâyı zihinlerde tebellür ederince

Âdâb ile erkân ile söylenmelidir söz

Sözlerde düzen olmalı ma'nâsı derince

Âyinesi sözdür kişinin ruhu ve cânı

İnsân tanınır söylediği söz değerince

(...)

Şahsın görünür kıymeti irfânı sözünde

Yâhud da yazıp koyduğu ölmez eserince (Bayram 2002: 48)

Fikir sermâyemiz dildir konuşmak sözlü irfândır

Hakîki müflis insân dilde müflis düşmüş insândır (Bayram 2002: 64)

Tasavvuf

Sarâyî, klasik şiirin ana kaynaklarından olup şairler tarafından çoğu zaman mecaz ve hakikat arasında bir kaçamak dili olarak kullanılan, mutasavvıf şairlerce de şiirin asli konusu olan tasavvufa dair ilgi ve vukufiyetini de göstermiştir.

Allah bütün yarattıklarının üstünde ve onlardan ayrıdır. Makamı her şeyden yücedir. Arşın en üst noktası olan kürsi makamından da bütün âlemlerden de uzak ve aşkındır. Tasavvufta evrendeki nesnelere esasen Allah'ın sanatının ve varlığının birer yansımasıdır. Tek mutlak varlık Allah'tır. Vahdet-i vücud olarak adlandırılan bu anlayışa göre evren Allah'ın kün (ol) emriyle vücuda gelmiştir:

Sevgilim yurdun makâmın bence her yerden uzak

Arş u kürsîden uzak ârâz u cevherden uzak

Mikro âlem makro âlem makâmın bence her yerden uzak

Nûrlar üstündesin sen, belki enverden uzak

Bin bir adın var fakat hepsi tenezzüldür ve sen

Her birinden ayrısın Allahu Ekberden uzak

Mikro âlem makro âlem emr-i künden bir şuûn

Nûrlar üstündesin sen belki enverden uzak

Tasavvuftaki tecelli kavramı da şiirinde ele alınmıştır.

Nereye baksam orda varsın nerye dönsem ordasın

Ey sarâyî nerdesin sen sevgilin nerden uzak (Bayram 2002: 51)

Mevlanâ'nın aşktaki tekâmülü anlatmak ve insan-ı kâmil makamına ermeyi özetlemek için ifade ettiği "hamdım, piştım, oldum" sözüne telmihen başka bir tasavvufi imaj da dikkat çeker:

Dün gece ru'yâda bana sen melek oldun dediler

Aşk oduna yanmak ile ham iken oldun dediler

Aşk oduna yan dediler hak yola uygun dediler

Rengini Kur'andan alup hak yolu buldun dediler (Bayram 2002: 55)

Tasavvufta sonu gelmeyen arzuları ifade etmek üzere kullanılan terimlerden biri de tûl-ı emeldir. İnsanoğlunun Allah'dan gayrı olanlara (masivâ) râğbeti beraberinde sürekli bir tutkuyu doğurur. Bu sebeple kişinin ölümden korkusu da artar. Sarâyî bu durumu da şiirinde konu eder:

İnsanda ölüm korkusu hep tûl-ı emelden
Olmazsa emel korku da kalmazdı ecelden
Hiçbir emelin yoğise bu dâr-ı fenâdan
Göçmek daha bir yahşi olur tezce bu elden (Bayram 2002: 58)

Sonuç

Bilhassa 1980'lerden sonra şairlerin şiir yazmakta ve sanat üretmekte yaslanacak köklü bir dayanağa ihtiyaç duymalarıyla gittikçe dikkat çeken gelenek meselesi, günümüzde farklı damarlardan yol bulmaya devam etmektedir. Kimi şairler geleneği modern şiir anlayışı içinde daha çok ses ve ahenk bakımından işlerken bazı şairlerse anlam ve biçim açısından da geleneği sürdürmektedir. Sarâyî gibi bazı şairler ise geleneği zamana uyarlamakla beraber ondan biçim, söyleyiş, estetik ve anlam bakımlarından büyük ölçüde eskiyle daha sıkı bağlar kurarak yararlanmaktadır.

Sarâyî, yazmış olduğu divanla tertip ve öz itibariyle divan şiiri geleneğini başarıyla sürdüren bir şairdir. Hem doğup büyüdüğü muhitteki sözlü şiir geleneği hem de küçük yaşlardan itibaren aldığı medrese öğrenimini akademik bilgi ve birikimiyle güçlendirmek suretiyle şiirini sağlam temeller üzerine bina etmiştir. Pek çok divan şairinin yaşadığı devirdeki bazı sosyal ve siyasal olayları şiirine aksettirmekteki tavrı Sarâyî'de de görülür.

Sarâyî'nin şiirinde gelenek bakımından görülen özelliklerden biri de ana dili ve öykündüğü Azeri şairlerin şiir dillerini kendi şiir diline taşımasıdır. Bu durum da divan şiiri geleneğinde bazı şairlerce tecrübe edilen hallerden biridir.

Sarâyî, klasik Türk şiiri geleneğinde anlam bakımından hayli geniş yer tutan tasavvuf kavramıyla şekil ve anlam bakımından etkili olan nazireciliğe de oldukça geniş yer verir. Tasavvufi terimleri ve düşüncüyü şiirlerinde işler. Gelenek bakımından şairin şairle şiir içi rekabeti veya beğenisinin ürünü olan nazireciliği başta Fuzûlî olmak üzere beğendiği bazı gazeller üzerinden sürdürür. Nazire gibi bazı Fars şairlerin beyitlerini de iktibas yoluyla devralır. Böylece klasik şiir geleneğini çok yönlü olarak devam ettirir. O, gelenekli Türk

şiiirini iyi bilip iyi okuyan bir şair olarak Türk edebiyatını ve kültürel birikimini modern çağda geleneğe yaslanarak başarıyla işlemiştir.

Kaynakça

BAYRAM Mikail, Sarâyî Dîvânı (2002), Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi.

İSEN DURMUŞ, Tuba (2011). Türk Edebiyatında Klasik Algısı Üzerine Düşünceler I, Milli Folklor dergisi, yıl 23, sayı 90. Ankara

AKÜN, Ömer Faruk (1994). Divan edebiyatı, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 9, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet (2007), Şiir Tahlilleri-I, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Albert Camus'un Yabancı (L'etranger) Romanını Teolojik Okuma Denemesi

Prof. Dr. A. Mecit CANATAK¹⁷

Özet

Yabancı (L'étranger) romanı, Albert Camus'un 1942 yılında yayımlanan ve çağının içinde bulunduğu buhran (depression) psikolojisini, yalın ama çarpıcı bir üslupla anlatan en önemli eseridir. Eser, oldukça basit kurgusu ve çok sıradan bir olay örgüsüne rağmen Albert Camus'un ve Varoluşçuluk düşüncelerinin özetini vermesi nedeniyle birçok eleştirmen tarafından oldukça beğenilmiş ve *Le Monde*'nin seçtiği "Yüzyılın Yüz Kitabı" arasında gösterilmiştir. Jean-Paul Sartre ile birlikte döneminin öne çıkan varoluşçularından biri olan Albert Camus, her ne kadar bu nitelemeyi reddetse de, Meursault karakteri ile toplumun alışkanlıklardan öteye gitmeyen, zihnin en temel ödevlerinden olan düşünceye hayatlarında en ufak bir pay bırakmayan tavır ve teamüllerine cephe alır. Bu yerleşik algıların kemikleşmesine en büyük katkıyı sağlayan Hristiyanlık ve Kilise ise onun en temel çıkış noktasıdır.

Meursault'un içinde bulunduğu yabancılaşma (alienation) ve saçma (absurd) kavramlarına önemli bir tarihsel fon olan din algısını ve itirazını değerlendireceğimiz bu incelemede, Camus'un entelektüel duruşunu ve dünya görüşünü şekillendirmede büyük rol oynayan Nietzsche, Kierkegaard gibi düşünürler başta olmak üzere, çağdaşı olan Sartre'dan ve onun büyük ilgi duyduğu Antik çağ filozoflarından egzistansiyalist düşünceden, dayanak noktası olarak yararlanacağız.

Anahtar Kelimeler: Albert Camus, Yabancı, Teoloji, Varoluşçuluk, Yabancılaşma.

A Theological Reading On Albert Camus's Novel: *Stranger(L'etranger)*

Abstract

The novel *Stranger(L'étranger)* is the most important work of Albert Camus, published in 1942, which describes the psychology of depression in its era. The work has a very simple fiction and a very ordinary plot. The work was highly appreciated by many critics for giving a summary of Albert Camus and his ideas of Existentialism, and was named among *Le Monde*'s

¹⁷ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

“One Hundred Book of the Century”. Albert Camus, one of the most important existentialists of his time with Jean-Paul Sartre, rejects this characterization, but with the character of Meursault, he goes against the attitudes that do not go beyond the habits of the society and leave the slightest part to the thought which is one of the most basic point tasks of the mind. Christianity and the Church, which made the greatest contribution to the ossification of this thought, is its most fundamental starting Here, we will consider Meursault's perception and objection of religion as an important historical backdrop to the concepts of alienation and absurd. In this study, we will draw on the basis of existentialist thought, from the contemporaries of Sartre and his contemporary Philosopher, whom he had a great interest in, especially thinkers like Nietzsche and Kierkegaard who played a major role in shaping Camus' intellectual stance and worldview.

Keywords: Albert Camus, Alien, Theology, Existentialism, Alienation

Giriş

Albert Camus, 1913 yılında Cezayir’de dünyaya gelir. Cezayir Üniversitesi’nde sürdürdüğü felsefe öğrenimini sağlık nedenleriyle yarıda bırakır. 1938’de Paris’e gider, ilk yapıtları *Tersi ve Yüzü* ile *Düğün* bu dönemde yayımlanır. Edebiyat dünyasına asıl girişini, 1942’de yayımlanan *Yabancı* adlı romanı ve *Sisifos Söyleni* adlı felsefi denemesi ile yapar. Birbirini tamamlayan bu iki yapıtta, varoluşçu izler taşıyan “saçma” felsefesini geliştirir. *Başkaldıran İnsan, Yaz, Sürgün* ve *Krallık* isimli eserleriyle hem edebiyat hem de düşünce alanlarında yetkinliğini kanıtlar. *Mutlu Ölüm* ve *İlk Adam* adlı romanları ölümünden sonra yayımlanır. 1957’de Nobel Edebiyat Ödülü’ne değer görülen ve bugün XX. yüzyıl edebiyat ve düşünce dünyasının en önemli adlarından biri kabul edilen Albert Camus, 1960 yılında bir trafik kazasında yaşamını yitirir. (Camus, 2012:7)

R.M Albérés, Camus’un entelektüel duruşunu, direnmeyi ve ümit etmeyi bırakmayan bir çizgiye yerleştirerek onu şöyle niteler:

“Camus, yaşamın anlamı üzerinde Descartes’in dünyanın varlığı üzerine yürüttüğü düşünceyle önce yaşamın hiçbir anlamı olmadığını kabul ediyor. İşte o zaman seçiyor ve yaşamdan yana oluyor... Stoik (dayançlı) bir filozof... ama vahlanmayan ve böbürlenmeyen bir filozof.” (Camus, 2012: 11).

Camus'un zihinsel dünyası ve etik anlayışı, bu minval ve tanım üzere değerlendirilecektir.

Yabancı romanının başkahramanı Meursault Cezayir'de yaşamakta olan küçük bir memurdur. Annesi ise huzur evindedir. Annesinin öldüğünü haber alınca işinden izin alarak Marengo'ya cenazeye gider. Ancak hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam eder. Meursault, sevgiyi ve ayrılığı sadece alışkanlıklara bağlayan, bencilliklerine de anlamlı gerekçeler bulamayan biridir. Cenaze töreni esnasında ölümle yüzleşmesi gerekirken ölümden başka her türlü detayı düşünür. Annesinin ölümüne tepkisiz kalır, hatta bu güzel günü kırlarda geçiremediği için hayıflanır. Cenazeden hemen sonra evine döner ve hafta sonunu Marie ile geçirir. Meursault, Raymond ile arkadaş olur ve kendisini aldatan kız arkadaşına ders vermesine yardım eder. Sevgilisi ile kavga eden Raymond'un haklı olduğuna şahitlik eder. Bir gün, Meursault komşusu Raymond ve sevgilisiyle sahile giderken belalı insanlarla karşılaşır ve onlardan birini öldürür. Cinayet sonunda Meursault mahkemeye çıkarılır. Böylece kahramanın iç diyalogları ve iç hesaplaşmaları anlamsız düşünceleri ortaya dökülür.

Umursamaz, olanları kabullenmiş, hayatı derinlemesine düşünmeyen, aşırı uçta bir karakter olan Meursault tutuklanır. Ancak tutuklanma nedeni Arabı öldürmesi değil annesinin ölümüne karşı kayıtsızlığıdır. Bu olay mahkemede de karşısına çıkar ve ahlaki çöküşün kanıtı olarak bu çöküntünün topluma yayılmaması için giyotinle öldürülmesine karar verilir. O günlerinde hapisane papazı tarafından ziyaret edilen Meursault Tanrı'yı reddeder ve yaptığı her şeyde haklı olduğunu iddia eder.

Ölüme yaklaştıkça kendine karşı farkındalığı artar ama bunu da umursamaz. Yargıç ve savcıların mütalaalarından sonra ölümü kabul eder ve kayıtsızca ölümü bekler.

Kısaca özetlediğimiz, ve çok farklı okumalara müsait olan *Yabancı* romanında Meursault'un Tanrı kavramı karşısındaki söylemleri, eseri teolojik açıdan da okuma imkânı sunar.

***Yabancı* Romanı ve Teoloji**

Varoluşçuluk, insanın varlığının onun özünden önce geldiği savını temel alarak insanı, "belirlenmemişlik" kavramı dahilinde ele alan bir düşünce sistemidir. Varoluşçuluğa göre insan yazgısını tercih ve iradesiyle belirlemek zorundadır. Bu en temel fikir ile Hristiyanlık teolojisinden daha ilk başta ayrılır. Çünkü, kilise önemli olanın öteki dünya olduğunu ve bu

dünyadaki eylemlerin ancak öteki dünyada anlam kazanabileceğini söyleyerek bu dünyayı değersizleştirir. “Dünya Hıristiyanlıkta bir sövgü sözcüğüdür.”(Nietzsche, 2005:52) diyen Nietzsche tam anlamıyla kilisenin bu tutumunu izah eder. Romanın sonunda papazın cüppesinin yakasına yapışan Meursault da yukarıda bahsettiğimiz gibi Hıristiyanlığı Dünya ve doğa ile olan uzaklığından ötürü yargılar:

“O zaman, bilmiyorum niçin içimde bir şeyler değişiverdi. Avazım çıktığı kadar bağırmaya başladım, hakaret ettim, duasını istemediğimi, yok olmaktansa yanmanın daha iyi olduğunu söyledim. Cüppesinin yakasına yapışmıştım. İçimin, sevinç ve öfkeyle karışık bütün taşkınlıklarını üzerine boşaltıyordum. Ne kadar da dediklerinden güvenli görünüyordu değil mi? Oysa onun güvendiği şeylerden hiçbiri bir kadın saçının bir tek teline bile değmezdi.” (Yabancı, 109)

Camus’un fikir mimarlarından olan Nietzsche de doğaya düşman bir Tanrı icat ettiği için Hıristiyanlığı lanetler. Onu, varlığını meşru kılmak için her türlü zorbalıklara başvuran bir kurum olarak niteler.

“...Mahkum ediyorum Hıristiyanlığı; ona, şimdiye dek herhangi bir savcının ağzından çıkan en korkunç suçu yöneltiyorum. O benim için düşünülebilir yozlukların en yükseğidir, olanaklı en son yozluğun istemi olmuştur. Hıristiyan kilisesi yozluğu bulaştırmadık hiçbir şey bırakmamıştır. Her değeri bir değersizlik, her hakikati bir yalan, her dürüstlüğü bir ruh alçaklığı haline sokmuştur. Bir de tutup bana onun “insancıl” katkılarından söz açıyorlar! Herhangi bir zorluk, felaket durumunu ortadan kaldırmak, onun en derin çıkarına aykırıdır, o, felaketlerle yaşar, kendini belirginleştirmek için zorluklar yaratmıştır...” (Nietzsche, 2008a: 97)

Mistik pasiflikleri ve öteki dünya algısını insanlığın prangaları olarak gören Nietzsche, Camus ve Kierkegaard, bunu aşmanın yollarını her daim araştırırlar. Nietzsche de bu bir çağrı şeklinde ortaya çıkar.

“Yalvarıyorum kardeşlerim, yeryüzüne sadık kalın ve size yerüstü umutlardan söz edenlere inanmayın!” (Nietzsche, 2008b:13)

Kierkegaard ise topluluk (crowd) kavramına eğilerek, toplulukların insana kendi varlıklarını unutturduğunu, etik gerçekliği değersizleştirdiğini savunur. Kierkegaard’a göre, insanlar, kimliklerini ve varoluşlarını unutarak kendilerini pasifleştiren ve onları toplulukla

aynı davranmaya zorlayan bir hayat tarzına boyun eğmişlerdir. Kierkegaard, topluluk kavramında Heidegger ile aynı kanaattedir. Sadece ondan farklı olarak insanların bireysel varlıklarının asla bilincinde olmadıklarını ifade eder. Topluluk ruhunun, temel bireysel özelliklerden, tinsel yazgıdan, etik davranışlardan ve özgürlükten önce gelmesinden rahatsızlık duyar.” (Camus, 2014:27)

Camus da topluluk kavramının bireyin özgürlük alanını sınırladığını söyler; ancak Kierkegaard gibi dindar olmadığı için inanç figürünü kurtarıcı bir kavram olarak ele almaz. O, din ve toplum ilişkisinin dünyayı uçurumun kenarına getirdiğinin farkındadır. Nitekim, Meursault kendisini inanç ile teselli etmeye çalışan rahibin karşısında sesini yükseltir:

“Hayır, size inanmam. Eminim bir başka dünyaya susadığınız olmuştur, dedi. “Elbette” dedim. “Ama bu zengin olmayı dilemekten, çabuk yüzmeyi, güzel ağızlı olmayı dilemekten daha önemli değildir. Hepsi aynı kapıya çıkar. Ama papaz sözümü kesti ve bu başka hayattan ne anladığımı öğrenmek istedi. Ben bugünkünü anımsatacak bir hayat!” diye bağırdım. Ve hemen ardından, artık bu şeylerden bıktım, dedim. Bana hala Tanrı’dan söz etmek istiyordu. Ona doğru ilerledim ve son kez olarak pek az vaktim kaldığını anlatmaya çalıştım. Bunu da Tanrı sözüyle harcamak niyetinde değildim.” (Yabancı, 108)

Bireyselliği ve insanlardaki farklılığı en aza indirmek isteyen kilise, varoluşunu toplum nezdinde meşrulaştırdığından bu yana insanları bir arada tutmak için yalnızlığı bir günah olarak her devirde tel’ in eder. Camus ise Nietzsche’nin üstinsan (ubermensch) kavramından ilhamla Meursault ile toplum arasında keskin bir çizgi çizer. Meursault’un şu sözü onun insanlarla olan ilişkilere nasıl baktığının bir özeti gibidir:

“Ölümünden sonra insanların artık benimle hiçbir alışverişi kalmıyordu.” (Yabancı, 108)

Meursault, mahkeme sırasında toplum denen varlığın ne olduğunu anlamaya çalışır. İnsanların “bu değer, vicdan, borç” gibi ifadelerinden hiçbir anlam çıkaramaz; çünkü bunların hepsi iyi bir inanan olan sıradan insanların yaşamlarına doğduktan hemen sonra kodlanmış kişilik unsurlarıdır:

“Gazeteler, sık sık topluma olan bir borçtan söz etmekteydiler. Onlara göre, bunu ödemek gerekti. Ama, bu insana bir şey düşündürmüyordu. Asıl önemli olan şey, bir kaçma olanağı, amansız törenin dışına sıçrayış, alabildiğine umut olanakları veren çılgınca bir

koştu. Tabii, umut bir yolun dönemecinde var hızla koşarken birden yetişen bir kurşunla yere serilmektir” (*Yabancı*, 100)

Yukarıda da Kierkegaard üzerinden bahsettiğimiz “toplumsal ruh” kavramı Meursault’u yargılamak için kullanılan demir bir yumruk gibidir. Camus bu gibi unsurları ve hem entelektüel hem de kişisel hayatında hali hazırda var olan çatışmaları, *Yabancı* romanında edebi bir formla kristalize ederek okuyucuya sunar. Mahkeme salonundaki Savcı hem dini hem de resmi bir otorite olarak Meursault’u yargılayan o “toplumsal ruh”a benzer:

“İçtenlikli görünmeye, iyi niyetli olmaya hakkım yoktu. Yine dinlemeye başladım. Bu kez de savcı ruhumdan söz etmeye başladı. “Ruhu üzerine eğildim, sayın jüri üyeleri, ama bir şey bulamadım.” diyordu. Ona bakarsanız ne ruhum varmış, ne de insanlıkla bir ilişğim. İnsanın ruhuna uğrayan ahlak ilkelerinden bir teki bile kapıma uğramamış.” (*Yabancı*, 93)

Toplumun bu denli kuvvetli çizgilerinden usanmış olan Meursault’un kurtuluşu, onu yani toplumu aktif bir itiraz ve mücadele ile reddetmesinden geçer. Camus *Düşüş* adlı eserinde “Doğruyu söylemek gerekirse, böyle tam ve basit bir insan olarak kendimi üstinsan addediyorum” cümlesiyle ifade eder. (*Camus*, 1976:23)

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Camus, Nietzsche’nin görüşlerini hem teolojik hem de sosyolojik anlamda bir çıkış noktası olarak görür. Nietzsche üstinsanı bir ümit ışığı olarak görür ve değersizleşen her değer için yeniden anlam kazanması, çileci ideal ile körelen gerçek hayatın tekrar olumlanması için bir tutamak olarak görür:

“Bizi yalnızca egemen olmuş idealden değil de, ondan çıkararak gelişmek zorunda kalan şeylerden, hiçlik isteminden, hiçcilikten de kurtaran bu geleceğin insanı, istemeyi yeniden özgürleştirip amacı yeryüzüne indiren, umudunu insana göre yeniden düzenleyen, bu tanrıya ve hiçliğe karşı zafer kazanan – gelmeli artık bir gün...” (Nietzsche, 2004:99)

“Orada, devletin bittiği yerde başlar, fazlalık olmayan ilk insan: orada başlar gerekli olanın şarkısı, biricik ve eşsiz bir biçimde. Oraya, devletin bittiği yere–oraya bakın kardeşlerim! Görmüyor musunuz, gökkuşağını ve üstinsana giden köprüleri?” (Nietzsche, 2008b: 53, 54)

Ve onu insanın içinde zaten var olan bir cevher olarak, ortaya çıkarılması gereken bir unsur olarak görür.

“Size üstinsanı öğretiyorum. İnsan, aşılması gereken bir şeydir.” (Nietzsche, 2008b: 334, 335)

Meursault da romanın sonunda, bu algı seviyesine yükselir ve güçlü bir hayır ile varlığını toplum karşısında vurgular.

“Başkalarının ölümü, bir ananın sevgisi ne umurumdaydı benim? Başkasının Tanrısından bana neydi? Başkalarının seçtiği, kabullendiği hayattan, yazgıdan bana neydi? Değil m ki bir tek yazgı beni ve benimle birlikte, onun gibi bana “kardeşim” diyen bir sürü ayrıcalıklıyı seçecekti! Anlıyor muydu acaba, anlıyor muydu ki herkes ayrıcalıklıydı. Zaten yalnız ayrıcalıklılar vardı. Ötekileri de bir gün mahkûm edeceklerdi.” (*Yabancı*, 110)

Meursault’un hücrelerinde dünyayı düşünceleriyle, bilinciyle kavramaya çalışması da onun kendi varlığından, izole edilmiş yalnızlığından ayrılarak evrensel bir iç görüye kavuştuğunun kanıtıdır. Böylece, Varoluşçuların özellikle Sartre’nin dediği “existence precedes essence” (varlık özden önce gelir) düşüncesi bir deney olarak Meursault’da gözler önüne sunulur. O, varlığıyla anlamlandıramadığı dünyayı toplumun ona yüklediği beylik sözlerden ve bu özlerin kofluğundan çıkarmaya çalışır.

Onun “küstah gerçek” dediği tam da bu kofluk ve her seferinde harcanan sosyal ezberlerdir.

“Bütün iyi niyetime karşın bu küstah gerçeği kabul edemiyordum. Çünkü sonunda bu gerçeği doğuran hükümle, bunun bildirdiği andan başlayarak kesin olarak birbirine bağlanan olaylar arasındaki o gülünç oransızlık vardı ortada. Bana öyle geliyordu ki kararın saat on yedi yerine yirmide okunmuş bulunması, büsbütün başka türlü olması olasılığı, kılık değiştiren kimseler tarafından verilmiş olması, Fransız (Alman ya da Çinli) ulusu gibi belirsiz bir kavram adına verilmiş bulunması; bütün bunlar böyle bir kararı ciddi olmaktan oldukça uzaklaştırıyordu. Ama yine de şunu kabul etmek zorundayım ki verildiği andan başlayarak bu kararın sonuçları sırtını verdiğim şu duvarın varlığı kadar kesin, onun kadar ciddiydi” (*Yabancı*: 2013:100)

Bu başkaldırıların ve reddedişlerin öznesi her zaman din ve onun bir sonucu olarak meydana gelen toplumdur. Meursault’un her çıkışı aslında ulvî halelerle çevrilmeye çalışan bu törel aptallığa karşıdır.

Kierkegaard da Hristiyanlığın her çağda tavarüs edilen bu cehaletiyle alay eder.

“Tanrım, hiçbir zaman kimseden hristiyanlığın zekâsını istemediğin için sana şükrediyorum, bunu isteseydin mutsuzların en mutsuzu olurum. Onu anlamaya ne kadar çalışırsam onu o kadar anlaşılmaz buluyorum ve yalnızca skandalın olabilirliğini keşfediyorum.” (Kierkegaard, 2004: 38)

Tanrı olmaya çalışan insanın bir içgüdüğü olarak da değerlendirilebilecek olan bireyin bu sıra dışılığı, Camus ve Nietzsche’de onun mağrur ve dik başlı duruşuna ödemesi gereken bir borç olarak değerlendirilir. Ama öyle bir borç ve tavır ki mağlubiyeti önceden belirlenmiştir (Camus, 2014: 31).

Din ve toplumdaki ve onun yarattığı insan tipinden nefret eden Nietzsche, onu takip eden “yabancılarına” onların ne oldukları konusunda bilgi verir. (Nietzsche, 1995: 23)

Sartre ise insanın özüne ve ideal benliğine kavuşmasında fenomen kavramını ön plana çıkarır; ve Hristiyan teolojisindeki dünyanın hiçliği düşüncesini bireyin şuurunun değeri ile karşılar:

“Bilen öznenin varlık/olmak yasası bilinçli olmaktır. Bilinç, duyu ya da kendinin bilgisi diye adlandırılan tikel bir bilgi kipi değil, öznenin fenomen ötesi varlık/olmak boyutudur” (Sartre, 2009: 26)

Yaşamı bir idrak ve yahut bilinç sorunu olarak gören Camus da tıpkı romanda Meursault’un yaptığı gibi hayatı notlarında sorgulamaya çalışır. O da, her ne kadar Sartre ile özdeşleşen fenomen kavramına uzak olsa da, yaşamı bilinç kadrajına almaya çalışır:

“Bir insan hayatı olduğu gibi mi kabul etmeli? Bu çok aptalça olurdu, ama aksini nasıl başarabiliriz... Bir kişi insanın içinde bulunduğu acizliği kabul mü etmeli? Tam tersine, bence başkaldırı insanın doğasında vardır, bir insan hayatı kabul de etse başkaldırır da, onunla yüzleşiyor demektir.” (Camus, 1999: 21)

Camus ve Nietzsche, Hristiyan öğretideki “ahlak anlayışına” karşı tavır almak hususunda değerlendirildiğinde, ortak yönleri yine göze çarpar. Ahlakî değerlerin veya toplumda değer adına ne varsa hepsinin sorgulanması gerektiğini söyleyen Nietzsche, bu değerlere ancak soylu olmayan kişilerin ihtiyaç duyduğunu belirtir ve sürü (herd) kavramını öne çıkarır. Kendisi ise sözde ahlakî merci olarak lanse edilen kurumların ahlakını sorgular:

“Ben her türlü ahlaki hüküm vermeye, övmeye ve mahkum etmeye karşı derin bir istihkar taşıyorum. Alışlagelen ahlaki hükümlere karşı şunu sorarım: 1. Hükümü veren hüküm

vermeye esas itibarıyla yetkili midir? Öyle yargıda bulunmak hakkına malik midir.”
(Nietzsche, 2000: 142)

Ahlak'ın sadece ahlaksızlıklara kapı araladığını söyler ve Hristiyanlık tarihinden bu yana sadece toplumu avucuna almaya yaradığını dolayısıyla teolojik bir yozlaşmadan öteye gidemediğini belirtir:

“Ahlakın zaferi, tüm diğer zaferler gibi aynı ahlaksız araçlarla kazanılır; güç, yalanlar, iftira, adaletsizlik. Biz bir şeyin iyi ya da ahlaklı olduğunu belletirken bunu belli bir zümrenin gücüne dayanarak, yalan, iftira ve adaletsizlikle yaparız. Örneğin şu kendi çıkarımı düşünmemek iyidir ahlaki yargısını ele alalım. Bu yargı, öncelikle kendi çıkarımı bile gözetmekten aciz, zayıf sürü insanının işine gelir.” (Nietzsche, 2010: 256)

Bu görüşlerin dayanak noktasına da Hristiyanlığa olan isyanını koyar. Ona göre nihilizm, kilisenin kendi çıkarına zeval gelmesin diye oluşturduğu mistik kalkınının bir sonucudur ve savaşı da bu mücadele üzerine dayanır.

“Hristiyan idealine (ve bununla yakından ilgili olan şeylere) karşı yok etme amacıyla değil, tiranlığa bir son verme ve yeni ideallere, daha sağlam ideallere yol açmak için savaş açtım” (Nietzsche, 2004: 98)

Bunu yaparken Kilise tarafından veya dindar kesimden gelecek her türlü yıldırma ve yalnızlaştırma hareketine karşı takipçilerini uyarmaya çalışır.

“Size ahlakın yok edicileri diyecekler ama siz sadece kendinizin yaratıcılarısınız.”
(Nietzsche, 2008b: 27-28-29)

Camus ise dinlerin ve iktidarların meydana getirdikleri savaş ve çatışma ahlakı ve politikasını eleştirerek insana dünyadaki sorumluluğunu hatırlatır:

“Bizim insanlar olarak görevimiz, insanoğlunun acısını yatıştırmak için bir formül bulmaktır. Biz, dağılan değerleri birleştirmeli, adaletsiz bir dünyada adalete yer açmalı, çağımızın acılarıyla zehirlenen insanlar için mutluluğu anlamlakarıştırmalıyız. Bu tabiki üstinsanın yapabileceği bir görevdir. (Camus, 1965:15)

Kilisenin ve diğer zalim yöneticilerin tahakkümünü kırmanın gerekliliğini vurgulayarak ahlakın ancak özgür ve sosyal bir devlette somutlaştırılabileceğini anlatmaya çalışır. Adaletli ve sosyal bir devlet için çağrıda bulunur. Her bireyin eşit fırsatlarla hayata

başladığı, çoğunluğun ayrıcalıklı azınlık tarafından küçük düşürücü şartlara maruz bırakılmadığı bir sosyal devlet ilkesini tahayyül eder. Ona göre özgürlüğü, bireyin kimliğine ve özgürlüğüne saygı duyan bir politik iklim için çağırmalıyız. (Parker, 1966, 90-91)

Bu görüşün bireysel tezahürünü ve deneysel sahasını *Yabancı* romanının ana karakteri üzerinden izlenebilir. Camus, Hristiyan öğretideki ölüm cezasına da itiraz eder ve onun suçluları korkutmadaki yetersizliğine vurgu yapar. Aslında kokutmayan bir cezanın da “toplumun intikamı” olarak addedilmesi gerektiğini söyler.

Yabancı romanında da ölüm cezası, (religious penalty, death penalty) birey üzerinde yarattığı etki ve onun hayatı sorgulamakta kullanılan bir bakış açısı olarak metinde yer alır:

“Vakit, cezaevinin bütün katlarından, akşam gürültülerinin büyük bir sessizlik alayı halinde yükseldiği, sözünü etmek istemediğim o adsız saatti. Tepe penceresine yaklaştım, günün son ışığında bir kez daha görüntüme baktım. Yine ciddiydi. Bunda şaşılacak ne vardı! O anda ben de öyleydim. Ama, aynı zamanda, aylardır ilk kez kendi sesimi açık açık duydum. Bu ses ne zamandır kulaklarımda çınlayan sese benziyordu. O vakit anladım ki, bütün bu zaman içinde kendi kendimle konuşmuştum.” (*Yabancı*, 75-77)

Ölüm cezasının çağlar boyunca uygulandığını söyleyen Camus, Tanrı veya papazlar tarafından verilen bu cezanın insanlığın dayanışmasına engel olduğunu ve suçlu kişiyi yüce değerlere sahip toplumdan ayırdığını ifade eder. Yazara göre çağlar boyunca en büyük ceza dinî idamlar olmuştur. Bu idamlar Tanrı veya onun dünya üzerindeki temsilcileri adına papazlar tarafından yada kutsal bir vücut addedilen toplum adına uygulanmıştır. (Camus, 1969: 222-223)

Hristiyanlığın çağlar boyunca engizisyon mahkemeleri ile insanları hizaya getirme çabaları ve Hristiyan olmayana karşı sergilediği izolasyon politikası bu ifadeyi en iyi şekilde açıklar. Ölüm kavramını da Hrsityan teammüllerden farklı olarak değerlendiren Camus, insanda her zaman yaşam duygusunun, hayatını devam ettirme iradesinin baskın gelmediğini söyler. Bu yönü ile bir va’izden veya rahipten kesin hatları ile ayrılır.

Camus’un ahlak ve ölüm cezası bağlamında Hristiyanlık öğretisi ve Nietzsche ile olan ilişkisi kadar özgürlük ve varoluşçuluk bağlamında Sarte ve Hrsityanlık ile olan bağı da önemlidir.

Sartre, varoluşçulara karşı özellikle marksistlerden ve kiliseden yöneltilen yoğun ve sert eleştirilere cevap vermek için yazdığı “varoluşçuluk, hümanizmdir” başlıklı makalesinde, varoluşçuluğun insana kendi yazgısını kendi kurması olanağı verdiğini söyler.

“Dostoyevski, “eğer Tanrı olmasaydı her şey mümkün olurdu” der. Bu varoluşçuluğun en temel çıkış noktasıdır. Aslında, eğer Tanrı olmasaydı her şey mubah olurdu ve sonuç olarak insan terk edilmiş ve mahzundur. Çünkü ne kendisi içinde ne de kendisi dışında tutunacak bir şey bulamaz. Böylece kendi varlığından bahane üretemeyecek derecede sorumlu olur.” (Sartre, 2007: 22)

Yabancı romanında da, Meursault’un aklına dahi gelmeyen bir tenhaliği olduğunu görürüz. Etrafında çokça insan olmamasına rağmen o bundan şikayetçi değildir. Annesi vefat edince bile bir “yalnızlık” bunalımına girmez. Çünkü annesini huzur evine isteyerek göndermiştir. Sartre insan özgür olmaya mahkumdur sözü dikkate alındığında, Meursault’un yaşamının üzerinde hiçbir sosyal veya dinsel otorite kabul etmeyişi aklımıza gelir. Yargıcın onu müthiş bir baskı ile Tanrı’ya ve onun dinine inanmaya zorlaması karşısında, sakin ve soğukkanlı bir şekilde onun çabalarını boşa çıkartır:

Yargıcın, “Ben Hristiyanım ben! Senin günahlarını bağışlasın diye yalvarıyorum buna. Senin için acılara katlandığıma nasıl inanmazsın?” şeklindeki serzenişi karşısında; “Bana sen diye seslendiğinin farkına vardım. Artık sabrım tükenmişti. Sıcak gitgide artıyordu. Sözlerini pek dinlemediğim bir kimseden yakamı sıyırmak istediğim zamanlardaki gibi onaylar gördüm. O, beni şaşırtan bir zafer tavrıyla “İnanıyorsun, inanıyorsun. Ona terk edeceksin kendini, değil mi?” dedi. Tabii bir kere daha “Hayır!” diye karşılık verdim” (*Yabancı*, 2013: 68-69)

Kavramlara yükledikleri anlam itibariyle ayrışan Sartre ve Camus, teolojik karşı çıkışları bağlamında buluşurlar. İkisi de özgürlüğü kendi hükümlerine uymak olarak değerlendiren Hristiyanlığı, düşünsel sermayeleri için bir çıkış noktası olarak seçerler.

Camus, *Yabancı* romanını ve bu romana benzer fikirleri içeren eserler yayımladıktan sonra Marksistler ve Hristiyan kesim tarafından “kötümser” olarak addedilince, bu ithamlara cevaben her iki fikir akımının da kusurlarını ortaya koyarak bir metin kaleme alır. Bu metinde kendisini itham eden iki görüşün de buna hakları ve hadleri olmadığını belirtir.

Sonuç

Albert Camus bir Tanrı tanımazdır ancak Tanrıyı yok saymaz. Tanrıyı reddedişin yaygın bir anlayış olarak kendini hissettirdiği bir dönemde yaşayan Camus, Tanrı tanımazlar için dünyanın hiçbir anlam ve değer taşımadığının bilincindedir. Ancak Tanrı'nın öldüğü fikrini benimser ve Tanrı'nın ölümünün, beraberinde insanlar için inanç boşlukları ve buna bağlı manevi zorluklar getirmediğini düşünür. Ona göre Tanrının olmadığı bir dünyada, insan kendi anlamlarını kendisi bulma ve yaratma özgürlüğünü elde etmiştir ve bundan yararlanmasını bilmelidir. (Başkaya, 2013:27)

Albert Camus, yerleşik algılara ve toplumda hakim olan törel aptallığa şiddetle karşı çıkmış bir düşündürdür. Kilisenin yüzünden insanların mistik bir rehavete kapıldıklarını, böylece özlere yabancı kaldıklarını ifade eder. Bunu *Yabancı* romanında tüm yalın gerçekliğiyle toplumun yüzüne vuran Camus, Mearsault karakteri ile bizi aslımıza döndürmeye çalışır.

İnsanın varlık sancısını aşmasının ise ancak bilince yapılan aşkın yolcululuklarla mümkün olduğunu dile getirir. Bu uyanışa her anlamda karşı çıkan Hristiyan öğretisi; onu, *Yabancı* dahil olmak üzere her eserinde hedef tahtasına oturtulur.

Kaynakça

BAŞAR BAŞKAYA, Dilek (2013), “Hayatın Anlamı ve Ölüm: Albert Camus'den Yaşam Dersleri”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters*, Cilt/Volume 30, Sayı/Number 2 , Aralık / December.

CAMUS, Albert (1965), *Caligula*, (Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

CAMUS, Albert (1969). *Resistance, Rebellion and Death*. New York: Alfred A. Knopf.

CAMUS, Albert (1976), *The Fall*, Harmondsworth, Middlesex: PenguinBooks Ltd.

KERKEGAARD Soren (2004), *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, İstanbul: Doğubatı 2004.

NIETZSCHE, Friedrich (1995). *Thus Spoke Zarathustra*. New York: The Modern Library.

NIETZSCHE, Friedrich (2000), *Aforizmalar*, Çev. Sedat Umran, 2. bs., İstanbul: Birey Yayıncılık.

NIETZSCHE, Friedrich (2004). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, Ed. Özgü Çelik, Çev. Ahmet İnam, 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2005). *Wagner Olayı Nietzsche Wagner'e Karşı*, Ed. Özgü Çelik, Çev. M. Osman Toklu, 2.Baskı, İstanbul: Say Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2008a). *Deccal*, Ed. Ahmet Öz, Çev. Oruç Aruoba, 2.Baskı, İstanbul, İthaki Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2008b). *Böyle Söyledi Zerdüşt*, Ed. Esen Gür, Çev. Mustafa Tüzel, 2.Baskı, İstanbul, İthaki Yayınları.

NIETZSCHE, Friedrich (2010). *Güç İstenci*, Ed. Derya Önder, Çev. Nilüfer Epçeli, 1.Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2010.

PARKER, Emmet(1966). *Albert Camus: The Artist in the Arena*, Madison: The University of Wisconsin Press.

SARTRE, J.P(2009). *Varlık ve Hiçlik*, çev. T. Ilgaz ve G. Çankaya Eksen, İstanbul: İthaki Yayınları.

SARTRE, J.P(2007). *Existentialism is a Humanism*, New Haven, London: Yale University Press.

TODD, Olivier(1999). *Camus-A Life*. New York: Alfred A. Knopf.

Latife Tekin'in Berci Kristin Çöp Masalları Romanında Gecekondu Problemi

Prof. Dr. A. Mecit CANATAK¹⁸

Özet

Kentleşme ve göç, günümüz gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerin en önemli sosyal sorunlarından. Kırsal bölgelerden kentlere yapılan düzensiz göçler, birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Genel olarak kırdan kente yapılan bu tarz göçler veya şehirlerin genişlemesiyle oluşan düzensiz yapılaşma coğrafi olarak şehirlerin büyümesine neden olur. Bu olumsuz büyüme eğitim, altyapı, sağlık gibi birçok sorunu da beraberinde getirir.

Kırsal bölgeden şehirlere doğru yapılan bu düzensiz ve plansız göç hareketi sonucunda oluşan gecekondulaşma sorununun yansımalarını edebiyatta da bulmak mümkündür. Türk romanının önemli isimlerinden biri olan Latife Tekin'in eserlerinde de gecekondulaşma sorunu, bu sistemsiz ve düzensiz yapılaşmanın toplumsal etkileri işlenen konulardandır.

Latife Tekin'in *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı eseri, köyden kente göç etmiş ve şehirde var olmaya çalışan bir grup insanın şehirlileşme sürecini merkez alan bir romandır. Eserde, taşradan kente göç eden insanların bir gecekondu mahallesi oluşturma çabaları ve beraberinde oluşan sağlık, eğitim sorunları gibi konulara yer verilir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Gecekondu, Kentleşme, Yoksulluk, Latife Tekin

The Problem of Slums in Latife Tekin's novel Berci Kristin

Abstract

Urbanization and migration are among the most important social problems of developing and underdeveloped countries. The problem of irregular migrations from rural areas to cities has been brought along. In general, this kind of migration from rural to urban areas or the expansion of cities has created an irregular construction. The expansion of cities caused problems in areas such as education, region and health.

¹⁸ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

The irregular and planned migration movements from rural areas to cities and in the areas where slums are present, can be found in the literature. In the works of Latife Tekin, one of the important names of Turkish novel, the problem of slums, the social community of this systemless and irregular structuring are among the topics covered.

Latife Tekin's *Berci Kristin Garbage Tales* novel is a city center and city center novel. In the work, according to the members who migrated from the countryside to the city, the process of forming a shanty neighborhood and the issues of health and education together are included.

Keywords: Migration, Slums, Urbanization, Poverty, Latife Tekin

Giriş

Gecekondu kavramı, yapısal olarak iki sözcükten oluşmuş birleşik bir sözcüktür. Birinci sözcük “gece”, ikincisi ise “konmak” eyleminden türetilmiş “kondu”dur. Gecekondu sözcüğü taşıdığı toplumsal niteliklerinden ötürü de bir kavram biçimini almıştır. Kavramın Türkçeye girişi 1940-1950 yılları arasına rastlar. Sözcüğün yaratılışı, ne kültür kurumları ne de özel bir kurum aracılığıyla olmuştur. Kelimenin yaratılışı ve dilimize kazandırılmasında birinci etken halktır. Bir “yapma” eylemi sonunda ortaya çıktığı kuşkusuzdur. Genel bir anlatımla bir gecede, hızlıca ve kısa sürede yapılan bir barınak anlamını içerir. Tümüyle olmasa da genellikle köylerden ve kırsal kasabalardan göç eden insanlarca, kentin çeşitli bölgelerinde sıkışık ve geniş kümeler halinde inşa edilen bu gibi yapı ve semtler, gecekondu bölgelerini doğurmuştur.(Çakır, 2011: 212)

Zeliha Dişçi'nin ifadesiyle, “Gecekondu mahallesi”, Türkiye’de çeşitli dönemlerde farklı yüzleriyle kendisini gösteren bir olgudur. 1960’lı yıllarda gelişmemiş yaşam koşulları, işsizlik gibi sebeplerle kırdaköyde yaşayan insanların kente, büyük şehre göç etmesiyle ortaya çıkan konu mahallesinin ilk sakinlerinin temel amacı kente yerleşmek, tutunmaya çalışmaktır. Oysa ikinci ve üçüncü kuşakların geliştiği sonraki yıllarda bu çabaların dışında kentin olanaklarından yararlanmak, kentli hâline gelmek ve görece kente tutunmuş pozisyonlarını yeni gelenler karşısında kazanca dönüştürmek, böylece yoksulluklarını onlara devretmek temel eğilimdir” (Dişçi, 2017: 230).

Türkiye’de kırsaldan İstanbul başta olmak üzere büyük kentlere yapılan göçün yarattığı bireysel ve toplumsal travma edebiyatta da akis bulur. 1980 sonrası Türk romanının

farklı dil ve kurgu anlayışı ile dikkatleri üzerine çeken yazarlarından birisi olan Latife Tekin'in romanlarında gecekondulu meselesine yer vermesinin kendi hayatıyla doğrudan ya da dolaylı olarak alakalı olduğunu söyleyebiliriz. Latife Tekin, 31 Aralık 1957'de Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Karacafenk köyünde doğar. İlk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*'ün oluşmasına kaynaklık eden Karacafenk'te geçirdiği çocukluğunun ilk evresinde tuhaf grotesk bir yaşam tarzı vardır. Tekin, Karacafenk'te sedirlerin altında yaşayan perilerle ve cinlerle oynaşırken okuma yazmayı öğrendiğini, onların derneğine girdiğini, evlerini gezdiğini, düğünlerine gittiğini söyler. (Balık, 2011:23-24). Bu bağlamda gecekondulu mahallesinin, Türk edebiyatının sol eğilimi içerisinden yükselen eleştirel bir figürü olarak Latife Tekin'in de dikkatini çekmesinin nedenlerinden birisinin öncelikle onun köyden kente göç eden bir ailenin çocuğu olmasıyla ilgili olduğu söylenebilir.

1966 yılında İstanbul'a göç eden Tekin'in ailesi şehrin gecekondulu mahallelerinden birine yerleşir. Bu göç yazarın çocukluğunun keskin bir acıyla ikiye bölünmesidir. Gerçekleşmeyen düşler aileyi perişan eder. Babası şehirde önce işçi olarak çalışmaya başlar ancak sonradan işsiz kalır. Ağabey inşaatlarda çalışarak evin geçimine katkı sağlar.(Balık, 2011: 24)

Pelin Özer'in yazar ile yaptığı uzun soluklu söyleşileri kaleme aldığı *Latife Tekin Kitabı*'ndan anlaşıldığı üzere İstanbul'un ilk gecekondulu semtleri olan Gültepe, Zeytinburnu ve Seyrantepe *Berci Kristin Çöp Masalları*'na esin kaynağı olmuştur. Yazar bu semtlerde uzun uzun dolaşarak kondulardan yayılan seslere kulak kabartır. Kondularda yaşayan arkadaşları ve ilk gecekonduları kuran kişilerden kuruluş hikâyelerini dinleyerek Çiçektepe'yi yaratır.

Latife Tekin, fabrikalara da yabancı değildir. Sabahları taş kamyonlarına binip ücra mahallelerde görevli olduğu fabrikalara gittiğini, grev çadırlarında işçilerle yemek pişirdiğini söyler. Bir yandan da gittiği gecekondularda, fabrikalarda hep hissettiği bir samimiyetsizlikten, mahcubiyetten söz eder (Özer, 2015: 116-117).

Latife Tekin'in özellikle ilk romanları göçle başlayan bir yolculuğun duraklarını anlatır. Köyden kente büyük oranda ekonomik zorluklar sebebiyle gelen insanlar, hem beraberlerinde getirdikleri sözlü kültür birikimini sürdürebilecekleri hem de kendileri için manevra alanı daha geniş olan, aynı kültür düzeyine sahip insanların kümeleniği kenar semtlere yerleşirler. Gecekondulu, bir anlamda bireyciliğin öncelendiği kent yaşamına girmek için bir koridor olarak kullanılır. Gecekondulu mahalleleri, kolektif bilinçle yaşayan ve

özneleşmemiş insanların büyük şehir karşısında geçirecekleri kültür şokunun kalkanı olur. Ancak ne bütünüyle geldikleri kültürü, ne de kent kültürünü tam anlamıyla yaşayan bu insanların çok katmanlı bir yaşam tarzı vardır. Bu bağlamda, bu varoluş muhitleri, hem sosyolojik hem de kültürel ve zihinsel bir mesele olarak Latife Tekin'in romanlarında önemli bir yere sahiptir. (Balık, 2011: 92-93)

1. Romanın İçeriği ve Olay Örgüsü

Toplumsal ve ideolojik olayların çok sesli, çok katmanlı, çok renkli ve kaotik bir düzlemde ele alındığı (Kekeç, 2011: 211) *Berci Kristin Çöp Masalları* romanında baştan sona anlatılan bir “ana konu”, romanın merkezinden ayrılmayan belli bir “ana karakter” yoktur. Kitabın ismindeki “Masalları” kelimesinin çoğul bir şekilde yazılmasından de anlaşılacağı gibi, roman Çiçektepe'nin kuruluş hikâyesi ile başlayarak burada yaşayan insanların hayatlarından, yaşadıklarından kesitler sunar. Ancak Çiçektepe'nin gelişiminin belli boyutlarını göstermek dışında, romanın düzenli bir olay akışı yoktur.

Bu bilgiler ile birlikte, romanın başlangıç noktasının Çiçektepe'nin kurulması olduğu söylenebilir. Bir gecede yapılan gecekondular daha sonra yıkılır ve uzun süren bir “yıkılma – yeniden yapılma” döngüsünün ardından insanların çöplerin kenarındaki bu “mahallede” yaşamasına izin verilir.

Bürokratik engelleri aştıktan sonra, Çiçektepe halkının yaşadığı en büyük sorun evlerin damlarını uçuran, insanları iki büklüm bırakacak hastalıklara yol açan rüzgâr olur. Çiçektepeliler zamanla buna da alışarak hayatlarını sürdürmeye devam ederler, yavaş yavaş yeni bir hayatın farklı unsurları ile karşı karşıya gelirler.

Devlet, yapılaşmaya engel olamayacağını anladığında, buraya “Nato Caddesi” ismini vererek mahalleyi resmileştirir.

Bu sırada, Çiçektepe'deki buzdolabı fabrikasında da bazı gelişmeler olur. İlk günlerde işçileriyle birlikte çalışan, herkesten erken gelip geç çıkan Bay İzak, iyi para kazandıktan sonra işçilerine desteği keser ve daha sonra fabrikanın işletmesini devreder. Yeni getirilen ve yurt dışında eğitim almış olan müdürlerin şirket politikaları fabrika işçilerini bir süreliğine grev yapmaya iter.

Romanda olaylar daha sonra Çiçektepe'de kalabalık bir şekilde yaşamaya başlayan Çingenelere, kendi hayatını anlattığı bir roman yazmaya çalışan kumarbaz Lado'ya,

Çiçektepe’de açılan bir bankaya ve mahallenin “Vakıf Çiçektepe” ile “Birlik Çiçektepe” olmak üzere ikiye ayrılmasına yoğunlaşır.

Olaylar, Güllü Baba’nın romanın ilk sahnelerinde öngördüğü gibi, içinden bitkiler ve çiçekler fişkıran evleri görmek için bir dolu insanın Çiçektepe’ye gelmesi ile son bulur.

2. Gecekondu Yaşam

Romanda, Çiçektepe’ye yerleşmeye çalışan insanların yerleşme ve yaşam alanı oluşturma, çevredeki insanların onları kabullenme süreçleri anlatılır.

Bir kış gecesi, gündüzleri kocaman tenekelerin şehrin çöpünü getirip boşalttıkları bir tepenin üstüne, çöp yığınlarından az uzağa, fener ışığında sekiz konu kurulur. Çöp taşıyan kamyonlar bir kez gelip gittikten sonra çöp yolunun ağzındaki simitçiler tepeye sekiz konu yapıldığını öğrenirler. Haber onların ağzından çevredeki kahvelere, tamirhanelere, atölyelere yayılır. (BKÇP, 7)

Kadın erkek, çağ çocuk dört bir yana dağılır. Önce ayaklarıyla, kollarıyla, bir çöküp bir dinlenerek ölçü alırlar. Sonra kazmayla toprağı çiziktirip tek gözlü eğri büğrü planlar yaparlar. Akşama çöp yolu, tuğla briket, ziftli kağıt yoluna dönüşür. Bir gecede fener ışığında, kar altında karın üstünde yüz konu daha kurulur”. (BKÇP, 8)

Gecenin sabahında çöp yığınlarının çevresinde, ampul ve ilaç fabrikalarının alt tarafında, tabak fabrikasının karşısında, ilaç atıklarının ve çamurun içinde, çatıları naylon leğenden, kapıları eski kilimlerden, camları muşambadan, duvarları ıslak biriketlerden bir mahalle doğar, (BKÇP, 8)

Fabrikada çalışan işçiler at arabalarıyla gelen eşyaları, oradan oraya koşturan insanları pencerelere birikip gülererek seyrederek. Laf atmalar, ıslık çalmalar kavgaya tutuşmalar gün boyu sürüp gider. Islak duvarlar, rüzgâr vurdukça çatırdayan çatıların altında insanların içi geçer. (BKÇP, 8)

Kar yağışlarında, yağmurlarda ve rüzgârlarda gecekondu yıkılır. Bu yıkımlar zaman zaman ölümlere bile neden olur. Sıvama işleri hiç bitmez. Bir duvar onarılır öteki çöker. Bu yüzden konduların bir gün bir yanlarına teneke çakılır, bir başka gün açılan deliklere tahta sokulur. İnsanlar, derin uykularından sıcak yüzlerine yağın, kirpiklerine konan karlarla uyanırlar. Başlangıçta gökyüzünün kar olup konduların içine döküldüğü güzel bir rüya

gördüklerini sanırlar. Ancak, sonra bağırsırlar. Kadın erkek, çocuk, herkes içlikleriyle dışarıya dökülür. Fenerler yakılır. Topluca çatı ve bebek aranmaya çıkılır. (BKÇP, 9)

Gecekondu inşâ edildikten kısa bir süre sonra yıkım ekipleri bu evleri yıkmak için gelir. Ancak gece kondu sakinleri bu ekiplere karşı koyar. Gecekondu defalarca yıkılır, ancak yeniden yapılır. Gecekonducular bütün imkânlarıyla yıkım ekiplerine karşı direnirler:

“Kadınlar kucaklarından bebeklerini atıp ellerine keserleri aldılar. Erkekler karınlarını küreklerin saplarına verip konduların önünde durdular. Kondulardan birinin duvarını ekmeye yıkan bir yıkıcı, topal bir kadından ilk darbeyi yedi. Kanlar içinde yere serildi. Yuvarlana yuvarlana ta dereye indi. Konducular, topluca yakımcıların üstüne atıldılar”. (BKÇP, 10)

Tekin, gecekondu sakinlerinin dramını kendine has büyüdü diliyle anlatır.

Kamyonlara doldurulup götürülen insanlar öğlen sonu yıkık kondularının olduğu tepeye yeniden gelirler. Çöp ayıklayıcıların didik didik ettiği, rüzgârın dört bir yana savurduğu kırık dökük eşyalarının başında bir kederle dönerler. Önce öfkelerini yaş edip gözlerinden akıtırlar. Sonra bir hırsıyla kalkıp işe sarılırlar. Çocuklar taşları, kırılmamış briketleri, tuğlaları çarçabuk bir yana yığarlar. O gece, yıkılan kondularının yarı boyunda yeni kondular kurarlar. (BKÇP, 15)

Gecekonducuların yerleştikleri tepe aynı zamanda fabrikaların olduğu bölgedir. Gecekondu sakinleri genel olarak bu bölgelerde bulunan çöplerden geçimlerini sağladığı için salgın hastalılar baş gösterir. Gecekondu sakinlerinin bazılarının yüzleri morarırken bazılarının ise derileri soyulur.

Yaz başında bu fabrikadan Çiçektepe'nin üstüne ilkin insanların kar sanıp şaşırıkları beyaz beyaz şeyler yağmaya başlar. Kondulara dayanılmaz bir koku yayılır. Üç gün içinde bu fabrika karı Çiçektepe'nin ilk çiçeklerini kurutur. Ağaçların dallarını sarkar. Tavuklar boyunlarını büküp büküp kıvrılır. İnsanlar başlarını dik tutamaz olur. Çocuklar oyun oynarken hap yemiş gibi mosmor kesilip uykuya dalar. Uyuyan çocukların hiçbiri bir daha uyanamaz. (BKÇP, 18)

Çiçektepe suyundan görülmedik bir hastalık yayılır. Bu suyla yıkanan insanlarda çok geçmeden garip değişmeler ortaya çıkmaya başlar. Büyük küçük herkesin yüzünde kuşburnu gibi kırmızı yaralar açılır. Yara az zamanda bütün bedenleri sarar. Çamaşırlar maviye çalan bir renk alır.

Gecekonducularda dikkat çeken bir diğer sorunsu tuvalet sorunudur. Konducularda düzgün bir tuvalet olmadığı için tuvalet ihtiyaçlarını gidermek için etrafta kazılan çukurlara veya dere kenarlarına gidilir.

Gecekonduca yaşayan insanların temel problemlerinden biri de işsizliktir. Genelde çöp toplayarak geçimlerini sağlaya sakinler, özellikle erkekler çöp toplama işini kadın ve çocuk işi sayıp iş aramak için Çiçektepe'nin dışına çıkarlar. Kadınlar bir elleri konducularının, gözleri çocuklarının üstünde madımak toplar, bulgur ayıklar gibi hızlıca torbalarını doldururlar. Erkekler günlerce işsiz dolanırlar.

Gecekondu kentlerinin yaşadıkları bir başka süreç olan tapu alma istekleri de romanda işlenir. Bu sebeple muhtarlık adaylığına girenler seçmenlerine bu vaadi verirler. Söz gelimi Çöp bakkal elinde Çiçektepe'nin yerleşim planlarıyla konducuların arasına girer. Çiçektepe'ye muhtar olunca bürokrasiye gireceğini açıklar. Partiden, bayraktan söz edip konduculara tapu dağıtacağını söyler.(BKÇP, 60)

Gecekonducularda ihtiyaç duyulan en önemli konulardan birisi de okuldur. Çiçektepe mahallesi sakinleri kendi çabalarıyla derme çatma bir okul yapıp çocuklarını bu okula gönderirler. Çiçektepe'ye iki duvarı briketten, üstü tenekeden ibaret upuzun bir okul yapılıır. Okula uzun zaman sonra lacivert elbiseli, kravatlı genç bir öğretmen gelir.

Mahallenin kurulmasının hemen arksından çeşitli hizmetler de gecekondu mahallesine gelmeye başlar. Söz gelimi banka açılır. Bankanın da açılmasıyla mahalle biraz daha resmi bir havaya bürünür. Bankanın açılmasıyla Çiçektepe bir cadde daha kazanır. Bankanın bulunduğu sokağa, üstünde "banka caddesi" yazan mavi parlak bir levha asılır .(BKÇP, 125)

Mahalledeki faaliyetlerden bir diğeri de futbol takımının kurulmasıdır. İsmi Şini Erol olan Çiçektepesporun başkanı mahallenin delikanlılarına futbol aşklarını aşılamaaya çalışır.

Çiçektepespor'un başkanı Şini Erol, elinde kırbaçla tamir atölyelerinde çalışan konducu delikanlılara futbol yıldızı olma düşünüyü aşılır. (Tekin, 2017: 134)

Görüldüğü gibi anlatı boyunca, yaşamaya tutunmaya çalışan insanların zamanla kentlileşmeye çalıştıkları anlatılır. Konducular hem geldikleri yerin hem de kondukları yerin coğrafik, ekonomik, kültürel ve sosyal özelliklerini bir arada yaşamaya çalışırlar. Dolayısıyla romanda kentlileşmeye çalışan insanlarda da bu arada kalmışlık durumunu görmek mümkündür. Köyden kente gelmiş kişiler, kentin kendilerine uygun gördüğü, biraz daha

merkezden uzak yerlerde yaşarken, bir yandan şehre kendilerini kabul ettirmeye çalışırlar öbür yandan geldikleri yerin kültürel unsurlarını yaşatmayı sürdürürler. Romadaki karakterler de köyden kente göç ile girmiş ancak modern kent içerisinde görülmececek veyahut modernin kabul edemeyeceği kişilik özellikleriyle dikkat çekerler. Daha çok kırsalın ve geleneksel kültürün hâkim olduğu coğrafyaların özelliklerini taşırlar.(Çavuş, 2017:89)

Sonuç

Tekin'in 1984'te yayımlanan, bazı eleştirmenler arasında hangi tür altında ele alınması gerektiği konusunda fikir ayrılığı olan *Berci Kristin Çöp Masalları*, Bakhtin'in teorisiyle tüm türleri içeren karnavalesk bir yapıya sahiptir. Büyük şehirlerdeki gecekondu sorunsalı üzerinden toplumun aksayan yanlarının olağan gerçekliğiyle ancak büyülü bir dille aktarıldığı romanda, sekiz hanenin bir çöp yığınının kurduğu gecekondu mahallesinin hikâyesi varoş kültürün efsanesine dönüşür. Gecekondu bireyleri göç ettikleri kentte öz benliklerini geride bırakarak yaşadıkları şartlara uygun kendi özgün kültürlerini oluşturmaya çalışırlar. Bu kültürel oluşum sürecinde, önce göç edenler değişir. Ardından zamanla esnaf, işçiler, kumarbazlar, fahişeler ve çingenelerin katılımıyla "karnaval" zenginliğine dönüşür. Anlatının başında gecekonducularda yaşayan tek düze insan topluluğunun "büyülü yalnızlığı" anlatının sonunda yaratılan kültürel çeşitlilikle, bir karnaval havasıyla son bulur. Farklı birey ve seslerin etkileşim içerisinde bulunduğu bu karnavalda gelenekler tersine çevrilir, yıkılır ve yeniden üretilir. Roman kişileri ve gecekondu mahallesi, olaylardaki zıtlık ilişkisi ve söylemin özgünlüğü *Berci Kristin Çöp Masalları* 'nın yapısını oluşturan öğelerdir.

Romanda bir kentin kıyısındaki gecekondu mahallesinde yaşanan olaylar anlatılmaktadır. Romadaki karakterler geçmiş yaşamlarının, kırsal yaşamın gelenek ve göreneklerini sürdürmeye devam ederler.

Burada yaşanan olaylar büyük şehirde gecekonducularda sıkışan ve maddi zorluklar içinde hayata tutunmaya çalışan insanların dramından kesitlerdir. Bir taraftan yoksulluğu aşmak için harcanan çok büyük bir çaba diğer taraftan şehirleşmenin getirmiş olduğu yozlaşma ve yabancılaşma gibi olgular...

Latife Tekin'in çocukluk döneminden izler taşıyan romanda efsaneler ve gerçekler iç içe verilmiş ve bu durum romana daha şeffaf bir hava katmıştır. Bunun yanı sıra yazarın eserinin arka planına toplumsal gerçekçi bir hava kattığını da söylemek mümkündür. Eğitim, sağlık, tapu isteği, temizlik, çeşitli alanlardaki kurumsallaşmalar vb. alanlarda yaşanan

sorunlar gecekondulaşmanın beraberinde getirdiği ve yaşam koşullarını zorlaştıran sorunlar olarak romanda yer alır.

KAYNAKÇA

BALIK, Macit (2011). *Latife Tekin'in Romancılığı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara

ÇAKIR, Sabri (2011). *Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondulaşma Sorunu ve Üretilen Politikalar*, SDÜ. *Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 23, ss.209-222.

ÇAVUŞ, Burak (2017). "Latife Tekin'in Berci Kristin Çöp Masalları Romanında Yaşlı Bilge Arketipi", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, Cilt: 1- Sayı: 2., s.87-94.

DEVİŞOĞLU, Efnan (2013). Kemal Ateş'in Yapıtlarında Gecekondulaşma Olgusu, *Folklor/Edebiyat*, cilt 19, sayı 74, ss. 157-178

DİŞÇİ, Zeliha (2017). *Berci Kristin Çöp Masallarında Mekânın Varlık Tarzı Üzerine Bir İnceleme, Monograf, Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, ss. 228-247.

KEKEÇ, Nuran (2011). "Karnavalın Büyülü Gerçekçiliği: Berci Kristin Çöp Masalları", *Millî Folklor*, Yıl 23, Sayı 91, s.210-220.

ÖZER, Pelin (2015), *Latife Tekin Kitabı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

TEKİN, Latife (2017). *Berci Kristin Çöp Masalları*, İletişim Yayınları, İstanbul

The Story of Creation in The Bible and The Quran: A Comparative Study

Assoc. Prof. Dr. Aydın GÖRMEZ¹⁹

Assist. Prof. Dr. Zeki EDİS²⁰

Abstract

Many of the narratives told in the Quran are the same ones you can find in the Bible, such as the creation of the world, Adam, Cain and Abel - the sons of Adam, Noah, the tower of Babel, Abraham, Joseph, Moses, Saul, David and Solomon, and some other prophets. Often their stories are similar in general but more often than not, their stories might be given in a quite different way. While there are more stories in the Bible, Quran gives details not touched upon in the Bible. Having read these narratives from both holy books, one can find minor, unimportant differences that are tolerable. But as for those opposite or totally different ones, the reader is naturally perplexed what to believe. In this point the faith of the reader is at work. The Christian readers tend to take those in the Bible as the original ones whereas Muslim readers believe that the revelations that came to the Jews and the Christians are original God's words but over time they have been distorted. Even if this being the case, these stories find curious readers of different ages from both religions as well as from other belief systems. This paper seeks to compare and contrast the issue of genesis in both holy books.

Key Words: the Bible, the Quran, prophets, narratives, genesis, compare and contrast.

Introduction

Stories from the creation to the lives of the prophets and saints told in the Bible and Quran have similarities as well as differences. The story of Adam and Eve, Cain and Abel, Adam's sons, Noah, the tower of Babel, Abraham, Joseph, Moses, Saul, David and Solomon, and some others are among them. Such stories remind one that they all come from the same source and they are similar in general but more often than not, their stories might be given in a quite different way. They also seem to complete one another. While there are more stories in the Bible, Quran gives details not touched upon in the Bible. Having read these narratives

---

¹⁹ Van Yüzüncü Yıl University, English Language and Literature Dept.

²⁰ Van Yüzüncü Yıl University, English Language and Literature Dept.

from both holy books, one can find minor, unimportant differences that are tolerable. But as for those different ones might confuse readers naturally. In this point readers tend to believe the creed of the religion they adopt. Christian readers tend to take those in the Bible as the original ones whereas Muslim readers believe that the revelations that came to the Jews and the Christians are original God's words but over time they have been distorted. Even if this being the case, these stories find curious readers of different ages from both religions as well as from other belief systems. This being the case, these holy books appear to be rich and engaging sources of curious stories for literati.

The Story of Creation in the Bible and the Quran: A Comparative Study

Genesis is the first and the main chapter in which the creation is mentioned. Hebrews, Jeremiah, Psalm, Isaiah, Ephesians, Romans, Amos, Revelation, Ecclesiastes are among others that are about creation. "In the beginning when God created the heavens and the earth, the earth was a formless void and darkness covered the face of the deep, while a wind from God swept over the face of the waters" (Genesis, 1.1 New Revised Standard Version) is the statement that the Bible begins with. The rest of the chapter Genesis tells how the earth was formed from an ugly, formless, empty, and dark object to a wonderful one with the involvement of God's spirit. The details beginning from the first day follow suit. With the very first day light is created and separated from dark, light being given the name "day" while dark is given the name "night." The second day a space is formed to separate waters, which is called "sky." Land is created in the third day with the creation of a dry ground and waters are gathered on one side. The dry ground is named "land," while waters "seas." Plants and trees are also created on the same day. God is believed to have formed the sun, moon, and the stars on the fourth day. Stars are given the function to give light to the earth and separate the day from the night. By this process seasons, days, and years are specified. On the fifth day, birds and sea creatures are created and while the former propagated in the sky, the latter crowded the sky. On day six, God formed man and animals and scattered them on Earth. Man is given the privilege to rule and dominate the rest of the creatures, to take the responsibility and cultivate the soil. Having finished all the creation and forming stuff, now tired, the God assigns the seventh day holy for refreshing and resting (Fairchild, 2019).

In the Bible it is emphasized that God gives priority to man as his favourite creature: "So God created mankind in his own image, in the image of God he created them; male and female he

created them” (Genesis 1: 27). “He has made everything beautiful in its time. He has also set eternity in the human heart; yet no one can fathom what God has done from beginning to end” ([Ecclesiastes 3: 11](#)).

In the Quran surahs Al-Araf, Al-Mu’minun, Ghafir, Al-Nahl, Ya-sin, Al-insan, Al-Kahf, An-Najm, Al-Anbya, Al-Mursalat, At-Tariq, As-Sajdah the creation issue is related either as a repetition or in details:

Verily We created man from a product of wet earth; then placed him as a drop (of seed) in a safe lodging; then We fashioned the drop into a clot, then We fashioned the clot into a little lump, then We fashioned the little lump into bones, then clothed the bones with flesh, and then produced it another creation. So blessed be Allah, the Best of Creators!” [Al-Mu’minun, 12:14]

The fact that man was created from clay and sperm is repeated in various verses. And in some verses it is emphasized that human beings were created from a simple clay so they should not exceed the limits and behave themselves. The Quran mentions the creation of man from a lowly or despicable human secretion, that is, semen. “Whilst the first human being was created and fashioned from dust, his progeny continued on earth via this water” (Farooqi, 2012). Another point which is slightly different with the Bible is that the Quran states that God created man as his envoy or representative, and bestowed some gifts to Adam, and taught him the names, properties and qualities of all the existents, animate or inanimate objects (Al-Baqarah, 31).

In the Quran some verses evoke those events in the Bing Bang theory:” Have those who disbelieved not considered that the heavens and the earth were a joined entity, and We separated them and made from water every living thing?” (Al-Anbiya, 30). Following this big explosion, Allah orders the sky which was in smoke and the earth to form a coherence coming together (Fussilat, 11). Thus the elements and what was to become the planets and stars began to cool, come together, and form into shape, following the natural laws that arranged the universe. Despite some disagreements between theologians in terms of the measurements of what a day means in reality, in line with the Bible the universe is said to have been created in six days:

Indeed, your Lord is Allah, who created the heavens and earth in six days and then established Himself above the Throne. He covers the night with

the day, [another night] chasing it rapidly; and [He created] the sun, the moon, and the stars, subjected by His command. Unquestionably, His is the creation and the command; blessed is Allah, Lord of the worlds (Al-Araf, 54).

In the Quran, God is said to have ordered the angels including the Satan to prostrate Adam, however Satan refused, (Al-Baqarah, 34) which is not mentioned in the Bible. For the Quran Satan was a member belonging to the Jinns which is also not mentioned in the Bible. In the Bible God warn Adam and Eve they will die if they eat from the forbidden tree. But they don't die and it is said in the Bible that they transgressed by committing a sin. The Quran says that God warned Adam and Eve not to eat from the tree, otherwise they become transgressors. In the Bible the forbidden tree is the Tree of the Knowledge of Good and Evil, and the fruit is probably an apple. This tree of Knowledge of Good and Evil is not the case in the Quran.

In the Bible the tempter is Satan in the form of a serpent, which is not mentioned in the Quran. In the Bible as soon as they ate the fruit of the forbidden tree their private parts became uncovered and they began to cover themselves with fig leaves. In the Bible it was the woman who was deceived and became a sinner first and the man followed her while both of them were deceived for the Quran. In the Bible upon the question why Adam ate the fruit, he blamed Eve and she blamed the Serpent, which is not so for the Quran. Adam, Eve and the serpent are cursed by God for the Bible. This is because of this curse that Man is obliged to work hard to eat, and have to die, and woman gives birth in pain and is ruled by man. However, these details are not given in the Quran.

Conclusion

Abrahamic religions including Judaism, Christianity, and Islam accept a similar path according to which Adam is the first man created by God, and he was placed in Heaven. He was made up of clay and water. Soon afterwards, Eve was created from Adam's rib as companion to him. They formed a perfect couple living in Paradise happily until the Satan showed up. The Satan had a sinister agenda to divert them from God's true path. He tempted Eve as he knew it was easier to tempt a woman since her weak nature. Finally he succeeded to deceive Eve, and Adam followed suit. In the Bible it is pointed as a punishment they were banished from the paradise and sent to a new created but a worse place, the earth, while for Quran, "Prophet Adam was made to be sent to earth not to live in heaven forever" (Sadiah et

al., 2012: 961). All humanity descended from Adam and Eve. Unfortunately, with the first sin committed by Eve and Adam, calamities began to follow one another and their sons began to kill each other with the first exemplary case of Cain and Abel. In both Bible and Quran it is stated that the universe was created in six days.

Despite the differences between the Bible and Quran, one can notice enormous similarities. Furthermore, rather than focusing on the differences, the same messages are emphasized in both holy books. Man is warned to be vigilant against his greatest enemy, the Satan who has various methods and is skilful in deceiving man. In nature man is weak and apt to make mistakes, so he must be careful and needs God's mercy. Man should seek repentance from God. The dangers of pride are exemplified with the case of Satan who was among the Angels but he was thrown to Hell due to his pride.

Works Cited

Fairchild, M. (2019). *The Creation Story: Bible Story Summary*. Retrieved from

<https://www.learnreligions.com/the-creation-story-700209>

Farooqi, S. (2012). "The Creation of Man as Mentioned in the Quran".

<https://muslimmatters.org/2012/02/03/the-creation-of-man-as-mentioned-in-the-quran/>

The New Oxford Annotated Bible: With the Apocryphal/Deuterocanonical Books (2001). New Revised Standard Version. Michael D. Coogan, editor. New York: Oxford UP.

The Quran. Translated by Sahih International.

Sadia, H., Badshah, S. N., Karim, D., Khan, J., Saqib Shahzad, N. (2012) "The Creation of Man in the Bible and the Quran", *International Journal of Asian Social Science*, Vol. 2, No 6, pp. 961-964.

Fantastic Literature as The First and The Last Type of Narrative

Assoc. Prof. Dr. Aydın GÖRMEZ²¹

Assist. Prof. Dr. Zeki EDİS²²

Abstract

Fantastic literature, also known as fantasy literature, dates back to ancient times. It is not that easy to identify its inception or claim that it has ended. It has survived from the early periods when there was no written literature to the present day. Anthropological findings reveal that almost all the fairy tales that form the basis of literary culture of pre-literacy are categorised under the fantasy genre and they are similar to each other although they were written in different geographies. These mysterious tales, which are seen as primitive and childish today, and although they have undergone some changes over time, they have been transferred from generation to generation uninterruptedly. Throughout history, new stories have been added and such stories have survived to the present day. Tales beginning with “once upon a time...”, legends, mythological stories, animal tales known as fables, fairy tales are the most well-known examples of fantastic literature. This paper argues that not only the above mentioned ancient types but also such most recent types of narratives as scientific fantasy or science-fiction should be regarded as the derivatives of fantastic literature.

Key Words: fantastic literature, fairy tales, scientific fantasy, science-fiction

Fantastic Literature as the First and the Last Type of Narrative

The ability of fantastic literature to survive for so long is proof of how powerful it is. Although it has such a long history, this ancient genre was only recently classified by literati. Before 1969, fantastic, as a genre of literature, had a limited use only in children's literature. When the categories emerged scientifically, how wide the extent of fantastic fiction was realised. “Over the centuries it has reached in all possible directions, backward into the mythical past, forward into science fiction, and sideways into all sorts of parallel worlds.”

---

²¹ Van Yüzüncü Yıl University, English Language and Literature Dept.

²² Van Yüzüncü Yıl University, English Language and Literature Dept.

(Stableford, 2005: ix). Fantastic literature, beginning to have an endless richness in terms of subjects, time, place, characters, target audience and aims, was read with great appreciation and pleasure and became highly influential in novels, short stories as well as visually in theatre and cinema. It has become increasingly popular starting from the nineteenth century, with rapid changes in social, economic and educational fields. During this period, it was used for educational and informative purposes. Educators and social reformers have written tales to prevent unwanted immoral behaviours such as alcoholism in society.

By the way, what is phantasy or fantastic, and what is its literature? Fantastic fiction as a literary genre is difficult to define. “As categories, both the fantastic and the sublime are radically unstable, pointing not only toward the unknown but the unknowable, the imagination ‘unbound’ (Sandner, 2004: 9). *Historical Dictionary of Phantasy Literature* defines the term phantasy as “the faculty by which simulacra of sensible objects can be reproduced in the mind: the process of imagination” (2005, s. xxxv). That is, in real life we have real objects around. When one hears or reads or remembers one of these objects, the mental process is at work. “The difference between mental images of objects and the objects themselves is dramatically emphasized by the fact that mental images can be formulated for which no actual equivalents exist; it is these images that first spring to mind in association with the idea of fantasy, because they represent fantasy at its purest.” (HDPL, XXXV). However, what is emphasized here is not similarity to reality but the difference, oddity, and unusual, though it derives its essence from the real. It can often contain elements of other types, as well as imaginative elements that are difficult to explain. We witness battles using weapons, swords, half human monsters, dragons or lasers. It is believed that the word written as “fantasye” was first used by Medieval English writer Geoffrey Chaucer whose language was the closest to modern English today. Even though the term was meant unusual, strange, and unlikely to be encountered in real life, the implication was a notorious one since Chaucer uses it in humiliating terms such as sleepiness, laziness, daydreaming, self-indulgence, stupidity, and etc.

Whether literature should reflect the reality or the imaginary is a controversy that has been going on since ancient classical Greek philosophers such as Plato and Aristotle. Plato (427 BC - 347 BC), considered the first literary critic, is opposed to art and poetry regarding them as deficient and imperfect in terms of education, philosophy and morality. He compares the

philosopher and the poet claiming that the philosopher is superior to the poet. For him the poet wanders around the world of imagination, while the philosopher deals with “ideals”, that is, the truths. To put it in a nutshell, according to Plato, poetry weakens the ability to reason, prevents balanced thinking, and encourages the weak part of the spirit of animal impulses. In this respect, Plato can be said to be the first person to talk about fantasy literature indirectly. However, Aristotle disagrees with Plato as to the fact that poetry has gone away from the real twice and is an unreal reflection of the truth. In fact for him, “imitation is one instinct of our nature” (1997: 6). The famous philosopher draws attention to the difference between poet and historian. The historian reflects what happened in the past, but the poet what might happen or what should be, that is, the ideal. Therefore, poetry is greater than history in terms of philosophy.

Indeed the writings of Herodotus could be put into verse and yet would still be a kind of history, whether written in metre or not. The real difference is this, that one tells what happened and the other what might happen. For this reason poetry is something more scientific and serious than history, because poetry tends to give general truths while history gives particular facts.

(qtd. in Wicher, A., Matyjaszczyk, J., & Spyra. 2014: 1)

The dispute between Plato and Aristotle on art and literature still continues today. Those who state that fantasy literature is inconvenient to children and young people, and that they should not be read or even banned, are often either very anxious parents or religiously sensitive people. There are often concerns about stories with demons, gnomes, wizards, and creatures from other planets that may blur the minds of young readers (Kelleghan, 2002 s. xix). On the other hand, there are those who argue that these concerns are groundless, but that these tales contribute positively to children's mental development by developing children's imagination or those who advocate that literature or art, as Aristotle believes, should not be confused with science and education. Furthermore, today many critics agree that the aim of literature or art is not to educate, either has its own unique world and as Northrop Frye puts it, this world is the world of heroes, gods, titans, Rabelais-like giants, the world of forces, passions and enthusiasm far beyond what we encounter beyond one's imagination (2006: 472). “Mental or

subjective experiences previously defined (and thereby dismissed) as fantastic must now be included in our accounts of a reality enriched by difference” (Nandorfy, 1991: 112).

The well-known stories such as the *Epic of Gilgamesh*, *Iliad and Odyssey*, *Beowulf*, *Thousand and One Nights*, *Grimm Tales*, *Andersen Tales*, *Alice in Wonderland*, *The Wizard of Oz*, *Peter Pan* and *Pinocchio* are examples that have influenced today's fantasy genre. These important works have exceeded their national and time boundaries, have been translated into hundreds of different languages, adapted to theatre and television, and have succeeded in becoming the most popular books read not only by children but also by adults with pleasure.

The Epic of Gilgamesh (2100 BC), considered the first example of fantasy, consists of stories about King Gilgamesh, who is assumed to have ruled Sumerian city-state of Uruk country, in the east of the Euphrates River, believed to have been founded around 2700 BCE around modern-day Iraq, and assumed to have visited the world of the dead. According to the legend, Gilgamesh is a half human, and half god. In fact, one-third is human, two-thirds are gods, and fights demons, gods and monsters together with his friend Enkidu.

The *Iliad and Odyssey* is thought to have been written by the famous Greek poet Homer in the eighth century before Christ. While the *Iliad* is about the Trojan war, *Odyssey* tells about the aftermath of the war. Trojan Prince Paris kidnaps Helen of Troy from Menelaus. Menelaus gathers Greek leaders and declares war against the Trojans. The clashes between Agamemnon, the Greek hero Achilles and the Trojan hero Hector make the situation even more complicated. *Odyssey* tells the story of what has happened to Odysseus, the Greek hero after the war, as he tries to return to his country Ithaca. However, this journey is quite difficult and becomes a long journey. After ten years of hard travel, he arrives in Ithaca, but as soon as he arrives, he has to fight dozens of men invading his home as suitors to his loyal wife Penelope.

King Arthur and the Knights of the Round Table, not known whether survived or not, are claimed to have defended Britain against the Saxon invaders at the beginning of the sixth century. Thanks to the tradition of oral narration, their adventures were heard all over Europe. These tales have been translated into many languages. The supernatural events of King Arthur, his knights, the magician Merlin and Camelot are still alive today.

Beowulf, an epic poem of 3182 lines and thought to have been written in the tenth century, is considered the most important work of ancient English literature and the earliest European

epic. It refers to the events of the sixth century, but was first written in the eighth century. The hero Beowulf kills the Grendel monster, who plagues the Danish king Hrothgar. Grendel's mother seeks revenge, but Beowulf manages to kill her too. Fifty years later, the hero, now king of homeland Geatland, kills a monster, but gets a mortal wound and dies while fighting.

A fairy tale collection, Arabian Nights, also known as [a thousand and one nights](#), is unknown exactly where and when it was written, but from the tenth century onwards its different versions have been related and it covers various countries such as China, North Africa, India, Iran, Iraq, Turkey, Syria and Egypt. Written with the technique of story within the story, the main subject of the whole story is about a king who marries a concubine each day and kills the newly-wed concubine he marries the next morning. However, a clever concubine finds a way and manages to remain alive by telling stories of endless curiosity.

Throughout the history such stories as *Snow White and the Seven Dwarfs*, *Rapunzel*, *Hansel and Gretel*, *Town Musicians of Bremen*, *Tom Thumb*, *Sleeping Beauty*, *Pied Piper*, *Frog Prince*, *Little Red Riding Hood* have been both influenced by their afore-mentioned precursors and influenced their successors.

The collection of fairy tales from Andersen, *The Little Match Girl*, *Little Mermaid*, *the Emperor Has No Clothes*, *Ugly Duckling*, *Snow Queen*, has addressed to adults as well as children, written by Danish writer Hans Christian Andersen in the 19th century and have succeeded to the present day.

[Lewis Carroll's *Alice in the Wonderland*, *Pinocchio* by Italian Carlo Collodi, *the Wizard of Oz*, by American novelist L. Frank Baum, Scottish writer J. M. Barrie's *Peter Pan* are among those written in the 19th century and carrying this tradition so far.](#)

Conclusion

This genre, as a result of wars, conflicts, scientific, political, economic and social changes and with technological developments has evolved throughout history and has been divided into different subgroups. Today's most popular science fiction and horror movies are also categorised under these subgroups because on the basis of these there are supernatural places, beings and events that lead to a sense of curiosity. Science fiction is nothing but the addition of science and technology to fantasy while horror is a type of fantasy in which the feelings of horror and fear comes to the fore.

The subgroup of fantasy is divided into different groups according to their content, scope, time and place of the story, character types, techniques used in fiction, the discipline to which they are related, the class they address, the dimensions of the virtual fiction and other factors such as high fantasy or epic fantasy, low fantasy, scientific fantasy, steam-powered fantasy known as steampunk, portal fantasy, urban or contemporary fantasy, paranormal, romantic fantasy or romance fantasy, fairy tale fantasy, sword and magic fantasy or heroic fantasy, historical fantasy or medieval/Arthur fantasy, funny fantasy, dystopic fantasy known as grimdark, Gothic or dark fantasy. Because of such diversity, some stories can be included in more than one group. Today most popular movies such as *Harry Potter*, *Lord of the Rings*, *A Game of Thrones*, *Twilight* show that history repeats itself and we witness that this is also the fact with fantasy.

Works Cited

- Aristotle (1970). *Poetics*. New York: Dover Publications Inc.
- Frye, N. (2006). *Educated Imagination and Other Writings on Critical Theory, 1933-1962*. (ed. Germaine Warkentin). University of Toronto Press.
- Kelleghan, F. (2002). *Classics of Science Fiction and Fantasy Literature*. Pasadena, Calif: Salem Press.
- Nandorfy, M. (1991). Fantastic Literature and the Representation of Reality. *Revista Canadiense De Estudios Hispánicos*, 16(1), 99-112. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/27762880>
- Sandner, D. (2004).
- Stableford, B. M. (2005). *Historical Dictionary of Fantasy Literature*. Lanham: Scarecrow Press.
- Wicher, A., Matyjaszczyk, J., & Spyra, P. (2014). *Basic Categories of Fantastic Literature Revisited*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Distinctions and Similarities between Biographical and Psychoanalytic Criticism

Assoc. Prof. Dr. Aydın GÖRMEZ

Van Yüzüncü Yıl University

Burak TURAN

Van Yüzüncü Yıl University

Abstract

Literary works (prose, texts, and poetry) are produced with both the processes of cognition (which include linguistic creation or comprehension, feeling, memory and imagination) and they are read and intended to describe characters' thoughts, feelings, visions, joys, grieves, experiences, fears or dreams in a fictional world. Criticism has emerged to evaluate and understand a work of art better by considering certain criteria. It has evolved over time and has become a branch of science with different theories and schools. With the development of it, there is a chance to say more about the works of art and its producer. Two main subdivisions of criticism are biographical and psychoanalytic criticism. This article, on one hand, focuses on the distinctions and similarities between biographical and psychoanalytic criticism, and aims to understand and clarify these two criticism theories with a scientific approach, on the other hand.

Keywords: Criticism, literature, biographical, psychoanalytic theory.

Introduction

Criticism has an important place among the types of writing. Literary criticism deals with different aspects of literary works, examines and analyses them in certain aspects. It continues to develop over time and come up with different theories. It has an important place in the history of art, which is as old as the history of mankind. While making evaluations, some differences from society to society from the century to the century come to the fore. Within the course of history, literary criticism has become more systematic in time. The literary criticism that first gained a system in Ancient Greece became a branch of science with many different perspectives.

Readers cannot always treat art and literature as appropriate. What the writers and poets want to tell and what thoughts and feelings they try to convey may not be fully understood. They may find it difficult to recognize the artistic integrity of a literary work. That's why theoretical analyses can help readers. It adds new thinking horizons to readers and gives the habit of reading literary and artistic works from a critical point of view. Such a habit gives the reader the opportunity to enjoy and benefit from reading.

Criticism can also be defined as the art of explaining and judging literary and artistic works. In such a case, the critic is a writer who considers himself responsible for judging others' writings. In the critiques, a literary and artistic work is introduced, its characteristics are expressed in terms of shape and essence, and its importance and value are explained in terms of literature or art, while the inadequacies of the work are revealed. In other words, comments and evaluations are made on a literary or artistic work. Criticism may be related to only one work, or to cover some or all of the works by an author. In addition to the historical course of criticism, it raises a question of what criticism is and what the concept of criticism refers to. The type of writing that is written to provide and evaluate a literary and artistic work in all aspects is called criticism that is based on a certain measure to evaluate a work.

Biographical Criticism

Having been created as a reaction to Formalist or New criticism which “gave poetry an independent status, liberating it from historical, biographical and psychological requirements” (Siebers, 1988:44), biographical criticism is the understanding of literature as a product of the author's individual life story and in response to certain events in the life of the author. The New Criticism, which was popular between the years 1930-1970, points to the need to examine only the formal aspects of a literary work: images, themes, layout, characterizations, symbols, etc. It is considered to be the classical method in which we tend to approach a text. In fact, biographical criticism examines a literary work, including the author's life and more generally the historical periods. Biographical criticism was disillusioned with Emily Bronte's indifference to unconfirmed claims, as it should be a secret lover, because otherwise she could not have invented Heathcliff, or Shakespeare must have been an aristocrat for writing such spectacular plays. In recent years, however, biographical criticism has made a comeback, as people increasingly understand the importance of learning about the life, politics and legitimacy of an author, in order to have a deeper and more nuanced understanding of a work

of art. Biographical criticism acts as a useful lens for studying literature as long as it increases rather than limiting our thoughts about texts.

Biographical criticism uses personal details in the author's life to analyse the work. "It is our sense of author, a person behind the text that gives the text its meaning" (Benson, 1989:109). It is based on autobiographies, correspondence, and other resources about the author and is an evolutionary form of criticism. Critics who make biographical analysis examine the events in the lives of writers and try to identify the events, places, objects, buildings, people, etc. with historical sources. Author is believed to be influenced by his own life. It is introduced as a critical understanding that uses events of the author's life to explain the meaning of the written work. A biographical approach assumes the author's life in the first-degree context of a work and sees literary work as art, not science. When a manuscript such as poetry, short story, novel, drama is read through a biographical lens or from a biographical perspective, the author's life and period should be taken into consideration. "The limitations of biographical criticism are obvious, but the tendency to conflate author and work in such criticism reveals some subtle aspects that should be dismissed" (Booth, 1992:53).

The biographical approach gives better results for some authors than others. For example, Charles Dickens's work is thought to reflect his time period very strongly, and some of the novels reflect Dickens's own experiences as children and young adults. On the other hand, it is almost impossible to read Shakespeare in this way. There is not much known about Shakespeare's personal life. There is little way to associate Shakespeare with his work. Shakespeare's works can be seen from a historical perspective. It should be read to see how the characters of the Renaissance era are reflected in their attitudes and behaviours or how Shakespeare shows a historical period. To make a biographical reading of a literary work, one needs to search the author's life and look for ways to reflect his life into the work. To make a historical-biographical reading, one must explore personal life and the author's historical time frame to determine what is reflected. "If literature is inherently biographical (authors are always presenting themselves in various ways through what they write), then the biographical is often intrinsically literary (people remain self-conscious in how they express themselves to others)" (Hoffman, 2004:6).

Psychoanalytic Criticism

Psychoanalysis is a theory of criticism directed at the artist, focusing on particular characteristics such as artist's psychology, biography, personality and subconscious. "Traditional psychoanalytic criticism tends to fall into three general categories depending on the object of analysis: the author, the reader, or the fictive person of the text (Brooks, 1987:334). A literary critic is obliged to use these collected works as a material to get the meaning of the literary work. Sigmund Freud, in order to prove his thesis on psychoanalysis, has taken advantage of literature and presented an interdisciplinary study. Why does the artist create it? What is the source of creation? What are the motivations of creativity? are some questions should be posed by the critic. Psychoanalysis gave the answer to such questions as 'subconscious'. Freud considers human mind as topographical by emphasizing subconscious.

Psychoanalytic literary theory has attempted to determine the subconscious process by understanding the biography and personality of the artist. For this reason, the critic uses two ways: from art to artist and from artist to work. For this purpose, not only the artist's work, but the artist's time of living, environment and personal life, the social events and situations in which the work is created are taken into consideration. All motivations affecting the creation process have been the subject of investigation. Understanding the psychology of people in literary texts is the result of such a study. Freud argues that the artist's source of creation is the subconscious; dreams, gender, and childhood memories, as well as repressed emotions pushed into the subconscious, are very important in analysing a work of art.

The unconscious domain is id; sexual and aggressive impulses, desires and pleasures as the source of the character are considered to be the most important elements. For this purpose, Freud focused on more unconscious behaviours such as profanity, satirical, tongue-ups, dreams, humour and jokes, forgetfulness, misunderstandings, clumsiness, rather than conscious behaviours. Ego (me) is the duty of sustaining self-living. It encodes warnings from the outside world and sets the appropriate time and space to deliver the wishes to the satisfaction. While Id is the primitive self under the rule of the principle of pleasure, the super ego holds the control power of society.

The interest in the author's life and personality has taken a new and more technical turn in the twentieth century under the influence of Freud, and a new method of criticism based on psychoanalysis has taken place in criticism. There is also a part of psychoanalysis that claims to explain the subconscious sources of creation, which answers the questions of why art was

born and why the artist created works. Freud finds a close relationship between the act of creating and the neurosis, and tries to determine the role of the subconscious in creation. This creation power has been an interesting and intriguing subject since ancient times, and the concept of inspiration has often been suggested to explain the event. Inspiration in ancient Greece meant that the artist was subject to the force of an external force. However, the inspiration is no longer a force that comes from the outside and dominates the artist, and gradually the artist's self-consciousness, but outside of a source comes out of the thought.

In Freud's theory of art, the artist has a close relationship with this imagination. The artist is also close to a mental patient. He is also full of wishes that he cannot satisfy in the real world. In so doing, he moves away from reality, like any other person who has not been longed, to pass on all his interests and libido to the creation of his wishes in the imaginary world. This can easily lead to neurosis. In some cases, the artist can satisfy his unfulfilled wishes, which in turn push him to write. Because, thanks to his work, he can be admired for being able to live in the world of imagination, and this, in fact, gives him the power, honour, fame, and love.

Conclusion

Looking at the two types of criticisms, one sees two different paths whose basis are the same but whose scope is different. If it is summarized briefly Biographical criticism is a type of criticism that uses personal data about the author to understand the work better. Biographical criticism suggests that the author's life influences his literary work. Knowing the facts from the author's life can make readers and critics better understand their work. Readers who are familiar with the period in which the author lived and worked can better understand certain words, works, themes and characters from his works. In addition, we can get an idea of what the author is writing his books for. This can be very useful for a better understanding of literary works. Sometimes readers miss the literary value of the work by focusing more on the author's biographical data. To avoid such problems, the author must capture the difference between his life and his work. Biographical information should only be used to enlarge the vision of the work. In the twentieth century, the method of psychoanalysis with Freud's various scientific studies has gained an important place in the interpretation of all kinds of works of art. This method, which tries to explain the behaviour and attitudes of individuals with the secrets of the unconscious, has also interpreted the literary works. Psychoanalytic

criticism does not only reveal the subconscious world or psychology of the artists only in the world of literature, some critics have tried to analyse their behaviours and attitudes by examining the subconscious of the characters in the work. In Freud's theory, he establishes a relationship between the act of creation and the neurosis, and says that he has achieved the wishes of the human being in real life that he cannot achieve in real life.

Works Cited

- Benson, J. (1989). Steinbeck: A Defense of Biographical Criticism. *College Literature*, 16(2), 107-116.
- Booth, A. (1992). The Burden of Personality: Biographical Criticism and Narrative Strategy. In *Greatness Engendered: George Eliot and Virginia Woolf* (pp. 52-83). Ithaca; London: Cornell University Press. Retrieved from www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt207g7bb.7
- Brooks, P. (1987). The Idea of a Psychoanalytic Literary Criticism. *Critical Inquiry*, 13(2), 334-348.
- Hoffman, G. (2004). The New Biographical Criticism. Ed. by Anne L. Birberick & Russel Ganim. Charlottesville: Rookwood Press.
- Siebers, T. (1988). Front Matter. In *The Ethics of Criticism* (pp. I-Vi). ITHACA; LONDON: Cornell University Press. Retrieved from www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt207g679.1

'Minstrel' Gösterilerde Siyah Klişe Tipler

Assist. Prof. Dr. Zeki EDİS²³

Assoc. Prof. Dr. Aydın GÖRMEZ²⁴

Özet

On dokuzuncu ve yirminci yüzyılın ortalarında, kadar Minstrel gösterileri yaygın bir eğlence türü idi. Minstrel eğlencelerde, beyaz amerikalılar Afrika kökenli Amerikalıları genellemeler ve abartmalar yoluyla taklit etmek için siyah makyajlar içinde sahneye çıkıyorlardı. Minstrel şovların pek çoğunda şakalar, marşlar, komedi melodileri, sivri burunlu ayakkabılar ve banjo ve keman gibi enstrümanlar yer alıyordu. Minstrel gösterileri 1830'larda başlamış ve 1840-1880 arasında ABD'de popülerlik kazanmıştır. Ülkenin hemen her tarafında minstrel gruplar ortaya çıkmıştır. Ancak İç Savaştan önce, Siyah Amerikalıların Minstrel şovlarda yer almaları yasaklandı. İç Savaş bitince, Afrikalı Amerikalılar kendi Minstrel topluluklarını kurarak bu alanda boy gösterdiler. Çok sayıda gösteride üç ana karakter yer aldı bunlar: 'Jim Crow' klişe neşeli köle, 'Mr. Tambo' mutlu bir sanatçı ve 'Zip Coon' değişiklik peşinde koşan' Özgür siyah amerikalı tipleriydi. Çok fazla klişe vardı. Tüm karakterlerin ortak özelliği siyahları ifade etmektir. Minstrel gösterileri yirminci yüzyılın ortalarında parlaklığını yitirdi. Bu çalışmada, beyazlar tarafından yaratılan siyah klişe karakterlerden bazılarını inceleyerek siyah Amerikalıların yaşam tarzlarını tanımak amaçlanmıştır. Bu aynı zamanda Siyah Amerikalıların tiyatro ve sözlü edebiyatına da ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jim Crow, Mr. Tambo, Zip Cone, Minstrel

The Black Stereotypes in 'Minstrel Shows'

Abstract

During the nineteenth and mid twentieth century, minstrel shows were a prevalent type of excitement. In a minstrel show, white entertainers were putting dark cosmetics on their faces to emulate African Americans through generalizations and exaggerations. Many minstrel shows included jokes, anthems, comedic melodies, pointed-toe shoes, and instruments like the

²³ Van Yüzüncü Yıl University, English Language and Literature Dept.

²⁴ Van Yüzüncü Yıl University, English Language and Literature Dept.

banjo and the violin. Minstrel shows began in the 1830's and ended up popular in the U.S. from 1840-1880. There was a wide range of minstrel troupes that performed around the nation. Prior to the Civil War, Black Americans were prohibited from performing in minstrel shows. When it finished, African Americans shaped their own minstrel troupes. Many minstrel shows included three main characters: 'Jim Crow' was the cliché cheerful slave, 'Mr. Tambo' was a happy performer, and 'Zip Coon' was a free dark man attempting to 'put on an act's to transcend his position. There were so many stereotypes. The common feature of all characters is the express the blacks. Today, we perceive that these shows were unmistakably bigot, yet lamentably, at the time, they were not frequently seen in that light. Minstrel shows lost their brightness in the mid-twentieth century. In this paper, it is aimed to examine the characters created by whites in the minstrels and to recognize the life style of the black people. This will also shed light on the theatre and oral literature of Black Americans.

Keywords: Jim Crow, Mr. Tambo, Zip Cone, Minstrel,

Minstrel Gösterilerde klişe tipler

“Minstrel gösteriler” 1820’lerin sonlarında Beyazlar tarafından başlatılan son derece popüler olan ve popüleritesi 19 yüzyılın sonuna kadar süren şarkılar, danslar ve komik diyaloglar içeren iç savaş sonrasında siyahların devam ettirdiği bir gösteri türüdür. Minstrel Latince ‘ministerium’ (görev hizmet) sözcüğünden türemiştir. 16 Yüzyıl sonlarına dek mesleği türkü söyleyerek çalgı çalarak masal anlatarak şaklabanlılık yaparak efendilerini eğlendirmek olan kimselere verilen addır. Bu gösteri oyunlarını Miller “Afiş gösterisi, siyasi güdük konuşmalar, akrobatik eylemler içeren ve palyaçolar ile bolca şakalardan oluşan bir eğlence çeşitliliği sunduğunu” (Akt. Miller, 2007, s. 103) söyleyerek aynı kaynakta; Richard Moody ise bu oyunları “az da olsa Commedia Dell’arte senaryoları” na (Akt. Miller, 2007, s. 103) benzediğini ileri sürmektedir. Hatta oyunlarda boy boy gösteren Klişe tiplerin de benzerlik taşıdığını söyler. Oyunların doğaçlama içermeleri sözlü edebiyatın bir parçası gibi ortaya çıkmaları da diğer ortak özellikleridir. Yine bu oyunlarda köle ve siyahiler benzerlik oluşturan özelliklerden bir başkasıdır.

Minstrel oyunları için Amerikan tiyatrosunda *The disappointments; or Force of Credulity* (1767) adlı oyunundaki “Racoon” ve *The Padlock* (1769) oyunda boy gösteren türkü söyleyen ayyaş soytarı tiplerin “mungo” tipine kaynak olduğunu savunularda vardır. Nathan Huggins *Harlem Renaissance* adlı eserinde Minstrel oyunlarını biraz daha farklı

kaynağa bağlayarak Amerikan Halk Kültüründe var olan “Mike Fink”, “Davy Crockett” , “Yankee Doodle” güldürü tipleri ile özdeşleştirmektedir ve aralarındaki farkın sadece Minstrel oyunlarının baş unsuru olan oyuncuların yüzlerini, siyaha boyamanın olmadığını ifade eder. Yani Minstrel oyunların tek farkı karakterlerin sahneye yüzlerini boyayarak çıkmaları olduğunu İleri sürmektedir. (Akt. Direkçigil, 1985, s. 21)

Mister oyunları ister Commedia Dell’arte (tuluat) sanatından türemiş olsun ister Amerikan Tiyatrosu kaynaklı tiplerin bir versiyonu olsun isterse Direkçioğlunun ifade ettiği gibi “Nathan Huggins dışında tüm eleştirilenler Minstrel oyunlarının zencilerden esinlendiğini ileri sürerler” savındaki gibi zenci kültüründen gelsin Bu oyunun asıl özelliği olan zenciler üzerine kurulu oyun olmasını değiştirmez. Bu gösteriler 1920’lerde beyaz Amerikalıların yüzlerini boyayarak başlatmışlardır oyunun içinde oyuncuyu güldürme yaanında siyahileri aşşağılama, cehaletlerini göz önüne serme, beyazların siyah toplum üzerinde kurulu hakimiyetini devam ettirme isteklerini taşımaktadır. İç savaş sonrası 1855 de ise siyahilerin kendilerini ifade ettiği yarı sözlü yarı müzikli, yarı danslı gösteri olarak devam etmiştir.

Beyazlar amaçları doğrultusunda çizdikleri zenci tipleri önce kendileri sonra da siyahilerin kendileri tarafından sahnelere taşımaya becermişlerdir. Gösterilerde sahne alan zencilerle ilgili olarak Huggins gerçek bir zenciye benzeme zorunluluğunun olmadığını ifade ederek bunların öznel zenciler olduğunu savunmuştur (Huggins, 1971, s. 253). Dirkçigil bu yaklaşıma bağlı olarak Minstrelde boy gösteren zencileri “.... Sorumsuz, eğlenceye düşkün, aylak, bedensel tutkularına gem vurmayan, kısacası, protestan görüşün dışında kalan” (Direkçigil, 1985, s. 23) şahsına mühasır tipler olarak tanımlar.

Sahne gösterileri tek kişi ile başlamış 1840 lara gelindiğinde dört kişilik gruplara ulaşmıştır.Grup halinde sunulmaya başlayınca gruptaki oyuncuların yararlandığı yöre siyahların ismi de gruplarının adının başına eklenerek çeşitli Minstrel gösteri grupları ortaya çıkmıştır. Örneğin Ethiopian Delinators, Virginia Minstrels, Tyrolese Minstrel Family gibi gruplar yöre kültürlerini çarpıtarak yansıtmaya başlamışlardır.Düzinelerce Alman,İsviçre, Avusturya şarkı grupları yanlarına yerli sowyapan grupları alarak turneler düzenlediler.

Minstrel oyunlar Mr. Interlocuter ve end men denilen icracılardan oluşuyordu. Mr. Interlocuter bir nevi oyunun yönetmeni konumunda olan maskesiz ve beyaz olan tek oyuncuydu. Endmen ise gösteride yer alan klişeleşmiş karakterlerin hepsi idi.

Gösterinin sergilenmesi

Mr. Interlocuter (aracı) oyuncular önünde sahnede yer alıyor ve gösteriyi yönetiyordu.. Aracı (Mr. Interlocuter) konuşması zenci ingilizcesi olmayan ancak sözcükleri gündelik İngilizce ile de uyuşmayan, diğer karakterlere üstten bakan maskesiz bir beyazdır. Oyun onunla başlar siyahi oyuncularla güldürücü konuşmalar yapardı. Bunu yaparak, oyunu izlemeye gelen seyircilerin kimi zaman eğitimsiz, dili iyi kullanamayan oyuncularla özdeşmelerini kimi zaman da aracıyla özdeşleşerek oyuncuların görgüsüzlüklerine bilgisizliklerine gülmeleri sağlanırdı. Bütün bunlar birinci bölümde gerçekleşmekteydi.

“Stump Speech” diye de adlandırılan gösterinin ikinci bölümü tanınmış siyasi bir kişinin güncel, toplumsal konuşmasını zenci dili ile yeniden zaman zaman da çarpıtarak söylenmesini içeriyordu. Bu yapılırken asıl gülünen öge zenci toplumunun cehaleti olmakta idi.

İki bölüm halinde uzunca bir süre devam eden gösterilere Güney amerika yaşantısını temsil eden bir çiftlik sahnesi ve söylenen sarkılar ilave edilmiştir. Çiftlikte karşımıza çıkan klişe karakterler iteatkar, mutlu sadık siyahlardan oluşmakta idi.

Klişe tipler

Minstrel gösterilerde boy gösteren çok sayıda klişe tip; siyahilerin olumsuzluklarını, cehaletini, aylaklıklarını ifade ediyordu. Bu klişelerin hepsini bir grup içine koymak pek isabetli olmayacaktır. Başlıca karakterler iki gruba ayrılabilir. Kentli tipler ve kırsal tipler. Bu iki tip grubunda birbirinden farklı özelliklere sahip olmakla birlikte hepside siyahilerin eleştirilerine sebep olmaktaydı. Klişe tip olarak; Mr. Tambo, Bones, Zip Coon, Jim Crow, Old Negro, Mama, Primma Donna, Raw Recruits gibi pek çok tip sayılabilir. Kentli tip olarak Zip Coone, Primma Donna ve Raw Recruits in bir kısmı örnek gösterilebilir. Bu kentli tipler arasında bulunan beyaz siyah karışımı melez kız yani Prima Donna karakteri ise ırkçılığı İki taraftan da hisseden arada kalmışlığı gösteren kötü kader evliliğin göstergesi olarak yer alıyordu. Bu karakterlerin çektiklerini anlayabilmek için karşıt olan siyahi bir kadın karakterde gösterilerde yer almaktaydı melez kız karakterin zihinsel yetenekleri ile pek alay edilmez ancak harcamalarını süslenmeye sınırsızca yapması bir nevi hayatını beyazlara beyaz ve zenginlere özenerek değiştirmeye gayret olarak görülmektedir. Raw Recruits (acemi askerler) birbirinden farklı 5 tipten oluşur bu tiplerden birisi üniformasını seven caka satan kentli tip için örnek gösterilebilir Askerlerin pek çoğu söyleneni ters anlayan söylenenin

tersini yapan korkak, anlayışsız, gülünç tiplerdir.. Kırsal tiplerin başını Jim Crow çekmektedir. Daha sona ilave edilen üçüncü bölümde ki çiftlikte mutlu Amerikan Ailesini temsil eden yaşlı baba ve anne zenci bunlara örnek gösterilebilecektir.

Minstrel gösterilerde vucut bulan karakterler içinden üç tanesi: 'Jim Crow' klişe neşeli köle, 'Mr. Tambo 'mutlu bir sanatçı ve' Zip Coon 'değişiklik peşinde koşan' Özgür siyah amerikalı tipler olarak karşımıza çıkar.

'Jim Crow'

Jim Crow; akli kıt, üstü başı yırtık, tembel, karpuz ve tavuk hırsız hayatı bunların dışında dans ve türkülerle dolu bir tiptir. Bu tip beyazların siyahlar için uygun gördüğü pek çok olumsuz tavırları, özellikleri yükledikleri tiptir. Görgüsüzlükten uyuşukluğa, yol bilmeden akılsızlığa, hırsızlıktan boşvermişliğe kadar uzanan kısaca protestan ahlakında reddedilen ne varsa ona sahip bir tiptir. Bu klişe tip daha sonar eşitlik yasaları 'Jim Crow Laws' olarak isimlenen hukuksal düzenlemelere yol açmıştır.

'Mr. Tambo '

Mr. Tambo kentli sayılan bir karakterdir. Mutlu köle olarak karşımıza çıkar. Mizikten anlayan, dans etmesini bilen akıllı bir kişi rolindedir. Minstrel gösterilerin öğretici yönünün varlığından bahsedilecek olursa bu kişi aracılığı ile bunlar yapılmaya çalışılmıştır.

' Zip Coon '

Zip Coone süslü püslü elbiseler giyen caka saymaya çalışan dünya umurunda olamayan dikkatle incelendiğinde beyazlara özenen bir tipi canlandırır. Köleliğin kaldırılmasıyla özgürlüğüne kavuşmuş olan zenci bir karakteri canlandırır. Beyazlar bu karakteri sahneye sürerek siyahilerin onlara nasıl özenip komik duruma düştüklerini anlatıp ve asla beyazlar gibi olamayacaklarını anlatmışlardır. Aynı zamanda ekonomik düzey farklılıklarının kişileri nasıl etkilediğini göstermişlerdir. Bu karakter asla 'bir siyah hangi imkana sahip olursa olsun beyazlar gibi olamayacaktır' ön yargısına dayanarak oluşturulmuştur.

Minstrel oyunları iç savaş öncesi ve sonrası şovlar olarak iki gruba ayrılır. İki dönemin mukayesesi yapılacak olur ise beyazlar tarafından sunulan Savaş öncesi beyazların makyajla sundukları mistral showlar için siyahları aşağılamanın, onlarla alay etmenin ve beyaz hakimiyetinde yürütülen bir hayatının devamını istemenin varlığından söz etmek mümkündür.

65 bine yakın Siyahın köleliği kaldırmak için hayatını kaybettiği iç savaş sonrası, siyahilerin sunduğu şovlar ise köleliğin kaldırılması ile kendilerini ifade edebilecekleri tek yer olarak gördükleri misral şovlar olmuştur. Bu bu dönemde sık sık köleliğe ve hürriyete vurgu yapıldığını söylemek mümkündür. Minstrel gösterileri 19 yüzyıl sonlarına doğru edebiyat alanında olan önemli gelişmelerle önemini yitirip farklı bir şekle bürünmüşlerdir. Son Minstrel gösteri 1895 yılının yazında bir parkta beyaz ve Siyahi iki yapımcı tarafından görkemli bir Güney Çiftliği oluşturulmuştur. Amaç; kölelik günlerinin yaşantısını parkta yeniden canlandırmak olmuştur.

Sonuç

Minstrel oyunları Eğlence amaçlı bir gösteri türü olan ‘Commedy Dell’arte’ ile özdeşleşmesiyle izah edilse de içerik itibariyle, kostümleriyle, kullanılan diliyle teşhir edilen tüm cehaletin ve görgüsüzlüğün toplumun siyahi kesim,ne maledilmesiyle ırkçı bir görüntü vermektedir. Tüm klişeleşmiş karakterleri gülünecek durumda olan Minstreller siyahilerin toplumdaki yerini, yaşam biçimini gösterirler. Bu gösteriler beyazlar için bir eğlence kaynağı olurken siyahiler için eğitilmelerine vesile olduğu kanaatini taşıyanlar da vardır. Pek çok stero tiplerle vucut bulan bu gösterilerde incelenen tiplerin “Zip Coon” züppe, paralı, beyazlara özentisi içinde olan tipi, “Jim Crow” ise cahil, hiçbirşeyden habersiz, uyuşuk biraz da eli uzun bir tipi, “Prima Donna” ise melez bir kız olarak ne siyah ne de beyaz olmayan görünüşü ile beyazlara benzeme gayreti içinde olan bir tipi arada kalmışlığı ile anlatmaktadır. Tipler ön yargılarla vucut buldukları için tipler genel olarak ya cehalet içerisinde olan siyahları ya beyazlara özenen serden geçti süs düşkünü herşeyi ile komik ve rüküş siyahları ya da halinden memnun olduğunu hissettiren olumsuz yanlarını sunulmaktadır.

Kaynakça

Akt. Direkçigil, N. (1985). *Amerikada Zenci Tiyatrosu*. İstanbul: Güryay Matbaacılık.

Akt. Miller, T. L. (2007). *American Drama in The Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Illinois: Southern İllinois University Press.

Huggins, N. I. (1971). *Harlem Reaneissance*. New York: Oxford.

İnterdisipliner Bir Yaklaşım: Eko-Eleştiri

Assist. Prof. Dr. Zeki EDİS²⁵

Assoc. Prof. Dr. Aydın GÖRMEZ²⁶

Özet

Eleştiri edebi bir çalışma üzerine yazılan akademik yazılardır. Eleştirinin farklı tutum, akım, yazar ve kültüre göre değişiklik gösteren pek çok çeşidi vardır. Birbirlerinden farklı olmalarına rağmen, hepsinin ortak yanı, insan merkezli kaygılara dayalı değerlendirme benimsemeleridir. Doğayı dikkate alan tarihi, sosyolojik, kişisel (göreceli), izlenimci, olgusal, yapısal ve eko-eleştiri gibi birçok eleştiri türü vardır. Sınırlılığın biraz daha eleştirene bırakıldığı değişkenlik içeren ‘Göreceli’ eleştiri kuralsız gibi karşımıza çıkar. ‘İzlenimci’ eleştiride ise okuyucuya verdiği zevk eseri değerlendirmede ölçü olarak benimsenmiştir, izleyici eksenslidir. ‘Yapısal’ eleştiride ise eser merkezli bir yaklaşım benimsenir ve iç ve dış unsurlarla eleştiri yapılır. Bunlara ilave olarak feminizm, çevrebilim gibi olguların etkisiyle ‘Feminist-Eleştiri’, ‘Eko-Eleştiri’ gibi yaklaşımlar da karşımıza çıkar. Bu eleştiri ortaya çıkana kadar, eleştiride temel prensip olan insan merkezli bakış açısı yerini tabiatta var olan canlı, cansız, organik, inorganik, sentetik, kimyasal gibi tüm varlıklarla paylaşılan bir bakış açısına bırakmıştır. Bu yazıda, dünyanın tabiat dengesini bozmak, geleceği tahrip etmek, tarımı ekonomik nedenlerle zararlı maddelerle geliştirmek, ürünü artırmak için hormonları kullanmak, tarımda zararlı böceklerle mücadele etmek, doğayı kimyasal atıklarla kirletmek gibi konular tartışıldı. Varoluş katmanlarının varoluşsal ilişkiler fikrine dayanarak, cansız varlıkların canlılar için korunması fikri, her bilimsel düşünceyi gerektiren disiplinler arası bir yaklaşım gerektiren eko-eleştiri bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eleştiri, çevrebilim, eko eleştiri, tabiat, insan, cansız, varlık

An Interdisciplinary Approach; Eco-Criticism

Abstract

Criticism is academic writings that is written on a literary work. There are so many kinds of criticism that vary according to different attitudes, trends, writers and cultures. Although they are different from each other, all of them have in common that adopt assessment based on

²⁵ Van Yüzüncü Yıl University, English Language and Literature Dept.

²⁶ Van Yüzüncü Yıl University, English Language and Literature Dept.

human-centered concerns. There are so many kinds of criticism as, historical, sociological, personal (relative), impressionistic, factual, structural and eco-criticism taking into account nature. Relative- criticism, which includes the variability in which the limitation is left to the critic a little more, appears as irregular. In the 'Impressionist' criticism, the pleasure it gives to the reader is adopted as a measure in the evaluation of the work. In 'structural' criticism, a work-centered approach is adopted and internal and external elements are criticized. In addition to these, approaches such as Feminist-Criticism 'and Eco-Criticism emerged with the effect of phenomena such as feminism and ecology. Until this criticism emerged, the human-centered perspective, which is the basic principle in criticism, was replaced with a perspective shared with all beings such as living, inanimate, organic, inorganic, synthetic and chemical. In this paper, the issues like to disrupt the ecological balance of the world, destroying the future, developing the agriculture with harmful substances due to economic reasons, using hormones to increase the product, to combat harmful insects in agriculture, polluting nature with chemical waste was discussed, The idea of the preservation of inanimate beings for living beings based on the idea of existential relations of the layers of existence will be examined in the context of eco-criticism, which requires an interdisciplinary approach that requires every scientific thought.

Keywords: Criticism, ecology, eco criticism, nature, human, inanimate, existence

İnterdisipliner Bir Yaklaşım; Eko-Eleştiri

Eleştiri; eser veya sanatçının değerlendirildiği, anlatmak istenen özün ortaya konulduğu, bazen sanatçının, bazen eserin, bazen okuyucunun, bazen de toplumun çeşitli felsefi akımlar doğrultusunda değerlendirmelerinin yapıldığı, eserlerin incelendiği, okuyucuya bilgi verildiği bir sanatçının yapıtı üzerine yapılan akademik yazılardır. Eserler üretilirken yazarlar kâinatta bulunan her şeyi eserlerine konu olarak seçilebilirken eleştirilerde, eleştirmenler üzerinde çalışma yaptıkları eserlerin konularını seçmek zorundadır. Edebiyatta eleştiriler pek çok şekilde yapılmakta ve zaman içerisinde de eleştirilerin şekli değişerek farklı yaklaşımlar oluşmaktadır. Önceleri kuralsız bir şekilde yapılan eleştiri hoşnutsuzluğu anlatırken 19. Yüzyıldan itibaren sıradan bir beğenmeme ifadesi olmaktan çıkarak prensiplerle yapılan edebiyat akımlarına bağlı olarak ta farklı amaç ve metotlar kullanan eser değerlendirme çalışması haline gelmiştir.

Eleştirinin farklı tutum, akım, yazar, kültüre göre değişik gösteren pek çok çeşidi vardır. Ancak birbirlerinden farklı olmakla birlikte pek çoğunun ortak özelliği insan merkezli kaygılar taşıyarak, değerlendirmeler yaparak varlık çeşitlerinin dikkate alınmadığı yaklaşım benimsemeleridir. Tarihi, sosyolojik, kişisel (göreceli), izlenimci, olgucu, yapısal ve tabiatı dikkate alan eko eleştiri gibi çeşitlerini görürüz. Bu ifade edilenlere daha başka eleştiri yaklaşımları da ilave etmek mümkündür. ‘Tarihi’ eleştiri de eserin ve yazarın eseri yazarken içinde bulunduğu şartlarının dikkate alınarak yazar merkezli yapılan eleştiri oluşturulurken, ‘Sosyolojik’ eleştiride yazar, eser ve toplumun da dikkate alınarak yapıldığı bir eleştiridir. Biraz daha sınırlılığın eleştirene bırakıldığı değişkenlik içeren ‘Göreceli’ eleştiri kuralsız gibi karşımıza çıkar. ‘İzlenimci’ eleştiride ise okuyucuya verdiği zevk eseri değerlendirmede ölçü olarak benimsenmiştir, izleyici (okuyucu) eksenlidir. ‘Yapısal’ eleştiride ise eser merkezli bir yaklaşım benimsenir ve iç ve dış unsurlarla eleştiri yapılır. Yaklaşımları birleştirerek karışık eleştiri veya feminizm gibi akımın etkisiyle ‘Feminist-Eleştiri’, Ekoloji etkisiyle de ‘Eko-Eleştiri’ yapılabilmektedir.

Edebiyat alanında yapılan yeni diyebileceğimiz eleştiri yaklaşımlarından biri olan ekoeleştiri 1990 larda ortaya çıkmaya başlamış ancak ortaya çıkana kadar var olan eleştiri türlerinden temelde farklılığı ile dikkat çeken yeni bir yaklaşım olmuştur. Eserler, bu eleştiride sadece yazar, toplum, eser, okuyucu merkezli insan için yapılan eleştiriler olmaktan çıkartılarak içinde yaşadığımız evrende birbirinden farklı varlıkların bütününe merkeze yerleştirilerek her varlığın hakkını teslim etmeyi sağlamak için yapılan eleştiriye dönmüştür.

Eko-eleştiri tanımını yapmaya çalıştığımız eleştiriler arasında son derece önemli bir hususla farklı olarak ortaya çıkar. Bu eleştiri yapılırken eser, yazar, toplum, sanat, zevk, tarih gibi eleştirinin öncelediği unsurların dikkate alınması ifade edilemez ve eleştiri merkezinde sadece insan bulunmaz. Bu eleştiri ortaya çıkana kadar, eleştiride temel prensip olan insan merkezli bakış açısı yerini tabiatta var olan canlı, cansız, organik, inorganik, sentetik, kimyasal gibi tüm varlıklarla paylaşılan bir bakış açısına bırakır. Bu bakış açısıyla, dünyanın ekolojik dengesinin bozulup geleceğin yok olması kaygısını taşıyarak ekonomik gerekçelerle tarımı geliştirmek için yapılanları, ürün artışı sağlamak amacıyla hormon kullanılmasını, tarımda zararlılarla zirai mücadele yapılmasını, kimyasal atıklarla doğanın kirletilmesini, kullanılan teknoloji ile oluşan radyo aktif serpintileri enine boyuna tartışılır hale getirmiştir. Bu akımın temelinde insanın gelecek kaygısının olduğunu söyleyebilmek

mümkündür ancak insanoğlu kendi geleceğini korumak için bile de olsa diğer canlıları ve cansızları koruma erdemini göstermesi, tabiat güzelliklerini gösterme gayretleri içinde yapılan tasvirler, insanın merhameti, bağışlayıcılığı, sevecenliği hususunda önemli bir aşamanın göstergesidir.

Şüphesiz, insanoğlu yaradılışından beri hayatta kalabilmek adına istençleri ile de olsa yeri geldiğinde tabiata sığınmış onu ilah olarak kabul etmiş, yeri geldiğinde de onunla yine ondan kopardıkları ile mücadelesini sürdürmüştür. Halen Dünyada var olan ilkel yaşam sürdüren topluluklara baktığımızda bunu kolayca gözlemek mümkündür. İkel Topluluklarda da tabiatı sevmeye, onu koruma veya ondan bir şeyler almak için yapılan mücadelenin temelinde her zaman tabiata saygı olmamıştır. Çoğu zaman korkular tabiata karşı davranış benimsemeye önemli yer tutmuştur. Tabiata karşı insanoğlunun tavrının içinde bulunduğu şartlara bağlı olarak farklılık taşıdığını söyleyebiliriz. Tavırdaki değişkenliği bazen yokluğa, bazen korkulara, bazen vurdumduymazlığa, bazen de teknolojiye bağlayabiliriz ancak en büyük etki oluşturan unsur insanoğlunun örgütlü topluluklar (devletler, üretim organizasyonunda yer alan fabrikalar) bazında ortaya çıkan sistematik yıkıcı yaklaşımlarıdır. Eko-Eleştiri insanoğlunun bu alanda tahrip olan doğaya, everende var olan canlı, cansız, ruhsal, tinsel varlıklara duyulan hassasiyeti bilimsel arenada daha yüksek sesle ve bilinçle ifade etmenin önemli başlangıcını oluşturmuştur. Şüphesiz ki iç içe yaşamlarını sürdüren veya sürdürmek zorunda olan insanlar diğer canlı türleri ve doğaya karşı sevgi duyduğu, korumaya çalıştığı hatta tapındığı dönemlerde olmuştur. Bu davranış biçimlerini, gerek yaradılışından gerekse semavi ve batıl dinlerin pek çoğundan fikir olarak devşirdiklerini söyleyebiliriz. İnsanlığın varoluş tarihinden beri sistemik olmayan yaklaşımlarla, seviyesi daha düşük olan tepkilerle tabiata karşı koruma yaklaşımları içinde olduğunu ve karşılıklı çıkar ilişkileri içinde hayvanlara dostluk içinde davrandıklarını mağara resimlerinden, destanlardan öğrenmek mümkündür. Gılgamış destanı buna en iyi örnek olarak gösterilebilir.

Gılgamış destanından ve Kızılderili yazın dünyasından da insanoğlunun dünya nüfusu ve teknoloji seviyesinin bugünkü seviyede olmadığı dönemlerinde doğa insan ilişkileri korkulacak seviyede tahribat içermemekte ve sürdürülebilir birliktelikten bahsedilecek durumdadır. Paylaşım daha onurlu seviyededir, hayat paylaşılıp sürdürülüyordu, at da gerekli idi, köpek te, kedi de. İnsan istifade ettiği hayvanlara gerek karınlarını doyurarak gerek barındırarak zammı bir anlaşma çerçevesinde karşılığını veriyor, adil bir hayat paylaşımı

gerçekleşiyordu. Oysa bugün bir atın günlerce uğraşa bile gidemediği yere saatlerle sınırlı sürede ulaşan uçaklara sahip olmanın sarhoş gururu içinde meydan okumalarla süregiden çatışmalar yaşanılmaktadır. İnsanoğlu işte tam da kendisinin ve geleceğinin sağlığı ve güvenliği için insan onuru ile güzel ahlakına ve aklına dayalı bencilikten uzak bir mücadeleye girmiştir. Bu mücadele, sessiz olduğunu varsaydığı güzelim tabiat, vefasını her fırsatta açık veya gizli göstermiş nebatat ve hayvanlar adına bu güzellikleri fark etmeyen, evrende dengenin ne olduğunu bilmeyen veya bilmek istemeyen bencil ruhlu soydaşları ile verilmektedir. Mücadeleyi tabii ki pek çok platformda sürdürmek söz konusu olmuştur. Dernekler, vakıflar, uluslararası kuruluşlar hatta devletler seviyesinde birçok devlet bu mücadelede yer almaktadır. Endemik türlerin koruma altına alınmaları, kimyasal ilaçların kullanımının engellenmeye çalışılması, doğal tarım gayretleri, ağaçlandırma çabaları, zararlı gazların salınımını engellemek, yenilebilir enerji, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, binalarda yapılan ısı yalıtımı, toplu taşımacılık, insanoğlunun yaşanabilir ve paydaşlarına hak ettikleri paylarının verilmesi eşitliğin, çeşitliliğin kabul gördüğü bir dünya kurma mücadelesidir.

Bu mücadelenin verildiği alanlar arasında farkındalığı olan biyoloji, kimya, fizik, tıp, farmakoloji, bilimlere daha uzun süredir bu mücadelenin içerisinde yer almaktadırlar bu mücadeleye en önemli katkı şüphesiz yazın alanından gelmiştir. Yazın alanında mücadelenin başlangıcı sanatçıların ürettiklerine yapılan eleştirilerle vermeye başlamıştır. Eko-Eleştiri insanı insanca, sağlık içinde, güzellikleri gelecek kuşaklara aktarabilme bilinci ve sorumluluğu içinde taşı, toprağı, soluduğumuz havayı, ormanları, bitkileri, hayvanları, dağı, karı, yağmuru, Akansuları, denizleri, okyanusları kısaca varlıkların hepsini gösterilmesi gereken hassasiyetle ele alan, ekolojik dengenin bozulmamasına ve tüm varlıkların bir ahenk içinde sürdürülebilir hayat şartlarına sahip olmasına çalışan yaklaşım göstermeyi amaçlayan insanoğlu için aydınlanma çağını başlatmıştır. Bu çağda, insanoğlunun doğayı tahrip ederek tam anlamıyla bindiği dalı kestiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Ekolojistler sadece ‘insan olmayan canlılara’ dokunmamak gibi bir kısıtlı çerçevede mücadelede bulunan kişi veya gruplarla sınırlı kalmamıştır. Bazı gruplar tabiatla olan ilişkilerin daha ciddi boyutta bir sorun olduğunu düşünerek ileri teknoloji kullanımına, kentleşmeye, habitat yerlisi bitkilerin ıslah edilmesine veya zararlı da olsa bu bitkilerin başkaları ile değiştirilmesine de karşı çıkmaktadırlar.

Yüzeysel Ekolojistler:

- 1-Doğadaki çeşitlilik bizim için değerli bir kaynaktır.
- 2- İnsan için olmayan değerden söz edilmez.
- 3- Bitki türleri insanların yararına tarım ve tıpta kullanıldığı için değerlidir.
- 4- Kirlenme eğer ekonomik büyümeyi etkiliyorsa durdurulmalıdır.
- 5- Gelişen toplumlardaki nüfus artışı, ekolojik dengeyi tehlikeye sokmaktadır.
- 6- Kaynak, insan için yararlı her şey demektir.
- 7- İnsanlar yaşam standartlarında geniş çaplı bir gerilemeye razı olmazlar.

Savındadırlar bunları derin ekolojistler takip ederler.

- 8- Doğa acımasızdır ve böyle olması gereklidir.²⁷

Derin Ekolojist Norveçli felsefeci Arne Naess ve ona en çok katkıda bulunan Bill Devall ve George Sessions karşımıza çıkarlar. Kurdukları derin ekoloji anlayışlı yaşam formlarının çeşitliliğini, zenginliğini savunurlar, insanların bunları azaltmaya hakları olmadığını söylerler. Yüzeysel Ekolojistlerin her ilkesine farklı bakarlar.

- 1-Doğadaki çeşitlilik kendisi için değer taşır.
- 2-Değeri insan değeri olarak anlamak, ırkçı bir önyargıdır.
- 3-Bitki türleri korunmalıdır, çünkü onların değeri özlerindedir.
- 4-Kirlenmenin durdurulması, ekonomik gelişmeden önce gelir.
- 5-Dünya nüfusunun artışı ekosistemi tehdit etmektedir ama gelişmiş ülkelerin davranışları daha tehlikelidir.
- 6-Kaynak, tüm yaşam için kaynaktır
- 7-İnsanlar, aşırı gelişmiş ulusların yaşam standartlarının düşmesine değil, genel yaşam niteliğinin düşmesine razı olmazlar.
- 8-İnsan da acımasızdır, ama böyle olması gerekmez.²⁸

²⁷ Gökdayı, İ. "Çevrenin Geleceği, Ankara" Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1997, s.177

²⁸ Gökdayı, İ. "Çevrenin Geleceği", Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1997, s.177

Eleştirilerin hepsini insan merkezli, kendi içinde çeşitli akım ve unsurların etkisiyle değişen eleştiriler olarak etiketlemek mümkündür ancak eko eleştiriye interdisipliner bir yaklaşım gerektiren eleştiri olarak değerlendirmek gereği vardır. İnterdisipliner yaklaşım gerektirir çünkü evrende var olan insan dışındaki varlıklara da kulak Kabartmak Psikoloji, Jeoloji, Farmakoloji, Tıp, Kimya, Ontoloji gibi aklınıza gelecek pek çok bilim dallarını da ilgilendiren bir bakış açısı gerektirir. Eleştirilen hususlarda tespit edilen problemleri tanımlarken, problemleri dile getirirken veya çözümü için öneri sunarken mutlaka başka bilimlerden istifade edilmesi gerekmektedir.

İnsanlar bu güne kadar ürettikleri eserlere onlara yaptıkları yaklaşımlarla çeşitli bakış açıları takınarak eleştiriler yapmışlardır. Bu eleştirilerin hepsinin ortak özelliği insan merkezli yaklaşımlar sergilemeleridir. Tinsel tabaka içerisinde her ne kadar insan merkezli olmaktan uzak yapılarla karşılaşsak ta eserler üzerine yapılan eleştirel çalışmalar hep insan merkezli olmuştur. Bazı eserlerde tabiat sevgisi, doğal yaşam, ilkel yaşam gibi serzenişler de yok değildir. Bir eser incelendiği zaman ister yapısal, ister olgucu, ister feminist hangi eleştiri türünü alırsanız alın hepsinde de insan merkeze yerleştirilerek eleştiriler gerçekleştirilmiştir.

Genel olarak eleştiri bir yapı üzerine kurulan yazı, yapıt, araştırma, değerlendirme, kötüleme gibi tanımlamalarla ifade edilebilir. Roland Barthes “dünya vardır ve yazarlar konuşur işte yazın budur. Eleştirinin konusu çok farklıdır; dünya değil bir söylemdir, bir başkasının söylemidir.”²⁹ diye eleştirinin tanımlamasını yaparak bize eleştirinin konusunun sadece yazınla kısıtlı olduğunu söyler. Aslında Roland Barthes’in bu ifadesinin son derece geçerli olan tarafı eserler yazılırken kurmacının son derece hür olması geist ini oluştururken her şeyden bahsedebilmesine karşılık eleştirmenler çeşitli unsurları; yazarı, soyunu sopunu, kullandığı dili, siyasi görüşünü, toplumun ihtiyaç duyduğu hususları, kültürel öğeleri, kendisinin bakış açısı etkisinde yine merkezde ister kendi, ister toplum, isterse kurallar olsun bir yaklaşım sergileme zorunda oluşudur. Böyle geniş tarifi yapılan, bazıları tarafından araştırma yazısı olarak ta tanımlanan eleştiri literatüründe kurallarla yazımı yapılmış yazınlar da karşımıza çıkar, bütün bunlar bize eleştirinin de çeşitli şekillerinin olduğunu gösterir. Bazı eleştirmenler eseri bir bütün ve yeterli unsur olarak ele alıp ‘sanat sanat içindir’ anlayışı ile eleştiri yaparlarken, bazı eleştirmenler ise toplumu yönlendirmede bazı kesimleri yaşam biçimi ile kültürü, siyasi görüşü ile değerlendirerek veya toplumları istenilen yöne

²⁹ Barthes, R. *Eleştiri Nedir?* Paris, 1964 s.82 Akt. Yücel, T. , Simavi Yayınları 1991, s.7

yönlendirmek amacıyla yeni değer yargılarının varlığını arayarak istenilen oluşumu elde etmek için eser dışında var olan çeşitli unsurları dikkate alarak ‘sanat toplum içindir’ anlayışı ile eleştiriler yapmışlardır. Kurallı eleştiriler yanında hiçbir şeye bağımlı olmaksızın yapılan eleştirilerde karşımıza çıkmaktadır. Tamamında insan merkezli yaklaşımları gördüğümüz pek çok eleştiri çeşidinin olduğu eleştiri alanı yeni bir yaklaşımla temelden farklılığı olan bir eleştiri sistemine daha sahip olur. Bu eleştiri sistemi ‘eko-kritisizm’ dir. Temelden farklıdır çünkü daha önceki eleştirilerde yapı, zevk verme, savunuculuk gibi unsurlar öncelenecek insan merkezli eleştiri bu defa sadece Nicolai Hartman’ın ayrımını yaptığı tabakaların bir bütün olduğu bilinciyle merkeze sadece insan değil hayvanların, bitkilerin, taşın, toprağın, dağların, denizlerin, nehirlerin, ormanların, havanın, suyun, yani madde tabakası, canlı tabaka, ruhsal tabaka ve tinsel olmak üzere varlığını kabul ettiğimiz, sebep sonuç ilişkileriyle birbirine bağlı olduklarını bildiğimiz tabakaların hepsinin merkeze alınıp, yaratılan her şeyin bu evrende pay sahibi olduğu kabulü ile sürdürülebilir bir hayat peşinde koşan zaman zaman bu sınırı da zorlayan bir bakış açısıyla hazırlanan yazılar üzerine yazılan ‘eko eleştiri’ değerlendirme türünü ortaya çıkartmıştır. Bu görüşe “varlık zincirinde en akıllı varlıkların en üstte, akıldan en yoksun varlıkların da en aşağıda olduğunu ileri sürer. Ona göre bir varlık “Akıl”a sahip olduğu ölçüde mükemmeldir. Zincirin en üst halkasında Tanrı, onun altında melekler, meleklerin altında insanlar, insanların altında diğer varlıklar vardır”³⁰ diyen Thomas Aquinas gibi insan merkezli bakış açısını savunan kaşı görüşte olanlarda vardır.

Eko eleştiri yaklaşımını benimsemenin en önemli sebepleri arasında tabiki doğa sevgisi ve insan onuruna ve gelecek düşünüldüğünde insan aklına yakışır paylaşım olduğundan bahsedebiliriz. Buna insan beden ve ruh sağlığını, sade bir yaşam isteğini ayrıca evrenin sahibinin sadece insan olmadığı kabulü ile yaklaşıldığında da yaşayan her canlıya saygı duymayı, hayvan haklarını, bitki haklarını, doğa güzelliğini ve bitki çeşitliliğini koruma gibi yaklaşımları ve insanoğlunun geleceğini kaybetme korkusunu da ilave edebiliriz. Çevreyi koruma, doğal dengeye sahip çıkma, çevre kirliliği, insan sağlığı gibi hemen hemen her bilim dalını ilgilendirecek inter disiplinler yaklaşımıyla çözümler önerecek bir bakış açısıyla dıştan bir eleştiri türü olan Eko-eleştiri ortaya çıkar.

1990’lı yıllarda ülkemizde öncülüğünü Serpil Oppermann yapmış olduğu bir eleştiri çeşidi olan eko eleştiri bundan önce var olan eleştirilerin hepsinden bu yönüyle farklılık arz

³⁰ Ünder, Çevre Felsefesi, Doruk Yayıncılık, Ankara 1996, s. 65.

etmektedir. Bu farklı yaklaşımı incelediğimiz zaman çok net olarak eko eleştirinin varlık ontolojisinde bahsedilen her varlığın bir uyum yasası içinde sebep-sonuç bağı ile birbirlerine bağlı olarak varlıklarını sürdürdüklerini kabul ederek interdisipliner bir yaklaşım sergilediğini diğer eleştirilerde ise sadece insan merkezli yaklaşım sergilendiğini görürüz.

Kaynakça

Barthes, R. (1990). *Roland Barthes'den seçme Yazılar*.

Gökdayı, İ. (1997). Çevrenin Geleceği, Ankara. *Türkiye Çevre Vakfı Yayını*, 177.

Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi*. Ankara : Doruk Yayımcılık.

İnsan Beyni Modellemesi ve Yapay Sinir Ağları

Arş. Gör. Fatma TÜMİNÇİN³¹
Assoc. Prof. Dr. Alper AYTEKİN³²
Arş. Gör. Ahmet AYZAZ³³

Özet

Günümüzde meydana gelen bilimsel gelişmelerle birlikte insan beynini örnek alan onun çalışma ve öğrenme şeklini modelleyen sistemler geliştirilmiştir. Bu sistemlerden biri olan yapay sinir ağları insan beyninin çalışma prensiplerini taklit ederek matematiksel olarak modellemeye çalışmaktadır. Yapay zekanın önemli bir alt dalı olan YSA insan beyninin öğrenme, öğrenilen bilginin saklanması ve bu bilgi ile karar verme işlemi yapabilmesi işlemlerini temel almaktadır. Tahminleme yapabilme özelliği ile yapay sinir ağlarının pek çok kullanımı mevcuttur. Bu çalışmada yapay sinir ağlarının ne olduğu, genel yapısı, tarihçesi, sınıflandırılması, kullanım alanları, avantajları ve dezavantajları üzerinde durulmuş ve en çok hangi alanlarda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Sinir Ağları, İnsan Beyni, Modelleme.

Human Brain Modeling And Artificial Neural Networks

Abstract

With the scientific developments taking place today, systems have been developed that model the way the human brain works and learns. Artificial neural networks, one of these systems, try to model mathematically by imitating the working principles of the human brain. ANN, which is an important sub-branch of artificial intelligence, is based on the processes of human brain learning, storing the learned information and making decision-making process with this information. There are many uses of artificial neural networks with the ability to predict. In this study, what is artificial neural networks, general structure, history, classification, usage areas, advantages and disadvantages are emphasized and in which areas it is used most.

³¹ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

³² Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

³³ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

Keywords: Artificial Neural Networks, Human Brain, Modeling.

Giriş

Bilgisayar teknolojilerindeki ilerlemeler beraberinde birçok yeniliğini getirmiştir. Yaşanmakta olan ilerlemeler birçok yeni teknoloji ve yöntemi hayatımıza sokmuştur. Bu yeniliklerde birisi olarak yapay zeka kavramının alt dallarından olan ve 1980’li yıllarda ortaya atılan makinaların insan gibi düşünmesi fikri yapay sinir ağları (YSA) teknolojisidir.

Yapay sinir ağları, insan beyninin düşünme yapısının matematiksel olarak modellenmesidir. Yapay sinir ağlarının temelinde insan beyninin çalışma prensibinin taklit eden bilgisayar sistemlerinin oluşturulması yatmaktadır. Bilgisayar bilimi, günümüzde hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Çünkü insan beyninin yaptığı işlemleri bünyesinde bulundurmaktadır (Şen, 2004). Yapay sinir ağları; temel olarak insan beyninin çalışma yapısının ve insan öğrenme sürecinin matematiksel olarak modellenmesi sonucu meydana çıkmıştır (Kabalcı, 2014). Yapay sinir ağları birçok isimle anılmaktadır. Bunlar; paralel dağıtılmış ağlar, bağlantılı ağlar, nuromorfik ağlar şeklindedir (Keskenler, 2017). Yapay sinir ağları hem yapısal anlamda hem de öğrenme anlamında çeşitlilik göstermesi araştırmacılara farklı ve çok sayıda kullanım olanağı sağlamaktadır (Efe ve Kaynak, 2000).

Bu çalışmada genel olarak yapay sinir ağlarından bahsedilerek kavram açıklanmaya çalışılmıştır. Yapay sinir ağlarının tarihsel gelişimi dönüm noktaları incelenmiştir. Sonraki bölümlerde genel yapısı, sınıflandırılması, avantajlarının neler olduğu, dezavantajlarının neler olduğu araştırılmıştır. Son olarak da yapay sinir ağlarının yaygın olarak kullanıldığı alanlar ve çözüm ürettiği problemler belirlenmiştir.

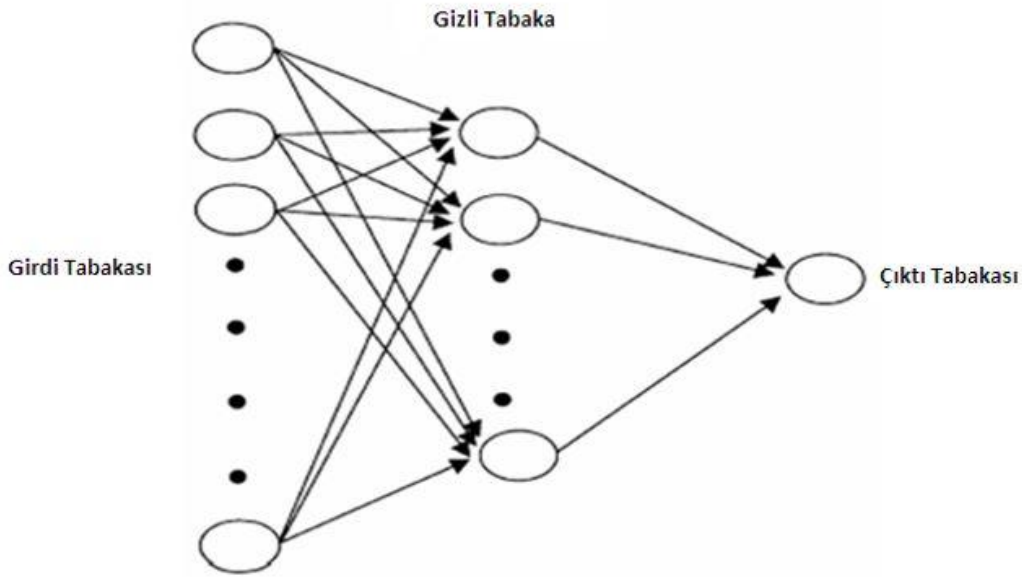
1. Yapay Sinir Ağlarının Gelişimi

Yapay sinir ağları kavramının temelini Mc Culloch ve Pitts 1943 yılında yayınladıkları “A Logical Calculus of Ideas Immanent in Nervous Activity” adlı makalede atmışlardır. Ancak yapay sinir ağları bu dönemde ilgi görmemiştir. 1954 yılına gelindiğinde B.G. Farley ve W.A. Clark tarafından bir ağ içerisinde uyarılara tepki veren model geliştirilmiş, 1960 yılında neural bilgisayarlar geliştirilmiş, Hopfield 1980’li yıllarda yaptığı bir çalışma ile zor problemlerin çözümü için yapay sinir ağlarının genelleştirilebileceği ve çözüm üretebileceğini göstermiştir.

1988 yılında is Rumelhart “Paralel Distrubuted Processing” adlı çalışmasında yeni bir öğrenme modeli geliştirerek daha önce yaşanan ve oluşabilecek birçok aksaklığın giderilebileceğini ispatlamıştır. 1985’li yıllara gelindiğinde yapay sinir ağının tanınırlığı artmış ve ilgi görmeye başlamıştır.

2. Yapay Sinir Ağının Mimari Yapısı

Yapay sinir ağlarının yapısı insan beynine oldukça benzemektedir. İnsan beyninde bulunan sinir hücrelerine karşılık YSA’larda yapay sinir hücreleri bulunmaktadır. YSA, temelde 5 bölümden oluşmaktadır. Bu tabakalar girdi, ağırlık, çıktı, toplama fonksiyonu, aktivasyon fonksiyonudur (Şekil 1).

Şekil 1. Yapay Sinir Ağları Modeli

Girdi tabakası dışarıdan gelen ya da başka bir sinir hücresinden gelen bilgilerin toplandığı katmandır. Gizli tabaka diğer bir adıyla ağırlık tabakasında bilgilerin önemi ve hücreler üzerindeki etkileri belirlenmektedir. Bu tabakadaki değerler pozitif, negatif veya sıfır olabilir. Toplama fonksiyonu gelen girdileri toplayıp hücre ağırlıklarının çarpılmasıyla elde edilen fonksiyondur. Hücrenin net girdisini hesaplamaktadır. Problemlerin çözümünde en iyi fonksiyonun seçiminde belirlenen bir yöntem yoktur. Aktivasyon fonksiyonu, hücreye gelen net girdiyi işleyerek hücrenin bu girdiye karşılık üreteceği çıktıyı belirlemektedir. Aktivasyon fonksiyonlarının türevi kolay hesaplanabilir olmalıdır. Kodunun doğru belirlenmesi ağın

performansını etkilemektedir. Birçok aktivasyon kodu bulunmaktadır. Bunlar adimsal aktivasyon, sigmoid aktivasyon, parçalı doğrusal aktivasyon, gaussian aktivasyon, doğrusal aktivasyon ve hiperbolik tanjant aktivasyon fonksiyonu şeklinde birçok aktivasyon fonksiyonu bulunmaktadır. Çıktı, Aktivasyon fonksiyonundan çıkan değer hücrenin çıktı değeri olmaktadır. Giriş tabakasında birden çok değer olmasına karşılık çıkış tabakasında bir değer üretilir.

3. Yapay Sinir Ağlarının Sınıflandırılması

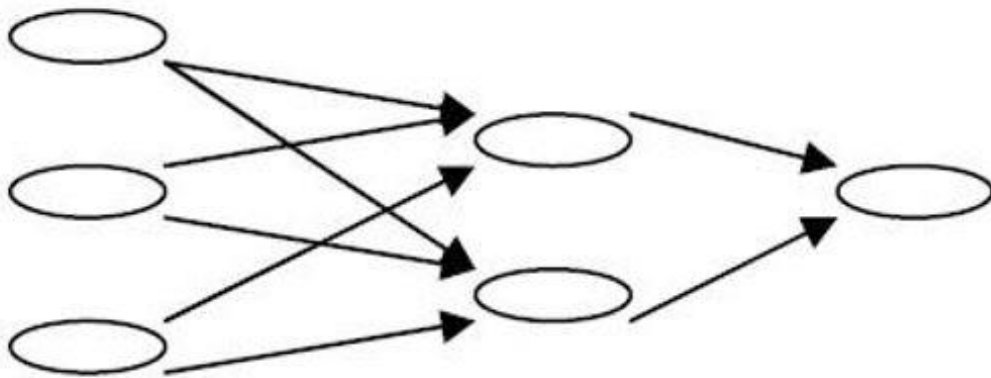
Yapay sinir ağlarını öğrenmelerine göre, öğrenme zamanına göre ya da yapılarına göre olarak üç gruba ayırmak mümkündür.

3.1. Yapılarına Göre Yapay Sinir Ağları

Yapay sinir ağları nöronların bağlantı şekline göre ileri beslemeli, geri beslemeli model olarak ikiye ayrılmaktadır.

3.1.1. İleri Beslemeli Yapay Sinir Ağı Modeli

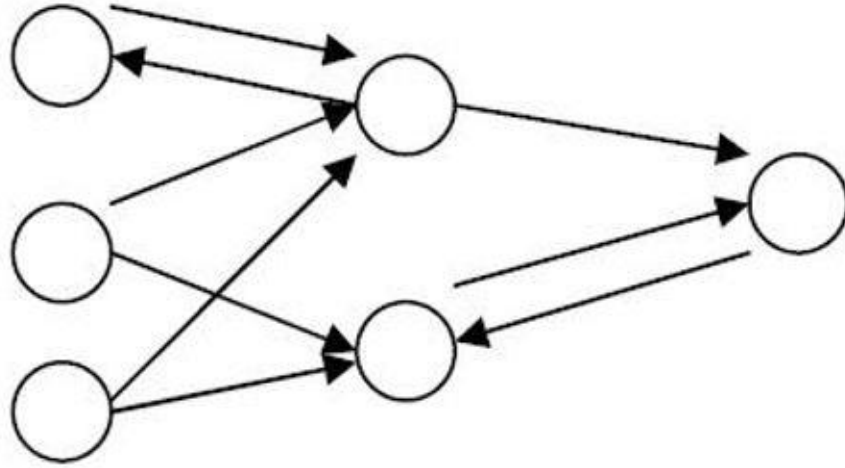
Bu modelde veriler tek yönlü bir akışa sahiptir. Girdi tabakasından giren veriler buradan gizli tabakaya, gizli tabakadaki verilerde çıkış tabakasına gönderilmektedir. Çıkış tabakasında ise çıkış değeri belirlenmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. İleri Beslemeli Yapay Sinir Ağları

3.1.2. Geri Beslemeli YSA Modeli

Yapay sinir ağlarının bu modelinde iletişim tek yönlü değildir. Çıkış ve gizli tabakadaki bilgiler giriş tabakasına veya önceki bir tabakaya aktarılmaktadır. Böylelikle veriler hem ileriye hem de geriye aktarılmaktadır (Gaudart vd., 2004). Bir ya da birden fazla girdi alarak çıkış üretir ve bu çıkışlar başka yapay sinir nöronları için girişi olabilir (Saraç, 2004). Bu model zaman serilerinin analizinde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Ağın tahmin yapabilme yeteneği gelişmiştir. Dinamik bir yapı göstermektedir.

Şekil 3. Geri Beslemeli Yapay Sinir Ağları

3.2. Öğrenme Algoritmalarına Göre Yapay Sinir Ağları

YSA'larda verilen çıktılar doğrultusunda ağlar öğrenme işlemini gerçekleştirmektedir. Öğrenme işlemi iki şekilde yapılmaktadır. Bunlar;

- **Danışmanlı Öğrenme:** bu öğrenme türünde ağa eğitim için hem giriş değerleri hem de çıkış değerleri bir arada verilmektedir. Yapay sinir ağı istenilen çıktıları üretebilmek için hücrelerin ağırlıklarını yeniden hesaplayarak değiştirmektedir (Haykin, 1999). Ağ bu işlemi yaparken ağ çıktıları ve beklenen çıktılar arasındaki farkı hesaplayarak hücre başına düşen hata belirlenir. Her hücre yeni ağırlıklar üretmektedir.
- **Danışmansız Öğrenme:** Bu öğrenme şeklinde ağa ilk olarak giriş bilgileri verilmektedir. Ağ bu giriş bilgileri dahilinde bir sınıflama işlemi yapmaktadır.

- **Destekleyici Öğrenme:** bu öğrenme şeklinde ağın ürettiği her iterasyonun iyi ya da kötü olduğu bilgisi ağa verilmektedir. Verilen bilgilere göre ağ kendini yeniden düzenler ve bu sayede hem öğrenme işlemi gerçekleştirir hem de sonuç çıkararak işleme işlemine devam etmektedir.

3.3. Öğrenme Zamanına Göre Yapay Sinir Ağları

Öğrenme zamanları incelediğinde ağlar statik ve dinamik olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır.

- **Statik Öğrenme:** Her bir yapay sinir ağları kullanmadan önce eğitilmek ve eğitim tamamlandıktan sonra ağ rahatlıkla kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım sırasında ağın üzerindeki ağırlıklarda herhangi bir değişiklik olmamaktadır.
- **Dinamik Öğrenme:** Yapay sinir eğitim aşaması bittikten sonra daha sonraki kullanımlarında çıkışların onaylanmasına göre ağırlıklarını değiştirerek çalışmaya devam eder.

4. Yapay Sinir Ağlarının Avantajları

- Yapay sinir ağları çok sayıda hücreden oluştuğundan ve bu hücreler aynı anda çalıştığından karmaşık problemlerin çözümünde etkilidirler.
- Yapay sinir ağları problemlerin çözümünde genel özellikler elde ettiğinden eğitim sırasında kullanılmayan bilgilerde dahi çözüm üretebilme yeteneğine sahiptir.
- Yapay sinir ağları bilgisayarların öğrenmesini sağlamaktadır. Öğrenme işlemi sonrasında benzer olaylarla karşılaşıldığında karar verebilme yeteneğine sahiptirler.
- Yapay sinir ağlarında geleneksel programlamanın aksine bilgiler veri tabanı yerine ağda saklanmaktadır. Bu durum herhangi bir sebepten ötürü ağ kullanılamasa da bilgi kaybı yaşanmamasına neden olmaktadır.
- Yapay sinir ağlarında tek bir bağlantının herhangi bir anlamı bulunmamaktadır. Çünkü dağıtık bir belleğe sahiptir.
- Yapay sinir ağları örnekleme işlemi ile öğrenme gerçekleştirmektedir. Bu yüzden örneklerin doğru seçilmesi ağı başarılı kılmaktadır.

- Ayrıca yapay sinir ağları sınıflama, örüntüleme ve kümeleme işlemlerini başarılı bir şekilde yapabilmektedir.
- Yapay sinir ağları en önemli özelliklerinden birisi de eksik bilgi ile çalışabilmesidir.
- Yapay sinir ağları hata toleransına sahiptir. Hücrelerdeki herhangi bir bozulma ya da eksilme durumunda hatayı tolerans edebilmektedir.

5. Yapay Sinir Ağlarının Dezavantajları

- Yapay sinir ağlarının birçok avantajının yanında bazı dezavantajları bulunmaktadır. YSA'lar donanıma bağımlıdır.
- Ağ yapısının belirlenmesinde belli kurallar yoktur. Yapılar deneme yanılma yoluyla belirlenmektedir.
- Yapay sinir ağlarında öğrenme katsayısı, hücre sayısı, katman sayısı gibi değerlerin belirlenmesinde herhangi bir kural yoktur. Problem farklılaştıkça yapıda farklılık göstermektedir.
- Ağın eğitim süreleri hakkında belirli kurallar yoktur. Süre eğiticinin deneyimine bağımlıdır.
- Yapay sinir ağlarının en önemli sorunlarından birisi de ağın davranışları açıklanamamaktadır. Bu durum ağın güvenilirliğini zedelemektedir.

6. Yapay Sinir Ağının Uygulandığı Alanlar

Yapay sinir ağlarının sınırlandırma, kümeleme ve tahminleme gibi yetenekleri bulunmaktadır. Bu yetenekleri birçok fonksiyonu yerine getirmesini sağlamaktadır. Bunlar örüntü tanıma, sınıflandırma, kümeleme, tahmin yürütme, regresyon, fonksiyon kestirme, zaman serileri analizi, optimizasyon, kontrol benzetimi, öngörü, tahmin, ilişkilendirme, sinyal filtreleme, doğrusal olmayan sistem modelleme fonksiyonlarını yerine getirmektedir. Yapay sinir ağları modeli pek çok sektörde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu sektörler aşağıdaki gibidir.

- **Otomotiv:** Otomatik yol izleme, yol koşullarına göre sürüş analizi gibi takip sistemlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

- **Bankacılık:** Kredi uygulamaları geliştirilmesi, bütçe yatırım tahminleri, kredi müracaat değerlendirilmesi gibi sektörde ileriye yönelik planlamalar yapılırken yol gösterici bilgiler üretmektedir.
- **Savunma:** Hedef seçme, radar, sinyal işleme, görüntü işleme savunma alanlarında da yaygın kullanıma sahiptir.
- **Finans:** Kıymet belirleme, bütçe kestirimi, pazar performans analizi, hedef belirleme gibi alanlarda yol gösterici özelliği bulunmaktadır.
- **Üretim:** Üretim işlem kontrolü, ürün dizaynı, kalite kontrolü
- **Sağlık:** Göğüs kanseri erken teşhis ve tedavisi, EEG, ECG, MR, ilaç etkilerinin ölçümü, kan sınıflandırma, kalp krizi erken teşhis ve tedavisi gibi sağlık sektöründe bir çok soruna çözüm üretmektedir (Koyuncugil, 2009).
- **Dil:** Sözcük tanıma, yazı ve konuşma çevrimi, dil tercüme gibi dille alakalı pek çok soruna çözümler üretebilmektedir.
- **Güvenlik:** Parmak izi tanıma, retina tarama, yüz eşleştirme.

YSA'lar günlük hayatımızda farkında olduğumuz ya da olmadığımız pek çok alanda kullanılmaktadır. Bu kullanım alanlarının daha farklılaşacağı ve yaygınlık göstereceği tahmin edilmektedir.

7. Sonuç

Son günlerde teknolojiye ve bilimde yaşanan gelişmeler beraberinde pek çok yeniliği de getirmektedir. Bu yeniliklerin en çarpıcılarından biriside 1980 yıllarında yapılan birçok çalışma ile güvenilirliğini kanıtlayarak popülerlik kazanmış olan yapay sinir ağları modelidir. Yapay sinir ağlarının temel prensibi insanın düşünme yapısını modellemektir. İnsan beyni oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Yapay sinir ağları bu karmaşıklık içindeki yapının olaylar karşısında nasıl çözümler ürettiğini, ne tepkiler verdiğini matematiksel olarak modellemeye çalışmaktadır. İnsanlara özgü bu yapıyı bilgisayarlara kazandırmak istemektedir.

Bu çalışmada yapay sinir ağları hakkında genel ve teknik bilgilere yer verilmiştir. Ortaya çıktığından itibaren sayısız probleme çözüm üreterek hayatımızın birçok noktasında varlığını devam ettirmektedir. Günlük hayatımızda fark edemediğimiz birçok alanda yapay sinir ağları kullanılarak etkin çözümler elde edilmektedir. Gözükten o ki ileriki yıllarda yapay sinir ağları

hayatımızda daha çok yer alacak ve günlük işler dahil birçok konuda yapay sinir ağları çözüm üretecektir.

KAYNAKÇA

Efe, M. Ö. & Kaynak, O. (2000). Yapay sinir ağları ve uygulamaları. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Gaudart J, Giusiano B, Huiart L. (2004). Comparison of the Performance of Multi-Layer Perceptron and Linear Regression for Epidemiological Data. CSDA.

Haykin S. (1999). Learning processes; single-layer perceptrons; multilayer perceptrons. Neural Networks A Comprehensive Foundation. 2nd ed. USA: Prentice Hall International Inc. p.14-68.

Kabalıcı, E. (2014). Yapay Sinir Ağları. Ders Notları.

Kaya, Ü., Oğuz, Y., & Şenol, Ü. (2018). An Assessment of Energy Production Capacity of Amasra Town Using Artificial Neural Networks. Turkish Journal of Electromechanics and Energy, 3 (1), 22- 26.

Keskenler, M. F., & Keskenler, E. F. (2017). Geçmişten Günümüze Yapay Sinir Ağları ve Tarihçesi. Takvim-i Vekayi, 5 (2), 8-18.

Koyuncugil, A., & Özgülbaş, N. (2009). Veri madenciliği: Tıp ve sağlık hizmetlerinde kullanımı ve uygulamaları. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 2 (2).

Saraç, T. (2004). Yapay sinir ağları. Gazi Üniversitesi: Basılmamış Seminer Projesi.

Şen, Z. (2004). Yapay sinir ağları ilkeleri. İstanbul: Su Vakfı Yayınları.

Çevre Sorunlarının Çözümünde Video Eylemin Önemi: Greenpeace Örneği

Kadriye BARAN³⁴

Özet

Var olduğu andan itibaren sürekli tüketime yönelik olarak yaşayan insanoğlu ekosisteme ciddi zararlar vermektedir. Çevresel sorunlar özellikle yirminci yüzyılın son çeyreği ile birlikte küresel boyutlara ulaşmıştır. Çevre kirliliğinin en önemli nedeninin sanayileşme ve onun bir sonucu olan kentleşme olgusu olduğu söylenebilir. Çevresel sorunların küreselleşmesinin en önemli göstergesi ise ozon tabakasındaki incelme ve sera etkisi sonucu oluşan küresel ısınmadır.

Özellikle küresel ısınma, ormansızlaşma, aşırı avlanma, ticari balına avcılığı ve anti-nükleer sorunlar gibi konular üzerinde çalışmalarını yoğunlaştıran Greenpeace faaliyetlerini doğrudan eylem yolu ile gerçekleştirmektedir.

Günümüzde iletişim araçlarının aktif kullanımı nedeniyle, özellikle eylem içerikli görsel mesajların önemi, dünyanın dört bir tarafındaki insanlar tarafından eş zamanlı olarak görülebilmesi sonucu daha da artmıştır.

Bu çalışmada doğrudan eylem ile birlikte video eylemi de aktif olarak kullanan Greenpeace'in Akdeniz'i Koruyoruz Kampanyası altındaki Yavru Balık Projesinin Türkiye ayağı olan "Seninki Kaç cm?" kampanyası üzerinden video eylemin çevresel sorunların çözümüne olan katkısı anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Greenpeace, Video Eylem, Yeni İletişim Teknolojileri

The Importance of Video Action in The Solution of Environmental Problems: Greenpeace Example

Abstract

Human beings, who are living for continuous consumption from the moment they are present, cause serious damage to the ecosystem. Environmental problems, especially with the last quarter of the twentieth century, have reached global dimensions. It can be said that the most

---

³⁴ kadriyebrn@gmail.com

important reason of environmental pollution is industrialization and urbanization which is a result of it. The most important indicator of the globalization of environmental problems is the global warming caused by thinning and greenhouse effect in the ozone layer.

In particular, Greenpeace conducts its activities through direct action, concentrating on global warming, deforestation, overfishing, hunting for commercial honey and anti-nuclear issues.

In this study, the video action with direct action active Keeping Greenpeace Mediterranean using the Campaign under Puppies Fish Project of Turkey with feet " Yours How many cm? " The environmental problems of the video action through the campaign describes the contribution to the solution.

Nowadays, due to the active use of communication tools, the importance of visual messages, especially with the content of action, has increased as a result of being seen simultaneously by the people around the world.

Keywords: Environment, Greenpeace, Video Action, New Communication Technologies

Giriş

Çevre sorunlarının insanın var olduğu andan itibaren gerek beslenme gerekse de barınma problemleri ile başladığını düşünmek muhtemel ise de asıl yıkıcı etkisinin teknolojik ve ekonomik gelişimlere paralel arttığını söylemek mümkündür. Özellikle 17. Yüzyıldan itibaren doğanın insanlar tarafından aşırı sömürü düzeyinde kullanılmaya başlaması çevre sorunlarının da fitilini ateşlemiştir. 1800'lü yıllardan itibaren artan Sanayi Toplumu süreci çerçevesinde çevre sorunları da gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde ülkelerin gündemine girmeye başlamıştır. Ayrıca endüstriyel kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kaynak kullanımı ve atık bırakma oranları da birden artmıştır. Kapitalist sistemin kontrolsüz sermaye birikim süreci küresel ölçekte çevresel/ekolojik yıkımın temellerini atmıştır. (Işık: 2014)

Yaşanan bu gelişmeler çevresel hareketlerin doğmasına yol açmıştır. Çevre sorunlarının gittikçe artarak yayılma göstermesiyle birlikte ilk çevreci hareketler de başlamıştır. İlk önceleri insanların bölgelerinde yaşanan çevre tahribatına karşı tepkilerini ortaya koyarak başlayan çevre bilinci yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.

1962'de Rachel Carson'ın Silent Spring (Sessiz Bahar) kitabında tarım ilaçlarının (özellikle DDT) çevreye, özellikle kuşlara verdiği zarar ve öldürücü etkisine dikkat çekmiştir. Carson'ın bu kitabı, özellikle kimya sanayi temsilcilerinden aldığı olumsuz tepkilere rağmen, "çevre" konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. (Teksöz, G)

Ekolojik bilinçlenme 1970'lerde kitlesel harekete dönüşmüştür. 1970'lerin başında yaygınlaşan savaş karşıtı hareketler ve kadın hareketinin gündeminde çevre sorunları da yer almıştır. Artık insan eylemlerinin doğayı tahrip edici etkisi ilk kez sistematik olarak dile getirilmiş ve çevre sorunları dünyanın gündemine girmiştir. İnsanlar bir araya gelerek çevre sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalar, eylemler yapan gruplar kurmaya başlamışlardır.

Dalga Çıkartmayın Komitesi (Don't Make a Wave Committee)

1970'de ABD'nin Alaska yakınlarındaki Amchitka adasında yapacağı nükleer silah denemesini durdurmak için harekete geçmek isteyen bir avuç insanda bir araya gelerek Dalga Çıkartmayın Komitesi'ni (Don't Make a Wave Committee) kurmuştur. Marie Bohlen'in önerisiyle 24 metre uzunluğundaki eski balıkçı gemisi Phyllis Cormack 15 bin dolar karşılığında 6 haftalığına kiralanır ve gemi nükleer silah denemesine tanıklık etmek üzere yola çıkar. Işık, G. (2014) 15 Eylül 1971'de tekne daha adaya varmadan ABD Donanması tarafından yolları kesilse de kamuoyu ölümü göze alan bu insanların yolculuğundan haberdar olur. Amerika tarafından nükleer deneme yapıldı ancak daha sonra yapılacak denemelerden gelen tepkiler üzerine vazgeçildi. Amchitka Adası kuşlar için koruma alanı ilan edildi. İki hafta süren bu yolculuk büyük bir kamuoyu desteği kazanıp protesto dalgalarının önünü açtı ve Dalga Çıkartmayın Komitesi'nin oldukça büyük ve ses getiren ilk eylemi olmasının yanı sıra bugünlere dek uzanan yeni bir çevrecilik ve barış eylemciliği gücü de bu eylem sayesinde yaratılmış oldu. Dalga Çıkartmayın Komitesi'nin kurucuları; Dorothy ve Irving Stowe, Marie ve Jim Bohlen, Ben ve Dorothy Metcalfe ve Bob Hunter'dır.³⁵ Dalga Çıkartmayın Komitesi adının uzun ve insanlarda tam bir yakınlık sağlayamaması ayrıca akılda kalıcılığının da olmaması sebebiyle grup yeni bir isim arayışına girer. Bu arayış nedeniyle grup içinde yapılan bir toplantıda Kanadalı genç bir sosyal hizmet görevlisi olan Bill Darnell iki parmağını açarak Green Peace adını önerir. Öneri kabul edilir, böylece tüm zamanların en etkili çalışma, eylem ve kampanyalarına imza atan, dünyanın pek çok ülkesinde temsilcilikleri olan ve binlerce gönüllü üyesiyle uluslararası bir çevre hareketi doğmuş olur. (Arslan; 2011)

³⁵ <https://www.makaleler.com/greenpeace-nedir>

Greenpeace

Greenpeace, küresel çevre sorunlarını ortaya çıkarmak, yeşil ve barış dolu bir gelecek için gereken çözümleri sunmak amacıyla şiddetsiz ve yaratıcı çözümler sunan, bağımsız kampanyalar yürüten bir organizasyondur. Greenpeace'in amacı, gezegenimizin tüm çeşitliliğiyle yaşamı destekleyebildiğinden emin olmaktır. Bu yüzden Greenpeace; Her türden biyoçeşitliliğin korunmasını, okyanusların, toprağın, havanın ve su kaynaklarının tahrip edilmesinin engellenmesini, barışa, küresel silahsızlanmaya ve şiddetsizliğe destek verilmesini gerçekleştirmek için çabalar.³⁶ İlk nükleer deneme faaliyetine engel olmak amacıyla başlatılan ilk eylem sonrasında Greenpeace faaliyet alanını genişletir.

- Gezegenimizin en büyük tehdidi iklim değişikliğine karşı Enerji [D]evrimini başlatmak
- Tahripkâr ve sorumsuz balıkçılık politikalarına meydan okuyarak ve deniz rezervleri ağı yaratarak denizlerimizi korumak
- Dünyanın en eski ormanlarını ve bu ekosisteme bağlı yaşayan bitki, hayvan ve insanları korumak
- Çatışmaların nedenlerini ele alarak, bütün nükleer silahlardan arınmak yoluyla silahsızlanma ve barış için çalışmak
- Bugünün ürünlerinde zararlı kimyasalların kullanılmadığı zehirli maddelerden arınmış (toksiksiz) bir gelecek yaratmak
- Genetiğiyle oynanmış organizmaları reddederek, biyolojik çeşitliliği korumak, sürdürülebilir tarımı desteklemek için çalışır.³⁷

Merkezi Hollanda'nın Amsterdam kentinde bulunan Greenpeace, 45 yıldan fazla bir süredir aktif olarak 55 ülkede faaliyet göstermektedir. Politik ve finansal olarak bağımsız hareket eder. Greenpeace'in Başkanı tanınmış insan hakları savunucularından Güney Afrikalı Dr. Kumi Naidoo'dur. Greenpeace hükümetlerden ve şirketlerden sübvansiyon veya bağış kabul etmez. Faaliyet alanların da aktif olarak rol alan gemileri dünyanın üçte ikisine ulaşır. Bu yolla dünyanın en uzak köşelerindeki özel ekosistemleri ve kötüye kullanımları araştırır, kaydeder ve açığa çıkarır. Greenpeace kendi bağımsız araştırma laboratuvarlarına sahiptir ve uzmanlarla çalışırlar. Bu da onları iklim ve çevre hakkında bilgi için güvenilir bir kaynak

³⁶ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/corevalues/>

³⁷ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/>

yapar. Çevresel tüm doğa katliamlarına karşı cesaretli ve yaratıcı bir protesto ile açıklamada bulunabilecek bir eylem ekibine sahiptir. Ayrıca bilim adamları, gazeteciler, diğer Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'lar ve küçük kuruluşlar ile işbirliği yapar.³⁸

Greenpeace eylemlerinin sorumluluğunu üstlenir ve her zaman şiddetsiz kalır. Bu prensipleri oluştururken Quaker'ların vicdana dayanan eylem pratiği diye tanımlanabilen "tanıklık etme" kavramından esinlenir. Buna bireysel sorumluluğa dayanan bireysel eylem de denilebilir.³⁹ Eylemlerinde şiddetsizliği temel alırken yaratıcı ve ses getiren kampanyalarla olaya tanıklık etme prensibini benimseyen Greenpeace'in Greenpeace eylemi olarak adlandırılan bu yaratıcı tarzın fikir babası aynı zamanda kurucuları arasında da yer alan Robert (Bob) Hunter'dır. Tam bir hayalperest ve mistik hikâyeci olan Kanadalı Bob Hunter, Greenpeace'i etkisi hala devam eden bir sihirle doldurdu. "Gökkuşluğu Savaşçıları" (Warriors of the Rainbow) hikâyesinin anlatıcısı bu uzun saçlı, sakallı gazeteci, günün birinde etrafındakileri daha büyük düşünmeye ve bir adım öteye gitmeye zorladı. Hunter için pratik ya da olası limitler yoktu; çünkü hiç bir şey imkânsız değildi! Yaratıcılığını ve iyi bir hikâye için asla ödün vermeyen gazeteci duyusunu, stratejik düşünme yeteneği ile birleştirdiğinde şu anda dünya üzerinde "Greenpeace eylemi" olarak bilinen tarzın oluşmasını sağladı.⁴⁰

Hunter, Greenpeace'in doğuşunu 1978'de "Gökkuşluğu Savaşçıları" (Warriors of the Rainbow) başlıklı kitabında anlattı. Ustalıklı bir hikâyecilik başarısıydı bu kitap. Yeni kuşaktan genç insanların örgüt saflarına katılmasını sağladı. Kitabın girişinde Hunter şöyle diyordu:

"Amerikalı ve Fransız nükleer silah yapımcılarına; Rus, Japon ve Avustralyalı balina avcılara; Norveçli ve Kanadalı fok avcılara; çokuluslu petrol konsorsiyumlarına ve böcek ilacı üreticilerine; sinik politikacılara, öfkeli işçilere ve tekrar tekrar kendimize karşı güç dengesinin eşit olmadığı bir savaş yürüttük. Erkeği kadını, genci yaşlısı katıldı. Hepsi cesur değildi, hepsi akıllı da değildi, ama yüzyılın ekolojik açıdan en dehşet verici yüzüyle karşı karşıya olduklarını görmüşlerdi."⁴¹

Greenpeace eylemcilerinin derilerini ticari olarak işe yaramaz hale getirmek için foklara yeşil boya püskürtme, kendilerini zincirleme, özel hazırlanmış dağcılık donanımından yararlanarak pankart asma gibi ilk kendine özgü eylemlerin fikir babası olan Bob Hunter 1973'te

³⁸ <https://www.greenpeace.org/nl/over-ons/>

³⁹ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/corevalues/>

⁴⁰ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/history/greenpeacein-kuruculari/>

⁴¹ http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/030505_BobHunter/

Greenpeace'in başkanı oldu ve 1977'ye dek bu görevde kaldı. 2 Mayıs 2005, Toronto, Kanada'da kanserden hayata gözlerini yumdu.

Greenpeace 1955'te suya indirilmiş bir araştırma gemisi satın alarak gemiye Rainbow Warrior adı verilir ve gemi ilk kampanya yolculuğuna çıkar. Rainbow Warrior, sonraki yıllarda durmaksızın denizleri dolaşarak Greenpeace'in faaliyetlerini dünyaya duyurma görevini üstlenecektir. (Işık; 2014)

Rainbow Warrior'dan başka Greenpeace'in faaliyetlerinde kullandıkları diğer iki gemisi; Yolculuğuna 1995 yılında Kuzey Denizi'nde Brent Spar kampanyası sırasında petrol tesislerinin denize bırakılmasını önleyerek başlayan ve o günden beri Kuzey Kutbu'nun 450 millik alanı içinde, Antarktika'da Ross Denizi'nde ve Kongo ile Amazon'ların her yerinde çalışan Arctic Sunrise ve Greenpeace'in artık emekliye ayrılan MV Greenpeace adlı gemisinin yerini alan ve 2002 yılının Şubat ayında denize indirilen en büyük gemisi Esperanza'dır.⁴²

Greenpeace'in Çalışma Sistemi

- Çevreye karşı işlenen bir suça tanıklık eder, kamuoyunun dikkatini çekerek suçu işleyenler üzerinde baskı oluşturmak amacıyla barışçıl eylemler düzenler.
- Analizler, raporlar, basın açıklamaları, yetkililerle görüşmeler yaparak bunları kamuoyu ile paylaşır.
- Greenpeace ayrıca, uluslararası anlaşmalara lobi etkinlikleriyle ağırlığını koyan, taslaklar öneren ve kabul ettirebilen az sayıdaki yetkin çevre örgütünden birisidir.
- Greenpeace, tüm ülkelerdeki çevre skandallarına karşı kampanyalar yürütür.
- Yetkililerle görüşerek uluslararası çevresel anlaşmalara gözlemci olarak temsilci gönderir.
- Yaptıkları analiz ve çalışmaları gerek basın, gerek sosyal medya, gerekse de video eylemler aracılığı ile kamuoyuna duyurur.⁴³

Greenpeace Akdeniz / TÜRKİYE

1995'te merkezi Malta olarak kurulan Greenpeace Akdeniz Ofisi, İsrail, Lübnan, Türkiye ve Malta'da faaliyetlerine başlamıştır. Greenpeace gemisi Türkiye'ye ilk kez 1992 yılında gelmiştir. (Işık; 2014) Türkiye'de 1992'de başlayan faaliyetler aradan geçen 26 yılda her

⁴² <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/ships/mv-esperanza/>

⁴³ <https://www.makaleler.com/greenpeace-nedir>

geçen gün artarak devam etmiştir. Greenpeace Akdeniz, politik gerilimler ve çatışmalarla tanınan bir bölge olan Akdeniz’de, Akdeniz’i tehdit eden kirliliğin sınır tanımadığı ilkesi üzerine kurulmuş; bölgede tek bir ofis olarak çalışarak bölge ülkelerine bir örnek oluşturmayı hedeflemiştir.

Yeni İletişim Teknolojileri

- Yeni iletişim teknolojileriyle gelişen medya alanları, bilginin yayılması ve paylaşılmasında önemli bir yere sahiptir.
- Sosyal medya ya da sosyal ağ ismi verilen bu yeni alan, insanları bir araya getirdiği gibi, aynı amaç doğrultusunda örgütlenmiş toplulukları da bir araya getirmektedir.
- Sosyal hareketleri birbirine bağlayan ve eylemselliklerine hız kazandıran bir ortam oluşturur.
- Bu hareketlerin, kendi üretimlerini, eylemlerini, haberlerini ve videolarını yayımlayacakları bir yayın mecrası oluşturur. Böylece sosyal ağlar (Facebook, Twitter, YouTube, bloglar, vs) daha demokratik katılımcı bir ortam sağlayarak insanların sosyal ağ ortamında kendilerini daha rahat ifade edebilmelerine olanak tanır.

Sosyal medya ortamları çeşitli Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından,

- Kendilerini tanıtmak,
- Eylemlerini organize etmek,
- Eylemleri duyurmak,
- Gönüllü bulmak, için giderek daha yoğun kullanılmaktadır.

Örneğin e-gruplar üzerinden siyasal bir örgütlenme tartışmaları şekillendirilebilmekte, e-postalar üzerinden eylemler duyurulabilmekte, eylem görüntüleri video paylaşım ağlarına yüklenerek, bunların çevrimiçi dünyada yaygınlaşması sağlanabilmektedir. (Onat; 2017)

Greenpeace eylemlerini ilk faaliyetlerine başladıkları 1971 yılından itibaren belgelemeye büyük bir önem vermektedir. Fotoğraf, ses kaydı ve kamera çekimleri ile gerçekleştirdikleri belgeleme süreci sonrasında elde edilen verilerden oluşturulan belgesel ve tanıtım videoları başta sosyal medya olmak üzere pek çok mecra da yayınlanmaktadır.

Akdeniz’i Koruyoruz Kampanyası (Yavru Balık Projesi)

Akdeniz'e yönelik tehditler arasında aşırı avlanma, iklim değişimi, kirlilik ve kültür balıkçılığı yanında, korsan balıkçılık, akıntı ağı kullanımı yoluyla tahrip edici balıkçılık, yabancı türler, petrol ve doğal gaz arama ve çıkarma faaliyetleri, ticari taşımacılık, turizm ve nüfus artışı da yer almaktadır.

Akdeniz dünya denizlerinin yalnızca yüzde 0.7'sini oluşturmasına rağmen birçoğu başka hiçbir yerde bulunmayan binden fazla türü barındırmaktadır.

1999 yılında Greenpeace, Akdeniz'deki mavi yüzgeçli orkinos miktarının son 20 yıl içinde yüzde 80 azaldığını ortaya çıkaran bir rapor yayınlamıştır. Korsan avlanma, yavru balık avcılığı ve son yıllarda da orkinos çiftlikleri, stokların daha da tehlikeli bir seviyede tükenmesine neden olmuştur. (Işık; 2014)

Akdeniz'i korumak ve gördüğü zararı telafi etmek sadece bölge için değil küresel anlamda okyanusların geleceği için de yararlı olacaktır. Böyle bir korumacı tavrın balıkçılık endüstrisine de olumlu etkileri olacaktır. Koruma altındaki rezerv alanları bazı bölgeleri balıkçılığa kapatsa da aslında uzun vadede aşırı avlanan türlerin stoklarının iyileşmesini ve habitatlarının yeniden canlanmasını sağlayacaktır. Bu da koruma alanında üremeyi arttırmanın yanı sıra komşu av sahalarındaki stokların artmasına yardımcı olur.⁴⁴

Greenpeace "Küçük balık yoksa büyük balık da yok!" sloganıyla 2007'de yavru balık avcılığının ve satışıının durdurulması için acil ağırıda bulunmak amacıyla "Yavru Balık Projesi" adı altında bir kampanya başlatır. Balıklar erişkin boya ulaşmadan avlandığında denizlerimizdeki balık stokları hızlı bir şekilde tükenir. Bu durum, tüm besin zincirini etkileyen ve deniz ekosistemini neredeyse yok eden ciddi sonuçlara sebep olur.⁴⁵

Türkiye'de Yavru Balık Projesi 2010'da "Seninki Kaç Santim?" adıyla yeniden uygulanmaya başlanmıştır. Amaç insanlar arasında azalan balık türlerine yönelik farkındalık yaratmak ve bilinç oluşturmaktadır. Bu kapsamda başrolünü Erkan Can'ın üstlendiği bir tanıtım videosu çekilmiştir.⁴⁶ (rnek: 1)

⁴⁴ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/campaigns/defending-our-mediterranean/solutions/>

⁴⁵ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/umutlarimiz-suya-dusmedi-kalkan-levrek-ve-sinagrit-de-umutlu-230812/>

⁴⁶ <https://www.youtube.com/user/GreenpeaceTurkiye>

Örnek: 1

Deniz kenarında tek bir canlı balık gösterilmeden çekilen filmde balık genç bir kıza benzetilerek, “Daha minicik bir yavru iken rakı masalarına meze oldu, yazık oldu!” cümlesiyle biterek akılda kalıcı, merak uyandırıcı ve düşündürücü olan bu video Greenpeace’in yaratıcı kampanyalarına iyi bir örnektir.

Bir diğer Seninki Kaç cm? kampanyası için çekilen, iki dakika otuz saniye süren diğer video da kampanyanın basına, medyaya ve televizyona yansıyan etkisini gösteren görüntüler eşliğinde kampanya ile ilgili bilgiler verilmektedir. Kampanyanın seksi çağrıştıran, kışkırtıcı sloganı insanlarda merak uyandırmak amacıyla ilgi çektikten sonra asıl hedef olan balık boyuna dikkat çekmek amacıyla tasarlanmıştır. Amaç: Tarım Bakanlığı’nın balıklarda yasal avlanmaya yönelik yeni düzenlemeler yapmasını sağlamaktır. (Örnek: 2-5)

Örnek: 2

Örnek: 3

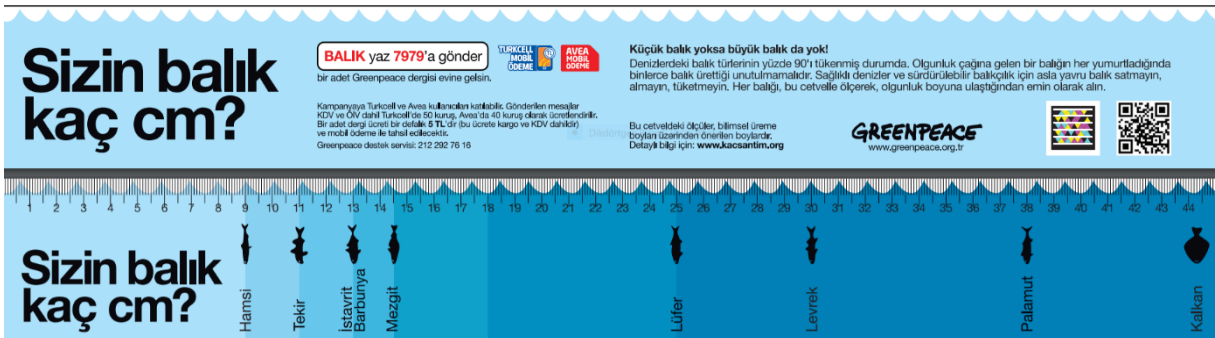

Örnek: 4

Örnek: 5

Hazırlanan bu videoların gerek Greenpeace'in kendi sosyal medya hesaplarında gerekse de video paylaşım sitelerinde yayınlanması neticesinde insanlar kampanyadan haberdar olmuşlardır. Ayrıca bu süreçte, imza kampanyası, Tarım Bakanlığına faks, Kırmızı Telefon ile Tarım Bakanlığını arama, trol baskınları, dönemin Tarım Bakanına bir not ile birlikte kalem gönderme etkinlikleriyle de kampanyanın yayılma ve etki alanı genişletilmiştir. Böylece insanların kampanyayı sahiplenmesi sağlanmıştır. Kampanya etkisini göstermiş 6 ana haber bülteni, 75 televizyon ve 89 basılı yayın kampanyadan bahsetmiştir. 377 03 50 numaralı kırmızı telefon ile Tarım Bakanlığına 2070 telefon edilmiştir. 643.000'den fazla imza toplanmıştır. Tarım Bakanlığı'na 13.500'den fazla faks çekilmiştir. YEMEM yaz 3172'ye gönder kampanyası ile 9.000'den fazla SMS gönderilmiştir. Kampanya ile ilgili videolar 2.000.000'dan fazla izlenmiştir. Dönemin popüler dizileri Behzat Ç, 1 Erkek 1 Kadın, Leyla ile Mecnun dizileri başta olmak üzere pek çok dizi ve televizyon programında kampanyadan bahsedilmiş ya da kampanyaya gönderme yapılmıştır. Kampanya kapsamında oluşturulan balık cetveli Tarım Bakanına gönderilmiştir. (Örnek: 6)

Örnek: 6

Greenpeace'in yürüttüğü ve yaklaşık 750 bin kişinin imzalarıyla destek verdiği "Seninki Kaç Santim?" kampanyası sonucunda Kalkan, Levrek, Lüfer, Orfoz, Lagos ve Sinagrit türlerinin yasal avlanma boyları değiştirildi. Kalkan için avlanma boyu 40 cm'den 45 cm'ye, levrek için 18 cm'den 25 cm'ye, sinagrit için ise 20'den 35 cm'ye çıkarıldı. Orfoz ve lagosun avlanma boyu, 30 cm yerine 45 cm'ye, lüferin avlanma boyu ise 14 cm'den 20 cm'ye çıkarıldı.⁴⁷

Sonuç

1800'lü yıllarda Sanayi Devrimi'nin yol açtığı doğa tahribatı nedeniyle çevre sorunları gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde ülkelerin gündemine girmeye başlamıştır. 1962'de Rachel Carson'ın Silent Spring (Sessiz Bahar) kitabı "çevre" konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1970'de ABD'nin Alaska yakınlarındaki Amchitka adasında yapacağı nükleer silah denemesini durdurmak için harekete geçmek isteyen bir avuç insan tarafından kurulan, Dalga Çıkartmayın Komitesi (Don't Make a Wave Committee) adını Greenpeace'e dönüştürmüştür. Amacı, gezegenimizin tüm çeşitliliğiyle yaşamı destekleyebildiğinden emin olmak olan Greenpeace, yeşil ve barış dolu bir gelecek için, çevre sorunlarına gereken çözümleri sunmak amacıyla şiddetsiz ve yaratıcı çözümler sunan, bağımsız kampanyalar yürüten bir organizasyondur.

Bu amaçla kurulduğu ilk yıllardan günümüze pek çok kampanyaya imza atan Greenpeace 55 ülkede faaliyet göstermektedir. Greenpeace'in Türkiye'deki faaliyetleri 1992'de gemisinin gelmesi ile başlamış ve aradan geçen 26 yılda artarak devam etmiştir.

Akdeniz'i Koruyoruz Kampanyası (Yavru Balık Projesi) çerçevesinde 2007'de başlayan "Seninki Kaç cm?" kampanyası "Küçük balık yoksa büyük balık da yok!" sloganıyla yavru balık avcılığının ve satışının durdurulması amacıyla başlatılmıştır. Kampanya beklenenden çok fazla ses getirmiş ve özellikle kampanya çerçevesinde çekilen videoların iki milyondan fazla insan tarafından izlenmesi sonrasında gelen yoğun tepkiler nedeniyle Tarım Bakanlığı, Kalkan, Levrek, Lüfer, Orfoz, Lagos ve Sinagrit vb. balık türlerinin yasal avlanma boylarını değiştirmiştir.

Anayasamızın 56. Maddesi, herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve

⁴⁷ <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/history/basarilar/>

vatandaşların ödevidir, der.⁴⁸ Toplumsal yükümlülüklerimizden biri olan çevre bilinci maalesef ülkemizde olması gereken düzeyde değildir. Bu nedenle özellikle STK'lara büyük görevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

Işık, Gökçe. (2014). 1990'lardan Günümüze Türkiye'de Çevre Hareketleri: Greenpeace Örneği.

Teksöz, Gaye. Geçmişten Ders Almak: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim.

Arslan, Hüseyin. (Mayıs 2011) Bir "Doğrudan Eylem Hareketi" Olarak Greenpeace (Yeşil Barış).

Geçkin Onat, Semra. (2017) Yakınsama Kültürü ve Online Çevreci Katılım: Greenpeace, TEMA Vakfı, Karadeniz İsyandadır Platformu Üzerinde Bir Araştırma.

http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/14_semra_geckin_onat.pdf

(11.05.2019)

<http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/corevalues/> (19.03.2019)

<http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/> (19.03.2019)

<https://www.makaleler.com/greenpeace-nedir> (19.03.2019)

<https://www.greenpeace.org/nl/over-ons/> (19.03.2019)

<https://www.youtube.com/user/GreenpeaceTurkiye> (19.03.2019)

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (11.05.2019)

<http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/history/basarilar/> (19.03.2019)

---

⁴⁸ https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

Algılanan Örgütsel Destek ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki (Banka Çalışanları Örneği)

Arş. Gör. Fetullah BATTAL⁴⁹

Özet

Çalışmanın amacı banka çalışanlarının algıladıkları örgütsel destek düzeyleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu kapsam da çalışma Gümüşhane ve Bayburt ilinde faaliyette olan kamu ve özel banka (226) çalışanları üzerinde yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerin analizi öncelikle SPSS programı yardımıyla yapılmıştır. Bu analizlerde sırasıyla güvenirlik analizi, korelasyon analizi, birleşik güvenirlik analizi ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Daha sonra ise AMOS programı kullanılarak standardize edilmiş sonuçlar ortaya konulmuştur. Böylece hipotezlerin doğrulandığı görülmüştür.

Sonuç olarak da örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasında güçlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilirken demografik olarak da kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca algılanan örgütsel desteğin, örgütsel bağlılığın alt boyutlarından olan duygusal bağlılık ile ilişkisinin diğer boyutlara göre daha güçlü olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Örgütsel Destek, Örgütsel Bağlılık, Bankalar

The Relationship Between Perceived Organizational Support and Organizational Commitment (Sample of Bank Employees)

Abstract

The aim of the study is to reveal the relationship between perceived organizational support levels and organizational commitment levels of bank employees. In this scope, the study was conducted on the employees of public and private banks (226) operating in Gümüşhane and Bayburt. The data obtained from the study were analyzed with the help of SPSS program. In these analyzes, reliability analysis, correlation analysis, combined reliability analysis and

---

⁴⁹ Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

confirmatory factor analyzes were performed. Afterwards, standardized results were presented by using AMOS program. Thus, the hypotheses were confirmed.

As a result, while there is a strong and significant relationship between organizational support and organizational commitment, there is no significant difference between male and women demographically. In addition, the relationship between perceived organizational support and emotional commitment, which is one of the sub-dimensions of organizational commitment, was found to be stronger than other dimensions.

Keywords: Perceived Organizational Support Organizational Commitment, Banks

1. Giriş

Sanayi devriminden sonra ihtiyaçların sürekli farklılaşması yönetim uygulamalarında gerekli bazı değişiklikleri yaptı ve etkin bir organizasyonel yapıya sahip olmanın önemi arttı. Bunun etkilerinden biri de kalifiye işgücüne artan ihtiyaçtır. Günümüz yönetim teorilerinde insan faktörü en değerli organizasyon faktörü haline gelmiştir (Kon, 2015). Buradan hareketle banka çalışanlarının algılanan örgütsel destek durumu ile örgütsel bağlılık düzeyleri incelenecektir. Bu sayede iki kavram arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti ile beraber standardize regresyon katsayıları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada öncelikle kavramsal çerçeveden bahsedildikten sonra sırasıyla algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiler açıklanmıştır. Yöntem kısmında ise yapısal eşitlik modellemesi temel model etrafında uygulanacak ve hipotezlerin testi yapılacaktır.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Algılanan Örgütsel Destek

Bu kavramı tanımlamadan önce desteğin sözlük anlamını açıklamak gerekmektedir. Destek, farklı kaynaklardan gelen bilgilendirici, duygusal, isteğe bağlı ve maddi yardım anlamına gelir (Nayır, 2011). Örgütsel destek, desteğin kaynağının organizasyon olduğu gerçeğini ifade etmektedir (Selçuk, 2003). Bu anlamda alnyazında ilk kez Örgüt kavramına “davranış” yaklaşımıyla yaklaşma temelinde değerlendirilen, Elton Mayo vd.’nin 1930’larda yapmış olduğu Hawthorne deneyleri örnek gösterilebilir (Mayo, 1949:149).

Bu deneyler kısaca verimlilik artışı ile fiziksel iyileştirmeler arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla başlamış ve sonuçta verimlilik artışında sosyal faktörlerin daha önemli olduğu tespitiyle sonuçlanmıştır. Hawthorne deneylerinden elde edilen sonuçlara dayanarak Mayo,

sosyo-duygusal örgütsel desteğin çalışanların sosyal değişimlerini etkilediği sonucuna varmıştır (Nayır, 2011).

Bu destek, çalışanların kuruluş için daha fazla çaba göstermesini sağlar. Sonuç olarak, bir örgüt içinde değişim ya da dönüşüm oluşur. Dolayısıyla da işletmelerdeki örgütsel destek teorisi, örgüt ve çalışan arasındaki bu değişimle de ilgilidir (Aselage ve Eisenberger, 2003: 491). Bu anlamda Eisenberger vd, (1986), çalışanların işverenlerinden gördükleri olumlu desteklerden hareketle verimliliklerini artırdıklarını tersi durumda ise firma çıktılarının azaldığını ve personel devir hızlarında yükseldiğini ortaya koymuştur. (Eisenberger vd, 1986: 500).

Günümüzde örgütsel destek, çalışanların en önemli haklarından biridir. Çalışanların organizasyonla ilgili konularda görüşlerini sormanın ve onları hem organizasyon içinde hem de organizasyon dışında maddi ve manevi olarak desteklemenin çalışanların performansı üzerinde etkili olduğu kabul edilmektedir (Özdevecioğlu, 2003: 113).

2.2.Örgütsel Bağlılık

Bağlılık, bir sözcük olarak, bağlı olma, birisine karşı sevgi, saygı gösterme ve gösterme, sadakat vb. gibi bir durumdur (TDK, 2019).

Organizasyonlar, görevlerin, rollerin, kaynakların ve fırsatların paylaşıldığı ortamlardır. Örgütsel bağlılık, günümüzde sosyal bilimlerde sıklıkla karşılaşılan bir kavramı ifade eder ve kişinin günlük kullanımda başka bir birey, grup veya kuruluşla ilişkisini içeren eylem süreçlerine duygusal olarak bağımlı olma durumunu ifade eder (Eisenberger, vd., 1986: 500).

Örgütsel bağlılık, bir bireyin örgütsel hedefleri kabul etme ve ona yönelik çalışma istekliliğidir. Bir başka deyişle, bağlılık, örgütün amaçlarına ve değerlerine duygusal bağlılık, bir taraf olmak, bireyin hedef ve değerler ile ilgili rolü ve kuruma yönelik fedakârlık olarak tanımlanabilir (Kaplan, 2010). Literatürde örgütsel bağlılık kavramı farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bazı tanımlar;

Çalışanlar ile örgütleri arasında duygusal bir ilişki oluşturan, çalışanların belirli bir maliyetle örgütün bir üyesi olarak çalışmaya devam edip etmeyecekleri ve son olarak çalışanların kuruma bağlılık gösterip göstermediği psikolojik bir durumdur (Allen ve Meyer, 1991: 61). Örgütsel bağlılık; örgütsel hedefleri karşılayacak bir yönde hareket etmek içselleştirilmiş normatif baskıların tümüdür (Wiener, 1982:418). Çalışanların örgütle ilişkisi ile şekillenen ve

kurumun daimi bir üyesi olma kararını vermelerini sağlayan bir davranıştır. Duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık olmak üzere üç alt boyutu vardır (Özkan, 2010). Örgütsel bağlılık tarihine baktığımızda, 1950'lerden günümüze kadar birçok araştırmacı örgütsel bağlılığın farklı boyutlarını incelemiştir.

2.2.1.Örgütsel Bağlılığın Boyutları

Allen ve Meyer (1993) örgütsel bağlılığı üç grupta tanımlamıştır. Bunlar duygusal, devamlılık ve normatif bağlılıktır (Allen ve Meyer 1993: 49).

- 1- **Duygusal bağlılık:** Çalışanların kuruluşlarına duygusal bir şekilde bağlanması, örgütleriyle kimliklerini belirlemeleri ve örgütsel faaliyetlere katılmaları. Başka bir deyişle, duygusal bağlılık, çalışanların örgütleriyle entegrasyon derecesidir. (Peterson, 2004:296).
- 2- **Süreklilik Taahhüdü:** Kuruluştan ayrılmanın sonucu olarak ortaya çıkabilecek durumları gözlemlemek anlamına gelir. Örgütte çalışan kişi kurum içi yatırımları sürdürürse, kuruluştan ayrılma maliyeti çok yüksektir, çalışan kişi o kuruluşa bağlanır. Daha farklı ifade edilmesi gerekirse, finansal açıdan daha fazla ödül alabilmek daha fazla kurumsal bağlılık anlamına gelmektedir (Currivan, 2000). Devam taahhüdünde, kuruluştan ayrılma durumunda bireylerin maliyetleri belirtilmiştir.
- 3- **Normatif Taahhüt:** Çalışan bireylerin organizasyonda kalma yükümlülüklerini yansıtır. Bireylerin bağlı olması kişisel çıkarlar için değildir, ancak yaptıklarının doğru ve ahlaki olduğuna inanırlar (Finegan, 2000:149)

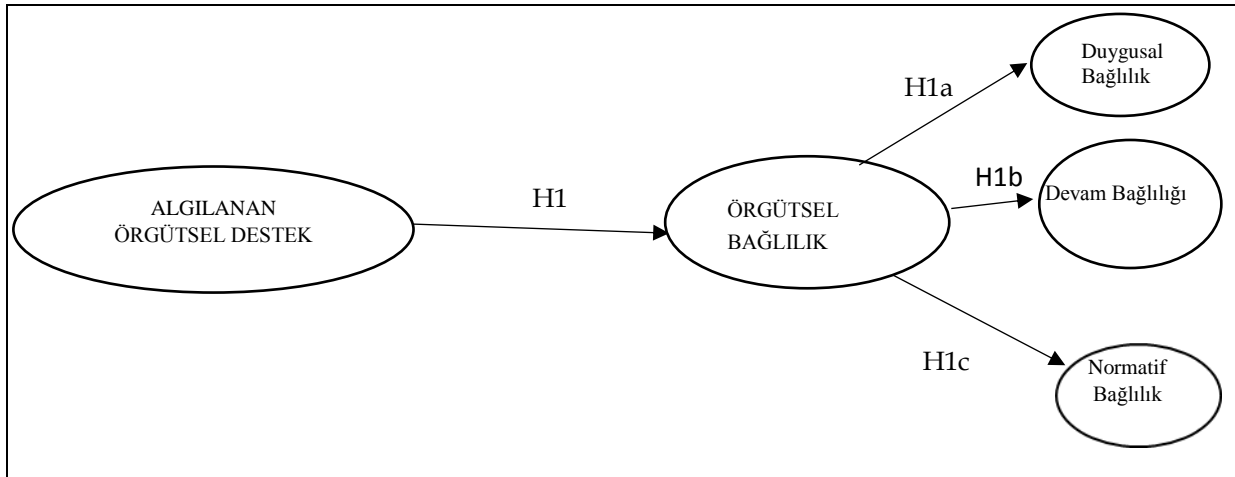
2.3.Algılanan Örgütsel Destek ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki

Bu bölümde literatürdeki çalışmaların sonuçlarını araştıran örgütsel bağlılık ve algılanan örgütsel destek arasındaki ilişkilerden bahsedilecektir.

Tez çalışmasında Bal (2018) Ankara'da 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışan 400 kişiden oluşan bir örnekleme otel işletmelerinde algılanan hizmet performansı konusunda örgütsel destek ve bağlılık düzeylerini incelemiştir. Bu araştırma sonucunda algılanan örgütsel destek, örgütsel bağlılık ve hizmet performansı arasında orta-yüksek düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Şaziye, 2018).

Bilgin ve Demirer (2012), makalelerinde, Antalya ve Denizli'deki 7 farklı otelde çalışan 271 kişiden oluşan bir örneklem ile otel çalışanlarında örgütsel destek, duygusal bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre algılanan örgütsel destek ile duygusal bağlılık ve iş tatmini arasında pozitif bir ilişki vardır. Aynı şekilde, duygusal bağlılık ve iş doyumunu arasında pozitif korelasyon ilişkileri bulunmuştur (Bilgin ve Demirer, 2012:470).

Kaplan (2010), tezinde, Kapadokya turizm bölgesinde 4 ve 5 yıldızlı, 19 farklı otelde çalışan 413 kişiden oluşan bir örnekte otel işletmelerinde etik iklimin ve algılanan örgütsel desteğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre algılanan örgütsel destek ile duygusal ve normatif bağlılık arasında pozitif bir ilişki vardır. Devam bağlılığı ile negatif bir korelasyon olduğu görülmüştür. Aşağıda bu açıklamalar ışığında çalışmanın temel modeli ve hipotezleri verilmiştir:

Şekil.1 Temel model

H1: Algılanan Örgütsel Destek ve Örgütsel bağlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1a: Algılanan Örgütsel Destek ve Duygusal bağlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1b: Algılanan Örgütsel Destek ve Devam bağlılığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1c: Algılanan Örgütsel Destek ve Normatif bağlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

3.Yöntem ve Teorik Modelin Test Edilmesi

Hipotezleri test etmek için gerekli çeviri düzeltmeleri yapıldıktan sonra Bayburt ve Gümüşhane ilinde çalışan kamu ve özel banka personelinden oluşan, 300 kişiye ilgili anketler mail yolu ile ve yüzyüze olarak ulaştırılmıştır. Verilere göre anketlerin yaklaşık %80 oranında geri döndüğü gözlemlenmiştir. Bu anketlerin de tam ve düzgün olarak doldurulan 226 adedi geri alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS ve AMOS programı aracılığıyla analize tabi tutulmuştur. Öncelikle oluşturulan ölçüm modeline Croanbach güvenilirlik testleri uygulandıktan sonra doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış, ölçüm modelinin geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiş ve daha sonra yapısal eşitlik modeli yapılarak değişkenler arasında öngörülen ilişkilerin söz konusu hipotezleri karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır. Kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir:

ÖLÇEK	MADDE SAYISI	KAYNAK
Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği	10 soru (1 Boyut)	Stassen, M. ve Ursel, N.D., (2009).
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	18 soru (3 Boyut)	Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1993)

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmamızda temel veri toplama aracı olarak, geçerlilikleri ve güvenilirlikleri daha önceden ülkemizde de kanıtlanmış olan Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği ve Örgütsel Bağlılık Ölçeğinden yararlanılmıştır.

3.1 Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanlara ilişkin demografik bulgular şöyle özetlenebilir: Katılımcıların %40,71’i kadın (92 kişi), % 59,29’u erkektir (134 kişi). Katılımcıların %37,6’sı 25 veya altı yaşlarda iken 26-30 yaş grubundaki katılımcıların oranı %21,8’dır. 30 yaş ve üzeri ise ortalama %41’dir. Yani bu kurumlarda çalışanların ağırlıklı olarak genç oldukları görülmüştür.

Yöneltil pozisyon açısından durum incelendiğinde, katılımcıların % 35,8’inin yönetsel görevi olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyine bakıldığında, yüksekokul/lisans düzeyinde mezun veya devam edenlerin oranının %81,4 olduğu görülmektedir. Çalışma süresine bakıldığında ise buldukları örgütte 1-10 yıldır çalışanların oranı % 46,2 iken, 10 yıldan fazla süredir

çalışanların oranı %53,8'dir. Dolayısıyla katılımcıların, buldukları örgütteki çalışma sürelerinin yaşlarıyla da doğru orantılı olarak düşük ve orta seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir.

3.2. Teorik Modelin Test Edilmesi

Verilerin analizinde öncelikle oluşturulan ölçüm modeli bir bütün olarak doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuş ve modelin yapı geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Ayrıca ölçüm modelinin toplam madde sayısı fazla olduğu için boyutsal ortalamalarının geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin başlıca göstergelerde Tablo 2'de özetlenmiştir:

Kavram	Gösterge	Standardize faktör yükü	t değeri	Birleşik güvenilirlik	Ortalama Açıklanan Varyans	Cronbach alfa
					0.887	
Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği	AÖD_ORT	0.64	10.69	0.819	0.72	0.874
					0.896	0.862
Örgütsel Bağlılık	Duy Bağlılık_ORT	0.71	17.28	0.741	0.78	0.790
	Devam Bağlılık_ORT	0.66	12.31	0.669	0.64	0.823
	Normatif Bağlılık_ORT	0.75	12.41	0.654	0.65	0.763

Tablo 2. Ölçüm Modeline Ait Değerler

Tablo 2'deki değerlere göre her bir değişkeni ölçen ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,70'in üzerinde olduğundan ölçeklerin yüksek içsel tutarlılığa sahip olduğu (Nunnally, 1978: 245) iddia edilebilir. Yakınsama geçerliliği için her bir maddenin faktör yüklerinin anlamlı ve 0,50'den yüksek olması, bütünlük güvenilirliğinin 0,60'dan yüksek olması (Bagozzi ve Yi, 1988: 74) ve ortalama açıklanan varyansın (Average Variance Extracted-AVE) tüm kavramlar için 0,50'den yüksek olması gerekir. Bu modelde tüm faktör yükleri ve bütünlük güvenilirlikler kabul edilebilir aralıktadır ve $p=0,01$ önem düzeyinde de anlamlıdır. Ayrışma geçerliliğini test etmek için Fornell and Larcker'ın yaklaşımından yararlanılmıştır (Fornell ve Larcker, 1981).

Bu yaklaşımda her bir kavram için ortalama açıklanan varyans değerinin karekökünün, bu kavram ile diğer kavramlar arasındaki korelasyondan yüksek olması gerekir. Bu modelde iki değişken arasındaki ilişkiye bakıldığı için iki temel ölçeğin ilki olan algılanan örgütsel destek ölçeği için 1 boyutlu (0.887) ve örgütsel bağlılık ölçeği için 3 boyutlu (0.896) olarak yukarıda gösterilen ortalama açıklanan varyans değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak elde edilen değerler arasındaki ayrışma geçerliliği karşılaştırılmıştır. Ayrıca ayrışma geçerliliğine ilişkin değerler Tablo 3'te gösterilmiştir:

	1	2
Örgütsel Adalet	0.88	
Örgütsel Bağlılık	0.682	0.89

Tablo 3. Ayrışma Geçerliliği Göstergeleri

Köşegende koyu renkli olarak gösterilen değerler Açıklanan Ortalama Varyans'ın karekökü olup, köşegenin altındakiler ise her bir değişkenin diğer değişkenle arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon katsayısıdır. Tablo 3'e göre ölçüm modelindeki değişkenler ayrışma geçerliliği göstermektedirler. Ayrıca bütün ilişkiler pozitif korelasyonla ilişkilidir. Ölçüm modelinin ayrışma ve yakınsama geçerlilikleri ile değişkenlerin güvenilirlikleri ortaya konduktan sonra yol analizi yapılmıştır. Tablo 4'de görüldüğü gibi iki kavram arasında çok güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yol analizine ilişkin uyum indeksleri Tablo 4'te verilmiştir:

Kısaltma	Anlamı	Model değeri	Kabul Değeri
χ^2	Ki kare	786,42	-
Sd	Serbestlik derecesi	309	-
χ^2 /sd	Ki kare/ serbestlik derecesi	2.545	$\leq 2a$, $\leq 5b$ (a: çok iyi uyum, b: iyi uyum)
P	Önem düzeyi	0.002	$0,05 \leq$
RMSEA	Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü	0.037	$0,05 <$ (tolerans 0,08)
CFI	Artmalı Uyum İyiliği İndeksi	0.91	$0,90 \leq$
NNFI	Normlaştırılmamış Uyum İyiliği İndeksi	0.93	$0,90 \leq$
AGFI	Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi	0.93	$0,90 \leq$

Tablo 4. Araştırma Modeline Ait Uyum İndeksleri

Tablo 4'e göre oluşturulan araştırma modelinin kabul edilebilir uyum sergilediği görülmektedir. Modeldeki denklemlere ait regresyon katsayıları ise Tablo 5'te gösterilmiştir:

Yol	Hipotez	Yol Katsayısı	T Değeri	Sonuç
ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEK → Ö.BAĞLILIK	H1	0.63	11.07	Kabul edildi
ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEK → DUYGUSAL BAĞLILIK	H1a	0.51	4.39	Kabul edildi
ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEK → DEVAM BAĞLILIĞI	H1b	0.47	6.61	Kabul edildi
ALGILANAN ÖRGÜTSEL DESTEK → NORMATİF BAĞLILIK	H1c	0.44	7.19	Kabul edildi

Tablo 5: Regresyon Katsayıları

Yukarıdaki Tablo 5'e göre algılanan örgütsel destek ve örgütsel bağlılık arasında kurulan H1 temel ilişki hipotezinde pozitif ve güçlü bir sonuç elde edilirken alt hipotezlerinin de (H1a,H1b,H1c) anlamlı olarak birbiriyle ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Sonuçlar değerlendirildiğinde yukarıda örnekleri verilen literatüre göre benzer sonuçlara ulaşılabildiğini söylemek mümkündür.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada banka çalışanlarının algıladıkları örgütsel destek düzeyleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, banka çalışanlarının algıladıkları örgütsel desteğin şiddeti arttıkça örgütsel bağlılıklarında güçlü ve olumlu yönde bir etkiye neden olacaktır. Ayrıca çalışanların algıladıkları destek artarken en fazla duygusal bağlılıkları artmış en az düzeyde ise normatif bağlılıklarının arttığı görülmüştür. Yani çalışanların kendilerini örgüte ait hissetmeleri ve destek görmeleri daha çok duygusal olarak bağlılık meydana getirirken işin doğası ile ilgili olan normlar (kurallar) bağlılık da düşük olmamakla birlikte daha zayıf bir bağlılık düzeyinde kalmıştır. Buradan hareketle çalışanların yöneticileri tarafından daha fazla desteklenmeleri böylece de bağlılıklarının daha fazla

artırılması sağlanabilir. Bu sayede iş gücü devir hızları düşerken kendisini işine bağlı hisseden bireylerin oluşturacağı sosyal sermaye sayesinde daha iyi bir refah düzeyi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1993). Organizational commitment: evidence of career stage effects?. *Journal of business research*, 26(1), 49-61.

Aselage, J., & Eisenberger, R. (2003). Perceived organizational support and psychological contracts: A theoretical integration. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 24(5), 491-509.

Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the academy of marketing science*, 16(1), 74-94.

Bilgin, N., & Demirer, H. (2012). The examination of the relationship among organizational support, affective commitment and job satisfaction of hotel employees. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 51, 470-473.

Currihan, D. B. (2000). An analysis of causal relationships in a model of organizational commitment.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied psychology*, 71(3), 500.

Finegan, J. E. (2000). The impact of person and organizational values on organizational commitment. *Journal of occupational and Organizational Psychology*, 73(2), 149-169.

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics.

<https://sozluk.gov.tr/10.09.2019>

Kaplan, M. (2010). Otel işletmelerinde etiksel iklim ve örgütsel destek algılamalarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Kapadokya örneği (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).

Kon, B. (2015). Günümüzdeki ve Gelecekteki İnsan Kaynakları Yönetimi, <http://www.humanica.com.tr/gunumuzdeki-ve-gelecekteki-insan-kaynaklariyonetimi> (10.09.2019)

- Mayo, E. (1949). Hawthorne and the western electric company. *Public Administration: Concepts and Cases*, 149-158.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human resource management review*, 1(1), 61-89.
- Nayır, F. (2011). İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretmenlere sağlanan örgütsel desteğe ilişkin görüşleri, öğretmenlerin örgütsel destek algısı ve örgütsel bağlılıkla ilişkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. (1978). *Psychometric theory*. New York: MacGraw-Hill. _ d. Intentar embellecer nuestras ciudades y también las.
- Özdevecioğlu, M. (2013). Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 113-130.
- Özkan, S. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel bağlılığı ve iş değerleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Peterson, D. K. (2004). The relationship between perceptions of corporate citizenship and organizational commitment. *Business & Society*, 43(3), 296-319.
- Selçuk, G. (2003). Örgütsel desteğin çalışanların iş ile ilgili tutumlarına etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Stassen, M. ve Ursel, N.D., (2009). “Perceived Organizational Support, Career Satisfaction, and The Retention of Older Workers”. *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 82.201–220.
- Şaziye, B. A. L. (2018). Otel İşletmelerinde Algılanan Örgütsel Destek Ve Örgüte Uyum Düzeyinin Algılanan Hizmet Performansı Üzerindeki Etkisi: Ankara İli Örneği (Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Wiener, Y. (1982). Commitment in organizations: A normative view. *Academy of management review*, 7(3), 418-428.

Türk Çini Sanatında Bulut Motifi

Asst. Prof. Dr. Latife AKTAN ÖZEL⁵⁰

Özet

Türk Çini Sanatı klasik döneminde çokça görülen bulut motifi, Selçuklu döneminde kullanılmamıştır.

Bulutun doğal yapısı açısından; atmosferdeki su damlacıkları ve buz taneciklerinin görülebilir yoğunluk kazanmasıyla oluşması, biçimleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığın / yığınlar anlamındadır.

Bulut motifi çizimi; dairenin parçalarından oluşur. Doğal görünümünü çağrıştıran görüntüleri ise dizilimine dayalı kompozisyonlarla meydana gelir. Bağımsız ya da (S) dönüşleri ile devam eden kıvrımlardan elde edilir.

Çini sanatında bulut motifini farklı ekoller, farklı formlar, farklı dönemlerde görmekteyiz. Örneğin; Mavi-beyaz grubu, natüralist üslup, babanakkaş ekolü gibi.

Duvar çinilerinde ise ulama, pano, köşebent, bordür gibi detaylarda çokça kullanılan bir motiftir.

En çok mavi-beyaz grubunda kullanılmış olan bulut motifi, beyaz, lacivert, degrade, kırmızı ve diğer renklerde de kullanılmıştır.

Yurt içi ve dışı müzelerdeki çini eserlerimizde, saray, cami gibi yapılarda çeşitli örneklerine rastlamak mümkündür.

Günümüz çini sanatında da kullanılmakta olan bulut motifi eserlerin gökyüzü kısmında dağınık resmedilirken köşebentlerde ya da tamamen kaplama şeklinde de kullanılmıştır.

Özgün tasarım ve uygulamaları ile günümüzde de kullanılan motif üstlendiği misyona göre gökyüzü ve yeryüzü ögesi olarak farklı biçimlerde ele alınmıştır. Kendine özgü yuvarlak formu ile sevilen, beğenilen bir motiftir.

Anahtar Kelimeler: Türk Çini Sanatı, bulut motifi, duvar çinisi, evani, özgün çini tasarımı

⁵⁰ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, lozel@fsm.edu.tr

Cloud Motif in Turkish Tile Art

Abstract

Cloud motif that seen frequently in the classical period of Turkish tile art was not used in the Seljuk period.

In terms of the natural structure of the cloud; it means that the water droplets and ice particles in the atmosphere are formed by gaining visible density, and the heaps that are separated from each other by their forms and weather events.

Cloud motif illustration consists of parts of the circle. The images that evoke the natural appearance are composed of compositions based on the sequence. It is obtained from independent or (S) turns and continuing turns.

In tile art, we see the cloud motif in different schools, different forms and different periods. Like blue-white group, naturalist style, Baba Nakkaş school.

It is a motif that is widely used on usage items called evani such as plates, vases, pitchers and on wall tiles areas such as ulama, panels, angles and borders.

The cloud motif which is mostly used in the blue-white group, is also used in white, navy blue, gradient, red and other colors.

It is possible to encounter various examples of our tile works in domestic and abroad museums, palaces and mosques.

The cloud motif which also used in contemporary tile art, is pictured messy in the sky areas of the works and used in angles or as a covering.

The motif which is still used today with its original designs and applications, is also used in different forms as the sky and earth elements according to the mission it undertakes. It is a popular motif with its unique round form.

Keywords: Turkist tile art, cloud motif, wall tile, evani, original tile design.

TÜRK ÇİNİ SANATINDA BULUT MOTİFİ

Türk çini sanatında klasik dönemden (16. yy.'dan) bu yana görülen bir motiftir. Bulut; semada toplanan ve muhtelif şekiller alan su buharlarıdır. Diğer bir bulut tanımı ise; hava

yuvarındaki su damlacıkları ve buz taneciklerinin görülebilir yoğunluk kazanmasıyla oluşan biçimleri, yükseklikleri ve yol açtıkları hava olaylarıyla birbirinden ayrılan yığınlardı.⁵¹ Celal Esad Arseven bu motifi; “Bulut şeklinin üsluplanmasından meydana gelen münhanili bezemelerdir”⁵² diye tanımlamaktadır. Bu açıklamalar stilize edilmiş bulut motifinin biçimlenmesi açısından yönlendiricidir.

Bazı kaynaklarda Çin kökenli olması nedeniyle “Çin Bulutu” adıyla da tanındığı ifade edilmektedir. Türkler her konuda olduğu gibi sanatta da gerçekçi davranmışlar ve ilham kaynağı olarak hayran kaldıkları, sevdikleri tabiatı seçmişlerdir. Bu sebeple ister Çin’den alınmış olsun, ister bizzat kendileri çizmiş olsun, gerek kullanma tarzları, gerekse çizim şekilleri itibarı ile Türklerde bulutun çıkış noktası tabiattır diyebiliriz.⁵³

Bulut motifi, çiziliş şekillerine göre çeşitli isimler almıştır; yığma bulut, dağınık veya serbest bulut, dalgalı bulut gibi. Bazı kaynaklarda rumi motifinin öğelerinden olan bağlaç, ortabağ gibi motiflerin bulut versiyonundan bahsedilir.

Bulut, Türk motiflerinin tümünde olduğu gibi dairenin parçalarından oluşmaktadır. Dairesel kıvrımlarla oluşturulan motif birbirine birleşmiş daireler veya dalgaların iç kısımlarında simetri eksenlerinde sivri çıkıntılar ile dış kısımlarında ise yan yana bitişik yarım dairelerden oluşur. Kısacası bu daireler, “S” ler çizerek, bulut motiflerini meydana getirirler. Ayrıca diğer çini motiflerinin (yaprak, hatai, penç, rumi vb.) iç kısımlarında, bağımsız olarak da yer aldıkları görülür. Köşebentlerde, bordürlerde, şemse formu içinde, başlangıç (çiçeklerin çıkış noktası) ve gökyüzü boşluğu gibi alanları dengeli bir şekilde dolduran bir motif özelliği de gösterir. Motif, diğer motiflerle birlikte kullanıldığı gibi, yalnızca bulut motifi kurgulu uygulamalar da oldukça kullanılmıştır.

16. yy.dan günümüze kadar birçok çini eserde gördüğümüz bulut kompozisyonları, hem evani grubunda hem de duvar çinilerinde sıkça kullanılmıştır. Yurt içi ve dışı müzelerdeki eserlerimizde, saray, cami gibi yapıların bezemelerinde çeşitli örneklerine rastlamak mümkündür. Çeşitli ekoller, üsluplar ve dönemlerde yer alarak varlığını günümüze dek korumuştur.

⁵¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayını, Genişletilmiş 7. Baskı s.188, 1983 Ankara.

⁵² Celal Esad ARSEVEN, Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1, s.300, 1983, İstanbul.

⁵³ İnci A. BİROL, Çiçek DERMAN, Motifler, s.153; Kubbealtı Neşriyatı, 1991 İstanbul.

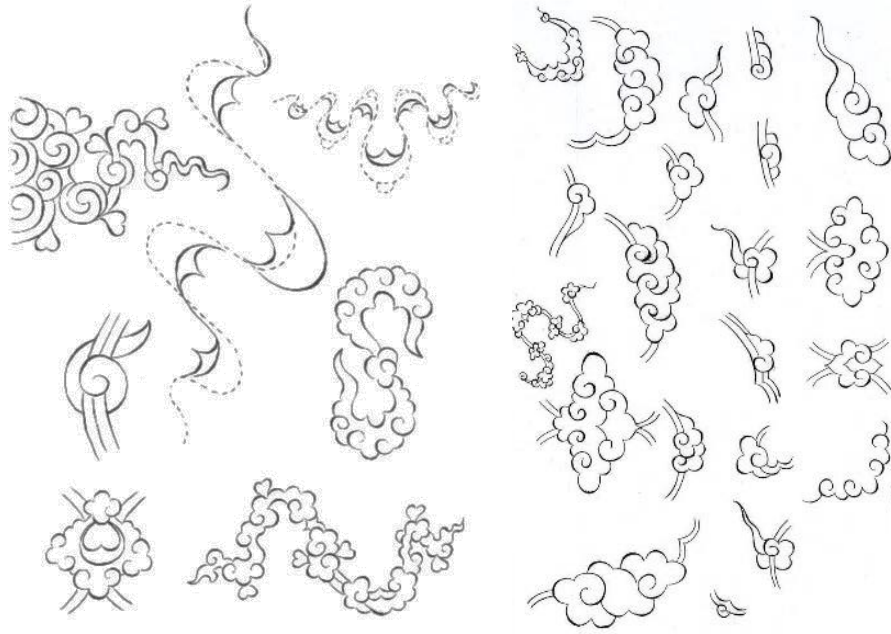
Özgün tasarım ve uygulamaları ile günümüzde de kullanılan motif, üstlendiği misyona göre gökyüzü ve yeryüzü ögesi olarak farklı biçimlerde de kullanılmaktadır. Kendine özgü yuvarlak formu ile sevilen ve beğenilen bir motiftir.

Doğada bulut görüntüsü

Bulut Motif Çizimleri

54

Bulut motifi çeşitleri, genel kurgu olarak çizilen yayların dış bünyelerindeki kıvrımların yanyana getirilmesi ile veya sadece belirlenen hatlar üzerinde üst üste yerleştirilen yarım dairelerden meydana gelir. Ya da dairelerin dal üzerinde yanyana bağımsız çizimi ile elde edilir. İçer-dışlar kıvrımlarının bağlantı yerlerine yığma bulut denilen türden motifler konulabildiği gibi bağlantısız yani bağımsız dizilimlere de yer verilmiştir. Örneklerde görüldüğü gibi dalgalı bulut motiflerinin yanısıra bağımsız bulutlar, karmaşık bulut desenleri, uygulama alanları dikkate alınarak kurgulanmıştır. Renk anlamında genelde beyaz örneklerine sıkça rastlandığı gibi farklı renk bulutların da klasik çini kompozisyonlarında yer aldığı görülür.

Bulut Motifinin Duvar Çinilerinde Kullanımı

Türk çini sanatında duvar çinisi ile evani olarak adlandırılan kullanım eşyası tabak, vazo, sürahi gibi objelerde de kullanılan bulut motifi, farklı kurgularla çeşitli örnekler teşkil etmektedir. Duvar çinisinde belirlenen alan içerisi, sadece bulut tasarımları ve diğer motiflerimiz ile birlikte kullanılan çeşitleri de vardır. Örneğin; naturalist üslup (lale, karanfil, gül gibi) motiflerin yanı sıra rumi motifleriyle de kullanıldığı görülür. Hatai tarzı motiflerle de kullanılmış bulut çeşitleri vardır.

⁵⁴ <https://tr.pinterest.com/pin/519251032013439739/?lp=true>

Rüstem Paşa Camii, Topkapı Sarayı çinilerinden genel görünüm detay ve çizimi

Topkapı Sarayı ve Rüstem Paşa Camii çinilerinden ulama, (4 taraftan) yüzey kaplaması çini karolarda kullanılan bulut motifi, rumi form içerisinde alan değerlendirilmesi olarak yapılan örnekler arasındadır. Diagonal kurgulu rumi motifi içerisinde simetrik yerleştirilmiş bulutlar, birleştiği noktada bağlantı kurularak süreklilik sağlamıştır. Yurt dışı müzelerinde de bulunan çinilerimize örnektir. Lizbon Gülbenkyan Müzesi 1732 envanter numaralı örneğinde desen birebir aynı iken renklerde farklılıkları ile karşımıza çıkmaktadır. Kurgusu aynı olmasına rağmen sadece rumi içi rengi lacivert olan kompozisyon Rüstem Paşa Camii çinilerinde yer almaktadır. Mavi-beyaz çini olarak tanımlanan karoda küçük alanlarda kırmızılara rastlanır. Karolar arasındaki fark ise desenin $\frac{1}{4}$ tekrarı ile oluşan karo, sadece diagonal kurgulu aynı desen boyut farkı ile tekrar edilmiştir.

Sokullu Mehmet Paşa Camii mihrap cephesi çinisi

1571 yılında Sırp asıllı Sokollu Mehmet Paşa adına eşi tarafından yaptırılan İstanbul Kadırga semtindeki Sokullu Mehmet Paşa Camii mihrap duvarının iki yanında yer alan çini panolardaki çeşitli yaprak formlarının içleri bulut motifleriyle bezenmiştir.

⁵⁵ Fatih CİMOK, Rüstem Paşa Tiles sa:46 1998 İstanbul

Sokullu Mehmet Paşa Camii çinilerinden detay, bulutlu yaprak çizimleri

Farklı yaprak boyutları içerisinde farklı dizilimler oluşturan bu bulut kompozisyonlarının, kullanıldığı formun içinde dengeli bir şekilde yer aldığı görülür. Yapraklar, ördek başı (zümrüt) yeşil ile renklendirilmiş olup, bulutların iç bünyeleri kobalt, kenar kontürleri ise beyaz bırakılmıştır. Bu yaprak içi bulut kurguları Sokullu Mehmet Paşa Camii çinilerinin en belirgin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Eyüp Türbesi çini panolarında şemseyi oluşturan yapraklar içinde de bu tarz kurgulara rastlamaktayız.

Merkezsiz motiflerde bulut kompozisyonu

Merkezsiz motiflerin göbeğinde yer alan bulut kompozisyonları $\frac{1}{2}$ veya $\frac{1}{4}$ tasarımlarla meydana gelmiştir. $\frac{1}{8}$ simetrik kurgulu rümi kompozisyonu ise merkezsiz görünüm kazandırılmış bulut motiflerine verilebilecek diğer bir örnektir.

⁵⁶ Çiçek DERMAN, a.g.e. sa:

Rüstem Paşa Camii son cemaat yeri bahar ağacı panodan detaylar

Rüstem Paşa Camii son cemaat yeri bahar ağaçlı panonun bir çok yerinde bağımsız bulut motiflerine yer verilmiştir. Zemini lacivert olan panoda bulutlar kırmızı olarak renklendirilmiş, etraflarında beyaz boşluklar bırakılmıştır. Merkezinde dönüşlerin üst üste yerleştirildiği dairesel kurgu bir kuyruk ile sonlandırılmıştır.

Çinili Köşk Müzesi'nde sergilenen pano

Çinili Köşk Müzesi pano detayı ve çizimi

⁵⁷ İlhan ÖZKEÇECİ, Türk Sanatında Desen ve Kurgu, sa: 158, İstanbul 2015

Panonun düz kenarı olan alt bordürü dilimlerinin içi bulut motifleri ile bezenmiştir. Her dilim bulut kompozisyonu dikine simetriktir. Simetri ekseninde kesişen bölümleri birleştirmek için rumi uygulamalarda olduğu gibi bağlantı motiflerinde de yine bulutlar kullanılmıştır. Lacivert zeminde konumlanan bulutların içi kırmızı renge boyanırken kenar kısımları beyaz bırakılmıştır. Dış hattı dandanlı bulut kompozisyonunun ortasındaki alan ise yeşille renklendirilmiştir. Bu renk ayrıca dilimlerin merkezini de vurgulamaktadır. Uygulamada dengeyi sağlamak için boşlukları dolduran çıkıntılar yapılmıştır.

Piyale Paşa Camii Pencere alınlığı

Piyale Paşa Camii pencere alınlığı olarak bilinen yukarıdaki çini kompozisyon yurt dışındaki çeşitli müzelerde yer almaktadır. Yapılan incelemelere göre pano ölçüsü ile söz konusu caminin pencere alınlık ölçülerinin örtüşmediği ve yerinde hiç örnek bulunmayışından dolayı da ‘bu camiye ait bir alınlık değildir’ bakış açısı kabul görmektedir. Beyaz zeminde kırmızı olarak yerleştirilmiş bulut motifi küçük büyük kıvrımların birleşiminden oluşmaktadır. ½ simetrik bir kurguya sahiptir. Rengin etkin olması nedeniyle öncelikli görünen bir motiftir.

Piyale Paşa Camii mihrap çinilerinden detay

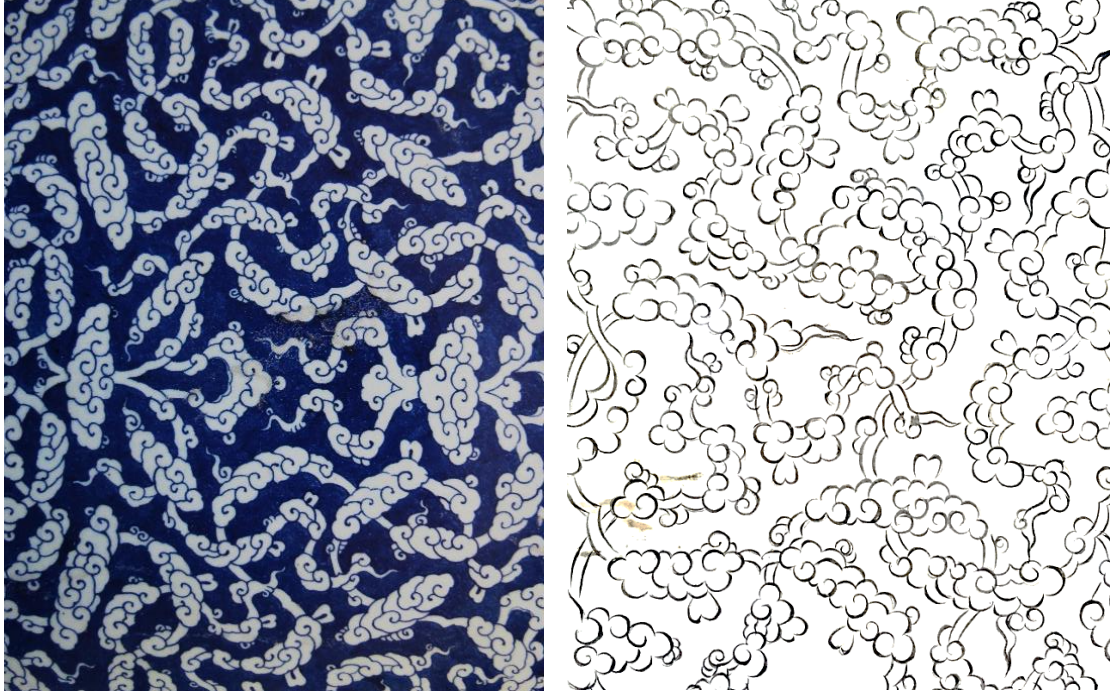
Piyale Paşa Camii, çinileri dış cephe ve mihrap çinileri ile çok özel ve güzeldir. Detaylarda gizli özel çalışmalara sahiptir. Kalıplarla oluşturulmuş farklı formlarla mihrabın içe dönük alanı çok başarılı bir uygulamadır. Mihrap mukarnasları arasında bulut motifinin kullanılmış farklı örneğine sahip bir camidir. Bulutlar üçgen alanlarda $\frac{1}{2}$ simetriktir. Farklı kısımlarda aynı kurguya sahip bulutlar, buldukları alanı doldurmaktadırlar.

Topkapı Sarayı Sünnet Odası dış cephe çini panoları ve detayı

Mavi beyaz çinilerin en güzel örnekleri olan eserler, bahar ağacı panosunun iki yanında yer alan yekpare ikiz panolardır. Topkapı Sarayı'nın, Sünnet Odası cephesi

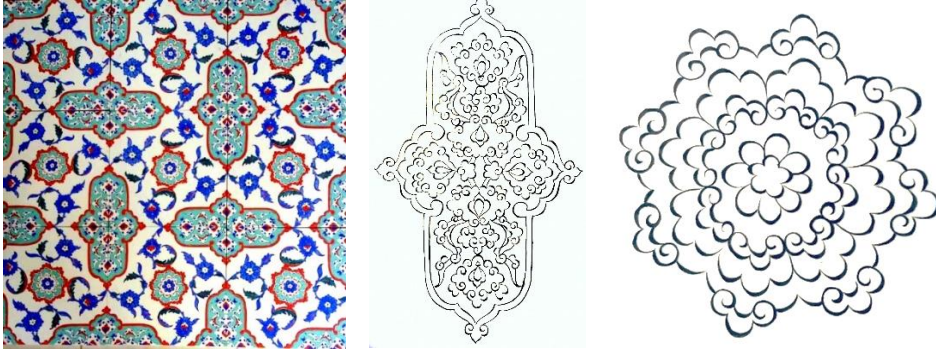
çinilerinin en özenliler olduğu düşüncesi görsellere bakıldığında kabul edilmek zorundadır. Sünnet Odası'nın bu cephesi, bulut motifinin bolca kullanılmış örneklerinin başında gelir.

Topkapı Sarayı Sünnet Odası bulutlu çini pano detayı ve çizimi

Mavi-beyaz çini panolardaki lacivert zeminde bulutlar beyaz renklidir. Bulutlar biribiri ile kesişen bir kurgu ile düzenlenmiştir. Dalgalı bulut uygulamasında uçlar incelerek bitirilmiştir. Karmaşık görüntüsüne rağmen kendi içerisinde bir hiyerarşiye sahip bulut kompozisyonu, kıvrımlı kısımları sap bölümlerinin üstüne gelerek birbirine karışmadan tasarımın tümüne dengeli bir şekilde dağılmıştır.

Bulut kompozisyonunun etrafını çevreleyen geniş bordür, küçük büyük kartuşların dönüşümlü olarak yerleştirildiği bir dizilim ile yer almaktadır. Kartuşların içinde yer alan bulut tasarımlar, 1/4 simetriktir. Simetri eksenindeki birleşimler bulut kıvrımlarının yoğunluğu ile oluşmuştur. Bu cephede yer alan bütün çini panolar gibi özel tasarımlardır. Tekrarına başka bir alanda rastlamak mümkün değildir.

58

Bosnalı İbrahim Paşa Türbesi dolap içi çinileri ve bulut çizimleri

Dikey ve yatay kartuş içi bulut kompozisyonlarının her biri $\frac{1}{4}$ simetrik olarak tasarlanmıştır. Diğer bulut kompozisyonu merkezsel bir kurgu ile yuvarlak bir alan için $\frac{1}{8}$ tekrar ile uygulanmıştır. Kartuşların zemini turkuvaz, bulutlar beyaz ve bulutların içleri kırmızı ile renklendirilmiştir. Dört taraftan ulama olan karoların birleşimi sonucu dikey, yatay ve diyagonal bir kurgu elde edilmiştir.

Ulama çini bulut motifinin bulunduğu karo ve altıgen çeşitleri

Çeşitli mimari yapılarda kullanılmış çini karoların belirli alanları bulut motifleri ile farklı olarak ele alınmıştır. Şemse formu, yıldız formu içinde köşe boşluklarında ve diyagonal yerleştirilmiş bulut motifi, çinilerimizde ilk bakışta dikkati çekmese de geniş bir yere sahiptir.

Çintemani motifi ile birlikte kullanılmış bulut motifi

⁵⁸ Betül ÖZTÜRK, Bosnalı İbrahim Paşa Türbesi Çinileri, FSMVÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 2019.

Çintemani motifi ile kullanılmış bulut motifleri, farklı alanlar ve farklı motiflerle birlikte şömine cephesi ve yan duvarlarında yer almakta, motif açısından kullanım alanları zenginliğin de kanıtıdır. Bulut motifi genellikle beyaz iken, bu yapıda turkuvaz renkli olarak ele alınmıştır.

Rüstem Paşa Camii sütunlarındaki çiniler ve çizimi

Rüstem Paşa Camii çinilerinin bir çok alanında bulut motifine rastlamak mümkündür. Caminin sütunları, içi bulut motifli dilimli kartuş ile diyagonal bölünmeler oluşmaktadır.

Rüstem Paşa Camii Ulama çinilerinde ve dağınık panoda bulut motifi

Camii ulama çinilerinin, merkezinde kendi yaprakları içinde kalan lale formunun etrafı bağımsız es (S) kıvrımlı bulutlarla bezelidir. Beyaz zeminde lacivert ile renklendirilmiştir, bulut motiflerinin kıvrım içleri kırmızı olarak değerlendirilmiştir. Bulutlar lalelerin etrafındaki alanı dengeli bir şekilde doldurmaktadır. Bulutlar birbirini takip ederken, zemin oluşturmaktadır. Hareketli bir fonda bağımsız laleler genel görüntüyü oluşturmaktadır.

Rüstem Paşa Camii dağınık pano detayları ve bulut uygulaması çizimi

Üst kat kadınlar mahfeli (sol yan) sütun ve duvarlarında dağınık bulunan çini karolar camide bulunan bir çok panonun detaylarının parçalarıdır.

Pano detaylarından, iri rumi içleri, rumi-çiçek ve de bulut olan motifli kompozisyonun tümü bir arada değildir. Dağınık pano parçaları sütun ve bu cephedeki duvar yüzeyinde de bulunmaktadır. Her bir rumi içi farklı kurgulu bulut kompozisyonuna sahiptir.

Başlangıç noktasında kullanılan bulut motifi

Bulut motifi bir başlangıç noktası olarak ele alınmış ise görüntü olarak bulut olmasına rağmen üstlendiği misyon nedeniyle taş birikintisinin yumuşatılmış şekli veya yuvarlak taşlar olarak tanımlanabilir. Kompozisyonun alt ortasında yer alan yığma bulut, tasarımın başlangıcını oluşturur. Bir yaprak kümesi bulutların hemen üstünde başlangıcı sağlar.

Bulut desenli farklı teknikte çiniler

Çinili Köşk Müzesi duvar çinileri

Çinili köşk çinileri sırüstü likit altın uygulamasıdır. Türk çini sanatında en yaygın kullanılan teknik sıraltıdır. Çinili Köşk iç cephe duvarlarında altıgen ve üçgen çinileri ise lüster tekniği ile yapılmış bulutlu örneklerle kaplıdır. Uygulama gereği kullanılan motiflerde kontur bulunmamaktadır.

Şehzade Mehmet Türbesi çinilerinde bulut motifi

Türk çini sanatında kullanılmış olan bir başka teknik ise renkli sırdır. Şehzade Mehmet Türbesi çinilerinde kullanılan bu teknik motifleri arasında bulut motifi de bulunmaktadır. Teknik özelliklerini taşıyan bulut desenleri beyelidir. Kullanılan renkler farklı olsa da bulut motiflerinde benzerlik bulunmaktadır. Kavisli bordürler ve panonun üst köşelerindeki dilimli alanlarda yer almaktadır.

Bordürlerde bulut motifi

Türk Çini sanatı bordürlerinde bulut motifi, genellikle tercih edilen ve çokça kullanılan bir motif olarak 16. yüzyıldan bu yana kullanılmaya devam etmektedir. Çeşitli camilerde ve saray yapılarındaki bordürlerde görülür. Genellikle merkezsel hatayi veya penç olarak tanımlanan motif ile kullanılan bulut motifi, aralarda dolanarak, dengeyi sağlamaktadır.

Bulutlarla oluşturulmuş bordürler

Yalnızca bulut motifi ile oluşturulan bordürlerin zemin renklerinde kapalı alanların farklı boyanması ile elde edilmiş değişik görseller yer almaktadır. Genelde bordür genişliği içinde enine simetrik kurguya sahip çeşitlerin yanısıra aynı zamanda dikine de simetrik örnekler de bulunmaktadır.

Kıvrımları değişik bulut bordürler

Bulut tasarımlarının kullanıldığı çeşitli bordür örnekleri yukarıda yer almaktadır. Genellikle dairesel hatlara sahip olan bulut motifleri, bazı uygulamalarda genel formundaki dairesel yapıyı korur iken dış kısımlarında dairesel yapının içe kıvrılan alanları, yaprak formunda ucu sivri şeklinde biçimlenmiştir. Bu uygulamalarda da kendi içinde ufakta olsa farklılara rastlanır. Bu tarz uygulamalarda genellikle lacivert zeminde beyaz ya da kırmızı renkli bulut çeşitleri panoları çevreler.

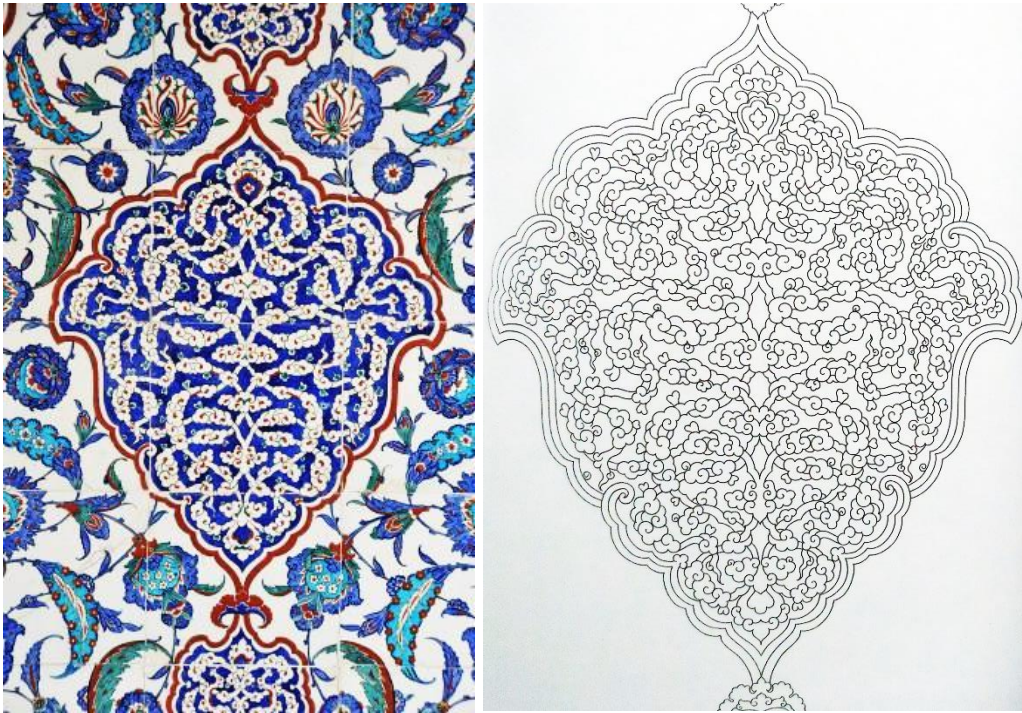
Diğer motifler ile birlikte bulut uygulamalı bordürler

Bulutlu bordür çeşitleri kullanımın çok olması sebebiyle oldukça fazla çeşide sahiptir. Farklı bordürlerde farklı motiflerle birlikte kullanılmıştır. Bordürlerin genelinde bulut ile penç motifi kullanılmıştır. Diğer motiflerle birlikte dönüşümlü kullanılan penç ve bulut motifleri bordür çeşitlerinin çoğalmasını sağlamaktadır.

Kartuşlu bordürlerde bulut motifi

Bordür kartuşlarının içinde kurgulanmış olan bulutlar enine boyuna simetriktir. Zemin renkleri farklı olsa da genellikle beyaz olarak değerlendirilmişlerdir. Turkuvaz, kırmızı ve lacivert zeminde beyaz bulut çeşitli bordürler farklı kompozisyonları çevrelemektedirler.

Bulut, şemse ve salbek formu içi detayı ve çizimi

Bulut motifi, kitap cildi şemse ve salbeklerinde bolca görülür iken çini panolarda da şemse ve salbek formu içi bulut kompozisyonlu örneğiyle dikkat çeker. Ayasofya Müzesi avlusundaki III. Selim Türbesi giriş cephesindeki panolarda bu kurgu kullanılmıştır.

Bulut motifli vazolar

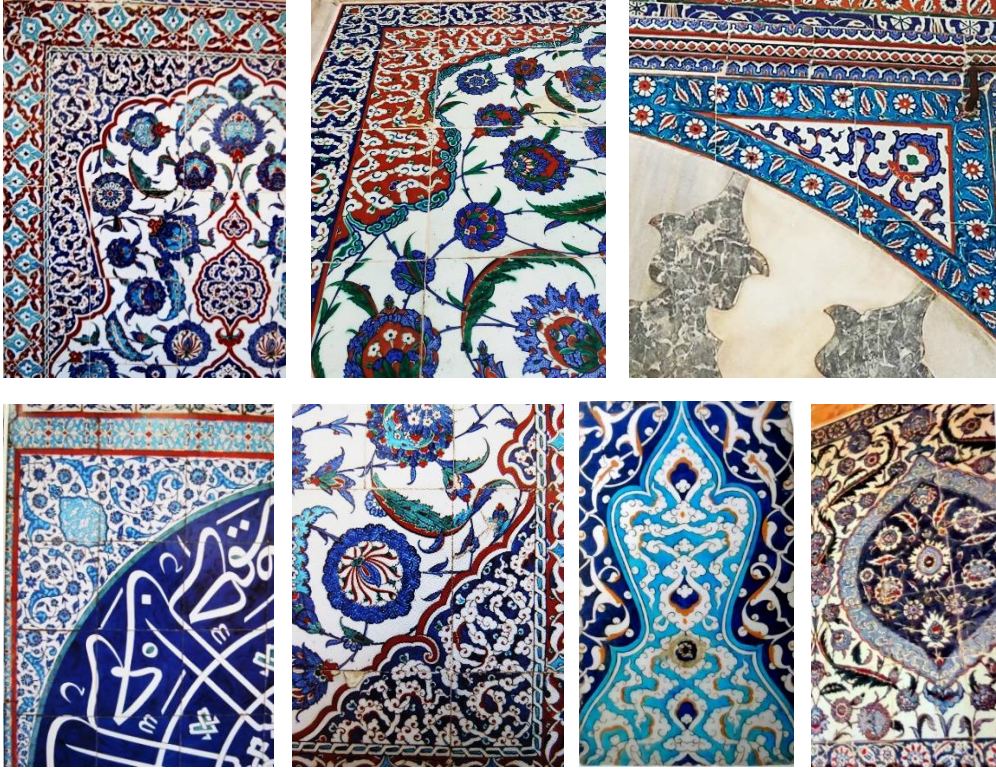
Bulut ile yapılmış vazo formu ya da vazo içi bulut çeşitlemeleri ile, kullanım alanı yelpazesinin zenginliği sergilenmektedir.

Pano köşesi bulut kompozisyonu

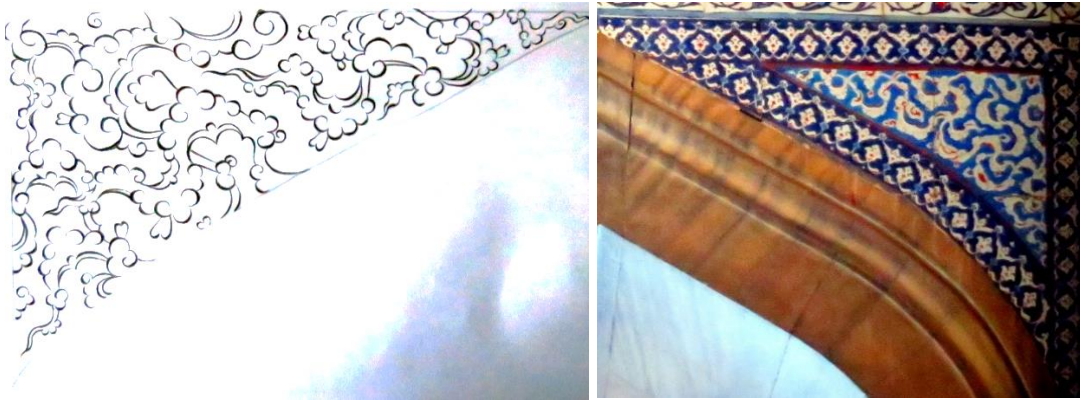
Köşeleri bulut motifli panolar

Panoların üst köşeleri genellikle sadece bulut tasarım ile bezenmiştir. Mavi beyaz grubu panolarda, üzümlü panolarda ve diğerlerinde yer almaktadır. Lacivert ve kırmızı zeminde bulut kompozisyon örnekleri köşeleri doldurmaktadır. Eserin üst köşelerinde simetrik olarak yer alırlar. Kullanılan farklı panolarda genel olarak birbirlerine benzeyen bulutlar uygulamalarda değişiklikler gösterirler.

Pano üst, alt ve dört köşe bulut örnekleri

Pano köşeleri bulut kurgulu örnek çeşitleri farklı panolarda çokca kullanılmıştır. Hat kompozisyonu köşeleri (4 köşe) ile panoların genellikle üst köşelerini dolduran bulut motifi bazen de alt köşeleri doldurmaktadır. Ya da şemse formu etrafı bordür şeklinde bulutla bezenmiştir. Genellikle dilimli olan köşe alanları nadiren dairenin parçası olarak üçgen alan içinde bulut bulunur.

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi kapı kemeri köşeleri

⁵⁹ İsmail ORMAN, İstanbul'un Renkli Hazinesi, s. 2019, 2011, İstanbul.

Genellikle panoların köşelerini dolduran bulut kompazisyonu Kanuni Sultan Türbesi girişindeki taş kemer cephesinde de kullanılmıştır. Rumi bordürle çevrelenen bulut köşebentler mavi zeminde kurgulanmıştır.

Tabaklarda Bulut motifi

60

⁶⁰ Gönül ÖNEY, Zehra ÇOBANLI, Anadolda Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı sa: 318, 2017, İstanbul.

Tabaklarda kullanılan bulut motifleri duvar çinilerinde kullanılanlardan farklıdır. Mavi-beyaz grubu içinde bulunan babanakkaş ekolü, halıç işi ve şam işi, son dönem Kütahya ürünü tabaklarda değişik kullanılmışlardır. Uyguladıkları teknik özelliklerini taşırlar. Bir çok yurt dışı müzesinde ve koleksiyonerde bulunan tabaklar, buldukları müzelerin koleksiyonunlarını süslerler.

Gemili tabaklarda bulut motifi

Gemi tasvirli tabaklarda bulut motifi gerçek bulutları ifade edencesine gemilerin üst bölgelerinde ve mihraplı panoların köşelerindeki gibi iki yanda yer alır. Görüntüleri ise daha basit ve kendi içlerinde paraleldirler. Bu tabaklar bir çok koleksiyonerin eserleri arasındadır. Yurt içi ve dışında bulunurlar. David koleksiyonu, Gönül Öney koleksiyonu Sevinç Gök Gürhan koleksiyonu ve Konya Karatay Müzesinde bulunurlar.

⁶¹ Gönül ÖNEY, Akdenizle Kucaklaşan Osmanlı Seramikleri ve Günümüze Ulaşan Yansımalar s. 35, 2009 Antalya

Sürahi ve kandil formlu objelerde bulut motifi

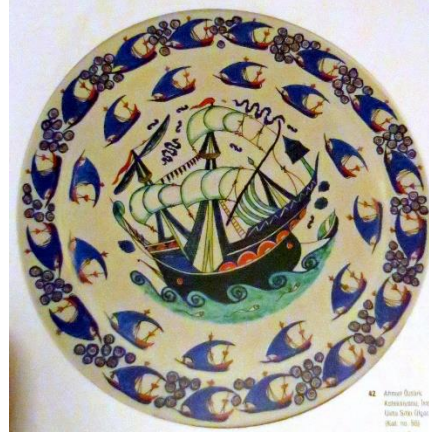

Mavi beyaz grubu eserlerden olan sürahiler, kandiller yurt içi ve dışı müzelerde yer almaktadırlar. Objelerin yüzeyinde belirli bölgelerde görülen bulut motifi, öneminin vurgulandığı örneklerdir.

Günümüz Çini Sanatında Bulut Motifi

Faik KIRIMLI Eseri

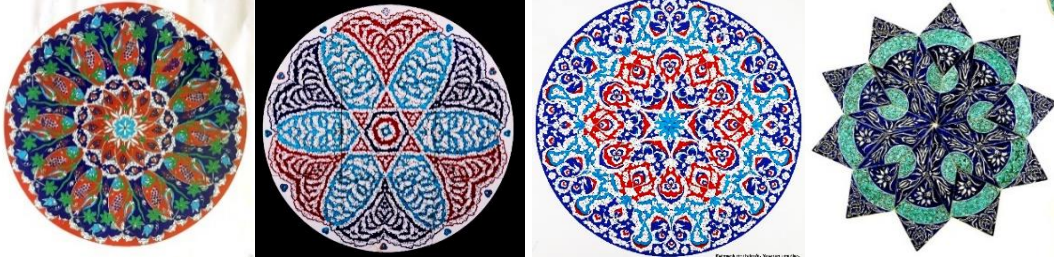
Sıtkı OLÇAR Eseri

Türk Çini Sanatının son dönem çini ustaları Faik KIRIMLI'nın eseri 34x34cm boyutlarındaki 'Santa Marina 1492' isimli eseri Hacer Sayman Koleksiyonudadır. Faik Hocamız İznik Çini sanatını günümüze taşıyan bir ustadır. Eserleri İznik talt yapısı ile üretilmiştir.

Sıtkı OLÇAR, Sıtkı Usta adıyla da tanınır. Eserinin Katalog numarası 56, Ahmet Öztürk koleksiyonunda yer almaktadır. Kütahya'lı sanatçı, günümüz çini sanatında klasik dışında da eserler üretmiştir. Yurt dışındaki güncel temsilcilerinden biri olmuştur.

⁶² Fatih KEMİK, Faik Kırımlı Hayatı ve Sanat, sa:11, 2013, İstanbul

⁶³ Gönül ÖNEY, Akdenizle Kucaklaşan Osmanlı seramikleri ve Günümüze Ulaşan Yansımaları s. 5, 2009 Antalya

Üzüm

Aşk

Mutluluk

Safran Çiçeği

Öğrencilerimin eserlerinden 'Üzüm' Sevda ÇALIŞKAN, 'Aşk' Gülmisal GÖLEBATMAZ ESLEK, 'Mutluluk' Hüsna KAN, 'Safran Çiçeği' Nazan ILGAZ eseridir. Bulut motiflerinin günümüz eserlerinde yar alması bu motifin üstlendiği misyonu ve beğenilmesini göstermektedir.

Bulut

Yeşeren Umutlar

Görmek

Eserlerimden 'Bulut' öğrencilik yıllarıma aittir, 'Yeşeren Umutlar' Katmanlı Çini tekniği ile ürettiğim bir eserimdir. 'Görmek' Çintemani formu çıkışıdır.

Bulut Motifi, günümüze kadar çeşitli formlar ve alanlarda kullanılmıştır. Sade bulutlu, karışık (Diğer motiflerle birlikte) ve minik detay olarak farklı biçimlerde ve farklı çini tekniklerinde kullanılmıştır. Türk çini sanatımızın vazgeçilmez bir motifidir.

Kaynakça

Türkçe Sözlük, Türk dil Kurumu Yayını, Genişletilmiş 7. Baskı, 1983 Ankara.

Celal Esad ARSEVEN, Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1, 1983 İstanbul.

İnci A. BİROL, Çiçek DERMAN, Motifler, Kubbealtı Neşriyatı, 1991, İstanbul.

<https://tr.pinterest.com/pin/519251032013439739/?lp=true>

Fatih CİMOK, Rüstem Paşa Tiles, 1998, İstanbul.

İlhan Özkeçeci, Türk Sanatında Desen ve Kurgu, İstanbul 2015.

Betül Öztürk, Bosnalı İbrahim Paşa Türbesi Çinileri, FSMVÜ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 2019.

İsmail ORMAN, İstanbul'un Renkli Hazinesi, 2011 İstanbul.

Gönül ÖNEY, Zehra ÇOBANLI, Anadoluda Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, 2017, İstanbul.

Gönül ÖNEY, Akdeniz'le Kucaklaşan Osmanlı Seramikleri ve Günümüze Ulaşan Yansımalar, 2009 Antalya.

Fatih KEMİK, Faik Kırımlı Hayatı ve Sanat, s. 11, 2013, İstanbul.

The Republic of Azerbaijan in Relations between Russia and Turkey in the First Half of the 90s. XX Century

Assoc. Prof. Dr. Parviz SAFAROV⁶⁴

Abstract

Azerbaijan always was in the center of interests of great and regional powers. Among them it is necessary especially to underline the role of Russia and Turkey. Azerbaijan in determination of directions of foreign policy first of all forced to take into account interests of not only world but also regional powers of - Russia and Turkey - that together with Iran is included in geopolitical three-cornered round South Caucasus. In a lecture in about general lines essence and character of these interests are analysed, their influence on a socio-political situation in Azerbaijan in the first half 90th of XX of century In a lecture marked that coming over to power of H.Alieva in October 1993 brought to the changes in the foreign policy of country, that allowed to combine interests of country with interests of Russia and Turkey, and also other countries of region.

Keywords: The Republic of Azerbaijan, Relations, Russia and Turkey, First Half of the 90s. XX Century

Азербайджанская Республика в отношении России с Турцией в первой половине 90-х гг. XX в.

Сафаров П.Ш.

Доцент

РЕЗЮМЕ

Азербайджан всегда был в центре интересов великих и региональных держав. Среди них необходимо особо подчеркнуть роль России и Турции. Азербайджан в определении направлений внешней политики в первую очередь был вынужден учитывать интересы не только мировых, но и региональных держав – России и Турции - которые вместе с Ираном входят в геополитических треугольных вокруг Южного Кавказа. В докладе в о общих чертах анализируются суть и характер этих интересов, их влияние на социально-политическую ситуацию в Азербайджане в первой половине 90-х гг. XX в. В

---

⁶⁴ Department of World History and Technology of Teaching History of ASPU, Baku, Azerbaijan.

докладе отмечается что приход к власти Г.Алиева в октябре 1993 г. привело к переменам во внешней политике страны, что позволило совместить интересы страны с интересами России и Турции, а также другими странами региона.

В начале 90-гг взаимоотношения Азербайджана и России носили достаточно сложный характер и не всегда вписывались в привычные ролики отношений метрополии со своей бывшей колонией. Традиционно политика Москвы в отношении Баку связана с общей ситуацией на Кавказе, который для России всегда остается регионом, откуда исходят серьезные вызовы и угрозы ее национальной безопасности. Хотя Кавказ разделен на Северный (российский) и южный (Азербайджан, Армения и Грузия) части, обе эти региональные субсистемы составляют единое геополитическое и цивилизационное пространство. В то же время Южный Кавказ образует буферную зону между Российским Северным Кавказом и исламским миром, в первую очередь с Турцией и Ираном – двумя государствами, чье многовековое влияние на Кавказе Россия воспринимает традиционно как вызов своим также многовековым традициям (1, 35).

Конец холодной войны также открыл новые горизонты для турецкой внешней политики в Кавказе. Этот регион был закрыт для Турции до распада СССР. С середины 90-х годов XX века утихли турецкие отношения со Средней Азией, в то же время Турция усилила свою значимость на Кавказе который являлся для нее все более и более важным стратегическим объектом. С распадом СССР на Южном Кавказе исчезла граница между Турцией и Россией. Это для Турции стало облегчением. Россия после СССР в Закавказья в первую очередь опасалась вакуума безопасности. Она хотела чтобы не заполнили его в ущерб собственным интересом России. Интерес Турции и вовлечение на Кавказе усложнила отношения с Россией и дала исторической конкурсации между двумя странами новый стимул. Все более и более , Россия начала видеть Турцию как главного конкурента для влияния в этом регионе и стремилась остоновить усилия Турции, чтобы установит там свою геостратегическую точку опоры.

Надо сказать что после распада СССР, образовавшиеся на Южном Кавказе независимое государства – Азербайджан, Грузия и Армения сразу привлекли внимания мирового сообщества. Активность западных государств и Турции в регионе встречало активное политическое противоречия со стороны России. Самым значимым государством

Южного Кавказа, на которое обращалось внимание и из-за которого сталкивались интересы Турции и России был Азербайджан.

Однако казалось сильный независимый Азербайджан, имевший важное геостратегическое положение и богатые ресурсы, не устраивает ни Россию, ни таких региональных держав как Турция и Иран. Поэтому спровоцированный на национальной почве армяно-азербайджанский нагорно карабахский конфликт вызывал у региональных держав полное равнодушие, при их попустительстве он перерос до уровня региональной войны.

В азербайджанской стратегии Турции решение нагорно-карабахского конфликта занимает особое место. По мнению аналитиков пристальное внимание Турции карабахскому конфликту было связано с попыткой Турции максимально приблизиться к тюркоязычным республикам, что соответствовало ее внешней политики после окончания «холодной войны». Армяно-азербайджанский нагорно-карабахский конфликт для Турции являлся не только дипломатическим вопросом, этот конфликт влиял и на внутреннюю политику Турции. Однако несмотря на поддержку США, «западных государств» Турция не могла сыграть растущую роль в нагорно-карабахском конфликте оставаясь посторонним наблюдателем. Невозможность Турции сыграть активную роль в карабахском конфликте имело несколько причин. Во первых Турция пыталась урегулировать свои отношения с Россией и потому особо не стараясь сталкиваться с ней в регионе входившей пока еще в сферу влияния Москвы. Во-вторых, оказывая серьезное давление на Турцию армянская диаспора США и Франции, обвиняя ее в поддержке проазербайджанской позиции, мешала ей быть беспристрастным и объективным арбитром в процессе. В третьих партнеры Турции по НАТО не хотели рисковать в таком конфликтом регионе как Кавказ. И наконец, нестабильная ситуация в самой Турции (кудский вопрос, инфляция и т.д.) мешала активным действиям в этой сфере турецкому правительству.

3 октября 1993 г. с избранием президента Азербайджана Г.Алиева в истории Азербайджана началась новая эра (2). В первую очередь были пересмотрены основные направления внешней политики. По инициативе Баку началась нормализация отношений с Россией и Ираном. Г.Алиев отказался от однозначной прозападной направленности внешней политики, которая с этого момента стала многовекторной,

сбалансированной и предсказуемой. В результате этого в мае 1994 г. в Нагорном Карабахе при непосредственном участии России была достигнуто прекращение огня (3, 182).

Установление общей внешне-политической стабильности в республике повлияли и на отношения с Россией и Турцией. Позволило Азербайджану по отношению к этим странам вести сбалансированную политику, выступая с более упроченных политических позиций и с уверенностью сказать свое слово. Понимая и особо подчеркивая важность сохранения политики экономических и духовных связей со странами постсоветского пространства, Г.Алиев в очередной раз вынес на обсуждение вопрос о вступлении Азербайджана в СНГ, который дважды отвергалась прежней властью (4).

Выступая по этому поводу в парламенте страны в сентябре 1993 г. Г.Алиев сообщил что вступление Азербайджана в СНГ поддерживает и Турция в лице президента С.Демиреля и премьер министра Т.Чилера (4.2). Очевидно Турция понимала ситуацию которая сложилась в Азербайджане в результате политического и военного кризиса приведшего к смене власти и обострению положения на карабахском фронте. В такой обстановке отказ Азербайджана от бесперспективной политики нотянутых отношений с Россией было воспринято Турцией с одобрением.

Стабилизация на фронте позволила Азербайджану заниматься экономическими проблемами. Для восстановления разрушенной экономики, в первую очередь нефтяного сектора, требовались огромные финансовые вливания с привлечением иностранных инвесторов и самое главное, новые передовые технологии. Во время визита в Баку министра топлива и энергетики РФ Ю.Шафранника в октябре 1993 г. было достигнута договоренность о передачи 10 процентов от доли Азербайджана в намеченном к подвисянию контракте с зарубежными компаниями к российской нефтяной компании «ЛУКОЙЛ». Другой представитель традиционного и исторического геополитического треугольника созданного вокруг Азербайджана состоящей из России, Турции и Ирана – Турция получила 1,75 процентов доли, которое вскоре по взаимному согласию сторон было увеличено до 6,75 процента (3, 23).

Сбалансированности между двумя державами была сохранена правительством Азербайджана и при определении маршрута нефтепровода, вывозящего добываемую

нефть на международные рынки 9 октября 1995 г. правительство Азербайджана и Азербайджанская Международная Корпорация (АМОК) приняли решение о двух маршрутах по выводу каспийской нефти на международные рынки. 1. Западный маршрут: О прокладке нефтепровода до черноморского порта Супса в Грузии. 2 . Северный маршрут: О прокладке нефтепровода через Чечни до российского порта Новороссийский на Черном море (3. 223). Несмотря на непростую ситуацию в Чеченской Республике РФ, где шли боевые действия и по территории которой проходила часть нефтепровода официальный Баку принял очень ответственное решение о северном маршруте, что говорила об искреннем намерении находить дружеские отношения с официальной Москвой.

Были продолжены добрососедские отношения и с Турцией. Было решено, что основной маршрут по доставке на Запад большого нефтепотока скорее всего пройдет по территории Турции, так как Боспорский (разделяющий 15 млн. Истанбул на две части) и Дарданелские проливы были закрыты для танкеров с большими водоизмещением следующих из Черного моря (3, 224). 8 декабря 1995 г. президенты Турции и Азербайджана С.Демирель и Г.Алиев подписали протокол намерений, в котором стороны подчеркивали свою решимость построить основной нефтепровод по территории Турции с выходом его на средиземноморский порт Джейхан (5) .

Заключение перемирие на карабахском фронте и подписание контракта открывало широкие перспективы по установлению и укреплению дружеских отношений Азербайджана со странами в т.ч. с двумя региональными соседями - Россией и Турцией, - экономического и гуманитарного сотрудничества, в получении поддержки в международном масштабе. Чрезвычайные энергетический запасы Каспия и Средней Азии, их транспортно-коммуникационные возможности очень важны в стратегическом расположении региона, который играл роль моста между Европой и Азией, превращал Каспий в центр мировой политики в сложном пространстве, где сталкивались политические и экономический интересы мировых и региональных держав.

Литература

1. А.С.Юнусов. Азербайджан в начале XXI века. Конфликты и потенциальные угрозы – Баку Адильоглы. 2007-276 с.

2. Архив Верховного Совета Азербайджанской Республики. Фонд 2941, список 1, дело 205.
3. Səfərov P.Ş. Azərbaycan Respublikası Rusiya, İran və Türkiyənin geosiyasi maraqlarında. Bakı “elm və Təhsil” 2011, 264 s.
4. Архив Верховного Совета Азербайджанской Республики. Фонд 2941, список 1, дело 191.
5. Газета «Азербайджан» 1995, 12 декабрь.

Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci ile Cep Telefonu Seçimi

Arş. Gör. Fatma TÜMİNÇİN⁶⁵
Assoc. Prof. Dr. Alper AYTEKİN⁶⁶
Arş. Gör. Ahmet AYAZ⁶⁷

Özet

Son günlerde iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle birlikte günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası olan cep telefonlarının seçimi önem arz etmektedir. Kullanıcı seçeceği telefonda hangi özelliklerin olması gerektiği, boyutu, rengi vb. birçok faktörü göz önüne alarak kendisi için en uygun olanı seçmekte zorlanmaktadır. Günlük hayatta pek çok eylem kesin olarak bilinemeyen belirsizlikler içermektedir. Bu belirsizlik durumu karar verme eylemini zorlaştırmaktadır.

Yapay zeka teknolojisi ile insan beynine ait özellikler kullanılarak insan gibi düşünen ve karar verme işlemi yapabilen akıllı sistemler geliştirilmektedir. Yapay zekanın alt dallarından olan bulanık mantık teorisi belirsizlikler altında karmaşık hale gelen karar verme eyleminde karar vericiye yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada Bartın Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin cep telefon seçimini etkileyen faktörler Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci kullanılarak ele alınmıştır. Belirlenen kriterler doğrultusunda öğrencilerin en fazla hangi marka cep telefonunu tercih ettiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulanık Mantık, Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci, Mobil Cihazlar.

Mobile Phone Selection With Fuzzy Analytic Hierarchy Process

Abstract

The selection of mobile phones, which is an integral part of our daily life with the recent developments in communication technologies, is important. The user will be able to select which features, size, color, and so on. considering many factors, it is difficult to choose the

⁶⁵ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁶⁶ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁶⁷ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

most suitable one for itself. Many actions in daily life include uncertain uncertainties. This uncertainty makes decision-making difficult.

By using the features of the human brain with artificial intelligence technology, intelligent systems capable of thinking and making decision-making processes are developed. The theory of fuzzy logic, which is one of the sub-branches of artificial intelligence, helps the decision-maker in complex decision-making under uncertainties.

In this study, factors affecting mobile phone selection of Bartın University students are discussed using Fuzzy Analytic Hierarchy Process. In line with the determined criteria, it was determined which brand mobile phone the students preferred the most.

Keywords: Fuzzy Logic, Fuzzy Analytic Hierarchy Process, Mobile Devices.

Giriş

Teknolojinin gelişimi beraberinde birçok yeniliği de getirmektedir. Özellikle iletişim sektöründe bu gelişmeler daha hızlı şekilde yaşanmaktadır. Her geçen gün cep telefonlarına yeni özellikler katılmaktadır. Kullanıcı istek ve ihtiyaçları daha spesifik bir hal almaktadır ve üreticilerde bu istek ve ihtiyaçları ürüne adapte etmektedir. Artık cep telefonları birçok şeyin yerini almıştır. İlk başta da işletim sistemlerinden dolayı masaüstü bilgisayarlar, laptoplar ve tabletlerin yerini almıştır. Barındırdıkları güncel ve kullanışlı işletim sistemleri sayesinde bilgisayarlarda yapılabilecek hemen hemen tüm işler cep telefonlarında da yapılmaktadır. Yine sağlık sektöründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Bünyesinde barındırdığı uygulamalar ile kullanıcılar an be an sağlık durumlarını ve günlük aktivitelerini kontrol edebilmektedirler. İş dünyasında da yaygın kullanımı mevcuttur. Yüz yüze yapılan toplantılar cep telefonlarındaki gelişmeler ile birlikte sanal ortamlara taşınmıştır. Rahatlıkla taşınabilen, kablolu kapsama alanlı bir aygıt olduğundan cep telefonları artık günlük hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bundan dolayıdır ki her geçen gün yeni özelliklerde cep telefonları üretilmektedir. Yaşanan bu gelişmelerin yanında kullanıcıların hangi cep telefonunu tercih edeceği sorunu da ortaya çıkmıştır. Ortaya birçok özellikli cep telefonları çıkmıştır ve kullanıcı hangi cep telefonun kendine uygun olduğuna karar verirken birçok kriteri göz önüne alıp değerlendirmek zorunda kalmaktadır. Seçim işlemleri oldukça zor bir süreç olup karmaşık bir yapıya sahiptir.

Karar verme kavramı, karar verme, çok sayıda faktörün etkili olduğu, birçok alternatifin değerlendirilerek aralarından en uygun olanının seçildiği önemli bir süreci kapsamaktadır (Tüminçin, 2016). Bilgi toplama süreci oldukça zor ve masraflı bir süreçtir. Bundan ötürü toplanan bilgilerin değerlendirilip bir neticeye bağlanması gerekmektedir. Bu gibi önemlerden dolayı karar verme eyleminde yeni teknikler geliştirilmektedir (Aslan, 2005).

Bu çalışmada ilk olarak seçim problemlerinde kullanılan bulanık analitik hiyerarşik süreç genel hatlarıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Daha sonrada Bartın Üniversitesi öğrencilerinin cep telefon seçimini etkileyen kriterler ve alternatifler belirlenmeye çalışılmıştır. Bartın üniversitesi öğrencilerin tercih ettikleri akıllı telefon markalarının neler olduğu tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, piyasada satışı en çok yapılan altı cep telefonu markası (Samsung, Oppo, Apple, Nokia, Xiaomi, Huawei) alternatifler olarak belirlenmiştir. Satış metaları incelendiğinde cep telefonu seçiminde etki eden en etkili dört ana kriter ve bunlara ilişkili olarak belirlenen on yedi alt kriter analiz edilmiştir. .

1. Bulanık Analitik Hiyerarşi Yöntemi

Karar vericiler sözel ifadeler kullanmak istediklerinde kesin sayıları kullanmakta zorlanmaktadırlar. Bu nedenle bulanık sayıların da kullanıldığı BAHP kavramı ortaya atılmıştır. Bulanık sayılarla ikili karşılaştırma yapılarak ağırlıklar belirlenmekte ve bu ağırlıklar normalize edilmektedir(Aytekin, 2019). 1965 yılında Lotfi A.Zadeh tarafından ortaya atılan bulanık mantık kavramı ikili sistem olan klasik mantığın aksine sadece 0 ve 1 değerlerinin olmadığı ara değerlerin bulunduğunu bunun veriyi daha iyi temsil ettiğini savunmuştur. BAHP ile ilgili yapılan ilk çalışma Laarhoven ve Pedrycz (1983) tarafından ortaya konmuştur. Buckley (1984-1985) yaptığı çalışmada, Saaty'nin AHP metodunu karar vericilerin kendi tercihlerini kesin değerler ile değil değişen ortam ve durumlara göre ifade edilebileceği hale getirmiştir. (Buckley, 1985). Kuo ve Kao (1999) yaptıkları çalışmada, nüfus özellikleri, pazarın özellikleri, rekabet durumu, ulaşılabilirlik ve uygunluk kriterlerini ele alarak BAHP yöntemini kullanarak, en iyi market yerini belirlemişlerdir (Kuo ve Kao, 1999). Bu çalışmada üçgen bulanık sayılar kullanılarak bulanık oranların kıyaslanması yapılmıştır. Literatürde birçok bulanık AHP bulunmaktadır ve Chang (1996)'da bunlardan farklı olarak genişletilmiş analiz metodunu ortaya atmıştır. Bu metot ilk önce üçgensel bulanık sayılar, ikili karşılaştırmalar için kullanılmaktadır.

2. Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi Adımları

Adım 1:

Klasik AHP yönteminde ilk adım olarak karşılaştırma matrisleri oluşturulmaktadır. Bulanık AHP yönteminde de ilk olarak karşılaştırma matrisleri oluşturulmaktadır. AHP Yönteminden farklı olarak elde edilen değerler aşağıda yer alan tablodan faydalanılarak üçgensel bulanık mantık sayılarına çevrilmektedir.

Gerçek Sayı	Üçgensel Bulanık Sayı	Üçgensel Bulanık Sayıların Tersisi
1	(1, 1, 1)	(1, 1, 1)
2	(1, 2, 3)	(1/3, 1/2, 1)
3	(2, 3, 4)	(1/4, 1/3, 1/2)
4	(3, 4, 5)	(1/5, 1/4, 1/3)
5	(4, 5, 6)	(1/6, 1/5, 1/4)
6	(5, 6, 7)	(1/7, 1/6, 1/5)
7	(6, 7, 8)	(1/8, 1/7, 1/6)
8	(7, 8, 9)	(1/9, 1/8, 1/7)
9	(8, 9, 9)	(1/9, 1/9, 1/8)

Adım 2:

Chang (1996)'da ortaya attığı yöntemine göre $x = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ bir amaç kümesi ve $Q = \{q_1, q_2, \dots, q_m\}$ bir hedef kümesi oluşturulur.

Adım 3:

$M_2 = (l_2, m_2, u_2) \geq M_1 = (l_1, m_1, u_1)$ nin olasılık derecesi; $V(M_2 \geq M_1) = \sup [\min(\mu_{M_1}(x), \mu_{M_2}(x))]$ şeklinde tanımlanır.

Adım 4:

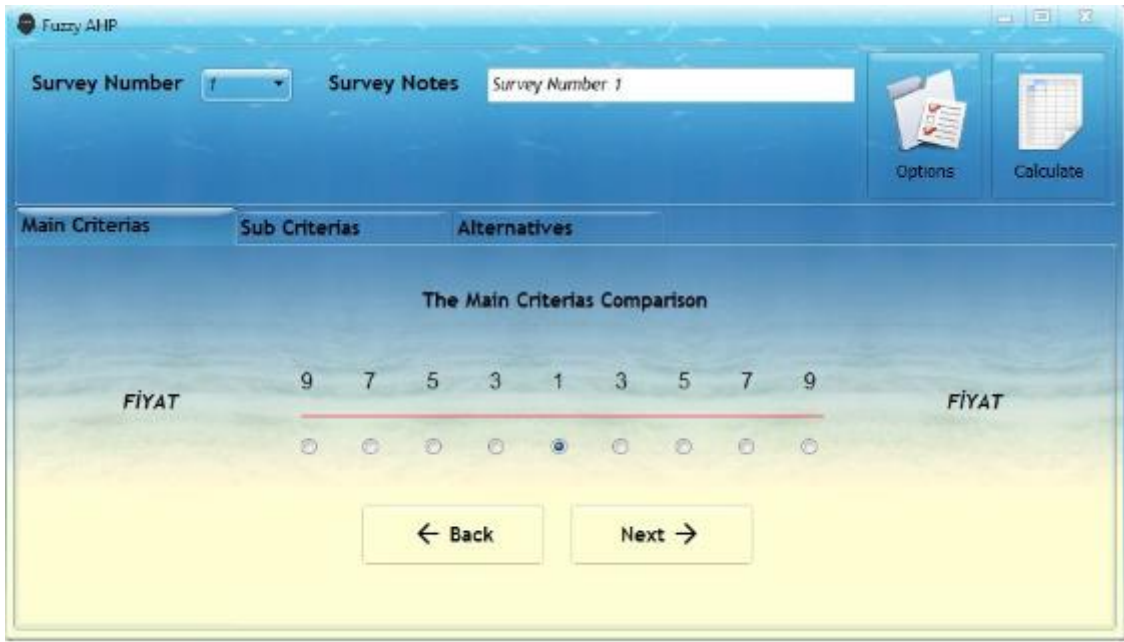
n adet konveks bulanık sayıdan daha büyük bir konveks bulanık sayı üretebilmek için M_i ($i = 1, 2, \dots, n$) olasılık derecesi tanımlanır.

Adım 5:

Elde edilen ağırlık vektörü normalleştirilir. Bu işlemin ardından her bir karar elemanı için önem dereceleri belirlenmiş olur. Bu işlem $W = (d(A_1), d(A_2), \dots, d(A_n))^T$ şeklinde gösterimi yapılabilir.

3. Bulgular

Araştırma Bartın Üniversitesinde eğitim görmekte olan 585 öğrenci üzerinden yapılmıştır. İlk olarak öğrencilere uygulanan anket çalışması daha sonra analiz edilerek sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışmada veriler, Aytekin (2016)'da geliştirilen bilgisayar programı ile analiz edilmiştir.

Şekil 1. Verilerin Girilmesi

Şekil 1'de Bartın üniversitesi öğrencilerine uygulanan anket çalışmasının analizleri için veri girişleri yapılmaktadır.

Sub Criteria Names	Results
En uygun Fiyat	0,3333333333333333
İndirim Oranı	0,3333333333333333
Ödeme Kolaylığı	0,3333333333333333

Şekil 2. Alt kriterlerin Ağırlıklandırılması

Şekil 2’de fiyat ana kriterinin alt kriterleri arasındaki ağırlıkları gösterilmektedir. Diğer ana kriterlerin alt kriterleri de benzer işlemler ile hesaplatılmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, cep telefon seçimi probleminde ÇKKV tekniklerinden olan BAHP yöntemi uygulanmıştır. Bartın üniversitesinde eğitim gören 585 öğrenci ile görüşülerek anket çalışması yapılmıştır. Yapılan meta analizleri ile dört ana kriter ve on yedi alt kriter belirlenerek ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Kriterlerin ağırlık değerleri hesaplanmıştır. Her bir kritere göre Altı alternatif markanın önem dereceleri hesaplanmış ve tercih sıralaması yapılmıştır. BAHP yöntemi alternatif markalar arasında seçim yapmak için kullanılmıştır.

Bulanık analitik hiyerarşi prosesi kullanılarak analiz edilen kriterler ve bunlara bağlı alternatifler incelendiğinde Bartın üniversitesi öğrencilerinin telefon tercihlerinde dikkat ettikleri en önemli kriterin fiyat olduğu ortaya çıkmıştır. Fiyat kriterinin ardından ağ teknolojileri, dizayn ve diğer teknik özellikler kriterleri takip ettiği ortaya çıkmıştır. Kriterlere bağlı olarak tercih ettikleri markalar incelendiğinde ilk sırayı Samsung telefon markasının aldığı gözlemlenmektedir.

Bu farklı değerlendirmelere göre sonuçların değişme olasılığı olabilmektedir. Bu durum eleştiriye açık bir durumdur. Bu durumda tekrar uzman görüşüne başvurulması ve verilerin yetkin kişilerin değerlendirilmesiyle daha doğru sonuçlar vermesi sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Aslan, N. (2005), “Analitik Network Prosesi”, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Matematik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.

Aytekin, A. (2019). Mobilya Endüstrisinde İhracat Performansının Belirleyicilerinin Analizleri: Bulanık AHP ile Karar Ağacı Modellemesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Zonguldak.

Buckley, J. J. (1985). Fuzzy Hierarchical Analysis. Fuzzy Sets and Systems, 17 (3),s.235

Chang, D. Y. (1996). Applications of the extent analysis method on fuzzy AHP. European Journal of Operational Research, 95 (3): 649-655.

Kuo, R. J. & Kao, S. C. (1999). A Decision Support System for Locating Convenience Store through Fuzzy AHP. Computers & Industrial Engineering, 37, 323.

Laarhoven, P. J. M. ve Pedrycz, W. (1983). Fuzzy extension of Saaty’s priority theory. Fuzzy Sets and Systems, 11 (1-3): 229-241.

Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. Information and control, 8 (3): 338-353.

Tüminçin, F. (2016). Analitik hiyerarşi proses (AHP) ile bir karar destek sistemi oluşturulması: bir üretim işletmesinde uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.

Muamma Çözümünde Telmih Sanatının Kullanımı

Assoc. Prof. Dr. Murat ÖZTÜRK⁶⁸

Dr. Tolga ÖNTÜRK⁶⁹

Özet

“Anlaşılmaz ve halledilemez şekilde güç, halli müşkül iş veya şey” manasına gelen muamma, divan edebiyatında manzum bir parça içerisinde belirli usullere göre bir ismi gizlemeye denir. Muammalar Cenab-ı Hakk’ın “Esmâ-i hüsnâ”sı başta olmak üzere umumiyetle bir insan ismini, nadiren de olsa emir, paşa, imam, sultan, derviş ve benzeri vasıflara dair olan isimleri gizlemeye yönelik yazılmış bilmecelerdir. Zekice ve ustaca yazılan muammalar, belagete dahil edilen sanatlardandır. Nazım veya nesir şeklinde düzenlenen muammaların cemiyetin müşterek zekasına uygun ve çözümünün zevk-i selim tarafından beğenilmiş olması gerekir.

Muamma çözümünde belirli usul ve yöntemler kullanılmaktadır. Bu usul ve ameller çeşitli risalelerde ve bazı şerh metinlerinde yer almaktadır. Muammaların çözümünde kinaye, tesmiye, tashif, istiare ve teşbih, ebced hesabı, kalb, iskat gibi sanatlar ve amellerden faydalanılır. Söz içerisinde herkes tarafından bilinen bir olaya, hikâyeye veya bir ayete, hadise, meşhur bir darb-ı mesele işaret etmek manasına gelen telmih sanatı da muamma çözümünde sıklıkla kullanılan sanatlardandır. Haftanın günlerinin, yıl ve mevsimlerin bazı sayılara, seyyarelerin ve gök cisimlerinin belirli harfler ve rakamlara denk geldiği bu sanatta gerek lafzen gerekse manen bazı çağrışımlar yapılarak muamma çözümüne katkı sağlanır.

Bu çalışmada, muamma çözümünde telmih sanatının hangi türlerinin kullanıldığı tanıtılarak Sürûfî’nin “Şerh-i Mu’ammeyat-ı Mir Hüseyin” adlı eserinden örneklerle bu sanatın kullanıldığı muamma çözümlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Muamma, telmih, şerh, muamma çözümü

⁶⁸ Van YYÜ, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü

⁶⁹ Van YYÜ, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

The Use of Telmih Art in Enigma Solution

Abstarct

Incomprehensible and irresponsibly difficult, the enigma, which means solution or work, is called hiding a name according to certain methods in a verse piece in Divan literature. Enigmas are riddles written to hide the name of a human being in general, especially in the name of God's Esmâ-i Hüsnâ, rarely names, pasha, imams, sultans, dervishes and similar qualities. The enigmas written intelligently and skillfully are among the arts included in the eloquence. The enigmas arranged in the form of verse and prose should be in accordance with the collective intelligence of the society and the solution should be appreciated by the pleasure. Specific methods and methods are used in the solution of enigma. These procedures and deeds are included in various treatises and some commentary texts. In the solution of the enunciations, arts and deeds such as allusion, tesmiye, correction, metaphor and tesbih, abced account, heart and slap are used. In the words, a known event, story, or a verse, hadith, meaning to point to a famous darb-ı meaning of the art of recollection is often used in the solution of enigma. In this art, where days of the week, years and seasons coincide with certain numbers, certain letters and numbers contribute to the solution of enigma by making some connotations both in terms of language and spirit. In this study, which types of art of telmih are used in the solution of enigma will be introduced and solutions of enigma in which Surûf's "Şerh-i Mu'ammeyat-ı Mir Hüseyin" are used.

Key words: Enigma, Telmih, commentary, enigma solution

Giriş

Eski Türk edebiyatında belagata dahil edilen türlerden olan muamma, manzum veya mensur bir metnin içerisinde bir ismi, daha çok Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ'sı başta olmak üzere paşa, vezir, bey, sultan gibi kişilerin isimlerini gizlemeye denir. Sözlüklerde "gizli ve anlaşılması zor olan şey; bilmece, sır, muğlak ve çözümü müşkül şey; usulüne göre tertip olunmuş ve bir isme delalet eden bilmece" (Şemseddin Sami, 2006: 1372; Devellioğlu, 2000: 658) gibi manalara gelen muamma, tertip edilmesi ve çözümü hayli zor olan bir türdür. Lügazdan farklı olarak muamma bir insan ismini bildirmeye yönelik düzenlenir, nitekim lügazlarda herhangi bir nesnenin özellikleri verilip bu nesnenin ne olduğunun bilinmesi istenir.

Muammalar, oldukça zekice ve ustaca yazılmış manzumelerdir. İçine çok ustaca yerleştirilen cevap, yani halledilmesi gereken isim, genellikle iki mısraa serpiştirilmiş olan harf ve

kelimelerin çeşitli usullerle bir araya getirilmesiyle bulunur. Bütün ayrıntılarına kadar özellikleri tespit edilen bu sanatın, gizleme şekilleri, zevke hoş gelmek ve intikali imkân dışında bulunmamak üzere tertip edilmiş olması gerekir. (Arslan, 2000: 255)

Türk edebiyatında ilk örneklerinin XV. yüzyıldan sonra verildiği bu tür, özellikle Ali Şîr Nevâyî zamanında Çağatay sahasında verilen örneklerle gelişmiştir. Anadolu sahasındaki tekamülü ise XVI. asırdan sonra başlar. Anadolu sahasında ilk muamma söyleyen II. Murad devri şairlerinden Mu‘inî’dir. Bunların dışında başta Edirneli Emrî Efendi olmak üzere, Lâmi‘î, Gelibolulu Ali, Bâkî, Nâbî, Nesib Dede, Vahyî, Edip, Nevres-i Kadim, Hatem, Nazirâ gibi şairler muamma yazımına önem vermişlerdir. (Saraç, 1997: 304)

Yukarıda isimleri zikredilen şairlerin şiirlerinin yanı sıra, Türk edebiyatında muammanın tanımı ve kaideleri üzerine risaleler ve şerhler yazılmıştır. Fuzûlî’nin *Mu‘ammâ Risalesi*, Bedr-i Dil-şâd’ın *Murâd-nâme*’si, Ali Şîr Nevâyî’nin *Risale-i Hall-i Mu‘ammeyât-ı Esmâ-i Hüsnâ*, Paşa-zâde Hasibî’nin *Risâle Fî-Fenni’l Mu‘ammâ* adlı eseri, Lâmi‘î Çelebî’nin Mir Hüseyin Mu‘ammâyî’nin *Esmâ-i Hüsnâ*, Nev‘î’nin *Şerh-i Mu‘ammâ-yı Câmî*, Behiştî’nin *Şerh-i Mu‘ammeyât-ı Mollâ Câmî* adlı eserleri ve Sürûfî’nin Molla Câmî ve Mir Hüseyin Nişâbûrî’ye ait risalelere yazdığı şerhler önem arz etmektedir.

Muammaların düzenlenmesi ve çözülmesi için çeşitli yöntemler ortaya konulmuştur. Muammayı düzenleyen ve çözmeye çalışan kişinin bu yöntem ve bilgilere sahip olması, onun bu fende ustalığını görmek bakımından önemlidir. Başta Bedr-i Dil-şâd’ın *Murâd-nâme*’si olmak üzere muamma çözüm yollarını ihtiva eden pek çok Türkçe eser mevcuttur. Fakat muamma konusunda asıl kaynaklar, Farsça yazılmış muamma risaleleridir. Mir Hüseyin’in *Risale-i Mir Hüseyin der-Fenn-i Mu‘ammâ* adlı risalesi, Behiştî’nin *Şerh-i Mu‘ammâ-yı Câmî*, Selimî’nin *Mu‘ammâ-yı Selîmî*, Surûfî’nin *Şerh-i Mu‘ammeyât-ı Mir Hüseyin Tercümesi* gibi eserler, muamma çözümü ve tertibi konusunda bilgi veren eserlerdir. (Bilkan, 2000: 67) Bu eserlere göre muammayı tertib ve hall için çeşitli yollar (işlem, ‘amel) vardır. Farsça risalelerde dört ana ‘amel yani işlem den bahsedilir. Bunlar teshîlî, tekmilî, tahsilî ve tezyilîdir.

Bunlardan “A‘mâl-i Teshîlî”, muammayı çözmeye kolaylık sağlayan bir usuldür. Bu işlem de intikad, tahlil, terkiib ve tebdil diye dört kısma ayrılmaktadır. İntikad ile muamma çözümünde kullanılacak harflerin kelimelerin neresinde olduğuna işaret edilir. Tahlil ile bir kelime birkaç parçaya bölünerek bu parçalar üzerinde işlem yapılır. Terkiibde bölünen bu

parçalar birleştirilerek yeni ve anlamlı kelimeler oluşturulur. Tebdil ise bir kelimedeki harflerin yerini değiştirmek suretiyle yeni manalar bulmak işlemine denir.

“A‘mâl-i Tekmîlî”, muamma çözümü esnasında bulunan harf ve hecelerin hangi yollarla bir araya geldiğini anlatan işlemdir. Bu işlem de telif, iskat ve kalb diye üç kısımdan oluşur. Bir diğer işlem olan “A‘mâl-i Tezyîlî”de ise muamma çözümünde bir harfi veya kelimeyi harekelendirme veya sakinleştirme işlemi yapılır. Bu ameller içerisinde muamma çözümüne en fazla yardımcı olan işlem “A‘mâl-i Tahsîlî”dir. Tahsil, toplama, ele geçirme, hasıl etme manalarına gelmektedir. Tahsîlî ile muamma çözümüne kolaylık sağlayacak harflerin ele geçirilmesi, toplanması sağlanır. Bu amel de tansis ve tahsis, tesmiye, telmih, teradûf ve iştirak, kinaye, tashif, istaire ve teşbih ve hesab adında sekiz başlıktan oluşur. Bu kısımların hepsinde çeşitli yollarla muamma kelimelerinin beyit veya mısra içerisinde hasıl edilmesi sağlanır. (Öntürk, 2019: 49-94)

Telmih Sanatı ve Muamma Çözümünde Kullanımı

Lügat anlamı bir şeye kısaca, göz ucuyla bakmak demek olan telmih, söz içerisinde bir kıssaya, efsaneye, tarihi bir hadiseye veya bir ayete, hadise, meşhur bir darb-ı mesele, bir inanışa işaret etmektir. (Saraç, 2007: 282) Diğer bir söyleyişle “ifade içinde zikretmeksizin, herhangi bir kıssaya, geçmişteki bir olaya, meşhur hikayelere, efsanelere, mâlum bir şahsa, çeşitli inanışlara, âyetlere veya bir hadise ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek sanatıdır.” (Küleççi, 2011: 170) Muamma ilminde herkesin bildiği bir kelimeye işaret edilerek muammanın çözümünde ip uçları verilir. Muamma çözümü sırasında sayı, gün, ebced hesabı veya tarihi, dini unsurlar, seyyareler gibi unsurlardan faydalanılır. (Bilkan, 2000: 70)

Muamma çözümünde telmih tanımına ve işlevine yer veren en önemli eserler, Bedr-i Dil-şâd'ın *Murâd-nâme*'si ve Surûrî'nin *Şerh-i Mu‘ammeyât-ı Mir Hüseyin* adlı eseridir. *Murâd-nâme*'de “Güftar Ender İbtidâ-yı İlm-i Mu‘ammâ ve Lügaz” başlıklı bölümünde muamma ve lügazın tanımı yapıldıktan sonra, muammanın tertip ve halli hakkında 22 usulden bahsedilir. Bu usuller beyit içerisinde verilirken daha çok “A‘mâl-i Tahsîlî” dediğimiz amellere yönelik ve anımsatma yani telmih sanatına ilişkin bilgilere yer verilir. Bedr-i Dil-şâd, ay, gün ve yılın hangi harflere işaret ettiğine; ebced hesabındaki harflerin hangi rakamlara denk geldiğine; burçlar, seyyareler ve ayın günlerinin hangi harflere ve rakamlara işaret ettiğine açıklık getirir. (Ceyhan, 1994: 270-276)

Bunun dışında Gelibolulu Mustafa Sürûrî, *Şerh-i Mu‘ammeyât-ı Mir Hüseyin* adlı eserinde Mir Hüseyin’in muamma usullerini tercüme ve şerh ederek muamma çözümünün anlaşılmasına katkı sağlar. Eserde öncelikle telmihın muamma usulündeki tanımına yer verilir. Telmih, meşhur bir yerdeki bir mevzudan ister belli ister gizlenmiş olsun, nişan vermektir. Öyle ki ona yakın bir kelime ile işaret ederek ondan bir veya daha fazla harf dilenir.

“*Telmih ‘ibâretdür ki nişân virmekden bir harf ile yâ ziyâde ile ki maḥall-i meşhûrda mestûr ola yâ mezkûr. Öyle kim kelâm-ı kırânî ile teyemmün istenmişle bir maḥallden bir harf yâ ziyâde dilemek göstereler.*” (Sürûrî, vr. 47b)

Telmihte, nücûm ehlinin kısaltarak oluşturdukları takvim rakamlarından nişan verilir. Buna göre haftanın günleri bir rakama ve bir harfe, yılın karşılığı belli sayılara karşılık gelir.

“*Ve ol nesne ki bu ‘amelde kedîre’l-vukû‘dur nişân virmekdür takvîm rakâmlarına ki ehl-i tencîm ihtîşâr üzre binâ ve men ‘eylemişlerdür.*” (Sürûrî, vr. 47b)

“*Haftanuñ günleri debtinde yek-şenbeden ibtidâ gösterüp anuñ rakamını elif korlar ve dü-şenbe rakamın bâ ve bu kıyâs üzre*” (Sürûrî, vr. 47b)

Örneğin haftanın günleri;

Pazar: 1: Elif: ا

Pazartesi: 2: Be: ب

Salı: 3: cîm: ج

Çarşamba: 4: dal: د

Perşembe: 5: He: ه

Cuma: 6: vav: و

Cumartesi: 7: ze: ز

Yıl ve Mevsimler;

Yıl: 360: شس

Ay: 30: سی ل

Dört mevsim: 4

Seyyare: 7

Seb'a-i seyyareden şeref, hebûṭ, evc ve ḥazîz gibi ve leyl ü nehâr gibi bazı lafızlar söylendiğinde bunların son harfleri kastedilir.

“Öyle kim seb'a'-i seyyâreden ve anuñ ba'zı 'avârızından şeref ve hübûṭ ve evc ve ḥazîz gibi ve leyl ü nehârdan ḥarf-i âḥir ile iktifâ göstereler.” (Sürûrî, vr. 48b)

Örneğin; zuhâl: l (ل), müşteri: ye (ی), Şems: s (س), zühre: he (ه), utarid: d (د), Kamer: re (ر) 'ye işaret eder.

Aynı zamanda takvimin şu ıstılahları da muammadaki son harfe işaret eder: Leyl: l (ل), kıran: n (ن), ihtirak: k (ق), mukarene: ne (هـ), mukabele: le (له), nehar: re (ر)...

Burçlardan hamelden hut'a dek her bir burç için bir harf ve rakam kastedilir: “Burçlardan ḥamelüñ raqamın şıfır naqş iderler ve devr için elif ve cevzâ için bâ ve bu kıyâs üzre ḥûta dek anuñ raqamı yâ elif olur” (Sürûrî, vr. 48b)

Hamel 0, sevr 1 (ل), cevza 2 (ب), seretan 3 (ج), esed 4 (د), sünbüle 5 (ه), mizan 6 (و), akreb 7 (ز), kavs 8 (ح), cedy 9 (ط), delv 10 (ی), hut 11 (ی).

“Öyleyse bu zıkr olınanlaruñ ba'zını getürmekden anuñ raqamın dilemek olur.” (Sürûrî, vr. 48b)

Sürûrî'nin, *Şerh-i Mu'ammeyât-ı Mir Hüseyin* adlı eserinde, telmih ile ilgili tanımlamalardan sonra muamma örneklerine yer verilir. Şârih bu örnekleri üstün belagat yeteneği ve kaidesine uygun olarak çözümler.

Örnek 1:

“Çünânki der-ism-i *Veled*

Mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilün fâ'

در پرده زلف چون رخ مهر افروز

Der-perde'-i zülf çün ruḥ-ı mihr-efrûz

Zülf perdesinde çün rûşen idici yañaḳ

ان مهر کسل کرده نهان شب شد روز

An mihr kesel kerde nihân şeb şud rûz

Ol muhabbet üzici gizledi gice oldu gündüz

Mısrâ‘-ı dâniiden Veled çıkar. Tarîk-i istihrâcı oldur ki mihr zıkr olunup şems ‘itibârî ile sîn (س) dilenmişdür. Kesel (کسل) lafzından çün sîn gizlene gül (گل) kalur. Gül verddür (ورد). Şebden murâd lâmdur (ل) leyl i‘tibârî ile ve rûzdan murâd râdur (ر) nehâr i‘tibârî ile. Çün verd lafzında râ (ر) lâm (ل) ola Veled (ولد) olur.” (Sürûrî, vr. 50a)

Yukarıdaki örnekte ikinci mısradan Veled ismi çıkmaktadır. Şârih ilk başta “Mihr” yani güneş kelimesinin “şems” karşılık geldiğini tespit eder. Ardından telmih sanatı ile “şems” kelimesinin son harfi olan sin (س) dilenmiştir. Muammanın çözümünde “an mihr” yani “sin” harfi “kesel lafzında gizlemiştir” (*An mihr kesel kerde nihân*) ifadesi ile kesel (کسل) lafzında sîn gizlenerek gül (گل) kalmıştır. Gül ise “verd” (ورد) karşılığıdır. “Şeb” kelimesi ise gece yani leyl demektir. Leyl ile de telmih sanatı ile lâm (ل) dilenmiştir. Çözümde, “şeb şud rûz” ifadesi ile verd lafzında râ (ر) harfinin lâm (ل) olmasına işaret edilmiş ve Veled (ولد) ismi ortaya çıkmıştır.

“*Ve güç yiter ki rakama işâret iderler anuñ merķûm-ı bih olanın dilerler. Çün bu kısım kalîle’l-vukû’dur. Eger intikâl-i zihn asânlığı için bir harfüñ rakam olmaklığıyla işâret vâki’ ola evveli olur.*” (Sürûrî, vr. 50a)

Örnek 2:

“Çünânki der-ism-i *Fânî*

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

خلق جهانی بدعا بهر یار

Halk-ı cihânî be-du‘â behr-i yâr

Cihân halkı du‘â ile yâr için

هر طرف از فاتحه خوان بی شومار

Her taraf ez-fâtîha-h̃ân bî-şümâr

Her taraf fâtîha okuyucudan sâğışsuz

Mısrâ‘-ı dâniiden Fânî çıkar. Tarîk-i istihrâcî oldur ki fâtiha-h̃ân (فاتحه خوان) lafzınıñ bir tarafı fâ (ف) ve bir tarafı nûndur (ن). Fân (فان) olur ve bî (بی) şâğışda düdür (دو). Dü şümârde dehdür (ده). Deh yâdur (ی). Fânî (فانی) olur.” (Sürûrî, vr. 47b)

Bu beytin ikinci mısrasından Fânî ismi dilenmiştir. Şârih, “fâtiha-h̃ân (فاتحه خوان) lafzının her tarafı” ifadesinden hareketle bu lafzın baş ve son taraflarındaki harfleri kullanmak suretiyle “Fân (فان)” hecesini elde etmiştir. Daha sonra “bî-şümâr” ifadesinden hareketle “bî (بی)” ekinin rakam değeri olan “dü (دو)” sayısını telmih sanatı ile bulmuştur. Ebced hesabı ile de (دو) harflerinin deh yani on olduğunu tespit edip deh yani on sayısının da “yâ (ی)”ya denk geldiğini belirtmektedir. “Fân (فان)” ve “yâ (ی)” bir araya gelerek Fânî (فانی) ismi hasıl olmuştur.

Örnek 3:

“Ve çünânki der-ism-i Dervîş

Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün

سپاه فتنه آمد خوش برا ای جان آزرده

Sipâh-ı fitne âmed hoş ber â iy cân-ı âzûrde

Fitne sipâhı geldi hoş yukarı gel iy incinmiş cân

که از بهر تو تیر دوست خودرا پیش رو کرده

Ki ez-behr-i tu tîr-i dûst hod-râ pîş rev kerde

Ki senden ötüri dostuñ oğı kendüyi öñce gidici eylemiş

Mısrâ‘-ı dâniiden Dervîş çıkar. Tarîk-i istihrâcî oldur ki tîr ‘uṭârid yıldızına dirler. Öyleyse ‘uṭârid i‘tibâriyle tîrden murâd dâldur (د). Pîş (پیش) lafzınıñ kendüsi ya‘nî pîş lafzında öñdin olan pâ (پ) çün lafz-ı rev (رو) ola Dervîş (درویش) olur.” (Sürûrî, vr. 49b)

Bu örnekte de son mısradan Dervîş ismi dilenmiştir. Muammanın çözümünde, telmih vesilesi ile “tîr” söylenerek ‘uṭârid yıldızı kastedilmiştir ve yine telmih vesilesi ile ‘uṭârid kelimesinin sonundaki “dâl (د)”a işaret edilir.

Sonuç

Eski Türk edebiyatında neredeyse bütün şairlerin rağbet ettiği muamma türü, aynı zamanda hüner göstermek için söylenen bir edebi sanat olarak zikredilmektedir. Bu tür, okuyanın zevk-i selimine hitap ettiği ölçüde başarılı sayılmış ve muamma usul ve kaidelerine uygun bir şekilde tertip edilen ve çözümü olan muamma *edebi* muamma, çözümü olmayan muamma ise *ebedi* muamma olarak kalmıştır. Muamma, İslam coğrafyasının ortak kültürü ile oluşturulduğu için bu kültürdeki bütün öğeler muamma tertibinde olabildiğince kullanılmıştır. Bu kültürün muamma içerisinde yeterince yansıtılması için kullanılan en önemli işlemlerden (amel, sanat) biri de telmih sanatıdır.

Çalışmada muamma hakkında yazılmış risale ve şerhlerden hareketle telmih sanatının kullanım boyutlarına kısaca değinilmiştir. Muamma çözümü örneklerinde, haftanın günlerinin hangi harf ve rakamlara tekabül ettiğine, yıl ve mevsimlerin, seyyarelerin ve burçların hangi harflere işaret ettiğine yer verildiği görülmüştür. Çözümlerde telmihe ulaşmak için diğer işlemlerden de yararlanılmış, hangi kelimenin hangi harfe ya da rakama işaret ettiğini belirlemek muamma çözenin (şârihin) ilmi kültürüne bırakılmıştır. Metinlerde harf düzeyinde anımsatmalar yapıldığı gibi kelime düzeyinde anımsatmalara da işaret edilmiştir. Bazen de bir kelime verilerek o kelimenin bir harfi kastedilmiştir. Sonuç olarak muamma çözümünde Arap, Fars ve Türk kültürlerindeki ortak öğeler ve ilmi birikimden mümkün mertebe yararlanılmış ve bu birikim kullanılırken de telmih sanatının inceliklerine başvurulmuştur.

Kaynaklar

Arslan, M. (2000) “Divan Edebiyatında Mu‘ammâ”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 251-276.

Bilkan, A. F. (2000) *Türk Edebiyatında Mu‘ammâ*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ceyhan, A. (1994) *Bedr-i Dilşâd’ın Murad-name’si*, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Devellioğlu, F. (2000) *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Külekçi, N. (2011). *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Öntürk, T. (2019). *Sürûrî'nin Şerh-i Muammeyât-ı Mir Hüseyin Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Yayımlanamamış Doktora Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Saraç, M. A. (1997). "Mu'amma ve Divan Edebiyatındaki Seyri", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 27, S. 1, İstanbul, 297-308.

Saraç, M. A. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*, İstanbul: 3F Yayınları.

Sürûrî, *Şerh-i Mu'ammeyât-ı Mîr Hûseyin*, Ankara: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Arş. No: 06 Mil Yz A 8274/1

Şemsettin Sami. (2006). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Mobil Cihazları Etkileyen Zararlı Yazılımlar ve Korunma Yöntemleri

Assoc. Prof. Dr. Alper AYTEKİN⁷⁰

Arş. Gör. Ahmet AYZAZ⁷¹

Arş. Gör. Fatma TÜMİNÇİN⁷²

Eda BEKTAŞ⁷³

Özet

Mobil cihazlar günümüzde hayatın olağan bir parçası haline gelmiştir. Çıktığı ilk yıllarda amacı sadece iletişim kurmak olan mobil cihazlar için, arama yapmak, artık basit bir fonksiyondur. Alışverişten banka ödemelerine kadar birçok işlemin kolaylıkla yapılmasını sağlayan bu teknoloji, yanında önemli riskleri de beraberinde getirmektedir. Mobil cihazlar, henüz bilgisayarlar gibi ayrıntılı güvenlik duvarlarına sahip değildirler. Birçok mobil kullanıcısı da bu güvenlik eksiklerini bilmediği için, zararlı yazılımların, bilgisayar korsanlarının hedefi haline gelmektedir. Bu çalışmada mobil cihazlara çeşitli yollarla bulaşan zararlı yazılımlar araştırılmış ve bu yazılımların türleri analiz edilmiştir. Kullanıcıların bu zararlı yazılımlardan ne tür yöntemler ile korunması gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir. Mobil cihazların herhangi bir zararlı yazılımın ve bilgisayar korsanının tehdidine maruz kalmaması için alacağı önlemler ve mobil cihazları korumak amacıyla kullanılabilecek uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mobil cihazlar, Zararlı yazılımlar, Bilgisayar korsanı, Mobil tehditler

Harmful Software Affecting Mobile Devices and Protection Methods

Abstract

Mobile devices have become an ordinary part of life today. For mobile devices whose purpose was only to communicate in the first years of its used, making calls is now a simple function. This technology, which enables easy transactions from shopping to bank payments, brings important risks along with it. Mobile devices do not yet have detailed firewalls, such as computers. Since many mobile users do not know these security gaps, they become the target of malicious software and hackers. In this study, malicious software transmitted to mobile

⁷⁰ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁷¹ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁷² Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

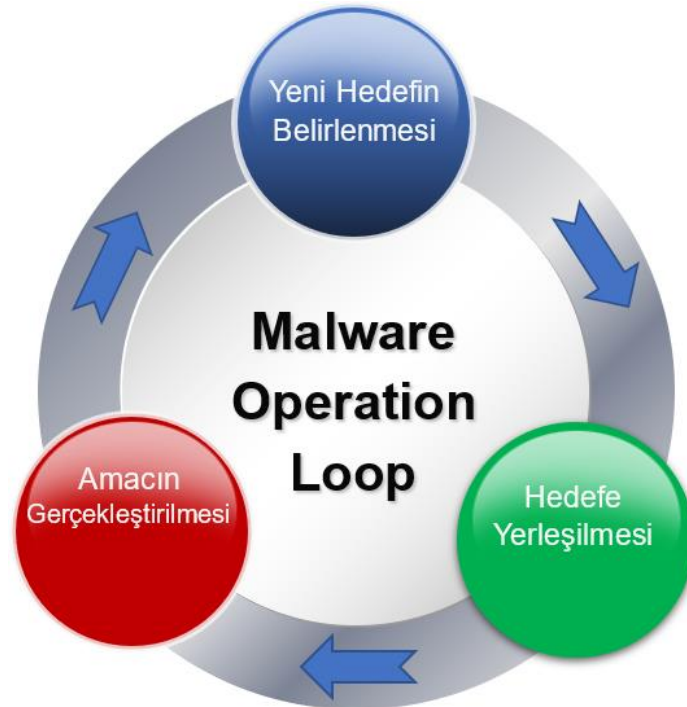
⁷³ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

devices in various ways has been investigated and the types of these software have been analyzed. The users are informed about what methods they should use against this malware. Information is given about the precautions that mobile devices will take to prevent any malicious software and hackers from being threatened and the applications that can be used to protect mobile devices.

Keywords: Mobile devices, Malware, Hacker, Mobile threats

Giriş

Teknoloji çağının yaşanıldığı bu dönemde 7’den 70’e insanlar en az bir mobil cihaza sahipler ve farkında olmadan da olsa birçok tehdidin hedefindedirler. Bu tehditlerin başlıca sebebi zararlı yazılımlardır. Zararlı yazılım ise, bulaştığı sistemde veya cihazda yazılımı yapan kişinin istediği eylemleri gerçekleştirmesi amacıyla hazırlanmış kodlardır (1). Kullanıcı bilinçsizliği, bu hazırlanan yazılımların yanıltıcılığı gibi pek çok sebeplerle onların cihazlarına yerleşir ve onlardan daha fazla yetkiye sahip olurlar. Ana işleyiş 3 aşamalı bir döngü ile açıklanır. İlk olarak zararlı yazılım hedeflenen cihaza ulaşır ve yerleşir. Daha sonra ise bu cihaz üzerinde hedeflediği amacı gerçekleştirir. Son olarak aynı amacı gerçekleştirmek üzere yeni bir hedef belirler.

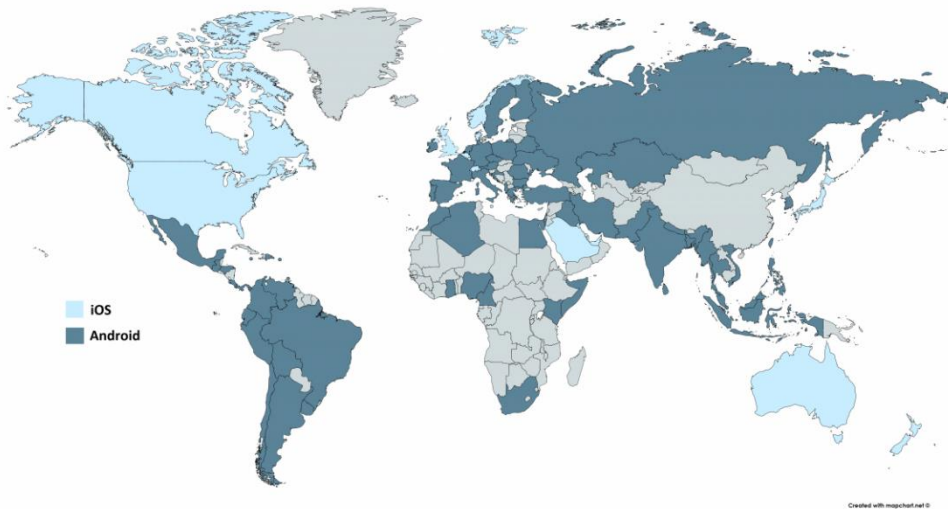
Şekil 1. Zararlı yazılımların işleyiş döngüsü (Malware’s operating loop)

Kullanıcıya ait bir cihaz üzerinden, kullanıcının kredi kartı şifresinden adresine kadar bir sürü bilgi elde edilebilir (2). Mobil cihazlara yapılan saldırılarda bu verilere erişimi amaçlanmaktadır. Kullanıcıya ait bu veriler elde edildikten sonra ise saldırganın istediği her türlü amaçta illegal olarak kullanılabilir (3). Bu işlemler sayesinde milyonlarca kullanıcı maddi ve manevi zararlar görür.

Bu sebeple, bu tür zararlarla karşılaşmamak için kullanıcılar bilinçlendirilmeli, tehditler ve çeşitlerinden haberdar olunmalı, sistematik zafiyetler giderilmeli ve bu önlemler saldırılar gerçekleştirilmeden alınmalıdır.

Mobil saldırganların asıl hedefleri işletim sistemi temelinde hazırlanan uygulamalardır. Dünyada en çok kullanılan mobil işletim sistemleri Android ve IOS'tur. %70 kullanım oranı ile Android işletim sistemi birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırada ise %28,3 kullanım oranı ile IOS gelmektedir. Diğer işletim sistemleri ise %1,7 kullanım oranına sahiptir (4).

Dünyada ülkelerin IOS ve Android kullanımlarına göre yoğunluğu Şekil 2'de verilmiştir (5).

Şekil 2. Dünyada IOS ve Android Kullanım Yoğunluğu

Bu işletim sistemlerinin mağazalarındaki uygulama sayıları (6) ise; Android uygulamaları: 2,7 milyon, IOS uygulamaları: 2,2 milyon'dur. Gerçekte, uygulama sayıları en iyi ölçüm yöntemi değildir, çünkü çoğu kullanıcı çok az uygulama kullanır ve en popüler olanları her iki platformda da bulunur. Geleneksel olarak, IOS, geliştiriciler için daha kazançlı bir platform olmuştur, bu yüzden yeni uygulamaların ilk önce orada ortaya çıkma eğilimi olmuştur, ancak Android'in pazar payı artmaya devam ettikçe bu değişmektedir.

1. Mobil İşletim Sistemleri Güvenlik Analizi

Uzun zamandır IOS ve Android işletim sistemi karşılaştırmalarında IOS işletim sisteminin daha güvenli olduğu düşünülmektedir. Çünkü Apple'ın işletim sistemi kapalı kaynak kodlu bir sistemdir. Apple kaynak kodunu uygulama geliştiricilere bırakmaz ve iPhone'ların ve iPad'lerin sahipleri telefonlarındaki kodları değiştiremez. Bu, korsanların IOS destekli cihazlarda güvenlik açıkları bulmasını zorlaştırır.

Android cihazlar ise tam aksine açık kaynak kodlu bir sisteme sahiptir. Bu yapı, cihaz sahiplerinin kodlarda değişiklik yapmasına olanak sağlamaktadır. Eğer yeni çıkan bir cihazda güvenlik açığı varsa bunu mobil korsanlar bulabilir ve sisteme kendi isteğince müdahale edebilir.

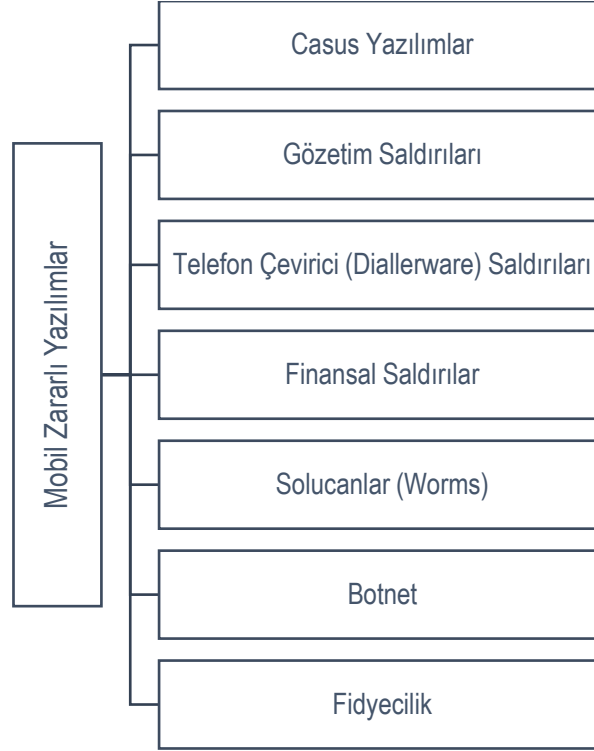
Android işletim sistemi günümüzde daha çok tercih edilen işletim sistemi olduğu için mobil korsanlar tarafından daha sık hedeflenmektedir. Android işletim sisteminin küresel popülaritesi, siber suçlular için daha çekici bir hedef haline gelmesine neden olmaktadır ve buna bağlı olarak da Android cihazlar, bu suçluların gönderdiği kötü amaçlı yazılımların saldırısına daha çok uğramaktadır.

Buradan yapılacak bir çıkarımla IOS daha güvenli olarak kabul edilebilir olsa da, siber suçluların iPhone'lara veya iPad'lere ulaşması imkansız değildir. Hem android hem de IOS cihazlarının sahiplerinin olası kötü amaçlı yazılım/virüslerin farkında olmaları ve üçüncü taraf uygulama mağazalarından uygulama indirirken dikkatli olmaları gerekmektedir. Sattıkları uygulamaları inceleyen Google Play ve Apple App Store gibi güvenilir kaynaklardan uygulamalar indirmek en güvenli yoldur.

Uygulamalar üzerinden yapılan saldırılar dışında, siber suçlular, kullanıcıların oturum açma, banka hesaplarına erişim bilgileri ve diğer kişisel verileri çalmak için çeşitli ikna yöntemleri kullanmaktadırlar. Bu tür saldırılar için birçok sosyal mühendislik içeren yöntemler geliştirmişlerdir. Hangi mobil işletim sistemi olursa olsun hem IOS hem de android bu tür kimlik avı saldırılarına karşı aynı derecede savunmasız olabilir.

2. Mobil Zararlı Yazılımlar

Zararlı yazılımlar genellikle sistemlere izinsiz erişmek ve eriştiği sistemlerden bilgi çalmak için yazılan kodlar veya programlardır. Bu zararlı yazılımların sistemlere erişebilmek için kullandığı birçok teknik vardır ve bu tekniklere göre adlandırılmışlardır (Şekil 2).

Şekil 2. Mobil Zararlı Yazılım Türleri (Types of Mobile Malware)

1.1. Casus Yazılımlar

Kullanıcının haberi olmadan gizlice sisteme erişen ve yerleşen, yerleştiği sistemden gizlice bilgiler toplayan zararlı yazılımlara casus yazılım denir. Casus yazılımlar, solucanlar ve virüsler gibi fazla yayılmaya gerek duymazlar. Casus yazılımın asıl hedefi, sistem içinde kendini gizleyerek istenilen bilgilere erişmektir (7). 2005 yılında FBI tarafından 2000'den fazla şirketle birlikte yapılan bir ankette, katılımcıların %64'ünün casus yazılımlar sebebiyle maddi kayıplar yaşadığı ortaya çıkmıştır. Bu kayıpların yaklaşık 62 milyon dolar olduğu tahmin edilmiştir (8). Mobil cihazlardan bu sitelere erişim sağlanmasıyla yazılımlar mobil cihazlara da yerleşmektedir.

1.2. Gözetim Saldırıları

Mobil cihazlarda var olan kamera, mikrofon, GPS gibi donanımlar kullanılarak kullanıcıların gözetlenmesi ve takibe alınmasıdır. Özel hayatın gizliliğine açık bir saldırı olan bu yazılımlar ile birçok insanın günlük hayatta neler yaptığı, kimlerle konuştuğu gibi bilgilere kolayca erişilir, hedef kullanıcının uygunsuz fotoğrafları çekilerek şantaj için kullanılır, mikrofon kullanılarak cihazın bulunduğu ortam dinlenir, GPS verileri kullanılarak hedef kullanıcının telefonunun istenilen zamanda nerde olduğu dinlenir ve zararlı yazılımlar sayesinde bu ve bunun gibi daha birçok eylemde bulunulur. Bu yazılımlar cihaza yerleştikten sonra kendini gizleyerek yakalanma şansını azaltır.

1.3. Telefon Çevirici (Diallerware) Saldırıları

Bu tür saldırılar, sıklıkla uluslararası telefon numaralarını, kurban olarak seçilen bilgisayar modeminin internet sağlayıcısının erişim numarasını değiştirilmesiyle gerçekleşir (9). Kullanıcının yüksek maliyetli SMS ve arama servisleriyle daha fazla ücret ödemesi sağlanmaktadır.

1.4. Finansal Saldırıları

Finansal saldırılar genellikle kredi kart bilgilerini hedef alan, kullanıcının online işlemlerinde bu bilgilere ulaşarak onları sızdıran saldırı çeşididir. Kaspersky Lab'ın 2015 1. çeyrek raporunda en az 29 bankacılık ve finans uygulamasına saldırma becerisine sahip SMS.AndroidOS.OpFake.cc adlı bir Trojan bulunduğunu bildirmiştir. Bu Trojan'ın 2. çeyrek raporundaki en yeni sürümü ile 114 (dört kat fazla) bankacılık ve finans uygulamasına saldırma becerisine sahip olduğu belirtilmiştir (10).

1.5. Solucanlar (Worms)

Genelde kullanıcının sistemine e-posta, forum siteleri gibi çeşitli dosyalar ve ağlar üzerinden bulaşan, sisteme girdiklerinde kullanıcının herhangi bir hareketine ihtiyaç duymadan kullanacağı kaynakları bularak kendini kopyalayan ve diğer kullanıcılara çok hızlı bir şekilde ulaşan yazılımlardır.

1.6. Botnet Saldırısı

Bir ana sunucunun zararlı yazılımları bulaştırdığı tüm cihazları kontrol ederek istediği eylemleri yaptırdığı saldırı biçimidir. Zararlı yazılımların bulaştığı cihazlar (botnet) bir siteyi devre dışı bırakmak veya yasa dışı amaçlar için kullanılmak üzere daha tehlikeli eylemlerde kullanılabilirler.

1.7. Fidyecilik

Bu tür saldırılar genellikle bulaştığı cihazın ekranını kilitleyen veya dosyalarını şifreleyen saldırı biçimidir. Saldırgan kullanıcıdan para ister ve bunun karşılığında ekranı serbest bırakacağını veya şifreleri kaldıracağını söyler.

2. Korunma Yöntemleri

Zararlı yazılımların giderek çoğaldığı bu dönemde kullanıcıların artık bilinçlenmesi ve kişisel verilerinin korunması için önlemler alması gerekmektedir. Kullanıcıların alacağı önlemler şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Genel güvenlik bilgisine sahip olmak,
- 2) Anti-virüs programı indirmek,
- 3) Güvensiz sitelerden cihaza herhangi bir dosya, uygulama, belge indirmemek,
- 4) İndirilecek uygulamaları orijinal sitelerinden indirmek,
- 5) Uygulamaları indirirken uygulamanın izinlerine dikkat edip indirmek (11),
- 6) Şüpheli linklere tıklamamak,
- 7) Cihaz çalınma riskine karşı uzaktan yedek alma ve sıfırlama yazılımlarını indirmek (11).
- 8) Açık kablosuz ağlarda hassas bilgilerle ilgili işlemler yapmamak (11),
- 9) Hesapları için güçlü şifreler oluşturmak (12),
- 10) Cihazdaki verilerin yedeğini düzenli bir şekilde almak (12),

kullanıcının alacağı önlemler arasındadır.

Kullanıcı dışında aynı zamanda ağ operatörleri de müşterisine güvenilir bir ortam hazırlamalıdır. Operatörlerin gelen ve giden mesajlar için antivirüs yazılımları yüklemesi önemli bir adımdır. Bir diğer önlem alması gereken uygulama geliştiriciler, uygulamalarının gerekli güvenlik önlemlerini alması gereklidir. Verilerin ağlardan şifreli gönderilmesi,

uygulama izinlerinin olabildiğince az olması, sadece gerektiğinde veri toplayacak şekilde uygulamalarını geliştirmelidir (11).

Son olarak uygulama marketleri piyasaya sürmeden uygulamaların kodlarını, güvenilirliklerini, zararlı olup olmadığını incelemelidir. Elde ettiği verilere göre uygulamayı piyasaya sürmelidir (13).

Sonuç

Teknoloji devrinin yaşandığı bu dönemde mobil cihazlar evlere hızla yayılmış, çocuğundan yaşlısına her bireyin elinde yer edinmeyi başarmıştır ve donanımları da artmıştır. Artık insanlar fatura ödemelerini, banka işlemlerini, sosyal medya takibini, fotoğraf video çekimlerini tek cihazda gerçekleştirmektedir ve bu da mobil cihazları saldırıların gözdesi haline getirmiştir. Bu çalışmada günümüzde gittikçe daha fazla yetenek kazanan mobil cihazların aynı zamanda kullanıcılarına bir tehdit olmaması için, cihazların yetenekleriyle doğru orantılı büyüyen zararlı yazılımlara hazırlıklı olmalarını sağlayacak bir ortam amaçlanmıştır.

Kötü amaçlı yazılımların hızla artmasıyla birlikte, ağ ve mobil cihazların güvenliğini sağlamak için proaktif yaklaşımlar uygulanmalıdır. Kötü amaçlı yazılımlara karşı algılama ve önlemenin çok önemli olduğu ve ana bilgisayarlardaki güvenlik açıklarından yararlanan yeni değişkenlere karşı mücadele etmek için yeni tekniklerin geliştirilmesi gerektiği açıktır.

Kaynakça

- 1) Canbek, G. (2005). Klavye dinleme ve önleme sistemleri analiz, tasarım ve geliştirme. *Unpublished master's thesis*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- 2) Su, Q., Tian, J., Chen, X., & Yang, X. (2005). A fingerprint authentication system based on mobile phone. *International Conference on Audio-and Video-Based Biometric Person Authentication* (pp. 151-159). Springer, Berlin, Heidelberg.
- 3) Shimonski, R., & Zenir, J. (2015). Mobile Phone Tracking. *Cyber Reconnaissance, Surveillance and Defense*, 113-143.
- 4) Teknoloşkop, (2019). "Dünya'da en çok kullanılan mobil işletim sistemleri", <https://www.teknoloskop.net/dunyada-en-cok-hangi-sistem-kullaniliyor/>

- 5) DeviceAtlas, (2019). “Android v IOS market share 2019”,
<https://deviceatlas.com/blog/android-v-ios-market-share>.
- 6) DigitalTrends, (2019). “Android vs. IOS: Which smartphone platform is the best?”,
<https://www.digitaltrends.com/mobile/android-vs-ios/>
- 7) Hansen, J. B. & Young, S. (2003). *The Hacker's Handbook*, November 24, CRC Press.
- 8) State of Spyware Report – 2005, Webroot, 2006.
- 9) Gralla, P. (2002). *The complete idiot's guide to Internet privacy and security*. Penguin.
- 10) Kaspersky, Mobil Zararlı Yazılımlar 2. Çeyrekte 3 Kat Arttı,
<https://www.kaspersky.com.tr/blog/mobil-zararli-yazilimlar-2-ceyrekte-3-kat-artti/1706/>
- 11) Utku, A., & Doğru, İ. A. (2016). Mobil Kötücül Yazılımlar ve Güvenlik Çözümleri Üzerine Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, Part C. Tasarım ve Teknoloji, 4 (2), 49-64.
- 12) Canbek, G., & Sağıroğlu, Ş. (2007). Kötücül ve Casus Yazılımlar: Kapsamlı Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22 (1).
- 13) Aydoğan, E. (2014). Genetik Programlama Kullanılarak Mobil Zararlı Yazılımların Otomatik Olarak Üretilmesi.

Cari Açık, Bütçe Açığı ve Tasarruf Açığı İlişkisi: Türkiye Örneği

Prof. Dr. Servet CEYLAN⁷⁴

Arş. Gör. Mustafa Malkoç YAŞAR⁷⁵

Özet

Ticari ve finansal hareketlerinin serbest olduğu ekonomilerde yatırımlar dış kaynaklarla karşılanabilmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerin daha hızlı büyümesini sağlayan bu finansman biçimi önemli sorunlara da kaynak olabilmektedir. Yüksek dış borç stoklarının oluşması, yüksek cari açıklarla karşı karşıya kalınması, dış şoklara karşı kırılganlıkların artması sorunlardan bazılarıdır. Ayrıca bu sorunlara bütçe açıklarının da eklenmesi ciddi ekonomik krizlerin habercisi olabilmektedir. Türkiye ekonomisi de hızlı büyüme çabaları içerisinde yüksek cari açık veren ekonomiler arasında yer almıştır. Son dönemlerde bu açıkların olumsuz etkileriyle daha sık karşılaşır olmuştur. Bu nedenle Türkiye ekonomisinde oluşan cari açığın nedenlerinin ortaya konulması ve çözüm önerilerinin önemlidir. Çalışmada, cari açığın oluşmasında bütçe açığı ve tasarruf açığının önemine vurgu yapan üçüz açık hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerliliği test edilmiştir. Bu amaçla tasarruf açığı, bütçe açığı ve cari açığın 1983-2015 dönemi verileri kullanılmıştır. ARDL yöntemine dayalı sınır testinin (Bound Test) kullanıldığı analizden elde edilen bulgular, değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığını göstermiştir. Sonuçlar Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini doğrularken, cari açığın oluşumunda bütçe açığı ve tasarruf açığının pozitif etkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Dışa Açıklık, Tasarruf Açığı, Bütçe Açığı, Üçüz Açık Hipotezi

Current Account Deficit Budget Deficit and Savings Deficit Relationships: The Case Of Turkey

Abstract

Investments can be funded by foreign resources in the economies which have free trade and financial movements. This type of funding is working as an accelerator in developing

⁷⁴ Giresun Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

⁷⁵ Giresun Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

economies but it also can be caused to important problems. High foreign debt stocks, high risk of current account deficit, being more fragile to external shocks are some of these important problems. When the situation combined with the budget deficit it may be the basic cause of the crisis. Turkish economy which aims a rapid growth has listed in the high current account deficit countries. Thus, causes of current account deficit and its solutions are very important for the Turkish economy. In this study, the triplet deficit hypothesis was examined in the Turkish economy. In order to test the hypothesis, savings deficit, budget deficit and current account deficit data were used including 1983–2015 time period. The results derivated from ARDL method (Bound Test) there are long term relationship between variables. Results confirmed the triplet deficit hypothesis in the Turkish economy and the results also showed that budget deficit and savings deficit has a positive effect on the current account deficit.

Keywords: Current Account Deficit, Openness, Savings Deficit, Budget Deficit, Triplet Deficit Hypothesis

1. Giriş

Günümüz ekonomilerinde dışa açıklık oranları hızlı bir şekilde artmaktadır. Geleneksel iktisat anlayışının ortaya koyduğu dış ticaretin tüm tarafların çıkarına olduğu anlayışı ve dış ticaretin büyümenin önemli bir kaynağı olduğu tezi teorik temelde bu gelişmeyi desteklemiştir. Dış ticaretin gelişmesi ile belirginleşen bu durumda ikinci dünya savaşından sonra gelişen serbestleşme çabalarının önemli bir payı vardır. Çin, Güney Kore gibi bazı ekonomilerin hızla büyümesinde dış ticaretin önemli bir payı olduğu görülebilmektedir. Diğer ekonomilerde aynı yolu izlemekte ve dış dünya ile entegre olmaya çabalamaktadır. Ancak dışa açıklığın artması özellikle gelişmekte olan ekonomilerde önemli sorunlara neden olmuştur. Daha hızlı büyümek için kontrolsüzce dışa açılma sonucunda oluşan uzun süreli cari açıklar ülkeleri dış şokların etkilerine daha açık bırakmış ve ülkelerin hızlı büyüme ve darboğaz dönemlerine girmelerine vesile olmuştur. Dış kaynaklara odaklı finansman biçimi ülkelerin dış borç stoklarını da artmıştır. Ayrıca dışa açıklık oranlarının yüksekliği ülkeler arasındaki krizlerin geçişkenliğini artırmıştır. Dış şoklarla karşı karşıya kalan ekonomilerde bütçe açıkları da artış eğilimine girmiştir. Sonuçta dış finansmanla hızlı büyüme çabası sonucunda oluşan cari açıklar, ekonomik krizlerin nedenleri arasında yer almıştır.

Cari açıkların nedenleri ve sonuçlarını inceleyen çok fazla teorik ve uygulamalı çalışma mevcuttur. Teorik yaklaşımlar içerisinde en ön plana çıkan yaklaşımlardan bir tanesi

Keynesyen harcama-hasıla modeline dayanır. Üçüz açık hipotezi olarak adlandırılan yaklaşımda, dışa açık bir ekonomide cari açığın nedeninin tasarruf açığı ve bütçe açığı olduğu iddia edilmektedir. Hipotez aynı zamanda ekonomik krizlerle bu açıklar arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Alternatif bir yaklaşım olan Ricardo denklik teorisinde ise bütçe açığı, cari işlemler açığına neden olmamakta dolayısıyla üçüz açık teorisi geçerliliğini yitirmektedir.

Türkiye ekonomisi de hızlı büyüme çabaları içerisinde yüksek cari açık veren ekonomiler arasında yer almış ve sık sık “kırılgan beşli” olarak ifade edilen ülke grupları içerisinde anılmıştır. Son dönemde yaşanan ekonomik darboğazların da dış açıklardan kaynaklı olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde önemli bir sorun teşkil eden cari açığın nedenlerinin ortaya konulması ve çözüm önerilerinin oluşturulması gerekir. Çalışmada Türkiye ekonomisinde cari açığın oluşmasında bütçe açığı ve tasarruf açığının etkili olup olmadığı, diğer bir ifadeyle üçüz açık hipotezinin geçerliliği test edilmiştir. Bu amaçla değişkenlerin 1983-2017 dönemi yıllık verileri vasıtasıyla zaman serisi analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın geri kalan kısmı şu şekilde biçimlenmiştir. İkinci bölümde cari açığın nedenleri konusundaki alternatif iki yaklaşım sunulmuş ve konuyla ilgili literatür özetlenmiştir. Sonraki bölümlerde sırayla veri seti, yöntem tanıtılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Son bölümde ise ampirik sonuçlar değerlendirilerek politika önerileri sunulmuştur.

2. Teorik Yaklaşımlar ve Literatür

Literatürde cari açığın nedenleri ve/veya etkileyen faktörleri açıklamaya çalışan alternatif yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlardan bir tanesi cari açıkların oluşmasında tasarruf açığı ve bütçe açığının önemli faktörler olduğunu ortaya koyan üçüz açık hipotezidir. Tasarruf açığı, bütçe dengesi ve cari açık arasındaki ilişkinin teorik temeli Keynesyen harcama-hasıla modeline dayanır;

$$Y = C + I + G + X - M = C + SP + T \quad (1)$$

$$ST = SD + SF \quad (2)$$

$$SF = X - M \quad (3)$$

$$SD = SP + SG \quad (4)$$

$$SP = Y - T - C \quad (5)$$

$$SG = T - G \quad (6)$$

$$S = (Y - T - C) + (T - G) + (X - M) \quad (7)$$

$$(X - M) = (S - I) + (T - G) \quad (8)$$

Modelde; Y: Milli Gelir, C:Tüketim harcaması, G: Kamu Harcaması, X:İhracat, M:İthalat, SP: Özel Tasarruf, T: vergiler, ST=S: Toplam tasarruf, SD: İç Tasarruf, SF: Dış Tasarruf, SG: Kamu tasarrufunu temsil etmektedir(Akbaş ve Lebe, 2016;273-74). Denklem (8)'in elde edilmesi üçüz açık hipotezinin teorik temelini, dış denge ile iç dengenin eşitliğini ortaya koymaktadır. Kısaca ifade edilecek olursa dış dengede açık olması (X-M); - Tasarruf açığı (S-I) yada bütçe açığı (T-G) dolayısıyla oluşmakta (İkiz Açık) yada Tasarruf açığı (S-I) ve aynı anda bütçe açığı (T-G) ikilisinden (Üçüz açık) kaynaklanmaktadır.

Üçüz açık hipotezine alternatif bir yaklaşım Ricardo Denklik Teorisinde yer almaktadır. Daha çok kamu harcamalarının etkisizliği üzerinde odaklanan bir yaklaşım olan Ricardo Denklik Teorisi hükümetin vergi indirimini ya da kamu harcamasını artırarak ekonomiye müdahale etmesi karşısında kişiler harcamalarını artırmak yerine tasarruflarını artıracakları iddiasını içerir. Bunun nedeni ise bireylerin, hükümetin oluşan bütçe açıklarını kapatmak için tekrar vergileri artıracaklarını öngörmeleridir. Teoriye göre; kamu tasarrufundaki bir azalma (bütçe açığı), özel tasarrufta aynı miktarda bir artışa yol açar ve dolayısıyla toplam tasarrufta bir değişme olmayacaktır. Toplam tasarruf değişmediğinden, kapalı ekonomide reel faiz oranının arzulan toplam tasarrufla yatırım talebini eşitlemek için yükselmesine gerek yoktur. Açık ekonomide ise arzulan özel tasarruflar dış borçlanma gereğini ortadan kaldıracak kadar artacağı için bütçe açığı, cari işlemler açığına neden olmaz (Eroğlu, 1998).

Türkiye'de ikiz açığa ilişkin çok sayıda çalışma olmasına karşın, üçüz açığa ilişkin çalışmaların sayısının sınırlı olduğu görülmektedir (Tulumce, 2013: 97).

Süreççi (2011), 1987:1-2007:3 dönemine ait çeyrek yıllık veriler ile üçüz açık hipotezi için VAR analizi uygulamıştır. Analiz sonuçlarına göre kamu açıkları ve cari açık arasında ilişki tespit edilirken, yatırım tasarruf oranı ve cari açık arasında Granger nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

Karaçor ve diğerleri (2012), 1980-2010 dönemlerini kapsayan veriler yardımıyla Türkiye ekonomisinde üçüz açık olgusunu Vektör Otoregresif Model (VAR:

VectorAutoregressive Model) ve Granger Nedensellik Testi ile analiz etmişlerdir. VAR sonuçlarına göre cari açıktaki bir artış en çok KKBG (Kamu Kesimi Borçlanma Gereği) üzerinde hissedilmektedir. Bu iki değişken bileteral biçimde (iki yönlü) birbirini etkilemektedir.

Akıncı ve Yılmaz (2013), Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliğini 1975-2010 dönemi için sınır testi yaklaşımıyla araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre tasarruf açıkları ile bütçe açıklarının cari açık üzerine hem kısa hem de uzun dönemde pozitif yönlü ilişkinin varlığını belirterek üçüz açık hipotezinin belirtilen dönemde Türkiye ekonomisi için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Şen ve diğerleri (2014) ise 1980-2010 dönemlerini kapsayan veriler yardımıyla Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığını Vektör Otoregresif Model (VAR: VectorAutoregressive Model) ve Dolado-LütkepohlGranger Nedensellik Testi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre 1980-2010 döneminde Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

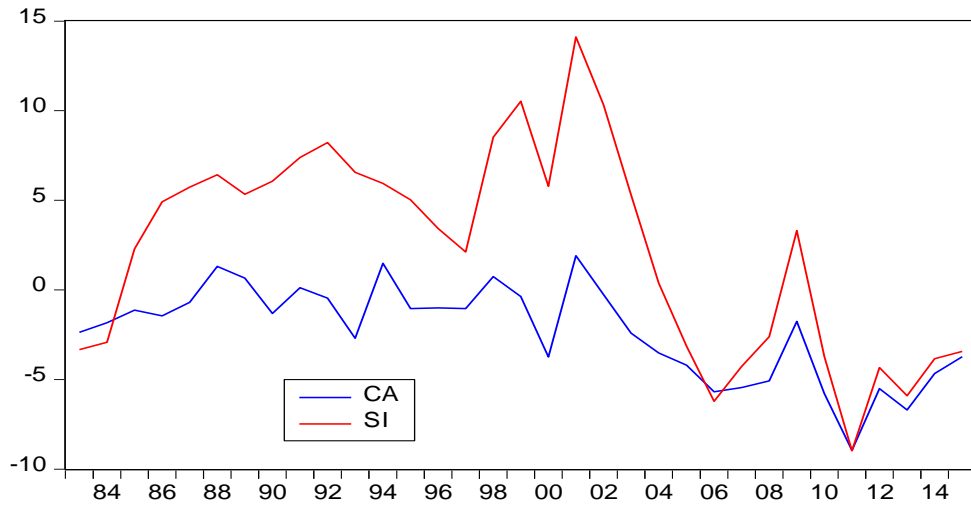
Karanfil ve Kılıç (2015) üçüz açık hipotezinin geçerliliğini 1980–2013 verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için test etmiş ve hipotezin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

3. Veri Seti

Çalışmada kullanılan veriler, 1983-2015 dönemi tasarruf (S) ile yatırımlar (I) arasındaki fark, tasarruf açığı (SI), cari açık (CA) değerleri ve bütçe açığı (BA) değerlerinin GSYİH'ya oranlarıdır. Veriler T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı web sitesinden derlenmiştir. Değişkenlerin önündeki “Δ” işareti ilgili değişkenin birinci devresel farkının alındığını göstermektedir.

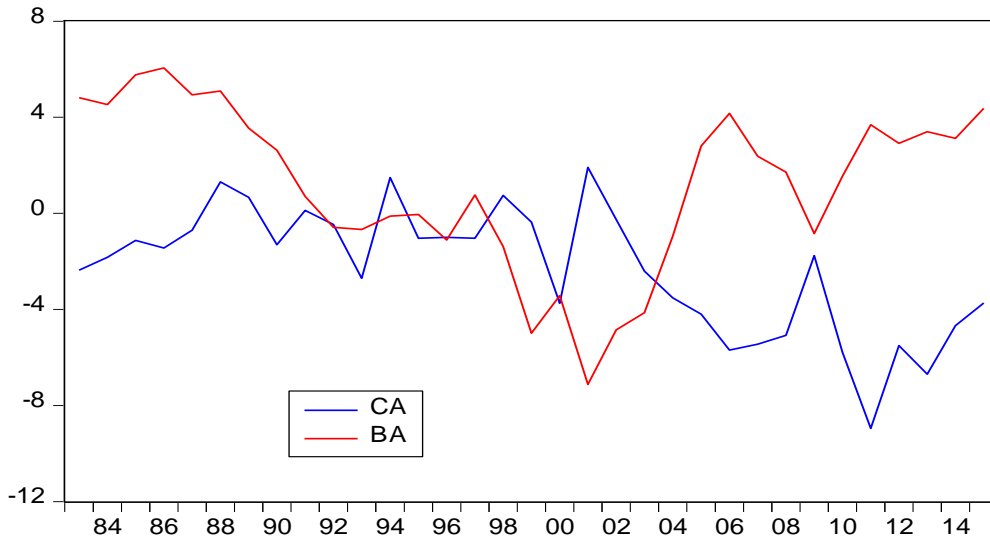
Çalışmada kullanılan değişkenlerden cari açık ile tasarruf açığı ve cari açık ile bütçe açığı ikililerinin grafikleri önsel analiz amacıyla aşağıda sunulmuştur. Grafik 1’de cari açık ile tasarruf açığının 1983-2015 dönemi yıllık değerleri yer almaktadır. Grafikten görüldüğü üzere yatırım tasarruf arasındaki farkın (SI) pozitif olduğu dönemlerde (2000 yılına kadar) cari açık daha ılımlı seyretmiştir. Tasarruf açığının negatif olduğu 2000 sonrası dönemlerde ise cari açığın daha yüksek olduğu görülmektedir. Grafik 1, iki değişken arasında muhtemel pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Grafik 1: 1983-2015 Cari Açık ile Tasarruf Açığı Değerleri

Grafik 2' de ise cari açık ile bütçe açığının 1983-2015 dönemi yıllık değerleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde cari açık ile bütçe açığı arasında 1983 ve 2001 ile 2012 ve 2015 dönemlerinde muhtemel bir pozitif ilişki, 2011-2012 döneminde ise muhtemel bir negatif ilişki görülmektedir. Ancak değişkenler arası ilişkilerin yönünün belirlenmesi için zaman serisi analizine ihtiyaç vardır.

Grafik 2: 1983-2015 Cari Açık ile Bütçe Açığı Değerleri

4. Yöntem

Üçüz açık hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerliliğinin test etmeden önce, değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelenmelidir. Bu nedenle öncelikle birim kök sınaması yapılmıştır. Çalışmada birim kök sınaması Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen

genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Genişletilmiş Dickey-Fuller sınavması için aşağıdaki (9) ve (10) numaralı (sabitli ve sabitli+trendli) modeller tahmin edilmiştir.

$$\Delta x_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (9)$$

$$\Delta x_t = \beta_0 + \beta_1 x_{t-1} + \beta_2 trend + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (10)$$

Yukarıdaki regresyon denklemlerinde; x, ele alınan seriyi; k, denkleme ilave edilen bağımlı değişken gecikmelerini, ile parametreleri, trend, doğrusal zaman trendini ve hata terimini temsil etmektedir. Tahmin edilen (9) ve (10) numaralı regresyon denklemlerinde ele alınan serinin durağan olup olmadığını belirlemek için β_1 parametresi kullanılır. Tahmin edilen denklemde $\beta_1 = 0$ şeklinde ifade edilen sıfır hipotezinin reddedildiği düzeyde ilgili serinin durağan olduğuna hükmedilir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin farklı seviyede durağan olması nedeniyle ko-entegrasyon ilişkisi gecikmesi dağıtılmış oto regresyon (ARDL) yöntemiyle araştırılmıştır. Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL yaklaşımına dayalı sınır testi (Bound test) yaklaşımı olarak adlandırılan yöntem, herhangi bir değişkenin ikinci devresel farkında durağan olmaması koşuluyla, farklı seviyelerde durağan olan değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin araştırılmasına izin vermektedir. Sınır testi yaklaşımında üç değişken için ko-entegre ilişkisi olup olmadığı öncelikle (11) numaralı denklemin tahmin edilmesi ile başlar.

$F_y(y/x, z)$ ise;

$$\Delta y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 x_{t-1} + \beta_3 z_{t-1} + \sum_{i=0}^{n-1} \alpha_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^{m-1} \delta_i \Delta x_{t-i} + \sum_{i=0}^{k-1} \lambda_i \Delta z_{t-i} + \varepsilon_t \quad (11)$$

Yukarıdaki modelde Y, X ve Z; ko-entegre ilişkisinin araştırıldığı değişkenleri, β_i , α_i , δ_i ve λ ; sabit ve katsayıları ε_t , hata terimini temsil etmektedir. Değişkenler arasında ko-entegre ilişkisinin olup olmadığının araştırılması boş hipotezin ($H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = 0$) F testi ile sınavmasını gerektirir. Eğer hesaplanan F istatistiği Pesaran vd. (2001) tarafından belirlenmiş alt kritik sınırın altında kalırsa seriler arasında ko-entegre ilişkisi olmadığını ileri

süren boş hipotez reddedilememektedir. Ancak hesaplanan F istatistiği, üst sınır değerini aşıyorsa seriler arasında uzun dönem ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Hesaplanan F istatistiğinin alt ve üst kritik sınırlar arasında kalması durumunda ise uzun dönem ilişki hakkında herhangi bir karar verilememektedir.

Değişkenler arasında ko-entegre ilişkisi mevcut ise uzun dönem denklemi ARLD (n,m,k) modeli (12) numaralı denklemler tarafından, hata düzeltme modeli ise (13) numaralı denklem tarafından temsil edilir.

$$y_t = \beta_0 + \sum_{i=0}^n \alpha_i y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \delta_i x_{t-i} + \sum_{i=0}^k \lambda_i z_{t-i} + \varepsilon_t \quad (12)$$

$$y_t = \alpha + \gamma x_t + \phi z_t + ec_t$$

$$\Delta y_t = \beta_0 + \beta_1 ec_{t-1} + \sum_{i=0}^{n-1} \alpha_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^{m-1} \delta_i \Delta x_{t-i} + \sum_{i=0}^{k-1} \lambda_i \Delta z_{t-i} + \varepsilon_t e \quad (13)$$

Yukarıdaki denklemlerde n, m ve k en uygun gecikme uzunluklarını ec_{t-1} hata düzeltme katsayısını α γ ve ϕ uzun dönem katsayısını ifade etmektedir.

5. Bulgular

Değişkenlerin durağanlıklarının tespiti için tahmin edilen Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar tasarruf açığının seviyesinin hem sabitli hem de trendli ADF versiyonlarına göre birim kök taşımadığını göstermiştir. Diğer taraftan cari açıkve bütçe açığının sabitli ve trendli versiyonlara göre birim kök taşıdığı, değişkenlerin birinci devresel farkını ifade eden büyüme oranlarının ise durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli	Trendli ve Sabitli
S-I	-0.506 (-2.625) [5]	-3.962 (-3.209) [0]
CA	-1.102 (-2.619) [2]	-2.436 (-3.215) [2]
BA	-1.721 (-2.615) [0]	-1.535 (-3.209) [0]
Δ CA	-7.993 (-2.617) [0]	-7.866 (-3.212) [2]
Δ BA	-3.247 (-2.619) [1]	-3.406 (-3.215) [1]

Not: Tabloda verilen köşeli parantez içi değerler değiştirilmiş Akaike Bilgi kriterine göre belirlenen gecikme sayılarını göstermektedir. Normal parantez değerleri ise 0.10 anlamlılık seviyesindeki tek yönlü MacKinnon tablo kritik değerleri göstermektedir.

Değişkenler arasındaki muhtemel ko-entegre ilişkisinin varlığının tespiti için en uygun gecikmenin Akaike bilgi kriteri vasıtasıyla tahmin edildiği ARDL modeli ve bu modelden elde edilen sınır testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Bulgular ko-entegre ilişkisini belirlemek için kullanılan F istatistik değerlerinin tablo üst sınır değerinden yüksek olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla 0.10 önem düzeyine göre özel tasarruf açığı, cari açık ve bütçe açığı değişkenleri arasında ko-entegre ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Sınır Testi Sonuçları

Model	F istatistiği	Alt sınır (0.10)	Üst Sınır(0.10)
ARDL(1,0,0)	4.199	3.17	4.14

ARDL(1,0,0) modeline ait hata düzeltme modeli ve uzun dönem denklemleri sonuçları ise Tablo 3’de sunulmuştur. Hata düzeltme modelinden elde edilen bulgular hata düzeltme katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve kısa dönemde bütçe açığı ve tasarruf açığının cari açık üzerinde pozitif etki yaptığını göstermiştir. Uzun dönem incelendiğinde (cari açık denkleminde) bütçe açığı ve tasarruf açığının kısa döneme benzer şekilde 0.01 önem seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve her iki değişkenin de pozitif işaretli olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: ARDL (1,0,0) Modelinin Hata Düzeltme Modeli ve Uzun Dönem Denklemi

Hata Düzeltme Modeli (Bağımlı Değişken: ΔCA)			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık
ΔBA	0.309	0.159	0.062
ΔSI	0.507	0.078	0.000
Sabit	-3.207	0.697	0.000
HDK	-0.843	0.178	0.000
Uzun Dönem Denklemi (Bağımlı Değişken: CA)			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık
SI	0.0493	0.044	0.000
BA	0.253	0.073	0.001

6. Sonuç ve Değerlendirme

Dış ekonomik faaliyetlerin muazzam boyutlara ulaştığı günümüzde iktisadi sorunlar bu faaliyetlerin sonuçları olarak karşımıza çıkabilmektedir. Kontrolsüzce dışa açılma borç stoklarını artırabilmekte, kırılğanlıklar çoğaltabilmekte ve ekonomik krizlere zemin hazırlayabilmektedir. Dışa açıklık oranının artması aynı zamanda ülkeleridünyanın ekonomik büyüme eğilimine daha bağlı duruma getirebilmektedir. Dış ekonomik faaliyetlerinin olumsuz etkilerinin nerdeyse tamamı cari açıklarının yüksekliğiyle ilintilidir. Yüksek ve uzun süreli cari açıklarla karşı karşıya olan ekonomilerden biri de Türkiye'dir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde cari açığın nedenleri ve çözüm önerilerini ortaya konulması sürdürülebilir bir iktisat politikası için oldukça önemlidir.

Cari açığın nedenleri açıklamak için kullanılan teorik yaklaşımların başında üçüz açık hipotezi yer almaktadır. Bu amaçla çalışmada Türkiye'de cari açığın belirleyicileri zaman serisi analiziyle test edilmiş ve ela alınan dönemde üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre; hem kısa dönemde hem de uzun dönemde tasarruf açığı arttıkça cari açık artmakta (tasarruf açığı değişkeni ile bütçe açığı arasında doğru yönlü ilişki), bütçe açığı arttıkça cari açık artmaktadır (bütçe dengesi ile cari denge arasında doğru yönlü ilişki).

Çalışmada yüksek cari açıklar verilmesinin nedeni olarak tasarruf yatırım açığının ve bütçe açığının önemli olduğu görülmüştür.

Bu sonuçlara göre Türkiye’de tasarruf açığını ortadan kaldırmak için uzun vadede ulusal tasarruf oranlarının artırılması, yatırımların verimliliği yüksek alanlara (katma değeri yüksek) doğru yönlendirilmesi, bütçe dengesinden taviz verilmemesi gibi politikaların benimsenmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. İlave olarak devletin kısa vadeli amaçları için uyguladığı verimsiz teşvik uygulamaları terk edilmeli, ithal malların yurtiçinde üretilmesi mümkün olanların üretimini sağlayacak teşvik sistemi geliştirilmeli ve her türlü teşvik uygulamasının sonuçların takip edilmesini ve değerlendirilmesini sağlayan bir veri politikası yürütülmelidir. Ayrıca kısa dönemli cari açığa ve sıcak paraya dayalı hızlı ancak kontrolsüz, riskli büyüme anlayışı terk edilerek sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak bir politika benimsemelidir. Bu ise, teknolojik gelişmeyi, ürün geliştirmeyi ve markalaşmayı sağlayacak bir üretim biçimini gerektirmektedir. Tabi ki öncelikle eğitim sisteminin bu amaçlara yönelik revize edilmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede uzun dönemli büyüme yolu dünya ortalama büyüme trendinden farklılaşacak, ulusal ekonomi dış şokların etkilerinden daha az etkilenecek ve gelişmiş ülkelerin refah seviyesi daha kolay yakalanabilecektir.

Kaynakça

Akbaş, Y. E. ve Lebe F. (2016), Current Account Deficit, Budget Deficit and Savings Gap: Is The Twin Or Triplet Deficit Hypothesis Valid In G7 Countries?, Prague Economic Papers, 25 (3), 271-286.

Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2013) “Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı” İMKB Dergisi, 13(50): 1-29

Dickey, D., Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Series with a Unit Root. Journal of the American Statistical Association, 74, 427-431.

Eroğlu, A. S., (1998) Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme, DPT Uzmanlık Tezi: Ankara.

Karaçor, Z., Alptekin, V., Akar, T. ve Akar, G. (2012) “İstikrar mı, İstikrarsızlık mı? Türkiye’de Üçüz Açık Analizi” Borç Dinamikleri, Finansal İstikrarsızlık ve Büyük Durgunluk Konferansı, 1-15, İzmir.

Karanfil, M. ve Kılıç, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Zaman Serisi Analizi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 11, Sayı 24.

Pesaran, H. M., Yongcheol S., Richard S. (2001). Bounds Testing Approach to the Analysis of Level Relationships. Journal of Applied Econometrics, 16(3), 289-326.

Süreççi, D. (2011). Türkiye’de Üçüz Açıklar Olgusunun Analizi: Dinamik Bir Yaklaşım, Yönetim ve Ekonomi, 18(1), 51-69.

Şen, A., Şentürk, M., Sancar, C. & Akbaş, Y. E. (2014). Empirical Findings on Triplet Deficits Hypothesis: The Case of Turkey. Journal of Economic Cooperation and Development, 35, 1, 81-102.

Tülümce Y. S. (2013), “Türkiye’de Üçüz Açığın Ampirik Analizi (1984-2010)”, Maliye Dergisi, 165, Temmuz-Aralık, 97-114

Üniversite Eğitim Öğretiminde Sosyal Ağ Analizi

Assoc. Prof. Dr. Alper AYTEKİN⁷⁶

Arş. Gör. Fatma TÜMİNÇİN⁷⁷

Arş. Gör. Ahmet AYAZ⁷⁸

Gülşah AKTAŞ⁷⁹

Özet

Sosyal ağ analizi, modern yazılımlar sayesinde bireylerin ilişkilerini sayısallaştırarak bu ilişkilerin boyutlarına dair bilimsel veriler sunmaktadır. Sosyal ağlar, günümüzde öğrenme-öğretme alanında da yaygınlaşmıştır. Ağ analizinin farklı birim ve düzeydeki nesnelere karşılaştırılmasını ve analiz edilmesini kolaylaştıran bir unsur olması, önemini daha da artırmıştır. Üniversitelerde verilen eğitimde, video, ses, resim gibi ders materyallerinin sosyal ağ üzerinden yayınlanması, bilginin daha kalıcı ve ulaşılabilir hale gelmesini sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, sosyal ağların eğitim alanında önemini ortaya çıkarmaktır. Öğrencilerin sosyal alanlardaki birbiri ile olan ilişkilerinin üniversite eğitimine katkısının tespiti sosyal ağ analizi ile yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda sosyal medya analizi, sosyal ağ analizi, ağ birimi, kullanılan sosyal ağlar, istatistikler, sosyal ağ analizinin temel özellikleri açıklanmıştır. Son olarak yapılan anketler ve elde edilen istatistikler incelendiğinde sosyal medya ile eğitimin desteklenmesi sayesinde öğrenciler için öğrenmenin kolaylaştığı ve zaman probleminin önemli ölçüde çözüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal ağlar, Sosyal ağ analiz, Üniversite Eğitimi

Social Network Analysis in University Education

Abstract

Social network analysis digitizes the relationships of individuals through modern software and provides scientific data on the dimensions of these relationships. Social networks have become widespread in the field of learning and teaching. The fact that network analysis is such a widespread factor stems from the fact that it is an approach that allows the comparison

⁷⁶ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁷⁷ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁷⁸ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁷⁹ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

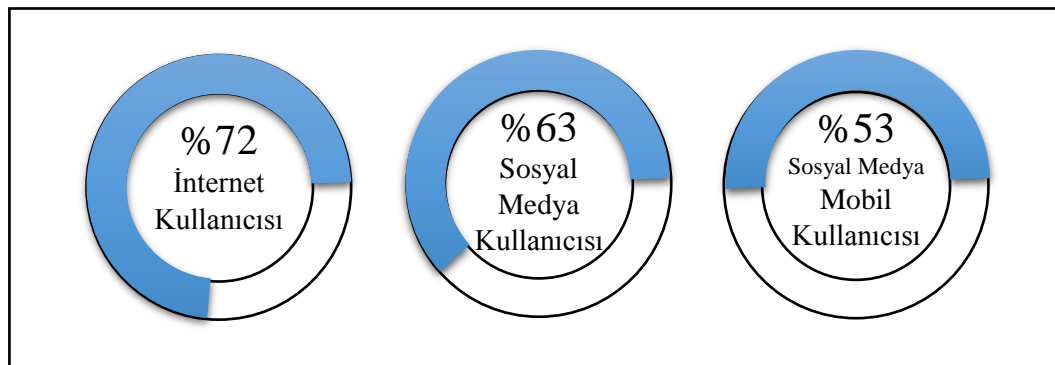
and analysis of actors at different units and levels. In the education given in the universities, the publication of course materials such as video, audio and painting through social network enables the information to become more permanent and accessible. The aim of this study is to reveal the importance of social networks in the field of education. The contribution of students' relations with each other in social fields in university education was made through social network analysis. For this purpose, social media analysis, social network analysis, network unit, used social networks, statistics, basic features of social network analysis are explained. Finally, when the surveys and the statistics obtained were examined, it was found that learning was facilitated, and the time problem disappeared through the support of education with social media.

Keywords: Social networks, Social network analysis, Education

Giriş

Günümüzde gelişmeye devam eden iletişim teknolojilerinin ve internetin sosyal, kültürel aynı zamanda ekonomiye olan yansımaları etkili bir şekilde hissedilmektedir. İletişim teknolojileri, bireyin toplumsal hayatında iletişim kurma alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Gelişen bu teknoloji bireyleri, hatta toplumları kendine uyarlamaya başlamıştır. Böylelikle daha fazla günlük hayatın parçası olup eğitim hayatını da etkisi altına almıştır. Özellikle 2000'li yılların başlarında internet ve internete bağlı akıllı telefon teknolojilerinin etkili ve hızlı gelişimi bireyin bilgiye ulaşması, bilgiyi paylaşması, hatta bilgiyi oluşturma biçimleri ve bireylerin iletişimlerini yeniden şekillendirmiştir. Özellikle gençlerin sosyal ağ sitelerine ayırdığı süre ve bu sitelerdeki artan üyelik sayısı yeni bir iletişim şeklinin hayatımızın bir parçası haline gelmesi, yeni iletişim alışkanlıklarının kazanıldığına önemli göstergelerinden biridir. Genç nüfus bu alışkanlığı eğitim hayatlarında da kullanmaya başlamıştır. Üniversitelerde uygulanan uzaktan eğitim çalışmaları buna en güzel örnektir (1).

Sosyal Ağları kullanan bireylerin nüfusa oranı aşağıdaki Şekil 1 'de verilmiştir.

Şekil 1. Ülkemizde nüfusa oranla internet ve sosyal medya kullanıcıları (2).

1. Ağ (Network)

Ağ yani network nesnelerin ve bunları birbirine bağlayan bağların oluşturduğu tümleşik yapıya verilen isimdir (3). Başka bir tanıma göre ağ, iki veya daha fazla bilgisayarın kablosuz ya da kablolu olarak hem donanım hem de yazılım elemanlarıyla bir araya getirdiği sistem olarak tanımlanabilir. İnternet, dünya üzerindeki bilgisayar ağlarının birbirleriyle bağlanmasıyla ortaya çıkmış olan, herhangi bir üst yöneticisi olmayan uluslararası düzeyde bilgi iletişim ağıdır. Ağ üzerinden donanım ve yazılım paylaşımı yapılarak, verimlilik ve üretkenlik artırılabilir. Ağ üzerinden yazıcı paylaşımı yaparak aynı yazıcıyı birden fazla bilgisayarın kullanmasını sağlamak mümkündür (4). Nesnelerin, kişilerin ve belirli yapıların birbirine entegre işlem yapabilmesini, bilgi paylaşabilmesini ve veri aktarabilmesini sağlayan ağlar, küresel boyutlarda olabileceği gibi bireysel ve küçük boyutlarda da işlem yapmak için kullanılabilir. İnsanoğlunun en büyük ihtiyaçlarından biri olan iletişim kurma zorunluluğunun, yüzyıllardır süregelen teknikleri, teknolojinin gelişmesiyle çok farklı bir boyut kazanmıştır. Bilginin belirli bir noktadan başka bir noktaya aktarımı her zaman sorun yaratmışken, iletişim ağlarının ve internetin gelişmesi ile bu sorun ortadan kalkmıştır. Ağların oluşturduğu basit veri paylaşılabilir ortamı, günlük hayatı, sonuca ulaşma hızını, dünyayla entegre bir yaşam sürme ve ona uyum sağlama imkanını insanoğluna sunmaktadır.

2. Sosyal Ağlar (Social Networks)

21. yüzyılın başlarında kendini hissettirmeye başlayan sosyal ağ kavramı, insanların iletişim kurabilmesi ve veri alışverişinde bulunabilmesi için oluşturulmuş dijital platformları ifade eder. Dilin neredeyse her türlü kullanımı yazılı metinlere aktarılmış, rahat iletişim kurulabilmesi için bütün kolaylıklar sağlanmaya çalışılmıştır. Kişilerin farklı yollardan etkileşim kurmasını, paylaşım yapabilmesini ve paylaşımları görüntüleyebilmesini sağlayan sosyal ağlar, farklı türler ve yapılarda bulunmaktadır. Farklı birçok sosyal ağ sitesi ve uygulaması geliştirilmektedir. Bunlardan en yaygın olarak bilinenleri Facebook, Twitter, Instagram'dır. Bu ağların bu kadar cazip olmalarının en önemli sebebi, herhangi bir kişiyle alakalı doğrudan fikir edinme, hayatlarını gözlemleyebilme ve etkileşime girebilme özelliklerinin olmasıdır. Toplumsal sosyalliğin sosyal medya kullanımıyla ölçülmeye başlanması sorun yaratan durumlardan biri olabilir. Bilgi paylaşımı ile insanoğlunun hayatını

kolaylaştıran özellikleri haricinde, insanların sosyal olma tanımını değiştiren bu sosyal ağların yaşam biçimine etkisi günden güne artmaktadır.

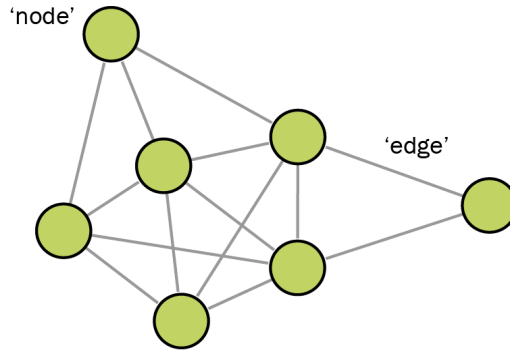
3. Sosyal Ağ Analizi (Social Network Analysis)

Bugün insanlık, yüzyıllarca sürebilecek değişimleri kısa sürede gerçekleştirdiği bir dönemi yaşamaktadır. Hem iş hayatı hem de eğitim hayatı takip edilemeyecek kadar hızlı gelişmektedir. Son yirmi yılda daha belirgin olarak gördüğümüz dijital verideki hızlı değişim, internet teknolojilerindeki gelişmeyle birlikte kolay erişilebilir ve hızla aktarılabilir olmuştur. Dijital devrim ve bilginin dijitalleşmesiyle ilişkiler de dijitalleşmiştir.

Sosyal medyadan veri olarak alınan bu ilişkiler, insanın içinde bulunduğu sosyal ağın daha da belirgin olmasını sağlamıştır. Kökleri 16.yy'a kadar giden Sosyal ağ analizi toplumdaki faktörleri birbiriyle ilişkileri üzerinden konumlandırarak açıklamaya çalışan bir sosyal ağın nitel ve nicel olarak analiz yapma sürecidir. Gözle görülmeyen ancak sosyal ağ analizi kullanarak belirginleşen ilişkiler, farklı bilgilerin de keşfedilmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal ağ analizi bilgi akışını sağlayan varlıklar arasındaki ilişki akışlarını ve ilişki değişikliklerini ölçer ve eşleştirir. Kısaca Sosyal ağ analizi, ilişkileri haritalayarak bir toplumu anlayıp bu ilişkilerin daha net gözükmesini sağlayan bir gözlüktür (5). Sosyal ağ analizi, çok karmaşık yapıdaki ilişkileri anlamak amacıyla genel bir yöntem ve araştırma yaklaşımı olarak çok tercih edilir bir hale gelmiştir. Ağ perspektifi, birbirleriyle tek yönlü veya çok yönlü ilişkilerle doğrudan veya dolaylı olarak etkileşimi olan tüm aktörleri inceleyebilmektedir. Buradaki aktörler, bir analiz birimi ve nesne olmak üzere; bireyler, gruplar, örgütler, topluluklar veya ülkeler olabilirler. Ağ analizi, ayrıca, ilişkilerin yapısını ve modellerini tanımlayarak nedenlerini ve sonuçlarını da anlamaya çalışır (6).

Sosyal medya analizi, toplumsal yapıları ve ilişkileri ağ ve çizge teorileri üzerinden incelemeye yarayan bir analiz türüdür (7). Sosyal ağ analizinin yapısı insanlar gibi düğüm varlıklarından ve ilişkiler gibi bağlardan oluşur. Modern düşünce ve bilişimin ortaya çıkışı, sosyal ağ kavramının çok sayıda düğüm ve bağ türüne sahip, oldukça karmaşık grafik tabanlı ağlar şeklinde kademeli olarak gelişmesini kolaylaştırmaktadır. Bu ağlar, problem çözme, yönetim ve organizasyon içeren prosedür ve girişimlerin anahtarıdır.

Sosyal ağların görünmeyen yapısını görselleştirmek için kullanılan çizimler graf (graph) olarak adlandırılır. Binalar ve binalar arasında birbirine bağlanan yollar bir graf yapısına örnek olabilmektedir. Basit bir grafta Dügümler (Node) ve Kenarlar (Edge) bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Sosyal Ağlarda Dügüm (Node) ve Kenarların (Edge) Gösterimi

Sosyal ağ analizi yapılırken verileri kullanılan kişiler düğüm iken, kişiler arasındaki ilişkiler kenarlar ile tanımlanır. Kenarların yönlü ya da yönsüz olmasına göre 2 farklı graf türü vardır. Buna göre Instagram arkadaşlığının yönsüz bir graf şekline örnek verilebilir. Çünkü Instagram arkadaşlığında iki taraflı ilişki vardır. Ancak Twitter incelemelerinde graf tek yönlü olmaktadır. Çünkü Twitter’da yalnızca bir kişi diğerini takip edebilmektedir. Hem yönlü hem de yönsüz kenarlar içeren garflarla karşılaşılabilir. Karşılaşılan bu graflar karışık (mixed) graflar olarak adlandırılır. Kişiler arası ilişkileri ifade ederken kullanılan kenarlar negatif ya da pozitif işaretli olabilir. Bir sınıf düşünülecek olursa, bu sınıfta herhangi bir kişinin herkesle iletişim kurduğu farklı bir kişinin ise sadece belirli kişilerle iletişim kurduğu bir ağ gözlemlenebilir (6).

4. Eğitimin Geleceği

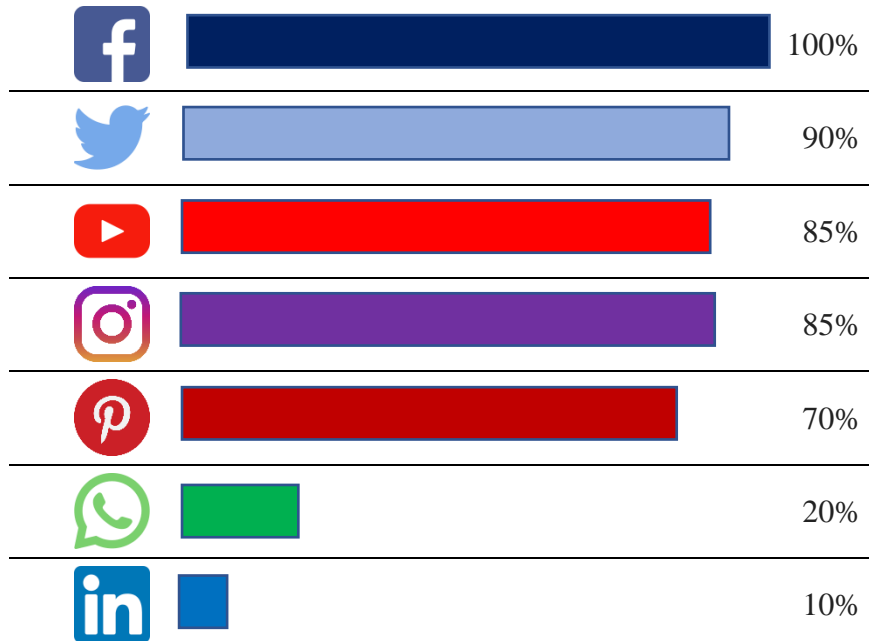
Teknolojik gelişmeler ışığında değişim göstermeye başlayan sektörlerden biri de Eğitim'dir. Geleneksel yöntemlerin değişmeye başladığı, yeni normların ve standartların oluştuğu bu dönemde toplumun gelişimi ve geleceği için iletişim kullanımının en doğru düzeyde olması gereken eğitim dünyası, şu ana kadar başarılı bir şekilde teknolojiye entegre olmayı ve verim alabilmeyi başarmaktadır. Kara tahtaların dijital ekranlara, kitapların tabletlere dönüştüğü bu ortamın faydası, fazlasıyla hissedilmektedir. Öğrenciler ve öğretmenler için külfete dönüşen geleneksel ve zorunlu yapıların değişiyor olması, eğitime karşı isteksizliğin azalmasına ve

motivasyonların yükselmesine sebep olmaktadır. Gelişmeler ışığında eğitim evlerin içine kadar girmiştir. Uzaktan eğitim sistemi adı altında oluşturulmuş sosyal ağlar, her an her yerde öğrenme ve gelişme imkanını bireylere sunmaktadır. 1980 yılında üniversiteye yerleşen öğrenci sayısı 41.000 iken, 2019 yılında 904.000 sayılarına ulaşmıştır. Teknolojinin hızlı geliştiği yıllara denk gelen bu değişim, teknolojinin eğitim hayatına nasıl etki ettiğini gözler önüne sermektedir.

5. Sosyal Medyada Eğitim

Sosyal medyada eğitim, öğrenme – öğretme tarzını tamamen değiştirmektedir. Öğrencilere profesyonel ağlarla erişim sağlayarak resim, video, ses gibi materyallerle bilgiyi destekleyip yaşam boyu kalıcı öğrenme imkânı sunmaktadır. Öğrenciler sosyal ağ üzerinden öğrenirken, ağa katılan farklı kültürdeki öğrencilerle iletişim kurmayı sağlarken, bireysel ifadeyi de güçlendirmektedir. Kişilerde güçlenen bu özellikler, ağ üzerinden yeni arkadaşlar edinmesini ve ekip çalışmasının gelişimini sağlar. Eğitim maliyetlerinin oldukça düşmesini sağlayan sosyal ağlarda öğrenme, kişilerin farklı alanlarda ilgisini çeken konularda ücretli veya ücretsiz kurslara veya yazılı kaynaklara sahip olmasını sağlar. Sosyal ağ üzerinden yapılan dersler öğrencilerin teknik yeterliliklerini, sosyal ağ iş birliği ve iletişim becerilerini geliştirmektedir.

Dünyada en çok kullanılan sosyal ağlar Şekil 3'te verilmiştir. Buna göre Facebook %100 etkinlik oranı ile birinci sırada iken onu Twitter, Youtube ve Instagram takip etmektedir (2).

Şekil 3. Dünyada kullanılan sosyal ağlar ve etkinlik oranları

6. Üniversite Eğitiminde Sosyal Ağ Analizinin Önemi

Günlük hayat içerisindeki neredeyse her konu ile alakalı bilgi toplamayı sağlayabilecek analiz türü olan sosyal medya analizi, eğitim sistemine katkı vermek için de kullanılabilir. Bireylerin eğitimden neler bekledikleri, ne biçimde öğrenim görmek istedikleri ve eğitim sonucunda nerede olmak istedikleri, sosyal ağ analizi ile öğrenilebilir ve bu bilgi, eğitim sisteminde yenilik yapmak için kullanılabilir. Üniversitelerde faaliyette olan uzaktan eğitim programları bu konu da bilgi toplamaya yardımcı olan unsurlardandır. Öğrencilerin hangi programlara yöneldikleri, günde ne kadar eğitime ve öğrenime zaman ayırdıkları konusunda bilgi sahibi olunabilir. Bunların yanı sıra sosyal medya uygulamaları ve ağlarından belirli veri setlerine odaklanarak toplanacak bilgiler sayesinde daha net sonuçlar elde edilebilir. Bireylerin iç dünyalarına kadar sosyal ağlarda paylaşım yaptığı göz önüne alınırsa, bireylerin beklentileri ve rahatsız oldukları konular tespit edilebilir, bu alanlarda çözümler üretilebilir. Öğrenciler açısından bakıldığında sosyal ağları kullanarak not alışverişi yapılabilir, belirli bir konuyla veya dersle alakalı bilgi takibinde bulunulabilir.

Özellikle üniversitelerin öğrencileri hayata hazırlayan son basamak olduğu düşünülecek olursa, sosyal ağların en yoğun kullanılması gereken dönem olduğu sonucuna da varılabilir. Eğitim alanları ve ilgi alanları konusunda her türlü bilgiye ihtiyaç duyulduğu için teknolojinin eğitim sisteminden uzak olmasının düşünülmesi imkansızdır.

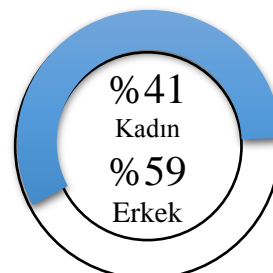
Sosyal ağ siteleri, burada anlatılan özelliklere ek olarak, harmanlanmış öğretim deneyimlerini güçlendirmesi, öğretmenin öğretim ve değerlendirme sürecine yardımcı olması, öğrencilerin öğrenme sürecini desteklemesi gibi sahip olduğu özellikleri nedeniyle tüm kurumlara da yarar sağlamaktadır (8).

7. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağları Eğitim Amaçlı Kullanım Oranları

Araştırma konusu ilgili çalışma Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile yapılmıştır. Öğrenciler üzerinde yapılan çalışmaya 133 kadın, 189 erkek olmak üzere toplam 322 öğrenci katılmıştır (Tablo 1). Erkeklerin oranı %59, kadınların oranı ise %41 olmuştur (Şekil 4).

Tablo 1. Ankete katılan öğrencilerin cinsiyetleri

Kadın	133
Erkek	189
	322

Şekil 4. Ankete katılan öğrencilerin cinsiyet oranları

Çalışmada öğrencilere en çok kullandıkları sosyal ağlar sorulmuş olup, soruya verdikleri cevap doğrultusunda Tablo 2’de gösterilen sonuçlar elde edilmiştir. Öğrencilerin kadın veya erkek farketmeksizin en çok Whatsapp kullandıkları görülmüştür. Erkeklerin kızlara nazaran Telegram ve LinkedIn gibi sosyal ağları daha fazla tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Tablo 2. Ankete katılan öğrencilerin kullandıkları sosyal ağlar ve oranları

	Kadın	Erkek
	21%	20%
Whatsapp		
	20%	17%
Facebook		
	20%	17%
Instagram		
	19%	15%
Youtube		
	6%	10%
Twitter		
	6%	2%
Pinterest		
	5%	9%
LinkedIn		
	4%	11%
Telegram		

Çalışmada eğitim amaçlı kullanılan sosyal ağ sorulduğunda ise hem kızlarda hem de erkek öğrencilerde YouTube’un en çok kullanılan sosyal ağ olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). Burada en önemli farkın Youtube sosyal ağında daha çok video ve içerikle eğitim anlamında öğrencilere katkı sağladığı öngörülmüştür.

Tablo 3. Ankete katılan öğrenciler Eğitim Amaçlı kullandıkları sosyal ağlar ve oranları

	Kadın	Erkek
	21%	20%
Youtube		
	15%	13%
Facebook		
	12%	9%
Whatsapp		
	4%	6%
Telegram		
	4%	2%
Pinterest		
	0%	0%
Instagram		
	0%	1%
LinkedIn		
	0%	0%
Twitter		

Çalışmanın önemli bir bulgusu ise, öğrencilerin sosyal ağlar aracılığıyla eğitim ve öğretimde sıklıkla karşılaştıkları kısıtlı zaman probleminin önemli ölçüde aşıldığı olmuştur.

Sonuç

Son derece ilgi çekici ve günümüzde herkesi erişebileceği konumda olan sosyal medya günlük yaşantıları ve alışkanlıkları değiştirmektedir. Günlük yaşantının yanı sıra öğrenme-öğretme alanında barındırdığı kaynak zenginliğiyle eğitim hayatında büyük avantaj sağlamaktadır. Öğrencilerin günlük hayatlarında öğrendikleri bilgilerle daha çok pratik yapabilecekleri, öğretmen-öğrenci ilişkilerini daha da kuvvetlendirebilecekleri, öğrendikleri konular hakkında daha fazla bilgi toplayabilecekleri alan olmuştur.

Sosyal ağların gücünü göz ardı etmek insanoğlunu gelişmeden ve değişimden uzaklaştırabilir. Değişen insan istekleri ve öğrenci profilleri doğrultusunda hareket etmeli ve planlar çizilmelidir. Sonuç olarak sosyal ağlar özellikle üniversite eğitim sisteminde çok önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerin dikkatini çekebilir ve dikkatlerini verdikleri konular hakkında bilgi sahibi olunabilir. Sorunlara ve isteklere hızlı bir şekilde çözümler üretilebilir.

KAYNAKÇA

- 1) Erdem Aydın, İ. (2016). “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- 2) Dijilopedi (2019). 2019 Türkiye İnternet Kullanım ve Sosyal Medya İstatistikleri, <https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>
- 3) Çetinkaya, A. (2017). Sosyal Ağ Analizi, <http://ahmetcetinkaya.com/Sunu-6.pdf>
- 4) Nedir.com (2019). Ağ nedir?, <https://www.nedir.com/a%C4%9F>
- 5) Sosyal Ağ (2019). Sosyal Ağ Analizi Nedir?, <http://sosyalag.com.tr/sosyal-ag-analizi-nedir/>
- 6) Eren, Z. & Kırıl, E. (2018). Sosyal Ağ Analizi ve Eğitim Araştırmalarında Kullanımı, Eğitimden Kareler, 308-353.
- 7) Açık Ders (2019). Sosyal Ağ Analizi, Sosyal Ağ Analizi Nedir?, <https://saaacikders.wordpress.com/>
- 9) Gülbahar, Y., Kalelioğlu, F. & Madran, O. (2010). Sosyal Ağların Eğitim Amaçlı Kullanımı, XV. Türkiye'de İnternet Konferansı, İstanbul, Türkiye.

Mobil Bankacılık Uygulamalarının Arayüz Tasarımlarının Yazılım Mühendisliği Açısından Karşılaştırılması

Assoc. Prof. Dr. Alper AYTEKİN⁸⁰

Arş. Gör. Ahmet AYAZ⁸¹

Arş. Gör. Fatma TÜMİNÇİN⁸²

Aleyna KARABINA⁸³

Özet

Finansal kurumlar için mobil bankacılık, önemli bir atılım olmasına rağmen kullanıcılar için hala belirsizliğini korumaktadır. Güvenlik sorunlarının yanında bankaların mobil uygulamalarının kullanım zorlukları, birçok kullanıcının bu tür uygulamalardan uzak durmasına neden olmaktadır. Mobil hizmetlerin tasarımında, hazırlanışında ve bu hizmetlerin müşterilere sunulmasında arayüz tercihleri önemli rol oynamaktadır. Küresel rekabetin her geçen gün daha da yoğunlaşması ve bu rekabetten güçlenerek çıkmanın tek yolu müşteri odaklı arayüz tasarımının kullanılmasıdır. Mobil bankacılık uygulamalarının arayüz tasarımlarının kullanıcı dostu olarak tasarlanması, bu tür uygulamaların kullanımının yaygınlaşmasına neden olabilecektir. Bu çalışmada Türkiye'deki bazı bankaların (Akbank, Vakıfbank, İş Bankası, Ziraat Bankası, Yapı Kredi Bankası) mobil uygulamalarının arayüzleri birbirleri ile karşılaştırılmış, sıkça kullanılan bankacılık işlemleri (Havale, EFT, Ödemeler, Kredi kartı işlemleri, Yatırım ve Döviz işlemleri) açısından değerlendirilmiştir. Mobil bankacılık uygulamalarının daha kullanıcı dostu arayüz tasarımlarına nasıl sahip olabilecekleri yazılım mühendisliği açısından irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mobil bankacılık, Arayüz tasarımı, Mobil uygulamalar

Comparison of Interface Designs of Mobile Banking Applications With Software Engineering

Abstract

Mobile banking for financial institutions, although a major breakthrough, still remains unclear for users. In addition to security issues, the difficulties of using mobile applications of banks cause many users to stay away from such applications. Interface preferences play an

⁸⁰ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁸¹ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁸² Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁸³ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

important role in the design, preparation and delivery of mobile services to customers. Global competition is intensifying day by day and the only way to get out of this competition is to use customer-oriented interface design. The user-friendly design of the interface designs of mobile banking applications may cause the use of such applications to become widespread. In this study, some banks in Turkey (Akbank, Vakıfbank, İş Bankası, Ziraat Bankası, Yapı Kredi Bankası) compared to interface with each other on mobile applications, banking transactions frequently used (Transfer, EFT, payments, credit card transactions, investment and foreign exchange transactions) terms It was evaluated. How mobile banking applications can have more user-friendly interface designs are examined in terms of software engineering.

Keywords: Mobile banking, Interface design, Mobile applications

Giriş

Teknolojinin gelişmesiyle bankaların kullanıcılara arz ettikleri ürün ve hizmetler birbirine benzemektedirler. Rekabetin arttığı pazarlarda müşteri odaklı olmak gerekmektedir. Ayrıca müşteri memnuniyeti ön planda olmalıdır (1).

Kullanıcı dostu olan ve bankaların iş süreçlerinin azaltılmasına neden olan mobil uygulamalar, Türkiye’de 2000’li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumundan alınan verilere göre 2019 Ocak ayından itibaren mobil bankacılığa en az bir kere giriş yapmış toplam kullanıcı sayısı Mart 2019 istatistiklerine göre 65 milyon 268 bin kişidir. Bu kullanıcıların 41 milyon 827 bin kişisi Ocak-Mart ayları arasında en az bir kez mobil bankacılığa giriş yapmıştır. Son bir yılın istatistiklerine bakıldığında mobil bankacılığa giriş yapmış kullanıcı sayısı 51 milyon kişidir. İstatistikleri bir önceki dönem ile kıyaslamak gerekirse, kamusal ve bireysel aktif kullanıcı sayısında 2,3 milyon artış görülmüştür. Türkiye İstatistik Kurumundan alınan bu verilere göre mobil bankacılık uygulamasını kullanan 65 milyon kullanıcısı bulunmaktadır. Mobil uygulamaların banka ve müşteriler açısından oldukça yararlı olduğu görülmüştür (2).

Mobil bankacılık, işlemlerin hızlı ve güvenli bir şekilde yapılmasına olanak sağlamaktadır. Akıllı cihazlar sayesinde işlemleri her yerden hızlıca gerçekleştirebilmek mümkündür. Gelişen teknoloji sayesinde banka şubelerinde uzun ve sıkıcı bekleyiş süreleri oldukça kısalmıştır (3).

Teknolojinin gelişiminin devamında ATM örneklerine rastlanmamıştır. Kapalı bir ortamdaki daha havadar açık bir ortama geçerek kuyruk bekleme süreçleri ile zaman kaybının ve fiziki bir hareket halinde bulunarak ulaşılabilecek bir uygulama iken teknolojinin cep telefonlarına getirdiği mobil bankacılık hizmeti ile tüm bu ek süreçlerden ayrılarak sadece bir internet kadar uzaklıkta olan yeni nesil teknolojiye adapte olunmuştur.

Mobil bankacılık uygulamaları, hesap açma veya kapama, havale, kart borcu ödeme, fatura ödeme, döviz ve altın gibi yatırım araçları alıp satma işlemlerinin tamamını, internet bağlantısı sağlandığı sürece istenilen yerden yapar hale gelmesine olanak sağlamaktadır (4).

Bu önemli gelişmeler ışığında Mobil Bankacılık uygulamalarının kullanım kolaylığı oldukça önemlidir. Müşterilerin memnuniyetini sağlamak ve yeni müşterileri kazanmak için hizmetlerin teknolojiye uyumlu olması gerekmektedir. Bu yüzden Mobil Bankacılık uygulamaları gelişen teknoloji ile sürekli kendini revize ederek güncelleyebilmelidir. Müşterilerin işlemlerini kısa sürede çözebileceği ve daha kolay kullanabileceği fırsatların sunulması için arayüzlerini geliştirerek müşteri odaklı olmalıdırlar.

Mobil bankacılık uygulamaları kullanıcı odaklı olmalıdır. Arayüz tasarımının ana amacı, var olan sistemin kullanıcı tarafından kullanımını kolaylaştırmaktır. Mobil cihazın hafızasında çalışan kod bloğunun kullanıcının istekleri doğrultusunda çalışması, arayüz tasarımının başarısını gösterir. Tasarımda gözardı edilmemesi gereken husus kullanıcı odaklı olmaktır. Hazırlanan tasarım merkezli değil ise, istenilen verim alınamaz. Kullanıcı odaklı olmayan bir arayüzde, istenilen verimin alınmaması ve kullanışsızlığı kullanıcı kaybına neden olabilmektedir. İyi tasarlanmamış bir uygulamanın piyasada tutunması oldukça güçtür. Mobil Bankacılıkta arayüzün tasarımı oldukça önemlidir. Kullanıcı davranışları iyi analiz edilmeli ve kullanıcı arayüzünün tasarlanmasında bu etkenler göz önünde bulunmalıdır (5).

1. Mobil Bankacılık

Mobil bankacılık, internet bağlantısı üzerinden finansal işlemlerin yapılabildiği bir uygulamadır. Bu uygulamalar sayesinde bankacılık işlemleri gerçekleştirilmektedir (6).

İnternet bankacılığının tarihsel süreci incelediğinde "1983" ve "The Bank of Scotland" bilgilerine rastlanmaktadır. 1983 yılında Birleşik Krallık'taki "Nottingham Building Society" üyelerine ilk internet bankacılığı müşterileri olma şansı verilmiştir. Bankanın geliştirmiş olduğu sisteme Homelink adı verilmiştir. Homelink ev telefonunun televizyona bağlanmasıyla

çalışmaktadır. Bu sistem sayesinde bankacılık işlemlerinin bazılarını internet üzerinden yapabilme olanağı sağlamıştır (7).

İlk olarak 1994 yılında "Microsoft Money" adında finansal bir program yazılmıştır. Bu program sayesinde 100 bini aşkın insan internet üzerinden banka hesaplarına erişmektedir. İlk internet bankacılığı web sitesini "The Standford Credit Union" oluşturmuştur. Bu web sitesi kullanıcıların hesaplarını görebilme imkanı sunmuştur (7).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) raporları incelendiğinde Mart 2019 itibariyle toplam kullanıcı sayısı 65 milyon 268 bin kişidir. 2019 Ocak-Mart dönemi içerisinde, 41 milyon 827 bin kişinin internet bankacılığını kullandığı görülmektedir (2).

Mobil bankacılık, internet erişimi olan mobil cihazı kullanarak müşterilerinin uzaktan finansal işlem yapmalarını sağlayan bir banka veya başka bir finansal kurum tarafından sağlanan bir hizmettir. Bankacılık işlemlerini şubeye gitmeye gerek kalmadan telefon ya da tableten internete bağlanarak gerçekleştirilmesini sağlayan bir uygulamadır (3).

2. Arayüz Tasarımı (User Interface)

İngilizce "User Interface" kelimesinin Türkçe karşılığı kullanıcı arayüzüdür. Bir internet sitesi, mobil uygulama ya da herhangi bir dijital ortamdaki ön görsel çalışmalarının tasarlanması sürecine denilmektedir. Arka planda yazılan yazılımın ön planda kullanıcıya görsel olarak sunulabilmesidir (8).

Arayüz tasarımının sağlıklı olarak ortaya çıkması bir başka deyişle amaca uygun, etkin ve verimli olabilmesi için insan faktörü göz önüne alınarak ergonomik disiplinler arası çalışma gerekmektedir.

Kullanılabilirlik, arayüz tasarımı asarımı ile çok yakından ilgili bir kavramdır. Bir uygulamanın kullanıcılar tarafından pratik bir biçimde kullanılabilirdiğini belirleyen temel bir kalite özelliğidir. Beş kalite bileşenden oluşur. Bunlar (8);

1-Öğrenebilirlik

2-Verimlilik

3-Hatırlanabilirlik

4-Hatadan korunma

5-Kullanıcı memnuniyeti

Kullanıcı arayüzünün amacı işletim sistemine ya da yazılıma görsellik kazandırmanın yanında kullanıcının ihtiyacına ve uygulamanın amacına göre içeriğin ve işlemin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktır. Arayüz tasarımı yapılırken “kullanıcı odaklı arayüz tasarımı” kavramı ön plana çıkmalıdır. Bir tasarım ürününün merkezinde kullanıcı var ise arayüz tasarımının tek başına etkileyici bir tasarım sahibi olması bir şey ifade etmemektedir. Başarılı bir arayüz tasarımı sonucunda, kullanıcı yapmak istediği işlemi ve ulaşmak istediği hizmeti, kısa ve basit yollarla gerçekleştirebilmelidir. Arayüz tasarımında en çok, ürün kullanıcı bütünleşmesinin sağlanması ile yüksek performans elde etme noktasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

3. Mobil Uygulamaların Arayüz Tasarımları

Bu çalışmada Türkiye’deki bazı bankaların (Akbank, İş Bankası, Vakıfbank, Ziraat Bankası, Yapı Kredi Bankası) mobil uygulamalarının arayüzleri, birbirleri ile karşılaştırılmış, sıkça kullanılan bankacılık işlemleri (Havale, EFT, Ödemeler, Kredi kartı işlemleri, Yatırım ve Döviz işlemleri) açısından değerlendirilmiştir.

A- ZİRAAT BANKASI

Türkiye’nin en köklü bankalarından Ziraat Bankası da müşterilerine kolaylık sağlayabilmek için bir uygulama sunmaktadır. Uygulamanın arayüzü müşterilerin rahat kullanabilmesi için basit bir şekilde tasarlanmıştır. Havale ve EFT işlemleri, ödemeler, hesap işlemleri, kartlar, gibi temel işlemler hızlıca yapılabilir. Uygulama arayüzüne bakıldığında hem sade hem şık ve kolay tasarıma sahiptir. QR kod ile işlem yapabilmek imkânı sağlayan bankalar içerisinde. Fon alım satımı işlemlerine yatırım bölümünden ulaşılabilir. Ziraat onay teknolojisiyle internet bankacılığı ve mobil bankacılıkta daha güvenli işlem yapılmaktadır (9).

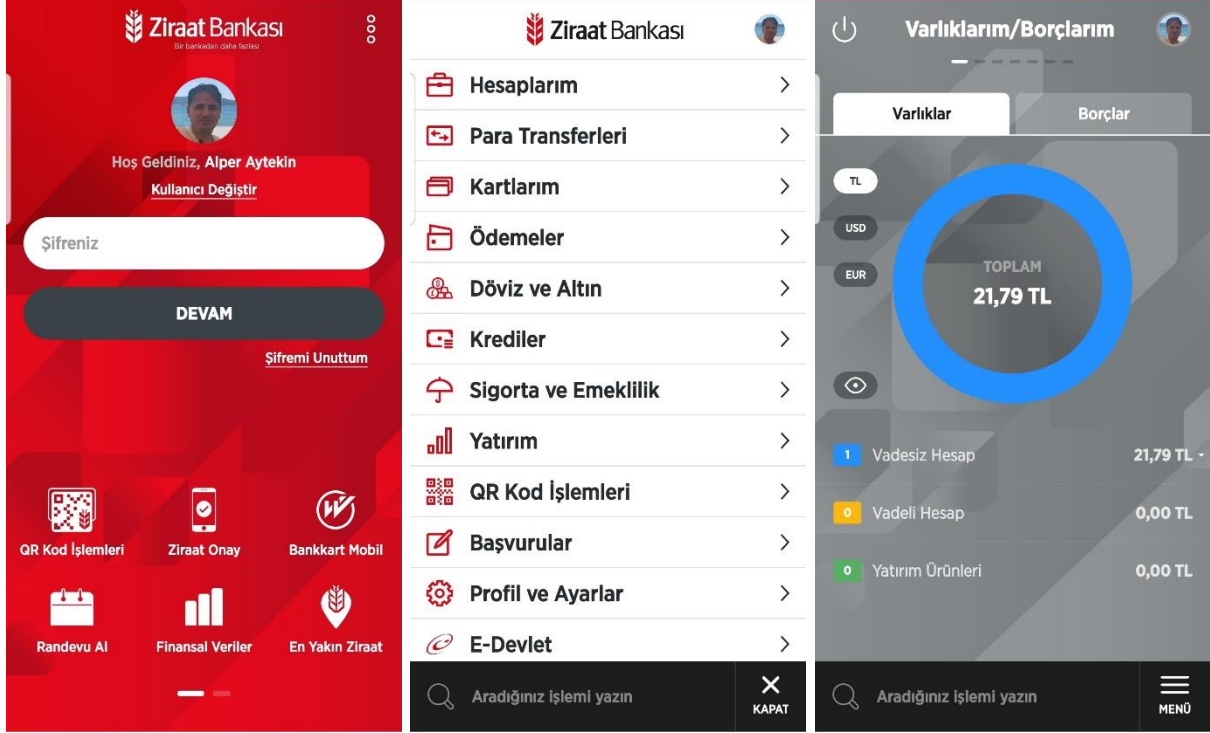
Ziraat Bankası açılış ekranında bulunanlar (Şekil 1);

- Bulunulan bölgedeki ATM ve şube bilgisine ulaşabilmektedir.
- Finansal verilere anlık ulaşım sağlamaktadır.
- Mevduat ve kredi planlaması yapmaktadır.
- Kampanyalar hakkında bilgiler sunmaktadır.

Ziraat Bankasının mobil uygulamasındaki, Kişiselleştirilebilir ana sayfası incelendiğinde;

- Ödemeler, varlıklar ve kredi kartı bilgileri bulunmaktadır.
- Kişiselleştirebilen Kısa Yollar ile kişisel zevklere göre tasarım yapmaya olanak sağlamaktadır.

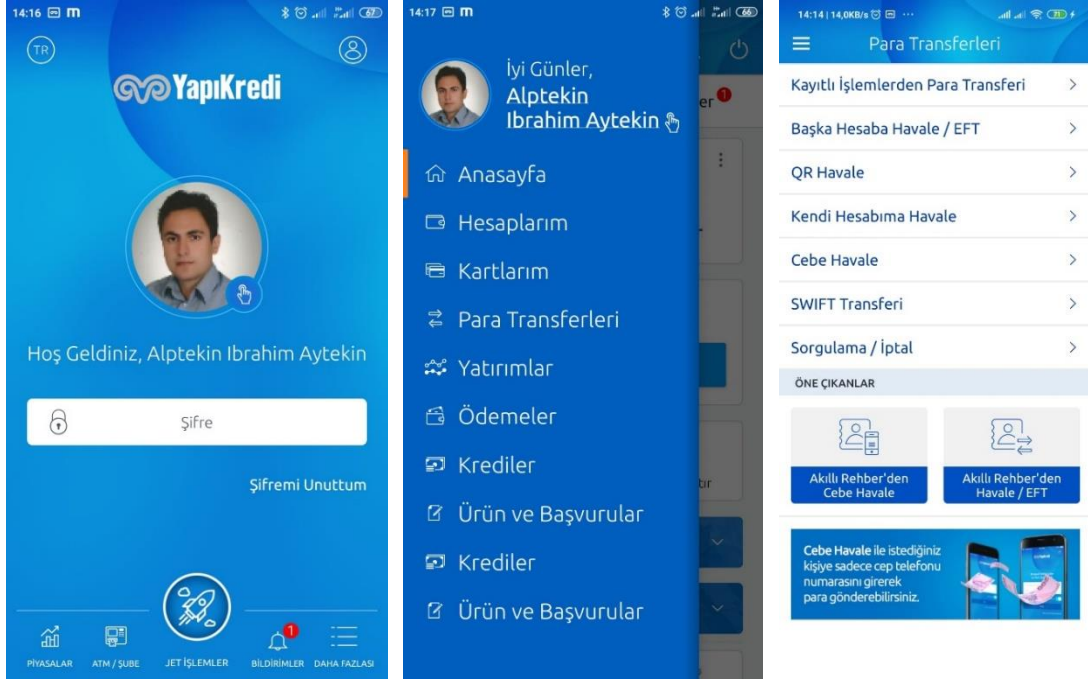
- Arama işlemine arama motoru kısmından ulaşılabilir.
- Akordeon yapı ile işlemler tek bir ekran üzerinden yapılabilir.
- Basit işlem adımları sayesinde hızlı ve kolay işlem yapılmaktadır.

Şekil 1. Ziraat Bankası Mobil Uygulama Ekran Görüntüleri

B- YAPI KREDİ BANKASI

Yapı Kredi Bankası mobil uygulaması fonksiyonel bir yapıdadır. Kullanım olarak incelendiğinde kolay ve hızlıdır. Uygulamaya giriş yapmadan da fiyat, oran ve finansal güncel bilgilere ulaşım söz konusudur.

Şekil 2. Yapı Kredi Bankası Mobil Uygulama Ekran Görüntüleri

Uygulamaya giriş yapıldığında şık ve sade olduğu görülmektedir. Kolay arayüzü sayesinde tüm bilgilere rahatlıkla ulaşım sağlamaktadır (Şekil 2).

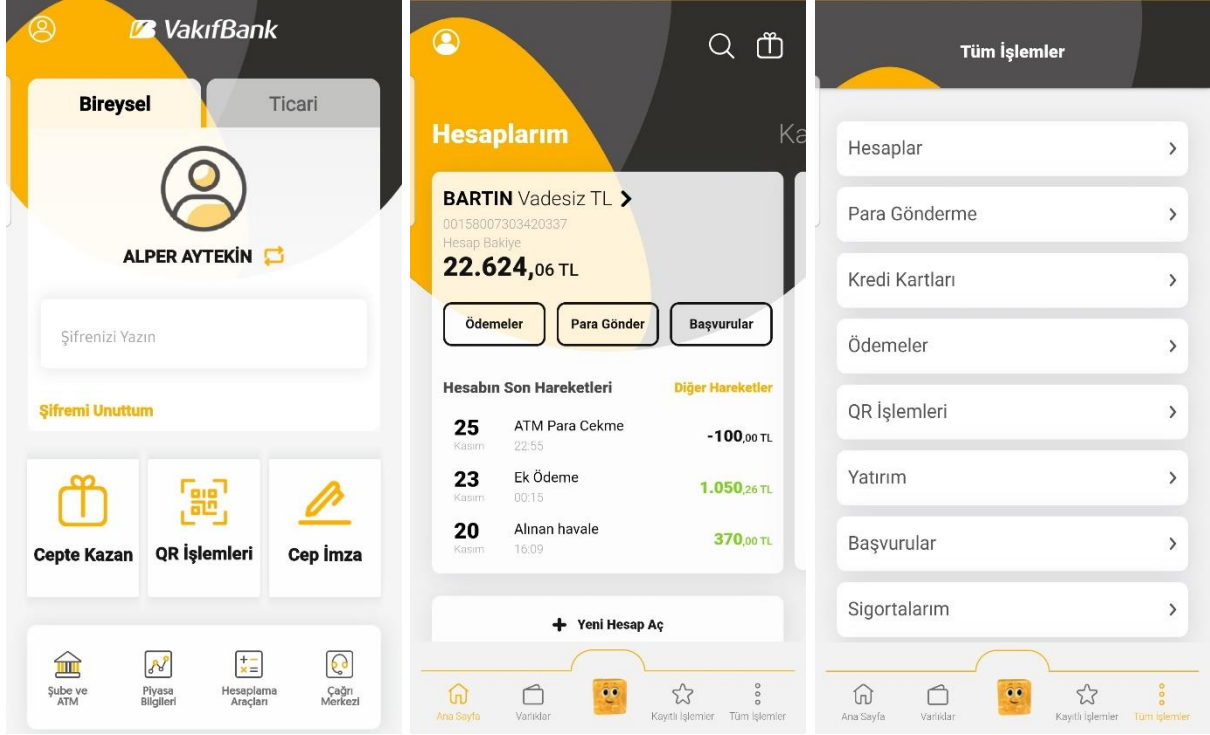
Yatırım bölümünde bulunan döviz, altın, borsa ve yatırım fonu alanlarının tümünde müşteri isteklerini karşılayacak şekilde, fonksiyonel açıdan zengin özelliktedir. Bu bölümde, döviz kurları ve faiz oranları gibi işlemler için hızlı hesapla bölümü bulunmaktadır.

Yapı Kredi Bankası uygulaması temel işlemler haricinde, Kredi Kayıt Bürosu (KKB) raporları, kredi, sigorta gibi işlemler yapılabilmektedir. Üye işyerlerinde POS Avans başvurularına imkan vermektedir (10).

C- VAKIFBANK

Köklü bankalardan olan VakıfBank da müşterilerinin işlemlerini gerçekleştirebilmek için kullandığı arayüz sade ve şıktır. VakıfBank'ın uygulaması incelediğinde sarı/turuncu logo rengi, beyaz zemin ile uyumlu görsel bir tema göze çarpmaktadır. İşlem kategorisindeki alt menülerin görünümü ve kullanımı oldukça kolaydır. WebView kullanıldığı için mobil cihazlar ile uyumunda bazı sorunlar göze çarpmaktadır.

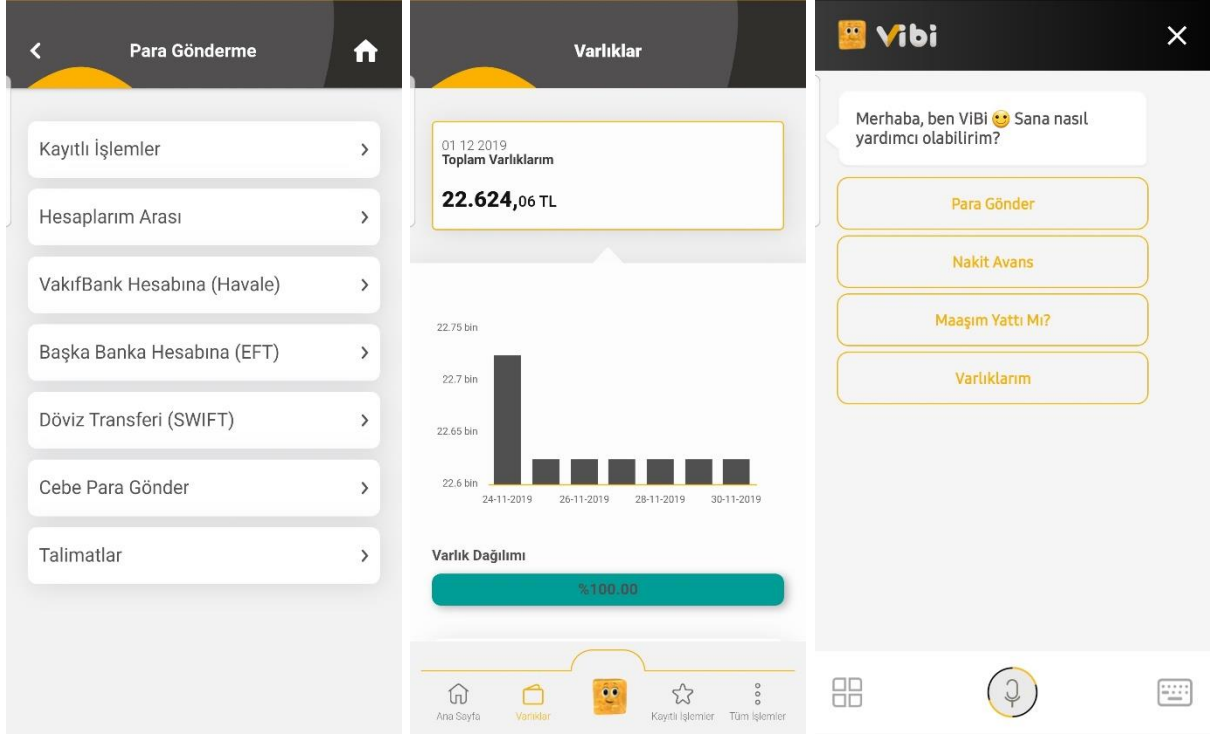

Şekil 3. VakıfBank Mobil Uygulama Ekran Görüntüleri

VakıfBank uygulaması diğer banka uygulamalarına göre hesap listeleri ve kredi kartları menüleri daha derine gömülmüştür. Yine de arayüz olarak ise kullanıcı dostu olduğu söylenebilir.

VakıfBank mobil bankacılık uygulaması açıldığında giriş yapılmadan da mevduat, döviz, banka kampanyası gibi işlemlere ulaşım söz konusudur. Ayrıca giriş yapılmadan da en yakın şubesinin konumunu göstermektedir (Şekil 3).

Şifre ile giriş yapıldığında tüm hesap bilgilerinize ulaşım söz konusudur. Üye işyerleri ile ilgili işlemler de rahatça yapılabilmektedir.

Şekil 4. VakıfBank Mobil Uygulama Ekran Görüntüleri Vibi

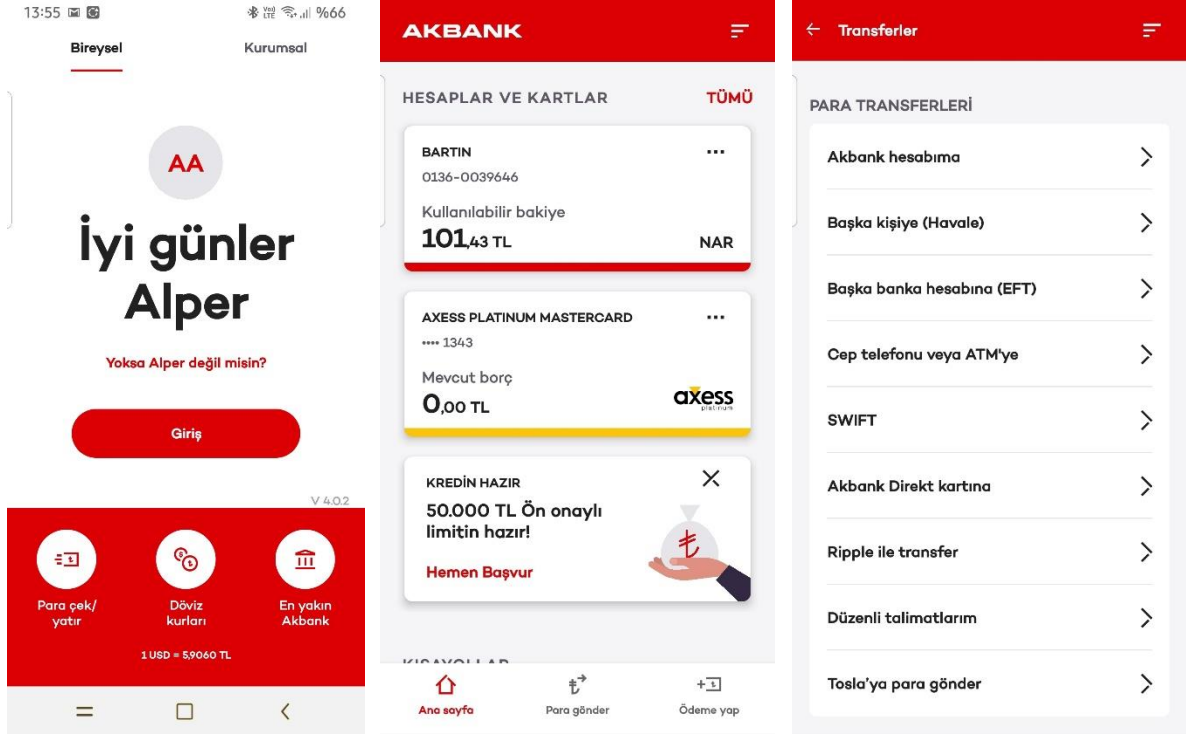
Başvurular bölümünde bulunan içerikler ise şöyledir, hesap açma, risk raporları limit işlemleri ve kredi kartı isteği şeklindedir. Uygulamada alacaklı ve borçlu gözükten senetlerin de görülebilmesi önemli bir ayrıcalıktır. Yatırım bölümü de hisse senedi, döviz, altın gibi pek çok yatırım aracını içermektedir (Şekil 4).

Uygulamada Vakıf Emeklilik veya e-Devlet Kapısı gibi sitelere de işlemler için yönlendirilmektedir (11).

D- AKBANK

Akbank Mobilde ilk göze çarpan kısım en yakın şube ve ATM'lerin bulunabilmesidir. Bankacılık işlemlerine, güncel döviz kurlarına, VIOP, hisse senedi, kart ve hesap bilgileri gibi bilgilere anlık ulaşılabilir. Arayüzü incelendiğinde kişiselleştirilmiş bir uygulama olduğu göze çarpmaktadır. Uygulamaya kredi kartı bilgileriyle girebileceği gibi tek şifre ile giriş imkânı da sağlamaktadır (Şekil 5).

Uygulamada bulunan Ak Yatırım Haberleriyle, güncel finansal veriler takip edilebilmektedir. Ekonomik takvim incelenebilmektedir. Yatırımcı uygulama ile yayın paketi verilerinin Yatırımcı penceresinden takip edilmesi mümkündür.

Şekil 5. Akbank Mobil Uygulama Ekran Görüntüleri

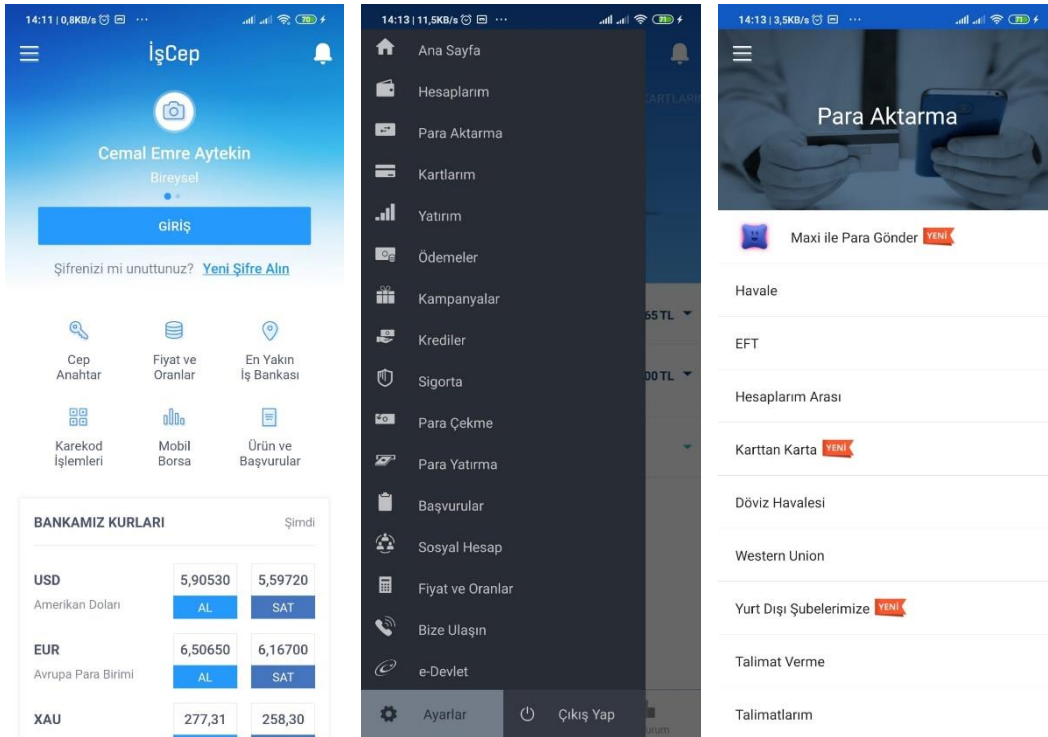
Sayfam içeriğiyle kademe analizine, gelir tablosuna, şirket profiline ulaşılabilir. Döviz sembolleri ve hisse senedi için de alarm özelliği mevcuttur. Diğer önemli bir özellik olan Sıcaklık Haritası ile hisse senedine erişim sağlanabilmekte olup emir gönderilebilmektedir. VIOP alım-satım, hisse senedi bölümleri revize edilebilmektedir. Mobil uygulamada birçok işlemlerin hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirme imkanı sağlanmaktadır (12).

E- İŞ BANKASI

İşCep Türkiye'nin ilk mobil uygulamaları arasındadır. İşCep uygulaması kullanıcı isteklerini rahat gerçekleştirebilmesi için kullandığı arayüz oldukça sadedir. Uygulamanın içeriği kullanıcı kolaylığına göre tasarlanmıştır. Tüm bankacılık işlemlerini yapmaya olanak sağlamaktadır. Uygulamada kart talebi, limit değişikliği ve Sanal kart başvurusu

bulunmaktadır. Diğer bankacılık uygulamalarında olduğu gibi döviz kurları, fiyat ve oranlar gibi işlemlere ulaşılabilmektedir (Şekil 6).

İşCep, uygulama giriş şifresi altı hanelik sayısal bir şifreden oluşmaktadır. Uygulama kullanıcı dostu olmayı hedefleyerek kendini bu yönde revize etmeyi amaçlamaktadır (13).

Şekil 6. İş Bankası Mobil Uygulama Ekran Görüntüleri

4. Sonuç

Mobil Uygulamalar, kullanıcı ile etkileşim içindedirler. Kullanıcı ihtiyaçlarına ve kolay kullanılabilirliğine göre tasarlanmaları gerekmektedir. Hızlı, pratik, kolay algılanabilen, şık arayüzler kullanıcı odaklıdır. Diğer rakiplerden önde olabilmek için gelişen teknolojiye ve müşteri ihtiyaçlarına göre hareket edilmelidir.

Bankaların mobil uygulamaları kıyaslandığında hemen hemen tüm bankaların benzer işlem kolaylarını sağladığı tespit edilmiştir. Kullanım kolaylığı ve arayüzler incelendiğinde ise renk ve tasarım konusunda birbirilerine yakın oldukları, arayüzün kullanıcı dostu olması bakımında Ziraat Bankası mobil uygulamasının diğerlerine nazaran bir adım önde olduğu söylenebilmektedir.

İncelenen bankalarının gelişen teknoloji ve müşteri ihtiyaçlarına göre kendilerini orta seviyede revize ettikleri görülmektedir. Bu çalışma arayüz tasarımlarına önem veren ve müşteri memnuniyetini ön planda tutan bankalara bundan sonraki çalışmalarında yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- 1) Korkulu, A., Oktay, E. & Akan, Y. (2018). Mobil Bankacılık Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Araştırılması: Atatürk Üniversitesi Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 18. EYI Special Issue, 553-564.
- 2) Dijital İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri (2019). Rapor Kodu DT22, Nisan 2019. https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikraporlar/ekler/1137/Dijital-Internet-Mobil_Bankacilik_Istatistikleri-Mart_2019.pdf
- 3) Mobil Uygulama (2019). Mobil Bankacılık Uygulamaları, <https://www.mobiluygulama.com/en-iyi-mobil-bankacilik-uygulamalari/>
- 4) Aytekin, A. & Yücel, Y. B. (2017). Bankamatiklerin Arayüz Tasarımlarının Karşılaştırılması, Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE), 4 (2), 63-92.
- 5) CreaDreams (2019). Kullanıcı Arayüz Tasarımı, <https://www.creadreams.com.tr/kullanici-arayuz-tasarimi/>
- 6) En Kredi Net (2019). Mobil Bankacılık Nedir? Nasıl Kullanılır? <https://www.enkredi.net/mobil-bankacilik-nedir-nasil-kullanilir.html>
- 7) Global Web (2019). Mobil Bankacılığın Tarihsel Gelişimi, <http://glokalweb.com/yazi-internet-bankaciligi-ve-mobil-bankaciligin-tarihsel-gelisimi>
- 8) Arikum Ajans (2019), Kullanıcı Deneyimi, Kullanıcı Arayüzü UX UI, <https://www.arikumajans.com/kullanici-deneyimi/kullanici-deneyimi-ux>
- 9) Ziraat Bankası (2019), Dijital Bankacılık, Mobil Bankacılık, Ziraat Mobil, <https://www.ziraatbank.com.tr/tr/dijital-bankacilik/mobil-bankacilik/ziraat-mobil>
- 10) Yapı Kredi Bankası (2019). Sınırsız Bankacılık, Mobil Bankacılık, Yapı Kredi Mobil, <https://www.yapikredi.com.tr/sinirsiz-bankacilik/mobil-bankacilik/yapi-kredi-mobil/>
- 11) Vakıf Bankası (2019). Mobil Bankacılık, <https://www.vakifbank.com.tr/mobil-bankacilik.aspx?pageID=415>
- 12) Akbank (2019). Akbank Mobil Uygulaması, <https://www.akbank.com/tr-tr/hizmetler/Sayfalar/akbank-mobil-uygulamasi.aspx>
- 13) İş Bankası (2019). Dijital Bankacılık, İşCep Uygulaması, <https://www.isbank.com.tr/TR/dijital-bankacilik/iscep/Sayfalar/iscep.aspx>

Abziy Kıdırov Şiirleri Bağlamında Kırgız Çocuk Edebiyatında Sovyet İdeolojisinin Yansımaları

Doç. Dr. Gül Banu DUMAN⁸⁴

Fatih YAKAR⁸⁵

Özet

1917 Ekim Devrimi ile son bulan Çarlık rejimi, yerini komünist ideolojiye dayanan Sovyet yönetimine bırakmıştır. Sovyet iktidarı, özellikle yeni yetişen nesiller üzerinde etkili olmak, yeni Sovyet tipi insanı yaratmak için edebiyatı propaganda aracı olarak görmüş ve ideoloji güdümünde çocuk edebiyatının gelişmesine destek vermiştir. Çağdaş Kırgız edebiyatının oluşmaya başladığı 20’li-30’lu yıllar aynı zamanda çağdaş Kırgız edebiyatının da oluşum yıllarıdır. Kurulmaya başladığı ilk andan itibaren ideoloji temelinde şekillenen Kırgız çocuk edebiyatı, Sovyet ideolojisinden ayrı düşünülemez. Bu çalışmada Kırgız çocuk edebiyatının önemli isimlerinden olan Abziy Kıdırov’un şiirlerine, Sovyet ideolojisinin nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır. Çalışmada öncelikle Kırgız çocuk edebiyatının genel durumu ve Abziy Kıdırov’un hayatı, edebî kişiliği hakkında bilgi verilecek, daha sonra Abziy Kıdırov’un şiirlerinden hareketle Sovyet ideolojisinin Kırgız çocuk edebiyatına etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Abziy Kıdırov, Kırgız edebiyatı, çocuk edebiyatı.

Giriş

Kırgız çocuk edebiyatının gelişim süreci dünya çocuk edebiyatı ile paralel bir şekilde ilerlemiştir. Bu manada bakıldığında Kırgız çocuk edebiyatının kaynağı Ekim 1917 devrimi değil, hemen hemen bütün dünyada olduğu gibi halk edebiyatıdır. Daha net bir ifade ile kökü sözlü edebiyata dayanmaktadır. “Profesyonel anlamdaki Kırgız çocuk edebiyatı yok yerden ortaya çıkmadı. Bunlar sözlü edebiyatın devamıdır.” (Süleymanov, 1992: 232) ifadeleri, çağdaş çocuk edebiyatının sözlü edebiyat temelinde geliştiğini göstermektedir. Modern çocuk edebiyatına kaynaklık edecek mahiyette bulmaca, tekerleme, ninni, halk destanı ve masallar Kırgız sözlü edebiyatında yaşamaktaydı.

⁸⁴ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edeb.Fak, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

⁸⁵ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sos.Bil. Enst, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Mezun Yüksek Lisans Öğrencisi

Kırgız Türklerinin köklü ve uzun bir maziye sahip olması edebi anlamda da ciddi bir birikime sahip olmalarını sağlamıştır. “Kırgızlar çok zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahiptir. Manas Destanı Türk ve Dünya edebiyatının en uzun destanıdır.” (Kasapoğlu, 2005: 14). Kırgızlar asırlar içinde edebi geleneklerini bütün Türkistan Türklüğü gibi Çağatay edebi dairesi içinde yaşatmış, özellikle sözlü edebiyatın gelişimi noktasında belli bir seviyeyi yakalamışlardır.

Sovyetler Birliğinin kurulması Kırgız edebiyatı için yeni bir başlangıç olmuştur. Yeni dönemin getirdiği pek çok alandaki değişim edebiyat sahasına da yansımış, rejim varlığını ve ağırlığını, kendi oluşturmak istediği değerler ve kültür sistemi noktasında eserler üzerinden iletmiştir. Edebiyat, propagandanın sanatsal icra alanı yapılmaya çalışılmıştır.

1. Abziy Kıdırov Öncesi Dönem Kırgız Edebiyatında Genel Durum:

“20. yüzyıla kadar Çağatay edebiyatının içinde daha çok sözlü edebiyat biçiminde varlığını sürdüren Kırgız edebiyatı için Ekim 1917 devrimi önemli bir milat olmuştur.” (Duman,2016: 228). 1920’li ve 1930’lu yıllarda Modern Kırgız edebiyatı ile birlikte Kırgız çocuk edebiyatı da gelişmeye başlamıştır. Kırgız edebiyatı ve Kırgız çocuk edebiyatı şeklinde iki farklı olgudan bahsediliyor gibi anlaşılrsa da aslında çocuk edebiyatı genel edebiyatın içinde bir sahadır. Daha net bir ifade ile “Çocuk edebiyatı ile edebiyat arasındaki ayrım yapaydır.”(Şirin, 2000: 24) Bu ilk dönemde çocuk edebiyatı alanında eser veren yazar ve şairler bu uğraşı bir “ek iş” mahiyetinde ele almışlardır. Kendilerine asıl olarak genel edebiyatta yer edinen bu sanatçılar, partinin direktifleri sebebiyle çocuk edebiyatı sahasında eser vermişlerdir.

1920’li ve 1930’lu yıllardaki dönem, rejimin kendi ideolojisine sadık bireyler yetiştirmek için her sahada temeller attığı bir dönemdir. Sovyet rejimi her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da yeni yetişen nesilleri kendine bağlı bireyler olarak yetiştirebilmek için planlı bir şekilde Sovyet propagandası yapmıştır. Çocuk edebiyatı alanında da özellikle şiirin bir propaganda aracı seçilmesinin bir takım nedenleri bulunmaktaydı. Bu nedenlerin en başında şiirin dil ve anlatım özellikleri bakımından çocukların zihin ve ruh dünyasını etkileme gücü gelmektedir. Bu durumu 99 Soruda Çocuk Edebiyatı kitabında Tuncer şöyle açıklamaktadır. “Şiirdeki vezin, çocukların aradıkları ahenk duygusunu sağlamaktadır. Değişik söz oyunları, iç ve dış uyaklar ritim duygularını besler.”(Ed: Şirin, 2000: 107) Sovyet rejimi, yaptırdığı ilmi çalışmalarla bu durumu belirlemiş olduğundan özellikle şiirde kendi

propagasını yapmaya memur olan şairleri desteklemiş, bundan da öte onları propaganda memurluğuna zorlamıştır.

Her devletin kendi değerlerini temele alan bir felsefe geliştirmesi beklenen bir durumdur. Sovyet rejimi de bu noktadan hareket etmekteydi. I. Dünya Savaşı'nın ardından yeni kurulan dünya düzeninde kendi cephesini oluşturuyordu. Hedeflerini de edebi eserlerde işlettiriyordu. "Tıpkı İsviçreli yazar Johanna Sypri'nin Heidi'sinde yaptığı gibi, Rausseau'nun görüşleri doğrultusunda öksüz bir kız çocuğunun hayatını idealize ederken ince mizahı esere katar ve Protestanlığı yansıtmaktan kaçınmaz. Çocuk eserlerinde bu temel değerler değişik oranlarda yer alır. Hristiyanlık sembolleri, Batı mitolojisi kitapların kahramanlarına yansır." (Ed: Şirin, 2000: 188) Yani toplumlar hayatı yorumlama biçimlerini, zihin ve kültür dünyalarını çocuklara nakşetmek ister. Ancak benimsetilmek istenen Sovyet değerleri Kırgız toplumunu, yabancı olduğu bir kültüre ve hayat anlayışına götürüyordu. Sovyet ideolojisi kaynağını, kendine bağlı olan Kırgız ya da diğer Türk topluluklarından almıyor, hedeflenen Sovyet tipi insanı inşa etmeye çalışıyordu. Yani eserlerdeki kültür alttan, toplum temelli olarak değil; üstten, ideoloji temelli olarak gelmekteydi.

Sovyet ideolojisi birkaç kelime etrafında toplanmak istenirse "emek, emekçi kadın, yeni teknoloji, ateizm, savaş, milliyetsiz ve sınıfsız toplum, kaynaşmış halk yığınları, kolhozculuk" gibi kavramlar sayılabilir. Yeni rejimin beklentilerinin toplumun her kesimine duyurulması ve benimsetilmesi bu noktada büyük önem arz etmektedir. Ayrıca kadınlara da özel bir önem veren Sovyet rejimi, kadınların toplum hayatının her alanında olması yönünde özendirici olmaya çalışmıştır. Zira kadının Sovyet ideolojisini benimsemesi demek, gelecek nesillerin de istenen ideolojiye uygun yetişmesi anlamına gelmekteydi.

İlk oluşum evresi olan 20'li-30'lu yıllarda, hatta onu takip eden dönemlerde de, eserlerin değerini belirlemede sanatının ve üslubunun başarısından çok, ne denli propaganda yaptığı ve rejimi ne denli yücelttiği bir ölçüt olarak alındığı görülür.

2. Abziy Kıdırov'un Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dönemin Zihniyeti:

Sovyet dönemi Kırgız edebiyatçılarından Abziy Kıdırov, 1931 yılında Kırgızistan'ın güneyinde bulunan Isık-Köl bölgesinin Köçü köyünde dünyaya gelmiştir. Çocukluk yılları kolhoz adı verilen, Sovyet sisteminin tarım ve hayvancılık faaliyetlerini yürüttüğü çiftlik tipi bir yapıda geçmiştir. Kolhozda geçirilen bu ilk yaşam deneyimi Kıdırov'un ilerleyen

yıllardaki sanat anlayışında da etkilerini hissettirmiş, eserlerinde yaşanmışlığın yansımaları olarak yerini almıştır. Okul hayatına da yine yaşadığı kolhozda bulunan ilkokulda başlamıştır.

Kıdırov'un şiir dünyasındaki yolculuğu okul çağında yazdığı şiirlerin duvar gazetesinde çıkmasıyla başlamış, devam eden şiirleriyle sanat gücünü ve ününü giderek arttırmış. Eserlerindeki başarısı onun yolunun Frunze'ye (bugünkü Bişkek şehri) kadar uzanmasını sağlamıştır. Kıdırov, edebi yolculuğunun ilk dönemlerinde çocuk edebiyatı alanından uzaklaşır gibi olmuş ancak sonrasında hemen yönünü tekrar bu alana doğru çevirmiştir. Kırgız Adabiyatının Tarihi (Kırgız Edebiyatının Tarihi) adlı çalışmada bu durum Kıdırov'un şu sözleri ile ifade edilmiştir. "Moskova yıllarında yetişkin edebiyatına karışım ve çocuk edebiyatına geri dönmekte zorlandım. Çocuk hakkında ve çocuklar için yazmak sanatsal düşünmeyi fazlasıyla gerektirir." (Akmataliev, 2002: 267) Kıdırov'un edebi yaşamının dönüm noktalarından birisi de Bayçeçekey dergisindeki sorumlu sekreterlik görevidir. "70'li yılların önemli gelişmelerinden birisi de Bayçeçekey dergisinin yayın hayatına başlamasıdır. 1977 yılında çıkmaya başlayan dergi çocuk edebiyatına emek veren birçok ismi bünyesinde toplamış, çocuk edebiyatının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur." (Duman, 2016: 84) Kıdırov'un SSCB rejiminin yıkılışına değin derginin üst yönetiminde bulunması onun edebi anlamda başarılı olduğunun bir göstergesidir.

"Sovyetler Birliği'nin çöküşü, pek çok edebi kişiliğin rejimle birlikte silinip gitmesine neden olurken sanatını sadece rejim doğrultusunda kurgulamayan Kıdırov için sadece bir değişiklik dönemi olmuştur." (Yakar, 2018: 10) Kıdırov, 90'lı yılların başında bir müddet daha edebi hayatını sürdürmüştür. Kıdırov'un rejimin kendisine verdiği görevi yerine getirmiş olması onun sanat bakımından yetersiz ya da güçsüz olduğu anlamına da gelmemektedir. Bu gücü sayesinde rejimin yıkılışından sonra sadece propaganda yapabilen yazarlar gibi yazın dünyasından silinip gitmemiş sanatının kendisine sağladığı kalem gücüyle eser vermeye devam etmiştir. 1996 yılında *Kırgızistan Sosyal Bilimler Öğretimini Değiştirme* programı kapsamında, bir vakıf tarafından "*Okugandı Üyrönöm*" (Okumayı Öğreniyorum) adıyla bir kitabı basılan Kıdırov, küçük okurlarına seslenmeye devam eder. Ömrü Kırgız çocuk edebiyatına hizmet ederek geçen Abziy Kıdırov, 2015 yılında dünyaya veda etmiştir. Yazmış olduğu eserler hem Kırgız çocuk edebiyatı hem de Türk dünyası edebiyatı için kıymetli bir kültür mirası olmuştur.

Kıdırov, edebi bir kişilik olarak sesini duyurmaya 1950’li yıllarda başlar. Onun sanat hayatına adım atmasından önceki dönem olan 1940-1950 yılları arasında tüm dünyada olduğu gibi Kırgız edebiyatında da İkinci Dünya Savaşının rüzgârlarının estiği bir dönemdir. Savaşın yıkıcı etkisinden dolayı 1940-1950 arasını sükût ile geçiren Kırgız edebiyatı, Komünist Parti’nin “Eskisinden daha ileri gideceğiz.” söylemini takiben 50’li yıllardan itibaren ciddi bir sıçrayış yapmıştır.

Savaşın bitiminin ardından rejim, yeni bir atılım sürecine girerek zafiyete uğrayan edebi çalışmaları taze bir solukla canlandırmak istemiştir. Edebiyatı geliştirme adına bir dizi önlemler ve kararlar alınarak icraata geçilmiştir. Savaştan evvel gelinen noktayı daha ileriye götürmek bu dönemin ana söylemidir. Ancak edebiyatı ilerletmek için girişilen bu çabalar zaman zaman karşımıza düzenin getirdiği bir düzensizlik olarak çıkmıştır. Zira her sanatçı bu ilerleme kavramını farklı ele almış eski düzen-yeni ideoloji tartışmaları gibi kısır süreçleri beraberinde getirmiştir. Bu durumun yıkıcı etkileri belirince “Çatışmasızlık ilkesi (Konfliktsizlik Teori)” eserlere yansımıştır (Duman, 2016: 60). SSCB’de her şeyin yolunda olduğu gösterilmek istenmiştir. Olumsuzluklar mümkün olduğunca eserlere yansıtılmamıştır. Bu rejim için de önemli bir durumdur. Çünkü Sovyet ideolojisi aynı zamanda tek sesliliğin yönetime gelmiş halidir.

Abziy Kıdırov’un içinde bulunduğu bu dönemin, Sovyet etkisindeki diğer Kırgız edebi dönemleriyle benzediği nokta, ideolojinin değişmez değerlerinin bu döneme de hâkim olmasıdır. İdeolojinin en temel değerleri olan emek, kolhozculuk, teknolojideki yeniliklerin anlatılması, ateist insan modeli gibi kavramlar hız kesmeden eserlerde işlenmeye devam etmiştir. Zira Kasapoğlu’nun da belirttiği gibi “1960 ilâ 1970’li yıllarda hâlâ sosyalist rejimi öven şiirler yazılmasını; edebî ve siyasî gelenek, dönemin siyasetine cevap ve siyasî mecburiyet olarak değerlendirmek mümkündür.” (2006: 33).

Abziy Kıdırov, Sovyet rejiminin kendisinden beklediği ideolojik propagandayı şiirlerinde fırsat buldukça yapmış, aktif edebi yaşantısını bu anlayışla birleştirmiştir. Fakat bunu kuru kuruya yapmamıştır. Yani propagandayı edebi bir havada sunmaya çalışmıştır. Bu durumu dile getiren Muratov ve İsakov’un görüşlerine yer veren Duman konu açısından önemli olan şu cümleleri yazmıştır. “*Kıdırov’un güçlü kaleminden çıkmış karakterler halen yaşlanmadan canlı bir şekilde kitap sayfalarında yaşamakta, Kırgızistan’ın yeni nesillerini yetiştirmektedir. Ölümsüz kahramanlar yaratmak bir edebiyatçı için çok önemlidir. Bu durum*

yazarın, şairin gücünü gösterir. Öte taraftan devrin o dönemdeki şartları gereği çocuklara aşılarmaya çalışılan bir takım sakıncalı ideolojik fikirlerin günümüzde bu kitaplar yeniden basılırken gözden geçirilmesinde yarar vardır.”(2016: 79). Bu ifadeler Kıdırov’un Kırgız Türkleri arasında sevilen bir şair olduğunu da gösteriyor. Kırgız Adabiyatının Tarihi adlı eserdeki “Onun şiirleri vatana hizmet ediyor. Çünkü Abziy gibi ülkesini sevmeyi bilen şairin şiirleri her zaman başucundadır.” (2002: 269) ifadeleri Kıdırov’un Kırgız edebiyatı içindeki konumunu göstermektedir.

3. Abziy Kıdırov’un Şiirlerinde Sovyet İdeolojisi:

Kıdırov şiirleri incelenirken propaganda için belli değerlerin ve kavramların şairce öne çıkarıldığı belirlenmiştir. Kullanılan kelimelerle, yapılmak istenen propaganda doğrudan bir bağ bulunmaktadır Şiirdeki ideolojik propagandalar belli kavramlar etrafında tasnif edilerek şu şekilde başlıklandırılmıştır.

- Teknolojik gelişmeler üzerinden yapılan propagandalar
- Emeğin yüceltilmesi ve kolhozculuk üzerinden yapılan propagandalar
- Sovyet devlet adamları üzerinden yapılan propagandalar
- Ateizmin özendirilmesi ve ateizm üzerinden yapılan propagandalar
- Komünist simge ve değerler üzerinden yapılan propagandalar

3.1. Teknolojik Gelişmeler Üzerinden Yapılan Propagandalar

Yeni gelişen teknolojileri eserlerde konu edilmesi rejimin kullandığı propaganda araçlarından birisidir. Kıdırov’un Meken-Enem kitabında bulunan Kombaın (Biçerdöver) şiiri bunun örneklerindedir. Kıdırov şiirde çocuklara biçerdöveri ve meziyetlerini övmektedir. “Bıyıl bizdin kıştakka, (Bu yıl bizim kışlağa,)/ Keldi cañı kombayn. (Geldi yeni biçerdöver.)/ Atı-cönün uksak da, (Adını duysak da,)/ Bilbegenbiz Mındayın. (Bilmiyorduk bu şekilde.)” (Kıdırov, 1956: 5) Şair bir yandan biçerdöveri tanıtırken diğer yandan da traktörden ve bu aletleri kullanan emekçilerden bahsetmektedir. Hem aletleri tanıtmakta hem de emekçileri çocuklara bir rol model olarak sunmaktadır. Şiirde böylece iki türlü propaganda yapılmakta, kavramlar birbirini desteklemektedir. Şiirin devamında, “Kommunardan” kiçine, (“Komünlerden” küçüğünde,)/ Başkarat eken Uçkuçbay. (Sürüyormuş Uçkuçbay)/ Baa bergenmin küçünö, (Değer vermiştim gücüne)/ İşteyt tura ukmuştay. (Çalışıyormuş çok

iyi.).”(Kıdırov, 1956: 5) dizelerinden doğru küçük okuyucularının hayalinde traktör sürücüsünü ve emeğini canlandırmaya çalışmaktadır.

3.2.Emek, Emekçilik ve Kolhozculuk Üzerinden Yapılan Propagandalar

Emeğin öne alındığı “Sonun Kesip Turbaybı” şiirinde Kıdırov, kolhoza gelen bir tornacıyı ele almaktadır. Tornacı çocukların gözünde kahraman bir asker gibi canlanmakta, emek verdiği işi de bir o kadar övülmektedir. “*Şinelp kiyip kapkara,(Asker kaputu giyip kapkara,)/ Şayır külüp şattana.(Neşeyle gülüp sevinerek)/Usta bolup kolhozgo,(Usta olup kolhoza,)/ Keldi tokar’-caş bala.(Geldi tornacı genç çocuk./ Çımur dene bütük köz,(Sağlam vücut, çekik göz,)/ Çoçuganday süylöp söz.(Ürker gibi konuşarak,)/ Tık tık urat balkasın,(Tık tık vuruyor çekicini,)/ Tınım albay iştep tez.(Soluk almadan hızlı çalışıp.)*” (Kıdırov, 1956: 7-8) SSCB bayrağında bulunan ve işçiyi temsil eden “çekiç” şiir içinde verilerek bilinçaltı bir yerleştirme daha yapılmaktadır. İşini de hızlıca oyalanmadan halletmektedir. Bu sistemin emekçilerden istediği diğer bir husustur. Emek ve emekçi kavramları Sovyet ideolojisindeki çarkın en büyük dişlileri olarak tanımlanabilir.

Kolhozlar, Sovyet sisteminde tarımsal üretimin merkezi konumunda olan yapılardır. Çocuklara türlü güzellmelerle anlatılan çiftlik işlevindeki bu yapılar, Türkistan insanının yaşamaya mecbur bırakıldığı birer açık hava hapisanesiydi. “Geçmişin Kolhoz yıkımları hiçbir şekilde söz konusu edilmeden makineleşmiş bir müreffeh hayat bu çiftliklerde sergilenmektedir. Savaş zamanı ordunun en büyük destekçisi ve önemli tahıl ambarı olarak anlatılan Kolhozların otuzlu yıllarda kaç kişinin hayatına mal olduğu ve hatta mal olmaya devam ettiği böylece unutturulmaktadır.(...) Milyonlarca insan ‘Kolhozlaştırmaya’ kurban verilmişti. Hazırlıksız, zorunlu göçe ve iskâna zorlanan halk çaresiz kalmıştı” (Karabulut, 2009: 87) Temelinde böylesine acılar yaşanan bu sistem rejim için asla vazgeçilemeyecek bir kaynaktı.

Kıdırov’un Kolhoz sistemine ve emeğe vurgu yaptığı diğer bir şiiri de “Bizdin Başkarma” adlı şiiridir. Şiirde Kolhozda yapılan bir seçim anlatılmakta olup seçimin bir düğün dernek havası içerisinde geçtiği belirtilmektedir. Kolhozda seçim yapıldığının anlatılması, halkın tercihlerine verilen önemi ve Sovyet idealinin aslında bir halk iradesi olduğunu vurgulamak için kurguya katılmıştır. “*Kolhoz bolup oynoogo, (Kolhoz olarak oynamaya,)/ Kolhoz toyun toyloogo,(Kolhoz düğününe katılmaya,)/ Koyboy kıımız akçıldan, (Beyazımsı kıımızı bırakmadan,)/ Alıp keldik ar kıl daam.(Getirdik her türlü lezzet,)/ Ken*

arıkka cıynaldık, (Geniş arka toplandı,)/ Kelişalbay kıynaldık.(Anlaşmada zorlandık.)...Başkarmaga şayladık,(Yöneticiyi seçtik,)/ Emgekke bel bayladık.(Emeğe/çalışmaya hazırlandık.)” (Kıdırov, 1981: 33,34) “ Baatır Bala Karabay” kitabının aynı adı taşıyan şiirinin son kısımlarına bakıldığında da emek vurgusu yapıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. “Meken-Enem” kitabının Üy şiirinde de kolhoz sistemine yine atıflar bulunmaktadır.

“Paravozcu Ecekem” şiirinde Kıdırov, küçük bir çocuğun ağzından makinist olan ablasını anlatır. Halkın emekçi bir kadına verdiği değer şiirde dile getirilmektedir. *“Paravozcu ecekem,(Makinist ablam)/Ordenderi köp eken.(Nişanları çokmuş.)/Atın oozdon tüşürböy,(Adını ağızdan düşürmeden,)/El maktaarı ep eken.(Halkın övgüsüne layıkmuş.)... Maksat uşul aldağı,(Maksadım şudur ki,)/ Bolup erdin ardığı./ (Halkın onuru olup.)/Başkarbasam paravoz,(Kullansam lokomotif,)/Çonoygondo men dağı.(Ben de büyüdüğümde.)” (Kıdırov, 1956: 10). Şiirin son dördünlüğünde çocuk kendisinin de makinist olmak istediğini söylüyor yani çocuklara bir hedef çizilmiş oluyor. Makinistlik akla ilk geldiği anlamda bir erkek işidir. Ancak Sovyet toplumunda iş konusunda cinsiyete dayalı bir ayırım söz konusu değildir. Emek ve emekçilik tüm Sovyet vatandaşları için geçerli kavramlardır. Sovyet idealini ayakta tutacak, ilerletecek her vatandaş, yaptığı iş ne olursa olsun iyi bir yoldaştır ve bu ideal uğrunda her işi yapmalıdır.*

3.3.Sovyet Devlet Adamları Üzerinden Yapılan Propagandalar

“Lenin” şiirinde Sovyet devriminin mimarı ve SSCB’nin ilk yöneticisi olan Lenin’e övgüler sıralanmaktadır. Lenin, SSCB’nin değişmez şefi olması bakımından önemli olduğu gibi dikkat çeken diğer husus da SSCB’ye bağlı devletlerin halkları tarafından seviliyor olmasıdır. Genç sayılabilecek bir yaşta ölmüş olması, kısa süren yönetim hayatı sırasında halka yakın durması ve Çarlık zulmünden insanları kurtaran kişi pozisyonunda bulunması, halkın çoğunluğunun Lenin’e bir sempati duymasını sağlamıştır. *“...Algan elim,(Alan elim,)/Akıl kenin,(Akıl madenim,)/Atam-menin-Lenin(Babam benim Lenin.)”(Kıdırov, 1981: 6). Lenin’in baba olarak ifade edilmesi ve körpe dimağlara bu propaganda ile bir Rus’un baba olarak yerleştirilmesi Sovyet ideolojisinin sosyalist bir amaçtan ziyade daha önce de belirtildiği üzere Ruslaştırma amacıyla olduğunun da bir göstergesidir. Şair aynı şiiri Meken-Enem kitabında da kullanmıştır. “Lenindik Col Menen” şiirinde de İlyiç’in (Lenin’in) oğulları olarak nitelenen öğrencilere, Lenin’in açtığı yoldan gitmeleri salık veriliyor. SSCB’nin aya*

gidişine de vurgu yapılarak bu başarıyı sağlayan şeyin, yoktan var etmek gibi Tanrısal vasıflar yüklenen Lenin'in açtığı yol olduğu zihinlere kazınmaktadır. “...Uuldarı bizbiz İliçtin.(Oğulları biziz İliç'in)/ Ayga da kanat kerebiz,(Aya da kanat açarız,)/ Bar kılıp coku kol menen.(Yok olanı var edip kol ile)/ Şıktanıp ösö berebiz,(Şevkle büyümeğe devam ederiz,)/ Lenin çapkan col menen (Lenin'in açtığı yol ile.)” (Kıdırov, 1975: 8)

3.4. İnançsızlığın Özendirilmesi ve Ateizm Üzerinden Yapılan Propagandalar

“Atasınan Suradı” şiiri, devrin dine bakışını göstermesi açısından son derece önemlidir. Belirtildiği üzere SSCB din konusunda son derece katı uygulamaları olan ve inançsızlık düşüncesini devlet eliyle yaymaya çalışan bir anlayışa sahipti. “Komünizmin din konusundaki tavrını anlamak için bu akımın fikir öncülerinden Karl Marx'ın “Din afyondur.” sözüne bakmak yeterli olacaktır. Dine karşı olan inkârcı tavır bütün dinler için geçerli olsa da İslamiyet için özel bir baskı ve sindirme politikası uygulanmıştır denilebilir. Zira Türkistan coğrafyasında var olan sağlam Müslümanlık inancı, Sovyet rejimini Hıristiyan halklara göre daha çok zorlayacaktır. Bunun için İslam inancının üzerine daha sistematik bir baskı uygulanmıştır.” (Yakar, 2018, s.19) Bunu yerleştirebilmek için rejimin küçük yaşlardan itibaren nesilleri bu doğrultuda yetiştirmesi gerekiyordu. Sovyetler Birliği'nde Türkistan coğrafyasının güçlü İslami geleneğini yıkabilmek için çok ciddi bir mücadeleye girişilmiş ve yeni yetişen nesiller üzerinde de belli oranda başarılı olunmuştur. Çocuğun dedesinden duyduğu “Allah” adlı varlığın, ne olduğunu babasına sorması ile şiirdeki hikaye gelişmeye başlar. “...Aytıp berçi atake, (Söylesene babacığım,)/ Kuday degen kim özü (Allah denen kişi kim?)...” (Kıdırov, 1956: 46) Baba bu soruya müşfikçe cevap verirken şiirin ilerleyen mısralarında dedesine aynı soruyu sorduğunda ise dede çocuğa kızıyor ve vuruyor. Bu tamamen bilinçli olarak seçilmiş bir kurgudur. Buradan hareketle inançlı insanların anlayışsız, kaba ve saldırgan insanlar olduğu mesajı verilmektedir. Yine şiirde verilen dua eden dede, kitap okuyan baba anlatımları hep bu profilin bir yansımasıdır. Komünist ideoloji ile yetişen baba bunların uydurma olduğunu, Allah diye bir varlığın olmadığını söylüyor. İş daha da öteye götürülerek Allah'a hakarete varan ifadeler kullanılıyor. “... “Özü köktö turabı? (“Kendisi gökte mi?) / Ögüzdöybü kulağı? (Öküz gibi mi kulağı?)/ O Kudaylap turbasa, (O Allah'a yalvarıp durmasa,)/ Çoñ atamdın urabı?”(Büyük babama vurur mu?)...” (Kıdırov, 1956: 46) Şiirin sonunda da çocuk din adamlarını şeytan, yalancı ve felaket yayıcı kimseler olarak nitelendiriyor. Şiirde dede, eski kültürü, Sovyet öncesi dönemin cahil insanını; baba ise modern Sovyetlerin aydın insanını; çocuk da geleceğin altın neslini sembolize etmektedir.

Netice itibarı ile çocuk şiirin sonunda Allah'a inanmayan ve dine dair ne varsa hepsine nefretle bakan bir Sovyet bireyine dönüşmektedir.

3.6 Komünist Simge ve Değerler Üzerinden Yapılan Propagandalar

Kıdırov, Sovyetler Birliği döneminde kullanılan komünist simge ve değerlere de eserlerinde yer vermiştir. “*Urmat Saga Partiya*” şiirinde komünist partiye olan saygı ve bağlılık ifade edilmektedir. “...*Urmat saga partiya, (Hürmetler olsun sana parti,)/ Uluu künsün batpagan.(Yüce bir güneşsin batmayan.)/ Cigerdentip uraanı, (Cesaret verir sloganı,)/ Ceñişterge baştagan. (Zaferlere götüren.)...*” (Kıdırov, 1975: 7) “Pionerler Marşı” adlı şiirde de propaganda marş şeklinde çocuklara benimsetilmeye çalışılıyor. Propaganda için çocuklar arasında bile sağlam bir örgütsel şema oluşturulmuş, çocuklar belli yaş gruplarına göre sınıflandırılarak yaş aralığına uygun ideolojik eğitimlere tabi tutulmuşlardır. “Oktyabrat:7-9 yaş. Pioner(veya bazı kaynaklar piyoner):9-14 yaş. Komsomol: 14-28 yaş...” (Duman, 2016: 35). Şiire konu olan pionerler şu ifadeleri kullanmaktadır. “*Biz pioner caş cetkinçek, (Biz pioner genç nesil,)/ Cer cañırtıp ün salgan. (Yerleri inletip seslenen.)/ Keleçekke kanat sermep, (Geleceğe kanat çırtıp,)/ Komsomoldon ülgü algan. (Komsomoldan örnek alan.)...Meken üçün alpeçtegen,(Çok sevdiğimiz vatan için,)/ Emgektener çaktıbiz.(Çalışacak yaştayız.)...*” (Kıdırov, 1961: 26) Pionerler kendilerine komsomolu örnek aldıklarını geleceğin Sovyet yetişkinleri olacaklarını belirtiyor. Ayrıca vatan için güçlerinin sonuna kadar da emek sarf edecekleri söylettirilerek gelecekte sistem çarkının bir dişlisi olmaları gerektiği vatan süslemesiyle dimağlarına yerleştirilmeye çalışılıyor.

Şiirlerde dikkati çeken diğer bir rejim dayatması da birçok durum ve kavramın ifadesinde, örneğin bahar ve doğa ile ilgili bir anlatımda dahi komünist propagandanın hissettirilmesidir. Türk kültüründe bahar başlangıcı 21 Mart Nevruz Günü olarak kabul edilirken bu önemli gün Türk milli kültüründe yer alması sebebiyle kasıtlı bir şekilde geçiştirilmiştir. Nevruz yerine komünist ideolojinin simge günü olan 1 Mayıs İşçi Bayramı şiirlerde kendisini hissettirmiş ve Mayıs ayına özel olarak şiirler yazılmıştır. Kıdırov’un “Suluu May” (Güzel Mayıs) adlı şiiri tam olarak bu amaca hizmet etmektedir. “*Kızıl, tazıl gül alıp,(Kızıl ala gül alıp,)/ Kızday süyküm buralıp. (Kız gibi şirin salınıp,)/ Kabagı açık cadırap, (Keyifle coşup,)/ Caşıl kiyip kubanıp. (Yeşil giyip sevinip.)...*” (Kıdırov, 1961: 29) Şiirin henüz ilk mısraıyla propaganda da başlamaktadır. Kızıl renge özellikle vurgu yapılarak bir komünizm alameti yine öne alınmıştır. İkinci dörtlükte şiir iletilmek istenen mesaja uygun

bir şekilde ilerlemiştir. “*Körkkö bay, (Güzelliği zengin,) / Közgö şay, (Göze muhteşem görünen,)/ Keldi mına, (Geldi işte,) / Suluu may. (Güzel mayıs.)...*” (Kıdırov, 1961: 29) “Buradan da anlaşıldığı üzere, Türk halklarının birleşmesine vesile olacak ve tarihi köklerini hatırlatacak hiç bir unsura yer verilmemelidir düşüncesi bireye hissettirilmeden bünyeye yerleştirilmiştir.” (Karabulut, 2009: 84).

Değnilmesi gereken diğer bir hususiyet de Kıdırov şiirlerindeki propagandanın yapılaş şeklidir. Şiirlerde, çocuğun dilinden en iyi çocuk anlar görüşünden hareketle vermek istediği mesajı, şiir için kurgulanmış bir çocuğun dilinden, onların bir arkadaşı gibi tasarladığı çocuk kahramanlar ağzından yapmaktadır. Daha önce de bahsi geçen “Atasınan Suradı” şiirinin Salıy adlı çocuk kahramanı bunun güzel örneklerinden biridir. Şiirdeki “Salıy” babasından duydukları ile dine ve hocalara karşı nefretle dolmuştur. “...*Ukkanda uşul sözdördü, (Duyduğunda bu sözleri,) / Salıydın türü özgördü.(Salıy’ın yüzü değişti.) / Kapsalañduu moldogo, (Belalar getiren mollaya,) / Açuusuu kelgen öñdöndü. (Sinirlenmişe benzedi.)*” (Kıdırov, 1956: 46) Şiirin sonunda akranlarına bir mesaj konumundaki bu sözler çocuğun dilinden dökülmüş ve inançsızlık küçük dimağlara böylece zerk edilmiştir. “Salıy, Ömüş, Bakaş, Karabay, Adıbay, Kadıbay” şairin şiirlerinde geçen çocuk kahramanlardan bazılarıdır. Okuduğu şiirde kendisi gibi bir çocuğu karşısında bulan küçük okurlar, kendisini şiirdeki kahramanla daha rahat özdeşleştirmekte, verilen mesajı daha kolay benimsemektedir.

Sonuç

Kökü derinlere uzanan güçlü bir sözlü edebiyat geleneğine sahip olan Kırgızlar, Sovyet dönemi ile birlikte yazılı edebiyat sahasında da ciddi anlamda varlık göstermeye başlamışlardır. Ancak bu durum istenilen doğal seyir içinde değil, rejimin istediği seyirde başlamış ve gelişmiştir. SSCB döneminde Kırgız edebiyatı ideolojinin elinde savrulurken yatağından uzaklaşan bir nehir gibi çok farklı mecralara akmıştır. Abziy Kıdırov bağlamında incelendiğinde de meselenin çok farklı olmadığı görülür. Ancak Kıdırov her ne kadar rejimin istediği tarzda propaganda içeren eserler verse de bu onun güçlü bir kalemi olduğu gerçeğini değiştirmez. İdeolojiyi anlatışı bile onun bu gücünü göstermeye yeter.

Kıdırov, şiirlerinde her ne kadar propagandaya yer verse de bunu kuru ve tamamen dayatmacı bir üslupla yapmamış, küçük okurların ilgisini çekecek çocuk kahramanlar yaratarak onlar üzerinden propagandasını yapmıştır. Onun yarattığı çocuk kahramanlar, zaman zaman yaptıkları davranışlarla çocukların örnek alması gereken, Sovyet ideolojisini yansıtan idealize

edilmiş kahramanlarken zaman zaman da çocukça bir saflıkla okuyucu karşısına çıkan, hatta yanlış davranışları yüzünden komik ya da zor durumlara düşen gerçekçi kahramanlardır.

Kıdırov, çoğunlukla bu çocuk kahramanlar üzerinden veya bazen de doğrudan doğruya devrinin ideolojik anlayışlarını şiirleri üzerinden genç nesillere aşılama çalışır. Eserlerinde yarattığı çocuk kahramanlar, başka şiirlerde de başka maceralarıyla okuyucunun karşısına çıkmakta, propagandalarına kaldığı yerden devam etmektedir.

Kaynakça

AKMATALIYEV, A. vd. (2002). “Kırgız Adabiyatının Tarihi”. VII Tom. Bişkek.

DUMAN, G. B. (2016); “Çağdaş Kırgız Çocuk Edebiyatının Şekillenmesinde Sovyet İdeolojisinin Rolü”. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi. Sayı:2, No.:7,s.231-236.

DUMAN, G. B. (2016). Kırgız Çocuk Edebiyatı. İstanbul: Kriter Yayınları.

KASAPOĞLU, H. Ç. (2005). Kırgız Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi: Ankara: Akçağ Yayınları.

KIDIROV, A. (1956). Meken-Enem. Frunze: Kırgız Mamlekettik Okuu Pedagogika Basması.

KIDIROV, A. (1958). Belek., Frunze: Kırgız Mamlekettik Okuu Pedagogika Basması.

KIDIROV, A. (1961). Baatır Bala Karabay. Frunze: Kırgız Mamlekettik Okuu Pedagogika Basması.

KIDIROV, A. (1975). Eki Dos. Frunze: Kırgız Mamlekettik Okuu Pedagogika Basması.

KIDIROV, A. (1981); “Meerim”, Kırgız Mamlekettik Okuu, Pedagogika Basması, Frunze.

ŞİRİN, M. R.(2000). 99 Soruda Çocuk Edebiyatı. 3. Baskı. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

YAKAR, F. (2018). “Abziy Kıdırov’un Seçme Şiirlerinin Dil ve Üslup Bakımından İncelemesi (Metin-Aktarma-Eser İncelemesi)”. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Kullanımının İncelenmesi

Arş. Gör. Ahmet AYZAZ⁸⁶
Assoc. Prof. Dr. Alper AYTEKİN⁸⁷
Arş. Gör. Fatma TÜMİNÇİN⁸⁸

Özet

Akıllı telefonların kullanımı son yıllarda hızla artmış ve sağladığı faydalar ile birçok ortamda yaygın hale gelmiştir. Yükseköğretim kurumlarında, sağlık alanında ve lojistik vb. alanlarında kullanılan akıllı telefonlar, iletişim kurma, internet üzerinden arama yapma ve mobil uygulamaları kullanmayı sağlayan iletişimdeki en yaygın eğilimlerden biridir. Akıllı telefonların, teknoloji endüstrisindeki en hızlı büyüyen sektörlerden biri olması ile beraber toplum üzerindeki etkisi de artmaktadır. Bu çalışmada akıllı telefon kullanımının öğrenciler üzerindeki rolünün kapsamlı ve güncel bir özeti verilmiştir. Çalışma sonucunda, akıllı telefon kullanımının öğrenciler üzerinde birçok fayda sağlamanın yanı sıra bazı olumsuz durumlara da yol açtığı tespit edilmiştir. Üniversitelerde öğretim ve öğrenme sürecinin geliştirilmesinde büyük role sahip olan akıllı telefonların çok aşırı kullanılmasında ise depresyon, stres ve uyku problemi gibi psikolojik sorunlara yol açtığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Telefon, Mobil Teknolojiler, Psikolojik Faktörler

Investigation of Smart Phone Usage of Students of University

Abstract

The use of smart phones has increased rapidly in recent years and has become widespread in many environments with the benefits it provides. Higher education institutions, health and logistics and so on. smartphones are one of the most common trends in communication, enabling communication, making calls over the internet and using mobile applications. As smartphones are one of the fastest growing sectors in the technology industry, their impact on society is increasing. In this study, a comprehensive and up-to-date summary of the role of smartphone use on students is given. As a result of the study, it has been found that smart phone use not only provides many benefits for students but also causes some negative

⁸⁶ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁸⁷ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁸⁸ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

situations. It has been observed that excessive use of smart phones, which play a major role in the development of teaching and learning processes in universities, causes psychological problems such as depression, stress and sleep problems.

Keywords: Smart Phone, Mobile Technologies, Psychological Factors

Giriş

Günümüzde teknoloji her geçen gün gelişmekte ve bu gelişmenin en hızlı olduğu alanlardan birisi akıllı telefonlardır. Akıllı telefonların insanların yaşamında sadece iletişim amacı dışında; bankacılık işlemleri, istenilen bilgiye hızlı erişim, navigasyon, e-posta, alışveriş, eğlence, sosyal medya gibi birçok işlevlere sahip olması bu cihazları insanlar için adeta vazgeçilmez kılmaktadır. Dolayısıyla, günümüzde insanlar için oldukça önemli olan akıllı telefonlar sürekli olarak yenilenmektedir.

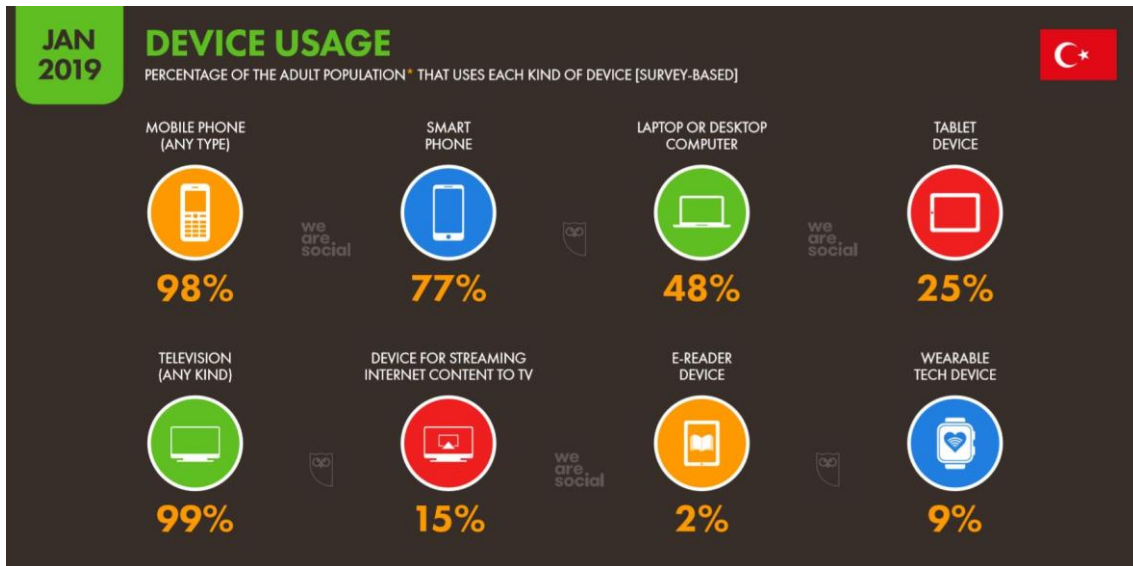
Akıllı telefon ile gezen bir öğrenciyi üniversite kampüslerinde her yerde görebilmek mümkündür. Caddede yürürken, asansörlerde, hatta sınıflarda sürekli bir arkadaşı haline gelmiştir. İnternet, bilgisayarlar, anında mesajlaşma, video oyunları ve cep telefonları ile büyüyen “milenyum” kuşağı, bilindiği üzere, ebeveynlerine göre çok daha farklı bir bilgi erişimine sahiptir (Prensky, 2001). Üniversite öğrencilerinin çoğunluğunu oluşturan 18-25 yaş arasındaki bu kuşaklar ihtiyaç duyulan bilgilere anlık olarak erişmeye alışmışlardır. Öğrencilerin beklentileri, bilgi ihtiyaçlarını ve isteklerini derhal cevaplandırmak ve elde edilen bilginin doğruluğunu hızlandırmaktır (Oblinger ve Oblinger, 2005). Bol uygulamalar içeren akıllı telefonlar, kullanıcılara internet tabanlı iletişim, iş ticareti, eğitim, eğlence ve hatta sağlık uygulamaları sunmaktadır. Çeşitli fonksiyonları ve kullanım kolaylığı göz önüne alındığında, 2012 yılı başlarında tahmini küresel kullanıcı sayısının 1,08 milyar fazla olduğu bilinmektedir (Mok vd., 2014).

2014 yılı itibarıyla 1.57 milyar kişi olan kullanıcı sayısının 2020 yılında bu sayının 2.87 milyara ulaşması beklenmektedir. Ancak, akıllı telefonlar aşırı kullanıldığı zaman birçok soruna yol açabilmektedir. Örneğin, aşırı akıllı telefon kullanımı, genel olarak kumar oynama; okula ya da işe odaklanmada zorlanma, gerçek hayattaki sosyal etkileşimi azaltma, akademik performansta düşüş, ilişki sorunlarına neden olma, el bileğinde veya boyunda bölgelerinde fiziksel ağrılar ortaya çıkma ve bulanık görme gibi sorunlara neden olabilmektedir.

Bu çalışmada akıllı telefon kullanımı ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Ayrıca akıllı telefon kullanımının sağladığı olumlu ve olumsuz durumlar irdelenmiştir.

1. Akıllı Telefon

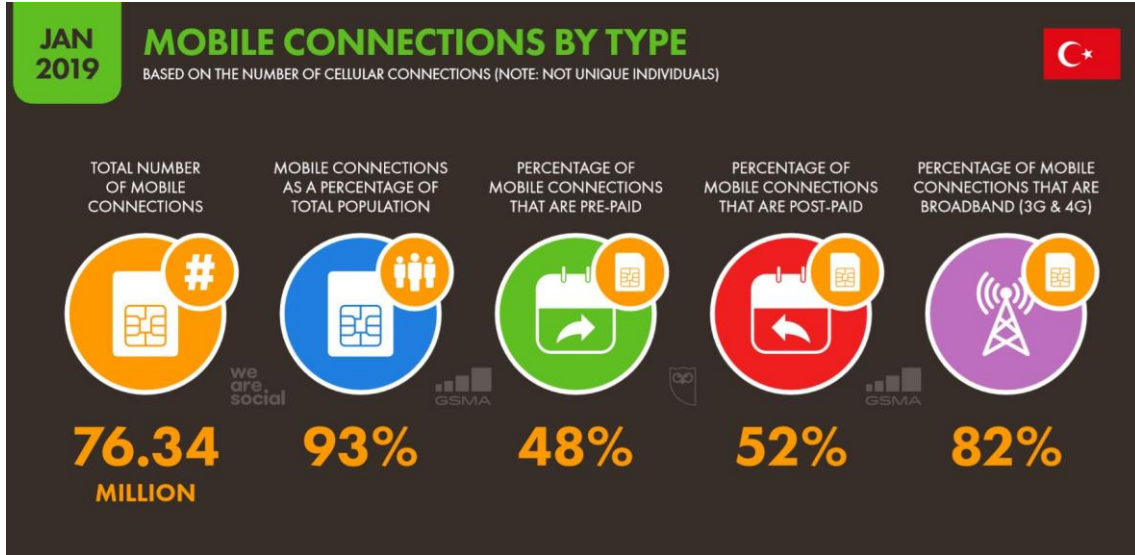
Mobil teknoloji gelişiminin ilk başlarında cep telefonları, öncelikle orta ve üst sınıf insanlar tarafından kullanılan elit cihazlardı. Sabit hatlı telefonlara kıyasla, günümüzün cep telefonları, iletişimin temel kabiliyetinin yanı sıra, konum belirleme kısıtlamalarından muafır (Lacohee vd., 2003). Mevcut cep telefonunun gelişim eğilimi, daha akıllı olmaları ve daha kullanıcı dostu olmalarıdır. Litchfield (2010) akıllı telefonun en çok kabul edilen tanımlarını incelemiş ve akıllı telefonun tanımını “açık bir işletim sistemi çalıştıran ve internete kalıcı bir şekilde bağlı olan” bir telefon olarak tanımlamıştır. Günümüzde akıllı telefonda “akıllı özellikleri” bilmek önemlidir. Günümüzün akıllı telefonları, tıpkı bilgisayarlar gibi, eklenti uygulamaların (veya yazılımların) en üstte çalışmasına izin veren işletim sistemlerine de sahiptir. Bilgisayarlarda yazılım olarak çalışan ve kullanıcıların istediklerini yapmalarına izin veren yüzlerce ve binlerce uygulama, insanların yaşamları için kolaylıklar sağlamaktadır. Sahibine göre özelleştirilen her akıllı telefon, sahibinin ihtiyaçlarına göre uyarlanacak farklı ara yüzlere ve uygulamalara sahiptir. Ayrıca günümüzün akıllı telefonunda, kullanıcıların sürekli bilgi sahibi olmalarına ve parmaklarının ucunda sınırsız hizmet sunmalarına olanak tanıyan sürekli internet bağlantısı bulunmaktadır.

Şekil 1: We Are Social 2019 Türkiye Elektronik Cihaz Kullanım İstatistikleri

Şekil 1’de 2019 yılında Türkiye’de elektronik cihaz kullanımı gösterilmiştir. Kullanıcıların %98’i cep telefonu kullanırken, bunların %77’si akıllı telefonları tercih etmektedir. Masaüstü

ve diz üstü bilgisayar kullananların oranı %48 iken, tablet kullananların oranı %25'tir. Günümüzde daha popüler hale gelen giyilebilir teknoloji ürünleri kullananların oranı ise %9 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 2: We-Are-Social-2019-Türkiye-Mobil-Kullanıcı-İstatistikleri 2019

Şekil 2 incelendiğinde ise mobil kullanıcı sayısındaki artış her yıl düzenli yükselmektedir. Mobil kullanıcı sayısının 76.3 milyon olduğu hesaplanmıştır. Günümüzde bilgisayar kullanımı devam etmesine karşın cep telefonu kullanımına kıyasla düşük olduğu görülmektedir. Cep telefonlarının kolay taşınabilmesi ve bilgisayar da yapılabilecek çoğu işlemi yapabilmesi nedeniyle insan yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. İnsanlar cep telefonlarının akıllı olması nedeniyle günlük yaşamlarının birçok vaktini telefon başında geçirmektedirler. Bu akıllı telefonların sağladığı kolaylıkların yanı sıra aşırı kullanımında ise bazı sağlık sorunlarına da yol açtığı bilinmektedir.

2. Literatür Taraması

Sağır ve Eraslan (2019) çalışmasında, alışma, Türkiye'de akıllı telefonların gençlerin toplumsal tutum ve değerlerine etkisini ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, akıllı telefonların gençlerin günlük hayatlarında oldukça belirleyici olduğunu ortaya çıkmıştır. Tatlı (2015) yılında yapmış olduğu çalışmada, üniversite öğrencilerinin akıllı telefon tercihlerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesini amaçlamıştır. Yapmış olduğu çalışma sonucunda, aylık toplam gelirin ve öğrencilerin akıllı telefonlara yönelik tutumlarının öğrencilerin seçimlerinde

oldukça etkili olduğu gözlemlenmiştir. Buldukları ve Özer (2016), gençlerin akıllı telefon kullanım motivasyonlarını saptamayı hedeflemişlerdir. Araştırma sonucunda akıllı telefon kullanım motivasyonunun teknoloji ve gelişmelere ayak uydurma, eğlence, bilgiye erişim, akıllı telefonların sundukları kolaylıklar ve güven hissi olduğunu belirtmişlerdir.

Payne vd. (2012), İngiltere'deki tıp öğrencileri arasında akıllı telefon kullanımı araştırması yapmıştır. Katılımcılara bir akıllı telefona sahip olup olmadıkları ve eğitimlerini desteklemek için akıllı telefonlarında uygulamalar kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Çalışma sonuçlarına göre akıllı telefona sahip olma seviyesinin yüksek olduğunu tespit etmiştir. Uys vd. (2012), Güney Afrika Üniversitesi'nde akıllı telefon kullanımına ilişkin bir anket yapmışlardır. Anketlerinin odak noktası, akıllı telefon uygulamalarının sosyal ağ uygulamaları (SNS) için kullanımını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Araştırmalarının bulguları, öğrencilerin akıllı telefonlarında günde ortalama beş saat geçirdiklerini, diğerleriyle SNS aracılığıyla etkileşime girdiklerini ve günde yaklaşık 16 saat boyunca çevrimiçi kaldıklarını ortaya koymuştur. Mubassira ve Das (2019), akıllı telefonların aşırı kullanımının bir öğrencinin performansını ve akademik performansını engelleyip engellemediğini yanıtlamayı amaçlamıştır. Öğrencilerin akıllı telefonlarında yüklü uygulama aracılığıyla toplanan verileri kullanarak, not ortalaması ve mobil uygulamaların kullanımı arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Akıllı telefonların kullanım yoğunluğu arttıkça, öğrencilerin genel not ortalaması azalmaya başladığını tespit etmiştir. Mohtar vd., (2013), Malezyalı öğrenciler arasında akıllı telefonların kullanımını incelemiştir. Literatür, Malezya'daki üniversite öğrencilerinin yükseköğrenim kurumlarında öğrenmenin bir gereği olarak akıllı telefonları benimsediklerini iddia etmiştir. Öğrenciler, sınıf arkadaşları arasında notları paylaşmak, ders kayıtlarını yapmak, ileride referans almak üzere yapılan ödevlerin fotoğraflarını çekmek ve sınav sonuçlarını Facebook üzerinden akıllı telefonlarıyla paylaşmak için akıllı telefonları kullandıklarını belirtmişlerdir.

Akıllı telefonlar birçok alanda fayda sağlamasının yanı sıra literatür incelendiğinde olumsuz durumlara yol açtığı gözlemlenmiştir. Aşırı akıllı telefon kullanımı, bileklerde veya boyunda bulanık görme ve ağrı gibi sağlıkla ilgili sorunlara neden olabilmektedir (Kwon vd., 2013). Ayrıca, akıllı telefonun aşırı kullanımı, bazı zihinsel veya davranışsal sorunlara yol açabilmektedir. Uyumsuz davranışsal zorluklara, okul veya iş hayatında sorunlara, gerçek hayattaki sosyal etkileşimi azaltmaya ve ilişki bozukluklarına yol açtığı gözlemlenmiştir

(Kuss ve Griffiths, 2011). Demirci vd. (2015), üniversite öğrencilerinde akıllı telefon kullanım süresi ve uyku kalitesi, depresyon ve kaygı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Kadınların akıllı telefon bağımlılığının, erkeklerden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Aşırı akıllı telefon kullanımında depresyon, kaygı ve gün içerisinde fonksiyon bozuklukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca depresyon düzeyleri, kaygı düzeyleri ve uyku kalitesi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Hwang vd. (2012), akıllı telefon kullanan üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada, akıllı telefon aşırı kullanımında kaygı ve depresyonun normal kullanım grubuna göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Papaconstantinou vd. (2017), üniversite öğrencilerinde akıllı telefon kullanımını, uyku kalitesi ve süresi sağlık sonuçlarını incelemiştir. Üniversite öğrencilerinin verdiği cevaplar incelendiğinde uyku kalitelerinin düşük ya da çok düşük olarak değerlendirmiş, önemli ölçüde kız öğrencilerin, erkeklere kıyasla düşük ve çok kötü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin çoğunluğu akıllı telefon ile yattıklarını bildirmiştir. Panova vd. (2019), akıllı telefonun beş popüler kullanımı olan mesajlaşma, internette gezinme, sosyal içerik gönderme, sosyal ağ kullanımı ve oyun oynama durumlarının kaygı ve depresyon puanları ile nasıl ilişkili olduklarını ve ülkeye göre nasıl değiştiklerini araştırmışlardır. İspanya, ABD ve Kolombiya ülkelerinde yapılan çalışmada en popüler kullanımların sıralamasında mesajlaşma, sosyal ağ kullanımı ve internette gezinmek aynı olduğu gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, tüm ülkelerde sorunlu akıllı telefon kullanımının kaygı sorununa yol açtığını göstermiştir.

3. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin akıllı telefon kullanımları hakkında temel bilgiler ve tavsiyeler sunmaktadır. Çalışmanın sonucunda, akıllı telefon kullanımının, ihtiyaç dahilinde kullanıldığında olası faydalar sağlanması ile birlikte uzun süre kullanılması durumunda ise bazı sağlık sorunlarına da yol açtığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar akıllı telefon kullanımıyla ilgili farkındalığı arttırmak için kullanılabilir.

Akıllı telefonların artan yetenekleri, özellikle üniversite öğrencileri başta olmak üzere birçok kullanıcı için bilgisayarların yerine tercih edilmektedir. Akıllı telefon kullanıcıları bu cihazları günlük yaşamlarının her anında kullanmaktadırlar. Dolayısıyla sağlıkla ilgili kaygılar açısından akıllı telefon kullanırken kullanım süresine de dikkat edilmesi gerekmektedir. Akıllı telefon kullanımındaki günlük süresinin artması ile beraber uyku kalitesinin düştüğü ve

ortalama uyku süresinin kısıtlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca akıllı telefonların aşırı kullanımının zihinsel sağlık problemlerine yol açtığı iddia edilmektedir.

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin akıllı telefon kullanımıyla ilgili bir literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu nedenle, gelecekteki çalışmalar, eksik öngörülerini değerlendirmek ve uzun süreli akıllı telefon kullanımının neden olduğu sorunlara olası çözümler bulmak için yeni çalışmaların yapılması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Bulduklı, Yasin & ÖZER, Nuri. (2016). Gençlerin Akıllı Telefon Kullanım Motivasyonları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 5. 2963-2963. 10.15869/itobiad.265374.

Demirci, K., Akgönül, M., & Akpınar, A. (2015). Relationship of smartphone use severity with sleep quality, depression, and anxiety in university students. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(2), 85–92. doi:10.1556/2006.4.2015.010

Hwang, K. H., Yoo, Y. S. & Cho, O. H. (2012). Smartphone over-use and upper extremity pain, anxiety, depression, and interpersonal relationships among college students. *The Journal of the Korea Contents Association*, 12(10), 365–375.

Kuss DJ, Griffiths MD. Internet gaming addiction: a systematic review of empirical research. *Int J Ment Health Addict*. 2012;10: 278–296.

Kwon M, Lee JY, Won WY et al. Development and validation of a smartphone addiction scale (SAS). *PLoS One*. 2013;8(2):e56936.

Lacohée, H & Wakeford, N & Pearson, Ian. (2003). A Social History of the Mobile Telephone with a View of its Future. *BT Technology Journal*. 21. 203-211. 10.1023/A:1025187821567.

Litchfield, S. (2010). Defining the smartphone. Retrieved from http://www.allaboutsymbian.com/features/item/Defining_the_Smartphone.php

Mok, J. Y., Choi, S. W., Kim, D. J., Choi, J. S., Lee, J., Ahn, H., ... Song, W. Y. (2014). Latent class analysis on internet and smartphone addiction in college students. *Neuropsychiatric disease and treatment*, 10, 817–828. doi:10.2147/NDT.S59293

Mothar, N.M.M. & Hassan, M.B.A. & Hassan, M.S.B.H. & Osman, M.N.. (2013). The Importance of Smartphone's Usage Among Malaysian Undergraduates. *Journal of Humanities and Social Sciences*. 14. 112-118. 10.9790/1959-143112118.

Mubassira, Masiath & Das, Amit. (2019). The Impact of University Students' Smartphone Use and Academic Performance in Bangladesh: A Quantitative Study. 734-748. 10.1007/978-3-030-19063-7_59.

Oblinger, D. and Oblinger, J. (Eds) (2005), *Educating the Net Generation*, Educause, Washington, DC

Panova, T., Carbonell, X., Chamarro, A., & Puerta-Cortés, D. X. (2019). Specific smartphone uses and how they relate to anxiety and depression in university students: a cross-cultural perspective. *Behaviour & Information Technology*, 1–13. doi:10.1080/0144929x.2019.1633405

Papaconstantinou, E., Bartfay, W. J., & Bartfay, E. (2017). Smartphone use, sleep quality and quantity, and mental health outcomes in a university population. *Sleep Medicine*, 40, e251. doi:10.1016/j.sleep.2017.11.735

Payne, K. F. B., Wharrad, H., & Watts, K. (2012). Smartphone and medical related App use among medical students and junior doctors in the United Kingdom (UK): a regional survey. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 12(1). doi:10.1186/1472-6947-12-121

Prensky, M. (2001), “Digital natives, digital immigrants, part 1”, *On the Horizon*, Vol. 9 No. 5, pp. 1-6.

Sağır, Adem & Eraslan, Hasan. (2019). Akıllı Telefonların Gençlerin Gündelik Hayatlarına Etkisi: Türkiye’de Üniversite Gençliği Örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 10.26466/opus.515339.

Tatlı, H. (2015). Akıllı Telefon Seçiminin Belirleyicileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 5(2), 549-567.

Uys, Walter & Mia, Aadilah & Firfirey, Firzana & Jansen, Gary & Der, Haythem & Josias, Michael & Khusu, Michelle & Gierdien, Muzaffer & Andrea, Natacha & Faltein, Sulungeka & Gihwala, Tejas & Theunissen, Tracey-lee & Schyff, Haythem & Leukes, Natacha & Samsodien, Yaseen. (2012). Smartphone Application Usage Amongst Students at a South African University. *ISTAfrica*. 1-11.

2019 Türkiye İnternet Kullanım ve Sosyal Medya İstatistikleri (<https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>).

Teknoloji Kabul Modelinde Cinsiyet Değişkeninin İncelenmesi

Arş. Gör. Ahmet AYZAZ⁸⁹
Assoc. Prof. Dr. Alper AYTEKİN⁹⁰
Arş. Gör. Fatma TÜMİNÇİN⁹¹

Özet

Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin günümüzde kullanımı işletmelerde ve devlet kurumlarında artarak insan yaşamında vazgeçilmez bir hal almıştır. Bu teknolojilerin gelişimi beraberinde birçok teknolojik uygulamanın ortaya çıkmasına da olanak sağlamıştır. Dolayısıyla araştırmacılar insanların bu teknolojileri ve uygulamaları ne ölçüde kullandıklarını etkileyen faktörleri tespit etmek için çeşitli modeller ve teoriler geliştirmişlerdir. Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT), teknoloji kullanımının mantığını anlamak için önceki modellerin bir özeti olarak tasarlanmıştır. Bu model eğitim, bankacılık, sağlık vb. gibi çeşitli alanlarda uygulanan birleştirilmiş model olma özelliğine sahiptir. Cinsiyet, insanların teknoloji kabul ve kullanımını açıklamada önemli bir faktör olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, teknoloji kullanımı ve kullanım niyetiyle ilgili mevcut literatürü cinsiyet faktörü açısından gözden geçirmektir. Çalışma sonucunda, cinsiyet değişkeninin birkaç noktada teknolojiyi kabul etme niyetini belirlemede önemli bir faktör olduğu fakat bazı noktalarda cinsiyet farklılıklarının ayırt edilemediği durumlar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Kabul Modeli, Teknoloji Kullanım Niyeti, Cinsiyet

Investigation of Gender Variable in Technology Acceptance Model

Abstract

Today, the use of Information and Communication Technologies has become indispensable in human life in enterprises and government institutions. The development of these technologies has led to the emergence of many technological applications. Therefore, researchers have developed various models and theories to identify the factors that affect the extent to which people use these technologies and applications. The Unified Technology Acceptance and Use Theory (UTAUT) is designed as a summary of previous models to understand the logic of

⁸⁹ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁹⁰ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁹¹ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

technology use. This model education, banking, health and so on. It is a combined model applied in various fields such as. Gender has been identified as an important factor in explaining people's acceptance and use of technology. The aim of this study is to review the current literature on technology use and intention to use in terms of gender factor. As a result of the study, it was found that the gender variable was an important factor in determining the intention to accept technology at several points, but there were cases where gender differences could not be distinguished at some points.

Keywords: Technology Acceptance Model, Intent to Use Technology, Gender

Giriş

Bilgi Teknolojileri kullanımı günümüzdeki evlerde, ticari organizasyonlarda ve devlet dairelerinde çarpıcı bir şekilde artmıştır. Araştırmacılar, insanların uygulamaları kullanmalarını etkileyen faktörleri inceleyen çeşitli modeller ve teoriler ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmaya yönelik kurumsal çabalara rağmen, birçok ülkede kadınlar erkek meslektaşlarına kıyasla, eğitim, politika ve işyeri ayrımcılığı gibi alanlarda önemli bir dezavantajla karşılaşmaktadır.

Mayoux (2001), kadınların sosyo-kültürel, eğitimsel ve teknolojik konular açısından iş girişimlerini yönetirken erkeklerden daha fazla zorlukla karşılaştıklarını belirtmiştir. Orji (2010), elektronik posta, bilgi alma, e-öğrenme, iletişim teknolojileri ve çevrimiçi satın alma davranışı gibi çeşitli alanlarda kadın ve erkek arasındaki farkların incelendiğini ve büyük ölçüde erkeklerin kadınlara göre daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur.

Yeni teknolojilerin kabulü konusundaki cinsiyet eşitsizliklerinin arkasındaki nedenlerin anlaşılmasının teknolojilerin genel gelişiminde yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Teknolojileri benimseme davranışsal niyetlerini incelemek için çeşitli teorik modeller oluşturulmuştur. Bu modeller, Kombine-TKM-PDT modeli (C-TAM- TPB), Planlı Davranış Teorisi (TPB), Sebepli Faaliyetler Teorisi (TRA), Teknoloji Kabul Modeli (TAM), Motivasyon Modeli (MM), Yenilik Yayılım Teorisi (IDT), PC Kullanımı Modeli (MPCU) ve Sosyal Bilişsel Teorisidir (SCT).

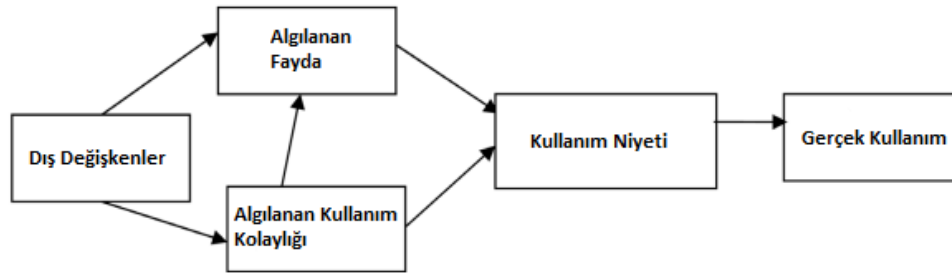
Venkatesh vd. (2003) bu 8 modeli birleştirerek davranışsal niyetini incelemek üzere Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT) oluşturmuşlardır. Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT) ve Teknoloji Kabul Modeli (TAM)

teknolojiyi kullanmadaki davranışsal yönünü incelemek için araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, teknoloji kullanımı ve teknolojiyi kullanma niyetiyle ilgili mevcut literatürü cinsiyet değişkeni açısından gözden geçirmektir.

Bilgi ve İletişim Teknolojileri uygulamalarının benimsenmesinin ve kullanımının cinsiyete göre nasıl değiştiğini tartışmak için 2010'dan 2019'a kadar olan literatürü inceleyerek sonuçlar sunulmuştur.

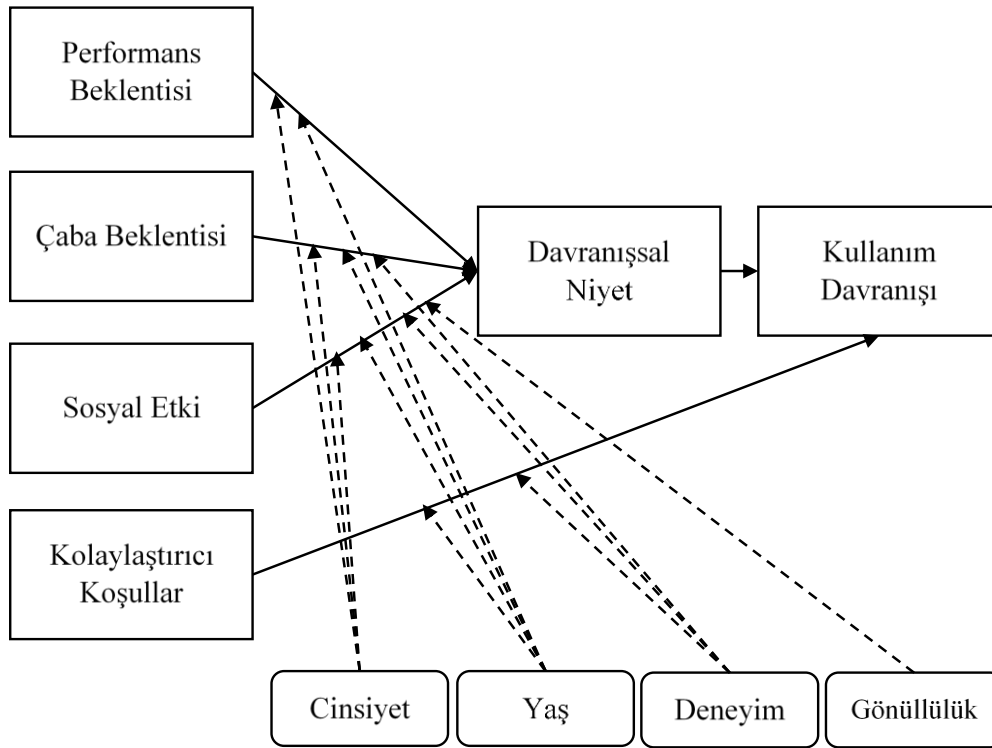
1. Teknoloji Kabul Modeli

Davis ilk tanıttığı TKM’de, bir sistemin başarısının, algılanan fayda, algılanan kullanım kolaylığı ve sistemin kullanımına yönelik tutum tarafından belirlendiğini savunmuştur. Davis (1989), Algılanan Faydayı “bir kişinin belirli bir sistemi kullanmanın performansını artıracığına inandığı derece” ve Algılanan Kullanım Kolaylığını ise “bir kişinin belirli bir sistemi kullanmanın kolaylık sağlayacağına inandığı derece” olarak tanımlamıştır. Davis ayrıca kullanıma karşı tutum’u “bir bireyin hedef sistemi işiyle değerlendirme ve ilişkilendirme derecesi” olarak tanımlamıştır. TKM’de kullanıcının sistemini kullanmaya yönelik davranışsal bir niyet, onun tutumundan ve sistemin algılanan faydasından etkilenir. Daha sonra Davis ve Venkatesh (1996) modeli değiştirdi ve tutumu, sistem kullanım davranışında küçük bir rol oynadığını bir çalışmada tespit ettiği için tutum değişkenini modelden çıkardı. Modeldeki dış değişkenler ise muhtemelen sistem özellikleri, kullanıcı eğitimi, tasarımda kullanıcı katılımı ve uygulama sürecinin niteliği gibi etkenler analiz edilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Teknoloji Kabul Modeli

UTAUT modeli, sosyal etki, kolaylaştırıcı koşullar, çaba ve performans beklentisi olmak üzere niyet ve kullanımın dört temel belirleyicisinden oluşmaktadır. Ayrıca cinsiyet, yaş, tecrübe ve gönüllülük olmak üzere 4 tane önemli moderatör bulunmaktadır (Şekil 2). Temel belirleyiciler, kullanıcının yeni teknolojileri kullanma davranışsal niyetini doğrudan etkileyen kilit faktörlerdir (Tablo 1).

Şekil 2: UTAUT Modeli

Tablo 1: Belirleyicilerin Tanımları

Faktörler	Tür	Tanım
Performans Beklentisi	Bağımsız	Bireyin sistemi kullanmanın kendisine iş performansında verimlilik kazanmasında yardım edeceğine inandığı derecedir.
Çaba Beklentisi	Bağımsız	Bireyin sistemi kullanımı sırasındaki kolaylık derecesidir.
Sosyal Etki	Bağımsız	Birey açısından önemli kişilerin, bireyin yeni sistemi kullanması gerektiğine inandığı derecedir.
Kolaylaştırıcı Koşullar	Bağımsız	Bireyin sistemin kullanımını artırmak için teknik ve örgütsel bir altyapının var olduğuna inandığı derecedir.
Davranışsal Niyet	Bağımlı	Bireyin belirli bir davranışı gerçekleştirmeye hazır olduğunun bir göstergesidir.

2. Literatür Taraması

Wang ve Wang (2010), Birleştirilmiş Teknoloji Kabul Modeli ve Teknoloji Kullanımı Modeline dayanarak, mobil internet kabulünün belirleyicilerini ve mobil internetin kabulünde cinsiyet farklılıkları olup olmadığını incelemiştir. Sonuçlar, sosyal etkinin ve algılanan faydanın davranışsal niyet üzerindeki etkilerinin anlamlı olduğunu, ancak cinsiyet farklılığı bulunmadığını; performans beklentisinin ve bilgisayarın öz yeterliliğinin kullanım amacına etkisi erkekler için anlamlıyken kadınlar için anlamlı olmadığı; son olarak, çaba beklentisinin niyet üzerindeki etkisi hem erkek hem de kadın grupları için anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Grohmann ve Battistella (2011), yeni teknolojilerin kabulü ve uygulanmasında cinsiyetin rolünü doğrulamayı amaçlamışlardır. Sonuçlar ifade ve tutum arasındaki ilişkinin kadınlar arasında daha güçlü olduğunu, eğlence ve tutum arasındaki ilişkinin kadınlar arasında daha güçlü olduğunu, algılanan fayda ve tutum arasındaki ilişkinin erkeklerde daha güçlü olduğunu, kullanım kolaylığı ile algılanan fayda arasındaki ilişkinin kadınlarda daha güçlü olduğunu tespit etmişlerdir. Afonso vd. (2012) çalışmasında, cinsiyetin ılımlı etkisini test etmek amacıyla Portekiz belediyelerinde çalışan kullanıcıların EBYS kabul ve kullanımlarını BTKKT ile incelemiştir. Çalışma sonucunda cinsiyetin performans beklentisi ve davranışsal niyet arasındaki ilişki üzerindeki ılımlı etkisi, bu ilişkinin erkekler arasında kadınlardan daha güçlü olduğunu göstermiştir. Padilla-Meléndez vd. (2013) çalışmasında, öğrenme ortamı bağlamında algılanan oyunculuk gibi teknolojik kabul ve kullanımın önemli bir belirleyicisini yeniden incelemekte ve mevcut cinsiyet farklılıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Öğrencilerin bir teknolojiye karşı tutumundaki tutum ve oyunculuk etkisinde cinsiyet değişkeninde farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Kadınlarda oyunculuk, sistemi kullanma konusundaki tutumu doğrudan etkilerken erkeklerde bu etkinin, algılanan faydaya aracılık ettiği gözlemlenmiştir. Tarhini vd. (2014), e-öğrenme sistemlerini kullanıcı tarafından kabul edilmesini etkileyen faktörleri genişletilmiş bir teknoloji kabul modeli ile incelemiştir. Sonuçlar, algılanan kullanım kolaylığının, algılanan faydanın, sosyal normun ve öz yeterliliğin öğrencilerin e-öğrenmeyi kullanma davranışındaki niyeti için kritik faktörler olduğunu göstermiştir. Ayrıca algılanan kullanım kolaylığı ve sosyal norm faktörlerinin kullanım niyeti üzerinde etkisinde cinsiyet değişkeninin önemli olduğu sonucuna varmışlardır. Algılanan kullanım kolaylığının ve sosyal normun kullanım niyeti üzerindeki cinsiyet değişkeninin etkisinin kız öğrenciler için daha güçlü olduğunu tespit etmişlerdir. Raman vd. (2014) Malezya'da Moodle kullanımı konusunda lisansüstü öğrencilerini araştırmış ve

cinsiyetin performans beklentisi, çaba beklentisi ve sosyal etkinin davranışsal niyet üzerindeki ılımlı etkisi olmadığını tespit etmiştir. Hsiao ve Tang (2015), kullanıcıların self-servis teknolojilerini kütüphane bağlamında kabul etmelerine katkıda bulunan kritik değişkenleri değerlendirmişler ve bu araştırma modelinde önerilen tüm teorik ilişkiler arasındaki cinsiyet farklılıklarını daha fazla incelemişlerdir. Değerlendirilen kritik değişkenler ve öz yeterlilik tutumun kritik belirleyicileri olarak doğrulanmıştır. Ayrıca öz-yeterliliğin tutum üzerindeki etkisinin kadınlarda erkeklerden daha güçlü olduğu gözlemlenmiştir. Performans beklentisi ve kolaylaştırıcı koşullar faktörlerinde cinsiyet değişkeni incelendiğinde kadınların daha belirgin olduğunu ve çaba beklentisi faktöründe erkeklerden daha üstün oldukları gözlemlenmiştir. Kim (2016), müşterilerin otel tablet uygulamalarına ilişkin algılarının, uygulamanın kullanım kolaylığı, kullanılabilirlik, güvenilirlik ve öznel norm açısından davranışsal niyetinin belirleyicisi olarak hizmet edip etmediğini incelemeyi amaçlamıştır. Ayrıca bu belirleyiciler ile müşterilerin davranışsal niyetleri arasındaki ilişkilerin cinsiyet değişkenine göre nasıl değiştiğini incelemiştir. Çalışma sonucunda cinsiyet değişkeninin, dört belirleyici ile davranışsal niyet arasındaki ilişkilerde anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Suki ve Suki (2017), animasyon ve hikâye anlatıcılığının derslerde kullanma niyetlerini UTAUT modelini uygulayarak incelemiştir. Marinkovic vd. (2019), mobil ticaret kullanımında cinsiyetin UTAUT model ilişkileri üzerindeki ılımlı etkilerini incelemiştir. Performans beklentisi, memnuniyetin en güçlü belirleyicisi olarak bulunmuştur. Cinsiyet değişkeninin, her on etkisinden üçünde kadın ve erkek arasındaki tutumdaki farklar olduğu tespit edilmiştir. Yeh ve Lin (2019), kullanıcıların zihinsel rotasyon öğrenme için sanal gerçeklik destekli bir teknolojiyi kabul etmelerini ve cinsiyetin kabul üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada kullanılan değişkenler arasında cinsiyet farkı bulunmuştur. Algılanan kullanım kolaylığı, her iki cinsiyet için de eğitim kullanım amacının eğitim kullanımına önemli bir katkı sağlarken, algılanan oyunculuğun kullanım amacına etkisinin yalnızca kadınlarda olduğu gözlemlenmiştir. Assaker (2019), kullanıcının geliştirdiği içerik ve çevrimiçi incelemelerin kadın ve erkekler arasındaki kullanım niyetini incelemiştir. Algılanan fayda değişkeni, erkekler için kullanıcının geliştirdiği içerik kullanımının en güçlü belirleyicisi olmasına rağmen kadınlar arasında anlamlı bulunmamıştır. Algılanan kullanım kolaylığı, kadın kullanıcılarında en güçlü belirleyici olmasına rağmen, erkekler üzerinde etkisi bulunamamıştır.

Sonuç

Literatür taramasından, cinsiyetin teknoloji benimseme üzerindeki etkisine ilişkin karışık sonuçlar olduğu görülmektedir. Birkaç bağlamda cinsiyet, yeni teknolojiyi kabul etme niyetini belirlemede önemli bir rol oynamasına rağmen cinsiyet farklılıklarının ayırt edilemediği durumlar da vardır. Bilgisayarları, e-posta hizmetlerini, elektronik veri yönetim sistemlerini vb. içeren bilgi teknolojileri kullanımı bağlamında cinsiyet, erkeklerin kadınlara göre daha teknolojik olarak daha etkin oldukları tespit edildiğinden, teknolojinin benimsenmesinde etkili bir faktördür.

Başka bir bulguda kadınların erkeklere göre başkalarının duyguları hakkında daha fazla farkındalığa sahip oldukları ve bu nedenle erkeklerin sosyal baskı ve bağımlılık ihtiyaçları nedeniyle daha kolay motive oldukları için başkalarının düşüncelerine erkeklerden daha fazla güvendikleri söylenebilir. Ayrıca kadınların bir sistemi kullanma niyetine karar verirken sistemin kullanım kolaylığına daha fazla vurgu yapma eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir.

Bu araştırma, gelecekteki araştırmacıların tartışılan alanlarda teknoloji kabulündeki cinsiyet farkının ele alınabileceği teknikleri belirlemelerine yardımcı olabilir. Hem özel hem de kamu kurumları, ortaya çıkan bilgi ve iletişim teknolojileri uygulamalarını kullanma konusunda yetkinliği az olan kadınların yeteneklerini geliştirmeye yönelik programlar tasarlayabilir.

Kaynakça

Afonso, C.M., Roldán, J.L., Sánchez-Franco, M. and de la Gonzalez, M.O. (2012) The Moderator Role of Gender in the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT): A Study on Users of Electronic Document Management Systems. Proceedings of the 7th International Conference on Partial Least Squares and Related Methods, Houston, 19-22 May 2012.

Davis, F.D. (1989) Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use and User Acceptance of Information Technology. MIS Quarterly, 13, 319-340. <http://dx.doi.org/10.2307/249008>

Davis, F. ve Venkatesh, V. (1996) A Critical Assessment of Potential Measurement Biases in the Technology Acceptance Model: Three Experiments. International Journal of Human-Computer Studies, 45, 19-45. <http://dx.doi.org/10.1006/ijhc.1996.0040>

Grohmann, Márcia & Battistella, Luciana. (2011). Men and women "accept" differently? Impact of gender in the technology acceptance model (expanded) - TAM. Informacao e Sociedade. 21. 175-189.

Guy Assaker (2019): Age and gender differences in online travel reviews and user-generated-content (UGC) adoption: extending the technology acceptance model (TAM) with credibility

theory, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, DOI: 10.1080/19368623.2019.1653807

Hsiao, C.-H., & Tang, K.-Y. (2015). Investigating factors affecting the acceptance of self-service technology in libraries. *Library Hi Tech*, 33(1), 114–133. doi:10.1108/lht-09-2014-0087

Kim, J. (Sunny). (2016). An extended technology acceptance model in behavioral intention toward hotel tablet apps with moderating effects of gender and age. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(8), 1535–1553. doi:10.1108/ijchm-06-2015-0289

Marinković, Veljko & Đorđević, Aleksandar & Kalinić, Zoran. (2019). The moderating effects of gender on customer satisfaction and continuance intention in mobile commerce: a UTAUT-based perspective. *Technology Analysis & Strategic Management*. 1-13. 10.1080/09537325.2019.1655537.

Mayoux, L. (2001) *Jobs, Gender and Small Enterprises: Getting the Policy Environment Right*. SEED Working Paper No. 15, Series on Women's Entrepreneurship Development and Gender in Enterprises (WEDGE).

Orji, R. (2010) *Impact of Gender and Nationality on Acceptance of a Digital Library: An Empirical Validation of Nationality Based UTAUT Using SEM*. *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences*, 1, 68-79.

Padilla-Meléndez, A., del Aguila-Obra, A. R., & Garrido-Moreno, A. (2013). Perceived playfulness, gender differences and technology acceptance model in a blended learning scenario. *Computers & Education*, 63, 306–317. doi:10.1016/j.compedu.2012.12.014

Raman, A., Don, Y., Khalid, R. and Rizuan, M. (2014) *Usage of Learning Management System (Moodle) among Post-graduate Students: UTAUT Model*. *Asian Social Science*, 10, 186-195. <http://dx.doi.org/10.5539/ass.v10n14p186>

Shih-Ching Yeh & Po-Han Lin (2019): *How Motion-Control Influences a VR-Supported Technology for Mental Rotation Learning: From the Perspectives of Playfulness, Gender Difference and Technology Acceptance Model*, *International Journal of Human-Computer Interaction*

Suki, N. M., & Suki, N. M. (2017). Determining students' behavioural intention to use animation and storytelling applying the UTAUT model: The moderating roles of gender and experience level. *The International Journal of Management Education*, 15(3), 528–538. doi:10.1016/j.ijme.2017.10.002

Tarhini, A., Hone, K., & Liu, X. (2014). Measuring the Moderating Effect of Gender and Age on E-Learning Acceptance in England: A Structural Equation Modeling Approach for An Extended Technology Acceptance Model. *Journal of Educational Computing Research*, 51(2), 163–184. doi:10.2190/ec.51.2.b

Venkatesh, V., Morris, M.G., Davis, G.B. and Davis, F.D. (2003) *User Acceptance of Information Technology: Towards a Unified View*. *MIS Quarterly*, 27, 425-478.

Wang, H.-Y., & Wang, S.-H. (2010). User acceptance of mobile internet based on the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology: Investigating the determinants and gender differences. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 38(3), 415–426. doi:10.2224/sbp.2010.38.3.41

R ile Yapısal Eşitlik Modelinin Uygulama Alanlarının Araştırılması

Arş. Gör. Ahmet AYZAZ⁹²
Assoc. Prof. Dr. Alper AYTEKİN⁹³
Arş. Gör. Fatma TÜMİNÇİN⁹⁴

Özet

Yapısal eşitlik modeli (YEM) yöntemine olan ilgi özellikle model analizlerinde giderek artmaktadır. YEM, geleneksel olarak kullanılan regresyon analizine kıyasla değişkenler arasında belirlenen ilişkilerde tek bir analiz yapması ve ölçmeden kaynaklanan hataların elimine etmesi sayesinde bu ilginin artmasındaki sebepler olarak gösterilebilir. Yapısal eşitlik modeli literatürü incelendiğinde genellikle çalışmalarda LISREL ve AMOS programlarının kullanıldığı görülmektedir. R programı istatistiksel işlemleri kodlama yardımıyla uygulayan ücretsiz, açık kaynaklı ve iş birliğine dayalı geliştirilmiş bir yazılımdır. Ancak R programı ile yapılmış YEM analizlerine çok az rastlanılmaktadır. Bu çalışmada R programı ile YEM analizi yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Eşitlik Modeli, R Programı

Investigation of Application Areas of Structural Equation Model With R

Abstract

Interest in structural equation modeling (SEM) methodology is increasing especially in model analysis. SEM can be cited as the reasons for this increase due to the fact that it performs a single analysis in the relationships between the variables compared to the traditional regression analysis and eliminates the errors caused by the measurement. When the structural equation model literature is examined, it is seen that LISREL and AMOS programs are generally used in the studies. The R program is a free, open source, collaborative software that performs statistical operations with the help of coding. However, SEM analysis with R program is very rare. In this study, SEM analysis with R program is examined.

Keywords: Structural Equation Model, R Program

⁹² Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁹³ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

⁹⁴ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

Giriş

Yapısal eşitlik modeli, çok çeşitli alanlarda sürekli aralık seviyesi veriler için bol miktarda model oluşturmak ve test etmek için popüler bir çerçeve oluşturmaktadır. Yapısal eşitlik modellemesinin özel durumları arasında faktör analizi (çok değişkenli) doğrusal regresyon, yol analizi, rastgele büyüme eğrisi ve diğer uzunlamasına modeller, değişkenlerdeki hata modelleri ve aracılık analizi sayılabilir (Kline 2011). Yapısal eşitlik modellemesinin ana gelişimi, psikoloji, eğitim ve sosyoloji gibi sosyal bilimler alanında olmuştur. Daha yakın zamanda yapısal eşitlik modellemesi ekoloji, biyoloji ve sinir bilim gibi diğer alanlarda yeni uygulamalar ortaya çıkmıştır.

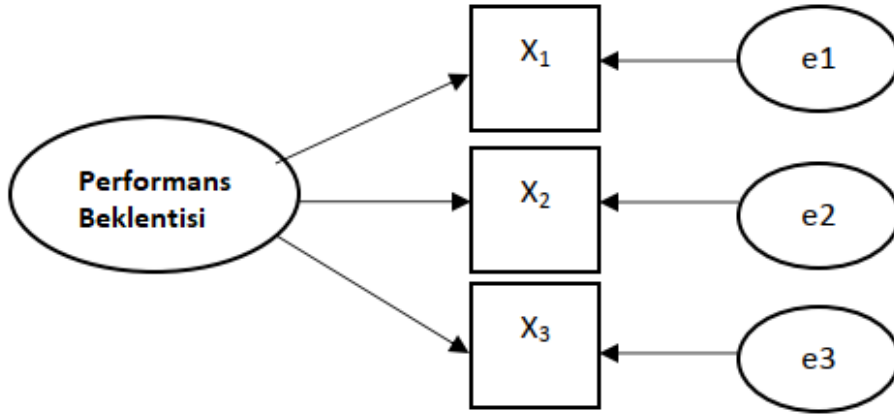
Geçmişten günümüze YEM uygulanırken LISREL, Mplus, Stata ve AMOS vb. ücretli ticari yazılımlar kullanılmıştır. Fakat R programı ile yapılan YEM analizlerine çok az sayıda rastlanmaktadır. Dolayısıyla R programının diğer programlara göre ücretsiz temin edilmesi ile günümüzde ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada yapısal eşitlik modeli ve R programına değinilmiştir. Daha sonra R programı kullanılarak yapılan YEM çalışmaları ortaya çıkarılmıştır.

2. Yapısal Eşitlik Modeli

YEM, birden fazla değişken arasındaki ilişkileri açıklayan istatistiksel bir yöntemdir. YEM'de, bir dizi denklemlerle ifade edilen yapısal ilişkiler çoklu regresyon denklemlerine benzer şekilde incelenmektedir (Hair vd., 2005). Sosyal bilimler, davranış bilimleri, ekonomi, eğitim ve pazarlama vb. bilim dalları tarafından belirli bir teoriye dayanan, gözlenen ve gizli değişkenler arasındaki nedensellik ve ilişkiyi bir model olarak tanımlayan çok değişkenli yöntemdir (Karagöz, 2017: 459).

Şekil 1'de görüldüğü gibi x_1 , x_2 ve x_3 değişkenleri gözlenen değişkenler ve performans beklentisi ise gizli değişkendir. Ayrıca gözlenen değişkenlere hata terimlerinden (e_1 , e_2 , e_3) gözlenen değişkenler üzerine giden tek yönlü oklar ölçümde ortaya çıkacak hataları temsil etmektedir.

Şekil 1. Gözlenen ve Gizil Değişkenler

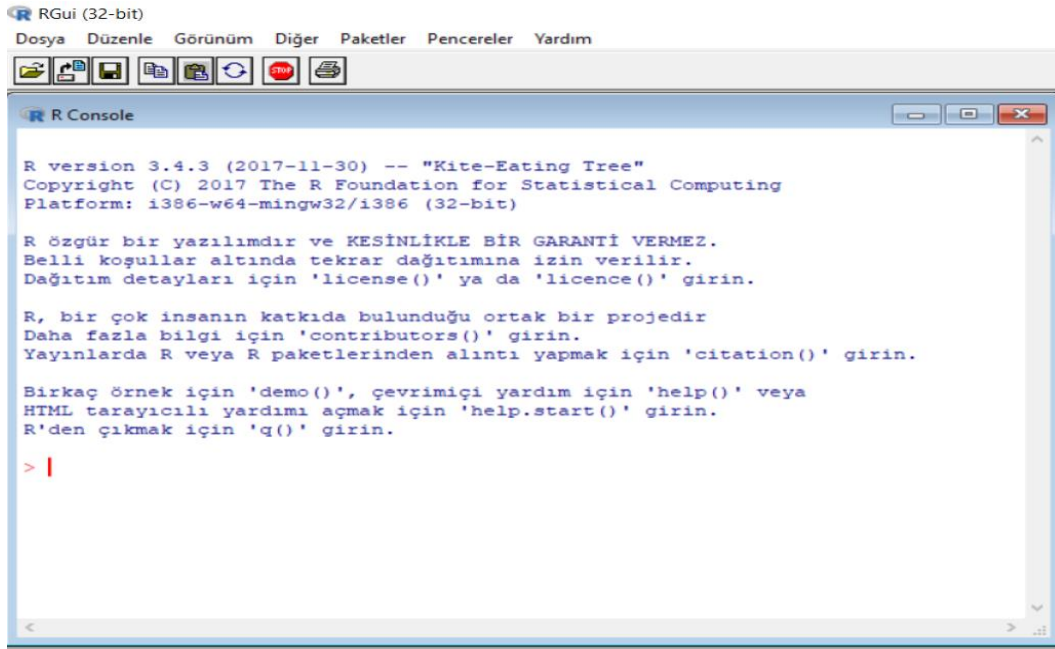
Yapısal eşitlik modelleme analizleri için R programında lavaan isimli bir paket geliştirilmiştir. Lavaan paketinin diğer YEM yazılımları paketleri ile karşılaştırıldığında uyumlu sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Kapsamlı analizlere imkân veren bu paket ayrıca farklı kestirim yöntemlerini desteklemektedir.

3. R Programı

R programı, S istatistik programlama dili ve bilgi işlem ortamının ücretsiz, açık kaynaklı, iş birliğine dayalı olarak geliştirilmiş bir uygulamadır (Chambers, 1998). 1990'lı yılların ortalarında piyasaya sürülmesinden bu yana R, hızlı bir şekilde istatistik hesaplamaları için, özellikle istatistikçiler arasında en yaygın olarak kullanılan tesislerden biri haline geldi ve tartışmalı bir şekilde, diğer istatistiksel yazılımlardan daha geniş kapsamlı istatistiksel yöntemleri kapsamaktadır. Temel yeteneklere sahip R sistemi, şu anda 700'den fazla olan katkıda bulunan paketlerle artırılabilir. Bu paketler, temel R yazılımıyla birlikte, Viyana'daki ana CRAN (Comprehensive R Archive Network) arşivi olan web sitesinde bulunmaktadır (<http://cran.r-project.org/>). R, Linux / UNIX sistemleri, Microsoft Windows sistemleri ve OS / X altındaki Macintosh'lar dâhil olmak üzere tüm büyük hesaplama platformlarında çalışma potansiyeline sahiptir.

R programı istatistikler işlemlerin kod ve fonksiyonlarla çalıştırıldığı platformdur. Yapısal eşitlik modeli analizi yapabilmek için gerekli bilgiye sahip olmak ve R diline hâkim olmak

gerekmektedir. Ancak herkes aynı anda bu yeteneklere sahip olması zor bir durumdur. Dolayısıyla bu yeteneklere sahip kişiler araştırmacılara YEM analizinde kolaylık sağlaması amacıyla “lavaan” paketini oluşturmuşlardır. Bu paket CRAN merkezlerinde tutulmakta ve kullanıcılar tarafından YEM analizi yapılmadan önce indirilip kurulması gerekmektedir. Bu paket indirildikten sonra YEM analizinin yapılabilmesi için gerekli olan bazı temel kodların bilinmesi gerekmektedir. Bu kodların R programında yazılması başlangıçta kullanıcılar için zor gelse de kullanım kolaylığı sayesinde hızlı bir şekilde öğrenilmektedir (Çelik vd. 2018).

Şekil 2: R Programının Ara Yüzü

4. Literatür Taraması

Fox (2006) çalışmasında, kısaca R programını tarif etmiş ve daha sonra YEM fonksiyonlarının kullanımını göstermiştir. Yine bir başka çalışmada Çelik vd. (2018), R programının kullanımını temel seviyede tanıtarak yapısal eşitlik modeli analizlerini fazla şekilde uygulayan sosyal bilimler araştırmacıları için bu programın kullanımının yaygınlaştırılmasını hedeflemişlerdir. Rossell (2011) ise R programında yapısal eşitlik modeli uygulanmasına aracı olan lavaan paketinin geliştirilmesinin ardındaki amaçları açıklamış, en önemli özelliklerine değinmiş ve lavaanın pratikte nasıl çalıştığını göstermek için bazı örnekler sunmuştur. Oberski (2014) çalışmasında, yapısal eşitlik modellerinin karmaşık anket analizi

için lavaan.survey paketini önermiştir. Bu lavaan.survey paketi, karmaşık numuneler için çeşitli yeniden örnekleme teknikleri ve sınırlı nüfus düzeltmeleri gibi örneklemin bilinmeyen bir durumla karşılaştığı YEM uygulayıcıları için yararlı olması gereken çeşitli özellikler sunduğunu belirtmiştir. Marcoulides ve Falk (2018), yapısal eşitlik modellemesi özel taramaların yapılması için bir R istatistiksel programlama ortamı kodunu tanıtmış ve göstermiştir. Sağlanan kodun uygulanması ve esnekliği tabu arama prosedürü kullanılarak gösterilmiştir, ancak temel kod karınca algoritması optimizasyonu, genetik algoritmalar, tavlama benzetimi gibi diğer arama prosedürlerini uygulamak için doğrudan değiştirilebileceğini belirtmiştir. Bates vd. (2019) çalışmasında, R ile yapısal eşitlik modeli uygulayan kullanıcılar için daha hızlı erişim, nispeten kısa söz dizimi ve kullanıcılara yardımcı varsayılanlar sağlamak için umx paketini geliştirmişlerdir. Geliştirilen umx paketi ile hem grafik hem de tablo çıktılarının yanı sıra modellerin geliştirilmesini, değiştirilmesini ve karşılaştırılmasını olanak sağlayacağı belirtilmiştir.

R programı ile yapılan YEM analizleri sosyal bilimler alanında daha çok uygulanmıştır. Jagannathan vd. (2016), bilgi sisteminin başarı modelinin kalite boyutları ve güvenlik boyutuyla ilgili kullanıcı beklentilerini modelleyerek bu boşluğu önerilen çerçeveye doldurmayı amaçlamıştır. Önerilen çerçevenin hipotezlerini test etmek için R programı ile yapısal eşitlik modeli uygulamışlardır. Çelik ve Sökmen (2018) çalışmasında, algılanan performansın e-öğrenme kullanıcıları üzerindeki etkisini açıklamak için R programı ile YEM analizi uygulamışlardır. Bir diğer yaptıkları çalışmada Çelik ve Sökmen (2018), uzaktan eğitime devam etme niyetini etkileyen faktörleri R programı ile YEM analizi uygulayarak tespit etmişlerdir. Ayaz (2019) yaptığı tez çalışmasında, Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanımı Teorisine (BTKKT) dayanarak Bartın Üniversitesi'nde kullanılan EBYS'nin kullanım niyetini etkileyen faktörleri R programı ile YEM uygulayarak tespit etmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada R programı ve yapısal eşitlik modeli hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Ayrıca R ile yapılan YEM çalışmaları tespit edilmiştir. Genellikle sosyal bilimler alanlarında kullanılan bu yöntemin gün geçtikçe literatürde daha sık kullanılmaya başlandığı görülmüştür. YEM analizleri bilimsel çalışmalarda gün geçtikçe daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Programın ücretsiz olması ve Windows, Linux gibi işletim sistemlerinde kolayca kuruluyor olması büyük avantaj sağlamaktadır. R ile YEM analizi yapılan çalışmalara bakıldığı hala

yeterli düzeyde çalışma yapılmadığı, genellikle R programının kullanımı ile ilgili çalışmaların olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca uzaktan eğitim, e-öğrenme ve bilgi sistemleri kullanıcılarının bu sistemlere devam etme niyetinin ölçülmesinde R programı ile YEM analizleri uygulandığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Ayaz, A. (2019). Birleştirilmiş teknoloji kabul ve kullanım teorisi: Bartın Üniversitesi Ebys kullanıcıları üzerine bir araştırma. (Yüksek Lisans tezi).

Bates, T. C., Maes, H., & Neale, M. C. (2019). umx: Twin and Path-Based Structural Equation Modeling in R. *Twin Research and Human Genetics*, 22(1), 27–41. doi:10.1017/thg.2019.2

Chambers, J. M. (1998). *Programming with data: A guide to the S language*. New York: Springer.

Çelik, K. & Sökmen, A. (2018). “Algılanan Performansın E-öğrenme Kullanıcılarının Memnuniyetleri Üzerindeki Etkisi.” *Information Technologies & Applied Sciences*, 13(21), 73-92

Çelik, K. & Sökmen, A. (2018). “Uzaktan Eğitime Devam Etme Niyetinin Anlaşılması: Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli.” *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 1-23.

Çelik, K., Özköse, H. & Gülerüz, S. (2018). “R İle Yapısal Eşitlik Modeli.” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 38-48.

Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. & Tatham, R.L. (2005). *Multivariate Data Analysis*, sixth ed. Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Jagannathan, V., Balasubramanian, S., & Natarajan, T. (2016). A Modified Approach For Information Systems Success In The Context Of Internet Banking Using Structural Equation Modelling with R. *International Journal of E-Business Research*, 12(3), 26–43. doi:10.4018/ijebr.2016070103

Karagöz, Y. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği* (1. Basım). Sivas: NOBEL.

Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. 3rd edition. The Guilford Press, New York.

Marcoulides, K. M., & Falk, C. F. (2018). Model Specification Searches in Structural Equation Modeling with R. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 25(3), 484–491. doi:10.1080/10705511.2017.1409074

Oberski, D. (2014). lavaan.survey: An R Package for Complex Survey Analysis of Structural Equation Models. *Journal of Statistical Software*. 57. 1-27. 10.18637/jss.v057.i01.

Rosseel, Y. (2011). lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling. *J Stat Softw*. 48. 10.18637/jss.v048.i02.

Uluslararası Mal Hareketliliğinde Menşe Kuralları: Gizli Korumacılık mı?

Dr. Öğr. Üyesi Müslüm BASILGAN⁹⁵

Büşra DUMAN⁹⁶

Özet

Uluslararası mal hareketliliğinde ülkeler için menşe kavramı anlam olarak aynı kalsa da kurallar ile birleştiğinde anlamı farklılık göstermektedir. Çünkü küreselleşen ticaret ülkelerde daha fazla rekabet edebilme, daha fazla avantajlı çıkabilme, daha fazla korunabilme etkisi yaratmaktadır. Bu durum ise ülkeleri geleneksel ticaret politikası araçlarından sıyrılarak, daha etkili ticaret politika aracı bulma arayışına yönlendirmiştir. Bu açıdan menşe kuralları, temel amacından farklı olarak, ülkeler için korumacılık potansiyeline sahip önemli bir ticaret politikası aracı olarak kullanılabilir. Bu çalışmanın amacı da menşe kurallarının gizli korumacılık aracı olarak kullanılıp kullanılmadığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Menşe Kuralları, Korumacılık, Uluslararası Ticaret, Ticaret Politikası Aracı, Ticaret Kısıtlaması

Rules of Origin in International Goods Mobility: is Secret Protectionism?

Abstract

Although the meaning of origin remains the same for countries in international goods mobility, it differs in meaning when combine with rules. Because globalizing trade creates more competitiveness, greater advantage and more protection effect in countries. This has led for countries who want to find a more effective trade policy instrument by leaving off traditional trade policy instruments. The rules of origin that have the protectionism potential for countries are an important trade policy instrument. In this respect, the rules of origin can be used as an important trade policy tool which has the potential of protectionism for the countries. The aim of this study is to determine whether the rules of origin are used as a means of secret protection.

⁹⁵ Uludağ Üniversitesi, İnegöl İşletme Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü.

⁹⁶ Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi SBE, Uluslararası Ticaret.

Keywords: Rules of Origin, Protection, International Trade, Trade Policy Instrument, Trade Restriction

Giriş

Küreselleşen dünya ile birlikte uluslararası ticaret- özellikle 1980'lerin başından itibaren- hız kesmeden artmaya devam etmektedir. Bu durum mal veya hizmetin serbest dolaşımına neden olarak menşe kavramını, devamında ise farklı ülkeler ve farklı muamelelerin mevcut olmasıyla menşe kurallarını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda menşe kavramı “bir eşyanın ekonomik milliyeti veya uyruğu” olarak tanımlanmıştır (Tokgöz,1998; Bozkurt, 2011). Menşe kuralları ise “Kyoto Sözleşmesi”nde, “ürünlerin menşesini belirlemek için ulusal mevzuat veya uluslararası anlaşmalar tarafından belirlenen ilkeler aracılığıyla geliştirilen spesifik hükümler” olarak; “Menşe Kuralları Anlaşması”nda, “ürün menşesini belirleyen ülkenin tarife tercihlerinin verilmesine yol açan sözleşmeye bağlı veya otonom ticaret rejimiyle ilgili olmaması koşuluyla; menşe kuralları, malların menşe ülkesini belirlemek için uygulanan genel başvuru yasaları, yönetmelikleri ve genel kararları” olarak tanımlanmıştır (Kyoto Convention; GATT).

Öncelikli olarak bir ürün veya hizmetin menşe belirleme yöntemleri aracılığı ile bu ürün veya hizmete doğru menşe statüsünün verilmesi önem arz etmektedir. Çünkü küreselleşen ticaret ortamında bir ürün sadece bir yere takılı kalarak gelişmemektedir. Gerektiğinde farklı ülkelerde de işleme/işlemlere tabi olmakta, nihai ürün ortaya çıktığında ise farklı ülkeler ile farklı muamelelere maruz kalmaktadır. Bu nedenle bir ürünün menşesini bilmenin ardındaki asıl neden ithalata konu ürünün, ithalatçı ülke tarafından oluşturulan tarifelerin kapsamına girip girmediğini belirlemektir (Lazaro ve Medalla, 2006).

Menşenin doğru belirlenmesi kadar menşe kurallarının doğru tanımlanması da önemlidir. Çünkü Rosellón (2000) bu önemi “yerel olarak üretilen mallara olan talebin artmasına, ulusal teknolojik gelişimin teşvik edilmesine ve işgücü gelirin en üst düzeye çıkarılmasına yardımcı olabilmektedir” diyerek vurgulamıştır.

Menşe kuralları, zamanla dünya ticaretinin daha büyük bir kısmını doğrudan etkisi altına almakta ve buna bağlı olarak zamanla menşe kurallarının önemi artmaktadır. Bu durumda, endüstrilerin uluslararası dikey entegrasyona gitmeleri, ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın artması, çok uluslu şirketlerin artması, üretim ve ihracatın ithalata bağımlılığının artması gibi faktörler belirleyici olabilmektedir. Augier vd. (2005) ise sadece üç faktörün belirleyici

olduğu üzerinde durmuştur. Bunlardan birincisi, dünya çapında tercihli ticaret anlaşmalarının artması ikincisi, üretimin küresel olarak parçalanması üçüncüsü, bölgeselciliğin DTÖ bazlı ticaret sistemini ne ölçüde zorladığıdır.

Tüm bunlar ile beraber menş kuralları ticaret engellerinin yeni bir versiyonu gibi eleştirilerek kritik bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle 90'ların başından itibaren, menş kurallarındaki düzenlemeler kapsamında hangi sebeple belirlenip uygulandığı, sağladıkları koruma etkisi ve sonuçta ticaretin ne derecede saptırıldığı ya da bu kuralların ithalatçı ülke refah düzeyi üzerindeki direkt etkileri konusunda Falvey ve Reed(1997), Ju ve Krishna (1996) tarafından çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca dış ticaretin menş kuralları çerçevesinin, belirlenmiş bir mekanizma ile değil, kendiliğinden geliştiği ve üzerindeki tartışmaların artışıyla birlikte, ticareti kısıtlayıcı bir hal de aldığı gösteren işaretler mevcuttur. Örneğin AT ve ABD, üçüncü ülkede üretilen, ancak üçüncü ülke menş kazanmamış olan eşyanın, anti-damping uygulamasının söz konusu olduğu başka bir ülkenin menşesini koruduğu gerekçesiyle, ihracatına anti-damping vergisi koyma yönündeki menş kurallarını dayanak olarak kullanmışlardır. Benzer şekilde Jha (2010) çalışmasında, menş kurallarının Hindistan-Srilanka serbest ticaret anlaşması gibi gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticarete (The South-South Trade) bile ticaretin kısıtlayıcı bir önlem olarak çalıştığına dair ampirik kanıtlar sunmuştur. Falvey ve Reed (2002), menş kurallarının tamamlayıcı olduğunu gösteren bir oligopol modelinde kısıtlayıcı ticaret önlemleri olarak çalıştığına dair sağlam teorik kanıtlar sağlamıştır. Diğer taraftan ise, yeterli hukuksal yapı ve kurallarının olmaması ile birlikte durum kolaylaşmış ve üçüncü ülkelere yapılan ihracata anti-damping vergisi koymak için etkin ve kısa bir yol olacak biçimde menş kurallarının işlevi genişletilmiştir (Vermulst vd. 1994). Ayrıca menş kurallarının anti-damping önlemlerinin yaygınlaşmasında etkili olduğu gibi menş kurallarının ticaret politikası aracı olarak kullanımına da olanak tanımıştır (Vermulst ve Waer, 1990).

Vermulst (1991), Vermulst vd. (1994), Krueger (1993) gibi düşünürlerin çalışmalarında menş kurallarının, ayrımcı ticaretin etkinliğini destekleyen bir araç olduğu konusunda fikirler bulunmaktadır. Ancak ayrımcı ticaret olarak tercih edilen Tercihli Ticaret Anlaşmaları (Bölgesel Ticaret Anlaşmaları) dünyadaki hükümetler tarafından ticaret politikası olarak gösterilmiş olmalarına rağmen, son yıllarda dünya ticaret sistemine önemli bir zorluk getirilmiştir (Bum Kim ve Kim, 2011). Tercihli Ticaret Anlaşmalarının çoğu ise menş

kurallarını belirli ürünlerin ithalatını kısıtlamak ve belirli yerli sanayileri teşvik etmek için korumacı bir ticaret aracı olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte menşe kurallarının uygulanması, tek uluslararası kural yokluğunda yani ülkeler arasında değişiklik gösterirken menşe kurallarının karmaşık detayları nedeniyle tarife dışı bir engel olarak kullanılmasına da neden olmuştur (Kim ve Ha, 2016).

Bu çalışmanın amacı da ülkelerin menşe kurallarını uluslararası ticarete bir koruma politikası aracı olarak kullanıp kullanmadıklarını ortaya koymak ve bu konuda ülke uygulamalarını göstermektir. Bu amaçla ilk olarak menşe ve menşe kuralları kavramlarının öncelikli adımını oluşturan menşe statüsü ve menşe belirleme yöntemleri konusu ele alınacaktır. İkinci olarak menşe kurallarının kullanım alanıyla karşımıza çıkan tercihli ve tercihsiz menşe kuralları Serbest Ticaret Alanı bağlamında ele alınacaktır. Üçüncü olarak ise menşe kurallarının ülke uygulamaları korumacılık kapsamında ele alınarak açıklanacaktır. Son olarak çalışma bir sonuca bağlanılarak tüm bunların birer “Gizli korumacılık mı?” olduğu değerlendirilecektir.

Menşe Statüsü-Menşe Belirleme Yöntemleri

Falvey ve Reed (1998) çalışmalarında menşe kurallarının varsayımsal amacından yola çıkarak menşe kurallarından istenen özellikleri ve devamında menşe belirlemenin önemini şöyle ifade etmişlerdir; menşe kurallarının tamamen bilgilendirme amacıyla tanımlanması, yani menşe tespiti ile ekonomik bir sonucun ortaya çıkmayacağı bir durumla başladığımızı varsayalım. Bu durumda menşe kurallarının istenen özellikleri neler olabilir ? Birincisi, menşe belirlemenin hem hükümetler hem de üreticiler tarafından asgari maliyetle yapılması gerekir. Kurallar, bir ürünün menşesini belirlemek için parçalara ayrılmasını veya test edilmesini gerektirmemelidir. İkincisi, menşe belirli bir kurallar dizisinde benzersiz ve açık olmalıdır. Bu tutarlılık sağlayacak, keyfi kararları ve anlaşmazlıkları ortadan kaldıracaktır. Üçüncüsü, bir ürünün veya girdilerin bulunduğu yer ile menşe ülkesi arasında açık bir bağlantı olmalıdır. Tüm bu özelliklerde nihai ürün bileşenleri kökenini kaybetmediyse menşe belirleme kolay olacaktır. Ancak tersi söz konusuysen yani bileşenlerin farklı kökenlerden oluşması ile ortaya çıkacak zorluklar ve belirsizlikler, menşe kurallarının pratikte tanımlanma ve uygulanma biçimlerine yansır. Bu noktada ise menşe belirleme önem kazanmaktadır.

Bir mal veya hizmetin menşe statüsü belirlenirken, öncelikli önemli husus söz konusu mal veya hizmetin “tamamen bir ülkede/ülkeden” elde edilip edilmediğidir. Çünkü söz konusu mal veya hizmet tamamen bir ülkede/ülkeden elde ediliyor ise o ülke menşeli olduğu net bir

şekilde kabul edilmektedir. Ancak mal veya hizmet tamamen bir ülkede/ülkeden elde edilmediği takdirde yapılan işlem ve işçilik değerlendirilerek menşe statüsü belirlenecektir. Bu nokta da uluslararası ticarete mal veya hizmetin statüsü kadar onun nasıl belirlendiği de önem kazanmıştır. Bu yüzden menşe belirlenmenin çok doğru bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu ise iki temel yöntem ile söz konusu olabilir (Bozkurt, 2011).

Birincisi “Tamamen Bir Ülkede Elde Edilmiş Olma Ölçütü” dür. Menşe Kuralları Anlaşması’na göre “tek başına menşe statüsü kazandırmayan asgari işlem veya işlemlerin dışında ürünün tamamen bir ülkede nihai hala getirilmesi” dir. Türk Gümrük Kanunu madde 18’e göre “tümüyle bir ülkede elde edilen veya üretilen ürün, o ülke menşeli” dir. Buna göre ürün/eşya kapsamı şöyledir; (1) O ülkede çıkartılan madencilik ürünleri, (2) O ülkede toplanan bitkisel ürünler, (3) O ülkede doğan ve yetiştirilen canlı hayvanlar, (4) O ülkede bunlardan elde edilen ürünler, (5) O ülkede balıkçılık ve avcılık ürünleri (tutulan-avlanan), (6) O ülkede kayıtlı veya tescilli olup o ülkenin bandırasını taşıyan araçlar ile denizlerden (herhangi bir ülkenin kara suları dışında) çıkartılan av ürünleri ve diğer deniz ürünleri, (7) Aynı şartlarda bu ürünlerden elde edilen eşya, (8) O ülkenin kara suları dışındaki denizlerin dibinden ya da deniz dibindeki toprağın altından şahsi işletme hakkına sahip olarak o ülke tarafından çıkartılan ürünler, (9) Sadece hammadde elde etmek için o ülkede toplanan, imalat işlemlerinden veya kullanım kalıntılarından elde edilen atık ve artıklar, (10) Tüm bunların Yukarıdaki bentlerde sayılan eşyadan üretimin herhangi bir aşamasında elde edilen eşya ile bunların türevlerinden elde edilen eşya (GATT, Agreement on Rules of Origin, Part4/2; T.C. Gümrük Kanunu, Madde 18; Çulha,2012).

İkincisi “Esaslı Dönüşüm Ölçütü”dür. Türk Gümrük Kanunu madde 19’a göre “üretimi birden fazla ülkede gerçekleştirilen eşyanın bir ülke menşeli sayılabilmesi için, o ülkede yeni bir ürün imal edilmesi veya imalatın önemli bir aşamasının ve ekonomik yönden gerekli görülen en son esaslı işçilik ve eylemin o ülkede bu amaçla donatılmış işletmelerde yapılması”dır. Yani ürün tamamen bir ülkede elde edilen ürün değil ise yapılan işlem ve işçilik değerlendirilerek menşe statüsü belirlenir. Ancak Türk Gümrük Kanunu Madde 20’de şu yargı ilave edilmiştir: Esas amacının, Türkiye tarafından belirli ülkelerin eşyasına uygulanan hükümleri aşmak olduğu tespit edilen veya yapılan araştırma sonucunda hakkında bu yönde bir kanaat oluşan bir işçilik veya işlemlerle üretilmiş eşya, 19’uncu maddeye dayanılarak o ülke menşeli sayılmaz. Bu nedenle Menşe Kuralları Anlaşması’nda esaslı dönüşüm ölçütü için

ürün veya sektörün menşe kurallarını geliştirirken, reklam değerleri veya yüzdelik oranları, üretim veya işleme işlemleri dahil olmak üzere diğer gerekliliklerin tamamlayıcı dönüşüm kriterine dayanarak değerlendirilip detaylandırılması gerektiği yer almaktadır (Türk Gümrük Kanunu, Madde 19 ve 20; GATT, Agreement on Rules of Origin, Part4/2;Çulha,2012).

Kim ve Ha (2016) ise başlıca iki ölçütü kısaca şu şekilde gruplandırmıştır: Birincisi, çoğunlukla tarım ve deniz ürünlerine uygulanmakta ve bir ürünün menşesini ülkede ürünün tamamını üreten ülkeye vermektedir. İkincisi, çoğunlukla endüstriyel ürünlere uygulanır ve menşe ülkeyi tarife değişikliği ölçütü, katma değer ölçütü ve özel (teknik) süreç ölçütü belirler. Uygulamada ise söz konusu menşe statüsünün belirlenmesindeki dönüşüm yöntemleri veya ölçütleri şu şekildedir (Brenton, 2005; Falvey ve Reed, 2018; Gopalakrishna ve Kumar, 2009; Güler, 2018; Jakob ve Fiebiger, 2003):

(1) *Tarife Değişikliği Ölçütü*: Üretilen nihai malın, üretimde kullanılan girdilerden belirgin biçimde farklı, yani üretim süreci sonunda ortaya içinde bulunan girdilerin özelliklerinden farklı özelliklere sahip nihai malın ortaya çıkmasıdır. Bu durum da söz konusu nihai malın tarife pozisyonu, girdilerin tarife pozisyonlarından tamamen farklı olması beklenir. Ancak o zaman menşe statüsü verilebilir. (2) *Katma Değer Ölçütü*: Üretim sürecinde nihai ürüne belli bir yüzde oranında ürüne o ülkede değer katılıyorsa, yani kayda değer bir dönüşüm söz konusu oluyorsa bulunduğu ülkenin menşe statüsü verilebilir. Bu durum ise “Ürün belirli bir minimum yerel değer elde etmelidir.” diyebiliriz. (3) *Teknik Ölçüt-Özel Üretim Ölçütü*: Üretim olanaklarının yeterliliği ya da yetersizliği sonucu ürünün istenilen işlemlerden veya üretimden geçirilmesi ile oluşan nihai ürüne menşe statüsü verilebilir. Bu ölçütün ise katı bir ölçüt olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü her ülkenin kendine özgü teknolojik alt yapısı farklılık göstermektedir. Codat vd. (2006) çalışmalarında bu yöntemleri birer alternatif olarak nitelendirerek şunları eklemişlerdir; (4) İstisnalar, menşe olmayan malzemelerin belirli bir alt başlık, başlık veya bölümden kullanılmasını yasaklayan belirli bir “Tarife Sınıflandırması Değişikliğine” eklenebilir. (5) Öte yandan toleranslar, menşe olmayan malzemelerin belirli sınıflandırmalardan kullanılmasına izin vermektedir.

Hizmet sektöründe ise menşe belirleme yöntemi ürünün menşe belirlenme yönteminden farklılık göstermektedir. Örneğin; Kingston (1994), çoğu hizmet sektörünün mallardan farklı olduğunu, çünkü “bir hizmeti oluşturan farklı bileşenleri değerlendiremediğini” belirtti. Bu telekomünikasyon, ulaştırma, enerji, su dağıtımı ve diğer çevresel hizmetler olan ağ

servislerinin önemli sorununu ve ağ içinde katma değer tanınmasının mümkün olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Zampetti ve Sauve (2006), hizmet özelliklerinin - Örneğin; maddi olmayanlık, bölünmezlik ve depolanamazlık-analizinde hizmetlerin uluslararası olarak nasıl üretildiği, nasıl satıldığı ile ilgili belirgin özelliklerin temel farkı açıklamaya yardımcı olduğu sonucuna varmıştır.

“Esas dönüşüm” ölçütünün uygulandığı malın menşesinin belirlenmesinde parasal değer olarak en çok katkıda bulunan ülkenin “menşe ülke” statüsünde hiçbir vasfı yoktur. Bu, ürüne uygulanan belirli işlem kurallarında, işlem sonucunda tarife pozisyonunda oluşacak değişiklikte ve aynı zamanda katma değer kuralının uygulanmasında geçerlidir. Ancak “esaslı dönüşüm” ölçütünün hizmet sektöründe uygulanmasında, bu durum farklılık gösterir ve burada parasal katkı göz önünde bulundurulmuş tek unsurdur. Yani bu katkının niteliğine dayanarak hizmetin oluşumu değerlendirilmektedir (Dinh, 2016).

Serbest Ticaret Bölgesi’nde Menşe Kuralları: Tercihli/Tercihsiz Menşe

GATT Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri sonunda kabul edilen anlaşmalardan olan Menşe Kuralları Anlaşması’nda menşe kuralları, “ürün menşesini belirleyen ülkenin tarife tercihlerinin verilmesine yol açan sözleşmeye bağlı veya otonom ticaret rejimiyle ilgili olmaması koşuluyla; menşe kuralları, malların menşe ülkesini belirlemek için uygulanan genel başvuru yasaları, yönetmelikleri ve genel kararları” olarak tanımlanmıştır (GATT, Agreement on Rules of Origin, Part 1/1). Augier vd. (2005) çalışmalarında menşe kurallarının, serbest ticaret anlaşmalarının kaçınılmaz bir parçası olduğunu, çünkü çoklu tarife oranlarının getirilmesi mali dolandırıcılığın kapısını açacağını söylemişlerdir. Bunun üzerine bir örnek ile devam etmişlerdir: “Örneğin AB, İsviçre’den ithal edilen optik fiberler için sıfır tarife, Japonya’dan ithal edilenler için% 2.9 tarife talep etsin. Japon optik fiberlerinin İsviçre üzerinden aktarılmasının tarife edilmesini önlemek için, AB gümrük yetkililerinin İsviçre-AB sınırını geçen malların gerçekten İsviçre’de yapıldığını belirlemek için kurallara ihtiyacı vardır.” Bu kurallar ise menşe kurallarıdır. Bu hususta menşe kuralları üçüncü ülkelere karşı uygulandığı takdirde tercihsiz ve tercihli olmak üzere iki temel menşe ilkesi söz konusu olur (Tokgöz, 2011; Kurtuluş Kara, 2012).

Menşe Kuralları Anlaşması’na göre “Tercihsiz menşe kuralları”, yukarıda belirtilen menşe kuralları tanımıyla aynıdır. Çünkü yukarıda belirtilen menşe kuralları, tercih edilmeyen

(tercihsiz) ticari politika araçlarında kullanılan tüm menşe kurallarını içermelidir (GATT, Agreement on Rules of Origin, Part 1/2).

Ayrıca, tercihsiz menşe kuralı, Madde VI kapsamında anti-damping ve telafi edici gümrük vergilerini, Madde XIX kapsamında koruma önlemlerini, Madde IX kapsamında menşe işaretleme şartı ve herhangi bir ayırımı miktar kısıtlamalarını veya tarife kotasını içerir. Bunlar ile beraber devlet alımları ve ticaret istatistikleri için kullanılan menşe kurallarını da içermelidir (GATT, Agreement on Rules of Origin, Part 1/2).

Menşe Kuralları Anlaşması'na göre "Tercihli menşe kuralları" ise "tarife tercihlerinin verilmesine yol açan sözleşmeye dayalı veya otonom ticaret rejimlerinde tercihli muameleye uygun olup olmadıklarını belirlemek için herhangi bir üye ülke tarafından uygulanan genel başvurunun yasaları, düzenlemeleri ve idari kararları" olarak tanımlanmıştır (GATT, Agreement on Rules of Origin, Annex 2/2).

Tercihli menşe kuralları "ticaret sapmasını" engellemek için önemlidir. Şöyle ki; tercihli menşe kurallarının söz konusu olduğu bir Serbest Ticaret Anlaşması'nda (FTA) malların, düşük tarifeye sahip ülkeden yüksek tarifeye sahip üçüncü ülkeye (üye olmayan ülke) aktarılmasını önler. Bu nedenle FTA kapsamında ortak tarife gerekçesiyle sapmanın sorun olmadığı ülkeler dışındaki tüm ülkeler ile yapılan Tercihli Ticaret Anlaşmalarında ticaret sapmasını engellemek için menşe kurallarına ihtiyaç olacaktır. Dolayısıyla FTA üye ülkeleri arasında söz konusu tercihli menşe kurallarına uymayan ülkelerin tarife tercihleri reddedilmektedir. Ancak tercihli menşe kurallarının gerekliliklerini yerine getirmek, karşılama kriteri ve masraflı ara girdilerin kullanılmasıyla ilgili uygunluk maliyetlerini gerektirir (Cadot ve De Melo, 2007; Lee, 2016). Dolayısıyla tercihli menşe kurallarını yerine getirmek, tercihsiz olanlara kıyasla daha katı ve zahmetli koşulların sağlanmasına bağlıdır (Tokgöz, 1998). Bu yüzden söz konusu katı ve zahmetli koşullar tercihli menşe kurallarını kısıtlayıcı hale getirebilir. Ancak "Her tercihli menşe kuralları kısıtlayıcıdır." diye bir yargıda bulunmak doğru değildir ve kısıtlayıcı olmayan veya daha az kısıtlayıcı olan menşe kurallarından bahsetmemiz mümkündür. Çünkü kısıtlayıcı tercihli menşe kuralının uyum maliyeti yüksek iken kısıtlayıcı olmayan veya daha az kısıtlayıcı olan tercihli menşe kurallarının uyum maliyeti daha düşüktür.

Lee (2006) çalışmasında kısıtlayıcı (uyum maliyeti yüksek) ve kısıtlayıcı olmayan (uyum maliyeti düşük) tercihli menşe kurallarından söz ederken etkilerini de şöyle açıklamıştır:

“FTA üyelerine verilen tarife tercihleri, üçüncü ülkelerin (üye olmayan ülkeler) ihracatının nispi fiyatını artırarak, bölge içi ticaretin “ticaret yaratma” ve “ticaret saptırma” yoluyla genişlemesine neden olmaktadır. Öte yandan, eğer üye ülke üreticileri Tercihli Ticaret Anlaşmalarına başarılı bir şekilde uyuyorlarsa, tam tercihli muameleye hak kazanacaklar, böylece ihracatlarının üye olmayanlara karşı fiyat avantajından ödün vermeyecektir. Bu nedenle, FTA'ların ticaret yaratma ve ticaret saptırma üzerindeki etkisi, kısıtlayıcı tercihli menşe kurallarının varlığı ile ortadan kalkacaktır. Kısıtlayıcı olmayan tercihli menşe kuralları, bir FTA’da daha yüksek ticaret yaratmaya ve ticaret saptırma neden olurken, kısıtlayıcı tercihli menşe kuralları bunun tam tersini yapacaktır. Aslında, tercihli menşe kurallarının ciddiyeti, tercihli tarifelerin kullanımını etkileyerek, ticaret yaratmanın ve ticaret saptırmanın sınırlarını belirler ve kısıtlayıcı tercihli menşe kurallarının ılımlı etkisi, FTA'ların başlangıçtaki etkilerini geçersiz kılacak kadar büyük olmaz. Ancak tercihli menşe kurallarının etkisi kısa vadede, uzun vadede olduğundan daha büyüktür.”

Tercihli Ticaret Anlaşması ile ticaret yaratma etkisini ilişkilendirdiğimizde ise, Tercihli Ticaret Anlaşması üyeleri arasında azalan tarife ile ticaret yaratma etkisine de yol açtığını görüyoruz. Bunu net ekonomik refah ile ilişkilendirdiğimizde, yani ticaret yaratma etkisi ticaret saptırma etkisine ağır basarsa, dünyanın net ekonomik refahı bir Tercihli Ticaret Anlaşması’nın oluşumu üzerine gelişeceğini görebiliriz (Krueger, 1999).

Viner (1950) çalışmasında Tercihli Ticaret Anlaşmaları’nın serbestleşmesine değinmiş ve tercihli ticaretin serbestleştirilmesinin kapsamı genişledikçe, ticaretin yönlendirme etkilerinin artacağı yönünde görüşlerini bildirmiştir (Viner,1950’den aktaran J.B. Kim ve J. Kim,2011). Tüm bu yönlendirmeler ise bir takım kısıtlamaları, korumacılık politikaları ve daha farklı ticaret düzenlemeleri beraberinde getirebilmektedir. Ayrıca tercihli menşe kuralları, diğer menşe kurallarından daha büyük ve zahmetli şartlar koşuyorsa, bu durumda menşe kurallarının ticareti kısıtlayan bir ayırıcı politika aracı işlevinden bahsedilebilmektedir (Tokgöz, 1998). Bu nedenle Lockhart ve Mitchell’in (2005) yaptıkları çalışmada, Tercihli Ticaret Anlaşması ülkeleri arasındaki sınır ötesi ticareti kısıtlamasından dolayı tercihli ticaret kurallarını “diğer kısıtlayıcı düzenlemeler” grubuna dahil etmişlerdir. Aynı şekilde Trachtman (2003), bu kısıtlayıcı, gereksiz önlemlerin birer korumacı önlemler olduğunu dile getirerek bunların, diğer kısıtlayıcı ticaret düzenlemeleri olması gerektiği önerisini ifade etmiştir.

Tüm bu görüşler değerlendirildiğinde, FTA'da uygulanan kısıtlayıcı tercihli menşe kurallarının “diğer kısıtlayıcı ticaret düzenlemeler” olarak kabul edildiği sonucuna varılmaktadır (J.B. Kim ve J. Kim, 2011).

Tüm bunların aksine, tercihsiz menşe kuralları “teorik olarak” ifadesi kullanılmıştır. Çünkü uluslararası ticarete menşe kurallarının politik uygulamalarına bakıldığında aksini yorumlayan düşünürler ve/veya ülkeler mevcuttur. Tercihsiz menşe kuralları korumacı sayılmamakta, çünkü tasarı gereği diğer ticaret düzenlemeleri amacı için kullanılmaktadır. Bu nedenle, tercihsiz menşe kurallarından daha kısıtlayıcı olan tercihli menşe kuralları diğer kısıtlayıcı ticaret düzenlemeleridir. Çünkü korumacı niteliklerinden dolayı, Tercihli Ticaret Anlaşması üyeleri arasındaki ticareti kolaylaştırmak yerine kısıtlayıcı-sınırlayıcı olabilmektedirler (GATT, Agreement on Rules of Origin, Part1/2 ve Part2; GATT-Article XXIV/4; Tokgöz, 1998; Trachtman, 2003).

Uluslararası Ticarete Menşe Kuralları Politikası ve Politika Uygulamaları: Korumacılık

Bir önceki inceleme ile menşe kurallarının uluslararası ticaret akışını yönlendirebilecek etkinlikte olduğu görülmüştür. Bununla birlikte uluslararası ticari oluşumlar, menşe kurallarının ticaret politika aracı ve diğer kısıtlayıcı düzenlemeler kapsamında etkin koruma aracı olarak kullanılmasına fırsat yaratmıştır. Cadot vd. (2006) çalışmalarında R-Endeksi - menşe kurallarının kısıtlılığını Tercihli Ticaret Anlaşmaları'nda yakalamayı amaçlayan yapay bir endeks- kullanarak menşe kurallarının ticaret politikası aracı olmasını şu üç sonuçla belirtmişlerdir:

İlk olarak, menşe kuralları tercihli ticaret anlaşmalarında teknik bir mesele olmaktan ziyade ikame bir ticaret engel olduğu; ikincisi, katı menşe kuralları tarife tercihlerinin kullanımını engellediği; üçüncüsü, açıklanmış olan tercih ile tercihli rejimlerin kullanımıyla ilgili uyumluluk maliyetlerinin katı -katlanılması gereken maliyetin yüksek seviyede olduğu hal-seviyelerde olduğu sonucuna varılmıştır.

Ticaret politikası aracı olarak, dünyada pek çok uygulaması ile tercihli menşe kurallarına başvurulduğu bir önceki konuda belirtilirken tercihsiz menşe kuralların teorik olarak bir korumacılıktan ziyade diğer ticaret düzenlemeleri amacı ile kullanıldığı belirtilmişti. Burada teorik olarak ifadesi kullanılmıştır, çünkü söz konusu menşe kurallarının bazı ülkeler

tarafından bu şekilde uygulanmadığı görülmüştür. Bu konuyu biraz açacak olursak geçmiş yıllardaki örneklerine şöyle bakabiliriz:

Zahra (1996) çalışmasında AT yetkilerinin tercihsiz menşe kurallarını oluştururken yerli sanayicilerine danıştığından söz etmiştir. Bu durum yerli sanayicisini/üreticisini korumaya yönelik alınan menşe kurallarını temsil etmektedir. Ancak zamanla ürüne özgü menşe kurallarının söz konusu olması, kuralların yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu ise AT'nin bilerek ticareti kısıtlayıcı hale getirdikleri inancının doğmasına neden olmuştur. Ancak ABD ve Japonya bu tür düzenlemelerin nesnel ölçüt getirmek yerine AT sanayicisini/üreticisini teşvik etmeye yönelik olduğunu dile getirerek, bu düzenlemelerin “korumacı” düzenlemeler olduğu görüşünü savunmuşlardır (Zahra, 1996; Vermulst ve Wear, 1990'dan aktaran Tokgöz,1998).

Cadot ve Melo (2007) çalışmalarında Tercihli Ticaret Anlaşmalarının en büyük iki kullanıcı olarak gördüğü AB ve ABD menşe kurallarını inceleyerek, kısıtlayıcı menşe kuralları ile tarife zirveleri -sanayileşmiş ülkeler için %15 ve üzerinde olan tarifeler- arasındaki korelasyonu ele almıştır. Buna göre, aradaki korelasyon farkı menşe kurallarının korumacı çıkarlar kapsamında ele alınması gerektiğini önermiştir.

Tokgöz (1998) menşe kurallarına en az iki şekilde etkin bir koruma aracı işlevi yükleneceğinden şöyle söz etmiştir: “İlki, tercihli menşe kurallarının tamamen kısıtlayıcı bir anlayışla uygulanması, son işlemini tercih tanınan ülke veya ticaret bölgesinde görmüş bir ürünün, bu ülke menşesini kazanmadığı sonucunu doğurarak, tercihli muamele talebinin reddini sağlayabilir. İkincisi, tercihsiz menşe kuralları öyle bir anlayışla uygulanabilir ki, ürünler üçüncü bir ülkede esaslı dönüşüme uğrasalar dahi, kurallar kayırılmayan bir ülke menşeli oldukları sonucunu doğurarak, bu kayırılmayan ülke bazında konulan kısıtlayıcı önlemlere tabi tutulabilirler, aksi durumda da bu tedbirlerden muaf tutulabilirler”. Böylece menşe kurallarının bir ticaret politikası rejiminde farklı rollerde yer aldığı görülmüştür ve bunlar için birden fazla alternatifler gerekebilmektedir. Bunlardan biri ise “Yurtiçi İçerik Koruma”dır.

Yurtiçi-içerik koruma ve menşe kuralları yakından ilişkili konulardır. Ancak ikisi arasında temel farklılıklar mevcuttur. Örneğin, menşe kuralları serbest ticaret bölgesi içinde faaliyette bulunmak veya üretim yapmak isteyen alan dışı ülkelerin koşulları sağlayıp sağlamaması ile ilgilenir ve bu ülkelerin girdi içeriğini düzenlemeyi amaçlar. Dolayısıyla oluşacak nihai ürünü

yurtiçinde satmak yerine alan içi ÷lkeye ihraç etmeyi de amaçlamış olur (Rosellón, 2000).

Yurtiçi-içerik koruma hakkında literatürdeki örnekler ve çalışmalar şu şekildedir:

Davidson *vd.* (1987) ve Richardson (1991, 1993) çalışmasında, bir yabancı firmaya uygulanan içerik koruma durumunu incelemiştir. Davidson *vd.* (1987) duopolistik bir model çerçevesinde bir araştırma yapmıştır. Söz konusu bu modelde yurtiçi içerik koruma, yurtiçi firmada olumlu etki yaratarak firmanın satışlarını arttırdığı gör÷lmüştür. Ancak yabancı firmada olumsuz etkiye yol açarak, firmanın satışlarında azalmaya neden olduğu gör÷lmüştür. Benzer bir çalışmada Richardson (1991) tarafından yapılmıştır. Ancak bu çalışmadaki duopson model sonucunda yurtiçi içerik korumanın her zaman yerli firmaya olumlu, yabancı firmaya olumsuz etki yaratmayacağı gösterilmiştir. Davidson *vd.* çalışmasındaki modelin aksine yurtiçi içerik korumadan yerli firmanın olumlu etkilenmesi, hem yabancı hem de yerli üreticiyi olumlu yönde etkileyerek toplam kârlarında iyileştirme ihtimali açığa çıkarılmıştır. Hatta Richardson (1993) çalışmasında yurtiçi içerik korumanın sıkılaştırılması yerli firmalarda daralmaya, devamında ise yabancı firmaların üretiminde artışa neden olabileceği görüşünü savunmuştur.

Tokgöz (1998) menş kurallarının ÷lkeedeki yatırımı teşvik edici ve yerel üreticiler ya da ileri teknoloji endüstrilerini koruyucu ticaret politikalarını gözlemleyerek yurtiçi içerik korumayı örneklendirmiştir. Şöyle ki, AT menş kurallarının, yerli girdi ve kaynakların kullanımını ve bölge içindeki üretim işlemlerini güçlendirici birer ticaret politika aracı olarak kullanıldığı gör÷lmüştür. Özellikle AT'nin ortak menş kuralları dizisine doğru ilerlemeye çalışması ile Pan-Avrupa Sistemi'ni uygulamaya koyması durumun en iyi örneklerindedir. Burada ki en önemli amaç Avrupa pazarının bölünmüşlüğünün ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Bu sistem menş esasına dayalı ticaret sistemi olarak farklı menş kurallarının ortadan kaldırılmasını istemiştir. Sonucunda ise sistem AT'nin yararına olmuş, yurtiçi içerik koruma ve AT'nin ucuz hammaddeye ulaşması ile uluslararası rekabette önemli fayda sağlamıştır.

Avrupa kıtasında bu yeni bloklaşma hareketleri sürerken, Amerika kıtasında da NAFTA öncülüğünde genişletilmiş bir hazırlık ile yurtiçi içerik korumanın farklı bir çeşidi de burada gör÷lmüştür. NAFTA, menş kuralları ile ürün kıymetinin hatırı sayılır oranının NAFTA girdisi içermesini şart koşmuştur. Bu duruma NAFTA'nın ürüne özgü katma değer kuralı diyebiliriz. Çünkü coğrafi olarak yakın ÷lkelerde ucuz ara mal bulunması hiçbir anlam ifade etmemiştir. Bazı ÷lkeler bu durum için NAFTA öncesi duruma kıyasla koruma düzeyini

yükselttiği şeklinde şikâyetlerde bulunmuşlardır (Silveira, 1993; Vermulst, 1994'ten aktaran Tokgöz, 1998).

Cadot ve diğ. (2007) AB ve ABD hakkında yaptığı çalışmada, %40 yerel içerik koruma sahip menşe kurallarının, tercihli tarifelerin kullanım oranını 8,2 puan azaltan önemli bir ticaret kısıtlılığı olarak çalıştığını göstermiştir.

Menşe kurallarını yurtiçi içerik koruma gibi farklı türlerde ticaret politika aracı olarak görmek mümkündür. Bunlardan bir tanesi menşe kurallarının “yerli firmaları korumak” için stratejik bir ticaret politika aracı olarak kullanılması gibidir. Özellikle teknolojik üstünlüğe sahip yabancı firmalar ile rekabet etmek zorunda kalan ve bu firmalardan ucuz ara mal için dış kaynak kullanımına giden yerli firmalarda söz konusu olmaktadır (Kim ve Ha,2016). Bu durum gibi yerli firmaları korumak amacıyla, serbest ticaret bölge üyesi ülkelere karşı menşe kurallarının koruyucu ticaret politikaları olarak kullanıldığını gösteren çok sayıda örnek vardır. Bunlardan biri şöyledir:

Serbest Ticaret Anlaşması kapsamında ABD (ucuz tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin ithalatçısı) ve Kore (ucuz tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin ihracatçısı) ticaretinde; Serbest Ticaret Anlaşması'ndan dolayı iki ülke arasındaki tekstil ve konfeksiyon sektörü ticaretinde uygulanan tarife kaldırılmıştır. Buna rağmen, menşe kuralları aracılığıyla ABD'nin ucuz tekstil ve konfeksiyon ürünü ithalatı yasaklanmış gibi bir hal almıştır. Çünkü ABD'nin yerli üretimden çok daha ucuza üretilmiş Kore ürünü söz konusudur. Dolayısıyla ABD bu ürünü, menşe kurallarının katılığıyla yurtiçine almamış ve yerli firmalarını korumuştur (Kim ve Ha, 2016).

Menşe kurallarının “ihracat korumasına” yönelik potansiyeli de keşfedilmiştir. Bu potansiyel ilk olarak NAFTA müzakereleri sırasında Krueger (1993) tarafından gözlemlenmiştir ve OECD ülkeleri tarafından gelişmekte olan ülkelere tercihsiz verilen karşılıklı anlaşmalar dahil olmak üzere tüm tercihli ticaret anlaşmaları için geçerlidir. Ayrıca, Krueger çalışmasında ihracat korumanın tesadüfi bir şekilde olmayıp, menşe kurallarından kaynaklandığını gösteren kanıtlar sunmuştur. Bunun sebebi ise menşe kurallarının, anti-damping gibi daha geleneksel ticaret koruma biçimlerinin aksine DTÖ disiplinlerinin gözetiminden kaçırılmasıdır. Bu nedenle menşe kurallarının potansiyel olarak yayılan korumacılık için bir alternatif olduğu görülmektedir (Cadot ve Melo, 2007).

Sonuç: Gizli Korumacılık mı?

Küreselleşen rekabet ortamıyla birlikte korumacılığın eskisi kadar kolay olmadığı görülmektedir. Çünkü DTÖ disiplini altındaki anlaşmalar, hem söz konusu hukuk düzenini kurmakta hem de ülkelerin anlaşma taahhütlerini yerine getirip getirmediği denetim sağlanmaktadır. Dolayısıyla 20. yüzyıl politika araçlarıyla yurtiçi içeriği, ihracatı, yerli sanayiciyi/üreticiyi korumaya çalışmak artık çok zordur. Günümüzde ise korumacılık, 20. yüzyıldaki kadar sık kullanılan bir ticaret politika aracı olmaktan uzaklaşmaya başlamıştır. Bu nedenle ticaretin gün geçtikçe daha çok küreselleşen hal alması endüstrilerin uluslararası dikey entegrasyona gitmeleri, ülkeler arası bağımlılığın ve çok taraflı ticaret sistemlerinin artmasıyla koruma amaçlı farklı ticaret politika aracı arayışı artmıştır.

Özellikle tercihli ve tercihsiz ticaret anlaşmalarının gelişmesiyle menşe kuralları önem kazanmıştır. Bu durum ise menşe kurallarını, korumacılıkta etkin ticaret politikası aracı olarak kullanma fırsatı yaratmıştır. Çünkü menşe kuralları, anti-damping gibi daha geleneksel ticaret koruma biçimlerinin aksine DTÖ disiplinlerinden büyük ölçüde gözden kaçırılmıştır. Ayrıca ülkeler menşe kurallarını koruma amaçlı kullanırken ticareti saptırmadan, sınırlandırmadan, çarptırmadan; tekdüze, tutarlı ve bir nedene bağlı şekilde kullanmaları sonucunda DTÖ' nün disiplinleri altında bir sorun teşkil etmemektedir. Bu nedenle, potansiyel olarak yayılan korumacılık için bir seçim aracı olmuştur. Dolayısıyla anlaşmaya giren ülkeler menşe kurallarını uyumlaştırarak, basitleştirerek ve yumuşatarak korumacılık işlevini etkin bir şekilde kullandıkları görülmüştür. Bu yüzden ülkeler 20. yüzyılda daha çok geleneksel politika araçları ile korumacılık sağlanırken, 21. Yüzyıldaki örneklerde bu koruma ticaret anlaşmalarında, özellikle tercihli ve tercihsiz ticaret anlaşmalarında kullanılan menşe kuralları ile sağlanmıştır.

Tüm bunlar ise korumacılığın açık bir şekilde yapılmadığını bize göstermektedir. Bu nedenle tüm bu kurallar ve düzenlemeler usulüne göre yapılırken, dünya ticaret sistemi açısından bir tehdit oluşturmaktan ziyade, uluslararası ticaretin serbestleşmesini kolaylaştıran, sistemle uyumlu, tamamlayıcı bir şekilde uygulanırken, bir taraftan da rekabetçi çıkar ortamında, ülkelerin korumacı hedeflerini yerini getirmeleri “gizli korumacılık” kavramının varlığını bize göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Agreement on Rules of Origin. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/22-roo.pdf
- Augier, P., Gasior, M., Tong C. L. (2005). The Impact of Rules of Origin on Trade Flows. *Economic Policy*, 20 (43), 567–624. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0327.2005.00146.x>
- Barcelo III, J. J. (2006). Harmonizing Preferential Rules of Origin in the Light of WTO System. *Cornell Law School Research Paper*, 06-049. <http://ssrn.com/abstract=952535>
- Bozkurt, C. (2011). Menşe Kavramı ve Menşe Kazanma Kriterlerinin İlgili Mevzuat Işığında Değerlendirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, Mart/Nisan, 149-160. <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/104malicozum/9%20cevdet%20bozkurt.pdf>
- Brenton, P. (2011). Preferential Rules of Origin. *Preferential Trade Agreement Policies for Development*, June, 161-177. https://doi.org/10.1596/2F9780821386439_CH08
- Cadot, O., Carrere, C., De Melo, J., Tumurchudur B. (2006). Product Specific Rules of Origin in EU and US Preferential Trading Arrangements: An Assessment. *World Trade Review*, Cambridge University Press, 5 (2), 199–224. <http://publi.cerdi.org/ed/2005/2005.08.pdf>
- Cadot, O., Carrere, C., De Melo, J., Tumurchudur B. (2006). Product Specific Rules Of Origin in EU and US Preferential Trading Arrangements: An Assessment. *Published Online By Cambridge University Press*, 5 (2), 199-224. <https://doi.org/10.1017/S1474745606002758>
- Cadot, O., De Melo, J. (2007). Why OECD Countries Should Reform Rules of Origin. *Centre for Economic Policy Research Discussion Paper*, 6172. <https://ssrn.com/abstract=1133816>
- Cadot, O., De Melo, J. (2008). Why OECD Countries Should Reform Rules of Origin. *World Bank Research Observer*, 23 (1), 77-105. <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1093/wbro/lkm010>
- Candaş, U. (2010). Çok Taraflılık mı İki Taraflılık mı? Tercihli Ticaret Anlaşmalarının Uluslararası Ticaret Sistemiyle İlişisine Dair Bir Değerlendirme. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 6 (22), 55-76. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423936208.pdf>
- Chang, Y. M., Xiao, R. (2013). Free Trade Areas, The Limit Of Rules Of Origin, and Optimal Tarif Reductions Under International Oligopoly: A Welfare Analysis. *Taylor & Francis Journals*, 22 (5), 694-728. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09638199.2011.627443>
- Changa, Y. M., Xiao R., Preferential Trade Agreements Between Asymmetric Countries: Free Trade Areas (With Rules of Origin) vs. Customs Unions. *Japan and the World Economy*, 33, 28–43. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0922142515000055?via%3Dihub>

- Çulha, H. (2012). Menşe Kurallarının Dış Ticarete Etkileri: Türkiye Örneği. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/123456789/31530>
- Davidson, C., Matusz, S. J., Kreinin, M. E. (1985). Analysis of Performance Standards For Direct Foreign Investments. *Canadian Journal of Economics*, Canadian Economics Association, 18 (4), 876-890. <https://msu.edu/~davidso4/CJE85.pdf>
- De Lombaerde, P., Garay, L. J. (2007). Preferential Rules of Origin and the Multilateral Trading System: Pro-Development Policy Options. *Intereconomics*, 42 (5), 260-266. doi: 10.1007/s10272-007-0226-7
- Dinh, D. K. (2016). The Standstill of Rules of Origin for Services: Towards A ‘Substantial Transformation’ Approach. *Journal of International Economic Law*, 19, 845–862. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgw067>
- Doan, T. N., Xing, Y. (2018). Trade Efficiency, Free Trade Agreements and Rules of Origin. *Journal of Asian Economics*, 55 , 33–41. doi: 10.1016/j.asieco.2017.12.007
- Duttagupta, R., Panagariya, A. (2007). Free Trade Areas and Rules of Origin: Economics and Politics. *Economics & Politics*, 19 (2), 169-190. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.2007.00307.x>
- Falvey, R., Reed G. (1998). Economic Effects Of Rules Of Origin. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 2 (134), 209-229. <https://www.jstor.org/stable/40440647>
- Ghoneim A. F. (2003). Rules of Origin and Trade Diversion: The Case of The Egyptian-European Partnership Agreement. *Journal of World Trade*, 3. <https://www.researchgate.net/publication/239843139>
- Gopalakrishna V., Kumar, A. R. (2009). Free Trade Agreements and Determination of Rules of Origin: An Indian Perspective. *The Icfai University Journal of International Business Law*, 8 (1), 10-23.
- Güler, K. (2018). Ticaretin Kolaylaştırılmasında Bir Engel Menşe Kuralları. *Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series* (Tartışma Metinleri No. 162, 2018-05).
- Handbook, Rules of Origin. <http://www.wcoomd.org/~media/wco/public/global/pdf/topics/origin/overview/origin-handbook/rules-of-origin-handbook.pdf>
- Hirsch M. (2002). International Trade Law, Political Economy and Rules of Origin: A Plea for a Reform of the WTO Regime on Rules of Origin. *Journal of World Trade*, 36(2), 171–188. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1015558824815>
- Jakob, T., Fiebigler G., Preferential Rules of Origin – A Conceptualoutline. *Intereconomics*, May/June, 38 (3), 138-146. doi: 10.1007/BF03031765
- Kim, J. B., Kim, J. (2011). The Role of Rules of Origin to Provide Discipline to the Gatt Article XXIV Exception. *Journal of International Economic Law*, 14(3), 613–638. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgr027>

- Kim, Y. H., Ha, E. H. (2016). Are rules of Origin Protective Measures Under Preferential Trade Agreements?. *Journal of Korea Trade*, 20 (1), 74-96. <https://doi.org/10.1108/JKT-03-2016-005>
- Kurtuluş Kara, Y. T. (2012). Dünya Ticaret Örgütü ve Bölgesel Ticaret Anlaşmaları İlişkisi: Sorunlar, Çözümler ve Türkiye'ye Yansımalar. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <file:///C:/Users/user/Downloads/TEZ.pdf>
- Lazaro, D. C., Medalla, E. M. (2006). Rules of Origin: Evolving Best Practices for RTAs/FTAs. *Discussion Paper Series*, 1. <http://www.eaber.org/node/22006>
- Lee, H. (2016). Do Preferential Rules of Origin Reverse Trade Creation and Trade Diversion?. *International Economic Journal*, 30 (4), 429-449. <http://dx.doi.org/10.1080/10168737.2016.1204344>
- Macrory, P. F. J., Vermulst, E. A., Waer, P. P. (1991). United States and European Community Antidumping Law: Similarities And Differences. *University of Miami International and Comparative Law Review*, 1 (1). <https://repository.law.miami.edu/umiclr/vol1/iss1/8>
- Melo, J. D., Pérez, A. P. (2008). Rules Of Origin, Preferences and Diversification in Apparel: African exports to the US Andtothe EU Article. *Research Gate*, 7072. <https://www.researchgate.net/publication/24016628>
- Mitchell, A. D. (2005). Challenges and Prospects for the WTO. <https://trove.nla.gov.au/version/15951853>
- Parıltı, H. (2015). Çok Taraflı Ticaret Sistemi ve Ticaret Politikaları: İthalatta Koruma Kolay Bir İş mi?. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 65 (2), 100-160.
- Protocol of Amendment to The International Convention On The Simplification And Harmonization Of Customs Procedures Of 18 May 1973. 26 June 1999, Brussels. <https://www.ifrc.org/Docs/idrl/I273EN.pdf>
- Richardson, M. (1991). The Effects of A Content Requirement on A Foreign Duopsonist. *Journal of International Economics*, 31 (1-2), 143-155. [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(91\)90060-J](https://doi.org/10.1016/0022-1996(91)90060-J)
- Richardson, M. (1993). Content Protection with Foreign Capital. *Oxford Economic Papers*, 45 (1), 103-117. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.oep.a042077>
- Rosellón, J. (2000), The Economics of Rules of Origin. *The Journal of International Trade*, 9 (4), 397-425.
- Silveira, M. C. (1997). Rules of Origin in International Tradetreaties: Toward the FTAA. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ajicl14&div=27&id=&page=>
- Sutherland, P. (2007). Challenges to the Multilateral Trading System. *World Economics*, January/March, 8 (1), 1-14. <http://www.world-economics-journal.com/Contents/ArticleOverview.aspx?ID=264>

T.C. Gümrük Kanunu.

<http://ggm.gtb.gov.tr/data/521efb68487c8e6f0c303249/G%C3%9CMR%C3%9CK%20KANUNU%2012.12.2014.pdf>

The Agreement on Rules of Origin of The World Trade Organization (WTO), (1999). *Permanent Secretariat of SELA*, November 1999. [http://www.sela.org/media/268319/t023600000604-0-the agreement on rules of origin of the world trade organization -wto.pdf](http://www.sela.org/media/268319/t023600000604-0-the%20agreement%20on%20rules%20of%20origin%20of%20the%20world%20trade%20organization%20-wto.pdf)

Tokgöz, K. (1998). Dünyada Menşe Kurallarının Bir Dış Ticaret Politikası Aracı Olarak Kullanılması ve Dünya Ticaretine Etkileri, Türkiye İçin Öneriler. (Uzmanlık tezi). T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı, Ankara. <https://docplayer.biz.tr/707587-T-c-basbakanlik-gumruk-mustesarligi-at-ve-dis-iliskiler-genel-mudurlugu.html>

Trachtman J. P. (2003). Toward Open Recognition?: Standardization and Regional Integration Under Article XXIV of GATT. *Journal of International Economic Law*, 6 (2), 459–492. <https://doi.org/10.1093/jiel/6.2.459>

United States - Anti-Dumping Measures Applying Differential Pricing Methodology to Softwood Lumber From Canada, (2019). *Report Of The Panel*, 9 April 2019. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/534r_e.pdf

Vermulst, E. (1991). Commercial Defenceactions and Other International Trade Developments in The European Communities II. *European Journal of International Law*, 2 (1), 166–199. <https://doi.org/10.1093/ejil/2.1.166>

Vermulst, E. A. (1994). EC Customs Classification Rules: Should Ice Cream Melt?. *Michigan Journal of International Law*, 15 (4), 1241-1327. <http://repository.law.umich.edu/mjil/vol15/iss4/4>

Vermulst, E. Graafsma, F. (1993). Commercial Deefenceactions and Other International Trade Developments in The European communities VII. *European Journal of International Law*, 4 (1), 285-311. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.ejil.a035872>

Vermulst, E., Waer, P. (1990). Anti-Diversion Rules in Antidumping Procedures: Interface or Short-Circuit for the Management of Interdependence?. *Michigan Journal of International Law*, 11 (4), 1119-1194. <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol11/iss4/3>

Werner M. T. (2007). Free Trade: A Governmentality Approach. *Environment And Planning*, 39, 1441-1456. <https://doi.org/10.1068/a38228>

Finansal Kalkınma ve Ticari Dışa Açıklık İlişkisi: Türkiye Örneği

Prof. Dr. Servet CEYLAN⁹⁷

Asst. Prof. Dr. Burcu YILMAZ ŞAHİN⁹⁸

Özet

Ülkelerin finansal piyasalarındaki gelişimin uzun vadeli büyüme için potansiyel olarak önemli bir mekanizma oluşturduğu artık yaygın olarak kabul edilmektedir. Son dönemde yapılan çalışmalar da finansal kalkınmanın uluslararası ticareti ve dolayısıyla ticari açıklık seviyesini önemli ölçüde etkileyebileceğini öne sürmektedir. Bu çalışmada ticari dışa açıklık ve finansal kalkınma değişkenleri arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi için araştırılmıştır. 1990-2017 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi (ARDL) ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda finansal kalkınmanın ticari dışa açıklığı uzun dönemde pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ile incelenmiş, finansal kalkınma ve ticari dışa açıklık değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kalkınma, Ticari Dışa Açıklık, ARDL Modeli, Hata Düzeltme Modeli, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.

Relationship Between Financial Development and Trade Openness: The Case of Turkey

Abstract

It is now widely recognized that development in countries financial markets is a potentially important mechanism for long-term growth. Recent studies also suggest that financial development can significantly affect international trade and hence the level of trade openness. In this study, the relationship between trade openness and financial development variables were investigated for Turkey's economy. Annual data covering the period 1990-2017 were used. The relationships between the variables were examined by Autoregressive Distributed Lag Bound Test (ARDL). As a result of the analysis, it was concluded that financial

⁹⁷ Giresun Üniversitesi. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

⁹⁸ Giresun Üniversitesi. İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

development positively affected trade openness in the long run. The causality relationship between the variables was examined by Toda-Yamamoto Causality Test and two-way causality was determined between variables.

Key Words: Financial Development, Trade Openness, ARDL Model, Error Correction Model, Toda-Yamamoto Causality Test

GİRİŞ

Ticaretin serbestleşmesi ve finansal sektör gelişimi, son zamanlarda bir ülkenin ekonomik performansı için, özellikle son küresel finansal çöküşün ardından, daha büyük bir önem kazanmıştır. Teorik ve ampirik pek çok çalışma, ekonomik performans ile ticari serbestleşme arasındaki ilişkinin yanı sıra finansal piyasa gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantılara da büyük önem vermiştir. Finansal kalkınma ve dışa açıklık arasındaki ilişki son dönemde araştırılan konular arasındadır. Finansal kalkınma, finansal kurumların, finansal piyasaların ve finansal araçların gelişimi ve finansal piyasalara erişim ve ekonomide artan kredi veya likidite olarak tanımlanabilir. Likidite artışı iç veya dış kaynaklarla gerçekleştirilmektedir. Ticaretin serbestleştirilmesi, finansal sektör reformlarını ve ticaret akışlarını arttırmak için küresel pazarlarla entegrasyonunu zorunlu kılarken, finansal entegrasyon da, daha ucuz ve güvenli finansal sermayenin mevcut olmasından dolayı rekabeti artırarak ticaret akışlarını artırabilir. Finansal sektörün tasarrufları özel sektöre yönlendirmesi, likidite kısıtlamalarının aşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle gelişmiş bir finansal sisteme ve daha yüksek bir dış finansman seviyesine sahip olan ekonomiler karşılaştırmalı bir avantaja sahip olabilmektedir. Bu ekonomide uzmanlaşmayı ve ölçek ekonomilerinden yararlanmayı sağlar. Finansal kalkınmanın ihracat performansı üzerindeki olumlu etkisinin uluslararası ticareti bunun sonucu olarak ta toplam gelir ve büyüme oranlarını etkileyebileceği ileri sürülmektedir. Finansal açıdan zayıf firma veya sektörler diğerlerine göre daha az ihracat yapmakta ve finansal piyasaların gelişmemiş olması ve finansal krizler, dış finansmana güvenen firmalar veya sektörlerin ihracat performansı üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Aynı zamanda ticari finansman, ticari performansın belirlenmesinde kilit bir rol oynar. Bankalar uluslararası ticareti etkileyen güçlü bir aktarım kanalıdır.

Çalışmada ticari dışa açıklık ve finansal kalkınma değişkenleri arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi için araştırılmıştır. 1990-2017 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Sınır Testi (ARDL) ile

incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda finansal kalkınmanın ticari dışa açıklığı uzun dönemde pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ile incelenmiş, finansal kalkınma ve ticari dışa açıklık değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

LİTERATÜR

Literatürde finansal kalkınma ve ticari dışa açıklık arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda genel olarak finansal piyasaların karşılaştırmalı üstünlük kaynağı olduğu modeller geliştirilmiştir.

Bu alandaki ilk çalışmalardan biri Kletzer ve Bardhan'ın (1987) eseridir. Dış finansmanın rolünü vurgulayan teorik literatürün çoğu bu çalışma üzerine kuruludur. Çalışma Heckscher-Ohlin modeli üzerine kurulmuştur. İki ülke, iki sektör ve iki faktörle birlikte uluslararası bir ticaret modeli oluşturulmuştur. Her iki sektör de toprağa ve emeğe bağlı olsa da, bir sektör de işletme sermayesi için dış finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada kredi piyasası kısıtlamaları düşük olan ülkenin dış finansman kullanan sektörde uzmanlaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Beck (2002, 2003), Kletzer ve Bardhan'ın (1987) çalışmasını her iki sektörün de dış finansmanı kullanmasına izin vererek genişletmiştir. Ölçeğe göre artan getirileri olan imalat, ölçeğe göre sabit getirili gıda sektöründen daha yoğun kredi kullanmaktadır. Gıda sektöründeki firmalar geleneksel bir teknoloji ile üretim yaparken, imalat firmalarının her üretim periyodundan önce teknolojiyi satın almak için işletme sermayesine ihtiyaçları bulunmaktadır. Böylece işletme sermayesi için kullanılabilir dış fonlar teknolojinin kalitesini ve dolayısıyla fiyatı belirler. Finansal kalkınma, ölçeğe göre artan getiri ile üretim yapan üreticilere fon sağladığı için sektörler arası uzmanlaşma ve ticaret akışlarının yapısı göreceli finansal aracılık düzeyine göre belirlenir. Diğer her şey eşitse, daha iyi gelişmiş bir finansal sisteme sahip ekonomiler, ölçeğe göre artan getiri ile net ihracatçılardır.

Benzer şekilde, Chaney (2005), şirketler dış finansmana daha kolay erişebildiklerinde veya daha fazla firma ucuz dış finansmana erişebildiklerinde, uluslararası ticaretle ilgili engellerin üstesinden gelebileceklerini savunmuştur. Sonuç olarak, daha fazla firma ihracat yapmakta ve toplam ihracat artmaktadır.

Rajan ve Zingales (1998), dış finansman maliyetinin, çok düşük bir finansal gelişme düzeyi ile karakterize edilen ülkelerde, özellikle yüksek olduğunu iddia etmektedir. Faaliyetleri için daha yüksek oranda dış finansman kullanan firmalar da bu ülkelerde daha yüksek borçlanma maliyetine sahip olmaktadır. Daha yüksek finansal gelişime sahip olan ülkeler, dış finansmana bağlı endüstrilerde karşılaştırmalı bir avantaja ve bu nedenle bu sektörlerde daha yüksek ihracat paylarına ve daha yüksek ticaret dengelerine sahip olmaktadır.

Svaleryd ve Vlachos (2002) finansal sektörü üretim faktörü olarak görmektedir. İyi işleyen finansal kurumlarla sahip bir ülke, finansal hizmetlerin kullanımında yoğun olan sektörlerde uzmanlaşma eğilimindedir. Sonuç olarak, iyi işleyen finansal sistemlere sahip ülkeler dış finansmana bağımlı olan endüstrilerde uzmanlaşma eğilimindedir.

Niroomand, Hajilee ve Al Nasser (2014), hem bankacılık sektörü hem de borsa dahil finansal piyasa gelişiminin hem kısa hem de uzun vadede ticari açıklık üzerinde olumlu ve önemli bir etki yarattığını ileri sürmüştür.

Baltagi vd. (2008) çalışmalarında 42 gelişmekte olan ve 32 gelişmiş ülke için GMM (Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi) yöntemi ile 1980-2003 dönemini analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre ekonomilerin sermaye akışları ve dış ticarete sınırlarını açmaları finansal gelişimi desteklemektedir.

VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmada kullanılan veriler, 1990-2017 dönemi finansal kalkınma ve ticari dışa açıklık değerlerinden oluşmaktadır. Finansal kalkınma değişkeni olarak IMF (International Monetary Fund) tarafından hesaplanan Finansal Kalkınma Endeksi (FDI) kullanılmıştır. Ticari dışa açıklık (OP) ise T.C. Merkez Bankası verileri ile (İhracat+İthalat)/GSYİH olarak hesaplanmıştır. Değişkenlerin önündeki “L” ilgili değişkenin logaritmasının, “Δ” işareti ise ilgili değişkenin birinci devresel farkının alındığını göstermektedir.

Çalışmanın amacı Türkiye ekonomisinde finansal kalkınma ve ticari dışa açıklık ilişkisini 1990-2017 dönemi yıllık zaman serisi verileri vasıtasıyla test etmektir. Bu amaçla ve muhtemel bir sahte regresyon ilişkisinden kaçınmak için öncelikle bu değişkenlerin birim kök taşıyıp taşımadıkları araştırılmıştır. Birim kök sınaması Phillips-Perron (PP) (1988) testi kullanılarak yapılmıştır.

PP testi için ise (1) ve (2) numaralı denklemler tahmin edilmiştir.

$$\Delta y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 trend + \varepsilon_t \quad (2)$$

Yukarıdaki (1) ve (2) numaralı regresyon denklemlerinde, x_t ve y_t ele alınan seriyi, k denkleme ilave edilen bağımlı değişken gecikmelerini, β ile λ parametreleri, trend, doğrusal zaman trendini, Δ , fark operatörünü ve ε , hata terimini temsil etmektedir.

PP birim kök testlerinde ele alınan serinin durağan olup olmadığını belirlemek için β_1 parametresi kullanılır. Tahmin edilen denklemde $\beta_1=0$ şeklinde ifade edilen sıfır hipotezinin reddedildiği düzeyde ilgili serinin durağan olduğuna karar verilir. β_1 katsayısının t istatistiği, her iki test için test istatistiğinin asimptotik dağılımı aynı olduğundan, MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılarak serinin durağan olup olmadığına karar verilir.

Tablo 1. PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabitli PP		Sabitli ve Trendli PP	
	t-İstatistiği	Olasılık	t-İstatistiği	Olasılık
LFDI	-6.786257	0.0000 ^a	-6.450885	0.0001 ^a
LOP	-1.422073	0.5572	-2.287405	0.4266
Δ LFDI	-6.450885	0.0001 ^a	-6.312902	0.0001 ^a
Δ LOP	-5.567397	0.0001 ^a	-6.042762	0.0002 ^a

Not: ^a %1, anlamlılık düzeyini gösterir

PP birim kök testi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur. Tablodan 0.01 önem düzeyine göre FDI değişkeni seviyesinde durağan bulunmuştur. OP değişkeninin seviyesinde birim kök taşıdığı birinci farkında ise birim kök taşımadığı tespit edilmiştir.

Aynı seviyede durağan olmayan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tahmin etmek amacıyla dağıtılmış gecikmeli otoregresif (ARDL) model (Peseran v.d. 2001) kullanılmıştır. Peseran v.d.’nin koentegrasyon yaklaşımı sınır testi olarak ta bilinmektedir.

ARDL modelinde diğer koentegrasyon testlerinin aksine serilerin aynı seviyede durağan olmaları gerekmemektedir. Bu yöntem durağan ya da durağan olmayan süreçleri tanımlayan kritik değerler aralığını geliştirerek, değişkenlerin I(0) veya I(1) gibi sınıflandırılmasını önler.

ARDL modelinde uzun dönem ilişkinin tahmininde iki aşamalı bir yol kullanılır. Birinci aşamada, değişkenler arasında teoride öngörülen uzun dönemli ilişkinin varlığı koentegrasyon olmadığını savunan boş hipoteze karşı uzun dönem ilişkinin varlığı hipotezleri ile test edilir. İkinci aşamada, eğer uzun dönemli ilişki tespit edilmişse kısa ve uzun dönem parametreleri tahmin edilir. Çalışmada tahmin edilen ARDL modeli aşağıdaki gibidir;

$$\Delta y_t = \beta_0 + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 x_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \lambda_i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

(3) numaralı denklem farklı gecikme uzunlukları için tahmin edildikten sonra seriler arasında uzun dönem ilişkinin olmadığını savunan sıfır hipotezi F testi yardımıyla test edilir. Hesaplanan test istatistiği Pesaran v.d. (2001) tarafından belirlenmiş alt kritik sınırın altında kalırsa seriler arasında koentegrasyon ilişkisi olmadığını ileri süren sıfır hipotezi (H0: $\beta_1 = \beta_2 = 0$) reddedilememektedir. Ancak hesaplanan F istatistiği, üst sınır değerini aşıyorsa seriler arasında uzun dönem ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Hesaplanan F istatistiğinin alt ve üst kritik sınırlar arasında kalması durumunda ise uzun dönem ilişkisi hakkında herhangi bir karar verilememektedir. Sınır testi, alt sınır değerleri değişkenlerin I(0), üst sınır değerleri ise değişkenlerin I(1) olduğunu ifade etmektedir.

Sınır testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Sınır Testi Sonuçları

Model	F istatistiği	Alt sınır (0.01)	Üst Sınır(0.01)
ARDL(2,1)	22.168	8.74	9.63

Tablodan görüldüğü gibi AIC kriterine göre seçilen ARDL (2,1) modeline göre F istatistiği 22.168 olarak belirlenmiştir. Bu değer, Pesaran vd.(2001:300)’deki tablo değerleri ile karşılaştırıldığında F istatistiği %1 anlamlılık seviyesinde Pesaran’ın üst kritik değerini aştığı için seriler arasında uzun dönemli ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edildiği ARDL modelinden elde edilen uzun dönem katsayıları ve hata düzeltme modeli Tablo 3'te sunulmuştur. Uzun dönem denkleminde elde edilen sonuçlara göre LFDI'daki %1'lik artış LOP'yi %0.558 arttırdığı ve değişkenler arasındaki ilişkinin %1 önem düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 3. *ARDL (2,1) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli*

Hata Düzeltme Modeli (Bağımlı Değişken: ΔLOP)			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık
HDK	-0.9978	0.1466	0.000
Uzun Dönem Denklemi (Bağımlı Değişken: LOP)			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık
LFDI	0.558	0.112	0.001

Tablo 3'te sunulan hata düzeltme katsayısının 1'den küçük olması sistemin dengeli olduğunu, negatif işaretli olması da dengeden sapmanın olması halinde tekrar dengeye doğru hareketin olduğunu göstermektedir. Denge durumundan kısa dönemli sapmalar hata düzeltme teriminin katsayısının büyüklüğüne bağlı olarak düzeltilmektedir.

Tablo 4'te sunulan diagnostik test sonuçları ARDL modelinde otokorelasyon, değişen varyans sorunlarının olmadığını ve hataların normal dağılım sergilediğini göstermektedir.

Tablo 4. *Diagnostik Test Sonuçları*

Diagnostik Testler	
Breusch-Pagan-Godfrey Testi	1.158 (0.360)
LM (1) Testi	2.699 (0.115)
Jarque-Bera Normallik Testi	1.243 (0.537)

Not: Parantez içindeki rakamlar olasılık değerlerini göstermektedir.

ARDL testinden sonra değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığını tespit edebilmek için Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi uygulanmıştır. Toda-Yamamoto (1995) değişkenlerin, durağanlık derecesine ve eşbütünlük ilişkisinin olup olmasına duyarlı olmaksızın, analize dahil edilebileceği bir nedensellik testi önermişlerdir. Toda-Yamamoto nedensellik testi uzun dönem nedensellik testi olarak tanımlanmıştır. Testte VAR modeli içinde belirlenen en uygun gecikme uzunluğu (p)'ye serilerin en yüksek durağanlık derecesi (m) eklendikten sonra $(p+m)$ dereceden VAR modeli tahmin edilir. VAR modeli (4) ve (5) numaralı denklemler yardımıyla tahmin edilir;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^{p+m} \alpha_i y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p+m} \beta_i x_{t-i} + u_{1t} \quad (4)$$

$$x_t = \mu + \sum_{i=1}^{p+m} \gamma_i x_{t-i} + \sum_{i=1}^{p+m} \delta_i y_{t-i} + u_{2t} \quad (5)$$

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. *Toda Yamamoto Granger Nedensellik Testi Sonuçları*

Nedenselliğin Yönü		x2 Test İstatistiği	Karar
Δ LFDI $\rightarrow$	Δ LOP	9.099*	EVET
Δ LOP $\rightarrow$	Δ LFDI	19.114*	EVET

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, LFDI ve LOP değişkenleri arasında çift yönlü, nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Finansal kalkınma ve dışa açıklık arasındaki ilişki hem politika yapıcılar hem de araştırmacılar için önemli bir ilgi konusu olmuştur. Finansal gelişme ve dışa açıklık ekonomiler için çeşitli açılardan önemlidir. Örneğin, finansal sistemler, fon fazlası olan harcama birimlerinden fon açığı olan harcama birimlerine fon aktararak kıt kaynakların etkin bir şekilde dağılımını sağlarken, ticari açıklık, ekonomik büyüme ve refah artışları için temel olan teknolojik ve bilgi yayılımlarını kolaylaştırmaktadır.

Çalışmada IMF ve TCMB'den alınan 1990 – 2017 dönemi veri setleri kullanılarak yirmi yedi yıllık bir dönemde Türkiye için Finansal Kalkınma Endeksi ve Ticari Dışa Açıklık

değişkenleri arasındaki ilişki ele alınmıştır Yapılan analiz sonucunda finansal kalkınmanın ticari dışa açıklığı uzun dönemde pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ile incelenmiş, finansal kalkınma ve ticari dışa açıklık değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Türkiye’de ele alınan dönemde Finansal Kalkınma Endeksi ve Ticari Dışa Açıklık değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre finansal piyasaların gelişiminin ticari dışa açıklığa önemli bir etkisi olduğu, bu da iyi gelişmiş ve iyi işleyen bir finansal piyasanın ekonomiler için daha fazla uluslararası ticaret fırsatı yarattığı söylenebilir. Finansal Kalkınma ve Ticari Dışa Açıklık ilişkisini etkileyen farklı makroekonomik değişkenlerde mevcuttur. Farklı değişkenler kullanılarak ta bu ilişki analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Baltagi, B. H. ve Demetriades, P. O., ve S. K. Law (2008). Financial Development and Openness: Evidence from Panel Data, *Journal of Development Economics*, 89(2): 285–296.
- Beck, T. (2002): “Financial development and international trade: Is there a link?”, *Journal of International Economics* 57(1), pp. 107–131.
- Beck, T. (2003): “Financial Dependence and International Trade”, *Review of International Economics*, May 2003, 11(2), pp. 296-316.
- Chaney, T. (2005): “Liquidity constrained exporters”, University of Chicago Mimeo
- Kletzer, K. ve Bardhan, P. (1987): “Credit markets and patterns of international Trade”, *Journal of Development Economics* 27, pp.57-70.
- Niroomand, F., Massomeh H., ve M. N. Omar (2014). Financial Market Development and Trade Openness: Evidence From Emerging Economies, *Applied Economics*, 46(13): 1490-1498.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., ve Smith, R. (2001). Bounds testing approach to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289–326.
- Phillips, P. C. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75 (2), 335-346.

Rajan, R. ve Zingales, L. (1998): “Financial dependence and growth”, *American Economic Review* 88(3), pp. 559–586.

Svaleryd, H. ve Vlachos, J. (2002): “Financial markets, industrial specialization and comparative advantage. Evidence from OECD countries”, *European Economic Review*, Volume 49, Issue 1, January 2005, pp. 113-144.

Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated process. *Journal of Econometrics*, 66, 225–250.

Veri Madenciliğinde Karar Ağacı Algoritması

Arş. Gör. Fatma TÜMİNÇİN⁹⁹
Assoc. Prof. Dr. Alper AYTEKİN¹⁰⁰
Arş. Gör. Ahmet AYZAZ¹⁰¹

Özet

Karar ağacı modeli veri madenciliğinde sınıflandırma ve tahminleme algoritması olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır. Karar ağacı modelinde bir problemin çözümü için ağaç yapısı oluşturularak tümevarım yöntemi kullanılmaktadır. Kolay yorumlanabilir ve anlaşılması kolay olduğundan dolayı literatürde karar ağacı modeline sıklıkla rastlanmaktadır.

Bu çalışmada veri madenciliği kavramı, karar ağaçlarının ne olduğu, genel yapılarının ne olduğu, avantajları ve dezavantajları, uygulamada sıkça kullanıldıkları alanlar araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karar Ağacı, Sınıflandırma, Yönetim Bilişim Sistemleri.

Decision Tree Algorithm In Data Mining

Abstract

The decision tree model is widely used as a classification and estimation algorithm in data mining. In the decision tree model, the induction method is used by creating a tree structure to solve a problem. Since it is easy to interpret and easy to understand, decision tree model is frequently encountered in the literature.

In this study, data mining concept, decision trees, general structure, advantages and disadvantages, frequently used areas are investigated.

Keywords: Decision Tree, Classification, Management Information Systems Page.

Giriş

Son günlerde meydana gelen ve ileriki dönemlerde de artarak devam edecek olan veri sayısı, bu verilerin nerde ne zaman nasıl kullanılacağı sorunları gündeme gelmektedir. Elde edilen verileri değerlendirmede pek çok yöntem bulunmaktadır. Ancak bu yöntemler verilerin

⁹⁹ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

¹⁰⁰ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

¹⁰¹ Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

büyümesiyle birlikte yetersiz kalmakta ve etkili kararlar verilmesinde kullanıcıya yardımcı olamamaktadır (Ayık vd., 2010).

İstatistiki verilerin analizleri için pek çok yöntem geliştirilmiştir. Bunlar yapa zeka teknolojileri, genetik algoritmalar, yapay sinir ağları, çok kriterli karar verme teknikleri, mantıksal programlamalar, karar ağaçları gibi modeller örnek verilebilmektedir. Ancak bu yöntemlerden pek çoğunun çalışma prensipleri bilinmemektedir. Çok iyi tahminleme yapabilmelerine karşın bu özellikleri bu tekniklerin zayıf yönlerini oluşturmaktadır. Karar ağacı modeli çalışma prensipleri olarak bilinmektedir. Diğerlerinde bulunan zayıf noktalar bu modelde bulunmamaktadır (Zorman vd., 2001).

Karar ağacı modeli adından da anlaşılacağı üzere ağaç görünümünde olan ve kullanıcıya sınıflama, kümeleme ve tahminler yapmada yardımcı bir modeldir (Ma, 1998). Karar ağaçlarının oluşturulması basit, yorumlanmasının kolay olması ve veri tabanlarına kolaylıkla bütünleşerek tahminleme yapmasından dolayı oldukça sık kullanılan bir yöntemdir. Sınıflandırma modelleri arasında en çok tercih edilen model karar ağacıdır.

Bu çalışmada kısaca karar ağaçlarının ne olduğu özellikleri, yapısı, avantajları ve dezavantajları karar ağacı algoritmaları hakkında bilgiler verilmiştir.

1. Veri Madenciliğinde Karar Ağaçları

Veri madenciliği kavramı çok sayıda ve büyük yapıdaki veri ambarları ve veri tabanlarının içerisindeki verilerin anlamlandırılması ve ilişkiler kurulmasına yardımcı olan istatistiki algoritmaları ve yapay zeka teknolojilerini kullanan bir yöntemdir (Gargano ve Raggad, 1999, 81-82). Veri arama tekniği olarak da isimlendirilmektedir. Veri madenciliği sürecinde beş adımdan oluşmaktadır (Savaş vd., 2012).

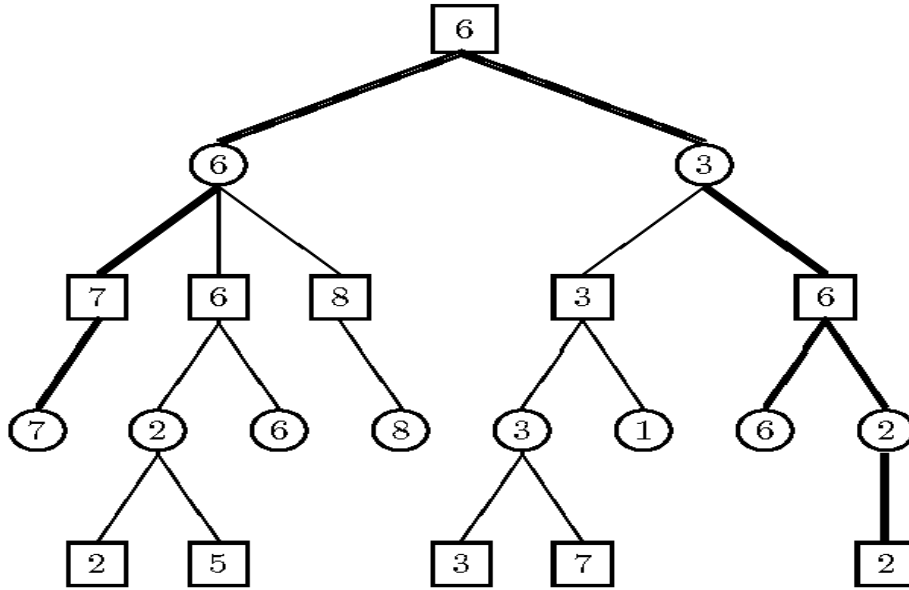
1. Problemin tanımlanması
2. Verilerin hazırlanması
3. Modelin kurulması ve değerlendirilmesi
4. Modelin kullanılması
5. Modelin izlenmesi

Veri Madenciliği teknikleri, genellikle büyük ve çok sayıda verinin bulunduğu, bu verilerin eğitilmesi ve bu verilerden tahminleme işlemleri yapılmasında kullanılmaktadır (Zhang Dongsong ve Zhou Lina, 2004). Karar ağaçları önemli sınıflama araçlarından birini oluşturmaktadır. Yapının öğrenmesi kolaydır ve bilgiler anlaşılır şekilde gösterilebilme özelliğine sahip olması karar vericiler için birtakım avantaj sunmaktadır (Chien ve Chen, 2000).

- Karar ağaçlarının belki de en önemli özelliğinden biriside düşük maliyetli olmasıdır.
- Yine karar ağaçları görsel gösteriminden dolayı anlaşılır, kolay yorumlanabilir ve veri tabanlarına kolay entegrasyon yapılmaktadır.
- Güvenilirlik bakımından oldukça iyi durumdadır ve bu yüzden yoğun olarak tercih edilmektedir.
- Kullanılan ağaç yapılar görselleştirilebilir.
- Veri hazırlığına çok az ihtiyaç duymaktadır.
- Hem sayısal hem de kategorik veri tipleri ile işlem yapabilmektedir.
- Çok çıktılı problemlere çözüm sunabilmektedir.
- İstatistiksel testler kullanılarak bir modelin doğrulanması mümkündür.

Karar ağacı karar vericiye birçok avantaj sağlamasına rağmen bir takım dezavantajları da bulunmaktadır. Karar ağacı yapısı veriyi açıklamaya çalışırken oldukça karmaşık bir ağaç yapısı ortaya çıkarabilir. Diğer bir dezavantajı ise budama işlemi yapılmadığında ezberle öğrenme yapabilmektedir.

Şekil 1. Karar Ağaçlarının Yapısı

Karar ağaçlarında yapı gereği tümevarım söz konusudur. Karar ağaçlarının yapısı düğümler, dallar ve yapraklar olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Han and Kamber, 2000). Düğüm gerçekleştirilecek araştırmayı belirtirken ağacın her bir dalı sınıflama işlemini tanımlamaktadır. Karar ağacı modelinde her bir yaprak dallara dallar ise düğüme bağlıdır. Karar ağaçlarında işlemler ardışık şekilde gerçekleşmektedir (Şekil 1).

2. Karar Ağacı Algoritmaları

Karar ağacının ilk yazılımı ve algoritmasını 1970’li yıllarının başlarında Morgan ve Sonquist tarafından ortaya atılmıştır. Yine 1984’te Berkeley Üniversitesi’nden Leo Breiman ve Charles J. Stone, Stanford Üniversitesi’nden Jerry Friedman ve R. Olshen “Classification And Regression Trees” adlı kitapta C&RT algoritmasından bahsetmişlerdir. Karar ağacının diğer bir algoritması olan ID3 1986 yılında J.R. Quinlan tarafından kazandırılmıştır. C4.5 algoritması 1993 yılında Quinlon “Programs For Machine Learning” adlı kitapta ortaya konulmuştur (Lee ve Keng, 2001). Daha sonra sırasıyla geliştirilen CHAID algoritması (G.V. Kass; 1980), Exhaustive CHAID algoritması (Biggs, de Ville ve Suen; 1991), MARS, QUEST, C5.0, SLIQ, SPRINT algoritmaları karar ağaçlarının yapısına eklenmiştir.

Karar ağacı tekniğini kullanarak verinin sınıflanması iki adımda gerçekleşen bir işlemdir (Han ve Kamber, 2000). İlk basamak öğrenme basamağı ikinci basamak ise sınıflandırma basamağıdır. Öğrenme adımında önceden bilinen bir eğitim verisi kullanılırken model oluşturmak işlemi için sınıflama algoritması tarafından analiz edilen sınıflama basamağında test verisi, sınıflama kurallarının veya karar ağacının doğruluğunu ortaya çıkarmak amacıyla kullanılır (Çalış Boyacı vd. 2018).

2.1. C & RT Algoritması

C&RT algoritmasında gini işlemine dayalı ikili bölme işlemi yapılmaktadır. Bu algoritmada iki uç olmayan her düğümde iki adet dal bulunmaktadır. Budama işlemi ağacın karmaşıklık yapısına göre yapılmaktadır. Yapı olarak sınıflandırma ve regresyonu tekniklerine uygundur. Sürekli hedef değişkenleri ile çalışır. Analizler için kullanılacak verinin hazırlanmasına ihtiyaç duyar (Emel ve Taşkın, 2005).

2.2. C4.5 ve C5.0 Algoritmaları

Her düğümden çıkan çoklu dallar ile ağaç oluşturur. Algoritmada dalların sayısı tahmin edicinin kategori sayısına göre belirlenir ve buna eşit sayıdadır. Sınıflama işleminde birden çok karar ağacını birleştirme özelliğine sahiptir. Ayırma işlemi için bilgi kazancını kullanır. Budama işlemi ise yapraklardaki hata oranına dayanır. C4.5 algoritması veri setinde kayıp veri bulunduğu takdirde bile düzgün çalışabilme özelliği taşımaktadır (Emel ve Taşkın, 2005).

2.3. CHAID Algoritması

Söz konusu algoritma ki-kare testleri kullanarak bölme işlemi gerçekleştirilmektedir. Algoritmadaki dal sayısı tahmin edicide oluşan kategori sayısına göre değişiklik göstermektedir (Emel ve Taşkın, 2005).

2.4. SLIQ Algoritması

Karar ağacı içerisinde bulunan ve hızlı ölçeklenebilir sınıflayıcı algoritmalarından biridir. Hızlı ağaç budama algoritması mevcuttur (Çalış Boyacı vd. 2018).

2.5. SPRINT Algoritması

Büyük veri kümeleri söz konusu olduğunda ideal bir algoritmadır. Bu algoritma bölme işlemi yaparken tek bir niteliğin değerine dayanmaktadır. Tüm bellek sınırlamaları üzerinde nitelik listesi veri yapısı kullanarak işlem yapar (Çalış Boyacı vd. 2018).

3. Sonuç ve Öneriler

İstatistiki verilerin analizlerinde sıklıkla kullanılmakta olan veri madenciliği pek çok probleme çözüm üretmektedir. Veri madenciliğinin pek çok yöntemi bulunmaktadır ve etkin çözümlerde yapmaktadır bu yöntemler. Ancak bu problemler yapısı gereği çalışma prensipleri açık olarak bilinmemektedir. Bu konuda karar vericilere daha açık ve net şekilde yapı oluşturup çözümler üreten karar ağaçları oldukça popüler yöntemlerden birisidir. Birçok alanda yaygın şekilde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Chien, C. F. & Chen, L. F. (2008). "Data Mining to Improve Personnel Selection and Enhance Human Capital: A Case Study in High-Technology Industry," *Expert Systems with Applications*, vol. 34, p. 280-290.

Çalış Boyacı, A., Durmaz, K. İ. & Gencer, C. (2018). Uçak Seferlerindeki Rötartları Etkileyen Faktörlerin Analizi, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 18. EYİ Special Issue, 179-190.

Emel, G. G. & Taşkın, Ç. (2005). Veri Madenciliğinde Karar Ağaçları ve Bir Satış Analizi Uygulaması, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2): 221-239.

Gargano, M. L. & Raggad, B. G. (1999). "Data mining—A Powerful Information Creating Tool", *OCLC Systems & Services* 2(15), s. 81–90.

Han, J. & Kamber, M. (2000). *Data Mining Concepts and Techniques*, Morgan Kaufmann Publishers, 1st Ed., San Francisco, USA.

Ma, Y. (1998). *Data Warehousing, OLAP, And Data Mining: An Integrated Strategy For Use At FAA*, Department of Electrical Engineering and Computer Science, Massachusetts Institute of Technology.

Savaş, S., Topaloğlu N. & Yılmaz, M. (2012). “Veri Madenciliği ve Türkiye’deki Uygulama Örnekleri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, sayı 21, s. 1-23.

Zhang, D. & Zhou, L. (2004). Discovering Golden Nuggets: Data Mining in Financial Application, IEEE Transactions on Systems, Applications and Reviews, Vol: 34, No:4, 513-515

Zorman, M., Vili, P., Kokol, P., Peterson, M., Sprogar, M. & Ojstersek, M. (2001). “Finding The Right Decision Tree’s Induction Strategy For A Hard Real World Problem”, International Journal Of Medical Informatics 1-2 (63), s. 109-121.

Distinctions and Similarities Between Biographical and Psychoanalytic Criticism

Assoc. Prof. Dr. Aydın GÖRMEZ¹⁰²

Burak TURAN¹⁰³

Abstract

Literary works (prose, texts, and poetry) are produced with both the processes of cognition (which include linguistic creation or comprehension, feeling, memory and imagination) and they are read and intended to describe characters' thoughts, feelings, visions, joys, grieves, experiences, fears or dreams in a fictional world. Criticism has emerged to evaluate and understand a work of art better by considering certain criteria. It has evolved over time and has become a branch of science with different theories and schools. With the development of it, there is a chance to say more about the works of art and its producer. Two main subdivisions of criticism are biographical and psychoanalytic criticism. This article, on one hand, focuses on the distinctions and similarities between biographical and psychoanalytic criticism, and aims to understand and clarify these two criticism theories with a scientific approach, on the other hand.

Keywords: Criticism, literature, biographical, psychoanalytic theory.

Introduction

Criticism has an important place among the types of writing. Literary criticism deals with different aspects of literary works, examines and analyses them in certain aspects. It continues to develop over time and come up with different theories. It has an important place in the history of art, which is as old as the history of mankind. While making evaluations, some differences from society to society from the century to the century come to the fore. Within the course of history, literary criticism has become more systematic in time. The literary criticism that first gained a system in Ancient Greece became a branch of science with many different perspectives.

Readers cannot always treat art and literature as appropriate. What the writers and poets want to tell and what thoughts and feelings they try to convey may not be fully understood. They

---

¹⁰² Van Yüzüncü Yıl University.

¹⁰³ Van Yüzüncü Yıl University.

may find it difficult to recognize the artistic integrity of a literary work. That's why theoretical analyses can help readers. It adds new thinking horizons to readers and gives the habit of reading literary and artistic works from a critical point of view. Such a habit gives the reader the opportunity to enjoy and benefit from reading.

Criticism can also be defined as the art of explaining and judging literary and artistic works. In such a case, the critic is a writer who considers himself responsible for judging others' writings. In the critiques, a literary and artistic work is introduced, its characteristics are expressed in terms of shape and essence, and its importance and value are explained in terms of literature or art, while the inadequacies of the work are revealed. In other words, comments and evaluations are made on a literary or artistic work. Criticism may be related to only one work, or to cover some or all of the works by an author. In addition to the historical course of criticism, it raises a question of what criticism is and what the concept of criticism refers to. The type of writing that is written to provide and evaluate a literary and artistic work in all aspects is called criticism that is based on a certain measure to evaluate a work.

Biographical Criticism

Having been created as a reaction to Formalist or New criticism which “gave poetry an independent status, liberating it from historical, biographical and psychological requirements” (Siebers, 1988:44), biographical criticism is the understanding of literature as a product of the author's individual life story and in response to certain events in the life of the author. The New Criticism, which was popular between the years 1930-1970, points to the need to examine only the formal aspects of a literary work: images, themes, layout, characterizations, symbols, etc. It is considered to be the classical method in which we tend to approach a text. In fact, biographical criticism examines a literary work, including the author's life and more generally the historical periods. Biographical criticism was disillusioned with Emily Bronte's indifference to unconfirmed claims, as it should be a secret lover, because otherwise she could not have invented Heathcliff, or Shakespeare must have been an aristocrat for writing such spectacular plays. In recent years, however, biographical criticism has made a comeback, as people increasingly understand the importance of learning about the life, politics and legitimacy of an author, in order to have a deeper and more nuanced understanding of a work of art. Biographical criticism acts as a useful lens for studying literature as long as it increases rather than limiting our thoughts about texts.

Biographical criticism uses personal details in the author's life to analyse the work. "It is our sense of author, a person behind the text that gives the text its meaning" (Benson, 1989:109). It is based on autobiographies, correspondence, and other resources about the author and is an evolutionary form of criticism. Critics who make biographical analysis examine the events in the lives of writers and try to identify the events, places, objects, buildings, people, etc. with historical sources. Author is believed to be influenced by his own life. It is introduced as a critical understanding that uses events of the author's life to explain the meaning of the written work. A biographical approach assumes the author's life in the first-degree context of a work and sees literary work as art, not science. When a manuscript such as poetry, short story, novel, drama is read through a biographical lens or from a biographical perspective, the author's life and period should be taken into consideration. "The limitations of biographical criticism are obvious, but the tendency to conflate author and work in such criticism reveals some subtle aspects that should be dismissed" (Booth, 1992:53).

The biographical approach gives better results for some authors than others. For example, Charles Dickens's work is thought to reflect his time period very strongly, and some of the novels reflect Dickens's own experiences as children and young adults. On the other hand, it is almost impossible to read Shakespeare in this way. There is not much known about Shakespeare's personal life. There is little way to associate Shakespeare with his work. Shakespeare's works can be seen from a historical perspective. It should be read to see how the characters of the Renaissance era are reflected in their attitudes and behaviours or how Shakespeare shows a historical period. To make a biographical reading of a literary work, one needs to search the author's life and look for ways to reflect his life into the work. To make a historical-biographical reading, one must explore personal life and the author's historical time frame to determine what is reflected. "If literature is inherently biographical (authors are always presenting themselves in various ways through what they write), then the biographical is often intrinsically literary (people remain self-conscious in how they express themselves to others" (Hoffman, 2004:6).

Psychoanalytic Criticism

Psychoanalysis is a theory of criticism directed at the artist, focusing on particular characteristics such as artist's psychology, biography, personality and subconscious. "Traditional psychoanalytic criticism tends to fall into three general categories depending on

the object of analysis: the author, the reader, or the fictive person of the text (Brooks, 1987:334). A literary critic is obliged to use these collected works as a material to get the meaning of the literary work. Sigmund Freud, in order to prove his thesis on psychoanalysis, has taken advantage of literature and presented an interdisciplinary study. Why does the artist create it? What is the source of creation? What are the motivations of creativity? are some questions should be posed by the critic. Psychoanalysis gave the answer to such questions as 'subconscious'. Freud considers human mind as topographical by emphasizing subconscious.

Psychoanalytic literary theory has attempted to determine the subconscious process by understanding the biography and personality of the artist. For this reason, the critic uses two ways: from art to artist and from artist to work. For this purpose, not only the artist's work, but the artist's time of living, environment and personal life, the social events and situations in which the work is created are taken into consideration. All motivations affecting the creation process have been the subject of investigation. Understanding the psychology of people in literary texts is the result of such a study. Freud argues that the artist's source of creation is the subconscious; dreams, gender, and childhood memories, as well as repressed emotions pushed into the subconscious, are very important in analysing a work of art.

The unconscious domain is id; sexual and aggressive impulses, desires and pleasures as the source of the character are considered to be the most important elements. For this purpose, Freud focused on more unconscious behaviours such as profanity, satirical, tongue-ups, dreams, humour and jokes, forgetfulness, misunderstandings, clumsiness, rather than conscious behaviours. Ego (me) is the duty of sustaining self-living. It encodes warnings from the outside world and sets the appropriate time and space to deliver the wishes to the satisfaction. While Id is the primitive self under the rule of the principle of pleasure, the super ego holds the control power of society.

The interest in the author's life and personality has taken a new and more technical turn in the twentieth century under the influence of Freud, and a new method of criticism based on psychoanalysis has taken place in criticism. There is also a part of psychoanalysis that claims to explain the subconscious sources of creation, which answers the questions of why art was born and why the artist created works. Freud finds a close relationship between the act of creating and the neurosis, and tries to determine the role of the subconscious in creation. This creation power has been an interesting and intriguing subject since ancient times, and the

concept of inspiration has often been suggested to explain the event. Inspiration in ancient Greece meant that the artist was subject to the force of an external force. However, the inspiration is no longer a force that comes from the outside and dominates the artist, and gradually the artist's self-consciousness, but outside of a source comes out of the thought.

In Freud's theory of art, the artist has a close relationship with this imagination. The artist is also close to a mental patient. He is also full of wishes that he cannot satisfy in the real world. In so doing, he moves away from reality, like any other person who has not been longed, to pass on all his interests and libido to the creation of his wishes in the imaginary world. This can easily lead to neurosis. In some cases, the artist can satisfy his unfulfilled wishes, which in turn push him to write. Because, thanks to his work, he can be admired for being able to live in the world of imagination, and this, in fact, gives him the power, honour, fame, and love.

Conclusion

Looking at the two types of criticisms, one sees two different paths whose basis are the same but whose scope is different. If it is summarized briefly Biographical criticism is a type of criticism that uses personal data about the author to understand the work better. Biographical criticism suggests that the author's life influences his literary work. Knowing the facts from the author's life can make readers and critics better understand their work. Readers who are familiar with the period in which the author lived and worked can better understand certain words, works, themes and characters from his works. In addition, we can get an idea of what the author is writing his books for. This can be very useful for a better understanding of literary works. Sometimes readers miss the literary value of the work by focusing more on the author's biographical data. To avoid such problems, the author must capture the difference between his life and his work. Biographical information should only be used to enlarge the vision of the work. In the twentieth century, the method of psychoanalysis with Freud's various scientific studies has gained an important place in the interpretation of all kinds of works of art. This method, which tries to explain the behaviour and attitudes of individuals with the secrets of the unconscious, has also interpreted the literary works. Psychoanalytic criticism does not only reveal the subconscious world or psychology of the artists only in the world of literature, some critics have tried to analyse their behaviours and attitudes by examining the subconscious of the characters in the work. In Freud's theory, he establishes a

relationship between the act of creation and the neurosis, and says that he has achieved the wishes of the human being in real life that he cannot achieve in real life.

Works Cited

- Benson, J. (1989). Steinbeck: A Defense of Biographical Criticism. *College Literature*, 16(2), 107-116.
- Booth, A. (1992). The Burden of Personality: Biographical Criticism and Narrative Strategy. In *Greatness Engendered: George Eliot and Virginia Woolf* (pp. 52-83). Ithaca; London: Cornell University Press. Retrieved from www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt207g7bb.7
- Brooks, P. (1987). The Idea of a Psychoanalytic Literary Criticism. *Critical Inquiry*, 13(2), 334-348.
- Hoffman, G. (2004). The New Biographical Criticism. Ed. by Anne L. Birberick & Russel Ganim. Charlottesville: Rookwood Press.
- Siebers, T. (1988). Front Matter. In *The Ethics of Criticism* (pp. I-Vi). ITHACA; LONDON: Cornell University Press. Retrieved from www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt207g679.1

Has the Targeted Subsidy Plan Improved The Life Quality of Rural Households in Iran?

Asst. Prof. Dr. Maryam Ghasemi¹⁰⁴
ORCID: 0000-0002-0238-8323

Abstract

In the new discussions about sustainable development, there is a high emphasis on human development which would only happen through policies based on more efficient allocation of resources, itself being one of the main issues leading to social justice. One of the policies of the Iranian government in this regard is the Targeted Subsidy plan (TSP). Since the main aim of this plan is to support the vulnerable groups and improve their quality of life, the current study analyzes the changes in the life quality of Iranian rural households after the first stage of the targeted subsidy plan. The methodology of this research is descriptive (survey-based). Using the pseudo-panel method, the life quality of 245 rural households in Ahmadabad region located in Mashhad, Iran, has been investigated from economic, social, and physical-environmental dimensions with 18 variables and 62 indices before and after the Targeted Subsidy Plan. The validity of the questionnaire was substantiated through confirmatory factor analysis ($KM \geq 0.87$; $P \leq 0.05$) and its reliability was found to be high using Cronbach's Alpha test (0.87). The results of the paired samples t-test indicated that after the implementation of the Targeted Subsidy reform Plan, the life quality of rural households reduced from 3.17 to 2.69 in the social dimension, from 2.79 to 2.45 in the economic dimension, from 3.06 to 2.84 in the physical-environmental dimension and from 3 to 2.54 in the quality of life construct. In other words, after the implementation of the subsidy reform plan, the mean of life quality and all its dimensions have become less desirable compared to the period before this plan. In order to realize justice and increase the efficiency of this plan, it is recommended that the targeted subsidies for the vulnerable groups who mostly live in rural areas (along with high social supports) should replace the public payment of subsidies to all Iranians.

Keywords: Subsidy; Quality of Life; Rural households; Iran.

---

¹⁰⁴ Department of Geography, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Iran

Introduction

In recent discussions on sustainable development, the main emphasis has been on human development which is only possible through policymakings based on the more efficient allocation of resources, including the TSP which is itself a major discussion of social justice (Marsusi, 2005).

Currently, regardless of the form of government which rules in each country, subsidies are paid in most developed and developing countries and different countries have adopted specific systems based on their advantages as well as limitations. In developed countries, subsidy mainly aims at retaining and increasing the income of farmers, reducing the income difference between cities and villages and strengthening the position of agricultural products in global markets (Hosseini & Maleki, 2005), supporting job-creating businesses, etc. Also, after the 1980s which saw several financial crises, global economic stagnation and the contrasting experiences of East Asian, Latin American, South Asian and African countries, developing nations also started to focus their development strategies on improving the management of economic conditions and most countries began reforming their subsidy systems. The main reason for this shift was the high costs of public subsidy due to its inclusiveness and also the inefficiency of the distribution systems.

The history of paying subsidies in Iran dates back to the Safavids Period (880-1101 Persian Calendar) with tax discounts and it continued in the Qajar period (in the form of granting seeds and imprest to farmers) and Pahlavi (constructing silage in Tehran and buying cereal from farmers in order to provide cheap bread for low-income people living in cities). In its current form, subsidy was paid to meat and flour in the 1940s. Until 1951, the allocated subsidy was very low. However, with the increase in oil price in the 1950s, the allocated subsidy also significantly increased. After the Islamic Revolution of Iran in 1979 and the start of the Iran-Iraq war, the product pricing system was implemented and the initiative for the quotas of basic commodities and payment of subsidy commenced with the aim of controlling the acceleration of inflation and stabilizing the prices. This initiative continued through the sextet development plans after the revolution.

During the last 50 years or so, untargeted payment of subsidy has been the main supportive policy of the Iranian government and has attracted a large amount of the country's financial resources to itself. Moreover, this process has always has an ascending trend. Some investigations show that untargeted payment of subsidies has not positively influenced the income and welfare of the vulnerable groups in Iran and its advantages have been exploited

more often by high-income groups (Mesbahi Moghaddam, 2008). The experiences of other countries and factors such as double-digit inflation, increasing unemployment, low economic growth, low efficiency of production factors, deficiency of the banking system, weakness of the private sector, low purchasing power, class difference, economic corruption, and lack of economic transparency which are among the basic problems of the economy of Iran, it seemed necessary to implement the subsidy reform plan.

The targeted subsidy plan has been an obligation for the state. In the second development plan after the Islamic revolution, some of the points have been mentioned and also in the 3rd and 4th plans, the responsibility of the state has been stated clearly and definitely (Gharebaghian, 1993). Accordingly, the 9th government of Iran presented an initiative entitled “The Economic Upheaval” in order to reform the economic structure of the country. This is perhaps one of the main economic initiatives of Iran which includes seven general headings:

1. Efficiency system
2. Subsidy system
3. Tax system
4. Customs system
5. Banking system
6. National currency evaluation system
7. Distribution of products and services system

Targeted subsidy is one of the main aspects of this initiative and one of the seven objectives specified in the economic upheaval system. The Targeted Subsidy Plan was passed on by the Iranian parliament on January 5th 2010 and its implementation began on 18th December 2010. The plan consisted of 16 articles and 16 notes (Akbari & Jamshidi, 2012).

Targeted subsidy is based on the assumption that priority must be given to certain groups for receiving transitional helps and since the resources are limited, priority has to be observed in distributing these aids. The intention of targeted subsidies is to determine the people who qualify for receiving transitional aids, such that the welfare resulting from transitional payments gets to those in need. Therefore, selecting the eligible people and target groups is a requisite of targeted subsidies. By target group, we mean individuals, families and

groups who will be supported within the framework of the targeted subsidy plan (Alizadeh, 2011).

According to article 95 of the targeted subsidy plan, “the government is obliged to implement comprehensive programs of poverty alleviation and social justice through the right and targeted allocation of social welfare and subsidies in order to increase social stability, reduce the differences between income deciles and justly distribute income all over the country, reduce social and economic inequalities and poverty, and empower the needy (<http://www.hadafmandi.ir>).

The targeted approach in social welfare policies and supporting vulnerable society members would lead to the lower share of high-income groups and higher share of low-income groups from the subsidies (Saremi, 2010, 12). It is clear that the main objective of the targeted subsidy plan is to create an efficient system for supporting the financially vulnerable members of the society. In other words, the aim of the government is to guarantee a minimum level of welfare for people who cannot enjoy this level of welfare without such a support (Pajouyan & Amin Rashti, 2006).

The targeted subsidy plan pursues two main objectives. First, it is considered as a tool for helping low-income people whose income, for any reason, is lower than a certain level and does not guarantee their livelihood. Secondly, the aim is to realize the potential facilities in different geographical and economic sectors. Obviously, this policy has to increase the financial power of the low-income groups for providing their daily necessities and fulfill the goal of the government to alleviate poverty to a high extent (Mazaheri, 2008). By considering these two objectives together, it could be argued that “improving the quality of life” index is a direct goal of the Targeted Subsidy Plan.

Due to the importance of promoting life quality in the development and welfare of human communities, analyzing the quality of life index after implementing the Targeted Subsidy Plan in Iran is of high importance.

Since a large portion of the poor and disadvantaged people live in the rural areas of Iran, the TSP has to focus on these vulnerable groups. Due to the fact that any evident improvement in life would increase the quality of life index and since the basis of the subsidy payment system is to support the poor and improve their quality of life (Dini, 2006;

Sharifzadegan, 2008), the current study aims to investigate the quality of life of Iranian rural households after implementing the first stage of the Targeted Subsidy Plan.

With regard to the previous discussions, the main question of the research is as follows:

Has the life quality of rural households improved compared to the time before implementing the targeted subsidy plan?

Methodology

The pseudo-panel research design has been used in this study. Field studies were done at the end of the first stage of the targeted subsidy plan (during April and May 2014) in order to assess the influence of 40 rounds of cash subsidy payment (in the first stage of the targeted subsidy plan) on the life quality of rural families in Iran. It has to be mentioned that the first stage of the targeted subsidy plan started on 18th December 2010 and ended on 9th April 2014 and the second stage of this plan started on this date by another registration of the applicants.

The recent studies on the quality of life are mostly drawn from two major methodologies. In the first methodology, assessable social, economic and physical-environmental indices are used to determine how and to what extent human needs are fulfilled (this is the method used in this study), whereas the second methodology emphasizes mental and objective welfare. With regard to quality of life, both methodologies have their own specific viewpoints and the use of each of them is associated with certain limitations, because quality of life is highly affected by time and geographical location and the constituent factors of quality of life are highly dependant on the above-mentioned factors (Rezvani & Mansourian, 2009). In this study, the life quality of rural households in the time period before and after the implementation of the targeted subsidy plan has been measured using 18 variables which include 62 indices in economic (8 variables and 28 indices), social (7 variables and 23 indices) and physical-environmental (3 variables and 11 indices) dimensions. The five-point Likert Scale has been used to measure the variables. Also, the validity of the questionnaire was investigated through confirmatory factor analysis (Kaiser-Meyer ≥ 0.87 ; sig ≤ 0.05) and its reliability was confirmed through internal consistency technique.

The Area of the Study

Ahmadabad Region of Mashhad had 58 residential villages in the 2012 Population and Housing Census (The annual statistics of Khorasan Razavi Province, 2013). Based on the sampling design, 10 villages among 42 villages with more than 20 households were selected in Ahmadabad Region (24% of the total number of villages). Since these villages were different from one another with regard to population, they were first divided into three population classes and then the sample villages in each class were selected using stratified sampling with appropriate allocation. Among the total 1795 families who lived in the 10 selected villages, 245 families were determined to be the right sample size using Kokurun formula ($d=0.058$) and they were randomly selected.(Table 1).

Table 1- The villages under study and the sample size of families

Reference: Statistical Center of Iran- the population and housing census- 2012

Populati on classes	Number of rural household ¹⁰⁵	Sample of rural household	Name of rural household	Name of the rural district	populati on	familie s	Sampl e size
Less than 500	27	6	Robat Khakestari	Sarjam	149	38	9
			Bas Saroogh	Sarjam	173	52	11
			Hasanabad	Sarjam	359	117	15
			Eslam Ghaleh	Pivejan	471	145	19
			DehSorkh	Sarjam	453	156	21
			Abrash	Pivejan	438	145	19
500-1500	11	3	Alang Amanabad	Sarjam	907	252	33
			Emam Taghi	Pivejan	618	188	25
			Pivejan	Pivejan	668	255	34
More than 1500	4	1	Robat Sefid	Pivejan	1544	447	59
Total	42	10	-	-	5780	1795	245

In recent discussions on sustainable development, the main emphasis has been on human development which is only possible through policymakings based on the more efficient allocation of resources, including the targeted subsidy plan which is itself a major discussion of social justice (Marsusi, 2005).

¹⁰⁵ The number of rural household with more than 20 families in Ahmadabad Region of Mashhad, 2012

Findings

Overall, 204 of the respondents in this study were male (83.3%) and 41 of them were female (16.7%). Regarding their level of education, 16.3% of the participants were illiterate (lack of reading and writing ability), 38.8% had elementary school education and only 5 respondents (2%) had university education. Moreover, 91% of the respondents lived in their own houses, 4.5% lived in the house of relatives and friends and 4.5% lived in a leased house. Overall, 9.4% of the respondents were supported by organizations such as Imam Khomeini Relief Foundation and State Welfare Organization of Iran. Regarding the job status of the respondents, 35% were active in the agricultural sector, 6% in industry, 55% in services and 3% did not have a job (retired, housewife, idol). The average age of the participants was 45, the youngest participant was 22 years old and the oldest was 87. Families with four members comprised 33% of the sample and 69% of the respondents had families with 4 or less members. Since the variables of quality of life have been adjusted in a rank-ordered range, the Kolmogorov-Smirnov test was used to investigate the normality of the data. Z-statistic was between -1.96 and +1.96 and $\text{sig} > 0.05$, therefore, the data were found to have normal distribution. In order to compare the means of the quality of life of rural families for each of the variables, paired samples t-test was used before and after the implementation of the targeted subsidy initiative (Table 2).

Table 2. Comparison of the Variables of Life Quality before and after the targeted subsidy plan

Dimension	Variable	Test value=3			
		Mean score before the TSP	Mean score after the TSP	Direction of change	Sig
Social	Life expectancy	2.68	1.88	↓	0.00
	Social participation	3.33	3.04	↓	0.00
	Leisure time	2.39	1.76	↓	0.00
	Welfare	3.38	2.79	↓	0.00
	Health and hygiene	3.17	2.43	↓	0.00
	Public security	3.85	3.59	↓	0.00
	Education	2.41	2.40	↓	0.62
Economy	Purchasing power	3.05	2.82	↓	0.00
	Access to communication tools	2.42	1.88	↓	0.00
	Income and assets	2.70	2.18	↓	0.00

	Employment	3.02	2.81	↓	0.96
	Economic welfare	2.34	1.62	↓	0.00
	Consumption of different energy types	2.53	2.38	↓	0.00
	Agricultural conditions	2.78	2.47	↓	0.00
	Vulnerability in crises	2.19	1.55	↓	0.00
physical-environmental	Housing	3.25	2.74	↓	0.00
	Access to facilities and services	3.94	3.92	↓	0.00
	Place attachment	2.19	2.12	↓	0.00

The rural households claim that after the payment of cash subsidies, all the other indices have worsened. So that, the mean all social variable has reduced after the payment of cash subsidies.

In the social dimension of the quality of life, the means of all the variables before this initiative were higher than the means after the implementation of this plan. In other words, the targeted subsidy plan has not promoted the social aspects of the life quality of rural families. As a result of the targeted subsidy plan, cash money was distributed among people, but due to high inflation rate and low economic growth, the received cash did not have a positive impact on the welfare of rural families and in some cases, it even reduced the quality of life in different social aspects such as welfare, social participation, etc.

At first, it seemed that the targeted subsidy plan would have many economic advantages for rural households. However, investigating the consequences of this plan after the end of the first stage indicates that the inflation which was created after the subsidy plan and cancellation of the subsidy for the main consumable items (flour, edible oil, sugar cube, petroleum) and production factors (different types of energy in the production process including fertilizer and pesticide, transportation) have made rural households more economically vulnerable. This is mainly due to the fact that high inflation increases the costs of the poor more than the rich. The findings of the current study show that all economic variables have declined after the implementation of the targeted subsidy plan.

The mean score of all physical-environmental variable has reduced after the payment of cash subsidy. So the targeted subsidy plan has not promoted the variables of the physical-environmental dimension of life quality.

Table 3. Comparison of the social, economic and physical-environmental dimensions of life quality (t-test)

Dimensions	Mean score before the TSP	Mean score after the TSP	Direction of change	Sig
Social	3.17	2.69	↓	0.00
Economic	2.79	2.45	↓	0.00
Physical-environmental	3.06	2.84	↓	0.00

Based on Table 5, the mean scores of all the dimensions of quality of life have been higher in the period before the targeted subsidy plan. More specifically, in the social dimension, the mean score has reduced from 3.17 to 2.69, in the economic dimension from 2.79 to 2.45, in the physical-environmental dimension from 3.06 to 2.84 and in the quality of life construct from 3 to 2.54 (Sig<0.000). Although the studied dimensions were also evaluated to be lower than average before the targeted subsidy plan, after the implementation of this plan the mean scores of all the three dimensions have significantly decreased. These findings confirm the unsuccessfulness of this plan in improving the quality of life of these rural families.

As previously mentioned, the economic development program includes several direct and indirect supporting mechanisms. The first and foremost mechanism is the payment of cash subsidy for compromising a part of the eliminated subsidy. The amount of this cash subsidy is a monthly amount of 455000 Rial (The currency of the Islamic Republic of Iran) for each person. Due to the capitation (per capita) mechanism, the effectiveness of the cash payment for the target community (i.e., the low-income groups) is not considerable. Therefore, due to the new system of paying subsidies which is per capita and not targeted, it is clear that the objectives of the targeted subsidy plan will probably not be fulfilled (Jalalian et al., 2013).

The findings of this study indicate that social justice which was introduced as the main objective of the targeted subsidy plan, has not improved significantly after the first stage of implementation. In fact, the sharp rise of inflation and decrease in the purchasing power of people, especially the low and middle income groups, has increased dissatisfaction of the economic conditions and reduced the quality of life index. The targeted subsidy plan has had many weaknesses in its structure and functions and its positive impacts on improving the life quality of rural households has been much lower than its negative effects. Some of the positive effects of this plan include the reduction of energy consumption among rural families

and the improvement of housing facilities and equipment, construction of bathrooms, increase in the number of rooms and promotion of the material used in building houses.

Discussion and Conclusions

The findings of the current study indicated that the cash payment of subsidies has not positively influenced the life quality of rural families in Iran. In other words, after the cash payment of subsidies, the mean of all the variables of life quality among rural families were reduced compared to the time before the implementation of this plan.

Several investigations have shown that some deficits have caused the subsidy system of Iran to be misled from its main path and its major objective (i.e. supporting the vulnerable groups and reducing class differences) not being fulfilled. One of the problems of this plan is its quick implementation, instead of step-by-step and gradual implementation. Among the 23 countries which have undertaken subsidy reforms, only two countries have done it quickly and the others have reformed their subsidy systems gradually and throughout time. Analyzing the experiences of countries which have conducted gradual reform of the subsidy system indicates that they have either improved their existing social welfare tools or created a new social network. Instances of this issue are Algeria (1992-1996), Egypt (1980-1997), Hungary (1992-1994) and Indonesia (1995-2000) (Noorbakhsh & Hashemnia, 2011).

It has to be mentioned that the approach of the targeted subsidy plan towards social welfare policies and supporting vulnerable groups translates into reducing the share of high-income groups and increasing the share of low-income groups from the subsidies. Experts believe that if the subsidies reach their target groups (the poor and vulnerable groups), the objectives of the government for paying subsidies (i.e., social welfare, security and social justice) would be fulfilled. Otherwise, the subsidies would not only disrupt the pricing system, but they would also disarrange the justly distribution of income. Moreover, in such a context, the payment of subsidies would not result in the promotion of the income and welfare of vulnerable groups and its supportive objectives would not be fulfilled. Unfortunately, the targeted subsidy plan has until now been implemented publicly and pervasively. It seems that the distribution network has to be reformed in order to focus on vulnerable groups of people who mostly live in rural areas. Macro-scale reformations would probably fulfill the main objectives of this plan including the improvement of the life quality of target groups. Accordingly, the following recommendations are proposed: the approach for paying the

subsidies to all people must be completely replaced with the subsidy optimization policy which would mainly aim at promoting the social welfare of low-income groups, especially in rural areas and It is necessary to compile a comprehensive social welfare plan and poverty alleviation plan for identifying the low-income groups and supporting them. In this regard, the experiences of other countries for supporting the poor may be used.

Finally, future research on the topic may focus on the impacts of subsidies on the welfare of rural families, livelihood of rural households and specific impacts on women, the poor, farmers, newcomers, etc.

References

- Akbari, N.A., & Moazzen Jamshidi, H. (2012). Analyzing the impact of targeted subsidies on the income and costs of rural families: A case study of Isfahan Province. Paper presented at the national Conference of Rural Development, Iran, Gilan.
- Pajouyan, J., & Amin Rashti, N. (2010). Subsidies and first-type and second-type errors. *Economic Research Review*, 2(1), 13-36.
- Jalalian, H., Hashemi, S., & Yaghubi, J. (2014). Study of short-term effects of the targeting subsidies on rural farming statues in Neiriz Township (Case study: Abadeh Tashk District). *Journal of Regional Planning*, 3(10), 45-59.
- Dini Torkamaani, A. (2005). Subsidies, growth and poverty. *Social Welfare*, 5(18), 299-332.
- Rezvani, M. R., & Mansourian, H. (2008). Assessing the quality of life: A review of concepts, indices and models, and presentation of a proposed model for rural areas. *Quarterly Roosta Va Towse'e*, 11(3), 1-26.
- Sharifzadegan, M. H. (2005). Challenges and prospects of social welfare. The collection of articles of the conference on the challenges and prospects of the development of Iran, 2nd volume, Institute of Education and Planning Management, Iran, Tehran
- Saremi, S. (2009). Targeted subsidies from the beginning to now. *Barname Journal*, 348, 4-7.
- Alizadeh, M. (2010). The effects of implementing the "Targeted Subsidies" Act on the economy of Iran. *Urban Economy*, 2(8), 96-107.
- Gharebaghian, M. (1992). *English-Persian dictionary of politics and business*. Tehran: Khadamat Farhangi.

- Marsusi, N. (2004). A comparative study of urban quality of life in Iran. *Journal of Economic Research*, 14(2), 95-96.
- Iran Statistical Center. (2012). *National population and housing census*. Tehran: Iran Statistical Center.
- Iran Statistical Center. (2013). *The annual statistics of Khorasan Razavi Province*. Tehran: Iran Statistical Center.
- Mesbahi Moghaddam, Gh. (2008). Economy of subsidies. The collection of articles of the conference on economy of subsidies, Ministry of Commerce, Imam Sadegh University. Iran. Tehran
- Mazaheri, T. (2008). The economy of subsidies. The collection of articles of the conference on economy of subsidies, Ministry of Commerce, Imam Sadegh University. Iran. Tehran
- Noorbakhsh, M., & Hashemnia, Sh. (2010). The strategies for introducing reform to consumption pattern in Iran's metropolises (Through the plan for targeted subsidies). *Urban Economy*, 8, 72-95.
- The Ministry of Welfare and Social Well-being in Iran, Department of Targeting Subsidies and Social Welfare, Office of Subsidies. (2009). *Targeted Subsidies: The experiences of other countries*. 1st Edition.

The Postmodern Aspects of The Anatomy of The Economic Globalization

Ph.D.Vasil Khizanishvili

Abstract

The current economic globalization refer to the international distribution of work and the competition between the particular territories. Under conditions of global capitalism take a place the competition between the various national economies, as well as between the different tips of capitalism. The related processes positively affect on the third world, which have opened the door to him.

Under circumstances of globalization new business actors have a new chances according to the degree of market opening. In relation to the old business actors, under circumstances of global competition of markets and under rivalry between the forms of capitalism, they can stay competitive only then, if they will have an ability of continuous accommodation with a new conditions of the competition and the internal renewal.

Globalization promotes artificially, by means of the protectionist legislation occurred dismantling of the restriction of goods exchange and capital motion, denationalization of elitist communication and traditionally for social groups, which are devoid of the acquisition opportunity of contemporaneity compatible competences, gives a various possibility to acquirement of qualification.

We must also notice here, that the violent world competition between the national-stately organized political economies or difference types of capitalism give rise to so far unknown social tension and split.

In the world existing actual debates about three forms of capitalism (European “social market economy”, Asian “network economy” and American “neoliberal market economy”) essentially are orientated towards the following conceptual questions: whether will be formed the united unified economic model of capitalism or by means of future, next differentiation will be presented completely different patterns in the following processes of globalization.

On the one side, the arrival the digital era, i.e. technologically conditioned press of unification, as it is for example global computerization and the influence effect of the

enhanced world information network and the other side, by the religious and cultural characters codified fundamentally different decision strategies about the problems of the people and systems indicate clearly, that the next development of capitalist globalization can be characterized with a new differentiation impulses and the preparation to the culturally divergent forms of capitalism.

ეკონომიკური გლობალიზაციის ანატომიის

პოსტმოდერნული ასპექტები

ვასილ ხიზანიშვილი

თანამედროვე ეკონომიკის გლობალიზაცია უკავშირდება საერთაშორისო შრომის განაწილების ზრდასა და განსაზღვრულ ტერიტორიებს შორის კონკურენციათა ინტენსიფიკაციას. საქონლისა და მომსახურების მსოფლიო ბაზრებზე აღმოცენდება მაღალი კონკურენციული წნეხი. გლობალურად ქცეულ კაპიტალიზმის პირობებში, კომპანიის კომპანიასთან კონკურენციის ნაცვლად, მეტოქეობა სხვადასხვა ეროვნულ ეკონომიკებს შორის წარმოებს. გლობალიზაცია ხელს უწყობს ხელოვნურად, პროტექციონისტური კანონმდებლობით გამოწვეული საქონელგაცვლისა და კაპიტალის მოძრაობის შეზღუდვათა დემონტაჟს, ელიტურ კომუნიკაციათა დენაციონალიზაციას და ტრადიციულად, თანამედროვეობასთან თავსებადი კომპეტენციების შექმნის შესაძლებლობებს მოკლებული სოციალური ჯგუფებისთვის იძლევა კვალიფიკაციის მიღების მრავალგვარ საშუალებას.

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკის გლობალიზაცია, საქონლისა და მომსახურების ბაზრები, კაპიტალიზმის სამი ფორმა, მსოფლიო ეკონომიკური წესრიგი.

შესავალი

თანამედროვე ეკონომიკის გლობალიზაცია დაკავშირებულია საერთაშორისო შრომის განაწილების ზრდასთან და განსაზღვრულ ტერიტორიებს შორის კონკურენციათა

ინტენსიფიკაციასთან. საქონლისა და მომსახურების საწარმოო პროცესი არის გამხდარი კომპლექსური და ანონიმური ბაზრები ტოტალურად კონცენტრირდებიან მთელი მსოფლიოს მასშტაბით არსებული მწირი ბუნებრივი რესურსების გამოყენებაზე. მესამე სამყაროს თითოეულ ქვეყანაში, რომელთაც კარი გაუხსნეს გლობალიზაციის პროცესს, ეკონომიკური ზრდის დინამიკა ჩანს მაღალი და საინვესტიციო მდგომარეობა - მიმზიდველი. და პირიქით, საგრძნობლად იკლო იმ ქვეყნების შემოსავლებმა, რომლებმაც არ გააკეთეს ის, რომ განევიტარებინათ შიდა პოტენციალი, თუ მოეზიდათ უცხოელი ინვესტორები.

საქონლისა და მომსახურების მსოფლიო ბაზრებზე აღმოცენდება მაღალი კონკურენციული წნეხი. გლობალურად ქცეულ კაპიტალიზმის პირობებში, კომპანიის კომპანიასთან კონკურენციის ნაცვლად, მეტოქეობა მიმდინარეობს სხვადასხვა ნაციონალურ ეკონომიკებს შორის. ეს ნიშნავს როგორც სისტემათა გარე, ისე ცალკეული კომპანიის შიგნით მიმდინარე ურთიერთობებს: წინააღმდეგობები ინტერესთა შორის მძაფრდება და ეკონომიკურად ძლიერებსა და სუსტებს შორის არსებული ჩამორჩენა იზრდება. აჩქარებული გლობალიზაციის პირობებში ყველა ეკონომიკური აქტიორი აღმოჩნდა მკაცრი წნეხის ქვეშ, ან მორგებოდა მსოფლიო ბაზრების რაციონალიტეტს, ან მიეღო მზარდად მარგინალური ბაზრის პოზიცია. გლობალიზაცია თავაზობს შანსებს ცოდნის საფუძვლების(Know-how) უნივერსალიზაციისთვის, რაც აქამდე დიდწილად მხოლოდ მოწინავე, თუმცა ხშირად ინსტიტუციონალურად სკლეროზულ დასავლურ ინდუსტრიულ საზოგადოებებში იყო შემორჩენილი, და რაც ბიზნეს-ურთიერთობებისთვის იძლევა გადაადგილების მეტი თავისუფლების შესაძლებლობას. როდესაც აზიური <<ვეფხვი>>-საზოგადოებები, როგორცაა ჰონკონგი, ტაივანი, სინგაპური და მალაიზია, ასევე ლათინური ამერიკის ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები, უკვე საკმაო ხანია რაც მიმწოდებლების სახით ჩნდებიან მსოფლიო ბაზრებზე და მათი ხარჯების უპირატესობის საფუძველზე დასავლეთის კლასიკურ ინდუსტრიულ საზოგადოებებთან მიმართებით, უწინარესად კი მძიმე მრეწველობაში ფლობენ გარკვეულ პრეფერენციებს, სწორედ ეს არის შანსების ეგალიზაციისკენ გადადგმული პირველი ნაბიჯი სამართლიან მსოფლიო ეკონომიკურ წესრიგში.

ძირითადი ტექსტი

გლობალიზაცია ხელს უწყობს ხელოვნურად, პროტექციონისტური კანონმდებლობით გამოწვეული საქონელგაცვლისა და კაპიტალის მოძრაობის შეზღუდვათა დემონტაჟს, ელიტურ კომუნიკაციათა დენაციონალიზაციას და ტრადიციულად, თანამედროვეობასთან თავსებადი კომპეტენციების შექმნის შესაძლებლობებს მოკლებული სოციალური ჯგუფებისთვის იძლევა კვალიფიკაციის მიღების მრავალგვარ საშუალებას. ის ახალ აქტიორებს, მაგ., ტექნიკურ ინტელიგენციას მესამე სამყაროსა და ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში უხსნის ბაზრებთან წვდომის კარებს, რომელიც ძველი ინდუსტრიული საზოგადოებებისა და პროტექციონალისტური ბარიერების წყალობით მათთვის აქამდე დახურული იყო. მაგრამ, ის ასევე გამორიცხავს კონკურენციის უუნარო მიმწოდებლების შემდგომ წარმატებულ მონაწილეობას ბაზრებზე. ის მოქმედებს ბაზრის თითოეული ხდომილების მსგავსად, საქონლისა და მომსახურების ზოგიერთი მიმწოდებლისთვის ინკლუზიურად, სხვებისთვის - ექსკლუზიურად. საბაზრო ეკონომიკის ლოგიკა ეფუძნება მას, რომ ახალი საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებით მზარდი მობილური კაპიტალი ცდილობს იპოვოს იაფი წარმოების ფაქტორები. ამიტომ, გლობალიზაცია ბევრ ძველ ინდუსტრიულ საზოგადოებაში იწვევს სამუშაო ადგილების განადგურებას, რადგან ისინი რელატიურად მაღალი საგადასახადო ქვოტებითა და ხარჯებით სოციალური სახელმწიფოს ტრანსფერისთვის საკმაოდ ძვირია გამხდარი, და აქამდე რელატიურად მარგინალურ საზოგადოებებში ხელს უწყობს ახალი საშუალო ფენის მნიშვნელოვან სამუშაო ადგილთა შექმნასა და გაძლიერებას. გლობალიზაცია ამ საზოგადოებებში ასევე ხელს უწყობს გაუმჯობესებული საჯარო ინფრასტრუქტურათა შექმნას, მაგ., ტრანსპორტისა და ჯანმრთელობის სფეროებში, და წვლილი შეაქვს საგანმანათლებლო დაწესებულებების გაფართოებისა და განათლების სტანდარტის ამაღლების საქმეში. ამასთან ითვლება: ერთის მოგება ყოველთვის მეორის წაგებასთან არის დაკავშირებული. გლობალიზაცია არ არის ამდენად <<უსამართლო>>, რადგან ახალ აქტიორებს ბაზრების გახსნილობის ხარისხის მიხედვით გააჩნიათ ახალი შანსები. მაგრამ, ბაზრების გლობალური კონკურენციისა და კაპიტალიზმის ფორმებს შორის მეტოქეობის პირობებში, ძველ აქტიორებს მხოლოდ მაშინ შეეძლებათ დარჩნენ კონკურენტუნარიანებად, თუ მათ ახალ კონკურენციულ პირობებთან და შინაგან განახლებებთან უწყვეტი შეგუების უნარი ექნებათ. განსაკუთრებით, საერთო კეთილდღეობაზე ორიენტირებული ტიპის კაპიტალისტურ-ინდუსტრიულ

საზოგადოებებს, გლობალიზაციის პროცესები აიძულებს მათი სოციალურ-სახელმწიფოებრივ ინსტიტუციათა სტრუქტურის ყოვლისმომცველი რეფორმების გატარებას. ეს პროცესები ახდენს შრომის ბაზრის ახალ დრამატულ დეზორგანიზაციას და განათლებულ, ფუნქციურ, მოქმედ ელიტასა და იმ ჯგუფებს შორის სოციალურ დაძაბულობათა რადიკალურ გამწვავებას, რომლებსაც მწირი განათლების გამო მეტად ადარ გააჩნიათ წვდომა გლობალურად ქცეულ შრომის ბაზრებთან. ამიტომ, პოლიტიკურად მემარცხენე ორიენტაციის მქონე გლობალიზაციის პროცესის კრიტიკოსები გერმანიაში საუბრობენ ე.წ. დამდეგ << Fünftel-Gesellschaft>>-ის შესახებ, რომელშიც ნამემკვიდრალი სოციალურ-სახელმწიფოებრივი ძირითადი კონსენსუსი არის მივიწყებული. ისინი გერმანული <<სოციალური საბაზრო ეკონომიკის>> ტრადიციის გათვალისწინებით შენიშნავენ: <<გლობალიზაციის რეფორმატორული სიმპტომია რესპუბლიკის დაუწერელი საზოგადოებრივი ხელშეკრულება, რომელიც ზემოდან ქვემოთ გადანაწილების გზით იცავს სოციალური უთანასწორობის საზღვრებს>>[1] (Martin/Schumann 1997, 16). ასევე, ნეოლიბერალური ეკონომიკის ძალზედ გავლენიანი ინტელექტუალი კრიტიკოსი საფრანგეთში პიერ ბორდიე <<გლობალიზაციის მითოსის>> შედეგებს ევროპული სოციალური სახელმწიფოსთვის მიიჩნევს დამლუპველად. მისი აზრით <<ის welfare state-ის მონაპოვრის წინააღმდეგ ბრძოლაში მეტოქის იარაღია>>[2] (Bourdieu 1998, 43). კრიზისის სხვა ანალიტიკოსები, რომლებიც <<წმინდა კაპიტალიზმისთვის>> დამახასიათებელ სოციალური სახელმწიფოს კონცეფტებზე ამახვილებენ ყურადღებას, მიუთითებენ იმის საპირისპიროდ, რომ არა გლობალიზაციის პროცესებით ნაწარმოები გარე წნეხი ახდენს რაიმე გავლენას მასზე, არამედ პირველ რიგში შიდა საზოგადოებრივი ცვლილებათა პროცესები და განსაკუთრებით, სწრაფად მზარდი სტრუქტურული უმუშევრობა იწვევს მემკვიდრეობით მიღებული სოციალური სახელმწიფო ინსტიტუციების ეროზიას. <<გლობალიზაცია არასაიმედო შრომითი ურთიერთობისთვის კი არ არის პასუხიმგებელი, არამედ პირიქით: ჩვენი საკუთარი მიდრეკილება შრომის სამყაროს შეცვლისაკენ, გლობალიზაციას სრულად უხსნის საჭირო სივრცეს და იმისთვის აგებს ის პასუხს, რომ თავი შეიერცხვინა>>[3](Cohen 1998, 15). იგივე ანალიტიკოსები ასევე მიუთითებენ მასზეც, რომ გამძაფრებული მსოფლიო კონკურენცია, ნაციონალურ-სახელმწიფოებრივად ორგანიზებულ სახალხო მეურნეობებს, შესაბამისად

კაპიტალიზმის განსხვავებულ ტიპებს შორის იწვევს აქამდე უცნობ სოციალურ დამაბულობასა და განხეთქილებებს.

გლობალიზაციის პროცესები აიძულებს ძველ ინდუსტრიულ საზოგადოებებს არსებითი ცვლილებებისკენ და მემკვიდრეობით მიღებულ ინსტიტუციურ სტრუქტურათა ფართო რეფორმებისაკენ. ისინი დროთა განმავლობაში გარდაიქმნებიან ინფორმაციის, განათლებისა და ცოდნის საზოგადოებებად, სადაც სოციალური შანსები და შემოსავლები მკეთრად დიფერენცირებული პროფესიული კომპეტენციებით განისაზღვრება. ასეთ საზოგადოებებში ინდივიდს მოეთხოვება უკიდურესად მაღალი ფლექსიბელობა. მოთხოვნათა პროფილების, მაღალ მობილობათა მზაობის, life long learning-ის უნარიანობისა და მმართველობითი და საწარმოო სტრუქტურების ღრმა გარდაქმნის სწრაფი, მაგრამ განგრძობადი

ცვლილებები ითხოვს <<ფლექსიბელური ადამიანის>>[4](Sennett 1998) ახალ ტიპს, რომელიც როგორც <<თვითმეწარმე>>, ნაწილობრივ ძველი კაპიტალისტური მეწარმის თვისებებს, ნაწილობრივ კი პერმანენტული სარევიზიო მზადყოფნის მსგავს ახალ ღირსებებს საჭიროებს. ამავე დროს, OECD-ის ცოდნის საზოგადოებებში ბევრი ადამიანი კვლავ სოციალურ აქტიუობათა მიღმა აღმოჩნდა, რადგან ისინი მოკლებულნი არიან საზოგადოებრივი აღმასვლისთვის აუცილებელ განათლების კომპეტენციებს, ხოლო ძველი წარმოებისა და მომსახურების საწარმოთა მარტივი სამუშაოები, გლობალური outsourcing-ში იაფი მუშახელის ქვეყნებში ექსპორტირდება, მაშინაც კი, თუ ამ ცოდნის საზოგადოებებში მარგინალიზებული ჯგუფები შედარებით დაბალ ანაზღაურებასა და შესაბამისად ბევრად უფრო დაბალ სოციალურ სტანდარტს იღებენ.

თანამედროვე საზოგადოებების <<სოციალური კაპიტალის>> შესახებ მიმდინარე ამერიკულ დებატებში[5](Graf 1998) მრავალჯერ იქნა მითითებული მასზედ, რომ რელიგია გადამწყვეტი მედიუმი ადამიანთა შორის საიმედოობისა და ნდობის სტრუქტურათა შესაქმნელად. ნდობა აძლიერებს ადამიანების სამოქალაქო ენგაჟემენტს, ხელს უწყობს სოციალური ქსელის შექმნას და საშუალებას აძლევთ მათ განახორციელონ საზოგადოებრივი წინსვლის აქტიური თვით-მენეჯმენტი, რის საილუსტრაციოდ ყოველთვის სახელდება და სახელდება იაპონიის ეკონომიკური წარმატებისა და აღმოსავლეთ აზიის ვეფხვებად წოდებული სახელმწიფოთა ექსტრემალურად სწრაფი კაპიტალისტური ე.წ. take off ბრწყინვალე მაგალითები. რელიგიური ტრადიციები და

განსაკუთრებით კონფუციანიზმი, მათი ხსნის სიკეთეთა და <<network kapitalism>>-ის კულტურული ფასეულობების საფუძველზე ძლიერ ხელს უწყობდა მაღალი საბაზრო დინამიკის არსებობას, რაც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მოდერნიზაციის თანამდევ კრიზისების გამანეიტრალებელ, თუმცა ერთგვარად შეზღუდულ სოციალურ, განსაკუთრებით კი ოჯახურ სტრუქტურებთან. სინამდვილეში კონფუციანური ფასეულობები შესანიშნავად გამოიყენებოდა იმისთვის, რომ პატრიარქალური ოჯახური კლანებისგან შემდგარ კაპიტალისტურ კომპანიებს ეფუნქციონირათ შეუფერხებლად და ამავე დროს კომპანიებში წარმოებულყო თანამშრომლების ძალზედ მაღალი ლოიალურობის ხარისხი. რისი გამოძახილიც იყო ის, რომ ხშირად სოციალურ ხარჯებს კომპანიების ნაცვლად თავად ამ კომპანიის თანამშრომლები ფარავდნენ.

აზიური <<network kapitalism>>-ის დრამატულმა კრიზისმა ამავე დროს ცხადი გახადა კონფუციანელობით ინსპირირებული თუ ლეგიტიმირებული ეკონომიკური ჰაბიტუსის დიდი ჩრდილოვანი მხარეები(აზიური კრიზისის განმაპირობებელ ფაქტორთა ანალიზისთვის [6](იხ. Goldstein 1998). ჩინეთში კასაციური საჩივარი კონფუციანურ ფასეულობებზე დიდწილად ემსახურება მხოლოდ ავტორიტარული ბატონობის სტაბილურობას[7](Herrmann-Pillath, Lackner 1998, გვ. 425-448). კონფუციანური ქველობანით ძლიერდება სწორედ რომ შემაკავშირებელი სტრუქტურები, იქმნება ბრწყინვალე შრომის ეთიკა და ყალიბდება დაგროვების(დანაზოგის) ნორმა, რომლებიც დასავლური პერსპექტივით უმაგალითოა. ასევე, აზიურ ვეფხვებად წოდებულ ქვეყნებში საზოგადოებების უკიდურესად სწრაფი კაპიტალიზაციის (ე.ი. ხელფასის მიმღებთა წილის ზრდის), და თხუთმეტი წლის განმავლობაში ექვსიდან ათ პროცენტამდე ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლის წყალობით შესაძლებელი გახდა მემკვიდრეობით მიღებული სიღატაკის პრობლემის საზოგადოდ დაძლევა და ადრეულ, თუ ინდოეთისა და ბანგლადეშის მსგავს საზოგადოებთან შედარებით, რელატიურად შეძლებული საშუალო ფენის ახალ ფორმაციათა შექმნა. თუმცა, ვეფხვ-საზოგადოებებს ნაწილობრივ დაემუქრათ ახალი სოციალური დაყოფანი თუ დანაწევრებები, რადგან განვითარების საწყის ფაზაში აშკარა იყო შემოსავლებისა და ქონების ნაწილობრივ პოლიტიკურად პრობლემატური კონცენტრაცია მხოლოდ ძალზედ მცირე ოჯახებისა თუ კლანების ხელში, მათი პოლიტიკური კულტურა დიდწილად კვლავ მიანიშნებდა მხოლოდ დიქტატურების განვითარებაზე, სადაც ადამიანის ელემენტარული უფლებები იყო უფულვებელყოფილი,

და მათი უსწრაფესი ეკონომიკური ბუმის თანამდევნი გახლდათ მისგან გამოწვეული მძიმე ეკოლოგიური პრობლემები, რომელთა პოზიტიური გადაჭრაც საკმაოდ დიდ მატერიალურ და ჰუმანურ ხარჯებთან აღმოჩნდა დაკავშირებული. ეკონომიკურმა კრიზისმა აჩვენა კონფუციანური ეკონომიკის ეთიკის სიმყიფე: ოჯახურ სტრუქტურებს არა მხოლოდ სოციალური პრობლემების დაძლევის შესაძლებლობა ჰქონდათ, არამედ მის პარალელურად წარიმართა კლანური ეკონომიკისა და კორუფციის ინსტიტუციონალიზაციის შეუქცევადი პროცესი. მათ ასევე წარმატებით მოახერხეს დაეფარათ ბრუტალური, უღმობელი ექსპლუატაცია და ხელი შეეწყოთ უძრაობისთვის. ისინი მფარვლობას უწევდნენ გამოფიტული საწარმოო სტრუქტურების კონსერვაციას და ახალისებდნენ მორალური რისკის პოლიტიკას, ე.ი. ეკონომიკურად ირაციონალურ, თავისუფალ ბაზრებზე განუხორციელებელ ზღვარგადასულ დავალიანებასა და საკმაოდ სარისკო კრედიტთა გაცემას. ეფექტური ბაზრებისთვის აუცილებელი ინფორმაციების ტრანსპარენტულობის არსებობა ე.წ. <<network capitalism>>-ის პირობებში უფრო მეტად იყო ბლოკირებული ვიდრე ნებისმიერი ზეწოლისგან თავისუფალი და მხარდაჭერილი. <<აზიური კრიზისი>> ხასიათდებოდა ელემენტარული სტრუქტურული დეფიციტით ჩარჩო წესრიგის ფორმირებისას. უმეტესად სამართლებრივი ინსტიტუციების გვერდით ადგილი ჰქონდა განსაკუთრებით კორპორაციული ხელისუფლების (corporate governance) სტრუქტურების რუდიმენტულ განვითარებას. საკმარისი არ აღმოჩნდა ეფექტური ინსტიტუციები ფინანსური სექტორის საზედამხედველოდ და ბუღალტრული ანგარიშგებისა და აუდიტორული მომსახურების ორგანიზაციები, რომლებიც გამჭვირვალობისა და ინფორმაციის საიმედოობისთვის იზრუნებდნენ.

ეკონომიკის ანგლო-ამერიკულ მოდელში ეს სწორედ რომ პირიქით არის, რამდენადაც ინსტიტუციის სახით დიდ წილად აქ ყველგან მოქმედებს შეუზღუდავი ღია კონკურენცია, რომელიც თითოეულ აქტიორს აიძულებს მაღალი ტრანსპარენტულობისკენ, რითაც ის ამავე დროს მათ პრობლემის მიგნებისა და გადაჭრის საუკეთესო შესაძლებლობას სთავაზობს. რასაკვირველია, ანგლო-ამერიკული მოდელი მოკლებულია ფართოდ შესაძლებელი დერეგულირებული კონკურენციული კაპიტალიზმის ბევრ კომუნიტარულ სტრუქტურას, რომელშიც შესაძლებელი იქნებოდა ყოველი ადამიანის შემოკრება, რომელთაც ფაქტობრივად მეტად აღარ გააჩნიათ ბაზრებთან წვდომა. შრომის ბაზრების თანმიმდევრული დერეგულირება წმინდა მოდელთან მიმართებით, ხელს უწყობს

მრავალი ტრადიციულად მარგინალიზირებული ჯგუფის ბაზარზე წარმატებარეალიზებას. მაგრამ, მრავალ ხელმოცარულთაგანს შეუძლია მხოლოდ რელატიურად არამდგრად, უპირატესად რელიგიური საზოგადოებებისგან შემდგარ მცირე ზომის საქველმოქმედო ქსელებში ინტეგრირება. ამიტომ, ანგლო-ამერიკული მოდელის კრიტიკული დიაგნოზის თანახმად, გასული საუკუნის სამოცდაათიანი წლების ნეოლიბერალური რევოლუციის შემდეგ საჭიროა შეიქმნას სოციალური თანასწორობის ახალი შუალედური ორგანიზაციები.

დასკვნა

ე.წ. <<Thatcherist Revolution>>[8] (Siegenthaler 1992, გვ.279-297) და ეკონომიკის ინსტიტუციონალური მატრიცის ტრანსფორმაციის შემდეგ, რამაც უპირატესად მოძველებული სოციალური სახელმწიფო ინსტიტუციების გამანადგურებლის, ბაზრების დერეგულირებისა და სოციალური კონსენსუსის დაფუძნებულ ფორმათა მრღვევის ფუნქცია შეასრულა[9](Kavanagh 1987), ნეო-კეინზიანიზმის თეორეტიკოსები, როგორებიც არიან პიერ ბორდიე, ჯონ გელბრეიტი, ანტონი გიდენსი, რიჩარდ მიუნხი, იურგენ ჰაბერმასი და ულრიხ ბეკი შეეცადნენ მოეძებნათ <<მესამე გზა>>, კვლავ შეექმნათ ახალი ჩარჩო-წესრიგი, რომელშიც ეფექტური შუალედური ინსტიტუციები შეასრულებდნენ შემაკავშირებელი ძალის როლს და ხელს შეუწყობდნენ <<სოლიდარული საზოგადოების>> შექმნის პროცესს[10](იხ. Bourdieu 1998; Galbraith 1998; Giddens 1998; Habermas 1998; Münch 1998; Beck 1998; Bühl 1998; Tichz 1998). ამასთან ნეოლიბერალური ეკონომიკის ფუნდამენტური შეხედულებები შენარჩუნებულ იქნა იმ თვალსაზრისით, რომ მათ მოსაზრებებში ხაზგასმულია ინდივიდების ძალზედ მაღალი პიროვნული პასუხისმგებლობის როლი მათი სოციალური უზრუნველყოფის კუთხით და სადაც, სოციალური ინტეგრაციის მიმართულებით სახელმწიფოზე ბევრად აქტიურ პოზიციას მისგან დამოუკიდებელი შუამავალი ორგანიზაციები იკავებს. სოციალური სამართლიანობის ნორმატიული პრინციპების გამოკვეთაში თვალსაჩინო ხდება წმინდა მოდელის იმპულსები, რითაც ახალი <<მესამე გზის>> მრავალი ეს ესკიზი, გერმანული სოციალური სახელმწიფო ტრადიციების ძლიერ კრიტიკული ხედვით ხასიათდება: გასული საუკუნის ევროპული ეკონომიკური ინტეგრაციის თვალსაზრისით და მისით გააქტიურებულმა დებატებმა საერთო ევროპული სოციალური ჩარჩო-

წესრიგის[11](Lessenich/Ostner 1998) შესახებ, განსაკუთრებით ზუსტად აჩვენა გერმანული მოდელის ეტატური ძირითადი ორიენტირის საზღვრები და სისუსტენი[12](Heinzen 1998). გამომდინარე იქიდან, რომ საკითხი დღესაც არ კარგავს თავის აქტუალობას დასავლურ საზოგადოებაში, უმწეოთა და დახმარების მსაჭიროებელ პირთა სოციალური უსაფრთხოების დაცვისა და სოციალური ინტეგრაციისთვის აუცილებელია ყურადღების გამახვილება ე.წ. <<non profit-Sektors>>-ის ტიპის ორგანიზაციების გაძლიერების მხრივ[13](Anheier და სხვ. 1998).

მსოფლიოში მიმდინარე აქტუალური დებატები კაპიტალიზმის სამი ფორმის შესახებ არსებითად არის ორიენტირებული შემდეგი კონცეპტუალური საკითხის ირგვლივ: გლობალიზაციის შემდგომ პროცესებში ბოლოს და ბოლოს ფორმირდება თუ არა კაპიტალიზმის ერთიანი, უნიფიცირებული (თავისი მაღალი საბაზრო ეფექტიანობიდან გამომდინარე, შესაძლოა განსაკუთრებით წარმატებულ ანგლო-ამერიკულ ფორმაზე დაფუძნებული) ეკონომიკური მოდელი, თუ მომავალი, შემდგომი დიფერენცირების წყალობით, კაპიტალიზმის კულტურული თვალსაზრისით სრულიად განსხვავებული ნიმუშებით იქნება წარმოდგენილი. ამასთან დაკავშირებით მეცნიერ-ეკონომისტებში დღემდე არ არსებობს ერთიანი, შეჯერებული მოსაზრება და გამომდინარე აქედან, მათი პასუხები არის ძლიერ კონტროვერსული. ერთი მხრივ ისინი მიაჩნებენ ტექნოლოგიურად შეპირობებული უნიფიცირების წნეხზე, როგორც არის მაგ., გლობალური კომპიუტერიზაცია და მსოფლიო საინფორმაციო ქსელის კიდევ უფრო შემდგომი გაფართოებით მიღებული ზემოქმედების ეფექტი. მეორე მხრივ, ისინი ხაზგასმით აღნიშნავენ მას, რომ ადამიანები და სისტემები პრობლემებზე ძლიერ განსხვავებული გადაჭრის სტრატეგიებით რეაგირებენ და სწორედ კრიზისულ სიტუაციებში <<რწმენათა კულისებიდან>> ძალზედ ძლიერ იმართებიათ, რომლებიც მუდამ რელიგიურ-კულტურული ნიშნით არიან კოდიფიცირებული. რაც უფრო მეტი მეცნიერ-ეკონომისტი მიუთითებს ეკონომიკური რაციონალიტეტისა და თუ იმპლიციტური ნორმატიული აქსიომის კულტურული წანამდგვრების შესახებ სავარაუდოდ, მიზნობრივ-რაციონალურად მართულ წმინდა საბაზრო პროცესებში, მით უფრო გადაიხრებიან ისინი იმგვარი პროგნოზისკენ, რომ კაპიტალისტური გლობალიზაციის შემდგომი განვითარება ახალი დიფერენცირების იმპულსებით და

კაპიტალიზმის კულტურულად დივერგენტული ფორმების მომზადებით შეიძლება ხასიათდებოდეს.

ლიტერატურა:

1. H-P Martin/H. Schumann, *The Global Trap: Globalization and the Assault on Prosperity and Democracy.*, 1997, გვ. 16
2. P. Bourdieu., *Gegenfeuer. Wortmeldungen im Dienste des Widerstands gegen die neoliberalen Invasion.* Aus dem Französischen von D. Böhmler, S. Egger u.a., Konstanz, 1998, გვ. 43
3. D. Cohen, *Fehldiagnose Globalisierung. Die Neuverteilung des Wohlstands nach der dritten industriellen Revolution.*, Frankfurt/Main, 1998, გვ. 15
4. R. Sennett, *Der flexible Mensch. Die Kultur des neuen Kapitalismus.*, Berlin, 1998
5. F.W. Graf u.a. (Hrsg.), *Auf eigenen Füßen stehen. Soziales Kapital in der modernen Bürgergesellschaft.*, Stuttgart, 1996.
6. M. Goldstein, *The Asian Financial Crisis: Causes, Cures and Systemic Implications*, Washington, 1998.
7. C. Herrmann-Pillath, M. Lackner (Hrsg.), *Länderbericht China: Politik, Wirtschaft und Gesellschaft im chinesischen Kulturraum.*, Bonn, 1998.
8. H. Siegenthaler, *Strukturbildung in der Krise Englands der siebziger Jahre: Zur frühen Wirkung des Thatcherismus als einer Wirtschafts- und Gesellschaftslehre.* Pollard, S.; Ziegler, D. (Hrsg.): *Markt, Staat, Planung. Historische Erfahrung mit Regulierungs- und Deregulierungsversuchen der Wirtschaft.*, St. Katharinen., 1992, გვ. 279-297
9. D. Kavangh, *Thatcherism and British Politics, the End of Consensus?*, Oxford, 1987
10. J. K. Galbraith, *Die solidarische Gesellschaft. Plädoyer für eine moderne soziale Marktwirtschaft.*, Düsseldorf, 1998; A. Giddens, *The Third Way.*, Oxford, 1998; J. Habermass, *Die Postnationale Konstellation. Politische Essays*, Frankfurt/Main, 1998; R. Münch, *Globale Dynamik, lokale Lebenswelten. Der schwierige Weg in die Weltgesellschaft*, Frankfurt/Main, 1998; U. Beck, *Politik der Globalisierung.*, Frankfurt/Main., 1998; W. L. Bühl, *Verantwortung für soziale Systeme. Grundzüge einer globalen Gesellschaftsethik.*, Stuttgart, 1998; R. Tichy, >> *Ab in die neue Mittel!*<<. *Die Chancen der Globalisierung für eine deutsche Zukunftsgesellschaft.*, Düsseldorf, 1998.
11. S. Lessenlich, I. Ostner (Hrsg.), *Welten des Wohlfahrtskapitalismus. Der Sozialstaat in vergleichender Perspektive.*, Frankfurt/Main, 1998
12. R. G. Heinzen, *Die blockierte Gesellschaft. Sozioökonomischer Wandel und die Krise des Modell Deutschland.*, Wiesbaden, 1998

13. H. K. Anheier, E. Priller, W. Seibe, A. Zimmer (Hrsg.), Der Dritte Sektor in Deutschland. Organisationen zwischen Staat und Markt im gesellschaftlichen Wandel., Berlin, 1998

ვასილ ხიზანიშვილი

სოციალურ მეცნიერებათა დოქტორი

ეკონომიკაში

ეკონომიკური გლობალიზაციის ანატომიის პოსტმოდერნული ასპექტები

მიმდინარე ეკონომიკური გლობალიზაცია ეხება საერთაშორისო შრომის დანაწილებას და განსაზღვრულ ტერიტორიებს შორის კონკურენციას, რომელიც მათ ზრდასა და ინტენსიფიკაციაში ვლინდება. გლობალური კაპიტალიზმის პირობებში ადგილი აქვს კონკურენციას სხვადასხვა ნაციონალურ ეკონომიკებს, ისევე როგორც კაპიტალიზმის განსხვავებულ ტიპებს შორის. მსგავსი პროცესები პოზიტიურ გავლენას ახდენს მესამე სამყაროს ქვეყნებისთვის, რომელთაც კარი გაუხსნეს მას. ეკონომიკური გლობალიზაციის შედეგია ის, რომ აზიისა და სამხრეთ ამერიკის რიგი ქვეყნები უკვე საკმაო ხანია, რაც მიმწოდებლების სახით ჩნდებიან მსოფლიო ბაზრებზე.

გლობალიზაციის პირობებში ახალ ბიზნეს-აქტიორებს ბაზრების გახსნილობის ხარისხის მიხედვით გააჩნიათ ახალი შანსები. რაც შეეხება ძველ ბიზნეს-აქტიორებს, ბაზრების გლობალური კონკურენციისა და კაპიტალიზმის ფორმებს შორის მეტოქეობის პირობებში მხოლოდ მაშინ შეეძლება დარჩენ კონკურენტუნარიანებად, თუ მათ ახალ კონკურენციულ პირობებთან და შინაგან განახლებებთან უწყვეტი შეგუების უნარი ექნებათ.

გლობალიზაცია ხელს უწყობს ხელოვნურად, პროტექციონისტური კანონმდებლობით გამოწვეული საქონელგაცვლისა და კაპიტალის მოძრაობის შეზღუდვათა დემონტაჟს, ელიტურ კომუნიკაციათა დენაციონალიზაციას და ტრადიციულად, სოციალური ჯგუფებისთვის, რომლებიც მოკლებულნი არიან თანამედროვეობასთან თავსებადი კომპეტენციების შეძენის შესაძლებლობებს, იძლევა კვალიფიკაციის მიღების მრავალგვარ საშუალებას.

აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ გამმაფრებული მსოფლიო კონკურენცია, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივად ორგანიზებულ სახალხო მეურნეობებს, შესაბამისად კაპიტალიზმის განსხვავებულ ტიპებს შორის იწვევს აქამდე უცნობ სოციალურ დამაბულობასა და განხეთქილებებს.

მსოფლიოში მიმდინარე აქტუალური დებატები კაპიტალიზმის სამი ფორმის (ევროპული <<სოციალური საბაზრო ეკონომიკა>>, აზიური <<ქსელური ეკონომიკა>> და ამერიკული <<ნეოლიბერალური საბაზრო ეკონომიკა>>) შესახებ არსებითად არის ორიენტირებული შემდეგი კონცეპტუალური საკითხის ირგვლივ: გლობალიზაციის შემდგომ პროცესებში ფორმირდება თუ არა კაპიტალიზმის ერთიანი, უნიფიცირებული ეკონომიკური მოდელი, თუ მომავალი, შემდგომი დიფერენცირების საშუალებით, სრულიად განსხვავებული ნიმუშები იქნება წარმოდგენილი.

ერთი მხრივ, ციფრული ერის დადგომა, ე.ი. ტექნოლოგიურად შეპირობებული უნიფიკაციის წნეხი, როგორც არის მაგ., გლობალური კომპიუტერიზაცია და გაფართოებული მსოფლიო საინფორმაციო ქსელის ზემოქმედების ეფექტი და მეორე მხრივ, რელიგიურ-კულტურული ნიშნით კოდიფიცირებული ადამიანებისა თუ სისტემების პრობლემათა შესახებ ფუნდამენტურად განსხვავებული გადაჭრის სტრატეგიები ნათლად მიანიშნებს, რომ კაპიტალისტური გლობალიზაციის შემდგომი განვითარება ახალი დიფერენცირების იმპულსებით და კაპიტალიზმის კულტურულად დივერგენტული ფორმების მომზადებით შეიძლება ხასიათდებოდეს.

Çağdaş Kırgız Tiyatrosunun Oluşumuna Etki Eden Faktörler*

Doç. Dr. Gül Banu DUMAN¹⁰⁶

Özet

Tiyatro türü, Kırgız edebiyatına 1917 Ekim Devrimi'nden sonra girmiş bir türdür. 1920-1940 yılları arası Çağdaş Kırgız edebiyatının oluşum yılları kabul edilir. Bu tarih aynı zamanda profesyonel Kırgız tiyatrosunun da oluşum yıllarıdır. Tiyatro türünün edebiyata girmesi her ne kadar 1920'leri bulsa bile Kırgız tiyatrosu şaşırtıcı bir hızla gelişmiş, kısa sürede çok yol kat etmiştir. Bu çalışmada çağdaş Kırgız tiyatrosunun oluşum yılları kabul edilen 20'li, 30'lu yıllarda tiyatro türünün ve profesyonel tiyatronun oluşumuna zemin hazırlayan faktörler ele alınacak, Kırgız tiyatrosunun ilk örnekleri hakkında bilgi verilecektir. Çalışma Kırgız tiyatrosunun amatörlükten profesyonelliğe geçişine ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız tiyatrosu, Kırgız edebiyatı, tiyatro

Giriş

Bilindiği üzere edebiyat toplumdaki ayrı düşünülemez. Toplumda meydana gelen her türlü gelişme edebiyata da şekil verir. Bu sebeple çağdaş Kırgız edebiyatının, onun içinde de çağdaş Kırgız tiyatrosunun oluşumunu, hızlı gelişimini anlayabilmek için dönemin sosyal, kültürel, siyasi, tarihsel gelişmelerini bilmek gerekir.

Her ne kadar sözlü kültür içinde geleneksel tiyatro olarak nitelendirilebilecek birçok unsur barındırsa da modern anlamda tiyatro türünün Kırgız edebiyatına girişi 1917 Ekim Devrimi'nden sonra mümkün olmuştur. Çağdaş Kırgız edebiyatının da aynı zamanda oluşum yılları kabul edilen 1920-1940 yılları arasındaki dönem, Kırgız tiyatrosunun da oluşum yıllarıdır.

---

* Bu çalışma 2018 yılı 2. dönem TÜBİTAK 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Bursu desteği ile "Sovyet Dönemi ve Sonrası Gelişen Kırgız Tiyatrosu" adlı proje kapsamında hazırlanmıştır.

¹⁰⁶ Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Devrimden sonraki iktidar için tiyatronun ayrı bir önemi vardır. Örgün eğitim kurumları ile ulaşılması mümkün olmayan, okuma yazma bilmeyen geniş halk kitlelerine nüfuz edebilmenin yolu olarak tiyatroyu gören yeni iktidar tiyatro sanatını desteklemiştir; bu durum, talebi karşılamak için yeni oyunların yazılmasını gerekli kılmıştır. Tiyatro sanatının gelişmesi edebi tür olarak tiyatronun gelişmesine, yeni kaliteli oyunların yazılması ise tiyatro sanatının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Böylece tiyatro sanatı ve edebiyat birbirini destekleyen paralel bir yapıda varlığını sürdürmüştür.

Bu çalışmada 1920'li yıllarda Kırgız edebiyatına giren tiyatro türünün oluşumuna etki eden faktörler üzerinde durulacaktır. Modern anlamdaki tiyatro türünün her ne kadar Kırgız edebiyatına girişi geç olsa da gelişimi, kısa sürede kat ettiği yol çok hızlı olmuştur. Bunda 1917 Ekim Devrimi'nden önceki tarihi, siyasi ortamlardan başlayarak Devrim öncesi ve sonrası psikolojik duruma, halkın hazırbulunuşluluğuna kadar birçok faktör rol oynamıştır. Devrim sonrası ortamın daha iyi anlaşılması için Çarlık Rusya dönemindeki ortamdan da bahsedilmesi gerekmektedir. Bu sebeple çalışmanın ilk bölümünde 20. yüzyıl başında Kırgız coğrafyasında hâkim olan tarihi, siyasi, psikolojik ortama değinilmiş, çalışmanın ikinci bölümünde ise devrimden sonraki tiyatro ile ilgili diğer faktörler üzerinde durulmuştur.

I. 20. Yüzyıl Başında Kırgız Coğrafyasında Hâkim Olan Tarihi, Siyasi, Psikolojik Ortam

Tüm Türkistan coğrafyası ile birlikte Kırgız toplumunda da 20. yüzyıl başında hızlı ve önemli gelişmeler yaşanmış, bu gelişmelerin doğrudan doğruya edebiyata etkileri olmuştur. Çarlık Rusya'nın 1917 Ekim Devrimi ile yıkılmasıyla birlikte, yeni kurulan yönetim içinde kalan Türk topluluklarının kaderlerinde büyük ve köklü değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Çarlık Rusya'nın bu coğrafyalarda uyguladığı katı ve yaşam hakkı tanımayan sömürgeci tutumu, Türk topluluklarıyla beraber diğer sömürgeye uğrayan milletlerin gözünde, devrimden sonra kurulan yeni iktidara bir sempati ve güven duyulmasına zemin hazırlamıştır. Çarlık Rusya'nın uyguladığı sert sömürgeci politikalar sebebiyle geniş bir halk kitlesinin karıştığı 1916 ayaklanması yaşanmış, bu ayaklanma iktidar tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bu olay Çarlık Rusya'ya karşı duyulan son nefret halkasını oluşturmuştur.

1916 isyanı, Kırgız tarihindeki adıyla Ürkün hadisesinde özellikle Çüy ve Isıkgöl çevresindeki Kırgızlar, yok olmanın eşiğine gelmişler, canını Çarlık ordusundan, kaçış

esnasındaki sert kış koşullarından kurtarabilenler Çin'e sığınmışlardır. Orada da yine çok zor koşullardaki hayat mücadelesi peşlerini bırakmamıştır.

1917 Ekim Devrimi ile birlikte yeni kurulan düzene hâkim olan psikolojik ortamı anlayabilmek için 20. yüzyıl başında halkın maruz kaldığı bu amansız koşulları, 1916 Ürkün hadisesini bilmek gerekir. Kendilerine bütün bunları yaşatan Çarlık Rusya 1917 Devrimi'yle yıkılmış, bu durum, Çarlık döneminin zor şartlarına maruz kalan halklarda yeni iktidara karşı bir umut ve sempati oluşmasını sağlamıştır. Bu psikolojik atmosfer, halkın yeni hükümete olan inancını inşa etmiş ve sosyal kültürel reformlar için elverişli bir ortam hazırlamıştır. Halkın Çarlık yönetiminden sonra gelen Bolşevik yönetimine bakışını "Bolşevizm, aslında Çarlığın sömürgeci uygulamaları altında yaşayan Türkistan'daki halk için bir kurtuluş reçetesi olabilirdi. Zira Türkler Bolşevik ihtilalini yaşadıkları toplumda bir sınıf mücadelesi olduğundan değil, Çarlık yönetimine ve uygulamalarına alternatif olduğu için olumlu karşılamışlardır." (Hatunoğlu, 2014:1165-1166) sözleri özetlemektedir. Yeni iktidar, Çarlık yönetimi altında ezilen halklar için kurtuluş reçetesi olarak görülmüştür.

Sosyalist hükümet sosyalist kültürü tabana yayabilmek için hızlı ve bir dizi kararlar aldı. Bunların başında da eğitim konusu öncelikli konulardan olmuştur. Devrimin ilk yıllarından itibaren "Halkın eğitilmesi gündemin en önemli meselelerinden biri haline geldi ve V.İ Lenin devlet komitesinin oluşturulması ile ilgili kararnameyi imzaladı. Türkistan Halk Komisyonu Üyeler Birliğine bağlı halkı aydınlatma birimi kurulmuştur. 1918 yılında Pişbek şehrinde birinci Kırgız kurultayı gerçekleştirildi ve burada yapılan eğitimle ilgili sunumlarda, yeni okulların açılması ile ilgili meseleler müzakere edilerek, eğitimdeki yeni yöntemlerin hayata geçirilmesinden söz edilmiştir." (Artıkbayev, 2013: 60-61) Yapılacak reformların kalıcı olabilmesinin yolunun halkın eğitimiyle mümkün olacağını düşünen yeni hükümet, eğitimi öncelikli konular arasında tutmuş, bir yandan örgün eğitim kurumlarını yaygınlaştırırken diğer yandan da okuma yazma bilmeyen halka ulaşmak için tiyatro sanatını desteklemiştir.

Ekonomik sıkıntılara rağmen yeni kurulan iktidar, öncelikli meseleler arasında halkın eğitimi için bir dizi sosyal kültürel reformları uygulama yoluna gitmiş; hükümetin bu kararlılığı kısa sürede sonuç vermeye başlamıştır. Kısa sürede bir yandan örgün eğitim kurumlarının sayısı artmaya başlamış, diğer taraftan tiyatro için amatör de olsa ilk kıpırdanmalar başlamıştır.

Devrimden sonra oluşan sosyal, siyasi, kültürel ortam tiyatronun başlaması ve gelişmesi için uygun zemini hazırlamıştır. Bunların başında hükümetin tiyatroyu halkı eğitmek, sosyalist yaşantıyı halka yaymak için etkili bir silah olarak görmesi ve tiyatroyu desteklemesi; hükümetin örgün eğitim kurumlarını yaygınlaştırmasıyla beraber buralarda eğitim alan her yaştan genç neslin tiyatro ile tanışacağı uygun ortamların oluşmaya başlaması gelir. Bütün bunlara ek olarak Çarlık Rusya'nın katı sömürgeci yönetimin yıkılmasının ardından halkın yeni hükümete ve onun yapacağı reformlara karşı olumlu bir bakış açısı içinde olması da tiyatronun halk tarafından benimsenmesi için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bütün bunlar çağdaş Kırgız tiyatrosunun devrimin ilk yıllarından itibaren oluşmaya başlaması ve kısa sürede hızla gelişmesine fırsat vermiştir.

II. Çağdaş Kırgız Tiyatrosunun Oluşumuna ve Gelişimine Etki Eden Faktörler

1917 Ekim Devrimi ile birlikte kurulan yeni iktidar döneminde çağdaş tiyatronun ülkenin genelinde oluşmaya başlayıp hızla gelişmesini anlayabilmek için tiyatronun halk üzerinde etkisini ve yeni yönetimin tiyatroya bakışını bilmek gerekir.

Örgün eğitim kurumları hızla yaygınlaşırken okuma yazma bilmeyen halkın da tiyatro ile eğitilmesi üzerinde durulmuş, tiyatro sosyalist ideolojiyi yaymak için etkili bir görev üstlenmiştir. Baygaziye'ın "Sovyet yönetimi zamanın en önemli aracı sayarak, siyasi-kültürel propaganda işleriyle ilgili halka direk irtibat kurmayı sağlayabilen tiyatro ve sahne sanatına, çok önem vermiştir."(2002: 67) sözleri, devletin tiyatroya bakışını özetler niteliktedir. 1917 Ekim devriminden SSCB'nin dağılmasına kadar tiyatro yerel halkları kontrol altında tutmaya çalışan ideolojik bir silah olarak görev yapmıştır. "Güdümlü tiyatro anlayışı Marksist felsefenin tarihsel maddecilik ilkesine dayanır ve tiyatronun sınıf savaşımında araç olarak kullanılmasını öngörür. Burjuvanın sanat anlayışı suçlanmakta, hiç ödün vermeden siyasal amaca hizmet eden sanatın arı ve anlamlı sanat olduğu kabul edilmektedir." (Şener, 2006: 259). Sanatın her kolu bunun içinde de tiyatro, Sovyetler Birliği döneminde siyasal amaca hizmet etmiş, bir propaganda aracı olarak işlev görmüştür. Siyasi amaca hizmet eden tiyatro, devlet desteğini arkasına almış bu durum da tiyatronun oluşmasında en önemli faktör olmuştur.

Öte yandan devletin eğitim reformları çerçevesinde açılan örgün eğitim kurumlarının sayısının hızla artması, amatör tiyatronun oluşumunda etkili olmuştur. Yetimhanelerden başlayarak bu eğitim kurumlarında sanat ve kültür programları düzenlenmiş, ilk tiyatro

gösterileri yine bu kurumlar içinde oluşmaya başlamıştır. Almatı ve Taşkent gibi büyük merkezlere giden Kırgız gençleri, buralarda karşılaştıkları canlı kültürel ve edebi ortamda, tiyatro ile tanışmışlar; önce gördükleri oyunları taklit eden bu gençler, bir süre sonra kendi oyunlarını yazıp sahnelemeye başlamışlardır. Bu gençler arasında Sıdık Karaçev, Kasım Tınstanov, Şarip Kökönov, Aalı Tokombayev gibi çağdaş Kırgız edebiyatının ilk yazarları, dikkat çekmektedir.

Bunun yanında Oş, Karakol, Pişbek (Frunze) gibi merkezlerde de yükseköğrenim kurumları açılmaya başlamış; yine buralarda eğitim gören gençler de öğrenimlerinin yanında sanat ve kültür faaliyetleri ile uğraşarak ilk amatör tiyatro faaliyetlerinin gelişmesine katkı sunmuşlardır. Örneğin 1925 yılındaki Kırgızistan'ın yeni merkezi olan Pişpek'te kurulmuş Pedagoji Yüksekokulu (Pedagogičeskiy Tehnikum) öğrencileri arasında “Raykan Şükürbekov, Kasımalı Cantöşev, Kasımbek Eşmambetov, Kubanıçbek Malikov” gibi isimler vardır. Bu isimler, okulda oluşan kültür-edebiyat ortamından etkilenmişler amatör olarak başladıkları tiyatro yazarlığı ve oyunculuğunu ileriki dönemlerde profesyonel platforma taşımışlardır. Aynı zamanda bu isimler, çağdaş Kırgız edebiyatının, tiyatrosunun kurucuları arasında öne çıkan edebi şahsiyetlerdir.

Çağdaş Kırgız tiyatrosunun ilk eseri olarak kabul edilen “Kaygılıu Kakey” piyesinin yazarı Moldogazi Tokobayev'in sanatsal gelişiminde de Tüp'te gittiği Ziraat Yüksek Okulunun etkisi büyüktür. Yine 30'lu yılların önemli tiyatro eserleri arasında yer alan “Acal Orduna” piyesinin yazarı olan Cusup Turusbekov da Tokobayev ile aynı okuldan mezundur. Kısacası örgün eğitim kurumlarının artması ile eğitim alma fırsatı kazanan Kırgız gençleri, gittikleri eğitim kurumlarında kültür ve edebiyat çevreleri oluşturmuşlar; böylece okullar, aynı zamanda edebiyat-sanat eğitimi veren kurumlar görevini üstlenerek, çağdaş Kırgız edebiyatının ve tiyatrosunun oluşumunu sağlayan faktörler arasında yer almıştır.

Yine çağdaş Kırgız tiyatrosuna etki eden bir diğer faktör de belli bir gelişmişlik düzeyine sahip olan Rus edebiyatı ve tiyatrosunun etkisidir. Sadece Kırgızlar değil, Sovyetler birliği içindeki diğer uluslar da baskın bir yapıda ve daha ileri bir düzeyde olan Rus edebiyatının etkisi altında kalmışlardır. Birlik içindeki başta Rus tiyatro toplulukları olmak üzere kardeş diğer halkların tiyatro topluluklarının turneleri de Kırgız tiyatrosunun gelişiminde etkili olan faktörlerdendir.

Amatörlükten profesyonelliğe geçişte en önemli etki elbette ki 1926 yılında Millî Müzikal Tiyatro Stüdyosu'nun açılmasıdır. Tabii stüdyonun açılması, yine Komünist Parti isteği ve desteği ile olmuştur. “1926 yılında tiyatro stüdyosunun açılmasıyla Kırgız drama sanatı profesyonel düzeyde gelişmeye başladı. Tiyatro stüdyosu, sanat yaratma yeteneğine sahip olan Kırgız gençlerinin arasından profesyonel oyuncu ve yönetmenleri yetiştirme görevini üstlenmiştir. Fakat drama sanatı başka bir deyişle tiyatro, edebiyatsız gelişemezdi. Bu sebeple stüdyonun açılmasıyla birlikte Kırgızca oyunlara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.” (Cigitov, 1987: 85).

Millî Stüdyo'nun başına getirilen N. N. Elenin, profesyonel Kırgız tiyatrosunun oluşması için önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların başında stüdyonun repertuarını oluşturma çalışmaları gelir. Başta kendisi olmak üzere stüdyo çalışanları, öğrenciler de repertuar için yeni oyunlar yazarlar. Bunun yanında Elenin, amatör çalışmaları yakından takip ederek Moldogazi Tokobayev'in “Kaygılıu Kakey”, Kasımalı Cantöşev'in “Karaçaç” piyesleri gibi amatör oyunlar arasından beğendiği oyunları, Millî Stüdyo'nun repertuarına kazandırır. Başta Rus tiyatrosu olmak üzere birlik içindeki başka halkların başarılı oyunları da repertuvara dâhil edilir. Öte yandan stüdyo bünyesinde yetenek sınavıyla kabul edilen öğrenciler, tiyatro alanında yetiştirilmeye başlanır. Bu öğrenciler hazırladıkları oyunları sadece Frunze'de değil, düzenledikleri turnelerle Kırgız coğrafyasında geniş halk kitlelerine ulaştırırlar.

Kısacası amatör çalışmalar olarak başlayan çağdaş Kırgız tiyatrosu, Millî Stüdyo'nun açılması ile profesyonelliğe doğru önemli bir adım atmış, stüdyonun girişimleri ile hem sahnelenen oyun sayısı artmış hem de bu durum, yeni tiyatro oyunlarının yazılmasına vesile olmuştur. Başarılı, daha profesyonel oyunlar yazılmaya başlaması, tiyatro sanatının gelişmesine katkı sunarken tiyatroya olan ilginin her geçen gün artması da yeni oyunları halkla buluşturmayı gerekli kıldığından yeni oyunların yazılmasını teşvik etmiştir. Böylece tiyatro sanatı ve edebiyat birbirini desteklemiş, her iki sanat da birbirine paralel bir şekilde hızlı bir gelişim sürecine girmişti.

Sonuç

Devrimden önce sözlü halk edebiyatı içinde geleneksel Kırgız tiyatrosundan bahsetmek mümkün olsa da profesyonel anlamda bir tiyatronun varlığından söz edilemez. Çağdaş Kırgız tiyatrosunun oluşumu 1917 Ekim Devrimi'nden sonraki dönemde başlar. Edebiyatın ve sanatın gelişmesinde içinde bulunulan toplumsal, tarihi, kültürel ve sosyal şartlar etkilidir. Devrimden sonra kurulan yeni iktidarın eğitimi öncelikli konular içine alması ve örgün eğitim kurumları ile

ulaşamadığı okuma yazma bilmeyen halka tiyatro vasıtası ile ulaşmak istemesi, tiyatronun oluşumu ve gelişimi için elverişli şartları hazırlamıştır.

Çarlık Rusya'nın katı yönetiminden kendisini kurtardığı için halkın yeni iktidara bakışı çok olumludur. Bu sebeple halka benimsetilmeye çalışılan her türlü reform gibi tiyatroya da halkın tutumu çok katı olmamıştır. Başlarda bazı oyunların içeriklerine, benimsetilmeye çalışılan ideolojilerine halkın bazı kesimlerinden tepkiler gelse de bu tepkiler yeni iktidarın aldığı tedbirlerle büyümeden bastırılmıştır. Halkın psikolojik hazırbulunuşluluğu ile birlikte devletin desteğini de arkasına alan tiyatro hızla gelişmeye başlamıştır.

Devrimden sonra oluşmaya başlayan edebi kültürel ortamlarda amatör olarak başlayan tiyatro çalışmaları, 1926 yılında Millî Stüdyo'nun kurulması ile profesyonel bir yapıya bürünmeye başlar. Tiyatro sanatının gelişmesi, yeni oyunların yazılmasını teşvik etmiş, böylece daha başarılı oyunların yazılmasına zemin hazırlamıştır. Tiyatro sanatının ve çağdaş Kırgız edebiyatının gelişmesine paralel olarak tiyatro türünde yazılan eserlerin kalitesinde de zamanla bir iyileşme görülür.

Kaynakça

ARTIKBAYEV, K. (2013). XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi (Çev. Mayramgül Dıykanbayeva). Ankara: Bengü Yayınları.

BAYGAZİYEV, S. (2002). XX Kılımdağı Kırgız Dramaturgiyasının Tarihi. Bişkek: Elpek.

CİGİTOV, S. (1987). "Kırgız Sovet Adabiyatının Caralışı Calpı Tarihıy cana Madaniy Şarttar". Kırgız Sovet Adabiyatının Tarihi (Sadıkov A. vd.). I. Cilt, Frunze: İlim Basması.

HATUNOĞLU, N. (2014). "Alim Han ve Buhâra Emirliğı'nin Bolşevikler Tarafından İşgali". 1. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu (18-21 Mart 2014), Bildirileri Kitabı. Cilt 1. s. 1161-1176

ŞENER, S. (2006). Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Historical Development of Plea Bargaining

Anna CHIGITASHVLI¹⁰⁷

Abstract

Pursuant to Article 209-1 of the Criminal Procedure Code, the trial court's substantive restructuring of a plea bargain is the basis for a plea bargain or sentence which both the accused (convict) and the prosecutor may offer. When considering a case in court, the court may offer the parties a plea bargain.

A plea bargain is an institution that allows a court to convict without a substantive hearing. Its main priority is that it promotes speedy administration of justice. The institute has been widely established in Georgia and, despite criticism, has been used in most criminal cases since its inception.

Lawyers have always had different positions on the plea bargain. Some praised him for arguing that plea bargaining would make the justice system faster and more effective, with opponents arguing that it violated criminal justice principles, limiting the parties' competitiveness and the right to a fair trial.

Brief Overview of the Establishment and Development of the Institute of Plea Bargaining in Georgia (Comparative Analysis)

The institute of plea bargaining is not a purely Georgian innovation. Its homeland is considered the United States, where it was first introduced in 1900 and is still operating successfully in many European countries. The content of the plea bargain (registration procedure, rights affected, restrictions on use of certain crimes, the role of the court) will vary depending on the legal system, the specifics of national law and the purpose of the plea bargain. for example: Italy, where plea bargaining I-20 century, the eighties was the beginning of the operation, there are limitations in terms of what crimes are possible plea bargain deal with particular, such agreements shall be made only of offenses for which the sentence sazi provided for imprisonment up to 5 years a fine. However, the plea bargain only applies to the sentence, which can reduce the sentence to 1/3.

---

¹⁰⁷ St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

A plea bargain can be concluded in Slovakia for deliberate offenses if the sentence of imprisonment does not exceed 3 years and for negligent offenses - 5 years.

In Estonia, a plea bargain is not applicable if the minimum sentence exceeds 4 years and the maximum life sentence is imposed, as well as if the victim and one of the participants are against it.

In India too, plea bargaining can only be applied to certain categories, in particular offenses punishable by up to 7 years in prison.

In the Criminal Procedure Code of Georgia and France, the procedural institute was introduced simultaneously. The motivation for setting up this institute in France was mainly a more effective fight against organized crime. Initially, the procedure was applied to certain categories of cases; in France today, plea bargaining is used for all offenses not exceeding five years in prison.

Like Germany, the Criminal Procedure Code of Georgia does not provide for the limitation of the use of a plea bargain by a certain class of offenses and if the accused pleads guilty. However, according to the Georgian model, plea bargaining can affect both the sentence and the scope of the prosecution.

Following the changes made to the Criminal Procedure Code of Georgia, the court's decision to render the case without substantive verdict is based on a plea bargain, according to which the accused pleads guilty and agrees with the prosecutor on sentence, mitigation or partial removal. It is also important to agree on cooperation and / or compensation the trial court must ensure that the plea agreement does not harm the defendant's rights and legitimate interests.

The essence of the plea agreement and the procedures for its conclusion. The Criminal Procedure Code of Georgia, according to the current version, is the basis for a court order to render a judgment without a substantive hearing, according to which the defendant pleads guilty and agrees to the prosecutor's sentence, mitigation or partial removal, which means that the charge it is impossible to conclude a plea bargain only without recognition, while plea bargaining involves a plea bargain as well.

Negotiation of a plea bargain During the process, the defendant must have a lawyer and have access to qualified legal assistance .The plea bargain should be concluded without any

inhuman or degrading treatment or other forms of violence, intimidation, cheating or any unlawful promise.

The defendant has the right to withdraw from the plea bargain at any time before a judgment is rendered without a substantive review of the case and to request a substantive review of the case by the court. However, if the court annuls the verdict of approval of the plea agreement or the accused himself declares the plea to be pleaded, it is inadmissible to use the testimony given by the accused against him.

When deciding to sign a plea bargain, the prosecutor must first make sure that the superior prosecutor agrees to sign the plea agreement.

Regardless of who initiated the plea agreement, a written statement by the defendant should be attached to the prosecutor's motion.

Georgia Institute of the plea agreement in this respect to the nature and use of the Georgian legislation as a result of the review, it can be said that a plea agreement has both positive and negative sides, namely: the use of plea bargaining Institute of court costs, accelerates the adatsqvetas, reduces the number of cases and the criminal justice system contributes to Face to face. However, it should also be noted that the institution of plea bargaining is not limited to the pros. Its use may pose a risk of a violation of the right to a fair trial guaranteed by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which must be avoided without a substantive finding of motion for a conviction

საპროცესო შეთანხმება: მართლმსაჯულების განხორციელებაა თუ პროკურორის დისკრეციულობა.

საპროცესო შეთანხმების მიმოხილვა საქართველოში.

თანამედროვე სისხლის სამართლის პროცესში სწრაფი მართლმსაჯულების პრინციპის რეალიზაციის შედეგად , აქტიურად მკვიდრდება დაჩქარებული სამართალწარმოება - ე.წ. „სწრაფი სასამართლოს ინსტიტუტი“. საპროცესო შეთანხმება , არის ინსტიტუტი , რომელიც იძლევა სასამართლოს მიერ საქმის არსებითი განხილვის გარეშე გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანის შესაძლებლობას და მისი მთავარი უპირატესობა ის არის, რომ იგი

მართლმსაჯულების სწრაფ განხორციელებას უწყობს ხელს. აღნიშნულმა ინსტიტუტმა ფართოდ დაიმკვიდრა ადგილი საქართველოში და იურისტთა კრიტიკის მიუხედავად, შემოღების დღიდან სისხლის სამართლის საქმეების უმრავლესობაში იქნა გამოყენებული. საპროცესო გარიგება ბოლო 10 წლის მანძილზე თანდათან იზრდებოდა და მაქსიმალურ მაჩვენებლს 2013 წელს მიაღწია, თუმცა 2014 წელს საპროცესო შეთანხმების გამოყენება საქმეების მთლიან რაოდენობასთან შედარებით მკვეთრად შემცირდა. კერძოდ სტატისტიკური მონაცემებით: 2007 წელს პირველი ინსტანციის სასამართლოების მიერ გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანით განხილული სისხლის სამართლის საქმეებიდან საპროცესო შეთანხმებით დასრულდა საქმეთა საერთო რაოდენობის 48,1% , 2008 წელს -52,2% , 2009 წელს - 58,2% , 2010 წელს - 80,2% , 2011 წელს - 87,5% , 2012 წელს -87,8 % , 2013 წელს - 89,1% , 2014 წელს - 69,7%, 2015 წელს - 63,7%, 2016 წელს -62,5 % , 2017 წელს კი საპროცესო შეთანხმებებით დასრულებულ საქმეთა რაოდენობა კვლავ გაიზარდა და 69,6% შეადგინა , ხოლო 2018 წელს კი 65,9 % შეადგენს .¹⁰⁸

I ინსტანციის სასამართლოების მიერ საპროცესო შეთანხმებით განხილულ საქმეებზე

კ ა ტ ე გ ო რ ი ა	2018 წელი		2017 წელი		%	
	საქმე	პირი	საქმე	პირი	საქმე	პირი
შემოსული საპროცესო შეთანხმებები:						
-არსებითი განხილვის გარეშე	6483	6978	5970	6414	8,6%-ით მეტი	8,6%-ით მეტი
-არსებითი განხილვით	3183	3869	3520	4133	9,6%-ით ნაკლები	6,4%-ით ნაკლები
გამოტანილია განაჩენი საპროცესო შეთანხმებით	9573	10750	9355	10403	2,3%-ით მეტი	3,3%-ით მეტი
არსებითი განხილვის გარეშე შემოსული საქმეებიდან დაუბრუნდა პროკურატურას	95	98	130	139	26,9%-ით ნაკლები	29,5%-ით ნაკლები

¹⁰⁸ <http://www.supremecourt.ge/statistics>

საპროცესო შეთანხმებასთან დაკავშირებით იურისტებს შორის ყოველთვის არსებობდა განსხვავებული პოზიციები. ზოგი მას დადებითად აფასებდა და არგუმენტად მოჰქონდა ის, რომ საპროცესო შეთანხმება მართლმსაჯულების სისტემას უფრო სწრაფსა და ეფექტიანს ხდიდა, ოპონენტებს კი მიაჩნიათ, რომ ის ეწინააღმდეგებოდა სისხლის სამართლის პროცესის წამყვან პრინციპებს, კერძოდ, ზღუდავდა მხარეთა შეჯიბრებითობასა და თანასწორუფლებიანობის (სსსკ.მე-9მუხლი), ბრალდებულის სამართლიანი პროცესისა და სწრაფი მართლმსაჯულების უფლებას(სსსკ.მე-8მუხლი), ზოგი კი საპროცესო შეთანხმების მიზანშეწონილობას აყენებდნენ კითხვის ქვეშ, რადგან, მიიჩნევდა, რომ იგი ჯეროვნად არ სჯიდა დამნაშავეს და ამით უგულებელყოფდა სასჯელის მიზანს.

საერთაშორისო ისტორიული მიმოხილვა, რომელიც ასახავს საპროცესო შეთანხმების ძირითადი პრინციპების ელემენტებს:

აღნიშნული ინსტიტუტი წარმატებით ფუნქციონირებს მრავალ ქვეყანაში, რომლებიც ერთმანეთისგან განსხვავდება როგორც სამართლებრივი მემკვიდრეობით, ისე მოქმედი კანონმდებლობით. მაგ., აშშ, იტალია, საფრანგეთი, ესტონეთი, არგენტინა, კანადა, ბულგარეთი, ინდოეთი და ა.შ., რაც მის ეფექტურობას უსვამს ხაზს. საინტერესოა, რომ სისხლის სამართლის საქმეთა 90-95 % საპროცესო შეთანხმებით სრულდება ხოლო ევროპის ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი საშუალოდ 25 % - ია.¹⁰⁹ აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ძალას იკრებს სისხლის სამართალწარმოების საერთაშორისო - სამართლებრივი უნიფიკაციის პროცესი.¹¹⁰

„საერთო (Common Law) და რომანო-გერმანული სამართლის (Roman Law) სისტემის ქვეყნები ახდენენ საკანონმდებლო ცვლილებს, რომელთა მთავარი

¹⁰⁹ თოდრია მ., საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი, საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტი საქართველოში - განვითარების ეტაპები და პერსპექტივები, თბ 2015, 98

¹¹⁰ მანაგაძე დ., სამეცნიერო შრომათა კრებული, საერთაშორისო სამართლისა და მართვის ქართულ-ბრიტანული უნივერსიტეტი, საპროცესო შეთანხმება - გამოცდილება და პრაქტიკა, ტ. III თბ. 2010, 167

მიზანია გაეროს „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია (Universal Declaration of Human Rights) და ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) ევროპის კონვენციით აღიარებული ფუნდამენტური უფლებების რეალიზაციის პროცედურული იმპლემენტაცია ეროვნულ დონეზე.“¹¹¹

- 1633 წელს გალილეო გალილელის “წმინდა ინკვიზიციამ” შეუფარდა შინაპატიმრობა ყოველკვირეული მონანიების ფსალმუნების კითხვისა და კოპერნიკის სწავლების უარყოფის სანაცვლოდ.
- 1931 წელს ცნობილმა განგსტერმა ალ კაპონემ ცნო თავი დამნაშავედ გადასახადების დამალვაში და შვიდ ნახევარი წლით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯა ალკატრასის ციხეში . ბუნებრივია, რომ ამგვარი აღიარება იყო იძულებითი ნაბიჯი მისი მხრიდან, სხვა უფრო მძიმე ბრალდებების წარდგენის საფრთხის გათვალისწინებით.
- 1969 წელს ჯეიმს ერლ რეიმ სასიკვდილო განაჩენის ასაცილებლად თავი დამნაშავედ ცნო მარტინ ლუტერ კინგის. მკვლელობაში და სასამართლომ მას 99 წლით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯა.
- 1973 წლის ოქტომბერში სპირო ტეოდორ ეგნიუს ამერიკის შერთებული შტატების 39-ე ვიცე-პრეზიდენტს წარუდგინეს ბრალდება თაღლითური გზით გადასახადების დამალვასა და გამოძალვაში (მან ვერ შეძლო 1967 წელს 29.500 აშშ დოლარის ოდენობით მიღებული შემოსავლის დასაბუთება). სპირო ტეოდორ ეგნიუმ არ მოისურვა საქმის (ბრალდებების) განხილვა სასამართლოში. მოსალოდნელი მძიმე სასჯელის სანაცვლოდ, საპროცესო შეთანხმების შედეგად, სასამართლომ იგი დააჯარიმა 10.000 აშშ დოლარის ოდენობის ჯარიმით და მიუსაჯა სამი წლით თავისუფლების აღკვეთა, რომელიც პირობითად ჩაუთვალეს

¹¹¹ იქვე 167 - 168

და რა თქმა უნდა შეთანხმების ერთერთი პირობა იყო მისი გადადგომა ვიცე-პრეზიდენტის პოსტიდან.

თანამედროვე საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტის სამშობლოა ამერიკის შეერთებული შტატები, სადაც პირველად 1900 წელს იქნა შემოღებული, ხოლო დღეისთვის ევროპის მრავალ ქვეყანაშიც წარმატებით მოქმედებს. საკანონმდებლო დონეზე ამ ინსტიტუტის რეგლამენტირება მოხდა მას შემდეგ, რაც მისი გამოყენების გამოცდილება უკვე დაგროვილი იყო პრაქტიკაში. აშშ-ში დღეისათვის, „ბრალის აღიარებაზე გარიგების“ გზით გადაწყვეტილ საქმეთა ხვედრითი წილი 90%-ს უტოლდება. საპროცესო შეთანხმების საკანონმდებლო რეგულირებითა და მისი გამოყენების პრაქტიკული თავისებურებებით ერთმანეთისაგან განსხვავდება ამერიკული და ევროპული სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობები. აშშ-ში ამ ინსტიტუტს მიმართავენ სისხლის სამართლის საქმეთა სწრაფი განხილვისა და სახელმწიფო რესურსების დაზოგვის მიზნით (ეკონომიკური თვალსაზრისით), როგორც მთელი საზოგადოების ინტერესებისა ასევე კონკრეტულად ადამიანის უფლებათა დაცვის მიზნით.

საპროცესო შეთანხმება - ეს არის შეთანხმება/გარიგება სისხლისსამართლის დევნის ორგანოს და ბრალდებულს შორის, ბრალდების ფორმულირების /ინკრიმინირებული ქმედების ფარგლებისა და სასჯელის შესახებ. აშშ-ში გამოიყენება საპროცესო შეთანხმების შემდეგი სახეები: Charge bargaining, Sentence bargaining, Fact bargaining.

თითოეული ფორმის თავისებურებანი შეთანხმების შინაარსში გამოიხატება, კერძოდ: Charge Bargaining - შეთანხმება ბრალის შესახებ - შეთანხმების საყოველთაოდ ცნობილი და ხშირად გამოყენებადი ფორმაა, რომელიც გულისხმობს მოლაპარაკებების წარმოებას სადაც პროკურორი ბრალის აღიარების სანაცვლოდ იღებს გადაწყვეტილებას ბრალდების შემსუბუქებისა ან ნაწილობრივ მოხსნის თაობაზე (მაგალითად, განზრახ მკვლელობის ბრალდება შეიცვლება გაუფრთხილებლობით სიცოცხლის მოსპობის ბრალდებით);

Sentence Bargaining - შეთანხმება სასჯელის შესახებ - შეთანხმების ფორმაა, როდესაც მოლაპარაკებები მიმდინარეობს კონკრეტული დანაშაულის ჩადენაში წარდგენილი ბრალის აღიარების სანაცვლოდ მსუბუქი სასჯელის მოთხოვნის პირობით. ბრალდებული აღიარების მიღებით ზოგავს დროს და აღარ უხდება დამატებითი მტკიცებულებების მოძიება საკუთარი პოზიციის სასამართლოში დასასაბუთებლად . ამ შემთხვევაში, ფაქტობრივად არ იცვლება ბრალდების შინაარსი და შესაბამისად, სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული კვალიფიკაცია, საუბარია მხოლოდ გათვალისწინებულ სასჯელის შემსუბუქების მოთხოვნაზე. Fact Bargaining - შეთანხმება ფაქტზე - შეთანხმების ფორმაა, როდესაც ბრალმდებელი და ბრალდებული თანხმდებიან სისხლის სამართლის საქმეზე გარკვეული ფაქტების არსებობაზე – სანაცვლოდ, ბრალმდებელს არ შეაქვს სასამართლოში წარსადგენ მტკიცებულებების ნუსხაში სხვა ფაქტები. ფაქტების ქვეშ იგულისხმება როგორც ნივთიერი, ასევე ვერბალური მტკიცებულებები.(მაგ.მოწმის ჩვენება,სათანადო ექსპერტიზის დასკვნა და ა.შ.).

საპროცესო შეთანხმების შინაარსი (გაფორმების პროცედურა, დაზარალებულის უფლებები, გამოყენების შეზღუდვა დანაშაულთა გარკვეული წრით , სასამართლოს როლი) იცვლება სამართლებრივი სისტემის , ეროვნული კანონმდებლობის სპეციფიკის და საპროცესო შეთანხმების მიზნის გათვალისწინებით.¹¹² მაგალითად : იტალიაში, სადაც საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტი მე - 20 საუკუნის ოთხმოციანი წლების დასაწყისიდან მოქმედებს, არსებობს შეზღუდვები იმ მიმართულებით, თუ რა კატეგორიის დანაშაულებზეა შესაძლებელი საპროცესო შეთანხმების დადება. კერძოდ, ასეთი შეთანხმებები იდება მხოლოდ ისეთ დანაშაულებზე , რომელთათვისაც სასჯელის სახით გათვალისწინებულია თავისუფლების აღკვეთა 5 წლამდე ვადით ან ჯარიმა. ამასთან , საპროცესო შეთანხმება იდება მხოლოდ სასჯელზე , რის შედეგადაც შესაძლებელია სასჯელის შემცირება 1/3 - მდე . სლოვაკეთში საპროცესო

¹¹²-ავტორთა ჯგუფი , საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი , კერძო ნაწილი , 2017 წ., გვ564-566.

შეთანხმების გაფორმება შესაძლებელია განზრახ დანაშაულებზე , თუ სასჯელის სახით გათვალისწინებული თავისუფლების აღკვეთის ვადა არ აღემატება 3 წელს , ხოლო გაუფრთხილებლობით დანაშაულზე - 5 წელს . ესტონეთში საპროცესო შეთანხმება არ გამოიყენება, თუ მინიმალური სასჯელი 4 წელს აღემატება , ხოლო მაქსიმალური უვადო თავისუფლების აღკვეთას ითვალისწინებს , ასევე თუ დაზარალებული და ერთ- ერთი თანამონაწილე წინააღმდეგია. ინდოეთშიც საპროცესო შეთანხმების გამოყენება მხოლოდ გარკვეული კატეგორიის, კერძოდ, ისეთ დანაშაულებზეა შესაძლებელი, რომელთათვისაც სასჯელის სახით გათვალისწინებულია თავისუფლების აღკვეთა 7 წლამდე ვადით. ინდოეთის კანონმდებლობით საპროცესო შეთანხმების გაფორმება დაუშვებელია, თუ დანაშაულის მსხვერხლი არის ქალი ან 14 წელს მიუღწეველი პირი, გარდა ამისა , ასეთ შეთანხმების დადება იზღუდება იმგვარ დანაშაულებზეც , რომლებიც საფრთხეს უქმნიან ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ მდგომარეობას⁵.

საქართველოსა და საფრანგეთის სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობაში საპროცესო შეთანხმებამ პრაქტიკულად ერთდროულად იქნა შემოღებული და 2004 წლის თებერვლის თვეში დაინერგა. საფრანგეთში ამ ინსტიტუტის შემოღების მოტივაცია ძირითადად ორგანიზებულ დანაშაულთან უფრო ეფექტური ბრძოლა იყო და სასჯელის შემცირებით ბრალდებულისათვის გამოძიებასთან თანამშრომლობის სტიმულირება. ფრანგული სისტემა ანგლო-საქსურ Plea Bargaining-ს ბრალის აღიარების გარიგებას არ იცნობს, თუმცა ითვალისწინებს ორ პირობას, რომელიც ამ ინსტიტუტს უახლოვდება. საფრანგეთმა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში საპროცესო შეთანხმების მარეგულირებელი ნორმები 495-495/16 მუხლებში გვხვდება და მას გამარტივებული სამართალწარმოება ეწოდება. 1. ზოგ დანაშაულზე კანონი იძლეოდა საქმის მორიგებით დამთავრების შესაძლებლობას სასამართლოს მონაწილეობის გარეშე , 2.ზოგ შემთხვევაში კი, მაგალითად, როცა საქმე

ნარკომანიასთან დაკავშირებულ დანაშაულს ეხებოდა, სასამართლოს მონაწილეობა იყო სავალდებულო. თავდაპირველად აღნიშნული პროცედურა გამოიყენებოდა ორგანიზებულ დანაშაულთან დაკავშირებულ გარკვეული კატეგორიის საქმეებზე, ხოლო დღესდღეობით საფრანგეთში საპროცესო შეთანხმება ყველა იმ დანაშაულზე გამოიყენება, რომელთა ჩადენისათვისაც სასჯელი არ აღემატება 5 წლით თავისუფლების აღკვეთას - (საქართველოს ს.ს.კოდექსის მიხედვით კი საპროცესო შეთანხმება გავრცელდებოდა მხოლოდ ნაკლებად მძიმე დანაშაულზე?)

გერმანიის მსგავსად, საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი არ ითვალისწინებს საპროცესო შეთანხმების გამოყენების შეზღუდვას დანაშაულთა გარკვეული წრის მიხედვით და თუ ბრალდებული აღიარებს დანაშაულს, ამასთან, ქართული მოდელის მიხედვით, საპროცესო შეთანხმება შეიძლება შეეხოს როგორც სასჯელს, ასევე ბრალდების ფარგლებს.

საპროცესო შეთანხმების დადების პროცედურები

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში განხორციელებული ცვლილებების შემდეგ საბოლოო რედაქციის მიხედვით, სასამართლოს საქმის არსებითი განხილვის გარეშე გამოაქვს გამამტყუნებელი განაჩენი და მართლმსაჯულების საფუძველია საპროცესო შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც ბრალდებული 1. აღიარებს დანაშაულს და 2. უთანხმდება პროკურორს სასჯელზე 3. ბრალდების შემსუბუქებაზე ან 4. ნაწილობრივ მოხსნაზე. მნიშვნელოვან სიახლეს წარმოადგენს ისიც, რომ საპროცესო შეთანხმების დადებისას ბრალდებული პროკურორს საქ. სსსკ 209 -ე მუხლის 1-ლი ნაწილით გათვალისწინებულ პირობებთან ერთად შეიძლება შეუთანხმდეს თანამშრომლობაზე ან /და ზიანის ანაზღაურებაზე¹¹³ საქ. სსსკ. მუხ 209. ნაწ. 2 განსაზღვრავს საპროცესო შეთანხმების დამატებით პირობებს, როგორცაა თანამშრომლობა ან/და ზიანის ანაზღაურება. მხოლოდ ბრალის აღიარებასთან

¹¹³ საქ. სსსკ. მუხ 209. ნაწ. 2

ერთად შესაძლებელია ზემოაღნიშნული დამატებით პირობებიდან ერთ - ერთის ან ორივეს ერთდროულად გამოყენება , ანუ ბრალდებულის მიერ დანაშაულის აღიარების გარეშე მხოლოდ თანამშრომლობაზე ან/და მხოლოდ ზიანის ანაზრაურებაზე საპროცესო შეტანხმების გაფორმება დაუშვებელია .

საპროცესო შეთანხმების დადების თაობაზე მოლაპარაკების მიმდინარეობისას ბრალდებულს სავალდებულოა ჰყავდეს ადვოკატი (საქ.სსსკ.მუხ.45.ნაწ. ვ) *“თუ მასთან მიმდინარეობს მოლაპარაკება საპროცესო შეთანხმების დადების თაობაზე;”*) და ჰქონდეს მისგან კვალიფიციური იურიდიული დახმარების მიღების შესაძლებლობა . საპროცესო შეთანხმება უნდა დაიდოს წამების არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან სხვაგვარი ძალადობის, დაშინების , მოტყუების ან რაიმე უკანონო დაპირების გარეშე . ბრალდებულს უფლება აქვს სასამართლოს მიერ საქმის არსებითი განხილვის გარეშე განაჩენის გამოტანამდე , ნებისმიერ დროს თქვას უარი საპროცესო შეთანხმებაზე და მოითხოვოს სასამართლოს მიერ საქმის არსებით განხილვა . ამასთან , თუ სასამართლო გააუქმებს საპროცესო შეთანხმების დამტკიცების შესახებ განაჩენს ან ბრალდებული თვითონ განაცხადებს უარს საპროცესო შეტანხმებაზე , დაუშვებელია ბრალდებულის მიერ მიცემული ჩვენების მის საწინააღმდეგოდ გამოყენება . საპროცესო შეთანხმების გაფორმების გადაწყვეტილების მიღებისას, პროკურორი პირველ რიგში უნდა დარწმუნდეს აცხადებს თუ არა, ზემდგომი პროკურორი თანხმობას საპროცესო შეთანხმების გაფორმებაზე . მიუხედავად იმისა, თუ ვისი ინიციატივით დაიღო საპროცესო შეთანხმება, პროკურორის შუამდგომლობას უნდა ერთვოდეს ბრალდებულის წერილობითი განცხადება/თანხმობა .

ის გარემოება, რომ საქართველოს მოქმედი საპროცესო კანონმდებლობა არ შეიცავს რაიმე შეზღუდვებს ან დათქმებს სხვადასხვა კატეგორიის დანაშაულებზე საპროცესო შეთანხმების დადების შესაძლებლობასთან დაკავშირებით, გარკვეულ თავისუფლებას ანიჭებს პროკუროს, თუმცა, იმავდროულად საქ. სსსკ 210 -ე

მუხლის მე-3 ნაწილი გვთავაზობს ერთგვარ შეზღუდვას, როცა პროკურორს იმპერატიულად თხოვს გამოიჩინოს მეტი წინდახედულება და ბრალდებულისათვის სასჯელის შემცირების მოთხოვნისა ან ბრალდების შემსუბუქების, ან ნაწილობრივ მოხსნის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღებისას, გაითვალისწინოს საჯარო ინტერესი, როემლსაც იგი სახელმწიფოს სამართლებრივი პრიორიტეტების, ჩადენილი დანაშაულისა და მოსალოდნელი სასჯელის სიმძიმის, დანაშაულის ხასიათის, ბრალეულობის ხარისხის, ბრალდებული საზოგადოებრივი საშიშროების, პიროვნული მახასიათებლების, ნასამართლეობის, გამოძიებასთან თანამშრომლობისა და დანაშაულის განსაზღვრავს. გარდა ამისა, საქ.სსსკ.მუხ210 .

1². საპროცესო შეთანხმების დადებისას პროკურორი ვალდებულია გააფრთხილოს ბრალდებული საპროცესო შეთანხმების შედეგების შესახებ და განუმარტოს მას, რომ საპროცესო შეთანხმების დადების შემთხვევაში სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენი მტკიცებულებების უშუალოდ და ზეპირად გამოკვლევის გარეშე გამოაქვს და საპროცესო შეთანხმების დადება არ ათავისუფლებს ბრალდებულს სამოქალაქო და სხვა სახის პასუხისმგებლობისაგან.

1³. განსაკუთრებულ შემთხვევაში საქართველოს გენერალურ პროკურორს ან მის მოადგილეს უფლება აქვს, სასამართლოს მიმართოს შუამდგომლობით ბრალდებულის სამოქალაქო პასუხისმგებლობისაგან სრულად ან ნაწილობრივ გათავისუფლების შესახებ. ამ შემთხვევაში სამოქალაქო პასუხისმგებლობა სახელმწიფოს ეკისრება.; სამოქალაქო პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლებას კანონი ითვალისწინებს განსაკუთრებულ შემთხვევაში , თუმცა , არ მიუთითებს რა შეიძლება იქნეს მიჩნეული ამგვარ შემთხვევად . თუ სახეზეა სსსკ 210 მუხლის მე 3 ნაწილით გათვალისწინებული გარემოებები „ბრალდებულისათვის სასჯელის შემცირების მოთხოვნისა ან ბრალდების შემსუბუქების ან ნაწილობრივ მოხსნის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღებისას პროკურორი ითვალისწინებს საჯარო ინტერესს,“; რომელიც თავისი არსით განსხვავდება საპროცესო შეთანხმების გაფორმების ჩვეულებრივი შემთხვევისაგან. სახეზეა განსაკუთრებული თანამშრომლობა,

სრულად არის ანაზღაურებული დანაშაულის შედეგად მიყენებული ზიანი, ბრალდებული მონაწილეობის ხარისხი დანაშაულის ჩადენაში მინიმალურია და ა.შ.¹¹⁴ სსსკ-ში 2014 წლის განხორციელებული ცვლილების შედეგად საპროცესო შეთანხმების შესახებ დგება ოქმი და სსსკ210 მუხლის მე-6 ნაწილით „საპროცესო შეთანხმების შესახებ დგება ოქმი, რომელშიც ასახულია ბრალდებულსა და პროკურორს შორის მოლაპარაკების პროცესი (საპროცესო შეთანხმების ოქმი). საპროცესო შეთანხმების ოქმის ასლი ბრალდებულსა და მის ადვოკატს გადაეცემა.“ აღსანიშნავია, რომ ამ ცვლილებამდე მოქმედი კანონი ითვალისწინებდა საპროცესო შეთანხმების წერილობით გაფორმებას. რომელშიც აისახებოდა ბრალდებულსა და პროკურორს შორის მოლაპარაკების პროცესი. სსსკ 211 მუხლის მიხედვით, თუ პროკურორი ბრალდებულთან საპროცესო შეთანხმების დადებაზე შეთანხმდებიან, პროკურორი წერილობით ადგენს შუამდგომლობას სასამართლოსათვის, სადაც აღწერს: ბრალდებულის დემოგრაფიულ მონაცემებს, სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით – ინკრიმინირებულ ქმედებას და ყველაზე საყურადღებოა ის, რომ კონსოლიდირებულ ვერსიაში სსსკ-ის კოდექსის ზოგადი ნაწილით გათვალისწინებული დასაბუთებული ვარაუდის პირველი მტკიცებულებების სტანდარტი გათვალისწინებული სსსკ მე-3 მუხლის 11¹ ნაწილით კანონმდებელი მოითხოვს სამ პირობას- „ საქმის არსებითი განხილვის გარეშე გამამატყუნებელი განაჩენის გამოსატანად საკმარისია 1. რომ ბრალდებული აღიარებს დანაშაულს და2. სადავოდ არ ხდის ბრალდების მხარის მიერ წარდგენილ მტკიცებულებებს და 3. უარს ამბობს თავის კონსტიტუციურ უფლებაზე სასამართლოს მიერ მისი საქმის არსებითი განხილვაზე“.

სასამართლოს პროკურორი თავის შუამდგომლობაში აწვდის ინფორმაციას ბრალდებულის გამომიებასთან თანამშრომლობაზე, საკმარის მტკიცებულებებზე, რომლებიც მოპოვებულია გამომიების სტადიაზე და რომლის კანონიერებას, იქნება

¹¹⁴ საქ. სისხლის სამართლის პროცესი - კერძო ნაწილი , (ჯ.გახოკიძე , ი.გაბისონია , გ. მამნიაშვილი – რედაქტორები) , თბ., 2015წ ., გვ 636ვ

ეს მაკვალიფიცირებული თუ მაინდენტიფიცირებული მტკიცებულებები, სათანადოდ არ არის არც შესწავლილი და არც წარმოდგენილი სსსკ მე-3 მუხლის 11¹ ნაწილის მიხედვით. როგორც პრაქტიკა მოწმობს ბრალდებულის დაკავების შემთხვევაში სსსკ.171მუხლის მე-2 ნაწილით - პირის დაკავება სასამართლოს განჩინების გარეშე - ძირითადი მტკიცებულებაა- „ბრალდებულის დაკავება და პირადი ჩხრეკის ოქმი“, სადაც დაკავებულს ავტომატურად ბრალდებულის სტატუსი ენიჭება და აღნიშნულ პირობებში ადვოკატი, როგორც წესი, ბრალდებულს პირდება საპროცესო გარიგებას და პროკურორი თავის დისკრეციულობიდან გამომდინარე იწყებს ბრალდებულთან მოლაპარაკებას სასჯელის სახეზე და ზომაზე. კანონით დადგენილი წესით საქმის არსებითი განხილვის თაობაზე გადაწყვეტილებას სასამართლო იღებს მაშინ, როცა საპროცესო შეთანხმების დამტკიცების საკითხი განიხილება საქმის არსებითი განხილვის სხდომაზე და სასამართლო უარს ამბობს მის დამტკიცებაზე სხვა საფუძვლით (მაგ: სასჯელის სიმკაცრის მოტივით). საპროცესო შეთანხმების დამტკიცებაზე უარის შემთხვევაში საქმე უკან არ უბრუნდება პროკურორს. კანონით დადგენილი წესით გრძელდება არსებითი განხილვა და მოსამართლეს გამოაქვს გამამართლებელი ან გამამტყუნებელი განაჩენი . სასამართლო უფლებამოსილია არ დაამტკიცოს საპროცესო შეთანხმება, თუმცა თუ დაამტკიცებს, მას არ აქვს პირობების საკუთარი ინიციატივით შეცვლის უფლება- სასამართლო მსჯელობს საპროცესო შეთანხმების შინაარსზე და არ სასჯელზე? პირობების შეცვლა შეიძლება განცორციელდეს მხარეთა ურთიერთშეთანხმებით ან სასამართლოს წინადადებით . ამგვარი შეცვლა სასამართლოს მიერ საქმის არსებითი განხილვის გარეშე განაჩენის გამოტანამდე უნდა განხორციელდეს. ასეთ შემთხვევაში, სასამართლო მხარეებს სთავაზობს შეცვალონ საპროცესო შეთანხმების პირობები - ამ შემთხვევაშიც სასამართლო ასრულებს რეკომენდატორის როლს და არ მსჯელობს მართლმსაჯულებაზე. შემდეგ საპროცესო შეთანხმების პირობების ცვლილება შეთანხმებული უნდა იყოს ზემდგომ პროკურორთან-აღნიშნულ პირობებშიც პრიორიტეტულია პროკურორის

დისკრეციულობა. თუ სასამართლოს საპროცესო შეთანხმების შეცვლილი პირობებიც არ აკმაყოფილებს, იგი არ ამტკიცებს საპროცესო შეთანხმებას და საქმეს პროკურორის უბრუნებს - ამ ამონარიდშიც არ არის საუბარი არც ბრალის ფორმულირებაზე, არც ინკრიმინირებულ ქმედების მიხედვით სასჯელის შეფარდებაზე. სამართლებრივი მექანიზმების გაანალიზების შედეგად ჩნდება კითხვა, თუ რამდენად გამართლებულია მტკიცებულებების არასკმარისობის გამო საქმის პროკურორისთვის დაბრუნება წინასასამართლო სხდომის ან საქმის არსებითი განხილვის ეტაპზე, ანუ მაშინ, როცა მხარების მიერ მტკიცებულებების მოპოვება და სასამართლოში წარდგენა უკვე დასრულებულია, როცა ახალი მტკიცებულებების დაშვება მხოლოდ კანონით პირდაპირ გათვალისწინებულ გამონაკლის შემთხვევებშია შესაძლებელი.

დაზარალებულის უფლებები საპროცესო შეთანხმების დადებისას

პროკურორის დისკრეციულობა ჩვენ გვხდება როცა სამართალწარმოება შეეხება დაზარალებულის უფლებებს საპროცესო შეთანხმების დადების პროცესში, აღსანიშნავია, რომ დაზარალებულს არ აქვს საპროცესო შეთანხმების გასაჩივრების უფლება. თუმცა, საპროცესო შეთანხმება მას არ ართმევს უფლებას, შეიტანოს სამოქალაქო სარჩელი (სისხლის სამართლის საქმეზე გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანის შემდეგ - სამოქალაქო წესით ზარალის ანაზღაურებაზე). საპროცესო შეთანხმების დადებისას დაზარალებულის მონაწილეობა *მინიმალურია* და შემოიფარგლება პროკურორის ვალდებულებით, კონსულტაცია გაიაროს მასთან. კერძოდ, საქ. სსსკ 217 - ე მუხლის მიხედვით, პროკურორი ვალდებულია საპროცესო შეთანხმების დადებამდე დაზარალებულთან გაიაროს კონსულტაცია, რისი მიზანიც საპროცესო შეთანხმების გაფორმებაზე დაზარალებულის პოზიციის გარკვევაა. მართალია, დაზარალებულის უარი სამართლებრივად არ აბრკოლებს საპროცესო შეთანხმების დადებას, მაგრამ მის პოზიციას დიდი მნიშვნელობა აქვს პროკურორისთვის გადაწყვეტილების მიღების პროცესში, განსაკუთრებით ისეთ სისხლის სამართლის საქმეებზე,

სადაც დაზარალებულს მიადგა ფიზიკური ან მატერიალური ზიანი , რომელიც არ არის ანაზღაურებული- აქაც სახეზეა მხოლოდ პროკურორის დისკრეციულობა.

საქართველოსაგან განსხვავებით , მაგ: სლოვაკეთში საპროცესო შეთანხმების თაობაზე მოლაპარაკების პროცესში ბრალდებულთან და პროკურორთან ერთად მონაწილეობს დაზარალებულიც . აშშ - ში დაზარალებულს უფლება აქვს წერილობით წარადგინოს ხედვა მოსამართლის წინაშე, საპროცესო შეთანხმების შესახებ, რასაც მოსამართლე აუცილებლად გაითვალისწინებს. ინდოეთის კანონმდებლობის მიხედვით კი, სასამართლო არ დაამტკიცებს საპროცესო შეთანხმებას , თუ დაზარალებულისთვის მიყენებული ზიანი არ იქნება ანაზღაურებული .

საქ.სსსკ- ის 217 მუხლის 1¹ ნაწილი დაზარალებულს უფლებას ანიჭებს სასამართლოს მიერ საპროცესო შეთანხმების დამტკიცებისას სასამართლოს წერილობით ან სასამართლოს სხდომაზე მოსამართლეს **ზეპირად** მიაწოდოს ინფორმაცია იმ ზიანის შესახებ , რომელიც მას დანაშაულის შედეგად მიადგა . თუმცა აღნიშნული ინფორმაციის მიწოდება რაიმე გავლენას საპროცესო შეთანხმების **დამტკიცების პროცესზე არ ახდენს** და ამ მექანიზმს დაზარალებულისათვის სასურველი შედეგის მოტანა არ შეუძლია. **დაზარალებულს უფლება არა აქვს** სისხლის სამართალწარმოების წესით მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება და მან ამგვარი მოთხოვნით სამოქალაქო სარჩელით უნდა მიმართოს სასამართლოს . შესაბამისად , კონკრეტული მიზნის გარეშე დაზარალებულის მიერ მოსამართლისათვის ზიანის შესახებ ინფორმაციის მიწოდებას მხოლოდ ფორმალური ხასიათი აქვს და დამოკიდებულილია პროკურორის გადაწყვეტილებაზე .

დასკვნა. რეკომენდაცია - სასურველია, მძიმე და განსაკუთრებით მძიმე კატეგორიის ისეთ დანაშაულთა საქმეებზე, სადაც დაზარალებულს მიადგა ფიზიკური ან მატერიალური ზიანი , რომელიც ანაზღაურებული არ არის, კანონმდებლობამ საპროცესო შეთანხმების დადებისას უნდა შემოიღოს

სავალდებულო პირობად ბრალდებულისათვის, რომ დანაშაულის აღიარებასთან ერთად გასათვალისწინებელია მის მიერ ზიანის ანაზღაურება .

რაც შეეხება საქ. სსსკ 210-ე მუხლის 1³ ნაწილის გათვალისწინებულ შემთხვევას , როცა გენერალურ პროკურორს ან მის მოადგილეს უფლება აქვს სასამართლოს მიმართოს შუამდგომლობით ბრალდებულის სამოქალაქო პასუხისმგებლობისგან სრულად ან ნაწილობრივ გათავისუფლების შესახებ , დაზარალებულს უნარჩუნდება უფლება სახელმწიფოს მოსთხოვოს ზიანის ანაზღაურება .

საქ. სსსკ-ის 218 მუხლით გათვალისწინებული საპროცესო შეთანხმების განსაკუთრებული შემთხვევა, რომელიც იძლევა ბრალდებულის პასუხისმგებლობისაგან ან სასჯელისაგან სრულად გათავისუფლების ან მსჯავრდებულის სასჯელის გადახედვის შესაძლებლობას . აღნიშნულის თაობაზე შუამდგომლობის დაყენება მხოლოდ გენერალური პროკურორის უფლებამოსილებაა. ჩვეულებრივი საპროცესო შეთანხმებისაგან განსხვავებით, ასეთ შემთხვევაში აუცილებელია გარკვეული წინაპირობების არსებობა, კერძოდ: განსაკუთრებულ შემთხვევაში, საქართველოს გენერალურ პროკურორს უფლება აქვს, სასამართლოს მიმართოს შუამდგომლობით ბრალდებულის პასუხისმგებლობისაგან ან სასჯელისაგან სრულად გათავისუფლების ან მსჯავრდებულის გადახედვის თაობაზე , თუ : ბრალდებული/მსჯავრდებულის საგამოძიებო ორგანოებთან თანამშრომლობის შედეგად ირკვევა დანაშაულის ჩამდენი თანამდებობის პირის ვინაობა ან /და მძიმე ან განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩამდენი პირის ვინაობა და მისი უშუალო ხელშეწყობით იქმნება ამ დანაშაულის გახსნისთვის არსებითი პირობები .

საგამოძიებო ორგანოებთან თანამშრომლობის შესახებ, განსაკუთრებული საპროცესო შეთანხმება შეიძლება გამოყენებული იქნეს ნებისმიერი დანაშაულთა კატეგორიის საქმეებზე, გარდა საქართველოს სსსკ-ის 144¹ - 144³ - ე მუხლებით

გათვალისწინებულ დანაშაულთა (წამება , წამების მუქარა ,, დამამცირებელი ან არაადამიანური მოპყრობა) საქმეებისა.

საქართველოში საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტის გამოყენების თავისებურებებისა და ამ მიმართებით ქართული კანონმდებლობის მიმოხილვის შედეგად , დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ საპროცესო შეთანხმებას გააჩნია როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები, კერძოდ: საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტის გამოყენება უზრუნველყოფს სასამართლო ხარჯების შემცირებას, აჩქარებს საქმეზე გადაწყვეტილების მიღებას, ამცირებს საერთო სასამართლოს ინსტანციებში საქმეთა რაოდენობას. საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტი არ არის მხოლოდ დადებითი მხარეებით მოცული . მისი გამოყენებისას შეიძლება წარმოიშვას „ადამიანის უფლებათა და ძირითადი თავისუფლებათ დაცვის კონვენციით “ აღიარებული და გარანტირებული სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევის საფრთხე, რისი თავიდანვე აცილებაც უნდა უზრუნველყოს საქმის არსებითი განხილვის გარეშე გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანის თაობაზე შუამდგომლობის განმხილველმა სასამართლომ , რომელიც უნდა იყოს გარანტი, იმისა რომ საპროცესო შეთანხმებით ზიანი არ მიადგება არა მხოლოდ ბრალდებულისა, არამედ დაზარალებულის უფლებებსა და კანონიერ ინტერესებს. აქვე უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე საპროცესო შეთანხმების ქართული ვერსია ითხოვს დამატებით კვლევას, გაანალიზებას, კერძოდ: საერთაშორისო კრიმინოლოგიურ ჭრილში, სადაც სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით იქნება შესწავლილი საერთაშორისო გამოცდილება, სასამართლო პრაქტიკის ხედვა ორგანიზებულ დანაშაულთან (ნარკომანია,ტრეფიკინგი,ტერორიზმი) ბრძოლაში. და ჩემ ნაშრომში დასმული კითხვა-საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესის თანამედროვე საპროცესო შეთანხმების ინსტიტუტი მიეკუთვნება თუ არა მართლმსაჯულებას, ღიაა.

Mathematics and Ruby Language

Assoc. Prof. Dr. Elisabeth Asabashvili¹¹⁵

Abstract

The purpose of this paper is to discuss new approaches to mathematics and computer science, with particular emphasis on the importance of using the most modern, dynamic, object-oriented, youngest language in mathematics education, such as Ruby.

Solving problems or working with algorithms by streamlining strictly defined image calculations often leads us into the field of computer science and technology. Using mathematical formulas and equations to write programs in Ruby is easy because it is built with a built-in module and has great flexibility, which allows us to quickly and efficiently implement programs written in Ruby. The main advantage of the Ruby language is even a minimal amount of code for maximum expression, and the program code is perceived as natural language code.

However, the use of Ruby in a wide range of tasks at all levels, of course, given the complexity, should be useful for both students and pupils, since it allows them to get acquainted with the family of program scripts for creating functional programming.

The article discusses the relationship between mathematics and computer science. Particular attention is paid to the importance of using the youngest language among the most up-to-date, high-level dynamic, object-oriented, programming languages in education of mathematics, as it is Ruby.

Ruby is a very powerful, dynamic, elegant syntax-oriented language. Its main advantage is the minimal amount of code for maximum expression, while the program code is perceived as a natural language code.

With the help of programming languages, small mathematical assignments, that could be learned from an early age. It will assist to get as mathematical knowledge and as programming language, particularly Ruby.

---

¹¹⁵ School of Science and Technology, The University of Georgia, Tbilisi, Georgia.
e-mail: z.asabashvili@ug.edu.ge
Tel. +995 599 17 45 17

In fun and enterainting way to learn mathematics helps children in the process of development, than simple rules and oppression.

Bequase the math has a large part in computer science, it is necessary to apply mathematical knowledge to solve real problems through computer.

Keywords: Mathematics, Sciences, Ruby, Code, Technology.

მათემატიკა და Ruby ენა
ასოც. პროფესორი, მეც. დოქტ. ელისაბედ ასაბაშვილი¹¹⁶

აბსტრაქტი

ნაშრომის მიზანს მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებას შორის დამოკიდებულების ახლებური, თანამედროვე მეთოდებით მიდგომების განხილვა წარმოადგენს, სადაც მათემატიკური განათლების მიღების საქმეში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ისეთ თანამედროვე, მაღალი დონის დინამიურ, ობიექტზე ორიენტირებულ, პროგრამულ ენებს შორის ყველაზე ახალგაზრდა ენის გამოყენების მნიშვნელობას, როგორც Ruby ენაა.

მოქმედებათა მკაცრად განსაზღვრული ერთობლიობით შემდგარი გამოსახულების თანმიმდევრული გამოთვლებით ამოცანის ამოხსნა ანუ ალგორითმებთან მუშაობა, ხშირად გვიწევს კომპიუტერული მეცნიერებებისა და ტექნოლოგიების სფეროში. მათემატიკური ფორმულებისა და განტოლებების გამოყენება პროგრამების წერის საქმეში Ruby ენაზე იოლია, რადგან ის ჩაშენებული ობიექტ-მოდულით და ძალიან დიდი მოქნილობით გამოირჩევა, რაც საშუალებას გვაძლევს, სწრაფად და ეფექტიანად მოვახდინოთ Ruby ენაზე დაწერილი პროგრამების რეალიზაცია. Ruby ენის ძირითად უპირატესობას მაქსიმალური გამოხატვისთვისაც კი კოდის მინიმალური ოდენობა წარმოადგენს, ხოლო პროგრამის კოდი აღიქმება, როგორც ბუნებრივი ენის კოდი.

Ruby ენის გამოყენება დავალებების ფართო სპექტრით ყველა დონეზე, რათქმა უნდა სირთულეების გათვალისწინებით, სასარგებლოა როგორც სტუდენტებისთვის ისე სკოლის მოსწავლეებისთვის, რადგან ის პროგრამირების

---

¹¹⁶ მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების სკოლა, საქართველოს უნივერსიტეტი, საქართველო.

ელ.ფოსტა z.asabashvili@ug.edu.ge

ტელ. +995 599 17 45 17

საფოსტო მისამართი: 0171, თბილისი, კოსტავას ქ. 77^ა, საქართველოს უნივერსიტეტი

სკრიპტების ენების ოჯახის გაცნობის საშუალებას იძლევა, ფუნქციონალური პროგრამირების შესახებ წარმოდგენის შესაქმნელად.

ქივორდი: მათემატიკა, მეცნიერება, Ruby, კოდი, ტექნოლოგია.

კომპიუტერული მეცნიერება დღეს უკვე უმნიშვნელოვანესი და საკმაოდ საინტერესო მიმართულებაა. აღსანიშნავია მჭიდრო კავშირიც კომპიუტერულ მეცნიერებასა და მათემატიკას შორის. აქედან გამომდინარე, სტატიაში მინდა გაგაცნოთ დამოკიდებულება მათემატიკასა და კომპიუტერულ მეცნიერებას შორის დაპროგრამების, კერძოდ Ruby ენის დახმარებით.

მათემატიკა ახალგაზრდებს ანალიზის (და არა მხოლოდ) უნარ-ჩვევებს უნვითარებს. მათემატიკის ბევრი ცნება აბსტრაქტული ენის გამოყენებით ისწავლება, ისევე როგორც კომპიუტერულ მეცნიერებაში ისწავლება პროგრამირების ენები, რომელთა უმეტესობა ბუნებაში აბსტრაქტულია. ისინი ხასიათდება სინტაქსით, კარგად განსაზღვრული პროცესებით, სიმბოლოებით, ცალკეული სიტყვებით და ვიზუალურად.

უამრავ მათემატიკურ განტოლებასა და ფორმულას ვიყენებთ პროგრამების შესაქმნელად. აქედან გამომდინარე, ასეთი პროგრამების დაწერა კოდის დახმარებით რთულია ან საერთოდ შეუძლებელი - თუ მათემატიკის სფეროში არანაირი განათლება არ გვაქვს.

ახალგაზრდებმა აუცილებლად უნდა შეძლონ და გააანალიზონ მათემატიკის სფეროში გაწეული სამუშაო, დაუბრუნდნენ და ჩახედონ გამოყენებულ ფორმულებს და რიცხვებს, საბოლოო პასუხამდე მისვლამდე აუცილებლად გაასწორონ შეცდომები და აღმოფხვრან ხარვეზები.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მათემატიკა ამზადებს მოსწავლეებსა და სტუდენტებს დავალებებში ბაგების აღმოჩენისა და მათი მოგვარებისათვის.

სწორედ ამ მიზეზის გამო, განვითარებულ ქვეყნებში STEM განათლებას დიდი როლი ენიჭება. STEM ეს არის სასწავლო პროგრამა, რომელიც დაფუძნებულია ოთხი კონკრეტული დისციპლინის - მეცნიერების, ტექნოლოგიის, ინჟინერიისა და მათემატიკის ინტერდისციპლინარული და გამოყენებითი მიდგომებით სწავლების იდეაზე. ნაცვლად იმისა, რომ ვასწავლოთ ოთხი დისციპლინა, როგორც ცალკეული და დისკრეტული საგნები, STEM მათ სწავლის ერთობლივ პარადიგმად აერთიანებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ სფეროში შეერთებული შტატები ისტორიულად ლიდერია, ბოლო დროს სულ უფრო ნაკლები ყურადღება ეთმობა STEM-ს სკოლის მოსწავლეების მხრიდან. ამჟამად, მაღალკლასელთა თითქმის 28% იჩენს ინტერესს STEM-თან დაკავშირებული დარგების მიმართ, ნათქვამია დეპარტამენტის ვებსაიტზე.

აშშ-ის პროექტების შრომითი სტატისტიკის ბიუროს (The U.S. Bureau of Labor Statistics projects) მონაცემებით, 2018 წლის STEM კარიერით დაინტერესების პროგნოზი ასეთია:

- კომპიუტერული (Computing) – 71%
- ტრადიციული ინჟინერია (Traditional Engineering) – 16%
- ფიზიკა (Physical sciences) – 7%
- სიცოცხლის შემსწავლელი მეცნიერებები (Life sciences) – 4%
- მათემატიკა (Mathematics) – 2%

დიდი ბრიტანეთის გაერთიანებულ სამეფოში (United Kingdom), ინჟინერიის სამეფო აკადემია (Royal Academy of Engineering) იტყობინება, რომ ბრიტანელები ყოველწლიურად, 2020 წლამდე, 100 000 STEM სამაგისტრო პროგრამის კურსდამთავრებულ სპეციალისტს გამოუშვებენ, მხოლოდ მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად.

ანგარიშის თანახმად, გერმანიაში 210 000 მუშაკის დეფიციტია მათემატიკის, კომპიუტერული მეცნიერების, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების დისციპლინების სფეროში.

აღსანიშნავია, რომ მსოფლიო კონკურენტუნარიანობის ინდექსის თანახმად, 148 ქვეყანას შორის საქართველოს საკმაოდ დაბალი მონაცემები აქვს განათლების სფეროში: თუმცა დაწყებითი განათლების ხელმისაწვდომობით (ჩარიცხვით) ქვეყანა 32-ე ადგილზეა, ხარისხით კი მას 94-ე ადგილი (3.4 ქულა) უკავია, საგანმანათლებლო სისტემის ხარისხით - 105-ე ადგილი (3.2 ქულა); მათემატიკური და სამეცნიერო განათლების ხარისხით - 106-ე ადგილი (3.4 ქულა) (Global Competitiveness Report 2013–2014, World Economic forum).

ამიტომ, კვლევის მიზანს საქართველოს განათლების სისტემაში არსებული სიტუაციის არა მარტო შესწავლა, არამედ გამოსწორებაც წარმოადგენს.

ამ მიზნით განსაკუთრებულ ინტერესს იმსახურებს STEM განათლების ადრეული ასაკიდანვე დაწყება, შემდგომი განვითარების პერსპექტივით, რაშიც განვითარებული ქვეყნების გამოცდილების გაზიარება და დანერგვა დაგვეხმარება.

ევროპისა და ამერიკის სკოლებში STEM განათლება შემდეგი სახითაა გადანაწილებული:

- დაწყებითი სკოლა (Elementary school) - სადაც ასეთი ტიპის განათლება ფოკუსირდება გაცნობითი დონის კურსებზე, ასევე STEM სფეროების და პროფესიების შესახებ ინფორმირებულობაზე;
- საშუალო სკოლა (Middle school) - მოცემულ ეტაპზე კურსები უფრო მკაცრი და რთული ხდება;
- მაღალკლასელთა (High school) - სასწავლო პროგრამა ფოკუსირებულია საგნების გამოყენებაზე რთული და მკაცრი მანერით. აგრეთვე ორიენტირებულია შემდგომი განათლების მიღების და დასაქმების მიზნით მათ მომზადებაზე.

ძალიან ხშირად, უმაღლესი სასწავლებლები მათემატიკის შესწავლას ამატებენ კომპიუტერულ მეცნიერებაში, რადგან კომპიუტერული მეცნიერების შესწავლა პირდაპირ კავშირშია მათემატიკის სერიოზულ ცოდნასთან.

მსოფლიოს მასშტაბით STEM განათლება სცდება აკადემიურ წრეს და ადრეულ ასაკშივე ბავშვთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში ინაცვლებს (სახლში, სკოლაში). მათემატიკისა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების მხიარული და საინტერესო ფორმით განხილვა ბავშვებს უფრო მეტად ეხმარება განვითარების პროცესში, ვიდრე უბრალოდ წესების სწავლა და დაზეპირება.

როგორც ითქვა, მათემატიკა დიდი დოზით გვხვდება კომპიუტერულ მეცნიერებაში, ამიტომ აუცილებელია მათემატიკური ცოდნის გამოყენება რეალური პრობლემების კომპიუტერის მეშვეობით მოგვარების საქმეში.

მოქმედებათა მკაცრად განსაზღვრული ერთობლიობით შემდგარი გამოსახულების, ანუ ალგორითმის თანმიმდევრული გამოთვლებით ამოცანის ამოხსნა, დასმული ამოცანის გადაჭრას განაპირობებს. რა თქმა უნდა, ალგორითმებთან მუშაობა ხშირად გვიწევს კომპიუტერული მეცნიერების და ტექნოლოგიების სფეროში, თუმცა ის თავის დროზე მათემატიკის გაკვეთილებზე შეგვხვედრია თუნდაც უმარტივესი განტოლებების სახით. ალგორითმის გამოყენებით ინფორმაციის ჩაწერა კოდის საშუალებით ცალმხრივი პროცესი არ არის და ის აუცილებლად მოიცავს კოდის გადახედვას, შეცდომების და ხარვეზების აღმოფხვრის მიზნით.

სტატიაში განხილულია მათემატიკასა და კომპიუტერულ მეცნიერებას შორის დამოკიდებულება. განსაკუთრებული ყურადღება კი ეთმობა მათემატიკური განათლების მიღების საქმეში ისეთი თანამედროვე, მაღალი დონის დინამიურ,

ობიექტზე ორიენტირებულ, პროგრამულ ენებს შორის ყველაზე ახალგაზრდა ენის გამოყენების მნიშვნელობას, როგორც არის Ruby.

Ruby პროგრამირების (სკრიფტინგის) ენას ეს სახელწოდება მიენიჭა ძვირფასი ქვის „ლალის“ საპატივსაცემოდ. ის წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე ახალგაზრდა ენას თანამედროვე დაპროგრამების სფეროში. ინტერპრეტატორის პირველი ვერსია ენის შემქმნელმა, იაპონელმა პროგრამისტმა იუკიხირო მაცუმოტომ (Yukihiro Matsumoto, რომელიც ასევე ცნობილია როგორც მაცი (Matz)) 1995 წელს გაავრცელა, თუმცა ის 1993 წელს შექმნა. ეს ენა მუშაობს სხვადასხვა პლატფორმებზე, როგორებიცაა Windows, Mac OS, და UNIX სხვადასხვა ვერსიები.

Ruby არის ძალიან მძლავრი, დინამიური, ელევანტური სინტაქსის მქონე ობიექტ-ორიენტირებული ენა, რომლის დამუშავების დროს ძირითადი ყურადღება გამახვილდა ამ ენაზე დაპროგრამების მოხერხებულობაზე. მრავალი წარმატებული იდეა, რომლებიც გამოყენებულია ისეთ ენებში, როგორებიცაა Perl, Python, Smalltalk, LISP და სხვა, Ruby-ში მოხერხდა ჰარმონიულად გაერთიანებულიყო. ამიტომ მასზე ძალიან სასიამოვნოა პროგრამების წერა, ხოლო უკვე დაწერილში ადვილია აუცილებლობის შემთხვევაში, სასურველი შესწორებების გაკეთება.

Ruby ენა, როგორც უკვე ითქვა, შემუშავებულია ისეთი ენების ზეგავლენით, როგორიცაა Perl, Python, Smalltalk. ძირითადი აქცენტი გაკეთებულია პროგრამების მარტივ, მოხერხებულ წერასა და მის შემდგომ აღქმაზე. ენა მულტიპარადიგმულია. პროგრამისტს შეუძლია პროგრამების წერა Pascal, C/C++ ენების სტილში, ან დაპროგრამების სკრიპტების ენების სტილში, როგორიცაა Perl, Python.

Ruby ენის შესაძლებლობები არ შემოიფარგლება იმით, რომ ის სხვა დაპროგრამების ენების იმიტირების საშუალებას გვაძლევს, Ruby-ს აქვს განვითარებული ობიექტ მოდელი, ნასესხები Smalltalk-ისგან, აქვს ჩაშენებული რესურსები, რაც ფუნქციონალური პროგრამირების ენების სტილში პროგრამების წერის საშუალებას იძლევა.

Ruby ენა UNICODE კოდირების გამოყენების საშუალებასაც გვაძლევს, ამიტომ პროგრამა შეიძლება ჩაიწეროს ქართულ ენაზეც, მათ შორის კლასების, მეთოდების, ცვლადების სახელებიც კი.

Ruby-ს ძირითადი პრინციპებია - კოდის მინიმალური ოდენობა მაქსიმალური გამოხატვისთვის, ხოლო პროგრამის კოდი უნდა აღიქმებოდეს როგორც ბუნებრივი ენის კოდი.

Ruby–ს თავისებურებებია:

- არის ზოგადი დანიშნულების, ინტერპრეტირებული პროგრამირების ენა;
- არის ნამდვილი ობიექტზე ორიენტირებული პროგრამირების ენა;
- არის სერვერული სკრიფტინგის Perl და Python-ის მსგავსი ენა;
- შეიძლება გამოყენებულ იქნას Common Gateway Interface (CGI) სკრიპტების დასაწერად;
- შეიძლება ჩანერგილი იქნას ჰიპერტექსტის მარკირების (HTML) ენაში;
- აქვს გასაგებად მარტივი სინტაქსი, რაც მისი ძალიან სწრაფად და მარტივად შესწავლის საშუალებას იძლევა;
- აქვს მრავალი პროგრამირების ენების მსგავსი სინტაქსი, ისეთების, როგორცაა C ++ და Perl;
- არის მაშტაბური და ადვილად მოსახმარი;
- შეიძლება გამოყენებულ იქნას ინტერნეტისა და ინტრანეტ დანართების დასამუშავებლად (ინტრანეტი ორგანიზაციების შიდა ქსელური ინტერნეტი, სადაც მხოლოდ ორგანიზაციის შიგნით მიმდინარე პროცესების ინფორმაცია განთავსებული თავისი სურათებით, ვიდეო ფაილებით, სიახლეებით, ფორუმით და ა.შ.. სხვა გარე საიტებზე წვდომა არ აქვს);
- შეიძლება იყოს ინსტალირებული Windows და POSIX გარემოში;
- მხარს უჭერს გრაფიკული ინტერფეისის მქონე ბევრ ინსტრუმენტს (GUI tools), ისეთი როგორცაა Tcl / TK, GTK, და OpenGL;
- Ruby ადვილად უკავშირდება DB2, MySQL, Oracle და Sybase-ს;
- აქვს მდიდარი კომპლექტი ჩაშენებული ფუნქციების, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას უშუალოდ Ruby სკრიპტში.

ამ ენაზე პროგრამირებისთვის საჭიროა სამი რამ, ესენია: ტექსტური რედაქტორი პროგრამების საწერად, ინტერპრეტატორი Ruby პროგრამების გასაშვებად და ბრძანებების სტრიქონი Command Prompt, ანუ კონსოლი, რათა კომპიუტერმა გაიგოს რომელი პროგრამები უნდა გაუშვას. ის არაგრაფიკული ინტერფეისია ოპერაციული სისტემისთვის. ინტერპრეტატორი Ruby მხოლოდ ერთია, ისევე როგორც ბრძანებების სტრიქონი, თუმცა არსებობს ბევრი სხვადასხვა ტექსტური რედაქტორი.

Ruby ენაზე პროგრამის დასაწერად 2.0 ვერსიამდე იყენებდნენ 7-ბიტის ASCII-კოდირებას. 2.0 და ზემოთ ვერსიის Ruby გულისხმობის პრინციპით იყენებს UTF-8 (უნიკოდს) კოდირებას. იდენტიფიკატორები შესაძლოა ჩაიწეროს სხვადასხვა

ენაზე. კომენტარები და სტრიქონები შეიძლება შეიცავდეს ნებისმიერი კოდირების სიმბოლოებს, თუმცა ეს აუცილებელია მიეთითოს ნათლად, მკაფიოდ.

ასევე სტრიქონიც შესაძლოა შეიცავდეს დიდი ოდენობით სასურველ, ერთმანეთისგან ინტერვალებით გამოყოფილ ლექსემებს. თუ ერთ სტრიქონში იწერება რამოდენიმე გამოსახულება, აუცილებელია წერტილ-მძიმის გამოყენება, წინააღმდეგ შემთხვევაში სტრიქონი შესაძლოა უგულველყოფილ იქნას.

Ruby ენის თანამედროვე ვერსიებში ლოგიკური გამოსახულებები და მეთოდების გამოძახების თანმიმდევრობა შეიძლება გადავიტანოთ რამოდენიმე სტრიქონზე. Ruby ენის ადრეულ ვერსიებში (1.9 ვერსიამდე) ამისათვის აუცილებელი იყო სტრიქონის გადატანის სიმბოლოს გამოყენება - შებრუნებული დახრილი ხაზი <<'>>.

პროგრამის შესრულება ხორციელდება ზემოდან ქვემოთ. ცალკეული ძირითადი, მთავარი ფუნქცია არ არსებობს. თუ ტექსტში გვხვდება ფუნქციის (მეთოდები) კოდი, ის მხოლოდ იმ შემთხვევაში განხორციელდება, თუ უშუალოდ მათი გამოძახება მოხდება.

Ruby-სთვის არ არსებობს ატომური მონაცემთა ტიპები. ნებისმიერი მონაცემი არის ამა თუ იმ კლასის ობიექტი. ოპერაციები ობიექტებზე ქმნიან ახალ ობიექტებს, გარდა განსაკუთრებული შემთხვევებისა (მეთოდები, რომლებიც სახელში შეიცავენ სუფიქსს <!>). როგორც მუდმივები, ისე ცვლადები ინახავენ ობიექტზე მიმართვას.

მუდმივა არ შეიძლება ინიცირებული იყოს ორჯერ. ნებისმიერ ცვლადს შეიძლება მიენიჭოს ნებისმიერ ობიექტზე მიმართვა. გაითვალისწინეთ, რომ Ruby წარმოადგენს ენას ტიპების დინამიური კონტროლით, ამიტომ შემოწმება ხორციელდება ოპერაციების შესრულების დროს, და არა ობიექტზე ცვლადისთვის მიმართვის მინიჭების მომენტში.

კონსტანტები, რომელთა იდენტიფიკატორიც იწყება მთავრული ასოთი, ხილვადობის არით გლობალური ცვლადების ანალოგიურია.

ხშირად გამოყენებადი ჩაშენებული მონაცემთა ტიპების ჩამონათვალი, მცირედი სახით ასე გამოიყურება:

- Fixnum (მთელი რიცხვები, ნაკლები 2³⁰);
- Bignum (მთელი რიცხვები, მეტი 2³⁰);
- Float (მცურავმძიმის რიცხვები);
- Array (მასივები);
- String (სტრიქონები);

- Hash (ასოციაციური მასივები);
- Symbol (სიმბოლო);
- Range (დიაპაზონი);
- Regexp (რეგულარული გამოსახულება).

ჩამოთვლილი ტიპების უმრავლესობა გამოიყენება კლასის სახელის მითითების გარეშე. სრულ სიაში 200-მდე კლასია.

რიცხვითი ლიტერალები Ruby ენაში შემდეგნაირად გამოიყურება:

- 5   # მთელი რიცხვი;
- 12   # უარყოფითი მთელი რიცხვი;
- 4.5   # რიცხვი მცურავი მძიმით;
- 076   # რვაობითი რიცხვი;
- 0b010   # ორობითი რიცხვი;
- 0x89   # თექვსმეტობითი რიცხვი.

Ruby ენაში ლოგიკური ტიპი წარმოდგენილია ორი წინასწარ განსაზღვრული ცვლადით: true (ჭეშმარიტი ან კი) და false (მცადარი ან არა). ლოგიკური ტიპი ჩნდება ლოგიკური ოპერაციების ან ლოგიკური მეთოდების გამოძახების შედეგად.

უნდა აღინიშნოს შემდეგი:

- ტრადიციულად, ლოგიკური მეთოდების სახელები მთავრდება <<?>> ნიშნით;
- False-ად შესაძლებელია იყოს nil, ხოლო true-დ - ნებისმიერი ობიექტი;
- Nil - არის სიცარიელის ან ობიექტის არარსებობის სიმბოლო.

აღსანიშნავია, რომ მათემატიკური ფორმულებისა და განტოლებების გამოყენება პროგრამების წერისას Ruby ენაზე იოლია, რადგან ის ჩაშენებული ობიექტ მოდულით და ძალიან დიდი მოქნილობით გამოირჩევა, რაც საშუალებას გვაძლევს, სწრაფად და ეფექტიანად განვახორციელოთ Ruby ენაზე დაწერილი პროგრამების რეალიზაცია, დაწყებული დამხმარე პროგრამებით, ასევე პროგრამებით აპლიკაციების (დანართების) ავტომატური ტესტირებისთვის და დამთავრებული რთული ვებ-აპლიკაციებით.

რუბის ძირითად უპირატესობას მაქსიმალური გამოხატვისთვის კოდის მინიმალური ოდენობა წარმოადგენს, ხოლო პროგრამის კოდი აღიქმება, როგორც ბუნებრივი ენის კოდი.

ამიტომ დაპროგრამების ენების დახმარებით პატარ-პატარა მათემატიკური ამოცანების ადრეული ასაკიდანვე კეთება დაგვეხმარება როგორც მათემატიკური ცოდნის, ასევე დაპროგრამების ენის, კერძოდ Ruby ენის შესწავლის საქმეში.

ვფიქრობ, რომ ყველა დონეზე, დავალებების ფართო სპექტრით Ruby ენის გამოყენება, სირთულეების გათვალისწინებით, სასარგებლოა როგორც სტუდენტებისთვის, ასევე პატარა ასაკის სკოლის მოსწავლეებისათვის, რადგან ის პროგრამირების სკრიპტების ენების ოჯახის გაცნობის საშუალებას იძლევა და მათ ფუნქციონალური პროგრამირების შესახებ წარმოდგენას უქმნის. უფრო მეტიც, ის შემდგომში შეიძლება გამოყენებულ იქნას, როგორც საგანმანათლებლო, ასევე პრაქტიკული ხასიათის, ძალიან ფართო სპექტრის მქონე ამოცანების გადასაწყვეტად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Collingbourne Huw. (2009). The book of Ruby.
2. Collingbourne Huw. (2015). The Little Book Of Ruby.
3. Flanagan David, Matsumoto Yukihiro. (2016). The Ruby Programming Language.
4. Frieder Ophir, Frieder Gideon, Grossman David. (2013). Computer Science Programming Basics in Ruby.
5. Goriely Iain. (2018). Applied Mathematics A Very Short Introduction.
6. Help and documentation for the Ruby programming language. (2016). (<https://ruby-doc.org/>).
7. J. Hom. Elaine. (2013). What is Mathematics? - Live Science Contributor.
8. J. Hom Elaine. (2014). What is STEM Education? - Live Science Contributor.
9. Krummel Reinking Anni, Martin Barbara. (2018). Strategies, Research, and Examples for Elementary Teachers to Integrate STEM. K-12 STEM Education, Vol. 4 No. 4, pp.413-419 (DOI: <http://dx.doi.org/10.14456/k12stemed.2018.12>);
10. კუტალაძე ი. (2015). საქართველოს სასკოლო განათლება რთული გამოწვევების წინაშე. თსუ, (<https://www.tsu.ge/science/?leng=ge&lcat=jurnal&jnomeri=5&tid=4>).
11. Metz Sandi. (2013). Practical Object-Oriented Design in Ruby.
12. Rothschild Karen, Cohen Marvin, Moeller Babette, Dubitsky Barbara, Marshall Nesta, & MattMcLeod. (2018). Learning to Look, Looking to Learn. K-12 STEM Education Vol. 4 No. 4, pp.421-428 (DOI: <http://dx.doi.org/10.14456/k12stemed.2018.13>);

13. Ruby Notes for Professionals. (2018). Free Programming Books. Stack Overflow Documentation.
14. Sakata Shoko, Kumano Yoshisuke. (2018). Attempting STEM Education in Informal Japanese Educational. Facilities Through the Theme of "Sand". K-12 STEM Education. Vol. 4 No. 4, pp.401-411 (DOI: <http://dx.doi.org/10.14456/k12stemed.2018.11>);
15. Support plans for Ruby 2.0.0 and Ruby 2.1. (2016). (<https://ruby-doc.org/core-2.0.0/Encoding.html>).
16. Thomas Dave. (2013) Programming ruby 1.9. and 2.0: The pragmatic programmers' guide.
17. Wigderson Avi. (2019). Mathematics and Computation: A Theory Revolutionizing Technology and Science.

Economic Challenges of Drug Policy

Asst. Prof. Dr. Vano Tsertsvadze¹¹⁷

Asst. Prof. Dr. Lali Khurtsia¹¹⁸

ნარკოპოლიტიკის ეკონომიკური გამოწვევები

ვანო ცერცვაძე

საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი (ჯიპა), სოციალურ მეცნიერებათა დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი

ლალი ხურცია

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახ. უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი

აბსტრაქტი

ნარკოტიკების მიმოქცევა, ისევე როგორც ნებისმიერი საქონლისა, ეკონომიკისა და ბაზრის პრინციპებით იმართება. გარდა ჩვეულებრივი მოთხოვნა მიწოდებისა, რომელიც განსაზღვრავს ნარკოტიკების შავ ბაზარზე არსებულ ფასსა და ნარკოტიკების რაოდენობას, ბაზარი ასევე მყისიერად რეაგირებს სტიმულებზე, მათ შორის აკრძალვებზე და სანქციებზე. სტატიაში მიმოხილულია საქართველოში ნარკოტიკების მიმოქცევის ბაზარზე არსებული ვითარება და არსებული სიტუაცია გაანალიზებულია ბაზარზე მოქმედი ეკონომიკური ძალების გათვალისწინებით.

ნარკოტიკების მიმოქცევა, ისევე როგორც ნებისმიერი საქონლისა, ეკონომიკისა და ბაზრის პრინციპებით იმართება. გარდა ჩვეულებრივი მოთხოვნა მიწოდებისა, რომელიც განსაზღვრავს ნარკოტიკების შავ ბაზარზე არსებულ ფასსა

¹¹⁷ Georgian Institute of Public Affairs (GIPA), v.tsertsvadze@gipa.ge

¹¹⁸ Tbilisi Javakishvili State University, lali.khurtsia@tsu.ge

და ნარკოტიკების რაოდენობას, ბაზარი ასევე მყისიერად რეაგირებს სტიმულებზე, მათ შორის აკრძალვებზე და სანქციებზე.

თუ გადავავლებთ თვალს სხვადასხვა ნარკოტიკული საშუალების მოხმარების ტენდენციებს საქართველოში, შემდეგი დინამიკა შეინიშნება: 90-იანი წლების დასაწყისიდან შავ ბაზარზე ჭარბობდა ოპიუმი - ე.წ. „შავი“. შავი ფართოდ იყო გავრცელებული ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში, განსაკუთრებით იმ რეგიონებში, სადაც იზრდებოდა ველური ყაყაჩო. ოთხმოცდაათიანების ბოლოდან 2003-2004 წლებამდე თანდათანობით იზრდებოდა ჰეროინის ხვედრითი წილი. ეს წლები ერთგვარი აყვავების წლები იყო ნარკოტიკების ბაზრისთვის, ვინაიდან სამართალდამცავი სისტემის არაოფიციალური კონტროლის პირობებში კუსტარული ნარკოტიკი შეცვალა უფრო სრულყოფილ პირობებში დამზადებული ჰეროინის მოხმარებამ.

2003 წელს, როდესაც ვარდების რევოლუციის გზით მოსულმა ხელისუფლებამ მოახდინა სამართალდამცავი სისტემის რეფორმა, ჩაიკეტა ის გზები, რომელთა გავლითაც ჰეროინი ხვდებოდა ქართველ მომხმარებლებთან. იმის გათვალისწინებით, რომ ნარკოტიკებზე მოთხოვნა საკმაოდ არაელასტიკურია გარე ფაქტორების ცვლილებასთან მიმართებაში, ანუ ნარკოტიკებზე მოთხოვნა უმნიშვნელოდ იცვლება ფასის ზრდის ან პოლიციური დევნის გამკაცრების პირობებში, ნარკოტიკების მომხმარებლები, ამ პერიოდში, საკონდიტრო დანიშნულების ყაყაჩოს თესლიდან დამზადებული კუსტარული ოპიოდის გამოყენებაზე გადავიდნენ.

ცოტა ხანში ხელისუფლებამ საერთო აკრძალა აღნიშნული პროდუქტი სავაჭრო ქსელში და ნარკოტიკების ბაზარზე არსებული მოთხოვნა 2004-2008 წლებში ევროპის სხვადასხვა ქვეყნიდან არალეგალურად იმპორტირებული ბუპრენორფინის შემცველი სუბოტექსის აბებიდან მომზადებულმა საინექციო ნარკოტიკმა შეცვალა (ბურჭულაძე, 2011).

ეს წლები განსაკუთრებული ანტინარკოტიკული კამპანიით ხასიათდება. 2006 წელს გამოცხადდა ნულოვანი ტოლერანტობა ნარკოტიკების მომხმარებელთა

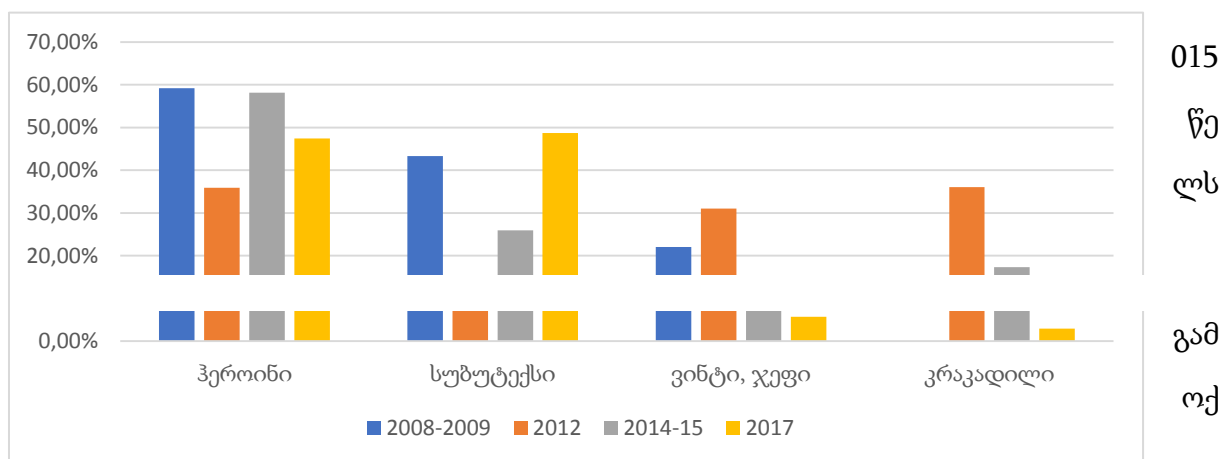
მიმართ და დაიწყო მასიური შემოწმებები ქუჩაში გონივრული ეჭვის საფუძველზე. წინამდებარე ნაშრომის ავტორის მონაწილეობით 2012 წლის კვლევის ფარგლებში დადგენილია, რომ 2008 წელს ამ კამპანიის შედეგად დაკავებულ იქნა 45000 ადამიანი, რომელთაგან დაახლოებით 30000 ადამიანზე აღიძრა საქმე ნარკოტიკების მოხმარებასთან დაკავშირებით (Otiashvili and all, 2012).

ნარკოტიკების ბაზარზე სიტუაციის ამგვარმა მკვეთრმა გაუარესებამ, კიდევ უფრო წინ წამოსწია ჩამნაცვლებლების მნიშვნელობა. მოხმარებლები დაუბრუნდნენ ნარკოტიკების კუსტარულად დამზადებას. 2008-2009 წლებში დაიწყო კუსტარულად დამზადებული სტიმულატორების გამოყენება (ჯავახიშვილი, და სხვ., 2012), რომლებიც მზადდება ეფედრინის შემცველი ხველებისა და გაციების საწინააღმდეგო პრეპარატებისგან, რომელთა ყიდვაც შეიძლებოდა ურეცეპტოდ ქვეყნის აფთიაქებში. ამგვარი ნარკოტიკის ჟარგონული სახელი საქართველოში იყო ვინტი, რომელიც ხანგრძლივი მოქმედებით ხასიათდება. ამავე პერიოდში გავრცელდა ასევე კარგად დავიწყებული ძველი კუსტარული ნარკოტიკი „ჯეფი“, რომელიც ასევე იყენებს ეფედრინს და ნარკოტიკი მიიღება ე.წ. მარგანცოვკასთან ქიმიური რეაქციის გზით. განსხვავებით „ვინტისგან“, „ჯეფი“ ხანმოკლე მოქმედების სტიმულატორია. 2011 წლიდან აიკრძალა ეფედრინის შემცველი მედიკამენტები (ალავიძე და სხვ., 2015), სავაჭრო ქსელებიდან ამოიღეს კალიუმის პერმანგანიტი (საქართველოს პარლამენტი, 22/05/2012). სამაგიეროდ, ამავე პერიოდში, იოლად ხელმისაწვდომ კუსტარულ საინექციო საშუალებების სპექტრს შეემატა კოდეინის შემცველი ნარკოტიკი ე.წ. „ნიანგი“ (კრაკადილი). 2014 წელს სააფთიაქო ნარკომანია მკვეთრად შეიზღუდა რეცეპტურის გაცემის პროცედურების გამკაცრების შედეგად. საბოლოო ჯამში, მივიღეთ ის, რომ ტრადიციული ნარკოტიკების მიწოდება საქართველოს შავ ბაზარზე უკიდურესად შემცირდა, თუმცა მოთხოვნა კვლავ რჩებოდა. ბაზარზე არსებული მოთხოვნის დაკმაყოფილება „კრაკადილის“ მიღებით შეიძლებოდა (ალავიძე, და სხვ., 2016), რომელიც წარმოადგენს ადამიანის ორგანიზმისთვის ძალზედ დამანგრეველ ნარკოტიკს, გარდა იმისა, რომ იგი იწვევს სერიოზულ

ნევროლოგიურ დარღვევებს და ადამიანის ორგანოების ატროფიას, მისი მოხმარებით გამოწვეული ზედოზირების რისკი საკმაოდ მაღალია;

ქვემოთ მოყვანილ სურათში (#1) გაერთიანებულია სხვადასხვა კვლევის შედეგი 2009-2017 წლებში, საიდანაც ნათლად ჩანს ის ცვლილებები, რომელიც განიცადა ნარკოტიკების შავმა ბაზარმა. სამართალდამცავი სისტემის გააქტიურებამ თავდაპირველად გამოიწვია სუბოტექსის ბაზარზე ამ ნივთიერების ხელმისაწვდომობის შემცირება, რაც წარმოადგენდა მიწოდების, როგორც საბაზრო ძალის, შეზღუდვას. მოთხოვნა ბაზარზე უცვლელი დარჩა და სუბოტექსის ჩანაცვლება მოხდა „ვინტით“ და „ჯეფით“. 2012 წელს აიკრძალა გარკვეული საყოფაცხოვრებო ქიმიური აგენტები და ეფედრინის შემცველი მედიკამენტები - ეს ნაბიჯები კვლავ მიწოდების შემცირებისკენ იყო მიმართული. ნარკოტიკებზე მოთხოვნა არც ამჯერად შემცირდა და 2012 წლიდან მოხდა კიდევ უფრო საშიში კუსტარული ნარკოტიკის „კრაკადილის“ შემოსვლა მიმოქცევაში. ერთადერთი რაც წლების განმავლობაში დარჩა უცვლელი, არის ჰეროინი, მისი მოხმარების მაღალი წილი მოდიოდა დასავლეთ საქართველოზე და მათ შორის ბათუმზე, რაშიც სავარაუდოდ დიდ როლს თამაშობდა თურქეთთან სიახლოვე. (Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union, 2013).

2

სურათი 1. ინექციური ნარკოტიკები. წყარო (Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union, 2009); (Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union, 2013); (Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union, 2015); (Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union, 2017)

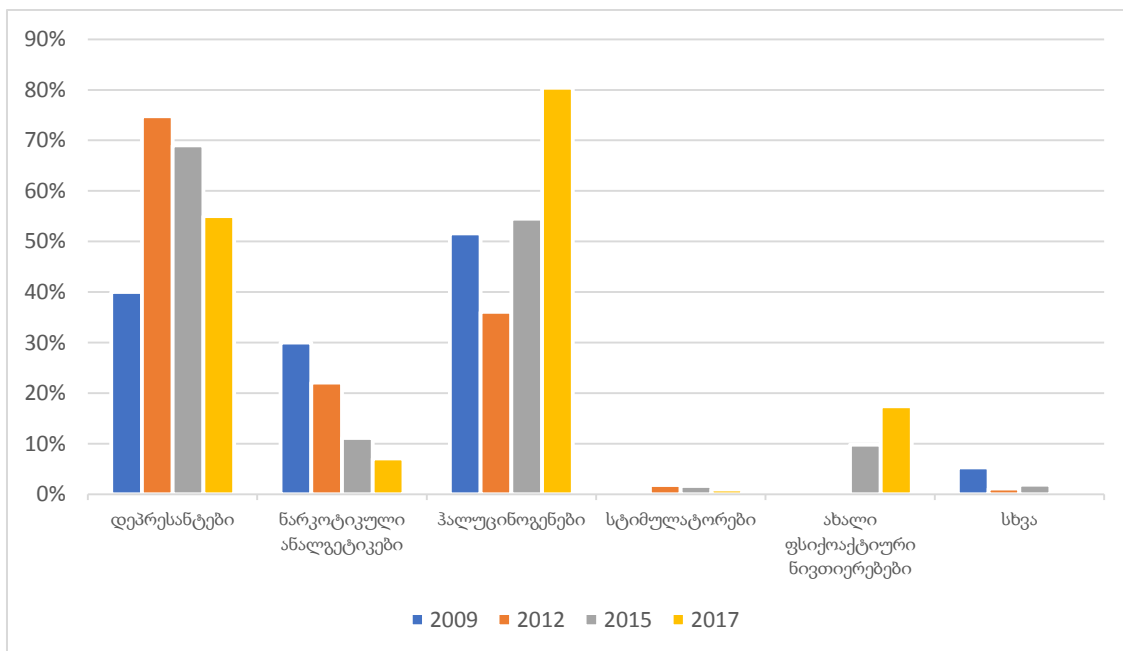
ვეყნებულ კვლევაში, ჩვენ მივუთითეთ და ვიწინასწარმეტყველეთ, რომ ნარკოტიკებს ბაზარზე მიწოდების შეზღუდვის პოლიტიკა ვერ მოახდენდა გავლენას ნარკოტიკების მოთხოვნის შემცირებაზე და წამალდამოკიდებული პირები ბაზარზე არსებული შეზღუდვების გათვალისწინებით მოახერხებდნენ ახალ პირობებთან ადაპტაციას ახალი ნარკოტიკული საშუალებების მოძიების გზით. ჩვენ აღვნიშნავდით, რომ 2014 წლის შემდეგ სააფთიაქო რეცეპტურის გამკაცრება ახალ პირობებს შესთავაზებდა ნარკოტიკების ბაზარს. შემცირდებოდა სააფთიაქო ნარკომანია, ასევე შემცირდებოდა მოხმარებული კრაკადილის რაოდენობაც, რაც გამოწვეული იქნებოდა მომხმარებელთა ნაადრევი სიკვდილიანობით და სავარაუდოდ, უცვლელი დარჩებოდა ჰეროინის მოხმარება. (Khurtsia & Tsertsvadze, 2015)

მომდევნო წლებმა აჩვენა, ბაზარი სრულიად დაექვემდებარა ეკონომიკის კანონებს და როგორც სურათი #1-დან ჩანს 2017 წლისთვის ჰეროინი კვლავ ინარჩუნებს წამყვან პოზიციებს ყველაზე მოხმარებად ინტრავენურ ნარკოტიკებს შორის, თუმცა ყველაზე ხშირად მოხმარებად ნარკოტიკად ბუპრენორფინის შემცველი სუბოტექსი იქცა. ამის საპირისპიროდ შემცირდა ეფედრონისა („ჯეფი“, „ვინტი“) და დეზომორფინის („კრაკადილის“) მოხმარება, რაც გამოწვეული იყო ჰეროინსა და სუბოტექსზე ხელმისაწვდომობის გაზრდით.

იგივე ტენდენცია, კერძოდ მიწოდების შემცირებისკენ მიმართული პოლიტიკა, შეინიშნება ასევე არაინექციური ნარკოტიკების ბაზარზე. მოყვანილი სურათი (#2) ასახავს თუ როგორ იწვევს მოთხოვნა სააფთიაქო ნარკომანიაზე (დეპრესანტებზე) 2009-2012 წლებში, მაშინ, როდესაც ხდება ნარკოტიკული ანალგეტიკების და ჰალუცინოგენების მიწოდების შეზღუდვა. 2012 წლიდან არაინექციური ნარკოტიკების მოხმარებაში წამყვან პოზიციებს ინარჩუნებდნენ დეპრესანტები, თუმცა სააფთიაქო ზედამხედველობის გამკაცრებამ მათი მოხმარების კლების პროცესი გამოიწვია (2012 წელს 74.8%-დან 2015 წელს 69%-მდე). სამაგიეროდ, გავრცელება დაიწყო ახალი ფსიქოაქტიური ნივთიერებების მოხმარებამ. საგულისხმოა, რომ თუ მანამდე არაინექციური ნარკოტიკების

მოხმარებაში ინტრავენური მომხმარებლების წილი დაბალი იყო, 2015 წლიდან ინტრავენური მომხმარებლების დიდი ნაწილი არაინექციური ნარკოტიკებს მოიხმარდა (82.2%). ამასთან ერთად გაორმაგდა ახალი ფსიქოაქტიური ნარკოტიკების წილიც, რომელიც მოსაწვევის გზით მიიღება (სინთეტიკური მარიხუანა, ბიო, სპაისები).

აღსანიშნავია, რომ ახალი ფსიქოაქტიური ნივთიერებების გავრცელებას ხელი შეუწყო ინტერნეტმა და გადახდის ონლაინ სისტემებმა. ნარკოტიკების ბაზარზე ახალ ტექნოლოგიების გამოყენება ნარკოტიკების მიწოდებაში დიდ მასშტაბებს აღწევს. პერიოდულ მასმედიაში გავრცელებული არაერთი ფაქტის მიხედვით მიმწოდებელი და მომხმარებელი საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით უკავშირდებიან და უთანხმებენ ერთმანეთს ნარკოტიკული საშუალებების ფასსა და ყიდვის ადგილს. ანგარიშსწორება, როგორც წესი საერთაშორისო ფულადი გზავნილების მეშვეობით ხორციელდება. ასეთი სქემა უზრუნველყოფს მიმწოდებლის დაცულობას და მიუწვდომლობას ძალოვანი სტრუქტურების მხრიდან.

სურათი 2. არაინექციური ნარკოტიკების მოხმარება. (Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union, 2009); (Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union, 2013); (Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union, 2015); (Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union, 2017)

ნარკოტიკების ბაზარზე არსებული სახელმწიფო შეზღუდვების მიუხედავად, ნარკომომხმარებელთა რაოდენობა საქართველოში არათუ კლებულობს, არამედ მატულობს კიდევ. კვლევები, რომლებიც ჩატარდა პრობლემური ინტრავენური მომხმარებლების რაოდენობის დასადგენად 2009-2017 წლებში მიანიშნებენ მომხმარებელთა თვალსაჩინო ზრდაზე. 2009 წელს მამრავლი კოეფიციენტის მეთოდის გამოყენებით და დარგის ექსპერტებთან კონსენსუსით ქართველ პრობლემურ ინტრავენურ მომხმარებელთა რაოდენობა 40000 სულით განსაზღვრა, ხოლო პრევალენტობამ 1.5% შეადგინა. (Sirbiladze, 2010) 2012 წელს მომხმარებელთა რაოდენობის დასადგენად სხვა მეთოდი იქნა გამოყენებული, რის შედეგადაც მათი რაოდენობა 45000ით განისაზღვრა (პრევალენტობა 1.65%). (Sirbiladze, 2013) მაჩვენებლების ზრდის მიუხედავად, ვინაიდან გასაზომად განსხვავებული მეთოდოლოგიები იქნა გამოყენებული, ექსპერტები თავს იკავებდნენ აღნიშნული ტენდენციის ვალიდაციისგან (ალავიძე ს. , და სხვ., 2015).

მომდევნო 2014 და 2016 წლებში საზოგადოება „ბემონისა“ და საერთაშორისო ფონდ „კურაციოს“ მიერ განხორციელდა ინექციურ ნარკომომხმარებელთა პოპულაციის გაზომვა ორი მეთოდით - ქსელის მასშტაბის გაზომვით და მამრავლი კოეფიციენტებისა და საზომი ნიშნულების გამოთვლით. ორივე წელს ასევე შედგა საექსპერტო კონსენსუსი და ინტრავენურ ნარკომომხმარებელთა განსაზღვრა (BPU & CIF, 2015, 2017);

ოთხივე კვლევის შედეგი შეჯამებულია ქვემოთ მოცემულ ცხრილში #1.

	ინექციური ნარკომომხმარებლები	პრევალენტობა ინექციურ ნარკომომხმარებლებში
2009	40000	1.50%
2012	45000	1.65%
2014	49700	2.02%
2016	52500	2.24%

ცხრილი 1. ინექციური ნარკომომხმარებლების რაოდენობა და პრევალენტობა 2009-2016 წლებში

საინტერესოა, რომ შინაგან საქმეთა სამინისტროს კვლევითი და სტატისტიკური მასალა 2014-17 წლებში ნარკოდანაშაულის კლებას გვიჩვენებს.

სამინისტროს საიტზე განთავსებული მონაცემები ასახავს სსკ 260-274 მუხლის ფარგლებში დარეგისტრირებულ და გახსნილ შემთხვევებს. საყურადღებოა, რომ 2017 წელს, 2014 წელთან მიმართებაში ნარკოდანაშაულის რაოდენობა 34.87%-ითაა შემცირებული. ნარკოტიკული საშუალების მცირე ოდენობით უკანონო დამზადება, შექმნა, შენახვა, გადაზიდვა, გადაგზავნა ან/და უკანონო მოხმარებისთვის (სსკ 273 მუხლი) 2017 წლის მონაცემებით რეგისტრირებულია 1998 დანაშაული, რაც ამავე პერიოდში (BPU & CIF, 2016, 2017)-ის კვლევის საფუძველზე დადგენილი ინტრავენური მომხმარებლების რაოდენობის 4%-ია. თუ ერთმანეთს შევუდარებთ საქართველოს შსს სტატისტიკასა და კვლევებით დადგენილ ინტრავენურ მომხმარებელთა მონაცემებს (არადა უნდა გვახსოვდეს, რომ 2017 წლამდე სსკ 273 მუხლით დანაშაულად ითვლებოდა არა მხოლოდ ინექციის გზით მიღებული ნარკოტიკების მოხმარება არამედ არაინექციური მოხმარებაც¹¹⁹), დავინახავთ, რომ 273 მუხლით გამოვლენილი დანაშაულებების რაოდენობა და მაშასადამე, შსს-ს ეფექტურობა კლებულობს, მაშინ როცა იზრდება ინტრავენურ მომხმარებელთა რაოდენობა და პრევალენტობა, რაც წესით ერთმანეთთან უნდა კორელირებდეს. ეს ფაქტი მეტყველებს ორ რამეზე: ან შსს ეფექტურობამ იკლო და ეს უწყება ვეღარ ახორციელებს სსკ-ით განსაზღვრული ნარკოდანაშაულობების ეფექტურ კონტროლს, ან ბოლო წლებში არსებული გახმაურებული საქმეების გავლენით (ბექა წიქარიშვილის საქმე, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები) ნარკოტიკების მოხმარება აღარ წარმოადგენს სახელმწიფო ნარკოპოლიტიკის მხრიდან დევნისა და შევიწროების მთავარ ობიექტს.

¹¹⁹ 2017 წლის შემდეგ ძალადაკარგულად იქნა ცნობილი 273-ე მუხლის სიტყვების „ექიმის დანიშნულების გარეშე უკანონოდ მოხმარება“ ის ნორმატიული შინაარსი, რომელიც ითვალისწინებს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას „ნარკოტიკული საშუალებების, ფსიქოტროპული ნივთიერებების, პრეკურსორებისა და ნარკოლოგიური დახმარების შესახებ“ საქართველოს კანონის დანართი №2-ის 92-ე ჰორიზონტალურ გრაფაში განსაზღვრული ნარკოტიკული საშუალება მარიხუანის მოხმარებისთვის) - საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 30 ნოემბრის გადაწყვეტილება №1/13/732 — ვებგვერდი, 04.12.2017წ.

თუმცა, გამომდინარე იქიდან, რომ ფსიქოტროპული ნივთიერებების კონტრაბანდისა და შეძენა შენახვისთვის რეგისტრირებული დანაშაულებების რაოდენობა წლების განმავლობაში 100 შემთხვევასაც კი ვერ უახლოვდება, მაშინ როცა მხოლოდ ახალი ფსიქოაქტიური ნივთიერებების მოხმარება 2015 წლიდან იწყება და 2017 წელს ზრდა 17%-ს აღემატება, ეს უშუალოდ მიანიშნებს შსს-ს მხრიდან განხორციელებული ნარკოპოლიტიკის ბერკეტების შესუსტებაზე. სწორედ ამ ფაქტით შეიძლება აიხსნას ჰეროინისა და სუბოტექსზე, ასევე ჰალუცინოგენებსა და ახალ ფსიქოაქტიურ ნივთიერებებზე გაზრდილი მოთხოვნა.

მიმოხილული მონაცემები მიუთითებენ, რომ ნარკოტიკების მიმოქცევა საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის ძირითადი პრინციპებით იმართება. არაეფექტურია მოთხოვნის დესტიმულირებისკენ მიმართული ნარკოპოლიტიკა. ბაზარზე არსებული ნარკოტიკების რაოდენობას განსაზღვრავს ბოლო წლების განმავლობაში მზარდი მოთხოვნა. მიწოდების შემცირებისკენ მიმართული ნაბიჯები კი უბიძგებენ მიმწოდებლებს ეპიონ ეფექტური და უსაფრთხო გზები მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად.

	2014	2015	2016	2017	დანაშაულის ცვლილება 2017 და 2014 წლების შედარება	
					(რაოდენობრივი)	(პროცენტული)
ნარკოტიკული დანაშაული 260-274	7312	5126	5196	4762	-2550	-34.87%
მძიმე მ. 260, 261-III-IV, 262, 263-III-IV, 264-II-IV, 265-II-III, 266. 267. 268-II-III, 271-III-IV, 272-II-III.	3087	2424	2887	2636	-451	-14.61%
ნარკოტიკების კონტრაბანდა მ. 262	323	272	248	200	-123	-38.08%
ნარკოტიკების შეძენა, შენახვა ან გასაღება მ. 260	2737	2112	2473	2327	-410	-14.98%
ფსიქოტროპული საშუალებების კონტრაბანდა მ.	27	32	27	20	-7	-25.93%

263						
ფსიქოტროპული საშუალებების შეძენა, შენახვა, გასაღება მ. 261	88	85	96	79	-9	-10.23%
ნარკოტიკების შემცველ მცენარეთა უკანონო დათესვა მ. 265	153	155	178	128	-25	-16.34%
ნივთიერებების მოხმარება მ.273	3978	2462	2165	1998	-1980	-49.77%
სხვა დანარჩენი მ. 264, 266-272, 274	6	8	9	10	4	66.67%

ცხრილი 2. რეგისტრირებული ნარკოდანაშაული საქართველოში 2014-2017 წლები. წყარო: შსს ვებ-გვერდი: <http://police.ge/ge/useful-information/statistics/skhvadaskhva-sakhis-statistika-kvlevebi>

აღსანიშნავია, რომ 2017 წელს გამოქვეყნებული კვლევის ანგარიშის მიხედვით რომლის მიზანი იყო შეეფასებინა საქართველოს სახელმწიფო სადამსჯელო პოლიტიკის ეფექტურობა, ამ პოლიტიკის განხორციელებაზე გაღებულ ხარჯს, არ გამოუწვევია ქცევითი ცვლილებები ნარკომომხმარებელთა კარიერაში და შესაბამისად დადასტურდა ასეთი პოლიტიკის არაეფექტურობა. კერძოდ, კვლევის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა იყო გაგვეჩვენა, უბიძგებდა თუ არა სადამსჯელო ზომები ნარკოტიკების მოხმარებლებს, შეეწყვიტათ არალეგალური ნივთიერებების გამოყენება. პასუხმა აჩვენა, გამოკითხულთა უმრავლესობამ განაახლა ნარკოტიკების მიღება დასჯის შემდეგ სამი თვის განმავლობაში, უკლებლივ ყველა მათგანი კი მიუბრუნდა ნარკოტიკებს 11 თვის თავზე. აღნიშნული მიგნება წარმოადგენს მნიშვნელოვან ინდიკატორს იმისას თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ვალიდური კვლევების წარმოება, პოლიტიკის ეფექტურობის შესაფასებლად (Bergen-Cico and all, 2017).

შესაბამისად პრობლემის მოგვარების გზაზე, ვიდრე რაიმე ტიპის პრევენციული პოლიტიკის გატარებაზე შევჯერდებით, ღია რჩება კითხვა, რა განსაზღვრავს მოხმარებას, რა განაპირობებს ნარკოტიკების მოხმარების არაელასტიკურ ბუნებას და არის თუ არა დეკრიმინალიზაციასა და

ლიბერალიზაციის მიდგომებზე დაფუძნებული ნარკოპოლიტიკა პრობლემის გადაჭრის ეფექტური ალტერნატივა?

Bibliography

Bergen-Cico, D., Otiashvili, D., Kirtadze, I., Zebransky, T., & Tsertsvadze, V. (2017). Cost analysis of the country of Georgia's street level drug testing policy. *Journal of Drug Policy Analysis* 10(2), 1-22.

BPU, B. P., & CIF, C. I. (2015). *Population Size Estimation of People who Inject Drugs in Georgia 2014*. Tbilisi: CIF.

BPU, B. P., & CIF, C. I. (2017). *Population Size Estimation of People who Inject Drugs in Georgia 2016*. Tbilisi: CIF.

Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union. (2009). *Bio-behavioral surveillance surveys among injecting drug users in Georgia (Tbilisi, Batumi, Zugdidi, Telavi, Gori, 2008 - 2009) study report*. Tbilisi: CIF.

Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union. (2013). *HIV risk and prevention behaviours among People Who Inject Drugs in six cities of Georgia Bio-behavioral surveillance survey in Tbilisi, Batumi, Zugdidi, Telavi, Gori, Kutaisi in 2012*. Tbilisi: CIF.

Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union. (2015). *HIV risk and prevention behaviors among People Who Inject Drugs in seven cities of Georgia. Bio-Behavioral Surveillance Survey in seven cities of Georgia*. Tbilisi: CIF.

Curatio, International Foundation; Bemoni, Public Union. (2017). *HIV risk and prevention behaviors among People Who Inject Drugs in seven cities of Georgia Integrated Bio-Behavioral Surveillance Survey in seven cities of Georgia*. Tbilisi: CIF.

Khurtsia, L., & Tsertsvadze, V. (2015). Drugs, Silk Road, Bitcoins. *World Academy of Science, Engineering and Technology, International Science Index, Economics and Management Engineering* (სტ. 9(7), 1529.). Istanbul: WASET.

Otiashvili, D., Kirtadze, I., Tsertsvadze, V., Chavchanidze, M., & Zabransky, T. (2012). *How Effective Is Street Drug Testing. Tbilisi: Alternative Georgia*. Tbilisi: altgeorgia.

Sirbiladze, T. (2010). *Estimating the prevalence of injecting drug use in Georgia: Consensus report*. Tbilisi: Bemoni Public Union.

Sirbiladze, T. (2013). *Estimating the prevalence of injecting drug use in Georgia: Consensus report*. GFATM.

ალავიძე, ს., ბალანჩივაძე, ნ., ბაწელაშვილი, ლ., დუჭიძე, ნ., ჯავახიშვილი, ჯ., კიკვიძე, თ., . . . ცერცვაძე, ვ. (2015). *ნარკოვითარება საქართველოში. წლიური ანგარიში 2013*. თბილისი: ალტერნატივა ჯორჯია.

ალავიძე, ს., დუჩიძე, ნ., კირთაძე, ი., ოთიაშვილი, დ., რაზმაძე, მ., სტურუა, ლ., . . .

ჯავახიშვილი, ჯ. (2016). *ნარკოვითარება საქართველოში*. თბილისი: ალტერნატივა ჯორჯია.

ბურჭულაძე, ნ. (06 06 2011 რ.). ყაყაჩოს საქმე. *კვირის პალიტრა*.

საქართველოს პარლამენტი. (22/05/2012). *ნარკოტიკული საშუალებების, ფსიქოტროპული ნივთიერებების, პრეკურსორებისა და ნარკოლოგიური დახმარების შესახებ*. თბილისი: საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე.

ჯავახიშვილი, ჯ., ბალანჩივაძე, ნ., კირთაძე, ი., სტურუა, ლ., ოთიაშვილი, დ., & ზაბრასნკი, ტ. (2012). *ნარკოვითარება საქართველოში*. თბილისი: ალტერნატივა ჯორჯია.

Incentive Mechanism in Turkish Tax Legislation and Tax Regulations for Incentives

Dr. Şahin KARABULUT*

Abstract

Ensuring continuity in economic growth and development is one of the most important macroeconomic objectives. In order to achieve this, it is necessary to increase the per capita gross domestic product (GDP) or current output from one period to the next period as well as development in economic, social and cultural structure. In this context, increasing investments, which is the most strategic factor of economic growth, creates an income and capacity effect in the economy and increases the output. Therefore, investments have a positive effect on growth. However, investments may be less than necessary levels and this is an important constraint especially for developing countries.

In this case, the government tries to ensure that domestic investments are supported by foreign investments through various economic policies. Public revenues are one of the most important tools for economic growth and development. Accordingly, taxes are widely and effectively used to promote foreign investment. Within this scope, in order to encourage investments in Turkey, there are many practices in Turkish tax legislation such as reductions and exemptions. In this study, Tax incentives in Turkey were examined according to the subjects and laws and then an overall assessment of the incentives was made.

Keywords: Investment, Incentive, Taxation.

**Türk Vergi Mevzuatında Teşvik Mekanizması ve
Teşviklere Yönelik Vergisel Düzenlemeler**

Özet

Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) veya üretim miktarının bir dönemden diğer döneme artırılmasının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel yapıda gelişimin sağlanması yoluyla ekonomik büyüme ve kalkınmada sürekliliğin temin edilmesi en önemli makroekonomik amaçlardandır. Bu kapsamda ekonomik büyümenin en stratejik faktörü olan yatırımların artırılması ülkede gelir ve kapasite etkisi yaratarak üretim miktarını artıracak ve

---

* Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Public Finance Department, sahin-karabulut@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7955-6404

büyüme üzerinde olumlu etki oluşturacaktır. Ancak, istenilen ekonomik büyüme seviyesinin sağlanması için yatırımların ihtiyaç duyulan düzeyden daha az gerçekleşmesi özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir kısıt oluşturmaktadır.

Bu durumda devlet çeşitli iktisat politikaları aracılığıyla yurtiçi yatırımların yurtdışı yatırımlarla desteklenmesini sağlamaya çalışmaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma amacı doğrultusunda vergi politikaları da en önemli araçlardandır ve yabancı yatırımları teşvik etmede oldukça yaygın ve etkin kullanılmaktadır. Bu kapsamda da Türkiye’de yatırımların teşvik edilmesi amacıyla Türk vergi mevzuatında indirim, istisna gibi birçok uygulama yer almaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de vergisel teşvikler konularına ve kanunlara göre incelenmiş ardından teşviklerin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım, Teşvik, Vergi.

1. Introduction

The concept of incentive is to encourage a work or action as a word meaning. On the other hand, financial incentives mean that governments provide various subsidies, tax deductions and exemptions for purposes such as reducing regional disparities of development, making various sectors attractive, attracting foreign capital to the country, increasing investments and employment, and providing economic development. In this sense, the government aims to increase the international competitiveness and provide financial and legal advantages to the private sector through financial incentives for economic development.

Financial incentives generally serve economic purposes instead of financial ones, and thus, it is aimed to achieve economic policy objectives. One of the most important objectives of financial incentives is to attract increased capital movements as a result of the acceleration of globalization.

When the burden of the financial incentives on the economy is examined, it is seen that generally, significant resources are transferred from the public sector to the private sector or cause significant decreases in public revenues. The most important reason for the voluntary cost incurred by the government is the expectation that the financial incentives contribute to the economy much more than the cost.

Although financial incentive practices are frequently seen as subsidies, it is clear that the most important financial incentive practices are taxes. When the financial incentive practices are

analysed in terms of Turkish economy, it has been used frequently in recent years. Within this scope, many regulations have been made in Turkish tax legislation for many financial incentives. In this study, the incentive mechanism in Turkish tax laws will be examined in detail.

2. Income Tax Law No. 193

One of the most comprehensive taxes in Turkish tax legislation is income tax. Incentive of Income Tax Law numbered 5084 conducts; gain exemption on education and instruction businesses, deduction of research & development (R&D), exemption of investment deduction.

Gain Exemption on Education and Instruction Businesses: Gains derived from operating private schools of pre-school education, primary education, private education and secondary education is exempt from income tax for the five taxation period.

Deduction of Research & Development (R&D): Being valid from 01.04.2008 %100 of expenditures oriented to new technology and searching of knowledge realized in the structure of enterprise can be deducted from the corporate income declared by annual tax return.

Exemption of Investment Deduction: Being valid from 01.01.2006, with the Law numbered 5479, Article 19 of the Income Tax Law headed “Exemption of Investment Deduction on Business and Agricultural Earnings” has been abolished, and Temporary Article 69, attached to this Law, regulates the transition period implementations. According to this;

- Exemption amount which could not be deducted before the date of 01.01.2006, by reason of insufficient earnings in previous years,
- Exemptions which will be calculated on account of investment expenditures which is done after the date of 01.01.2006 within the context of incentive certificates based on applications submitted before the date of 24.04.2003 for the investments which begun within the framework of Additional Articles 1-6 of the Income Tax Law abolished previously,
- Exemptions which will be calculated on account of investment expenditures following the date of 01.01.2006, given that providing economic and technical integrity with investments which began before the date of 01.01.2006 within the scope of Article 19 of Income Tax law,

can be deducted as exemption of investment deduction.

3. Corporate Tax Law No. 5520

Among the indirect taxes, the biggest share after the income tax belongs to the corporate tax. In this respect, the tax incentives made in the corporate tax law are very important. The gain exemption on education and instruction businesses, deduction of research & development (R&D), exemption of investment deduction incentives in the income tax law are equally valid for corporate taxpayers. In addition, there are two incentives as deducted corporate tax implementation and corporate tax incentive.

Deducted Corporate Tax Implementation: The aim of the deducted corporate tax implementation within the scope of Corporate Tax Law article 32/a is to direct the savings to investments which has high value added, to increase production and employment, to encourage big scale investments in order to increase the international compete, to increase direct foreign investments, to decrease the inter-regional diversifications and to support the research and development activities in line with the aims foreseen with development plans and annual programs.

Deducted corporate tax rates stated in “Decree Regarding State Aids in Investments” which is dated 15/06/2012 and numbered as 2012/3305, are applied to the regional and big scale investments. According to the decree:

- Deducted tax is implemented until the deducted corporate or income tax amount reaches the investment contribution amount.
- If the investment is transferred after fully or partly started to operate, the assignor continues to benefit from the deducted tax rate until the date of transfer and the assignee starts to benefit from the deducted tax rate beginning from the date of transfer for the residual amount of investment contribution.

Corporate Tax Incentive: The corporate tax rate is applied %75 discounted for the income of the tax payers who transfers their production plants which deals with textile, ready-to-wear, leather and leather manufacture exclusively to the provinces stated by the Council of Ministers until 31/12/2010 and employs 50 staff at minimum. The discounted rate is applied for five years following the budget year of the date of transfer. Income tax payers shall also benefit from this incentive

4. Value Added Tax Law No. 3065

In the Value Added Tax Law numbered 3065, the following deliveries and services are exempted from value added tax.

- (a) Goods in which free zone provisions apply and services provided in free zones
- (b) Delivery of sea, air and railway vehicles, delivery of floating system and vehicles, delivery and services done concerning the manufacture and construction of these vehicles, modification, maintenance and repair services of these vehicles provided to the taxpayers whose businesses are leasing, air and railway transportation vehicles, floating system and vehicles or operating these vehicles in various forms.
- (c) Exploration, operating, enrichment and refining activities concerning gold, silver and platinum and the delivery of goods and services provided to the businesses deal with oil exploration activities within scope of Oil Exploration Law provisions;
- (d) Delivery of machines and equipment to the taxpayers who has the investment incentive certificate.
- (e) Delivery of goods and services concerning businesses mentioned hereafter to the taxpayers who deal with construction, restoration and widening businesses of ports and airports by themselves or make others deal with these businesses.
- (f) The delivery of goods listed under Annex II List of Excise Tax Law; under condition that these goods are provided to the firms, who deal with exploration and production of oil according to the 6326 numbered Oil Law to be used in those activities, are exempt from tax.

5. Technology Developing Zones Law No. 4691

According to Technology Developing Zones Law artificial article 2:

- Gains derived from software and research& development activities in technology developing zones by the taxpayers who do business in mentioned zones are exempt from income and corporate tax till 31.12.2023. Executive company is exempt from all kinds of taxes, fees and duties related with the implementation of this law. Wages of R&D staff and back-up staff related to these jobs working in these regions are exempt from all kinds of taxes till 31.12.2023.

- Wages of researcher, software programmer and research & development personnel related to these jobs in these zones are exempt from income tax till 31.12.2023.
- Gains acquired within the scope of application of Technology Developing Zones Law numbered 4691 by executive companies of technology developing zone are also exempt from income or corporate tax till 31.12.2023.

These exemptions shall be also applied to the executive company of Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK) - Technology Free Zone of Marmara Research Center, to the income and corporate taxpayers doing business in this zone and to the wages of researcher, software programmer and research & development personnel working in this zone.

Within the period in which the gains of entrepreneurs doing business in technology developing zones are exempt from income or corporate tax; delivery and services which are produced exclusively in these zones and in the form of system management, data management, business applications, sectorial, internet, mobile and military command control application software are also excluded from value added tax.

Allotting or distribution or integration procedures of the real properties in Organized industry or technology development regions are exempt from duties.

6. Free Zone Law No. 3218

According to the artificial article 3 of Free Zone Law numbered 3218:

- Taxpayers who has license to function in free zones which founded before and at the date of 06/02/2004, are exempt from income and corporate tax for the income they derived in these zones limited to the period stated in their license.
- Until the end of the annual taxation period of full membership date to European Union:
  - a. Income of the tax payers who deal with manufacturing in free zones derived from the sale of these manufactured goods are exempt from income or corporate tax.
  - b. The wages of the staff who are working for the tax payers exporting %85 of the FOB cost of the products produced in free

zones, are exempt from income tax. The tax which could not be collected on due date since the total sales amount is below %85, is collected without any penalty with the late fee.

All procedures and written documents regarding the activities within free zones are exempt from stamp duty and other duties.

7. Stamp Tax Law No. 488

Papers constructed for acquiring, guarantees, re-payment of credits, which will be used by Banks, credit enterprises abroad and international associations, and the signs over these papers (Except usage of credits) are exempt from stamp duty.

Also;

Transactions caused by establishment, merging, assignation, capital raise, splitting off and type alteration of joint stock, shared commandite and limited companies and transactions related to providing, guarantees, re-payment and bonds of credits which are given by banks, overseas credit organizations and international institutions shall not be subjected to duties (except trial duties).

The transfer of movables, immovable and intangible assets to the leasing firm and the re-transfer of these assets by the leasing firm to the assignor firm and the mortgage transactions related to these transfers are exempt from duties.

8. Law on Promotion of Cultural Investments and Initiatives Law No. 5225

The purpose of the law numbered 5225 is to make individual and society requirements are met; cultural assets and abstract cultural heritage are preserved and to make them a part of sustainable culture, to make the environment of cultural communication and interaction are activated, cultural and artistic values are produced, the opportunities to reach these values are created and developed by the society; the country's cultural assets are kept alive and utilized as contribution to the economy, the cultural investment and enterprises to build and running of cultural centres are promoted.

Incentives that will be applied for cultural investments and enterprises in the scope of this law are as follows:

Income Tax Withholding Deduction: Corporation Taxpayer Investor or entrepreneur who has license in scope of this law can deduct %50 of the income tax during the investment phase not longer than 3 years and %25 of the income tax during the business phase not longer than 7 years from the tax accrued in their withholding tax return based on their monthly insurance payroll given to the administration only for the worker wages that will be worked in the licensed investment or enterprise.

Allocation of Immovable Property: Ministry of Culture and Tourism has the authority to allocate immovable properties for the cultural investment and entrepreneurs within the scope of this law.

Deduction in Employer Contributions in Insurance Premium: Corporation Taxpayer Investor or entrepreneur who has license in scope of this law can deduct %50 of the employer contribution during the investment phase not longer than 3 years and %25 of the employer contribution during the business phase not longer than 7 years will be paid by treasury

Water Cost Discount and Energy Support: Cultural investment and enterprises pays the water prices at the lowest tariff of the region. %20 of the electricity and natural gas costs of this investment or enterprise are paid by the Treasury for 5 years.

Ability to Employ Foreign Personnel or Artists: Foreign specialist personnel or artists can be employed in licensed investment or enterprises with the opinion of Ministry of Culture and Tourism not more than %10 of the personnel and with the permission of the Ministry of Labor and Social Security.

Ability to Function in Weekends or Official Holidays: Licensed enterprises and other units in scope of license can continue their activities at weekends or official holidays in work hours identified as in license.

9. Incentive of Investments and Employment Law No. 5084.

Incentive of Investment and Employment Law numbered 5084 conducts; income tax withholding incentive, employer contribution of insurance premium incentive and energy support.

Income Tax Withholding Incentive: The burden on the employment is decreased as the income tax amount which is assessed due to the new recruitment is cancelled on the income withholding tax declaration of the employer.

The income tax withholding incentive stated at Law numbered 5084 article 3 for the investments completed until the date of 31/12/2004, is ended at the date of 31/12/2009.

On the other hand, according to the article 7/h of Law numbered 5084, the period for benefiting the income tax withholding incentive due to the new investments at the provinces stated at this law shall be applied as follows:

- 5 years starting from the date of completion for the investments completed between 01/01/2005-31/12/2007
- 4 years starting from the date of completion for the investments completed between 01/01/2008-31/12/2008
- 3 years starting from the date of completion for the investments completed between 01/01/2009-31/12/2009

Besides, the businesses at Bozcaada and Gökçeada which are the districts of Çanakkale province; shall benefit from the income tax withholding incentive stated at Law numbered 5084 article 3 for five years (up till 4/4/2012) starting from the date of 04/04/2007 in case they fulfil the conditions stated at this article.

Employer's Contribution in Insurance Premium Incentive: The employer's contribution in insurance premiums for the newly recruited workers who are employed by the income or corporate tax payers at the provinces within the scope of the incentive law, are fully or partly paid by the Treasury.

Free Investment Place Allocation: Terrain or land belongs to the Treasury, supplementary budgeted institutions, municipalities or provincial administrations shall be transferred or certificate of occupancy shall be given to the real or legal persons who invest in the provinces stated at the law with a minimum of 30 employees.

Energy Support: %20 of the electricity expenditures of the investments between 01/04/2005-31/12/2008 in the provinces stated in law on livestock (fishery products and chicken farming included), greenhouse, certified seed raising and cold stores which has minimum 10 employees and on manufacturing, mining, accommodations for tourism, education or health which has minimum 30 employees, are paid by the Treasury.

10. Conclusion

Financial incentives are very significant for Turkish economy. In this context, the most important regulations have been made in the taxation field. It is seen that tax incentives are included in many laws such as *Income Tax Law No. 193*, *Corporate Tax Law No. 5520*, *Value Added Tax Law No.3065*, *Special Consumption Tax Law No. 4760*, *Technology Developing Zones Law No. 4691*, *Industrial Zones Law No. 4737*, *Free Zone Law No. 3218*, *Organized Industrial Zones Law No. 4562*, *Stamp Tax Law No. 488*, *Act of Fees No. 492*, *Incentive of Investment and Employment Law No. 5084*, *Incentive of Cultural Investments and Enterprises No. 5225*, *Encouragement of Research and Development Law No. 5746* in Turkish tax legislation.

It provides various advantages to enterprises such as investment deduction, deduction of research & development (R&D), income tax withholding incentives, insurance premium support, stamp duty exemption, techno enterprise capital support, gain exemption on education and instruction businesses, free investment place assignment, energy support, duty exemption, excise tax support, allocation of immovable property, water cost discount, exemption in real estate tax, ability to function in weekends or official holidays with the incentives in the mentioned laws.

The most important reason for granting these incentives in the Turkish tax legislation is to attract foreign capital to Turkey and increase investments. In this way, the competitiveness of Turkey in the international arena will increase and it will be possible for Turkey to take a bigger share from the global economy. However, there is no doubt that the incentives provided by taxes alone are not sufficient to achieve these objectives. Tax incentives should be supported by other financial instruments, incentives should be increased in areas that are likely to have high returns in the long term, and focused on high value added industrial areas.

References

Act of Fees No. 492

Corporate Tax Law No. 5520

Encouragement of Research and Development Law No. 5746

Free Zone Law No. 3218

Incentive of Cultural Investments and Enterprises No. 5225

Incentive of Investment and Employment Law No. 5084

Income Tax Law No. 193

Industrial Zones Law No. 4737

Organized Industrial Zones Law No. 4562

Special Consumption Tax Law No. 4760

Stamp Tax Law No. 488

Technology Developing Zones Law No. 4691

Value Added Tax Law No.3065

Tourism as a Factor of Social Welfare of The Rural Population

**Assoc. Prof. Dr. Nelly Tskitishvili
Iakob Gogebashvili Telavi State University**

თურიზმი, როგორც სოფლის მოსახლეობის სოციალური ეტილდრობის აქტორი

ელი ჩქიტისვილი,

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და
ტურიზმის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი

nelly.tskitishvili@gmail.com

აბსტრაქტი

საქართველოს მდიდარი ისტორიული და კულტურული მემკვიდრეობა, მრავალფეროვანი ბუნება, სტუმარ-მასპინძლობის შესანიშნავი ტრადიციები, სოფლის მეურნეობის დარგების - მევენახეობა-მელვინეობის უძველესი ისტორია გვკარნახობს, რომ სოფლის ტურიზმის განვითარებას კარგი საფუძველი აქვს და მას ხელშეწყობა სჭირდება, ნაშრომში „ტურიზმი, როგორც სოფლის მოსახლეობის სოციალური კეთილდღეობის ფაქტორი“ განხილულია საქართველოში, კერძოდ, მევენახეობის და მელვინეობის მხარეში - კახეთის რეგიონში სოფლის ტურიზმის განვითარების პერსპექტივები, აგრეთვე, რეკომენდაციების სახით მოცემულია დასკვნები, თუ როგორ შეიძლება იქცეს სოფლად ცხოვრება ტურისტულ პროდუქტად და მოსახლეობის შემოსავლის წყაროდ.

ღვინის ტურიზმის სახით, სოფლის ტურიზმს კახეთის რეგიონში კარგი საფუძველი გააჩნია. განსაკუთრებული თემაა თუშეთის მთის სოფლების (ახმეტის მუნიციპალიტეტი) გამოყენება ექსტრემალური და სათავგადასავლო ტურიზმისთვის, მთის სოფლის სტატუსის მატარებელ სოფლებში შესაძლოა მეცხოველეობის დარგის, სათიბების გამოყენება ტურისტულ პროდუქტად, აგრეთვე თევზჭერა, დაცულ ტერიტორიებზე მცენარეების შესწავლა, ფრინველებზე დაკვირვება და სხვა მრავალი. არსებულ რესურსებს მხოლოდ გამრავალფეროვნება, სისტემურად გააზრება და განვითარება სჭირდება, რაშიც, როგორც აღვნიშნეთ, აუცილებელია სახელმწიფოს დახმარება, რომელშიც განსაკუთრებული როლი

ადგილობრივ თვითმმართველობას აკისრია, - ის ხომ ყოველდღიურად აწყდება სოციალურად დაუცველი, ღარიბი მოსახლეობის პრობლემებს. სწორედ ამიტომ, სოფლის ტურიზმის განვითარება მისი ინტერესის, საქმიანობის პრიორიტეტული მიმართულება უნდა გახდეს.

საკვანძო სიტყვები: სოფელი, ტურიზმი, კახეთი, სოციალური კეთილდღეობა.

საქართველოს მდიდარი ისტორიული და კულტურული მემკვიდრეობა, მრავალფეროვანი ბუნება, სტუმარ-მასპინძლობის შესანიშნავი ტრადიციები, სოფლის მეურნეობის დარგების - მევენახეობა-მელვინეობის უძველესი ისტორია გვკარნახობს, რომ სოფლის ტურიზმის განვითარებას კარგი საფუძველი აქვს და მას ხელშეწყობა სჭირდება, ნაშრომში „ტურიზმი, როგორც სოფლის მოსახლეობის სოციალური კეთილდღეობის ფაქტორი“ განხილულია საქართველოში, კერძოდ, მევენახეობის და მელვინეობის მხარეში - კახეთის რეგიონში სოფლის ტურიზმის განვითარების პერსპექტივები, აგრეთვე, რეკომენდაციების სახით მოცემულია დასკვნები, თუ როგორ შეიძლება იქცეს სოფლად ცხოვრება ტურისტულ პროდუქტად და მოსახლეობის შემოსავლის წყაროდ.

თანამედროვე ქალაქების დაძაბული რიტმი, ეკოლოგიურად დაბინძურებული გარემო, გადატვირთული ქუჩები, ხმაური და ყოველდღიური ცხოვრებისეული რუტინა ადამიანს უბიძგებს ისეთი ადგილი მოძებნოს, სადაც უქმე დღეებს ან შვებულებას მყუდრო გარემოში გაატარებს. სოფლის ტურიზმი დასვენების, სიმშვიდის და რელაქსაციის საუკეთესო საშუალებაა, ამიტომ სულ უფრო იზრდება სოფელში დასვენების მსურველთა რაოდენობა, ქალაქში მცხოვრებნი, ვისაც საკუთარი სოფელი ან აგარაკი არ აქვთ, მზად არიან გავიდნენ ბუნებაში, სუფთა ჰაერზე, იკვებონ ნატურალური პროდუქტებით, გაიარონ ადგილობრივი სამზარეულოს მასტერ-კლასები, დაკავდნენ მათთვის საინტერესო შრომითი, სპორტული, სათავგადასავლო აქტივობით, გაეცნონ რაღაც ახალს და ამ მომსახურებებში გარკვეული თანხა გადაიხადონ, რაც ადგილობრივებისთვის შემოსავლის მიღების საშუალება იქნება. ამიტომაც არის სოფლის ტურიზმი უნიკალური მოვლენა: ერთის მხრივ, ამ დარგის განვითარება ამცირებს სოფლიდან ქალაქში მიგრაციის პროცესს, ხელს უწყობს ადგილობრივი ტრადიციების და კულტურის შენარჩუნებას და, ამასთან,

ქმნის დასაქმების შესაძლებლობას, განავითარებს ტურისტული მომსახურების სხვადასხვა მიმართულებებს.

რას მოიცავს სოფლის ტურიზმი? ეს არის სოფლის სასტუმრო სახლები, ეკოტურიზმი, აქტიური და სათავგადასავლო ტურიზმი, სამეცნიერო და საგანმანათლებლო ტურიზმი, კულტურულ-ეთნოგრაფიული ექსპედიციები, გასტრონომიული ტურიზმი, ფესტივალები, მოვლენები, დღესასწაულები, ბანაკები, აგრარული ტურიზმი.

როდესაც ამ თემაზე ვმუშაობდით, ვაკვირდებოდით და ვსწავლობდით ქ. თელავის ერთ-ერთ სასტუმროში მყოფ სტუმართა მოთხოვნილებებს. გავარკვიეთ, რომ თითქმის ყოველ უცხოელ ტურისტს, 25 წლიდან ზევით ასაკის, აინტერესებს ქართული სოფლის ცხოვრების, ეთნოკულტურის გაცნობა, ქართული სამზარეულოს (სახლში მომზადებული კერძების) და ქვევრის ღვინის დაგემოვნება, მასპინძელ ოჯახთან ურთიერთობა; უცხოელ ტურისტებთან ერთად, შიდა ტურიზმით მოსარგებლე ვიზიტორების ინტერესის საგანი აღმოჩნდა ყურძნის კრეფასა და დაწურვაში მონაწილეობა, ჩურჩხელების დამზადების პროცესი.

ბევრმა ევროპულმა ქვეყანამ (გერმანია, ბულგარეთი, კვიპროსი, პოლონეთი და სხვ.) სოფლის ტურიზმის განვითარებით საუკეთესო შედეგს მიაღწია, ამიტომ ამ მაგალითების გაცნობა და გაზიარება დაენდარება საქართველოს მოსახლეობას, რათა სოფლებში ცხოვრება ტურიზმის ბიზნესად და დამატებითი შემოსავლების წყაროდ აქციოს. ქართული სტუმარ-მასპინძლობა, ტრადიციები, ურთიერთობის კულტურა, ბუნება, ეკოლოგიურად სუფთა გარემო და შინა მეურნეობებში მოყვანილი კვების პროდუქტები, საუკეთესო ღვინო უკვე არის ის წინაპირობა, რომლის საფუძველზეც კახეთის რეგიონში განვითარება უნდა ჰპოვოს ტურიზმის ამ დარგმა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სოფლის ტურიზმი მოიცავს აგრო, ეკო, ეთნო-კულტურულ, გასტრონომიულ, ღვინის ტურიზმს, რომლის ამოუწურავი შესაძლებლობებიც კახეთის რეგიონში არსებობს, თუმცა, მისი მხოლოდ მცირე ნაწილია ათვისებული, ძირითადად, ღვინის ტურიზმის სახით. სოფლის/აგროტურიზმის განვითარების ერთ-ერთი გზა არის საკუთარი ფინანსური თუ სხვა რესურსებით მცირე ფერმერულ მეურნეობებში აგროტურისტული პროდუქტის წარმოება, რაც ტურისტთა მოზიდვის მასშტაბურობას ვერ შექმნის, თუმცა, დასაწყისისთვის და დასაქმებისთვის კარგი საფუძველია; მეორე გზა კი გულისხმობს

აგროტურიზმის განვითარებას კომპლექსურად, როდესაც აგროტურიზმი ბიზნესის წამყვან სახედ ყალიბდება და უზრუნველყოფს სოფელში და მის შემოგარენში არსებული რესურსების სრულად ათვისებას და გამოყენებას. აგროტურიზმი არასასოფლო საქმიანობის დივერსიფიკაციის საშუალებაც არის, რაც ფერმერებს საკუთარი შინა მეურნეობების გამოყენებით ახალ შესაძლებლობებს უქმნის, ზრდის არასასოფლო შემოსავლებს.

სახელმწიფოს დახმარების გარეშე სოფელში მცხოვრებთ გაუჭირდებათ თავისი საცხოვრებლის ტურისტულ პროდუქტად ჩამოყალიბება, ზოგადი სტანდარტების დამკვიდრება, ინოვაციური სერვისების შექმნა. აუცილებელია შემუშავდეს სისტემური სახელმწიფო პროგრამები, რომლებიც პირდაპირ სოფლის ტურიზმის განვითარებაზე იქნება მიმართული და ეს პროგრამები ადვილად ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ყველა იმ ადამიანისთვის, რომელსაც ტურისტული რესურსი გააჩნია, მაგრამ არ აქვს ფინანსური რესურსი, რომ უზრუნველყოს ამ პროგრამებში განსაზღვრული თანამონაწილეობა. სახელმწიფო ზრუნვის საგანია როგორც საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფა და სასოფლო ინფრასტრუქტურის განვითარება, აგრეთვე მოსახლეობის განათლება, მომზადება, მათთვის საუკეთესო პრაქტიკის გაცნობა და სხვადასხვა შეღავათებით წახალისება, „ღვინის გზა“ ერთ-ერთი წარმატებული პროექტია, რომელსაც საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო ახორციელებს და რომელიც 2012 წლიდან დაიწყო. ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის ვებგვერდზე ვკითხულობთ, რომ „ღვინის გზის“ პროექტი განახლდა, - ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ტურიზმის ეროვნულმა ადმინისტრაციამ საქართველოს მასშტაბით არსებული მარნების იდენტიფიცირების, შეფასებისა და ფოტო ფიქსაციის მეორე ეტაპი დაიწყო.

ღვინის ტურიზმის ობიექტების ელექტრონულ ბაზას ემატება ახალი ობიექტები, რეკომენდირებული მარნებისთვის მზადდება მიმართულების მანიშნებლები და სახელობითი დაფები; საოჯახო მარნებისთვის იწყება ტრენინგები სხვადასხვა თემებზე, მათ შორის ქართული ღვინის ისტორია, ღვინის დაგემოვნების ხელოვნება, ფინანსები/ბუღალტერია, საბაზისო უცხო ენა; მზადდება საინფორმაციო სარეკლამო მასალები (ღვინის რუკა და გზამკვლევი), სადაც მოცემული იქნება ინფორმაცია რეკომენდირებული მარნების შესახებ და გავრცელდება უფასოდ ადმინისტრაციის ხელთ არსებული ინტერნეტ პლატფორმისა და ტურიზმის საინფორმაციო ცენტრების საშუალებით; მთავარ საავტომობილო გზებზე

განთავსდება მიკრო ზონების (ადგილწარმოშობის ღვინოების) აღმნიშვნელი სტეკლები“.
[1.1]

წარმატებული პრაქტიკის მაგალითები რეგიონის მასშტაბით, სხვადასხვა მუნიციპალიტეტში, რა თქმა უნდა, არსებობს - შატოების, მსხვილი ფერმერული მეურნეობების, ღვინის კომპანიების ბაზაზე, თუმცა, ჩვენ ვსაუბრობთ სოფელში მცხოვრებ, შემოსავლის და დასაქმების გარეშე დარჩენილ ადამიანებზე, რომლებსაც ხელი არ მიუწვდებათ ფინანსურ რესურსზე, თუმცა, საკუთარი სახლი და მცირე მეურნეობა აქვთ. აქ გვინდა მოვიყვანოთ ერთი მაგალითი, რომელმაც უზრუნველყო სოფლად მცირე სასტუმრო ბიზნესის განვითარება. სოფელი ბუშეთი ქალაქ თელავიდან დაახლოებით 7-8 კილომეტრით არის დაშორებული. წარმოშობით ამ სოფლიდან არის აკადემიკოსი შალვა ამონაშვილი. მეცნიერმა გადაწყვიტა საკუთარ სოფელში შეექმნა სათანადო ინფრასტრუქტურა და დაეარსებინა „ჰუმანური პედაგოგიკის სკოლა“. ამ იდეამ რეალიზება ჰპოვა და თანდათანობით მისი წინაპრების საცხოვრებელი დიდ, სტრუქტურულად ორგანიზებულ ცენტრად იქცა, სადაც სეზონურად (ივნისი-ოქტომბერი) სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოდიან პედაგოგიკის ამ მიმართულებით დაინტერესებული ადამიანები, მშობლები - ბავშვებით. ისინი სწავლობენ და ისვენებენ, ცხოვრობენ სუფთა გარემოში; აკადემიკოსების - შალვა და პაატა ამონაშვილების ხელმძღვანელობით მსჯელობენ პედაგოგიკაზე, ლიტერატურაზე, ბავშვის აღზრდა-განვითარების თეორიულ და პრაქტიკულ მიდგომებზე, ჰუმანური პედაგოგიური მეთოდების სიკეთეზე და შედეგებზე. ცენტრის დაარსების შემდგომ, ყოველწლიურად იზრდება სემინარებით დაინტერესებულ ადამიანთა რიცხვი, რამაც სოფელში განთავსების საშუალებების მოთხოვნა წარმოშვა. ვისაც მცირე რესურსი მაინც გააჩნდა, ისარგებლა ამ შესაძლებლობით, მოახდინა საკუთარი საცხოვრებლის რეკონსტრუქცია-რემონტი და ის თანდათანობით მთავარი სტუმრის მოთხოვნილებებს. მართალია, სეზონურად, მაგრამ ამ ადამიანებს შემოსავალი და მომავლის იმედი გაუჩნდათ, რომელზეც არც უფიქრიათ. ეს იმის სადემონსტრაციოდ მოვიყვანეთ, თუ როგორ შეუძლია ერთ ადამიანს, საკუთარ სოფელში რაიმე საქმის წამოწყებით, სარგებელი ბევრ ადამიანს მისცეს. საქართველოში რამდენი ცნობილი ან შეძლებული ადამიანიც არსებობს, სურვილის და კეთილი ნების შემთხვევაში, იმდენი სოფლის განვითარებაა შესაძლებელი. და თუ ამ სოფელს მდებარეობა, გარემო, ბუნება, ისტორია, ეთნოკულტურა, ხალხური რეწვის ტრადიციები, ან სხვა რაიმე ღირებული ატრაქცია

გააჩნია, ეს უკვე წარმატებული სტარტია. თუკი ეს ბუნებრივი ატრაქციები არ არსებობს, მაშინ მომსახურებების მრავალფეროვნებაზე უნდა ვიზრუნოთ და ჩვენი საუცხოო შეთავაზებებით შევქმნათ დესტინაციის ადგილის მიმზიდველობა. უბრალოდ, კარგად მოფიქრებულმა სახელწოდებამ ან კარგად გააზრებულმა შეთავაზებამ, სოფელთან დაკავშირებულმა რაიმე მოვლენამ, ამბავმა, ლეგენდამ, ისტორიამ, შესაძლოა მოულოდნელად დიდი ინტერესი გამოიწვიოს. ადამიანის ქმედებაც ხომ ინტერესიდან, რაიმე ახლის შეცნობის სურვილიდან იწყება.

დასკვნის და რეკომენდაციების სახით:

კახეთის რეგიონში არ არის შესწავლილი თითოეულ სოფელში არსებული ტურისტული მუხრნობების პოტენციალი, მისი განვითარების შესაძლებლობები. ამისათვის, ვფიქრობთ, ადგილობრივ დონეზე, პირველ ეტაპზე საჭირო იქნება:

1. თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ტურიზმის დეპარტამენტთან ერთად, ადგილობრივი ბიზნესის დახმარებით, შეიქმნას და დაფინანსდეს პროექტი, რომელიც სრულად შეისწავლის და განსაზღვრავს იმ რესურსებს, რომელიც გააჩნია თითოეულ მუნიციპალიტეტს და რომელიც ხელს შეუწყობს კახეთის რეგიონში სოფლის ტურიზმის განვითარებას, რაც უკუგებას მოსახლეობისა და რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური გაძლიერებით მოიტანს;

2. კახეთის (DMO)-ს ორგანიზებით, მუნიციპალიტეტების თვითმმართველობებმა სასწავლო-სამეცნიერო დაწესებულებებთან ერთად უნდა შეიმუშაონ კონკრეტულად სოფლის ტურიზმის კახეთის რეგიონული განვითარების კონცეფცია და სტრატეგიული გეგმა;

3. თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან და პროფესიულ სასწავლებლებთან ერთად, მომზადდეს პროექტი, რომელიც უზრუნველყოფს ყველა თემიდან შერჩეული, დაინტერესებულ ადამიანთა ჯგუფების ტურისტული საქმიანობისთვის (საიდან დაიწყოს, სწორად როგორ განვითარდეს) მომზადებას (ტრენინგები, მოკლევადიანი სასწავლო კურსები, კონსულტაციები და სხვ.), რომლებიც შემდგომში, პირადი მაგალითის საშუალებით, „ლოკომოტივის“ როლს შეასრულებენ თანასოფელთათვის გამოცდილების გაზიარების და ტურისტული პროდუქტების განვითარების თვალსაზრისით.

4. ბიზნესის, თვითმმართველობის და „DMO ვიზით კახეთი“-ს ორგანიზებით და ფინანსური რესურსის მობილიზებით უზრუნველყოფილი იქნას დაინტერესებული ჯგუფის გაგზავნა ევროპაში წარმატებული პრაქტიკის გასაცნობად; გაფორმდეს თანამშრომლობის მემორანდუმები ასეთ რეგიონებთან, კონკრეტულ მუნიციპალიტეტებთან.

5. სოფლის ტურიზმის პოპულარიზაციისა და არსებულის რეკლამის მიზნით შეიქმნას მონალისეობრივი ჯგუფები, რომლებსაც შესაძლოა წარმოადგენდნენ სტუდენტები, არასამთავრობო სექტორის, მედიის წარმომადგენლები, რომლებიც დაეხმარებიან ფერმერებს ტურისტული პროდუქტის შეთავაზებასა და ტურისტების მოზიდვაში.

ვფიქრობთ, დასაწყისისათვის ეს ღონისძიებები აუცილებლად გამოიღებს შედეგს, რადგან ღვინის ტურიზმის სახით, სოფლის ტურიზმს კახეთის რეგიონში კარგი საფუძველი გააჩნია. განსაკუთრებული თემაა თუშეთის მთის სოფლების (ახმეტის მუნიციპალიტეტი) გამოყენება ექსტრემალური და სათავგადასავლო ტურიზმისთვის, მთის სოფლის სტატუსის მატარებელ სოფლებში შესაძლოა მეცხოველეობის დარგის, სათიბების გამოყენება ტურისტულ პროდუქტად, აგრეთვე თევზჭერა, დაცულ ტერიტორიებზე მცენარეების შესწავლა, ფრინველებზე დაკვირვება და სხვა მრავალი. არსებულ რესურსებს მხოლოდ გამრავალფეროვნება, სისტემურად გააზრება და განვითარება სჭირდება, რაშიც, როგორც აღვნიშნეთ, აუცილებელია სახელმწიფოს დახმარება, რომელშიც განსაკუთრებული როლი ადგილობრივ თვითმმართველობას აკისრია, - ის ხომ ყოველდღიურად აწყდება სოციალურად დაუცველი, ღარიბი მოსახლეობის პრობლემებს. სწორედ ამიტომ, სოფლის ტურიზმის განვითარება მისი ინტერესის, საქმიანობის პრიორიტეტული მიმართულება უნდა გახდეს.

გამოყენებული ლიტერატურა

ინტერნეტრესურსები:

- <https://gnta.ge>
- <https://apa.gov.ge>
- <https://apma.ge>

The Role of the EU in the Peaceful Resolution of the Georgian Conflicts

Ekaterine Lomia¹²⁰

Abstract

The European Union is a unique international organization comprising twenty-eight European countries. Right from the very beginning, the fundamental objectives of the European Union have been to promote peace and stability, establish a unified economic and monetary system, strengthen democratic principles and human rights and increase collaboration within the European Union.

The organization supports territorial integrity and sovereignty of Georgia and does not recognize the independence of the two breakaway regions of Abkhazia and South Ossetia that are currently occupied by Russian Federation. The European Union Monitoring Mission started its monitoring activities on Georgian territories in 2008 and since then the mission has hugely contributed to building confidence between the conflict sides.

The article analyses the role of the EU in the resolution of the Georgian conflicts, its positive impacts and consequences.

Key words: The EU, Georgia, Russia, war, peace

Introduction

In 1795, the German philosopher Immanuel Kant in his essay “Towards heavenly peace” wrote about a federation of European states for the purpose to secure peace; his objective was peace in the interior of European states, for which he proposed a voluntary federation. The French author Victor Hugo wrote in 1849: “A day will arrive, where all nations of this continent, without giving up their particularities or their well-known individuality, will come together closely to a higher community and lay the foundations of the big European brotherhood. A day will arrive where there will be no other battlefields than the markets, which open for trade, and the spirit, which opens for ideas. A day will arrive where bullets

---

¹²⁰ Lecturer-European University Faculty of Law, Humanities and Social Sciences, E-mail: lomia.eka@eu.edu.ge

and bombs will be replaced by ballot papers”. In 1925 the French Minister of Foreign Affairs, Aristide Briand, said at the occasion of the Locarno¹²¹ Pact, “In Locarno, we spoke European, this is a new language, which has now to be learned” (**History of the European Union**).

For all of the centuries, Europe had a lot of bloody wars, only France and Germany for the period 1870 to 1945 fought three times. European leaders came to the conclusion that only economic and political integration can secure the peace between their countries. The vision of a new Europe, which would overcome antagonistic nationalism, finally emerged from the resistance movements, which had resisted totalitarianism during the Second World War (**Ibidem**).

On September 19, 1946 former British Prime Minister Winston Churchill delivered his famous speech at the University of Zurich and voiced the idea of creating “a United States of Europe”. According to Churchill “There is a remedy which ... would in a few years make all Europe ... free and ... happy. It is to re-create the European family, or as much of it as we can, and to provide it with a structure under which it can dwell in peace, in safety and freedom. We must build a kind of United States of Europe” (**European Commission, 2019**).

In 1952, six nations, Belgium, France, Italy, Luxembourg, the Netherlands, and West Germany created European Coal and Steel Community which has widely been recognized “the first step in the federation of Europe” (**European Commission, 2007**). Jean Monnet and Robert Schuman from France, Alcide De Gasperi from Italy, Paul-Henry Spaak from Belgium and other founding fathers of the EU perfectly understood that coal and steel were the two essential industries for engaging a war. To their deep belief, by tying their national industries together they would prevent another war and hugely contribute to peace worldwide (**European Commission, 2011**). In 1957 the Treaty of Rome was signed between the aforementioned six nations and European Economic Community (EEC) was created (**Ibidem**). The European Union was formally established when the Maastricht Treaty which entered into force on November 1, 1993.

The European Union is a unique international organization consisting of 28 European countries. The goals of the organization are to promote economic, political, legal and social development for member states. Right from the very beginning, its fundamental objective has been to strengthen democratic principles, human rights, equality and freedom, increase

---

¹²¹ Locarno is a little town on the Italian sea, where a peace pact has been signed

collaboration and inclusion within the European Union and ensure lasting peace and stability in post-war Europe (**Charter of Fundamental Right of the European Union, 2000**).

European Union supports Georgia's independence and territorial integrity within its internationally recognized borders and condemns Russia's illegal annexation of occupied Georgian territories. The EU played a crucial role in ending the Russian-Georgia war. On August 19, 2008 at a meeting held in response to the request of France, Council members discussed ways to ensure implementation by all the parties of the six-principle ceasefire agreement sponsored by the European Union presidency and agreed on August 12, 2008 (**Repertoire of the practice of the Security Council, 2008/2009**).

The EU Monitoring Mission (EUMM) started its monitoring activities on Georgian territories on October 1, 2008 and has since been patrolling both day and night, particularly in areas adjacent to the Administrative Boundary Lines with the Russian-backed separatist regions of Abkhazia and South Ossetia (**EUMM, 2019**).

1. European Union to Support Georgia's Sovereignty and Serritorial Integrity after the Russian-Georgian war 2008

Russian-Georgian war, in August 2008 led the Russian-Georgian relations to the lowest point since the disintegration of the Soviet Union. The five-day war ended with the recognition of Abkhazia and South Ossetia as independent states by Russian Federation, resulted in hundreds of dead humans and brought innumerable damages to Georgian economy, whilst thousands of refugees were forced to leave their homeland (**Joju, 2011**).

The EU played one of the most significant roles in ending the Russian-Georgia war. On August 19, at a meeting held in response to the request of France, Council members discussed ways to ensure implementation by all the parties of the six-principle ceasefire agreement sponsored by the European Union presidency and agreed on 12 August 2008. On behalf of the EU French President, Nicolas Sarkozy took full responsibility in negotiation between the sides. The six-point ceasefire proposal is as following: (a) the commitment to renounce the use of force; (b) the immediate and definitive cessation of hostilities; (c) free access to humanitarian aid; (d) the withdrawal of Georgian forces to their places of permanent deployment; (e) the withdrawal of Russian forces to their lines of deployment prior to 7 August 2008; and (f) the convening of international discussions on lasting security and

stability arrangements for Abkhazia and South Ossetia (**Repertoire of the practice of the Security Council, 2008/2009**).

The “Geneva International Discussions” were launched in 2008 with the aim of addressing the consequences of the Russian-Georgian conflict and is under the auspices of the EU, UN (United Nations), OSCE (Organization for security and cooperation in Europe) and USA (United States of America). In other words, Geneva format is a political dialogue between Georgian and Russian sides (including the de-facto authorities of Tskhinvali and Sokhumi) (**Jeppsson, 2015**).

The International community, including the EU, NATO and USA vigorously condemn Russia’s unilateral recognition of Abkhazia and South Ossetia and called on Moscow to reverse its recognition and respect the sovereignty and independence of a sovereign country. However, Since 2009 Russia has increased its military forces in Abkhazia and South Ossetia and pursued the policy of “creeping annexation” in the occupied territories of Georgia. After “creeping annexation” breakaway regions are being separated from the rest of country by gradually moving the boundary lines and illegally erecting artificial barriers between the Georgian-Ossetian administrative boundaries (**Modebadze, 2018**)

Unilateral borderization on the other hand, undermines Georgia’s territorial integrity, independence and democratic development. Russian-baked separatists further move the borders near the Georgian-controlled villages, detained Georgian people under the alleged pretext for “illegally crossing the border” and violate the fundamental rights of innocent citizens, who are forced to leave their homes, belongings and cultivated lands that are left beyond the occupants’ demarcation line (**Ibidem**).

On July 11, 2019 European Council President Donald Tusk visited Georgia to participate in the XVI “Georgia’s European Way” Batumi Conference as well as meet with the Georgian government, political parties and youth. “You remember when the Russian President said in 2005: “we should acknowledge that the collapse of the Soviet Union was the greatest geopolitical catastrophe of the century.” Today in Georgia I want to say loud and clear: the collapse of the Soviet Union was a blessing to Georgians, Poles, Ukrainians as well as to the whole of Central and Eastern Europe. And I’m convinced that also to Russians...Allow me now to say a few words from the bottom of my heart. As President of the European Council and as a Pole. For me, Georgia is not only an important partner of the EU. When I say

Georgia, I mean “freedom”, when I say Georgia , I mean “ pride”, when I say Georgia, I mean “courage”. You are a small country, but a great nation. You have achieved impossible things, because you were, despite all the differences, united around a common goal, that was a free, independent and modern state”-stated Tusk (**Delegation of the European Union to Georgia, 2019**).

Furthermore, the EU continues to accompany and support Georgian authorities in implementing important reforms under the Association Agenda which was signed between the EU and Georgia and on July 1, 2016 and aims to „deepen political and economic relations between the EU and Georgia”. By removing customs tariffs and quotas and by comprehensively approximating trade-related laws and regulations to the standards of the European Union, the Agreement offers Georgia a framework for boosting trade and economic growth. This will facilitate Georgia's progressive integration with the EU single market“(Ministry of Foreign Affairs of Georgia, 2016).

The European Union and Georgia have excellent relations that we further intensified over the past year. Since March 2017, more than 300,000 Georgian citizens have been able to travel visa-free to the Schengen area for short stays, and since 2009, more than 63,000 businesses and farmers have received loans," the EU High Representative/Vice-President, Federica Mogherini said on February 1, 2019 (**Agenda.ge, 2019**).

2. Russia’s “creeping annexation” of Georgian Territories and Detention of Georgian Citizens

Since 2009 Russia has increased its military forces in Abkhazia and South Ossetia and pursued the policy of “creeping annexation” in the occupied territories of Georgia. Today, 20% of Georgian territories are occupied by Russian Federation. The Russian-baked separatist forces continuously install and erect barbed-wire border posts in one of the occupied regions of Georgia- South Ossetia and detain Georgian people, under the pretext of “illegally crossing the border”. Fundamental rights of the local population are violated daily since the occupants install barbers through people’s houses, gardens and cultivated lands (**Modebadze & Kozgambayeva, 2018: 30**).

Georgian-Russian relations fraught with tensions over Giga Otkhзорia case. 31-year old Giga Otkhзорia of a Georgian nationality was killed on a Georgian-controlled territory, near the Georgian-Akhaz administrative border on May 19, 2016. Rashid Kanji-Ogli, an Akhaz

border guard was accused of murdering. However, Abkhazian side asserted a completely different version of the incident, claimed that Otkhoziria attacked Rashid Kanji-Ogli first and provoked him into a fight (**JAMNEWS, 2016**).

Georgian government called upon Russia to assume responsibility for the case, though, Moscow denied to take responsibility, declared that, since the murder was committed by Abkhaz bodyguard, and Russia, from its side, could not see any responsibilities in it (**Agenda.ge, 2016**).

On August 7, 2017 the Ministry of Foreign Affairs of Georgia Mikhail Janelidze reported that Georgian citizens lived under severe oppression in Abkhazia and South Ossetia. As stated by Janelidze, Abkhazian and Ossetian authorities were doing their utmost to discriminate Georgian people in breakaway regions. While Tbilisi seeks to peacefully resolve the “frozen conflicts”, Georgian children are forbidden to get an education in Georgian language in Abkhazia and South Ossetia and barbed-wire fences installed by Russian occupants in South Ossetia, make it impossible for Georgian farmers to rich their cultivated lands (**Ministry of Foreign affairs of Georgia, 2017**).

A year later, the Archil Tatunashvili case sparked furious outrage in Georgia and abroad. Three Georgian citizens, Archil Tatunashvili, Levan Kutashvili and Ioseb Pavliashvili were detained from Akhagori by de-facto authorities of South Ossetia on February 22, 2018, and were taken to Tskhinvali. 35-year-old Archil Tatunashvili died in the following morning in Tskhinvali prison under suspicious circumstances. Ossetian side reported that Archil Tatunashvili died with heart failure in a Tskhinvali hospital, however, Tatunashvili’s family strictly demanded further investigation of the incident (**Agenda.ge, 2019**).

The United States and the European Union immediately called on Moscow to return Tatunashvili’s corpse to his family. “Red Cross” and Georgian Orthodox church were also involved in negotiations with Russia. The catholicos-Patriarch of Georgia, Ilia the second asked the Russian Patriarch Kirill for help in the name of common religious-Christianity (**ORTHODOX CHRISTIANITY, 2018**).

On June 21, 2018 at the Geneva meeting Georgian delegates have again called on Russia to transfer the internal organs of Archil Tatunashvili to Georgian side for a detailed examination of the incident. In response to this, Russia’s deputy foreign Minister Grigory Karasin declared

that Georgia's dispute with South Ossetia should be resolved between Tbilisi and Tskhinvali only (**Ministry of Foreign Affairs of Georgia, 2018**).

On March 10, 2019, a 29-year-old Georgian citizen, Irakli Kvaratskhelia was detained by Russian "border guards" for "illegally crossing" entering Abkhazia. Kvaratskhelia was taken to a Russian Federal Security Service office near the district of Gali where he died under suspicious circumstances. As reported by Abkhaz officials, Kvaratskhelia committed suicide while in detention. However, Georgian authorities and media remained rather sceptical of "this version of events". As it was reported by Kvaratskhelia's family and his acquaintances Irakli Kvaratskhelia could be fatally beaten and killed by Russian occupants (**Agenda.ge, 2019**).

On November 15, 2019 Vazha Gaprindashvili is a well-known Georgian doctor, president of the Association of Orthopedists and Traumatologists of Georgia and a leading specialist at the "Mediclub clinic" was detained by Russian servicemen in the Georgian-Ossetian conflict zone. Gaprindashvili was sentenced on November 15 to two months' pre-trial detention in Tskhinvali, controlled by the Ossetian authorities. According to preliminary information, "he came to the region to provide assistance to a patient, but he was accused of illegally crossing the contact line in the conflict zone, which the Georgian side calls the administrative border, and the South Ossetian side calls the state border"... "The Minister of State on the same day alerted the EU representative to Georgia... The Ministry of Foreign Affairs at the Geneva talks addressed the co-chairs of the negotiation process ... We are making use of every opportunity to free him," said Zviad Zviadadze, representative of the state minister's reconciliation apparatus and civic equality (**JAMNEWS, 2019**).

According to the EU Ambassador to Georgia Carl Hartzell, The European Union is actively involved in the release of the illegally detained Doctor Vazha Gaprindashvili through different activities and actors. "Unfortunately, the case is special and has to do with the tense situation, the circumstance, which we have been witnessing for the last several months. We should continue making efforts to resolve it since the case significantly affects humanitarian issues and human rights negatively," Hartzell said.

Toivo Klaar, designated European Union's Special Representative for the South Caucasus and the Crisis in Georgia and co-chairman of Geneva International Discussions says that "the situation ahead of the 50th round of the internationally mediated negotiations is tense and the

sides are getting ready for serious talks”. “...Geneva discussions have had irrelevant results for the last years. We have experienced more difficult and less grave moments. The situation is naturally tense now. The fact that Doctor Vazha Gaprindashvili is imprisoned is yet another example of incidents of detentions and abduction facts. I and other co-chairs of Geneva talks believe that the issue of detention of Doctor Gaprindashvili as well as other incidents has to be resolved on time and people must not be detained...,” Toivo Klaar said.

Conclusion

The European Union and Georgia enjoy a very close and positive relationship since 1992, after Georgia regained independence from the Soviet Union. The EU played one of the most significant roles in ending the Russian-Georgian war in 2008 and since then the organization has hugely been supporting Georgia’s sovereignty, independence and territorial integrity within its internationally recognized borders. Furthermore, the European Union does not recognize Abkhazia and South Ossetia as independent states and continuously calls on Russia to reverse its recognition of the so-called independence of Georgia’s occupied regions.

Georgia, on the other hand, has achieved significant progress in strengthening democratic values and principles in a very short period of time and aims to develop modern state institutions; integrate into the Euro-Atlantic structures and establish its prospective place on the world stage. Georgian foreign policy priority has been defined from the very first day of independence, that is, its pro-European path and since then despite the regime change, Georgia has never altered its European orientation.

References

1. AGENDA.GE, Russia denies involvement in death of Georgian man near ABL with Abkhazia, (2016), May 20, 16:03, Tbilisi, Georgia, available at <https://agenda.ge/en/news/2016/1220>

Last accessed on December 2, 2019

2. AGENDA.GE, Archil Tatunashvili, Georgian brutally killed by occupying forces, would have turned 36 today, (2019), April 2, 16:42, Tbilisi, Georgia, available at <https://agenda.ge/en/news/2019/916>

Last accessed on December 7, 2019

3. AGENDA.GE, EU says Georgia making clear progress on its reform agenda, (2019), February 1, 07:05, Tbilisi, Georgia, available at <https://agenda.ge/en/news/2019/311>

Last accessed on November 27, 2019

5. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01), [online] Official Journal of the European Communities, available at https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Last accessed on November 15, 2019

6. Delegation of the European Union to Georgia, You are a small country, but a great nation": European Council President Donald Tusk Visits Georgia, (2019) July 11, 15:39, available at https://eeas.europa.eu/delegations/georgia/65315/you-are-small-country-great-nation-european-council-president-donald-tusk-visits-georgia_en

Last accessed on December 8, 2019

7. Delegation of the European Union to Georgia, Speech by President Donald Tusk at the Batumi International Conference, (2019) July 11, 13:38, available at https://eeas.europa.eu/delegations/georgia/65300/speech-president-donald-tusk-batumi-international-conference_en

Last accessed on December 4, 2019

8. European Union, The Schuman Declaration, (1950), May 9 [online], available at https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_en

Last accessed on December 1, 2019

9. European Union, A peaceful Europe – the beginnings of cooperation, [online], available at https://europa.eu/european-union/about-eu/history/1945-1959_en

Last accessed on November 18, 2019

10. History of the European Union, [online], available at http://www.parliament.ge/files/1_901_108571_2.pdf

Last accessed on December 8, 2019

11. JAMNEWS, Vazha Gaprindashvili lives and works in Tbilisi. Presumably, he entered the Georgian-Ossetian conflict zone to help a patient, (2019), November 16, Tbilisi, Georgia,

Available at <https://jam-news.net/georgian-doctor-sentenced-to-two-months-detention-in-south-ossetia/>

Last accessed on November 24, 2019

12. JAMNEWS, Giga Otkhozoria's murder, Georgian-Abkhaz relations becoming tense again, (2016), May 22, available at <https://jam-news.net/giga-otkhozorias-murder/>

Last accessed on December 5, 2019

13. Jeppsson, E., (2015), A Differentiated, Balanced and Patient Approach? The EU's Involvement with Georgia's Secessionist Conflicts beyond the August 2008 War. EU Diplomacy Paper

14. Jojua, D., (2010), Russian military intervention in Georgia. The August war of 2008 and its consequences. (RuseTis samkhedro interventsia sakartveloshi da misi shedegebi

15. Lomia, E., (2017), The Issues of Cultural Diversity in Communication. BLACK SEA.

16. Lomia, T., The Role Of International Environmental Protection Policy In Georgia. In Materials of reports made at the international scientific-practical conference held at Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University in 2015 (p. 513).

17. Ministry of foreign affairs of Georgia, Statement by the Ministry of Foreign Affairs of Georgia on the 44th round of the Geneva International Discussions, available at [http://mfa.gov.ge/News/sagareo-saqmeta-saministros-ganckhadeba-jenevi-\(5\).aspx?CatID=5&lang=en-US](http://mfa.gov.ge/News/sagareo-saqmeta-saministros-ganckhadeba-jenevi-(5).aspx?CatID=5&lang=en-US)

Last accessed on December 6, 2019

18. Ministry of foreign affairs of Georgia, available at <http://www.mfa.gov.ge/Home.aspx?lang=en-US>

Last accessed on December 9, 2019

19. Modebadze, V., (2015), the idea of a united Europe, The scientific journal of law and Economics № 6, Tbilisi.

20. Modebadze, V., and Kozgambayeva, G., (2019), Russia's Geopolitical Interests In Georgia (South Caucasus and the Threats Coming From Moscow). Вестник КазНУ. Серия историческая, 91(4), pp.27-31.

21. ORTHODOX CHRISTIANITY, PAT. ILIA ENTREATING PAT. KIRILL'S HELP IN RETURNING BODY OF GEORGIAN MAN WHO DIED IN S. OSSETIA, March 2 2018, available at <http://orthochristian.com/111167.html>

Last accessed on December 9, 2019

22. Repertoire of the Practice of the Security Council, 2008-2009, [online] available at https://www.un.org/en/sc/repertoire/2008-2009/Part%20I/Europe/08-09_Georgia.pdf

Last accessed on December 7, 2019

Incentive Mechanism in Turkish Tax Legislation and Tax Regulations for Incentives

Dr. Şahin KARABULUT¹²²

Abstract

Ensuring continuity in economic growth and development is one of the most important macroeconomic objectives. In order to achieve this, it is necessary to increase the per capita gross domestic product (GDP) or current output from one period to the next period as well as development in economic, social and cultural structure. In this context, increasing investments, which is the most strategic factor of economic growth, creates an income and capacity effect in the economy and increases the output. Therefore, investments have a positive effect on growth. However, investments may be less than necessary levels and this is an important constraint especially for developing countries.

In this case, the government tries to ensure that domestic investments are supported by foreign investments through various economic policies. Public revenues are one of the most important tools for economic growth and development. Accordingly, taxes are widely and effectively used to promote foreign investment. Within this scope, in order to encourage investments in Turkey, there are many practices in Turkish tax legislation such as reductions and exemptions. In this study, Tax incentives in Turkey were examined according to the subjects and laws and then an overall assessment of the incentives was made.

Keywords: Investment, Incentive, Taxation.

Türk Vergi Mevzuatında Teşvik Mekanizması ve Teşviklere Yönelik Vergisel Düzenlemeler

Özet

Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) veya üretim miktarının bir dönemden diğer döneme artırılmasının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel yapıda gelişimin sağlanması yoluyla ekonomik büyüme ve kalkınmada sürekliliğin temin edilmesi en önemli

---

¹²² Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Public Finance Department, sahin-karabulut@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-7955-6404

makroekonomik amaçlardandır. Bu kapsamda ekonomik büyümenin en stratejik faktörü olan yatırımların artırılması ülkede gelir ve kapasite etkisi yaratarak üretim miktarını artıracak ve büyüme üzerinde olumlu etki oluşturacaktır. Ancak, istenilen ekonomik büyüme seviyesinin sağlanması için yatırımların ihtiyaç duyulan düzeyden daha az gerçekleşmesi özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir kısıt oluşturmaktadır.

Bu durumda devlet çeşitli iktisat politikaları aracılığıyla yurtiçi yatırımların yurtdışı yatırımlarla desteklenmesini sağlamaya çalışmaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma amacı doğrultusunda vergi politikaları da en önemli araçlardandır ve yabancı yatırımları teşvik etmede oldukça yaygın ve etkin kullanılmaktadır. Bu kapsamda da Türkiye’de yatırımların teşvik edilmesi amacıyla Türk vergi mevzuatında indirim, istisna gibi birçok uygulama yer almaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de vergisel teşvikler konularına ve kanunlara göre incelenmiş ardından teşviklerin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım, Teşvik, Vergi.

1. Introduction

The concept of incentive is to encourage a work or action as a word meaning. On the other hand, financial incentives mean that governments provide various subsidies, tax deductions and exemptions for purposes such as reducing regional disparities of development, making various sectors attractive, attracting foreign capital to the country, increasing investments and employment, and providing economic development. In this sense, the government aims to increase the international competitiveness and provide financial and legal advantages to the private sector through financial incentives for economic development.

Financial incentives generally serve economic purposes instead of financial ones, and thus, it is aimed to achieve economic policy objectives. One of the most important objectives of financial incentives is to attract increased capital movements as a result of the acceleration of globalization.

When the burden of the financial incentives on the economy is examined, it is seen that generally, significant resources are transferred from the public sector to the private sector or cause significant decreases in public revenues. The most important reason for the voluntary cost incurred by the government is the expectation that the financial incentives contribute to the economy much more than the cost.

Although financial incentive practices are frequently seen as subsidies, it is clear that the most important financial incentive practices are taxes. When the financial incentive practices are analysed in terms of Turkish economy, it has been used frequently in recent years. Within this scope, many regulations have been made in Turkish tax legislation for many financial incentives. In this study, the incentive mechanism in Turkish tax laws will be examined in detail.

2. Income Tax Law No. 193

One of the most comprehensive taxes in Turkish tax legislation is income tax. Incentive of Income Tax Law numbered 5084 conducts; gain exemption on education and instruction businesses, deduction of research & development (R&D), exemption of investment deduction.

Gain Exemption on Education and Instruction Businesses: Gains derived from operating private schools of pre-school education, primary education, private education and secondary education is exempt from income tax for the five taxation period.

Deduction of Research & Development (R&D): Being valid from 01.04.2008 %100 of expenditures oriented to new technology and searching of knowledge realized in the structure of enterprise can be deducted from the corporate income declared by annual tax return.

Exemption of Investment Deduction: Being valid from 01.01.2006, with the Law numbered 5479, Article 19 of the Income Tax Law headed “Exemption of Investment Deduction on Business and Agricultural Earnings” has been abolished, and Temporary Article 69, attached to this Law, regulates the transition period implementations. According to this;

- Exemption amount which could not be deducted before the date of 01.01.2006, by reason of insufficient earnings in previous years,
- Exemptions which will be calculated on account of investment expenditures which is done after the date of 01.01.2006 within the context of incentive certificates based on applications submitted before the date of 24.04.2003 for the investments which begun within the framework of Additional Articles 1-6 of the Income Tax Law abolished previously,
- Exemptions which will be calculated on account of investment expenditures following the date of 01.01.2006, given that providing economic and technical

integrity with investments which began before the date of 01.01.2006 within the scope of Article 19 of Income Tax law,

can be deducted as exemption of investment deduction.

3. Corporate Tax Law No. 5520

Among the indirect taxes, the biggest share after the income tax belongs to the corporate tax. In this respect, the tax incentives made in the corporate tax law are very important. The gain exemption on education and instruction businesses, deduction of research & development (R&D), exemption of investment deduction incentives in the income tax law are equally valid for corporate taxpayers. In addition, there are two incentives as deducted corporate tax implementation and corporate tax incentive.

Deducted Corporate Tax Implementation: The aim of the deducted corporate tax implementation within the scope of Corporate Tax Law article 32/a is to direct the savings to investments which has high value added, to increase production and employment, to encourage big scale investments in order to increase the international compete, to increase direct foreign investments, to decrease the inter-regional diversifications and to support the research and development activities in line with the aims foreseen with development plans and annual programs.

Deducted corporate tax rates stated in “Decree Regarding State Aids in Investments” which is dated 15/06/2012 and numbered as 2012/3305, are applied to the regional and big scale investments. According to the decree:

- Deducted tax is implemented until the deducted corporate or income tax amount reaches the investment contribution amount.
- If the investment is transferred after fully or partly started to operate, the assignor continues to benefit from the deducted tax rate until the date of transfer and the assignee starts to benefit from the deducted tax rate beginning from the date of transfer for the residual amount of investment contribution.

Corporate Tax Incentive: The corporate tax rate is applied %75 discounted for the income of the tax payers who transfers their production plants which deals with textile, ready-to-wear, leather and leather manufacture exclusively to the provinces stated by the Council of Ministers until 31/12/2010 and employs 50 staff at minimum. The discounted rate is applied

for five years following the budget year of the date of transfer. Income tax payers shall also benefit from this incentive

4. Value Added Tax Law No. 3065

In the Value Added Tax Law numbered 3065, the following deliveries and services are exempted from value added tax.

- (a) Goods in which free zone provisions apply and services provided in free zones
- (b) Delivery of sea, air and railway vehicles, delivery of floating system and vehicles, delivery and services done concerning the manufacture and construction of these vehicles, modification, maintenance and repair services of these vehicles provided to the taxpayers whose businesses are leasing, air and railway transportation vehicles, floating system and vehicles or operating these vehicles in various forms.
- (c) Exploration, operating, enrichment and refining activities concerning gold, silver and platinum and the delivery of goods and services provided to the businesses deal with oil exploration activities within scope of Oil Exploration Law provisions;
- (d) Delivery of machines and equipment to the taxpayers who has the investment incentive certificate.
- (e) Delivery of goods and services concerning businesses mentioned hereafter to the taxpayers who deal with construction, restoration and widening businesses of ports and airports by themselves or make others deal with these businesses.
- (f) The delivery of goods listed under Annex II List of Excise Tax Law; under condition that these goods are provided to the firms, who deal with exploration and production of oil according to the 6326 numbered Oil Law to be used in those activities, are exempt from tax.

5. Technology Developing Zones Law No. 4691

According to Technology Developing Zones Law artificial article 2:

- Gains derived from software and research& development activities in technology developing zones by the taxpayers who do business in mentioned zones are exempt from income and corporate tax till 31.12.2023. Executive company is exempt from all kinds of taxes, fees and duties related with the implementation of this law. Wages of R&D staff and back-up staff related to

these jobs working in these regions are exempt from all kinds of taxes till 31.12.2023.

- Wages of researcher, software programmer and research & development personnel related to these jobs in these zones are exempt from income tax till 31.12.2023.
- Gains acquired within the scope of application of Technology Developing Zones Law numbered 4691 by executive companies of technology developing zone are also exempt from income or corporate tax till 31.12.2023.

These exemptions shall be also applied to the executive company of Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK) - Technology Free Zone of Marmara Research Center, to the income and corporate taxpayers doing business in this zone and to the wages of researcher, software programmer and research & development personnel working in this zone.

Within the period in which the gains of entrepreneurs doing business in technology developing zones are exempt from income or corporate tax; delivery and services which are produced exclusively in these zones and in the form of system management, data management, business applications, sectorial, internet, mobile and military command control application software are also excluded from value added tax.

Allotting or distribution or integration procedures of the real properties in Organized industry or technology development regions are exempt from duties.

6. Free Zone Law No. 3218

According to the artificial article 3 of Free Zone Law numbered 3218:

- Taxpayers who has license to function in free zones which founded before and at the date of 06/02/2004, are exempt from income and corporate tax for the income they derived in these zones limited to the period stated in their license.
- Until the end of the annual taxation period of full membership date to European Union:
  - a. Income of the tax payers who deal with manufacturing in free zones derived from the sale of these manufactured goods are exempt from income or corporate tax.

b. The wages of the staff who are working for the tax payers exporting %85 of the FOB cost of the products produced in free zones, are exempt from income tax. The tax which could not be collected on due date since the total sales amount is below %85, is collected without any penalty with the late fee.

All procedures and written documents regarding the activities within free zones are exempt from stamp duty and other duties.

7. Stamp Tax Law No. 488

Papers constructed for acquiring, guarantees, re-payment of credits, which will be used by Banks, credit enterprises abroad and international associations, and the signs over these papers (Except usage of credits) are exempt from stamp duty.

Also;

Transactions caused by establishment, merging, assignation, capital raise, splitting off and type alteration of joint stock, shared commandite and limited companies and transactions related to providing, guarantees, re-payment and bonds of credits which are given by banks, overseas credit organizations and international institutions shall not be subjected to duties (except trial duties).

The transfer of movables, immovable and intangible assets to the leasing firm and the re-transfer of these assets by the leasing firm to the assignor firm and the mortgage transactions related to these transfers are exempt from duties.

8. Law On Promotion of Cultural Investments and Initiatives Law No. 5225

The purpose of the law numbered 5225 is to make individual and society requirements are met; cultural assets and abstract cultural heritage are preserved and to make them a part of sustainable culture, to make the environment of cultural communication and interaction are activated, cultural and artistic values are produced, the opportunities to reach these values are created and developed by the society; the country's cultural assets are kept alive and utilized as contribution to the economy, the cultural investment and enterprises to build and running of cultural centres are promoted.

Incentives that will be applied for cultural investments and enterprises in the scope of this law are as follows:

Income Tax Withholding Deduction: Corporation Taxpayer Investor or entrepreneur who has license in scope of this law can deduct %50 of the income tax during the investment phase not longer than 3 years and %25 of the income tax during the business phase not longer than 7 years from the tax accrued in their withholding tax return based on their monthly insurance payroll given to the administration only for the worker wages that will be worked in the licensed investment or enterprise.

Allocation of Immovable Property: Ministry of Culture and Tourism has the authority to allocate immovable properties for the cultural investment and entrepreneurs within the scope of this law.

Deduction in Employer Contributions in Insurance Premium: Corporation Taxpayer Investor or entrepreneur who has license in scope of this law can deduct %50 of the employer contribution during the investment phase not longer than 3 years and %25 of the employer contribution during the business phase not longer than 7 years will be paid by treasury

Water Cost Discount and Energy Support: Cultural investment and enterprises pays the water prices at the lowest tariff of the region. %20 of the electricity and natural gas costs of this investment or enterprise are paid by the Treasury for 5 years.

Ability to Employ Foreign Personnel or Artists: Foreign specialist personnel or artists can be employed in licensed investment or enterprises with the opinion of Ministry of Culture and Tourism not more than %10 of the personnel and with the permission of the Ministry of Labor and Social Security.

Ability to Function in Weekends or Official Holidays: Licensed enterprises and other units in scope of license can continue their activities at weekends or official holidays in work hours identified as in license.

9. Incentive of Investments and Employment Law No. 5084.

Incentive of Investment and Employment Law numbered 5084 conducts; income tax withholding incentive, employer contribution of insurance premium incentive and energy support.

Income Tax Withholding Incentive: The burden on the employment is decreased as the income tax amount which is assessed due to the new recruitment is cancelled on the income withholding tax declaration of the employer.

The income tax withholding incentive stated at Law numbered 5084 article 3 for the investments completed until the date of 31/12/2004, is ended at the date of 31/12/2009.

On the other hand, according to the article 7/h of Law numbered 5084, the period for benefiting the income tax withholding incentive due to the new investments at the provinces stated at this law shall be applied as follows:

- 5 years starting from the date of completion for the investments completed between 01/01/2005-31/12/2007
- 4 years starting from the date of completion for the investments completed between 01/01/2008-31/12/2008
- 3 years starting from the date of completion for the investments completed between 01/01/2009-31/12/2009

Besides, the businesses at Bozcaada and Gökçeada which are the districts of Çanakkale province; shall benefit from the income tax withholding incentive stated at Law numbered 5084 article 3 for five years (up till 4/4/2012) starting from the date of 04/04/2007 in case they fulfil the conditions stated at this article.

Employer's Contribution in Insurance Premium Incentive: The employer's contribution in insurance premiums for the newly recruited workers who are employed by the income or corporate tax payers at the provinces within the scope of the incentive law, are fully or partly paid by the Treasury.

Free Investment Place Allocation: Terrain or land belongs to the Treasury, supplementary budgeted institutions, municipalities or provincial administrations shall be transferred or certificate of occupancy shall be given to the real or legal persons who invest in the provinces stated at the law with a minimum of 30 employees.

Energy Support: %20 of the electricity expenditures of the investments between 01/04/2005-31/12/2008 in the provinces stated in law on livestock (fishery products and chicken farming included), greenhouse, certified seed raising and cold stores which has minimum 10

employees and on manufacturing, mining, accommodations for tourism, education or health which has minimum 30 employees, are paid by the Treasury.

10. Conclusion

Financial incentives are very significant for Turkish economy. In this context, the most important regulations have been made in the taxation field. It is seen that tax incentives are included in many laws such as *Income Tax Law No. 193*, *Corporate Tax Law No. 5520*, *Value Added Tax Law No.3065*, *Special Consumption Tax Law No. 4760*, *Technology Developing Zones Law No. 4691*, *Industrial Zones Law No. 4737*, *Free Zone Law No. 3218*, *Organized Industrial Zones Law No. 4562*, *Stamp Tax Law No. 488*, *Act of Fees No. 492*, *Incentive of Investment and Employment Law No. 5084*, *Incentive of Cultural Investments and Enterprises No. 5225*, *Encouragement of Research and Development Law No. 5746* in Turkish tax legislation.

It provides various advantages to enterprises such as investment deduction, deduction of research & development (R&D), income tax withholding incentives, insurance premium support, stamp duty exemption, techno enterprise capital support, gain exemption on education and instruction businesses, free investment place assignment, energy support, duty exemption, excise tax support, allocation of immovable property, water cost discount, exemption in real estate tax, ability to function in weekends or official holidays with the incentives in the mentioned laws.

The most important reason for granting these incentives in the Turkish tax legislation is to attract foreign capital to Turkey and increase investments. In this way, the competitiveness of Turkey in the international arena will increase and it will be possible for Turkey to take a bigger share from the global economy. However, there is no doubt that the incentives provided by taxes alone are not sufficient to achieve these objectives. Tax incentives should be supported by other financial instruments, incentives should be increased in areas that are likely to have high returns in the long term, and focused on high value added industrial areas.

References

Act of Fees No. 492

Corporate Tax Law No. 5520

Encouragement of Research and Development Law No. 5746

Free Zone Law No. 3218

Incentive of Cultural Investments and Enterprises No. 5225

Incentive of Investment and Employment Law No. 5084

Income Tax Law No. 193

Industrial Zones Law No. 4737

Organized Industrial Zones Law No. 4562

Special Consumption Tax Law No. 4760

Stamp Tax Law No. 488

Technology Developing Zones Law No. 4691

Value Added Tax Law No.3065

SADAB

5th International Social Research and Behavioral Sciences Symposium

October 11-12, 2019 Tbilisi, Georgia

Proceeding Book

ISBN

978-605-65197-3-4

